

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
Právnická fakulta
Katedra teórie štátu a práva

Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci

Alexander Brörtl – Marta Breichová Lapčáková – Martin Štrkolec
(eds.)

Košice 2014

Publikácia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0692/12 – „**Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva**“

Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci

Zborník vedeckých prác doktorandov

Editori: prof. JUDr. Alexander Brörtl, CSc.
JUDr. Marta Breichová Lapčáková, PhD.
Mgr. Martin Štrkolec

Recenzenti:

doc. JUDr. Ladislav Orosz, CSc.

*Katedra ústavného práva a správneho práva, Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

JUDr. Alena Krunková, PhD.

*Katedra verejnoprávných disciplín, Fakulta verejnej správy
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

© 2014 Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto štúdie zodpovedajú autori jednotlivých príspevkov. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

Umiestnenie:

<http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica/e-publikacia/#prf>

Dostupné od: 12.02.2014

ISBN 978-80-8152-119-5 (CD-ROM)

ISBN 978-80-8152-120-1 (e-publikácia)

Obsah

IN PRINCIPIO ERAT VERBUM...	8
-----------------------------	---

Alexander Brösl

I. Základné zásady vo verejnom práve	10
---	-----------

Problematika trestnej zodpovednosti právnických osôb vo svetle základných zásad trestného konania	10
---	----

Alexandra Donevová

Základné zásady trestného konania s dôrazom na prípravné konanie	19
--	----

Michal Hvozda

Sudca pre prípravné konanie v slovenskom trestnom procese	32
---	----

Branislav Hlaváč

Postavenie sudcu (súdu) a zásada kontradiktórnosti trestného konania	39
--	----

Viliam Poništ

Dodržiavanie princípu právnej istoty pri ukladaní trestov	49
---	----

Viktória Kurucová

Zásady aplikované sudcom pri ukladaní trestu odňatia slobody ako najostrejšieho prostriedku donútenia štátnej moci	61
--	----

Martin Štrkolec

Zásady realizujúce právo na spravodlivý proces v rozhodovacej činnosti medzinárodných trestných orgánov	82
---	----

Elena Sablerová

Aplikácia právnych princíпов v rozhodovaní v oblasti správneho trestania	93
--	----

Zuzana Kiselyová

Základné zásady rozhodovacej činnosti orgánov aplikujúcich právo počas krízových situácií	101
---	-----

Vladislav Birás

Vývoj trestania a jeho primeranosti v rímskom práve v súvislosti s deliktom <i>furtum</i>	114
<i>Viktor Pančišin</i>	
Základné zásady v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo veciach nepriamych daní	123
<i>Jozef Sábo</i>	
Vybrané aspekty rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie v oblasti priameho zdanenia.....	135
<i>Peter Huba</i>	
Základné zásady ústavného súdneho konania.....	146
<i>Lucia Nedzbalová</i>	
Princípy ústavnosti a zákonnosti volebného práva v judikatúre Ústavného súdu SR	155
<i>Jana Fecil'aková</i>	
Princípy tvorby práva v rozhodnutiach Ústavného súdu Slovenskej republiky	164
<i>Zuzana Antošová</i>	
Judikatúra Ústavného súdu SR vo svetle referenda	174
<i>Soňa Ivančová</i>	
Ústavné podmienky obmedzovania základných práv a slobod a ich uplatnenie v rozhodovacej činnosti súdnej moci	187
<i>Ferdinand Korn</i>	
II. Základné zásady v súkromnom práve a v procesnom práve	199
Zásada <i>superficies solo (non) cedit</i> v praxi súdov- (ne)oprávnená stavba.....	199
<i>Livia Tóthová</i>	
Štát ako účastník civilného konania.....	209
<i>Luba Berezňaninová</i>	
Ius est ars boni et aequi – alebo má súd povinnosť rozhodovať spravodlivo?	225
<i>Jana Michaličková</i>	

Zásada Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiohem v rozhodovacej činnosti súdnej moci.....	235
<i>Martin Hamřík</i>	
Základné zásady exekučného práva.....	247
<i>Daniel Ivanko</i>	
Zásada lex specialis a jej ne/správna aplikácia v súdnej praxi	
Vedľajší účastník v exekučnom konaní	266
<i>Vladimír Filičko</i>	
Niektoré zásady občianskeho súdneho konania pri rozhodovaní pracovných sporov.....	275
<i>Monika Seilerová</i>	
Ochrana menšinových akcionárov v judikatúre Súdneho dvora Európskej únie.....	288
<i>Žofia Šuleková</i>	
Princípy obchodného práva verzus obchodná zvyklosť ako premisa v rozhodnutiach súdu	301
<i>René Baran</i>	
Rovnosť účastníkov a poučovací povinnosť.....	310
<i>Miroslav Hromada</i>	
Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci a jej ústavné limity.....	319
<i>Matúš Jakub</i>	
Námietka zaujatosti vo svetle práva na nestranný súd.....	331
<i>Jozef Caban</i>	
Aplikace ústavněprávních zásad v civilním procesu sporném v zajištění soudcovského formalismu	343
<i>Marek Juráš</i>	
Zásada rýchlosti v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov a fakultatívne prerušenie konania	357
<i>Milan Majerník</i>	

Kedy si spomenieme na zásadu hospodárnosti a zásadu rýchlosti konania v praxi?	366
---	-----

Jana Horváthová

Na pomedzi zásad hospodárnosti a práva na prejednanie veci bez zbytočných prieťahov	379
--	-----

František Lipták

III. Základné zásady v teórii práva a v medzinárodnom práve 389

Inštitút mimoriadneho dovolania vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva.....	389
---	-----

Lucia Belková

<i>Ratione loci</i> Európskeho súdu pre ľudské práva a problematika extrateritoriality.....	399
--	-----

Nina Sečíková

Koexistencia zásady rovnosti a zásady nediskriminácie v právnom poriadku Európskej únie	410
--	-----

Veronika Laciaková

Všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi v rozhodovacej činnosti medzinárodných súdnych orgánov	420
---	-----

Adam Giertl

Argumentácia Rule of Law v rozhodovacej činnosti súdnej moci.....	433
---	-----

Ludmila Pošiváková

Súdna moc a demokracia v Európskej únii	445
---	-----

Milan Kočan

Vplyv smerníc Európskej únie na interpretáciu národných právnych predpisov	453
---	-----

Lubomír Pagáč

Vplyv základných zásad na interpretáciu právnych noriem	464
---	-----

Gabriela Dubová

Princíp právnej istoty a limity extenzívnej a reštriktívnej interpretácie.....	475
<i>Mária Dorková</i>	
Zákon, morálka a sudca	485
<i>Dominik Šoltys</i>	
Posudzovanie prípadov občianskej neposlušnosti pred súdom.....	495
<i>Peter Čuroš</i>	
Právna istota a dynamika práva	509
<i>Monika Smoleňová</i>	
Niektoré problematické oblasti definovania zásad	519
<i>Tivadar Ötvös</i>	
Kukučie vajcia...alebo zásady, ktoré nie sú princípmi.	531
<i>Tomáš Mészáros</i>	

IN PRINCIPIO ERAT VERBUM...

Alexander B r ö s t l

Čo povedať o princípoch, či o zásadách v práve? Omnia principium grave, každý začiatok je ťažký. In principio erat Verbum, na počiatku bolo Slovo... A máme tu slovo princíp. V bežnom latinskom jazyku je principium synonymom pre „začiatok“ alebo aj synonymom pre „základnú hodnotu“ („Je to otázka princípu.“)¹ Principia probant, non probantur. Zásady dokazujú, (ale samy) sa nedokazujú.² Predpokladá sa, že sú pravdivé.

Princípy a/ alebo zásady? Promiscue (bez rozdielu, spoločne), vzájomne zameniteľne tu pripustím oboje. Aj keď téza „Právne zásady sú odvetvovým druhom právnych princípov“, s ktorou pracuje Tomáš Mészáros v záverečnom príspevku, nezní zle.³

Podľa Josefa Essera „Musíme rozlišovať medzi princípmi, ktoré sú platným právom a tými, ktoré sa až – v rámci sudcovsky vytvorených noriem – pre určitý okruh prípadov stanú jednotlivými právnymi vetami. ... Právny princíp nie je žiadnym právnym pravidlom, žiadnou právnou normou v technickom zmysle, pokiaľ neobsahuje žiadny záväzný návod bezprostredného druhu pre určitú oblasť otázok, ale vyžaduje alebo predpokladá judiciálne alebo legislatívne vypracovanie takýchto návodov. Právne princípy oproti právnym normám, sú obsahom oproti forme.“⁴

Podľa inkorporačnej tézy, ktorú uvádza Robert Alexy každý aspoň minimálne rozvinutý právny systém nevyhnutne obsahuje princípy.⁵ Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko (ďalej len „Základný zákon“) ako príklad naplno rozvinutého právneho systému so svojimi princípmi ľudskej dôstojnosti (čl. 1 ods. 1), slobody, právneho štátu, demokracie a sociálneho štátu, začlenil „základné princípy novodobého prirodzeného práva a práva rozumu a tým tiež

¹ O pojme principu a o funkciách princípov podrobne: ALPA, G.: General Principles of Law. Annual Survey of International Comparative Law. Vol. 1, (1994), Issue 1, Article 2, s. 1-37.

² Preklad podľa: REBRO, K.: Latinské právnické výrazy a výroky. Bratislava 1984, s. 205.

³ Mám na mysli príspevok: MÉSZÁROS, T.: Kukučie vajcia... alebo zásady, ktoré nie sú princípmi. V tomto zborníku zatiaľ s. 528 a n.

⁴ ESSER, J.: Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatrechts. Tübingen 1956, s. 41, 50 a n. Pozri diskusiu Hansa Kelsena s Josefom Esserom o normách a princípoch: In: KELSEN, H.: Všeobecná teória norem. Brno 2000, 28. kapitola Právní norma a právní princip. Transformační teorie Esserova. s. 128 a n. Pozri tiež ÁVILA, H.: Theory of Legal Principles. Dordrecht 2007, kde autor zastáva inkluzívnu koncepciu (každá norma je buď princípom alebo pravidlom). Okrem práce vydané Matthiasom Klattom v roku 2012 (viď nižšie), ktorá obsahuje ostatné kritické hodnotenie Alexyho teórie, je zaujímavým príspevkom do diskusie aj monografia zostavená Alexyho žiakom: BOROWSKI, M. (ed.): On the Nature of Legal Principles. Stuttgart 2009. V poradí 26. svetový kongres Medzinárodného združenia pre právnú a sociálnu filozofiu v Belo Horizonte (Brazília), ktorý sa konal od 21. do 26. júla 2013, mal niekoľko sekcií, v ktorých sa diskutovalo o Alexyho právnej teórii (vrátane teórie právnych princípov).

⁵ ALEXY, R.: Pojem a platnost práva. Bratislava 2009, s. 101-105 a n.

*novodobú morálku práva a štátu ako princípy pozitívneho práva do právneho systému Spolkovej republiky Nemecko.*⁶

Nemožno pochybovať ani o význame princípov v rozhodovacej činnosti súdov.

Čo všetko možno považovať za právny princíp, resp. identifikovať ako právny princíp?⁷ Príklady z judikatúry Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko, napríklad, vyvolávajú diskusiu o vyvažovaní základných práv s požiadavkou funkčnosti verejnej inštitúcie (ak sa o oboch uvažuje ako o princípoch, ako tomu rozhodovacia činnosť tohto súdu nasvedčuje). Myšlienku funkčnosti Matthias Jaestedt nepovažuje za princíp, ale za pravidlo⁸: potom povinnosť štátu zaručiť funkčné trestné súdnictvo nemožno považovať za „vyvažovanie princípu“ so záujmom na zachovaní základných práv obvineného (život a zdravie) na ochranu ktorých Základný zákon zaväzuje štát.

Tematicky sú príspevky rozmanité: defilujú v nich základné zásady vo verejnom práve (základné zásady trestného konania, zásada kontradiktórnosti, základné zásady ústavného súdneho konania, základné zásady v súkromnom práve a v procesnom práve (*superficies solo cedit*), zásada občianskeho súdneho konania pri rozhodovaní pracovných sporov, rovnosť účastníkov a poučovacia povinnosť, námietka zaujatosti vo svetle práva na nestranný súd, zásada rýchlosti a zásada hospodárnosti v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov, základné princípy v teórii práva a v medzinárodnom práve (všeobecné právne princípy uznávané civilizovanými národmi), koexistencia zásady rovnosti a zásady nediskriminácie v právnom poriadku Európskej únie, argumentácia prostredníctvom princípu *rule of law* v rozhodovacej činnosti súdov, vplyv základných princípov na výklad právnych noriem. Je dôležité, že autorky a autori, a teda doktorandky a doktorandi z právnických fakúlt v Českej republike a v Slovenskej republike, tieto princípy/zásady takmer unisono skúmajú v rámci procesu aplikácie (výkladu) práva, z pohľadu toho, ako s nimi zaobchádza právna (predovšetkým súdna) prax.

A to treba principiálne uvítať a oceniť.

⁶ Pozri ďalej KLATT, M. (Ed.): *Institutionalized Reason. The Jurisprudence of Robert Alexy*. Oxford 2012. Tento zborník štúdií je diskusiou o teórii právnych princípov Roberta Alexyho, ku ktorej napokon aj on sám zaujíma stanovisko.

⁷ BRÖSTL, A.: Princíp, princíp, vystrč rožky...! In: PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M. (eds.): *Exemplo ducti. Pocta k životnému jubileu Jozefa Prusáka*. Trnava 2012, s. 34 a n.

⁸ Pozri diskusiu k Alexyho teórii princípov o tejto otázke: JAESTEDT, M.: *The Doctrine of Balancing – Its Strengths and Weaknesses*. In: KLATT, M.: c. d., s. 153-157.

I. Základné zásady vo verejnom práve

Problematika trestnej zodpovednosti právnických osôb vo svetle základných zásad trestného konania

Alexandra Donevová

Abstrakt

Článok pojednáva o slovenskej právnej úprave trestnej zodpovednosti právnických osôb cez optiku základných trestnoprávných zásad. V prvej časti sa venuje typom zodpovednosti právnických osôb a jej právnej úpravy v krajinách Európskej únie. V stručnosti rozoberá slovenskú cestu k zavedeniu trestnej zodpovednosti právnických osôb a základné parametre jej právnej úpravy. V druhej časti článku sa autorka venuje vybraným trestnoprávnym zásadám a ich vplyvu a dodržaniu pri tvorbe a prípadnej aplikácii danej právnej úpravy.

Kľúčové slová

trestná zodpovednosť, právnická osoba, nepravá trestná zodpovednosť, základné zásady,

Abstract

Article discusses the Slovak legislation criminal liability of legal entities through the optics of the fundamental principles of criminal law. The first part is devoted to a type of liability for legal entities and its legislation in the European Union. In brief discusses the Slovak way for the introduction of criminal liability of legal entities and the basic parameters of the legislation. In the second part of the article, the author focused on selected criminal law principles and their impact and compliance with in the creation and potential application of the legislation concerned.

Keywords

criminal liability, legal entity, false criminal liability, the basic principles of criminal law

1.Úvod

Slovenská republika sa vo viacerých dokumentoch (napríklad - Dohovor Rady Európy o praní špinavých peňazí, 1990, Dohovor Rady Európy o praní špinavých peňazí a financovaní terorizmu, 2005, rámcové rozhodnutie Rady o uznávaní peňažných sankcií, 2005 a rámcové rozhodnutie Rady o uznávaní konfiškácii, 2006 a ďalšie)⁹ zaviazala voči Rade Európy, Európskej únii a aj OSN, že do svojho právneho poriadku zakomponuje trestnú zodpovednosť právnických osôb, a to tak, že právna úprava umožní uznávanie rozhodnutí cudzích orgánov orgánmi Slovenskej republiky.

⁹ vid' Dôvodová správa k návrhu zákona 224/2010 Z.z

Jednotlivé štáty Únie sa so zavedením trestnej zodpovednosti právnických osôb vysporiadali rôznym spôsobom. Väčšina štátov Únie sa vydala formou **pravej trestnej zodpovednosti** právnických osôb, ktorá je obsiahnutá priamo v trestnom zákone alebo v osobitnom právnom predpise. V tomto zákone je určený okruh trestných činov, ktoré môže právnická osoba spáchať a za tieto činy je možné právnickej osobe uložiť trestnoprávnu sankciu. Trestné konanie sa vedie priamo proti právnickej osobe. Takýmto smerom postupovala aj Česká republika, ktorá s účinnosťou od 1.1.2012 prijala zákon 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim .

Španielsko, a po jeho vzore neskôr aj Slovenská republika, sa so záväzkom zaviesť trestnú zodpovednosť právnických osôb vysporiadali formou **nepravej trestnej zodpovednosti**, pri ktorej je možné právnickej osobe uložiť sankciu, alebo „kvázisankciu“ uvedenú v trestnom zákone alebo osobitom predpise, ale len v konaní vedenom proti fyzickej osobe, ktorá čin spáchala. Trestné konanie teda nie je vedené proti právnickej osobe ako páchatel'ovi, ale vedie sa proti fyzickej osobe.

Tretím spôsobom zodpovednosť právnických osôb vyriešilo Nemecko, ktoré ju založilo na administratívnoprávnej zodpovednosti formou správneho práva. Zodpovednosť právnických osôb je teda vyvodzovaná v správnom konaní, nerieši sa formou trestného práva.

2. Slovenská právna úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb

Na Slovensku prebehlo viacero pokusov zaviesť úpravu trestnej zodpovednosti právnických osôb a cesta k jej zavedeniu bola dlhá. Prvý návrh bol predložený v roku 2004 ako súčasť návrhu nového trestného zákona. „..jedným zo základných cieľov rekodifikácie trestného práva v SR bolo zaviesť trestnú zodpovednosť právnických osôb (na základe striktné vymedzených podmienok), ktorá by sa uplatňovala popri trestnej zodpovednosti fyzických osôb.“¹⁰

Tento návrh zakladal pravú trestnú zodpovednosť, nebol však schválený a z nového trestného zákona bol vyňatý. Nasledovali ďalšie návrhy v roku 2005 a dva návrhy v roku 2006, taktiež zakladajúce pravú trestnú zodpovednosť, ale už v rôzne zúženej forme. Ani jeden z týchto návrhov nebol prijatý.

V roku 2008 bol prvý krát predložený návrh založený na nepravej trestnej zodpovednosti a v roku 2010 ďalší návrh s takmer identickým znením. Tento návrh bol schválený a zákonom č.224/2010 Z.z., ktorý novelizoval Trestný zákon(aj Trestný poriadok a Zákon o konkurze a reštrukturalizácii). Novelou trestného zákona bola s účinnosťou od 1.9.2010 zavedená nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb do právneho poriadku Slovenskej republiky.

Daným zákonom 224/2010 boli do trestného zákona doplnené dve „kvázisankcie“ - **ochranné opatrenia** postihujúce právnické osoby. Jedná sa o ochranné opatrenia **zhabanie peňažnej čiastky** a **zhabanie majetku**.

¹⁰ ČENTĚŠ,J. PRIKRYL,O. Úvahy o trestnej zodpovednosti právnických osôb v trestnom zákone in: Zborník medzinárodnej konferencie Dny práva 2008. Masarykova univerzita. Brno:2008. ISBN978-80-210-4733-4

Zhabanie peňažnej čiastky súd ukladá fakultatívne a určuje výšku čiastky podľa zákona od 800 do 1 660 000 EUR.

Ochranné opatrenie **zhabanie majetku** súd ukladá obligatórne za trestné činy taxatívne vymenované v trestnom zákone pri ustanovení platnom pre trest prepadnutia majetku (§ 58 odsek 2).

Podmienky na uloženie oboch týchto opatrení sú také, že trestný čin musí byť spáchaný v súvislosti:

- a) s výkonom oprávnenia zastupovať túto právnickú osobu,
- b) s výkonom oprávnenia prijímať rozhodnutia v mene tejto právnickej osoby,
- c) s výkonom oprávnenia vykonávať kontrolu v rámci tejto právnickej osoby, alebo
- d) so zanedbaním dohľadu alebo náležitej starostlivosti v tejto právnickej osobe.

Slovenská úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb je síce v porovnaní s úpravami niektorých ďalších štátov zdanlivo jednoduchá, ale v skutočnosti je značne problematická a v právnej obci sa o nej vedie množstvo diskusií. V mojom príspevku by som chcela poukázať na viacero problematických miest v tejto právnej úprave z hľadiska základných zásad trestného práva.

3. Hmotnoprávne zásady pri trestnej zodpovednosti právnických osôb

Jednou zo základných hmotnoprávnych zásad je **Zásada individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin**. Naše trestné právo má základ v individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin, teda zodpovednosti fyzickej osoby za protiprávne konanie, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone a ktorého sa dopustila. Pre naplnenie znakov skutkovej podstaty trestného činu je potrebná určitá forma zavinenia. Zákonodarcovia sa pri tvorbe platnej právnej úpravy trestnej zodpovednosti právnických osôb šikovne vyhli otázke zavinenia tým, že zaviedli "kvázisankcie" formou ochranných opatrení. Pri ochranných opatreniach nie je potrebné dokazovať zavinenie ako pri trestoch.

V Českej republike, ktorá zaviedla pravú trestnú zodpovednosť právnických osôb viedli dlhé debaty na tému zavinenia. Nakoniec sa so zavinením pri trestnej zodpovednosti právnických osôb vysporiadali formou pričítateľnosti konania fyzickej osoby/ fyzických osôb, ktoré konajú za právnickú osobu. *"Podle tohoto pojetí lze právnické osobě přiřítat spáchání trestného činu, jestliže trestný čin byl spáchán na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu jejích orgánů nebo ovládajících osob, nebo proto, že její orgány nebo jiné odpovědné osoby neprovedly taková opatření, která měly provést podle zákona nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřizeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu."*¹¹

V znení českého zákona č. 418/2011 Zbírky zákonů je pričítateľnosť v ustanovení

¹¹ NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M. a kol. Trestní právo hmotné – 1. Obecná část. 5. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007, s. 215 až 216.

§8 Trestní odpovědnost právnické osoby

(1) Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný jejím jménem nebo v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti, jednal-li tak

- a) statutární orgán nebo člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat,
- b) ten, kdo u této právnické osoby vykonává řídící ...

(2) Právnické osobě lze přičítat spáchání trestného činu uvedeného v § 7, jestliže byl spáchán

- a) j ednáním orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v odstavci 1 písm. a) až c), nebo
- b) zaměstnancem uvedeným v odstavci 1 písm. d) ...¹²

Fenyk sa k teórii pričítateľnosti vyjadril : "Proto se bude (...) naplnění subjektivního znaku dokazovat nepřímou, prostřednictvím zavinění (úmyslnedbalost) fyzických osob, které za právnickou osobu jednají. Půjde-li však o statutární kolektivní orgán, jehož jednání se považuje přímo za jednání právnické osoby, může být obtížné určit přesnou formu zavinění „kolektivu“, které například hlasoval ve prospěch zločinného záměru, zvláště pak, bude-li hlasování zachyceno jen schematicky. Jestliže u fyzické osoby lze na zavinění často usuzovat ze způsobu provedení nebo z následku, odborně náročná rozhodnutí kolektivu takto jednoduše vyhodnotit často nebude možné."¹³

So zásadou individuálnej zodpovednosti úzko súvisí aj **zásada personality trestu**, pri jej aplikácii by mal trest postihnúť len páchatel'a trestného činu, teda konkrétnu osobu, ktorá bola právoplatne odsúdená za konkrétny trestný čin. "Existuje totiž obava, že ak by bol, v prípade existencie trestnej zodpovednosti právnických osôb v slovenskom právnom poriadku, právnickej osobe, za jej protiprávne konanie uložený trest, dôsledky jeho výkonu by mali faktický dopad na iné osoby, napríklad na zamestnancov právnickej osoby. Bola by tak zjavne porušená zásada personality trestu."¹⁴

Právna úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb zavádza určitú formu kolektívnej zodpovednosti, ako aj kolektívneho trestania. Uložením ochranného opatrenia dochádza k aj potrestaniu osôb, ktoré sa na protiprávnom konaní nepodieľali, v prvom rade zamestnancov a veriteľov právnickej osoby. Dôvodová správa k zákonu 224/2010 hovorí: "*Trest prepadnutia majetku, resp. ochranné opatrenie zhabanie majetku bude postihovať len majetok, ktorého vlastníkom bude odsúdený, resp. právnická osoba (ako zúčastnená osoba) po*

¹² vid' Zákon č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

¹³ FENYK J. Vytýkatelnost činu právnické osobě v návrhu českého zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou: Aktuálne otázky trestného zákonodarstva. Bratislava:Paneurópska vysoká škola, 2012. s. 71

¹⁴ MEDELSKÝ,J. MEDELSKÁ-TKÁČOVÁ,Z. Pravá verzus nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb. Magister officiorum. č. 1/2012 dostupné na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/EDL/Sho wArticle.ascx&ArticleId=37047>, dátum publikácie 23.3.2012

*skončení konkurzného konania. Právna úprava bude v tomto prípade preferovať primárne uspokojenie pohľadávok veriteľov dotknutej osoby a až následne zámer štátu spôsobiť majetkovú ujmu dotknutej právnickej osobe. "*¹⁵

Toto tvrdenie nie je úplne pravdivé, nakoľko sa môže stať, že ukrátené na majetku budú aj ďalšie subjekty. Výťažnosť konkurzného konania z pohľadu veriteľov sa v Slovenskej republike pohybuje na úrovni zhruba 10%.¹⁶ Z tohto údajov veľmi dobre vidno, že v prípade vyhlásenia konkurzného konania na právnickú osobu strácajú aj iné osoby, či už právnické, alebo fyzické, ktoré majú pohľadávku voči postihnutej právnickej osobe.

Dôsledkom uloženia ochranného opatrenia zhabania majetku má byť odobratie prospechu z trestnej činnosti, teda v tomto prípade prepadnutie zostatku po konkurznom konaní a vyplatení veriteľov, v prospech štátu. V prevažnej väčšine konkurzných konaní však výťažok nie je ani taký vysoký, aby pokryl pohľadávky veriteľov, teda po ukončení konkurzu nezostane žiadny majetok, ktorý by mohol prepadnúť v prospech štátu.

Ďalšou trestnoprávnou zásadou je **zásada subsidiarity represie**, ktorá vyjadruje to, že trestné právo má byť až riešenie ultima ratio, teda sa má použiť až ak ostatné prostriedky nestačia. "Zákonodarcovia by mali v nadväznosti na učenie o právnom štáte uvažovať, ktoré prípady(skutky) kriminalizovať, tj. označiť ich za trestné, a kde uplatňovať iba občianskoprávnu, obchodnoprávnu, pracovnoprávnu či inú právnu zodpovednosť."¹⁷

Trestnoprávna úprava by mala byť dôsledne prepracovaná, jasná, jednoznačná a jednoducho aplikovateľná a nesmie byť prostriedkom porušovania ľudských práv a základných slobôd. Mám z to, že slovenská úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb toto nespĺňa, nakoľko je veľmi nejednoznačná a dáva široké možnosti na aplikovanie rôznych výkladov. Platný trestný zákon je založený na prevažne formálnom základe s prvkami materiálneho, mala by byť podľa mňa právna úprava podstatne podrobnejšia. Materiálnym prvkom je pri ochrannom opatrení zhabania majetku **materiálny korektív**, ktorý umožňuje súdu upustiť od uloženia tohto ochranného opatrenia, ale dôsledkom tohto korektívu môže byť jeho zneužívanie na šikanovanie právnických osôb, alebo naopak, na ich zvyhodňovanie.

Stálo by možno za zváženie, keď už sa zákonodarcovia rozhodli neísť cestou rozsiahlejšej úpravy a pravej trestnej zodpovednosti, či by nebola lepšia cesta Nemecká formou administratívnych postihov.

4. Zásady trestného konania

Ako problematické z hľadiska zásad trestného konania sa mi javia predovšetkým dve časti úpravy trestnej zodpovednosti právnických osôb.

¹⁵ vid' Dôvodová správa k návrhu zákona 224/2010 Z.z

¹⁶ JURÍK, T. Reštrukturalizácia ako módný trend, komunikácia ako nutnosť. Dostupné na: <http://finweb.hnonline.sk/c1-42992760-restrukturalizacia-ako-modny-trend-komunikacia-ako-nutnost> [18.3.2011]

¹⁷ IVOR J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006

Prvou problematickou oblasťou je **postavenie právnickej osoby v trestnom konaní**. Právnická osoba je v súdnom konaní, kde sa rozhoduje o vine a treste fyzickej osoby za spáchaný trestný čin, len v postavení zúčastnenej osoby, nie v pozícii obvineného. Z toho vyplýva, že má procesne slabšie postavenie ako obvinený, aj keď jej môže hroziť vysoká sankcia - zhabanie majetku, teda akýsi "trest smrti" pre právnickú osobu.

Zákomom 224/2010 bolo posilnené aj postavenie zúčastnenej osoby v konaní.

" Rozširuje sa rozsah subjektov spadajúcich pod pojem „zúčastnená osoba“, medzi ktoré je potrebné na základe nových inštitútov zhabania určenej peňažnej čiastky a zhabania majetku zaradiť aj právnické osoby, voči ktorým sa tieto sankcie **môžu uplatniť, podľa návrhu majú uplatniť, alebo sa uplatnili** (použité formulácie „*môžu byť uplatnené*“ referuje na možnosť aktívne vystupovať v trestnom konaní ešte pred podaním návrhu alebo obžaloby)." ¹⁸

Tu sa dôvodová správa celkom jasne odlišuje od konečného paragrafového znenia schváleného zákona, ktoré vyjadruje, že zúčastnená osoba má právo vystupovať v konaní až po podaní návrhu, prípadne obžaloby.

§ 45 Zúčastnená osoba

(1) Zúčastnená osoba je osoba, ktorej môže byť, podľa návrhu má byť, alebo bola zhabaná vec, peňažná čiastka alebo majetok.

(2) Zúčastnená osoba má právo

- a) po podaní návrhu na uloženie ochranného opatrenia vyjadriť sa ku všetkým skutočnostiam a dôkazom, o ktoré sa návrh opiera,
- b) byť prítomná na hlavnom pojednávaní a verejnom zasadnutí, robiť na nich návrhy, predkladať dôkazy a nazerať do spisov,
- c) podávať v prípadoch ustanovených týmto zákonom opravné prostriedky, a to pri zaistení majetku v rozsahu podľa § 461b už pred podaním návrhu na uloženie ochranného opatrenia.

Odsek (2)a jasne ustanovuje, že právo dotknutej osoby je podstatne obmedzené oproti právu obvineného, ktorý má práva od začatia trestného konania, kdežto zúčastnenej osobe prislúchajú až po skončení vyšetrovania, resp. podaní návrhu alebo žaloby.

§ 34 Práva a povinnosti obvineného

(1) Obvinený má právo **od začiatku konania** proti svojej osobe vyjadriť sa ku všetkým skutočnostiam, ktoré sa mu kladú za vinu, a k dôkazom o nich, má však právo nevypovedať...

Takéto postavenie právnickej osoby, ktorej môže byť uložené ochranné opatrenie, porušuje **právo na obhajobu**, ktoré je oproti obvinenému zúžené, aj napriek tomu, že právnickej osobe, ako zúčastnenej osobe môže byť ochranným opatrením uložená naozaj tvrdá "kvázisankcia". Problematické je to aj z pohľadu práva na spravodlivé súdne konanie.

Ešte zložitejšia situácia pre právnickú osobu môže nastať v súvislosti s ustanovením **§ 289**, konkrétne s jeho poslednou vetou :

¹⁸ vid' Dôvodová správa k návrhu zákona 224/2010 Z.z

(1) Ak súd rozhoduje vo veci samej a ak tento zákon neustanovuje inak, vždy rozhodne o návrhu prokurátora na uloženie ochranného opatrenia; to platí aj v prípade, ak rozhoduje mimo hlavného pojednávania. Ak ide o návrh na uloženie ochranného opatrenia zhabania peňažnej čiastky alebo zhabania majetku, súd nie je viazaný návrhom prokurátora pokiaľ ide o druh ochranného opatrenia a výšku peňažnej čiastky. **Ak súd zistil u obžalovaného dôvod na uloženie ochranného opatrenia, môže ho uložiť i bez návrhu prokurátora.**

V znení poslednej vety súd môže v priebehu pojednávania aj bez návrhu uložiť ochranné opatrenie, teda môže nastať situácia, kedy právnická osoba dovtedy nebola ani zúčastnenou osobou a nemohla predkladať dôkazy a uplatňovať svoje práva.

Práve toto spomínané ustanovenie, že súd môže aj bez návrhu rozhodnúť, je podľa mňa druhým značne problematickým miestom právnej úpravy a cekovo asi najväčším problémom slovenskej právnej úpravy trestnej zodpovednosti právnických osôb.

Týmto ustanovením je porušená obžalovacia zásada a popretý jeden z hlavných princípov trestného práva - **Nemo Iudex sine actore - bez žalobcu niet sudcu.**

Obžalovacia zásada je založená na akuzačnom princípe, teda že súdne konanie môže začať len na základe obžaloby, ktorú podáva prokurátor.

Zásada kontradiktórnosti konania zase vyjadruje, že strany - obžaloba a obhajoba stoja na súde proti sebe a súd spor riadi a rozhoduje. Poslednou vetou tohto ustanovenia sa zaoberal aj Záhora, ktorý sa k nemu vyjadril nasledovne: " .. od roku 2006 máme sporové trestné konanie, v ktorom sudca v zásade nevykonáva dokazovanie, ale len hodnotí jednotlivé dôkazy, kladiem si otázku ako bude v konkrétnom prípade postupovať súd, keď prokurátor nepodá návrh a súd dospeje k názoru, že sú splnené dôvody na uloženie ochranného opatrenia voči právnickej osobe. Preberie úlohu obžaloby súd a bude niesť dôkazné bremeno? Nie je to krok späť k inkvizičnému procesu?"¹⁹

Posledná veta § 289 (1) a jej prípadná aplikácia by mala za následok výrazné porušenie princípu Nemo Iudex sine Actore, nakoľko súd môže "odsúdiť" právnickú osobu aj bez návrhu, prípadne obžaloby, teda platí, že **Bez žalobcu máme sudcu!**

Ďalším právom, ktoré prislúcha obvinenému a nie zúčastnenej osobe je **právo nevypovedať**. Pri výsluchu zástupcov právnickej osoby môže teda nastať situácia, že zástupca bude musieť ako svedok vypovedať pravdu a nič nezamlčať pod hrozbou trestu postihujúcom krivú výpoveď. V tejto súvislosti môže dôjsť k porušeniu pravidla „**nemo tenetur se ipsum accusare**“, teda osoba bude nútená k samousvedčovaniu.

¹⁹ ZÁHORA, J. Ukladanie trestných sankcií právnickým osobám v Slovenskej republike. in: Kriminalistika. č.4/2010. ISSN1210-9150

5. Záver

Témou konferencie sú Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci.

Právna úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb ale ešte v praxi na súde využitá nebola, aj keď je v účinnosti vyše dva a pol roka. Je možné klásť si otázku prečo, ale odpoveď je naozaj mnoho. Najhlavnejšími dôvodmi sú podľa mňa absencia vôle túto právnu úpravu skutočne uplatňovať, či už zo strany zákonodarcov, prokuratúry, ale aj súdov. Ako som sa aj v mojom príspevku snažila naznačiť, má táto úprava aj množstvo slabých miest. Viacero otázok nechala táto úprava na riešenie súdnou praxou, do ktorej sa ale súdy nechceli a nechcú pustiť. Úprava bola prijatá naráchlo a mám za to, že len pre "zalepenie očí" partnerom, ktorým sa Slovenská republika zaviazala, že ju prijme.

Ku kvalite tejto právnej úpravy sa vo svojom článku vyjadril aj Záhora: "Podľa môjho názoru bola prijatá nedostatočná, málo efektívna právna úprava, ktorej uplatnenie v praxi bude spôsobovať problémy, na druhej strane, na medzinárodnom fóre môže Slovenská republika vyzerat' ako dôveryhodný partner, ktorý si načas plní svoje záväzky."²⁰

Myslím, že pri množstve nedostatkov, ktoré táto úprava má, je možno lepšie jej neaplikovanie, ale funkčná úprava trestnej zodpovednosti právnických osôb je v dnešnej dobe nesmierne dôležitá a bude potrebné prijať novú právnu úpravu.

Momentálne sa pripravuje nový návrh trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorý sa približuje českej právnej úprave a zakladá pravú trestnú zodpovednosť. Dúfajme, že v prípade jeho prijatia sa táto úprava vysporiada s viacerými spornými časťami, ktoré má terajšia platná právna úprava, a výsledkom bude funkčný zákon, ktorý bude možné uplatňovať.

Mgr. Alexandra Donevová

Fakulta práva

Paneurópska vysoká škola v Bratislave

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ČENTĚŠ, J. PRIKRYL, O. Úvahy o trestnej zodpovednosti právnických osôb v trestnom zákone in: Zborník medzinárodnej konferencie Dny práva 2008. Masarykova univerzita. Brno:2008. ISBN978-80-210-4733-4
2. FENYK J. Vytýkatelnost činu právnické osobě v návrhu českého zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Zborník příspěvků z celostátní konferencie s medzinárodnou

²⁰ ZÁHORA, J. Ukladanie trestných sankcií právnickým osobám v Slovenskej republike. in: Kriminalistika. č.4/2010. ISSN1210-9150

- účasťou: Aktuálne otázky trestného zákonodarstva. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012.
3. IVOR J. a kol. Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. Bratislava: Iura Edition, 2006
 4. JURÍK, T. Reštrukturalizácia ako módny trend, komunikácia ako nutnosť. Dostupné na: <http://finweb.hnonline.sk/c1-42992760-restrukturalizacia-ako-modny-trend-komunikacia-ako-nutnost> [18.3.2011]
 5. KUČHTA, J. Trestní řízení proti právnickým osobám z pohledu některých zásad trestního práva procesního in: Zborník medzinárodnej konferencie Dny práva 2008. Masarykova univerzita. Brno: 2008. ISBN 978-80-210-4733-4
 6. MEDELSKÝ, J. MEDELSKÁ-TKÁČOVÁ, Z. Pravá verus nepravá trestná zodpovednosť právnických osôb. Magister officiorum. č. 1/2012 dostupné na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/EDL/ShowArticle.ascx&ArticleId=37047>, dátum publikácie 23.3.2012
 7. ZÁHORA, J. Ukladanie trestných sankcií právnickým osobám v Slovenskej republike. in: Kriminalistika. č. 4/2010. ISSN 1210-9150
 8. Zákon č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim
 9. Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon
 10. Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok
 11. Dôvodová správa k návrhu zákona 224/2010 Z.z

Základné zásady trestného konania s dôrazom na prípravné konanie

Michal Hvozda

Abstrakt

Autor v tomto príspevku definuje základné zásady trestného konania, popisuje ich delenie a stručne charakterizuje základné zásady trestného konania uplatňované v prípravnom konaní, pričom pri niektorých zásadách upozorňuje na niektoré aplikačné problémy a podáva návrhy ich riešenia de lege ferenda.

Kľúčové slová

Trestné právo, Trestný poriadok, trestné konanie, predsúdne konanie, prípravné konanie, základné zásady trestného konania

Abstract

The author of this paper defines the basic principles of criminal procedure describes their division and briefly describes the basic principles of criminal procedure applied in pre-trial proceedings, and in some crucial points to some application problems and make suggestions for their solution de lege ferenda.

Keywords

criminal law, Code of criminal procedure, criminal proceedings, pre-trial proceedings, pre-trial, basic principles of criminal procedure

1. Úvod

Úvodom tohto príspevku by som chcel zadefinovať pojem „základné zásady trestného konania“, ako aj pojem „trestné konanie“ a „prípravné konanie“

Základnými zásadami trestného konania sú tie vedúce právne idey, ktorým toto postavenie priznáva zákon. Na nich je vybudovaný celý trestný proces, celá organizácia trestného konania, rozdelenie funkcií v trestnom konaní, teda aj všetky systémové a štrukturálne trestnoprocesné vzťahy.¹ Základné zásady trestného konania musia byť v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a s medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná; vzhľadom na túto skutočnosť je ich možné definovať aj ako ústavné a medzinárodne podmienené východiská tvorby, aplikácie a interpretácie systému trestnoprocesných noriem, ktoré sú vyjadrené v Trestnom poriadku (ďalej len „TP“).² Z tejto definície vyplýva význam základných zásad trestného konania, ktorý je:

- *poznávací* (pre pochopenie zmyslu, podstaty a inštitútov trestného konania),
- *interpretačný* (pre výklad zákona a jeho inštitútov),

¹ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné; druhé, doplnené a prepracované vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2010, s. 54-55, ISBN 978-80-8078-309-9

² ŠIMOVICEK, I. a kol.: *Trestné právo procesné*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011, 33 s., ISBN 978-80-7380-324-7

- *aplikačný* (pre aplikáciu zákona na konkrétne trestné veci a postupy),
- *normotvorný* (pre tvorbu ďalších trestnoprocených noriem).³

V jednotlivých štádiách trestného konania sa jednotlivé zásady trestného konania uplatňujú rozdielne, a to v súlade s ich účelom, pričom sa ale vzájomne dopĺňajú a podporujú, čiže porušenie niektorej z nich má často krát za následok aj porušenie iných zásad trestného konania.

Trestným konaním sa podľa § 10 ods. 15 TP rozumie konanie podľa Trestného poriadku. Trestné konanie sa rozdeľuje na dve základné časti, a to na predsúdne konanie a konanie pred súdom. *Predsúdne konanie* sa skladá z dvoch štádií trestného konania, a to postupu pred začatím trestného stíhania a prípravného konania. *Konanie pred súdom* sa skladá zo štyroch štádií trestného konania, a to preskúmania obžaloby a predbežného pojednania obžaloby, hlavného pojednania, odvolacieho konania a vykonávacieho konania.

Prípravným konaním sa v zmysle § 10 ods. 15 TP rozumie úsek od začatia trestného stíhania do podania obžaloby, návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu (ďalej len "dohoda o vine a treste") alebo právoplatnosti rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní vo veci samej. Je druhým, obligatónym štádiom trestného konania, upraveného v druhej časti, druhej hlave Trestného poriadku nazvanej „Prípravné konanie“ (§ 199 až § 229 TP) tak, aby sa zabezpečila reálna možnosť rýchleho, úplného a objektívneho objasnenia každej trestnej veci, pri súčasnom zachovaní ľudských práv a slobôd a zákonných záujmov všetkých občanov zúčastnených na trestnom konaní.⁴ Účelom prípravného konania je iniciatívne, čo najrýchlejšie a v potrebnom rozsahu objasniť všetky skutočnosti dôležité pre posúdenie prípadu, vrátane osoby páchatel'a a následkov trestného činu. Prípravné konanie má vo vzťahu ku konaniu pred súdom predbežný charakter, to znamená, že pri svojom rozhodnutí smie súd prihliadať len na skutočnosti, ktoré boli prebrané na hlavnom pojednávaní a opierať sa o dôkazy, ktoré boli na hlavnom pojednávaní vykonané, nakoľko ťažisko dokazovania spravidla spočíva v konaní pred súdom, pretože iba súd je oprávnený rozhodnúť o vine a treste obvineného za trestný čin, o nárokoch poškodeného a o ďalších podstatných okolnostiach trestnej veci⁵.

2. Delenie základných zásad trestného konania

Predmetom tejto práce sú základné zásady trestného konania uvedené v § 2 TP. Tieto základné zásady trestného konania, resp. prevažná väčšina z nich sú ale vyjadrené aj v Ústave Slovenskej republiky, Listine základných práv a slobôd, v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale aj napr. v zákone č. 757/2004 Z. z. o súdoch v znení neskorších predpisov, zákone č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach v znení neskorších predpisov. J. Ivor delí základné

³ IVOR, J.- ZÁHORA, J. : *Repetitórium rekodifikovaného trestného práva- ôsme vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2012, 103 s., ISBN 978-80-8078-509-3

⁴ HUSÁR, E. a kol.: *Trestné právo procesné*, Bratislava: Iura Edition, 2001, 165 s., ISBN 80-89047-57-2

⁵ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné; druhé, doplnené a prepracované vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2010, 558 s., ISBN 978-80-8078-309-9

zásady trestného konania do troch skupín, a to na **všeobecné zásady** (zásada stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom, zásada práva na spravodlivý proces, zásada primeranosti a zdržanlivosti, zásada zabezpečenia práva na obhajobu, zásada rýchlosti konania, zásada kontradiktórnosti konania, zásada verejnosti, zásada spolupráce so záujmovými združeniami občanov), **zásady začatia konania** (zásada oficiality, zásada legality a zásada oportunity, obžalovacia zásada, zásada ne bis in idem) a **zásady dokazovania** (vyhľadávacia zásada, zásada prezumpcie neviny, zásada ústnosti, zásada bezprostrednosti, zásada voľného hodnotenia dôkazov, zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností).⁶ J. Olejom navrhnuté delenie základných zásad, ako sám tento autor priznáva, *nie je štandardné a môže byť predmetom diskusií o ich delení, ale aj o ich pomenovaní a o ich obsahu- vychádza zo základného kritéria, a to či príslušná základná zásada je určujúca pre celé trestné konanie alebo len pre predsúdne alebo súdne konanie*⁷. Na základe týchto kritérií tieto základné zásady trestného konania potom J. Olej ďalej delí na:

A/ všeobecné zásady, uplatňujúce sa počas celého trestného konania, a to zásada:

- a) stíhania zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom (§ 2 ods. 1 TP),
- b) zdržanlivosti (§ 2 ods. 2 TP),
- c) prezumpcie neviny (§ 2 ods. 4 TP),
- d) oficiality (§ 2 ods. 6 TP),
- e) práva na obhajobu (§ 2 ods. 9 TP),
- f) voľného hodnotenia dôkazov (§ 2 ods. 12 TP),
- g) spolupráce orgánov činných v trestnom konaní a súdu so záujmovými združeniami občanov (§ 2 ods. 13 TP),
- h) práva na tlmočníka a prekladateľa do jazyka, ktorému osoba zúčastnená na konaní rozumie (§ 2 ods. 20 TP);

B/ zásady predsúdneho konania, a to zásada:

- a) legality (§ 2 ods. 5 TP),
- b) rozhodovania súdu o zásahoch do základných práv a slobôd v predsúdnom konaní (§ 2 ods. 3 TP)
- c) ne bis in idem (§ 2 ods. 8 TP),
- d) náležitého zistenia skutkového stavu veci (§ 2 ods. 10 TP),
- e) vyhľadávacia (§ 2 ods. 10 TP),
- f) obžalovacia (§ 2 ods. 15 TP);

C/ zásady súdneho konania, a to zásada:

- a) súdneho rozhodnutia trestnej veci (§ 2 ods. 16 TP),
- b) práva na súdne prejednanie trestnej veci v primeranej lehote (§ 2 ods. 7 TP),

⁶ IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné; druhé, doplnené a prepracované vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2010, 56 s., ISBN 978-80-8078-309-9

⁷ OLEJ, J.- ROMŽA, S.- ČOPKO, P.- PUCHALLA, M. : *Trestné právo procesné*, Košice: PF UPJŠ Košice, 2012, s. 15- 16, ISBN 978-80-7097-965-5

- c) práva byť prítomný a aktívny pri súdnom prejednaní vlastnej trestnej veci (§ 2 ods. 7 TP),
- d) možnosti súdu z vlastnej iniciatívy vykonať dôkazy (§ 2 ods. 11 TP),
- e) rovnosti strán (§ 2 ods. 14 TP),
- f) kontradiktórnosti (§ 2 ods. 18 TP a § 2 ods. 7 TP),
- g) verejnosti (§ 2 ods. 17 TP),
- f) ústnosti (§ 2 ods. 18 TP).⁸

Vzhľadom na obsahovú stránku tohto príspevku, sa pri ďalšom výklade jednotlivých základných zásad trestného konania budem pridŕžiavať ich deleniu prezentovanému J. Olejom. Z dôvodu „dôrazu na prípravné konanie“ (vid’ názov tohto príspevku) sa ďalej v tomto príspevku budem podrobnejšie zaoberať základnými zásadami trestného konania, ktoré sa uplatňujú v prípravnom konaní, čiže v predsúdnom konaní.

3. Základné zásady trestného konania uplatňované v predsúdnom konaní **Zásada stíhania zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom**

„Nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený inak než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje tento zákon.“ Niekedy sa označuje táto zásada ako zásada riadneho zákonného procesu. Ide o najdôležitejšiu zásadu, ktorá sa prípravným konaním „tiahne“ od vznesenia obvinenia až po skončenie prípravného konania (a ak sa vec dostane do štádia konania pred súdom, až po právoplatné rozhodnutie vo veci a následný výkon tohto rozhodnutia). Je zásadou, ktorá je nadriadená iným zásadám, resp. iné zásady sa musia nevyhnutne realizovať v rámci jej mantinelov, napr. zásada pravdivého zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností (nemožno tento skutkový stav zisťovať v rozpore so zákonom). Táto zásada je vyjadrená aj v časti týkajúcej sa dokazovania, konkrétne v § 119 ods. 4 TP , a síce *dôkaz získaný nezákonným donútením alebo hrozbou takého donútenia sa nesmie použiť v konaní okrem prípadu, keď sa použije ako dôkaz proti osobe, ktorá také donútenie alebo hrozbu donútenia použila*. Jej porušením dochádza k tomu, že dôkaz takto získaný orgánmi činnými v trestnom konaní v rámci prípravného konania (napr. výsluch obvineného donútením) je absolútne neučinný, napriek tomu, že by preukazoval pravdivé skutočnosti a teda v ďalšom konaní nepoužiteľný. Na účel, aby nedochádzalo k porušovaniu tejto zásady, Trestný poriadok ustanovuje záruky, ktoré v prípravnom konaní predstavuje napr. dozor prokurátora nad prípravným konaním, možnosť podávať sťažnosti proti uzneseniam orgánov činných v trestnom konaní, ako aj možnosť uplatniť si náhradu škody spôsobenú orgánmi verejnej moci pri výkone verejnej moci na základe zákona č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁸ OLEJ, J.- ROMŽA, S.- ČOPKO, P.- PUCHALLA, M. : *Trestné právo procesné*, Košice: PF UPJŠ Košice, 2012, 16 s., ISBN 978-80-7097-965-5

Zásada zdržanlivosti

„Do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie.“ Táto zásada sa niekedy označuje ako zásada primeranosti. V Trestnom poriadku je táto zásada bližšie špecifikovaná pri vykonávaní úkonov trestného konania, konkrétne v § 55 ods. 1 TP, kde je uvedené, že *pri vykonávaní úkonov trestného konania musia orgány činné v trestnom konaní, súd a osoby príslušné vykonávať úkony trestného konania zaobchádzať s osobami zúčastnenými na úkone tak, ako to vyžaduje účel trestného konania; vždy sa musí rešpektovať ich dôstojnosť a ich ústavou zaručené základné práva a slobody*, pričom v prípravnom konaní napr. úkony vykonávajú orgány činné v trestnom konaní zásadne v čase medzi 7.00 hod. a 20.00 hod. a v úradných miestnostiach. V odôvodnených prípadoch môžu byť úkony vykonané aj mimo úradných miestností a mimo uvedeného času. V prípravnom konaní sa ďalej táto zásada uplatňuje najmä pri použití prostriedkov operatívno-pátracej činnosti (napr. pri sledovaní osôb a vecí sa musí sústavne skúmať trvanie dôvodov, ktoré viedli k vydaniu príkazu na sledovanie.; ak dôvody pominuli, sledovanie sa musí skončiť), použití informačno-technických prostriedkov (pri odpočúvaní a zázname telekomunikačnej prevádzky sa môže vydať príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, ak ide o taxatívne určené trestné činy a ak možno dôvodne predpokladať, že budú zistené skutočnosti významné pre trestné konanie), pri vykonávaní niektorých dôkazov (napr. vyšetrovací pokus sa nevykoná, ak je to vzhľadom na okolnosti prípadu alebo osobu podozrivého, obvineného, poškodeného alebo svedka nevhodné alebo ak účel vyšetrovacieho pokusu možno dosiahnuť inak), atď..

Zásada prezumpcie nevinu

„Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“ Prezumpcia nevinu teda platí v rámci celého prípravného konania, pričom subjektívne presvedčenie orgánu činného v trestnom konaní o vine obvineného, ktoré je procesne vyjadrené uznesením o vznesení obvinenia, nie je v rozpore s touto zásadou. V takomto prípade sa vytvára možnosť, na základe ktorej orgán činný v trestnom konaní musí svoje subjektívne presvedčenie o vine dokázať, ak má byť obvinený odsúdený.⁹ Z tejto zásady vyplývajú tieto pravidlá, a síce:

- *Pravidlo in dubio pro reo* (v pochybnostiach v prospech obvineného) znamená, že v prípade, ak o otázke viny existujú skutkové (teda nie právne, pri ktorých orgány činné v trestnom konaní musia zaujať jednoznačné stanovisko) pochybnosti, ktoré nemožno rozptýliť dostupnými dôkazmi, treba rozhodnúť v prospech obvineného.

- *Pravidlo, že nedokázaná vina má rovnaký význam ako dokázaná nevina*;. Toto pravidlo sa podľa môjho názoru úplne „presadí“ až v súdnom konaní, nakoľko v prípravnom konaní prokurátor zastaví trestné stíhanie, ak je nepochybné, že sa

⁹ ŠIMOVIČEK, I. a kol.: *Trestné právo procesné*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011, 58 s., ISBN 978-80-7380-324-7

nestal skutok, pre ktorý sa vedie trestné stíhanie, resp. je nepochybné, že skutok nespáchal obvinený; v súdnom konaní sa sú oslobodí obžalovaného spod obžaloby, ak nebolo dokázané, že s stal skutok, pre ktorý je obžalovaný stíhaný, resp. ak nebolo dokázané, že skutok spáchal obžalovaný.

- *Povinnosť orgánov činných v trestnom konaní dokázať vinu*, pričom dokazovať nevinu je len právom obvineného, teda nie jeho povinnosťou.

Zásada oficiality

„Ak Trestný poriadok neustanovuje inak, orgány činné v trestnom konaní a súdy konajú z úradnej povinnosti. Vážobné veci sú povinné vybavovať prednostne a urýchlene. Na obsah petícií zasahujúcich do plnenia týchto povinností orgány činné v trestnom konaní ani súd neprihliadajú.“ Už pred začatím trestného stíhania je policajt povinný z úradnej povinnosti odhaľovať trestné činy a zisťovať ich páchatel'ov. Následne, policajt postupuje vo vyšetrovaní alebo v skrátanom vyšetrovaní tak, aby čo najrýchlejšie zadovážil podklady na objasnenie skutku v rozsahu potrebnom na posúdenie prípadu a zistenie páchatel'a trestného činu; okrem prípadu, na ktorý je potrebné rozhodnutie alebo súhlas sudcu pre prípravné konanie alebo prokurátora, vykonáva policajt všetky úkony samostatne a je povinný ich vykonať v súlade so zákonom a včas; záväzné pokyny na ďalší postup je policajtovi oprávnený dávať jedine prokurátor. Táto zásada je v prípravnom konaní prelomená v prípade, ak sa vedie trestné stíhanie pre trestné činy taxatívne uvedené v § 211 ods. 1 TP, možno toto trestné stíhanie začať a už v začatom trestnom stíhaní pokračovať iba so súhlasom poškodeného, ktorý je vo vzťahu k poškodenému osobou, voči ktorej by mal poškodený ako svedok právo odprieť výpoveď, pri fakultatívnom zastavení trestného stíhania prokurátorom podľa § 215 ods. 2 TP, ak ako aj pri podávaní opravných prostriedkov, nakoľko tieto iniciujú opravné konanie, pri uplatnení nároku poškodeného na náhradu škody (prokurátor je napríklad vždy viazaný výškou uplatneného nároku zo strany poškodeného, t.j. nemôže mu priznať viac, ako si poškodený uplatnil¹⁰), pri svedočnom, znalečnom, odmene obhajoby, atď.

Zásada práva na obhajobu

„Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.“ Právo na obhajobu je podrobne upravené v § 34 TP. V rámci prípravného konanie je osobitná časť v Trestnom poriadku venovaná účasti obvineného a obhajcu na úkonoch vo vyšetrovaní a v skrátanom vyšetrovaní, a to v § 213 TP, ktorý bližšie popíšem. Policajt môže povoliť účasť obvineného na vyšetrovacích úkonoch a umožniť mu klásť vypočúvaným svedkom otázky. Postupuje tak najmä vtedy, ak obvinený nemá obhajcu a úkon spočíva vo výsluchu svedka, pri ktorom je dôvodný predpoklad, že ho nebude možné vykonať v konaní pred súdom, iba ak by zabezpečovanie jeho prítomnosti alebo jeho prítomnosť mohli ohroziť vykonanie tohto úkonu. Napriek tomu, že ide o možnosť policajta povoliť účasť obvineného na vyšetrovacích úkonoch a umožniť mu klásť vypočúvaným svedkom otázky, táto možnosť sa pri vypočúvaní niektorých svedkoch javí ako nevyhnutnosť, ak má byť

¹⁰ MINÁRIK, Š. a kol.: *Trestný poriadok- stručný komentár*, Bratislava: Iura Edition, 2006, 182 s., ISBN 80-8078-085-4

takýto dôkaz procesne účinný v ďalšom konaní pred súdom. Toto ustanovenie umožňuje obvinenému realizovať jeho právo na obhajobu, a to v prípadoch, ak sa realizuje výsluch svedka, ktorý má vo vzťahu k obvinenému právo odoprieť vypovedať podľa § 130 TP, nakoľko zápisnicu o výpovedi takého svedka možno prečítať v zmysle § 263 ods. 4 TP len vtedy, „ak bol výsluch vykonaný spôsobom zodpovedajúcim ustanoveniam tohto zákona“. Takýto svedok môže totiž v ďalšom štádiu konania, t.j. konania pred súdom využiť svoje zákonné právo odoprieť vypovedať podľa § 130 TP; dôkazy, ktoré by boli získané bez povolenia účasti obvineného na výsluchu takého svedka a bez umožnenia obvinenému klásť takému svedkovi otázky sú absolútne neúčinné.¹¹ Podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva sú práva obvineného na obhajobu porušené v rozsahu, ktorý je nezlučiteľný s požiadavkami článku 6 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd vtedy, keď odsúdenie obvineného je založené výlučne alebo v rozhodujúcej miere na výpovediach svedka alebo svedkov, ktorý obvinený nemal možnosť vypočúvať, či už v prípravnom alebo súdnom konaní.¹² V zásade platí, že použitie výpovedí svedkov z prípravného konania neznamena porušenia práva na obhajobu v zmysle článku 6 ods. 3 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, za predpokladu, že v prípravnom konaní boli rešpektované práva obhajoby, a to najmä právo obvineného spochybniť a vypočúvať svedkov. Obhajca má právo od vznesenia obvinenia zúčastniť sa úkonov, ktorých výsledok môže byť použitý ako dôkaz v konaní pred súdom, iba ak vykonanie úkonu nemožno odložiť a obhajcu o ňom vyzrozumieť. Obvinenému a iným vypočúvaným osobám môže obhajca klásť otázky potom, keď policajt výsluch skončí. Je porušením práva obvineného na obhajobu, ak jeho obhajca nebol riadne upovedomený o výsluchu svedka, hoci o ňom mal byť upovedomený, a tento úkon bol vykonaný v jeho neprítomnosti¹³; zápisnica o výsluchu svedka, ktorý bol vykonaný v prípravnom konaní bez toho, aby bol o tomto úkone upovedomený obhajca obvineného, ktorý včas oznámil vyšetrovateľovi, že sa chce na tomto výsluchu zúčastniť, je na hlavnom pojednávaní procesne nepoužiteľná, lebo takým postupom boli porušené práva obvineného na obhajobu v zmysle § 165 ods. 2 TP (teraz § 213 ods. 3- pozn. autora), a preto nemôže byť na hlavnom pojednávaní ani prečítaná na základe § 211 ods. 2 písm. a) (teraz § 263 ods.3 písm. a)- pozn. autora)¹⁴. Ak obhajca oznámi policajtovi, že sa chce zúčastniť vyšetrovacieho úkonu, policajt je povinný včas mu oznámiť čas, miesto konania úkonu a druh úkonu okrem prípadu, keď vykonanie úkonu nemožno odložiť a vyzrozumieť obhajcu nemožno zabezpečiť. O tomto postupe policajt vyhotoví záznam, ktorý založí do spisu. Aj keď obvinený, resp. jeho obhajca neoznámi, že sa chce zúčastniť na výsluchoch svedkov podľa § 213 ods.1 TP, ktorí sú vo vzťahu k obvinenému osobami s postavením podľa § 130 TP, je policajt vždy povinný

¹¹ Pozri Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 20.06.2006, sp. zn. 4Tz/9/2006

¹² HARKABUSOVÁ, D.: Všeobecne ku „kontradiktórnosti“ výsluchu svedka v prípravnom konaní, In: *Bulletin slovenskej advokácie*, 2012, roč. 18, č. 5, 33 s.

¹³ Pozri R 81/2003

¹⁴ Pozri R 78/2002

obvineného, resp. obhajcu riadne upovedomiť o vykonaní takéhoto úkonu v súlade s článkom 6 ods. 3 písm. d) Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd; iba všeobecné poučenie obvineného o možnosti nezúčastniť sa vyšetrovacích úkonov podľa § 213 ods. 1 TP nemožno považovať za dostatočné, pretože takéto poučenie nezohľadňuje povinnosť policajta, vyplývajúcu mu z ustanovenia § 213 ods. 3 TP, ktorú musí aplikovať vo vzťahu k obvinenému, ktorý nemá obhajcu a nezohľadňuje ani povinnosť podľa § 263 ods. 3 písm. a) a ods. 4 TP.¹⁵ Ak sa obhajca alebo ním splnomocnený obhajca nedostaví na nariadený úkon, policajt vykoná tento úkon aj bez jeho účasti okrem výsluchu obvineného, ktorý trvá na prítomnosti obhajcu. Ak sa obhajca zúčastní výsluchu svedka, ktorého totožnosť má byť utajená podľa § 136 ods. 3 TP, policajt vykoná potrebné opatrenia, aby skutočná totožnosť svedka nebola zistená.

Zásada voľného hodnotenia dôkazov

„Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.“ Orgány činné v trestnom konaní hodnotia v rámci prípravného konania dôkazy z hľadiska ich závažnosti a zákonnosti. Vzhľadom na túto zásadu, zákon nepriznáva žiadnemu dôkazu a priori osobitný význam; len pri pitve mŕtvoly a vyšetrení duševného stavu, ako aj pri mladistvom, ktorý neprekročil pätnásť rok svojho veku, kde je nutné skúmať, či bol spôsobilý rozpoznať protiprávnosť činu a či bol spôsobilý ovládnuť svoje konanie, je nutné na preukázanie skutkového stavu vypracovať znalecký posudok.¹⁶

Zásada spolupráce orgánov činných v trestnom konaní a súdu so záujmovými združeniami občanov

„Orgány činné v trestnom konaní a súd spolupracujú so záujmovými združeniami občanov a využívajú ich výchovné pôsobenie.“ V § 4 ods. 1 TP je táto zásada ďalej konkretizovaná, a síce, že orgány činné v trestnom konaní a súd v záujme výchovného pôsobenia trestného konania, zamedzovania a predchádzania trestnej činnosti môžu, ak to považujú za vhodné a účelné, spolupracovať aj so záujmovými združeniami občanov. Domnievam sa, že konkretizácia tejto zásady vyjadrujúca jej fakultatívnosť, a to slovným spojením *„ak to považujú za vhodné a účelné“*, čiže táto zásada nie je obligatórne, automaticky uskutočňovaná, má za následok jej (takmer) nepoužiteľnosť v praxi. V prípravnom konaní prichádza do úvahy len pri návrhoch týchto združení, resp. dôveryhodnej osoby, aby väzba obvineného bola nahradená zárukou, resp. ponuke týchto združení na prevzatie záruky za nápravu obvineného, ak sú predpoklady, že obvinený sa jeho pôsobením napraví (takáto ponuka, resp. návrh sa však prejednáva súdom až v konaní pred súdom).

¹⁵ Pozri judikát Trestnoprávneho kolegia Krajského súdu v Žiline, č. Jtk 7/2009

¹⁶ OLEJ, J.- ROMŽA, S.- ČOPKO, P.- PUCHALLA, M. : *Trestné právo procesné*, Košice: PF UPJŠ Košice, 2012, 21 s. , ISBN 978-80-7097-965-5

Zásada práva na tlmočníka a prekladateľa do jazyka, ktorému osoba zúčastnená na konaní rozumie

„Ak obvinený, jeho zákonný zástupca, poškodený, zúčastnená osoba alebo svedok vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa konanie vedie, má právo na tlmočníka a prekladateľa.“ Táto zásada je konkretizovaná v § 28 TP. Ak je potrebné pretlmočiť obsah výpovede alebo ak obvinený, jeho zákonný zástupca, poškodený, zúčastnená osoba alebo svedok vyhlási, že nerozumie jazyku, v ktorom sa konanie vedie, alebo nehovorí týmto jazykom, príberie sa tlmočník opatrením. Tlmočníkom môže byť výnimočne aj zapisovateľ. Ak je potrebné preložiť zápisnicu o výpovedi alebo inú písomnosť, príberie sa prekladateľ opatrením.

Zásada legality

„Prokurátor v trestnom konaní zastupuje štát. Ak tento zákon, medzinárodná zmluva vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom (ďalej len "medzinárodná zmluva") alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná, neustanovuje inak, prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.“

Prokurátor nestíha tie trestné činy, pri ktorých nie sú splnené zákonné podmienky na začatie trestného stíhania, a to z dôvodu vyňatia osoby z pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní a súdu, neprípustnosti trestného stíhania, neudelenia súhlasu na trestné stíhanie poškodeným v prípadoch, kde je takýto súhlas potrebný podľa § 211 TP. Ak sú síce splnené zákonné podmienky na trestné stíhanie, ale zákon umožňuje prokurátorovi nestíhať páchatel'a trestného činu, ide o prvok opportunity (účelnosti), ktorý je v prípravnom konaní obsiahnutý v inštitúte zastavenia trestného stíhania podľa § 215 ods. 2 a 3 TP, podmieneného zastavenia trestného stíhania podľa § 216 TP, podmieneného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218 TP, v zmieri podľa § 220 TP, ako aj pri dočasnom odložení vznesenia obvinenia podľa § 205 TP a inštitúte konania dohody o vine a treste podľa § 232 TP.

Zásada rozhodovania súdu o zásahoch do základných práv a slobôd v predsúdnom konaní

„Ak tento zákon neustanovuje inak, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní o zásahoch do základných práv a slobôd podľa tohto zákona rozhoduje sudca pre prípravné konanie; sudca pre prípravné konanie rozhoduje aj v iných prípadoch ustanovených týmto zákonom.“ Sudca pre prípravné konanie je oprávnený rozhodnúť o zásahoch do základných práv a slobôd napr. rozhodnutie o väzbe, príkaz na domovú prehliadku, príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, pričom pri niektorých zásahoch do základných práv a slobôd môže tak urobiť aj prokurátor za splnenie zákonných podmienok, napr. príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky môže pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní vydať prokurátor, ak ide o vec, ktorá neznesie odklad, a príkaz sudcu pre prípravné konanie nemožno získať vopred, ak odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky nie je spojené so vstupom do obydľia, ktorý však musí najneskôr do 24 hodín od jeho vydania potvrdiť sudca pre prípravné konanie, inak stráca platnosť a takto získané informácie nemožno použiť na účely trestného konania a musia sa predpísaným

spôsobom bez meškania zničiť. Domnievam sa, že táto zásada by sa mala v právnej úprave vyskytovať častejšie, a to napr. pri odpočúvaní a zázname telekomunikačnej prevádzky, ako aj pri vyhotovovaní obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov, kde je policajt alebo príslušný útvar Policajného zboru povinný sústavne skúmať trvanie dôvodov, ktoré viedli k vydaniu príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, resp. príkazu na vyhotovovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov. Ak dôvody pominuli, musí sa odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, resp. vyhotovovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov skončiť, a to aj pred uplynutím času, v ktorom budú používanie tieto informačno-technické prostriedky. Túto skutočnosť bez meškania písomne oznámi tomu, kto vydal príkaz, v prípravnom konaní tiež prokurátorovi. Podľa môjho názoru kontrolu použitia informačno-technického prostriedku by mal vykonávať sudca pre prípravné konanie, ktorý by neustále skúmal dôvody použitia informačno-technického prostriedku na základe pravidelného informovania policajným orgánom; ak by zistil, že dôvody netrvajú, súdny orgán by mohol ukončiť používanie informačno-technických prostriedkov.

Zásada ne bis in idem

„Nikoho nemožno trestne stíhať za čin, za ktorý bol už právoplatne odsúdený alebo oslobodený spod obžaloby. Táto zásada nevylučuje uplatnenie mimoriadnych opravných prostriedkov v súlade so zákonom.“ Bližšie je táto zásada vyjadrená v ustanovení § 9 ods. 1 písm. e) TP, podľa ktorého, ak ide o osobu, proti ktorej sa skoršie stíhanie pre ten istý skutok skončilo právoplatným rozsudkom súdu alebo bolo právoplatne zastavené, podmienene zastavené a obvinený sa osvedčil alebo sa skončilo schválením zmieru a zastavením trestného stíhania, ak rozhodnutie nebolo v predpísanom konaní zrušené; vo vyššie uvedených prípadoch ide o prekážku *rei iudicatae* (veci právoplatne rozhodnutej), kedy možno v trestnom stíhaní obvineného pre rovnaký skutok pokračovať, len pokiaľ bude právoplatné rozhodnutie v predpísanom konaní zrušené. Nejedná sa o prekážku *rei iudicatae*, ak ide o uznesenie orgánu činného v trestnom konaní o odovzdaní veci, odložení veci a odmietnutí veci v postupe pred začatím trestného stíhania, ako aj uznesenie o začatí trestného stíhania výlučne tzv. vo veci, uznesenie o postúpení veci, uznesenie o zastavení trestného stíhania výlučne tzv. vo veci (ak teda súčasne už nedošlo k obvineniu konkrétnej osoby) a uznesenie o prerušení trestného stíhania v prípravnom konaní; v týchto prípadoch nie je potrebné rušiť vydané uznesenia– existencia takýchto rozhodnutí nie je prekážkou trestného stíhania páchatel'a v zmysle § 9 ods. 1. písm. e) TP, a preto trestné stíhanie možno „opätovne“ začať bez zrušenia uvedených rozhodnutí v konaní o mimoriadnom opravnom prostriedku.

Zásada náležitého zistenia skutkového stavu veci

„Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie.“ Táto zásada, niekedy označovaná aj ako zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností, ukladá orgánom činným v trestnom konaní predovšetkým zistenie činu, ktorý je v trestnom oznámení uvedený ako

trestný čin, okolností za ktorých bol spáchaný, miesta a času konania, následku a osoby páchatel'ov.¹⁷ Náležité zistenie skutkového stavu veci závisí v prípravnom konaní od procesného úkonu, ktorý sa realizuje. Napr. na vydanie uznesenia o vznesení obvinenia postačí, ak je dostatočne odôvodnený záver, že trestný čin spáchala určitá osoba, no na podanie obžaloby je nutné, aby výsledky vyšetrovania, resp. skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňovali postavenie obvineného pred súd.

Zásada vyhľadávacia

„Orgány činné v trestnom konaní obstarávajú dôkazy z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie“ Orgány činné v trestnom konaní sú povinné vyhľadávať, objasňovať a vykonávať dôkazy svedčiace tak proti obvinenému, ako aj v jeho prospech, nakoľko len obžaloba opierajúca sa o kvalitné dôkazy môže mať v súdnom konaní úspech (bolo by totiž neúčelné, ak totiž existujú dôkazy svedčiace v prospech obvineného a súčasne vyvracajúce jeho vinu, potom, za predpokladu, ak by orgány činné v trestnom konaní takéto dôkazy nebrali do úvahy, súdne konanie by bolo realizované zrejme zbytočne). V súdnom konaní uplatňovaná zásada kontradiktórnosti zase „predpisuje“ prokurátorovi, aby navrhol a vykonal len tie dôkazy, ktoré podporujú obžalobu.

Zásada obžalovacia

„Trestné stíhanie pred súdom je možné len na základe návrhu alebo obžaloby podanej prokurátorom, ktorý v konaní pred súdom obžalobu alebo návrh zastupuje.“ Z vyššie uvedenej zásady vyplýva, že „bez žalobcu, teda prokurátora niet sudcu“. Pri tejto zásade ako za zásadnú považujem otázku, či máme účinný systém kontroly prokuratúry, či je dostatočne zabezpečené, aby prokurátor vôbec stíhal trestné činy a následne príp. podal obžalobu a ako je zabezpečená jeho kontrola diskrečných oprávnení ? Je hierarchický systém preskúmania postupu prokurátora v rámci prokuratúry dostatočný ? Osobne sa nazdávam, že nie. Podľa platných právnych predpisov totiž nemá ten, kto podal trestné oznámenie (oznamovateľ), zákonom garantované právo (nárok) na to, aby na základe jeho trestného oznámenia bolo začaté trestné stíhanie, a teda následne po vykonaní prípravného konania prípadne podaná obžaloba . Doporučením Rady Európy Rec (2000) 19 o postavení verejného žalobcu v systéme trestného súdnictva bolo mimo iné venovaná pozornosť otázke povinnosti a zodpovednosti orgánu verejnej žaloby k občanom, pričom sa uvádza, že zúčastnené procesné strany, pokiaľ boli za strany uznané, obzvlášť obeť trestných činov, musia mať možnosť preskúmať rozhodnutie verejných žalobcov nestíhať páchatel'a trestného činu, a to po hierarchickej kontrole, buď súdnym prieskumom alebo na podklade ich podnetu na trestné stíhanie. *De lege ferenda* by

¹⁷ MANDALÍK, R.: Základné zásady trestného konania v predprípravnom konaní, In: *Justičná revue*, 2012, roč. 64, č. 11, 1318 s.

bolo vhodné sa „obzrieť“ po zahraničných právnych úpravách, kde sú tieto modely kontroly prokurátora v zásade v troch formách, a síce ako subsidiárna žaloba (napr. Poľsko), preskúmanie súdom na návrh oprávneného subjektu (Nemecko) a predchádzajúci súhlas súdu (Nemecko). Subsidiárna žaloba je právom poškodeného nastúpiť na miesto prokurátora tam, kde prokurátor odmieta začať trestné stíhanie, resp. v začatom trestnom stíhaní pokračovať. Proti rozhodnutiu prokurátora o zastavení trestného stíhania, alebo ak trestné stíhanie prokurátor vôbec nezačne, môže poškodený podať sťažnosť k nadriadenému prokurátorovi, ktorý ju predloží súdu, pokiaľ jej nevyhoví. Ak následne súd zruší rozhodnutie prokurátora, uvedie dôvody zrušenia a prípadne aj okolnosti, ktoré je treba objasniť alebo úkony, ktoré je treba vykonať; takéto rozhodnutie je pre prokurátora záväzné. Ak následne prokurátor znovu vydá uznesenie o zastavení trestného stíhania alebo o odmietnutí jeho začatia, má poškodený právo, po právoplatnosti rozhodnutia, podať v lehote jedného mesiaca od doručenia uznesenia súdnu žalobu. Preskúmanie súdom na návrh oprávneného subjektu (právna úprava Nemecka) je druhou formou modelu kontroly a návrh je oprávnený podať poškodený, ktorého sťažnosť proti uzneseniu štátneho zástupcu o zastavení trestného konania bola odmietnutá nadriadeným štátnym zastupiteľstvom, a to do jedného mesiaca od oznámenia rozhodnutia. Ak súd uzná návrh poškodeného za dôvodný, rozhodne o vznesení verejnej žaloby. Štátny zástupca je potom povinný toto rozhodnutie vykonať. Existujú výnimky, kedy nie je možné podať návrh na preskúmanie súdom, avšak kontrola diskrečných právomoci je zaistená tým, že takéto rozhodnutie môže štátny zástupca v prevažnej väčšine prípadov vydať iba so súhlasom súdu (tretí model kontroly), napr. u rozhodnutí, kde možno očakávať upustenie od potrestania. Myslím, že by bolo viac ako vhodné sa inšpirovať týmito právnymi úpravami, nakoľko zastavení konaní v prípravnom konaní týkajúcich sa tzv. „veľkých káz“ je u nás akosi neúrekom.

JUDr. Michal Hvozda
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

1. HARKABUSOVÁ, D.: Všeobecne ku „kontradiktórnosti“ výsluchu svedka v prípravnom konaní, In: *Bulletin slovenskej advokácie*, 2012, roč. 18, č. 5, s. 26- 34
2. HUSÁR, E. a kol.: *Trestné právo procesné*, Bratislava: Iura Edition, 2001, 298 s., ISBN 80-89047-57-2
3. IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné; druhé, doplnené a prepracované vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2010, 1049 s., ISBN 978-80-8078-309-9
4. IVOR, J.- ZÁHORA, J. : *Repetitórium rekodifikovaného trestného práva- ôsme vydanie*, Bratislava: Iura Edition, 2012, 192 s., ISBN 978-80-8078-509-3
5. MANDALÍK, R.: Základné zásady trestného konania v predprípravnom konaní, In: *Justičná revue*, 2012, roč. 64, č. 11, s. 1315- 1323

6. MINÁRIK, Š. a kol.: *Trestný poriadok- stručný komentár*, Bratislava: Iura Edition, 2006, 1302 s., ISBN 80-8078-085-4
7. OLEJ, J.- ROMŽA, S.- ČOPKO, P.- PUCHALLA, M. : *Trestné právo procesné*, Košice: PF UPJŠ Košice, 2012, 300 s., ISBN 978-80-7097-965-5
8. ŠIMOVČEK, I. a kol.: *Trestné právo procesné*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011, 479 s., ISBN 978-80-7380-324-7

Sudca pre prípravné konanie v slovenskom trestnom procese

Branislav Hlaváč

„*AEQUITAS SEQUITUR LEGEM*“

Máloktorá ľudská činnosť má také mytologizujúce korene ako výkon súdnictva. V demokratických i menej demokratických štátnych režimoch je osoba sudcu pri výkone súdnictva obdarená nevídanou právomocou. Sudca má právo a spravidla aj posledné slovo pri určovaní osudu človeka a to aj v tých najzákladnejších rozmeroch. V úvodnom citáte je napísané „spravodlivosť nasleduje zákon“. Je to nielen citát, ale zároveň aj základný, hoci nepísaný princíp práva. V súdnictve skutočná pravda neexistuje, existuje len do takej miery, ktorú jej určil zákonodarca a akou právnou silou ju ochránil. Sudcovia sú reprezentantmi justície, sú tvorcovia práva a jeho čiastoční ochrancovia. Doba čoraz viac ukazuje na dôležitosť funkcie sudcu s ohľadom na jeho morálny kredit. Tak ako neexistuje žiadna smernica ani nariadenie, ktoré dokáže urobiť ľudí lepšími, neexistuje ani univerzálna zásada schopná zabezpečiť spravodlivý proces pre všetkých, kde každý má rovné postavenie. K vízií rovnosti a spravodlivosti je možné sa priblížiť jedine prostredníctvom jednotlivcov pracujúcich na tomto systéme a tvorbe práva, ktoré sa bude od toho odvíjať na rôznych úrovniach a to nielen v justícií. Touto prácou by som rád poukázal na prípravné konanie v slovenskom trestnom procese, na úlohu sudcu v prípravnom konaní s ohľadom na teoretické poznatky. Predovšetkým na účel a cieľ urýchleného vybavenia vecí v rámci takzvaného superrýchleho konania.

Prípravné konanie v Slovenskom trestnom procese, definuje zákon č. 301/2005 Z. z. vo svojom § 10, ods. 2, 3, odkazuje na tento pojem a definuje ho ako:

„(2) *Súdnictvo vykonávajú nezávislé a nestranné súdy na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov prostredníctvom sudcu pre prípravné konanie, samosudcu, predsedu senátu, senátu alebo v prípadoch ustanovených zákonom aj vyšším súdnym úradníkom, probačným a mediačným úradníkom a súdnym tajomníkom.*

„(3) *Sudca pre prípravné konanie je sudca súdu prvého stupňa, ktorý je rozvrhom práce súdu poverený rozhodovať o:*

- a) zásahoch do základných práv a slobôd pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní,*
- b) sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje tento zákon,*
- c) v iných prípadoch ustanovených týmto zákonom.“*

Práca poukazuje ďalej na samotný vývoj tohto inštitútu. Teda inštitút sudcu pre prípravné konanie rozoberá v znení Trestných poriadkov podľa zákona č. 141/61 Zb. až po z. č. 301/05 Z. z. v znení noviel z. č. 558/1991 Zb., - konkrétne prelomenie rozhodovania prokurátora v prípravnom konaní.

Ďalšia jej časť pojednáva o právnej zákonnej úprave v zmysle:

- a) Trestného poriadku
- b) Listiny základných práv a slobôd

c) Ústavy Slovenskej republiky

d) Zmeny Ústavy Slovenskej republiky – ústavný zákon číslo 90/2001 Z. z., čl. 17 ods. 3 a 4., ktoré poukazujú na:

„(3) Obvineného, alebo podozrivého z trestného činu možno zadržať len v prípadoch ustanovených zákonom. Zadržaná osoba musí byť ihneď oboznámená s dôvodmi zadržania, vypočutá a najneskôr do 48 hodín prepustená na slobodu alebo odovzdaná súdu. Sudca musí zadržanú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.

(4) Obvineného možno zatknúť iba na odôvodnený písomný príkaz sudcu. Zatknutá osoba musí byť do 24 hodín odovzdaná súdu. Sudca musí zatknutú osobu do 48 hodín a pri obzvlášť závažných trestných činoch do 72 hodín od prevzatia vypočuť a rozhodnúť o väzbe alebo o jej prepustení na slobodu.“

e) Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

f) Spravovací poriadok – Vyhláška Ministerstva Spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/05 v znení vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky 417/2006 Z. z. + vyhlášky č. 120/2007 Z. z.

g) Zákon o Európskom zatýkacom rozkaze č. 403/2004 Z. z., kde prostredníctvom svojho § 10 ods. 1), 2), 3) poukazuje na:

„(1) Ak sa obvinený zdržiava v cudzine a existuje predpoklad, že by sa mohol zdržiavať v inom členskom štáte, a ak ho treba vyžiadať, predseda senátu, alebo sudca príslušného súdu, súčasne so zatýkacím rozkazom podľa Trestného poriadku (ďalej len medzinárodný zatýkací rozkaz) vydá európsky zatýkací rozkaz podľa tohto zákona.

(2) Ak ešte nebol vydaný medzinárodný zatýkací rozkaz, sú splnené podmienky na jeho vydanie a osoba, ktorú treba vyžiadať, bola zadržaná na území iného členského štátu, vystaví predseda senátu príslušného súdu len európsky zatýkací rozkaz podľa tohto zákona, v prípravnom konaní vystaví európsky zatýkací rozkaz sudca na návrh prokurátora.

(3) Európsky zatýkací rozkaz sa vystaví na tlačive podľa vzoru uvedeného v č. 1 a musí obsahovať náležitosti, ktoré sú v ňom uvedené, vrátane kategórie trestného činu.“

h) nový zákon č. 154/2010 Z. z. o Európskom zatýkacom rozkaze.

Práca ďalej rozoberá samotné rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie na Okresnom súde podľa jednotlivých ustanovení platnej zákonnej úpravy.

Teória trestného práva nám prípravné konanie definuje ako v poradí druhým štádiom trestného konania a označujeme ho aj ako obligatórnym štádiom predsúdneho konania. Trestný poriadok prípravné konanie definuje vo svojom § 10 ods. 15, ako úsek trestného konania od začatia trestného stíhania do podania obžaloby, návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu (ďalej len „dohoda o vine a treste“) alebo do právoplatnosti rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní vo veci samej. Prípravné konanie zvyčajne nadväzuje na výsledky, ktoré orgán činný v trestnom konaní získal v rámci postupu pred začatím trestného stíhania. Týmto rozhodnutiami sú postúpenie veci podľa § 214, zastavenie trestného stíhania podľa § 215, podmienené zastavenie trestného

stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218, schválenie zmieru a zastavenie trestného stíhania podľa § 220 a prerušenie trestného stíhania podľa § 228. V priebehu prípravného konania majú byť orgánmi činnými v trestnom konaní čo najrýchlejšie v potrebnom rozsahu objasnené všetky skutočnosti dôležité pre posúdenie prípadu vrátane osoby páchatel'a a následkov činu. Ak vychádzame z legálnej definície prípravného konania, jeho základnou úlohou je zabezpečiť podklady pre iné rozhodnutia vo veci samej tak, ako sme už uviedli, teda či sa má od ďalšieho trestného stíhania dočasne alebo natrvalo upustiť. Prípravné konanie je naďalej dôležitým štádiom trestného konania. Jeho riadne vykonanie je často rozhodujúce pre výsledok celého procesu. Začína sa vydaním uznesenia o začatí trestného stíhania alebo vykonaním zaisťovacieho úkonu, neodkladného alebo neopakovateľného úkonu (napríklad obhliadky miesta činu) a končí sa niektorým z už spomínaných spôsobov ukončenia prípravného konania. Prípravné konanie o trestných činoch sa vykonáva vo forme vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania a to v zmysle ustanovení § 200 až 210. V prípravnom konaní sa v širokej miere zabezpečuje obhajoba, ktorá je v niektorých prípadoch povinná. Nad dodržiavaním zákonnosti v prípravnom konaní vykonáva dozor prokurátor. Je zároveň určujúcim orgánom prípravného konania, hovoríme o ňom aj ako o „pánovi sporu, alebo ten, kto ovláda spor“ v zmysle latinského (*dominus litis*).

Ak výsledky vyšetrovania, alebo skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňujú postavenie obvineného pred súd, prokurátor podá obžalobu § 234 ods. 1). Po podaní obžaloby a pred tým, než bude nariadené hlavné pojednávanie, treba preveriť priebeh prípravného konania, najmä z hľadiska jeho zákonnosti a zistenia, či výsledky prípravného konania dostatočne odôvodňujú, aby bol obvinený postavený pred súd, alebo či sú vytvorené podmienky na vybavenie veci mimo hlavného pojednávania. Okrem toho obvineného treba chrániť pred neodôvodneným a nepripraveným prejednávaním veci na verejnom hlavnom pojednávaní a tým aj pred jeho difamačnými účinkami z latinského (*diffamatio*), čo znamená ohováranie, šírenie zlých rečí o niekom. K tomuto účelu slúži obligatórne preskúmanie obžaloby, alebo predbežné prejednanie obžaloby, ako ďalšie štádium trestného konania. Už v názve tohto štádia trestného konania je zrejmé, že sa vykonáva v dvoch formách, vo forme preskúmania obžaloby a vo forme predbežného prejednania obžaloby.

Účelom prípravného konania je najmä zhromaždenie, preverenie a vykonanie dôkazov v takom rozsahu, aby trestná vec mohla byť v prípravnom konaní rozhodnutá orgánom činným v trestnom konaní, alebo aby bola predložená na rozhodnutie súdu. Prípravné konanie v porovnaní vo vzťahu ku konaniu pred súdom má v zásade predbežnú povahu. Táto skutočnosť vyplýva z toho, že ťažisko dokazovania spravidla spočíva v konaní pred súdom, pretože iba súd je oprávnený rozhodnúť o vine a treste obvineného za trestný čin o nárokoch poškodeného a o ďalších podstatných okolnostiach trestnej veci. Napriek predbežnej povahe prípravného konania a to v jeho vzťahu k hlavnému pojednávaniu, toto konanie ovplyvňuje zároveň aj priebeh hlavného pojednávania. Zákonné vykonanie dôkazov v prípravnom konaní umožňuje ich použitie v konaní pred súdom.

V dôsledku tejto skutočnosti výsledky dokazovania v prípravnom konaní môžu mať vplyv aj na výsledok celého dokazovania v konaní pred súdom.

Hlavnou úlohou sudcu pre prípravné konanie v predsúdnom konaní je rozhodovanie o zásahoch do základných práv a slobôd, o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora, ak tak ustanovuje Trestný poriadok a v iných prípadoch ustanovených Trestným poriadkom.

Sudca pre prípravné konanie rozhoduje o zásahoch do základných práv a slobôd v predsúdnom konaní najmä pri rozhodovaní o väzbe § 72 ods. 1), o vydaní príkazu na zatknutie § 73, na domovú prehliadku § 100 o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie peňažných prostriedkov § 95 ods. 2), o potvrdení príkazu prokurátora na zaistenie zaknihovaných cenných papierov § 96 ods. 2 o zadržaní zásielok § 108 ods. 2 a 3, o vydaní príkazu na sledovanie osôb a vecí § 113 ods. 4), na vyhotovenie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov § 114 ods. 2, o vydaní príkazu na odpočúvanie a záznamu telekomunikačnej prevádzky § 115 ods. 2, na zaistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke § 116 ods. 2 a o vydaní príkazu na použitie agenta § 117 ods. 5.

Sudca pre prípravné konanie ďalej rozhoduje o sťažnosti proti rozhodnutiu, ktorým prokurátor:

- zaistil majetok obvineného na zaistenie nároku poškodeného podľa § 50 ods. 1),
- zamietol návrh poškodeného na zaistenie jeho nároku podľa § 50 ods. 5),
- zrušil alebo obmedzil zaistenie nároku poškodeného podľa § 51 ods. 2,
- zaistil majetok obvineného podľa § 425 ods. 1),

V iných prípadoch ustanovených Trestným poriadkom sudca pre prípravné konanie rozhoduje o ustanovení opatrovníka § 35 ods. 2), o ustanovení obhajcu § 40 ods. 1), o ustanovení spoločného zástupcu poškodeným § 47 ods. 2) o postupe podľa § 204 a pod.

Judikátúra vo veciach sudcu pre prípravné konanie v poslednom období sa snaží poukázať na právomoci a hranice týchto právomoci, ktorým sudca pre prípravné konanie v trestnom procese disponuje, napríklad:

Judikát trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline prijatý 11.9.2012 (uznesenie KS ZA sp.zn. 2Tos/54/2012)

Podstatou, účelom a hlavným cieľom tzv. superrýchleho konania podľa § 204 Trestného poriadku a postupu podľa § 348 Trestného poriadku, v ktorom právomoc konať a rozhodovať patrí sudcovi pre prípravné konanie, je urýchléné vybavenie vecí. Ak tento účel nemožno dosiahnuť v lehote podľa § 87 ods. 2 Trestného poriadku, právomoc konať a rozhodovať prechádza na samosudcu. Preto po podaní obžaloby podľa § 204 ods. 1 Trestného poriadku môže sudca pre prípravné konanie rozhodnúť v zmysle § 348 ods. 1 písm. c) Trestného poriadku len o návrhu na vzatie obvineného do väzby. V ďalšom konaní už nemôže ako sudca pre prípravné konanie rozhodovať o väzbe, pretože takáto jurisdikcia patrí samosudcovi určenému rozvrhom práce.

Uznesenie Krajského súdu v Žiline sp. zn. 2Tos/17/2010

Po právoplatnom skončení veci, nemôže sudca pre prípravné konanie vo vykonávacom konaní rozhodovať otázky súvisiace s výkonom trestu, pretože jeho

jurisdikcia ako sudcu pre prípravne konanie konajúceho v postavení samosudcu v zmysle § 348 ods. 2 Trestného poriadku končí okamihom nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia vo veci samej.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 3 Tdo 48/2011

I. V prípravnom konaní nie je súd (sudca pre prípravné konanie) oprávnený zaujímať stanovisko k prebiehajúcemu trestnému stíhaniu, pretože by tým nepriпустne zasahoval do právomoci a pôsobnosti orgánov činných v trestnom konaní.

II. Ak sudca pre prípravné konanie pri rozhodovaní o väzbe odmietne pôvodnú, či zmenenú právnu kvalifikáciu skutku musí obvineného prepustiť zo zadržania na slobodu a to bez toho, aby sa ďalej zaoberal formálnymi dôvodmi väzby. Sudca pre prípravné konanie nie je pomocníkom orgánov činných v trestnom konaní a preto ani nie je oprávnený ďalej zisťovať, či by skutok uvedený v uznesení o vznesení obvinenia mohol napĺňať znaky skutkovej podstaty iného trestného činu.

Osobná sloboda predstavuje právo najcennejšie, najprirodzenejšie a najvzácnejšie pre človeka ako ľudskú bytosť. Z hľadiska jeho postavenia, či už ústavného, alebo v európskom ponímaní je to právo najviac chránené. Z tohto dôvodu by aj jeho ochrana mala byť ako prvá v porovnaní s inými základnými právami. Malo by sa to prejavovať hlavne v aplikačnej praxi pri obmedzení uvedeného práva, najmä pri uvalení väzby, resp. predĺžení trvania väzby. Hranice a účel zásahu do základného práva na osobnú slobodu vymedzuje ústavnoprávna úprava v čl. 17 ods. 5 Ústavy SR a to tak, že zásah je možný vykonať len na účely trestného konania za striktné zákonom stanovených podmienok. Ústava SR pritom kladie dôraz na to, že predmetný zásah môže byť vykonaný iba z dôvodov a na čas stanovený zákonom a na základe rozhodnutia súdu.

Zásada spravodlivosti a jej uplatňovanie v súdnictve by mala byť prioritou, ktorá súvisí so zabezpečením a fungovaním právneho štátu. Predovšetkým zásada spravodlivosti napomáha k tomu, aby bola rešpektovaná aj ďalšia zásada a tou je právo na spravodlivý proces. Právo na spravodlivý proces a jeho zabezpečenie je jedným zo základných atribútov právneho štátu. Je nesporné, akú významnú úlohu a hlavne zodpovednosť, dal do rúk sudcovi pre prípravné konanie základný zákon štátu. Podľa môjho názoru je nesmierne dôležité, aby takúto funkciu zastávali sudcovia vysokého morálneho a odborného kreditu. Osobná sloboda, ako ústavne zaručené právo vyplývajúce z čl. 17 ods. 1 Ústavy SR svojou povahou a významom spadá medzi základné práva, pričom s ďalšími ústavne zaručenými základnými právami, dotvára osobnú sféru jednotlivca, ktorého individuálnu integritu, ako úplne nevyhnutnú podmienku dôstojnej existencie jednotlivca a rozvoja ľudského života vôbec, treba rešpektovať a dôsledne chrániť.

RESUME

The principle of justice and its application in the judiciary should be a priority that relates to assurance and operation of the rule of law. In particular, the principle of justice helps in compliance with another principle, i.e. the right to a fair trial. The right to a fair trial and its securing is one of the fundamental attributes of the rule of law. The importance and particularly the responsibility of the task, which is delegated to the hands of judges of the pre-trial proceedings by the fundamental

law of the state, is undisputed. In my opinion, it is extremely important that this function is held by judges of high moral and professional credit. Personal freedom as constitutionally guaranteed right resulting from the Article 17 paragraph 1 of the Constitution of the SR falls under fundamental rights by its nature and importance whereas, along with other constitutionally guaranteed fundamental rights, it creates the personal sphere of an individual whose individual integrity as a necessary condition of decent existence of an individual and development of human life in general must be thoroughly respected and protected.

JUDr. Branislav Hlaváč
Fakulta práva
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Zoznam použitej literatúry

2. DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky – komentár. Šamorín, Heuréka 2001, ISBN 80-968567-0-7
3. DRGONEC, J.: Ústava Slovenskej republiky Listina základných práv a slobôd s úvodným komentárom. Šamorín, Heuréka 2012, ISBN 80-89122-74-5
4. ZÁHORA, J. – IVOR, J.: REPETITÓRIUM REKODIFIKOVANÉHO TRESTNÉHO PRÁVA. IURA EDITION, spol. s r. o., Bratislava 2010, ISBN 978-80-8078-433-1
5. IVOR, J. a kol.: TRESTNÉ PRÁVO PROCESNÉ. Bratislava 2010, ISBN 978-80-8078-309-9
6. STRÁŽNICKÁ, V. – ŠEBESTA, Š.: Človek a jeho práva: Medzinárodná úprava ochrany ľudských práv. Bratislava: JUGA, 1994.
7. VRŠANSKÝ, P. – PECNÍKOVÁ, M. – PETRÍK, M.: Spolok právnikov a priateľov práva 2001, ISBN 80-968629-1-X
8. SVÁK, J.: Súdna moc a moc sudcov na Slovensku / The Judiciary and the Power of Judges in Slovakia. Bratislava 2011, ISBN 978-80-89447-55-8
9. PECNÍKOVÁ, M. – VRŠANSKÝ P.: Aplikácia ustanovení Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd v práci sudcu (trestnoprávne aspekty). Spolok právnikov a priateľov práva v spolupráci s Kanceláriou zástupcu SR pre EŠP 2002, ISBN 80-968629-1-X
10. FENYK, J. – SVÁK, J.: Europeizace trestního práva. Bratislava, Bratislavská vysoká škola práva, Poradca podnikateľa 2008, ISBN 978-80-88931-88-1.
 - Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon
 - Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok
 - Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

- Listina základných práv a slobôd.
- Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.
- zákon č. 141/61 Zb. až po zákon č. 301/05 Z. z., v znení noviel 558/1991 Zb.
- Spravovací poriadok – Vyhláška ministerstva Spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/05 v znení vyhlášky č. 417/2006 Z. z. a vyhlášky 120/2007 Z. z..
- Zákon č. 403/2004 o Európskom zatýkacom rozkaze.
- nový zákon číslo 154/2010 Z. z. o Európskom zatýkacom rozkaze.
- Judikatúra najvyššieho súdu.
- Judikatúra európskeho súdu.

Internetové zdroje

1. „Obžalovacia väzba“, autor JUDr. Branislav Jablonka, PhD. link.: http://www.esignature.sk/fotky2458/fotos/_c_53Bulletin-slovenskej-advokacie-4-2009.pdf
2. Judikatúra: http://www.ucps.sk/Jtk_19_2012
3. Judikatúra: http://www.ucps.sk/Jtk_10_2010
4. Judikatúra: <http://www.pravnelisty.sk/rozhodnutia/a104-sudca-pre-pripravne-konanie-nie-je-pomocnik-prokuratora-a-policajta>

Postavenie sudcu (súdu) a zásada kontradiktórnosti trestného konania

Viliam Poništ

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá zásadou kontradiktórnosti s ohľadom na postavenie sudcu (súdu) v trestnom konaní. Vo všeobecnosti vymedzuje zásadu kontradiktórnosti a ďalej poukazuje na postavenie súdu v kontradiktórnom procese. Zaoberá sa možnosťou zásahu sudcu do trestného konania bez toho, aby dochádzalo k narušovaniu rovnosti strán. Porovnáva úpravu pred a po rekodifikácií. Snaží sa kombinovať poznatky z teórie a praxe, ktoré vyplývajú najmä zo súdnych rozhodnutí a judikatúry.

Kľúčové slová

Zásada kontradiktórnosti, rovnosť strán, spravodlivý proces, trestné konanie.

Abstract

The paper deals with the adversarial principle with respect to the position of judge (court) in criminal proceedings. The paper in general defines the principle of adversarial and further points to the court in an adversarial process. It deals with the possibility of intervention by the judge in criminal proceedings without giving rise to distortions of equal sides. It tries to combine knowledge of theory and practice, mainly stemming from court decisions and case law.

Keywords

Adversarial principle, equality of the parties, fair trial, criminal proceedings.

Úvod

Aj keď môžeme povedať, že kontradiktórny trestný proces je doménou krajín postavených na anglo-americkom systéme práva, tak aj u nás nadobúda trestné konanie črty tohto kontradiktórneho procesu. Kontradiktórny proces, verejnosti, známy z americkej kinematografie sa od toho kontradiktórneho procesu v našich podmienkach značne odlišuje. Nejde o ten kontradiktórny proces, ktorý poznáme „len z literatúry alebo filmov, pričom je jasné, že „vítazí“ ten, kto má viac argumentov, viac dôkazov, ale najmä – kto má presvedčivejší prejav, lebo ten zvykne v konečnom dôsledku zapôsobiť.“¹

Známe kontradiktórne procesy pochádzajú už z čias starovekého Ríma, v ktorom práve rečníci dokázali svojou výrečnosťou vybojovať nejedno víťazstvo. Veď aj samotný pojem kontradiktórnosť pochádza z latinčiny, konkrétne ide o slovo „contradicere“, ktoré znamená oponovať alebo protirečiť (skladá sa zo slov

¹ VANKO, I. Sme pripravení na kontradiktórnosť konania? In: Justičná revue 10/2002, s. 1057;

proti „contra“ a hovoriť „-dicere,“ t.j. hovoriť proti). Podstata zásady kontradiktórnosti tkvie v aktivite strán trestného konania, t.j. ide vzájomný „súboj“ obhajoby a obžaloby, pričom je nutné, aby bola zachovaná rovnosť strán a rovnosť zbraní. Pre trestné konanie je z hľadiska kontradiktórnosti ťažisková problematika dokazovania, najmä „výsluchy svedkov v trestnom konaní v návrhovej dispozícii strán trestného konania, najmä prokurátora a obžalovaného a ich samotné vykonávanie jednou z týchto strán s následným zachovávaním práva druhej strany klásť svedkovi otázky.“² No nie vždy je nutné vykonávať konanie kontradiktórne.

K zásade kontradiktórnosti vo všeobecnosti

Pokiaľ ide o zásadu kontradiktórnosti trestného konania ako takú, tak až rekodifikáciou trestného práva s účinnosťou od 1. januára 2006 môžeme začať hovoriť nahlas o kontradiktórnom procese. Táto zásada sa u nás³ rozvinula prijatím zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov (ďalej iba „Trestný poriadok“). Aby nedošlo k zavádzaniu je nutné podotknúť, že nikde v Trestnom poriadku nie je možné nájsť definovanú zásadu kontradiktórnosti. Nenachádza sa v ňom nič, čo by ani z⁴ďaleka pripomínalo pojem „kontradiktórnosť“. Zásada kontradiktórnosti nie je vyjadrená v ustanoveniach Trestného poriadku priamo, ale premieta sa v jeho jednotlivých ustanoveniach a vyplýva z ostatných zásad trestného konania. Teda môžeme ju vyvodzovať najmä z ust. § 2 Trestného poriadku, ktoré upravuje jednotlivé zásady trestného konania.

V prvom rade môžeme spomenúť zásadu rovnosti strán, ktorá vyplýva z ustanovenia § 2 ods. 14 Trestného poriadku, podľa ktorého sú si strany v konaní pred súdom rovné. Táto zásada teda môže platiť výlučne v konaní pred súdom, nakoľko v prípravnom konaní nie je možné túto zásadu dodržať z dôvodu, že v tomto štádiu je „pánom sporu“ prokurátor a v konaní pred súdom je aj on „iba“ stranou sporu. To súvisí aj s dôrazným rozlišovaním medzi stranami v konaní pred súdom a subjektmi trestného konania. Podľa ust. § 10 ods. 11 Trestného poriadku

² HARKABUSOVÁ, D. Všeobecne ku "kontradiktórnemu" výsluchu svedka v prípravnom konaní. In: Bulletin slovenskej advokácie 5/2012, s. 26;

³ Zásadu kontradiktórnosti poznala aj predchádzajúca právna úprava, tvorená zákonom č. 141/1961 Zb. Trestný poriadok (účinnosť ku dňu 31.12.2005), ale iba vo veľmi obmedzenej miere – v ust. § 215, ktorý sa venoval súčinnosti strán pri dokazovaní. Ust. § 215 znelo:

(1) Prokurátor, spoločenský zástupca, obžalovaný, jeho obhajca a zákonný zástupca, zúčastnená osoba, poškodený a ich splnomocnenci môžu so súhlasom predsedu senátu klásť vyslúchaným otázky, a to spravidla vtedy, keď predseda senátu svoje dotazy skončil a keď už členovia senátu nemajú otázky.

(2) Prokurátor, obžalovaný a jeho obhajca, poškodený alebo jeho splnomocnenec môžu žiadať, aby sa im umožnilo vykonať výsluch svedka. Predseda senátu im vyhovie najmä vtedy, ak bol svedok predvolaný na ich návrh. V prípade zamietnutia ich žiadosti platí postup podľa § 203 ods. 3.

(3) Po vykonaní všetkých dôkazov zistí predseda senátu, či strany nemajú návrhy na doplnenie dokazovania.

⁴ Rovnaké postavenie ako strana má aj zástupca občianskeho združenia, dôveryhodná osoba, ako aj iná osoba, na ktorej návrh alebo žiadosť sa konanie vedie alebo ktorá podala opravný prostriedok a v konaní proti mladistvému aj orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

je subjektom trestného konania každý, kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania a komu Trestný poriadok na uskutočnenie tohto vplyvu priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti. Potom v konaní pred súdom je stranou ten, proti komu sa vedie trestné konanie, poškodený, zúčastnená osoba a prokurátor. Uvedená zásada vychádza priamo z Ústavy SR, konkrétne z čl. 47 ods. 3, podľa ktorého sú si všetci účastníci v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy rovní. Z hľadiska zásady rovnosti je pre kontradiktórnosť konania dôležité, že strany majú rovnakí prístup k dôkazom, vyjadreniam protistrany, argumentom atď. Pri kritickom prístupe, konfrontácii, k dôkazom majú strany eventuálne príležitosť vyvrátiť argumenty protistrany, prípadne ich spochybniť. V danej situácii je nutné pripomenúť, že strany sú si síce rovné, ale iba pokiaľ ide o práva, nakoľko pri povinnostiach sa táto zásada použiť nedá bezvýhradne (orgány činné v trestnom konaní majú povinnosť objasňovať skutočnosti, ktoré svedčia tak proti obvinenému ako aj v jeho prospech). Vzhľadom na to, že rovnosť strán je v prípravnom konaní v podstate nemožné dodržať – najmä vzhľadom na dominantné postavenie prokurátora je nutné dodať, že obhajca alebo samotný obvinený je limitovaný (znevýhodnený), pretože nemôže určité dôkazy, či už navrhnúť alebo vykonať zákonným spôsobom (napríklad pôjde o odpočúvanie, domovú prehliadku a pod.).

Ďalej nie je možné opomenúť ust. § 2 ods. 11 Trestného poriadku, v ktorom sa uvádza, že súd môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrhli, pričom samotné strany majú právo nimi navrhnutý dôkaz aj zabezpečiť. Z uvedeného možno vyvodiť, že Trestný poriadok upravuje kontradiktórnosť konania pred súdom, „ktorého podstatou je skutočnosť, že aktivita pri dokazovaní je v súdnom konaní na stranách.“⁵ Posilnenie tejto zásady je možné vidieť aj v ust. § 2 ods. 14 a ods. 18 Trestného poriadku. Tie ustanovenia uvádzajú, že strany sú si v konaní pred súdom rovné,⁶ resp. konanie pred súdom je ústne, výnimky ustanovuje Trestný poriadok. Okrem zásady ústnosti sa tu premietajú aj zásady bezprostrednosti a voľného hodnotenia dôkazov. Dokazovanie riadi súd, ktorý však výsluch obžalovaného, svedkov, poškodeného a znalcov spravidla ponecháva stranám, najprv tej, ktorá dôkaz navrhla či obstarala. Okrem základných zásad vedených v ust. § 2 Trestného poriadku sú ďalšími ustanovenia, ktoré sú postavenú na základoch kontradiktórnosti napr. ust. § 231, § 241 a § 255 Trestného poriadku atď.

Zásada kontradiktórnosti konania vyplýva pre Slovenskú republiku aj z Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Ten v čl. 6 ods. 3 písm. d) uvádza, že každý, kto je obvinený z trestného činu, má právo vypočúvať alebo dať vypočúvať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie na vypočúvanie svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako v prípade

⁵ MINÁRIK, Š. a kol. Trestný poriadok. Stručný komentár. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 39;

⁶ V spojení so zásadou „rovnosti zbraní“ môžeme k zásade kontradiktórnosti trestného konania zaradiť aj právo na obhajoba podľa ust. § 2 ods. 9 Trestného poriadku (Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.).

svedkov proti nemu. Zásadu kontradiktórnosti a aj výnimky, ktoré z nej vyplývajú zdôraznil Európsky súd pre ľudské práva v Štrasburgu (ďalej iba „ESLP“) v niektorých svojich rozhodnutiach. Ako príklad je možné uviesť prípad Fitt proti Spojenému kráľovstvu,⁷ podľa ktorého musí mať trestné konanie (vrátane procesných aspektov) kontradiktórny charakter a zaistiť rovnosť zbraní medzi obžalobou a obhajobou, pričom práve v tomto spočíva jeden zo základných prvkov spravodlivého procesu. Toto implikuje pre obe strany možnosť zoznámiť sa s pripomienkami alebo dôkazmi predloženými protistranou a vyjadriť sa k nim. Právo na oznámenie relevantných dôkazov, však nie je absolútne. V trestnom konaní môžu existovať konkurujúce záujmy ako národná bezpečnosť, nevyhnutnosť chrániť svedkov riskujúcich represiu alebo utajenie policajných metód vyhľadávania trestných činov, ktoré musia byť porovnané so záujmami obžalovaného. V niektorých prípadoch môže byť nevyhnutné zatajiť obhajobe určité dôkazy, aby boli chránené základné práva iného jednotlivca alebo dôležitý verejný záujem. Ako sa uvádza v inom rozsudku ESLP, Jasper proti Spojenému kráľovstvu,⁸ z hľadiska článku 6 ods. 1 Európskeho dohovoru sú legitímne iba tie opatrenia obmedzujúce práva obhajoby, ktoré sú absolútne nevyhnutné. Skutočnosť, že nutnosť oznámenia dôkazov v každom momente podliehala posúdeniu sudcom, dávala ďalšiu významnú záruku, nakoľko sudca mal povinnosť počas celého procesu overovať, či utajenie dôkazov nebolo v rozpore so spravodlivosťou.

Postavenie súdu v kontradiktórnom procese

Ako už bolo vyššie uvedené zásada kontradiktórnosti sa u nás výrazne rozvinula až po rekodifikácii trestného práva s účinnosťou od 1. januára 2006. V duchu kontradiktórnosti sa upravilo aj postavenie súdu. Na niektoré zmeny je nutné v tejto súvislosti upozorniť.

Postavenie súdu pred rekodifikáciou

Najdôležitejšou skutočnosťou pokiaľ ide postavenie súdu pred rekodifikáciou je, že súd patril v súlade s ust. § 12 ods. 1 zákona č. 141/1961 Zb. trestný poriadok v znení účinnom k 31.12.2005 (ďalej iba „zákon č. 141/1961 Zb.“) spolu s prokurátorom, vyšetrovateľom a policajným orgánom medzi orgány činné v trestnom konaní.

Z jeho postavenia ako orgánu činného v trestnom konaní mu vyplývala povinnosť postupovať v konaní tak, aby bol náležite zistený skutkový stav veci, a to v rozsahu nevyhnutnom na jeho rozhodnutie, t.j. išlo o zistenie materiálnej pravdy. Súd bol jedným z orgánov, ktoré s rovnakou starostlivosťou objasňovali okolnosti svedčiace proti obžalovanému, ako aj okolnosti, ktoré svedčali v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonával dôkazy bez toho, aby očakával návrh

⁷ Rozsudok Fitt proti Spojenému kráľovstvu zo 16. februára 2000 týkajúci sa sťažnosti č. 29777/96;

⁸ Rozsudok Jasper proti Spojenému kráľovstvu zo 16. februára 2000 týkajúci sa sťažnosti č. 27052/95;

strán. Samotné priznanie obvineného nezabavovalo orgány činné v trestnom konaní, a tým pádom aj súd povinnosti preskúmať všetky okolnosti prípadu.

Platila zásada verejnosti a aj zásada ústnosti, no dôkaz výpoveďami svedkov, znalcov a obvineného sa vykonával spravidla tak, že súd uvedené osoby sám vyslúchal tieto osoby. Teda nebolo nutné, aby výsluch ponechával na strany, keďže bol viazaný zistiť materiálnu pravdu.

Postavenie súdu po rekonštrukcii (dnes)

Oproti predchádzajúcemu sa situácia vyvinula v rôznych ohľadoch a aj zásada kontradiktórnosti a postavenie súdu v kontradiktórnom konaní nabralo iný rozmer. V prvom rade treba podotknúť, že súd už viac nie je orgánom činným v trestnom konaní. Takýmito orgánmi sú už iba prokurátor a policajt. Súdu už viac nepatrí zisťovať skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti a ani obstarávať dôkazy. Zároveň treba dodať, že aj keď súd už neobstaráva dôkazy môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrhli. No aj v danej situácii si musí súd zachovať nestrannosť a nesmie iniciatívne napomáhať jednej alebo druhej strane. Ak by predsa len došlo k takémuto napomáhaniu, tak následkom nie je iba porušenie kontradiktórnosti konania a zásady rovnosti strán v konaní pred súdom, ale zároveň aj zásady spravodlivého procesu. Ako sa uvádza v judikáte Trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline Jtk 5/09 aj keď súd môže vykonať na hlavnom pojednávaní dôkazy, ktoré strany nenavrhli, tak iniciatíva súdu vykonávať dôkazy, ktoré strany nenavrhli je obmedzená. Vykonaním dôkazu sa súd snaží objasniť konkrétny skutok a súd v podstate pomôže buď jednej alebo druhej strane (ani jednej strane nepomôže iba vtedy, ak vykonaný dôkaz dokazuje už skôr preukázané alebo nepreukáže žiadne relevantné skutočnosti, ktoré by objasnili, t.j. takéto vykonanie dôkazu by bolo irelevantné). Krajský súd v predmetnom judikáte dodáva, že iniciatíva súdu pri vykonávaní dôkazov má svoje hranice a tie končia tam, kde začínajú hranice spravodlivého procesu (ust. § 2 ods. 7 Trestného poriadku⁹) a hranice rovnosti strán v konaní pred súdom a kontradiktórneho procesu (ust. § 2 ods. 14 Trestného poriadku).

V tejto súvislosti treba dodať, že v prípade, ak súd nevykoná dôkazy, ktoré strany navrhli musí to aj riadne odôvodniť. Súd nemá povinnosť vykonať všetky dôkazy. V tomto duchu rozhodol napríklad aj ESLP vo svojom rozsudku Perna proti Taliansku,¹⁰ podľa ktorého rozhodnutie vnútroštátnych súdov odmietnuť sťažovateľove návrhy na dokazovanie nebolo v rozpore s čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, pretože sťažovateľ nepreukázal, akým spôsobom by jeho návrhy priniesli dôkaz o konaní prisudzovanom pánovi Casellimu.¹¹ Z tohto pohľadu teda nemožno povedať, že by konanie vedené proti sťažovateľovi bolo vzhľadom na spôsob vykonania dokazovania nespravodlivé.

⁹ Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak.

¹⁰ Rozsudok Perna proti Taliansku zo 6. mája 2003 týkajúci sa sťažnosti č. 48898/99;

¹¹ Súd sa stotožnil s názorom vnútroštátnych súdov, podľa ktorých by výsluch pána Caselliho a rozšírenie spisu o novinové články nemohli objasniť, či tento skutočne dodržal zásady

Konanie pred súdom je aj naďalej ústne. Súd riadi dokazovanie, pričom výsluch obžalovaného, svedkov, poškodeného a znalcov spravidla ponecháva stranám, najprv tej, ktorá dôkaz navrhla či obstarala. Teda nie je to súd, ktorý spravidla vykonáva výsluch, ale práve strany – prokurátor a obžalovaný. Kontradiktórnosť ako taká sa môže uplatniť až v konaní pred súdom, nakoľko predtým na to nie sú dané objektívne podmienky. V tejto súvislosti je možné poukázať na judikát Trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline Jtk 9/09, ktorý je práve príkladom toho, že aj dôkaz vykonaný v prípravnom konaní a nekontradiktórne je možné použiť ako relevantný dôkaz a oprieť oň obžalobu. Súd v danom prípade skonštatoval, že samotné nedodržanie kontradiktórneho postupu pri výsluchu svedkov, ktorí nie sú vo vzťahu k obvinenému osobami uvedenými v ustanovení § 130 Trestného poriadku, nie je samo o sebe dôvodom na odmietnutie obžaloby a vrátenie veci prokurátorovi. Aj keď nedošlo k dodržaniu kontradiktórneho postupu pri vykonávaní výsluchov svedkov je potrebné tieto považovať za úkony inak vykonané v súlade so zákonom a nemožno ich považovať za nulitné už v tomto štádiu konania. Podľa názoru Krajského súdu v Žiline sa nedodržanie kontradiktórnosti môže „naplno“ prejaviť až v súdnom konaní, a preto ako podklad na podanie obžaloby a jej prijatie súdom na ďalšie konanie je možné tieto dôkazné prostriedky akceptovať. Pre svedkov, ktorí nie sú vo vzťahu k obvinenému osobami uvedenými v ustanovení § 130 Trestného poriadku, platí všeobecná povinnosť svedčiť podľa § 127 Trestného poriadku, bez možnosti odoprieť výpoveď podľa § 130 ods. 1 Trestného poriadku, a preto nie je na mieste už v tomto štádiu konania - predbežné prejednanie obžaloby, prejudikovať a predpokladať, že takíto svedkovia na hlavnom pojednávaní odmietnu vypovedať, zmenia výpovede, zomrú, alebo sa na hlavné pojednávanie nedostavia.

Úplne odlišná situácia je riešená v judikáte Trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline Jtk 8/09, v ktorom Krajský súd v Žiline poukázal na výsluch svedkyne z prípravného konania, ktorý nebolo možné považovať za dôkaz získaný zákonným spôsobom, ani v súlade so zásadou kontradiktórnosti, a preto tento dôkaz považoval za nulitný. Nezákonnosť spočívala v tom, že vykonanie výsluchov svedkov v čase predtým, ako bola obvinenému poskytnutá reálna možnosť sa obhajovať, považoval súd za podstatnú chybu konania, v dôsledku porušenia práva obvineného na obhajobu (čl. 6 ods. 1, 3 písm. b), c), d) Európskeho dohovoru, čl. 50 ods. 4 Ústavy Slovenskej republiky, § 2 ods. 9 a § 213 ods. 1, 2, 3 Trestného poriadku). Na objasnenie prípadu treba uviesť, že išlo o vykonanie výsluchu svedka, ktorý bol vo vzťahu k obvinenému osobou uvedenou v § 130 Trestného poriadku,¹² v čase predtým, ako bola obvinenému poskytnutá

nestrannosti, nezávislosti a objektivity, vlastné funkcie sudcu. Sťažovateľ sa pritom nepokúsil nijako preukázať, že zo strany sudcu skutočne došlo ku konaniu, ktoré by odporovalo týmto princípom, naopak, jeho obrana spočívala v tvrdení, že sa jednalo o kritické hodnotiace úsudky, ktoré nie je potrebné dokazovať.

¹² Ust. § 130 Trestného poriadku znie:

(1) Právo odoprieť výpoveď ako svedok má príbuzný obvineného v priamom rade, jeho súrodenec, osvojiteľ, osvojenec, manžel a druh. Ak je obvinených viac a svedok je v uvedenom pomere len k niektorému z nich, má právo odoprieť výpoveď ohľadne iných obvinených len

reálna možnosť sa obhajovať. Potom za takejto dôkaznej situácie nebolo možné takto vykonaný výsluch svedka považovať v konaní na hlavnom pojednávaní za dôkazný prostriedok získaný zákonným spôsobom, a preto zápisnicu o výsluchu takéhoto svedka nebolo možné na hlavnom pojednávaní prečítať postupom podľa ust. § 263 ods. 4 Trestného poriadku.¹³ Súd poukázal aj na tú skutočnosť, že na jeho závere nemenilo nič ani prehlásenie obvineného o „nevyužití § 213 Trestného poriadku“, keďže k tomuto vyhláseniu došlo až po tom, čo boli výsluchy všetkých svedkov v prípravnom konaní už vykonané a chyby takto vykonaných výsluchov ním nemôžu byť zhojené. V čase výsluchov týchto svedkov obvinený nemal žiadnu vedomosť o ich vykonávaní, pretože o nich nebol upovedomený, pričom nemal ani vedomosť o svojom trestnom stíhaní. Výpovede svedkov sú z tohto dôvodu nezákonné a okresný súd rozhodujúci o obžalobe na hlavnom pojednávaní nemohol zápisnice o výpovediach vyššie uvedených svedkov prečítať a na tieto výpovede prihliadať. U vyššie uvedených osôb je už v čase ich výpovede v prípravnom konaní dôvodný predpoklad, že na hlavnom pojednávaní ich nebude možné vypočuť a zápisnicu o ich výpovedi možno prečítať len vtedy, ak bol výsluch vykonaný spôsobom zodpovedajúcim ustanoveniam Trestného poriadku (ust. § 263 ods. 3 Trestného poriadku), teda ak takáto výpoveď bola vykonaná kontradiktórne v prípravnom konaní, t.j. ak výsluch svedka bol uskutočnený za prítomnosti obvineného alebo jeho obhajcu alebo ak im prítomnosť pri tomto úkone bola reálne umožnená.¹⁴

Kontradiktórnosť konania pred súdom

Ako už bolo vyššie uvedené kontradiktórnosť trestného konania sa až na konanie pred súdom, pretože v prípravnom konaní má prokurátor úplne iné postavenie (dominus litis). Aj keď ako už bolo načrtnuté v rozhodnutí Krajského

vtedy, keď nemožno oddeliť výpoveď, ktorá sa ich týka, od výpovede týkajúcej sa obvineného, s ktorým je svedok v tomto pomere.

(2) Svedok je oprávnený odprieť vypovedať, ak by výpoveďou spôsobil nebezpečenstvo trestného stíhania sebe, svojmu príbuznému v priamom rade, svojmu súrodencovi, osvojiteľovi, osvojencovi, manželovi alebo druhovi, alebo iným osobám v rodinnom alebo obdobnom pomere, ktorých ujmu by právom pociťoval ako vlastnú ujmu. Svedok je oprávnený odprieť vypovedať aj vtedy, ak by výpoveďou porušil spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou starostlivosťou.

¹³ Zápisnicu o výpovedi svedka, ktorý na hlavnom pojednávaní využil svoje právo odprieť výpoveď podľa § 130, možno prečítať len za predpokladu, že bol pred výsluchom, ktorého sa zápisnica týka, o svojom práve odprieť výpoveď riadne poučený a výslovne vyhlásil, že toto právo nevyužíva, ak bol výsluch vykonaný spôsobom zodpovedajúcim ustanoveniam tohto zákona.

¹⁴ Spôsob zodpovedajúci ustanoveniam Trestného poriadku je zachovaný vtedy, ak svedok, ktorý je vo vzťahu k obvinenému osobou uvedenou v ustanovení § 130 Tr. por., bol už pred rozhodnutím súdu vyslúchnutý:

- po vznesení obvinenia (§ 206 Trestného poriadku),
- po poučení o práve odprieť výpoveď aj podľa § 130 ods. 1 Trestného poriadku,
- svedok po poučení výslovne vyhlásil, že právo odprieť výpoveď nevyužíva a
- obvinený bol riadne upovedomený o čase a mieste vykonania tohto výsluchu a ak má obhajcu, jeho obhajca (ust. § 263 ods. 3 písm. a), ust. § 263 ods. 4 Trestného poriadku).

súdu v Žiline aj v prípravnom konaní môže byť táto zásada veľmi významná. Treba dodať, že judikatúra ESLP sa v tejto oblasti stále vyvíja a ESLP vyvodil „všeobecný princíp, že všetky prvky trestného konania by mali byť „kontradiktórne“ a zároveň by mali garantovať uplatnenie rovnosti zbraní medzi obhajobou a prokurátorom.“¹⁵ ESLP sa snaží vyriešiť aj tú otázku do akej miery je možné postupovať podľa vyššie uvedenej zásady vo vzťahu dokazovaniu v prípravnom konaní, a to aj vo vzťahu k výsluchu svedka a účasti strán na tomto úkone.

Súd vedie pojednávanie, t.j. dbá na dodržovanie rovnosti strán, spravodlivý súdny proces (doručenie obžaloby, doručenie stanoviska k obžalobe, dodržanie 5 dňovej lehoty na prípravu, právo na tlmočníka ...), ďalej prijíma procesné rozhodnutia (napr. vylúčenie verejnosti, či zastavenie trestného stíhania), riadi dokazovanie. Svoju aktivitu by mal smerovať pri dokazovaní najmä preverenie, či dôkazy boli získané zákonne a či sú vôbec prípustné. Dbá na zákonný výsluch svedkov vykonávaný stranami. Súd je aktívny aj pri zisťovaní a posudzovaní neprípustnosti trestného stíhania (napríklad pri účinnej ľútosti, nepričetnosti), skúma takisto aj podmienky pre nutnú obhajobu a pod. Zásada kontradiktórnosti sa vo svojej podstate vzťahuje na vyriešenie otázky viny alebo neviny, a preto je aktivita súdu žiadaná aj pri riešení otázky trestu (napríklad pri zisťovaní poľahčujúcich a priťažujúcich okolností). No aj iniciatíva aktivity súdu má svoje hranice! Ale kde sú? V tomto momente je vhodné poukázať na judikát Trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline Jtk 5/09, podľa ktorého je povinnosťou súdu zachovať nestrannosť a je zakázané iniciatívne napomáhať jednej alebo druhej strane. To znamená, že súd nesmie suplovať úkony strán konania, t.j. nesmie nahrádzať ich iniciatívu. V predmetnom prípade Krajský súd v Žiline poukázal najmä na to, že nie je prípustné, aby prokurátor prenášal svoje povinnosti vyplývajúce mu z ust. § 2 ods. 10 Trestného poriadku na súd a očakával, že až súd vyrieši (svojím dokazovaním) základné predpoklady trestnej zodpovednosti obvineného. Je v rozpore so zásadou náležitého zistenia skutkového stavu veci, ak orgán činný v trestnom konaní nevykoná časť dôkazov, významných pre zistenie skutočností, rozhodujúcich z hľadiska zákonných znakov trestného činu, dokonca, tým, že skutočnosti na objasnenie ktorých mali smerovať nevykonané dôkazy, prokurátor v podanej obžalobe uplatní.

Vo vzťahu k strane trestného konania - prokurátorovi je možné poukázať na judikát Trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline Jtk 4/09, podľa ktorého kontradiktórny spôsob vedenia súdneho pojednávania nedovoľuje súdu usmerňovať prokurátora v tom, čo má ešte „urobiť“ v prípravnom konaní, a tak mu zasahovať do jeho výlučnej právomoci vykonávať dozor nad dodržiavaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní (ust. § 230 Trestného poriadku). Takéto usmerňovanie prokurátora by mohlo byť chápané aj ako pomoc prokurátorovi, a to by už bolo v rozpore so zásadou spravodlivého procesu (čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd), so

¹⁵ HARKABUSOVÁ, D. Všeobecne ku "kontradiktórnemu" výsluchu svedka v prípravnom konaní. In: Bulletin slovenskej advokácie 5/2012 s. 27;

zásadou rovnosti strán v konaní pred súdom a princípom nestrannosti súdu pri rozhodovaní sporu medzi prokurátorom (štátom) a obžalovaným.

Teda súd nielen nemôže nahrádzať iniciatívu prokurátora, ale ani ho nijako v prípravnom konaní usmerňovať a stanoviť určité hranice toho, čo má prokurátor (v štádiu konania, v ktorom vystupuje ako dominus litis a vykonáva dozor nad dodržiavaním zákonnosti) ešte vykonať.

Záverom tejto kapitoly je možné dodať, že zásada kontradiktórnosti trestného konania sa stala natoľko dôležitou, že mnohé súdy odôvodnenia svojich rozhodnutí začínajú práve jej spomenutím, a to tak v prípade, ak bola použitá a ešte viac v prípadoch, ak táto zásada použitá nebola. Napríklad odôvodnenie začína V trestnej veci proti obžalovaného ... bolo na hlavnom pojednávaní vykonané kontradiktórne dokazovanie výsluchom ...¹⁶ Ale takisto nemuselo dôjsť ku kontradiktórnosti konania, a vtedy je uvedené napríklad, že obžalovaný na hlavnom pojednávaní vyhlásil, že sa cíti byť vinný zo spáchania všetkých skutkov, ktoré sa mu kladú za vinu, preto súd nevykonával kontradiktórne pojednávanie ani dokazovanie ...¹⁷

Záver

Trestné konanie je založené na zistení formálnej pravdy (súd nemá povinnosť zisťovať objektívnu pravdu), teda súd konštatuje, či sa prokurátorovi podarilo uniesť dôkazné bremeno alebo nie. Aj keď súd disponuje určitou iniciatívou nie je možné, aby zisťovanie objektívnej pravdy išlo na úkor zásady kontradiktórnosti konania a spravodlivého súdneho procesu.

V príspevku bolo jasné uvedené akým spôsobom sa zmenilo postavenie súdu v kontradiktórnom procese v porovnaní právne úpravy pred a po rekodifikácií. Je zrejмый posun akým Trestný poriadok prešiel od čisto inkvizičného procesu k inkvizičnému procesu s prvkami kontradiktórnosti. Aj keď súd (sudca) už nemá postavenie aké mal pred zavedením takýchto prvkov, tak treba dodať, že predsa len nejde o kontradiktórny proces anglo-amerického typu a sudca nie je iba v pozícii „štatistu.“

Zásada kontradiktórnosti konania je neodmysliteľnou súčasťou práva na spravodlivý súdny proces a takisto aj so zásadou rovnosti zbraní. Súd (sudca) má byť nestranný a nepomáhať ani jednej zo strán sporu. Jeho pozícia je obmedzená „vyššími princípmi“ a nesmie nahrádzať kontradiktórne konanie svojou vlastnou iniciatívou nad mieru, ktorá by bola s týmito princípmi v rozpore.

Mgr. Viliam Poništ
Právnická fakulta
Trnavská Univerzita v Trnave

¹⁶ Napríklad Rozsudok Okresného súdu Bratislava IV sp. zn. [3T/115/2011](#) zo dňa 07.02.2012, Rozhodnutie Okresného súdu Bratislava II sp. zn. [2T/6/2011](#) zo dňa 14.02.2012,

¹⁷ Napríklad Rozsudok Okresného súdu Košice a okolie sp. zn. 2T/44/2012 zo dňa 19.06.2012;

Použitá literatúra

1. Minárik, Š. a kol. *Trestný poriadok. Stručný komentár*. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 1392 s. ISBN 9788080783693.
2. Harkabusová, D. Všeobecne ku "kontradiktórnemu" výsluchu svedka v prípravnom konaní. In: *Bulletin slovenskej advokácie*. ISSN 1335-1079. 2012, č. 5, s. 26 – 34.
3. Vanko. I.. Sme pripravení na kontradiktórnosť konania? In: *Justičná revue*. ISSN 1335-6461. 2002, ročník 54, č. 10, s. 1057 – 1058.
4. ZBIERKA TRESTNOPRÁVNEHO KOLÉGIA Krajského súdu v Žiline, ročník 2009, 119 s. ISBN nepridelené.

Zákony

1. Zákon č. 141/1961 Zb. Trestný poriadok (účinný k 31.12.2005).
2. Zákon č. 301/2005 Zb. Trestný poriadok v znení neskorších právnych predpisov.

Súdne rozhodnutia

1. Rozsudok ESLP Fitt proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 16. februára 2000;
2. Rozsudok ESLP Jasper proti Spojenému kráľovstvu zo dňa 16. februára 2000;
3. Rozsudok ESLP Perna proti Taliansku zo dňa 6. mája 2003;
4. Rozsudok Okresného súdu Bratislava IV sp. zn. [3T/115/2011](#) zo dňa 07.02.2012;
5. Rozhodnutie Okresného súdu Bratislava II sp. zn. [2T/6/2011](#) zo dňa 14.02.2012;
6. Rozsudok Okresného súdu Košice a okolie sp. zn. 2T/44/2012 zo dňa 19.06.2012;

Dodržiavanie princípu právnej istoty pri ukladaní trestov

Viktória Kurucová

Abstrakt

Autorka v príspevku poukazuje na aplikačné problémy súvisiace s ukladaním trestov, najmä na nejasnú právnu úpravu spôsobu výpočtu trestných sadzieb. Súčasná právna úprava podľa jej názoru odporuje jednému zo základných princípov právneho štátu, ktorým je predvídateľnosť rozhodovania a s ním súvisiaci princíp právnej istoty. Z princípu právnej istoty tiež vyplýva požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď.

Kľúčové slová

trestná sadzba, predvídateľnosť rozhodovania, právna istota, zásada rovnosti, mimoriadne zníženie trestu

Abstract

The author in this contribution refers to application problems related with sentencing, especially on vague legislation regarding the way of calculation of penal rate. According author's opinion, the current legislation contradicts one of the fundamental principles of legal state, which is the predictability of decision making and the related principle of legal certainty. From the principle of legal certainty results the requirement in order to certain legally relevant question, by the repetitiveness of the same conditions put the same legally answer.

Keywords

penal rate, predictability of decision making, legal certainty, the principle of equality, extraordinary decrease of punishment

Úvod

„Princíp právneho štátu je kľúčový princíp, na ktorom je budovaný celý právny poriadok i celý systém fungovania nášho štátu.“¹ K základným znakom právneho štátu patrí požiadavka právnej istoty, ktorej „neopomenuteľným komponentom je predvídateľnosť práva“.² Tá „spočíva okrem iného v tom, že všetky subjekty práva môžu odôvodnene očakávať, že príslušné štátne orgány budú konať a rozhodovať podľa platných právnych predpisov, že ich budú správne vykladať a aplikovať (napr. II. ÚS 10/99, II. ÚS 234/03, IV. ÚS 92/09).“³ „S uplatňovaním princípu právnej istoty v právom štáte sa tiež spája požiadavka všeobecnosti, platnosti, trvácnosti, stability, racionálnosti a spravodlivého obsahu právnych noriem; (m. m. PL. ÚS 15/98, PL. ÚS 1/04, PL. ÚS 8/04) medzi ústavné princípy vlastné právnemu štátu patrí aj zákaz svojvôle v činnosti štátnych

¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/05

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 26. júla 2007, sp. zn. IV. ÚS 88/07

³ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 22. novembra 2011, sp. zn. IV. ÚS 499/2011

orgánov, ako aj zásada primeranosti (m. m. PL. ÚS 52/99, PL. ÚS 49/03, PL. ÚS 1/04).“⁴

Už viac ako sedem rokov vznikajú mnohé aplikačné problémy súvisiace s ukladaním trestov a vyplývajú najmä z toho, že z ustanovení Trestného zákona⁵ nie je celkom zrejmé ako postupovať pri úpravách jednotlivých trestných sadzieb. Nejasné je, podľa akého ustanovenia sa má trestná sadzba upraviť najskôr, pokiaľ je potrebné ju upravovať na základe prevažujúcich poľahčujúcich či pritŕžujúcich okolností, aj podľa asperačnej zásady, ak prichádza do úvahy aj úprava trestnej sadzby vzhľadom k uzatvorenej dohode o vine a treste, prípadne aj mimoriadneho zníženia trestu.

Napriek mnohým novelizáciám Trestného zákona, vydaniu množstva polemizujúcich odborných článkov,⁶ prijatiu niekoľkých stanovísk a nálezov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky,⁷ nebol doteraz tento nejasný právny stav odstránený a dennodenne sú prijímané rozdielne rozhodnutia.

Nejasný spôsob výpočtu trestných sadzieb

Pri úprave trestnej sadzby na základe prevažujúcich poľahčujúcich alebo pritŕžujúcich okolností sa nevyskytujú problémy, nakoľko spôsob výpočtu ustanovuje priamo Trestný zákon v § 38 ods. 3, ods. 4 a ods. 8. Z ustanovenia § 38 ods. 8 Trestného zákona vyplýva, že „zníženie hornej hranice alebo zvýšenie dolnej hranice trestnej sadzby podľa odsekov 3 až 6 sa vykoná iba v rámci zákonom ustanovenej trestnej sadzby; základom na zníženie alebo zvýšenie trestnej sadzby je rozdiel medzi hornou a dolnou hranicou zákonom ustanovenej trestnej sadzby.“

⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/05

⁵ zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

⁶ Napr. BALÁŽIKOVÁ, A. Asperačná zásada v slovenskom trestnom práve. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 11, s. 1593–1598, KORDÍK, M. Asperačná zásada a procesný spôsob jej riešenia. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2010. 2. časť*. Bratislava : PraF UK, 2011. ISBN 978- 80- 7160-308-5. s. 757-761, PROKEINOVÁ, M. Mimoriadne zníženie trestu v konaní o dohode o vine a treste. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2009, roč. 61, č. 4, s. 552-554, SOJKA, S. Asperačná zásada a nezodpovedané otázky. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 1, s. 21 – 23, ŠAMKO, P. *Zásady ukladania trestov – polemika s judikatúrou*. [online]. 2011. [cit. 2011-01-20]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a28-zasady-ukladania-trestov-polemika-s-judikatúrou>, ŠAMKO, P. Znižovanie a zvyšovanie trestných sadzieb pri ukladaní trestu odňatia slobody. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 8-9, s. 1111-1115, TOMAN, P. - SAMÁŠ, O. *Ukladanie trestu odňatia slobody v dohodovacom konaní a asperačná zásada*. [online]. 2008. [cit. 2012-01-23]. Dostupné na internete: www.ja-sr.sk/files/Ukladanie_trestu.rtf, TRYLČ, M. K problematike ukladania trestov v dohodovacom konaní. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2010. 2. časť*. Bratislava : PraF UK, 2011. ISBN 978- 80- 7160-308-5, s. 936-942.

⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 27. marca 1964, sp. zn. 5 Tz 10/64, Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 5. júna 2008, sp. zn. 2 Tošs 1/2008, Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 20. januára 2011, sp. zn. 6 Tdo 44/2010, Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 24. mája 2011, sp. zn. 2 Tdo 20/2011, Uznesenie Krajského súdu v Trenčíne zo dňa 8. apríla 2009, sp. zn. 23 To 1/2009, Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012

Otázkou je aj naďalej úprava trestnej sadzby v prípade použitia asperačnej zásady. Od 21. decembra 2012, na základe nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 28. novembra 2012, sp. zn. PL. ÚS 106/2011, stratilo účinnosť ustanovenie § 41 ods. 2 Trestného zákona, slová v texte za bodkočiarkou „súd uloží páchatelovi trest nad jednu polovicu takto určenej trestnej sadzby odňatia slobody“, pretože nie je v súlade s čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.⁸ Naďalej však dochádza pri ukladaní „úhrnného trestu odňatia slobody za dva alebo viac úmyselných trestných činov, z ktorých aspoň jeden je zločinom, spáchaného dvoma alebo viacerými skutkami“ k zvýšeniu hornej hranice trestnej sadzby trestného činu z nich najprísnejšie trestného o jednu tretinu, súd ale už nie je povinný ukladať trest nad jednu polovicu takto určenej trestnej sadzby. Pri rozhodovaní o spôsobe výpočtu resp. o použití ustanovenia § 38 ods. 8 Trestného zákona, konkrétne prvej vety za bodkočiarkou, a teda „že základom pre zníženie alebo zvýšenie trestnej sadzby je rozdiel medzi hornou a dolnou hranicou zákonom ustanovenej trestnej sadzby“, na úpravu trestnej sadzby pri asperačnej zásade môžeme vychádzať nielen z gramatického, ale aj z historického výkladu. „Dôvodová správa Trestnému zákonu uvádza, že ustanovenie o úhrnnom treste sa preberá aj do nového zákona, čo možno chápať tak, že sa prebrala predchádzajúca právna úprava aj so svojím spôsobom výpočtu zvyšovania trestnej sadzby.“⁹ Postup na výpočet trestnej sadzby môžeme nájsť v rozhodnutí Najvyššieho súdu z 27. marca 1964, sp. zn. 5 Tz 10/64, uverejnené pod č. 30/1964, v ktorom súd určil postup, ako sa mala upraviť horná a dolná hranica trestnej sadzby, pokiaľ súd ukladal trest obzvlášť nebezpečnému recidivistovi a uvádzal: „Tretina hornej hranice trestnej sadzby sa pripočíta k tejto hornej hranici, tým je daná horná hranica hornej polovice zvýšenej trestnej sadzby. K tejto hornej hranici sa potom pripočíta dolná hranica trestnej sadzby, ak takáto hranica vôbec existuje. Polovica tohto súčtu je potom dolnou hranicou hornej polovice zvýšenej trestnej sadzby.“¹⁰ Podobne aj v Uznesení Krajského súdu v Trenčíne zo dňa 8. apríla 2009, sp. zn. 23 To 1/2009, ktoré bolo publikované v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky a možno ho považovať za oficiálnu judikatúru, ktoré uvádza, že „zvýšenie hornej hranice trestnej sadzby podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona sa vykoná len s prihliadnutím na upravenú hornú, resp. dolnú hranicu trestnej sadzby, pričom ustanovenie § 38 ods. 8 veta za bodkočiarkou Trestného zákona sa v týchto prípadoch nepoužije.“¹¹ „Úprava trestnej sadzby podľa § 38 ods. 8 Trestného zákona je možná len pri zvyšovaní alebo znižovaní trestnej sadzby podľa § 38 Trestného zákona, t.j. len v prípade konštatovania prevažujúceho pomeru poľahčujúcich alebo pritŕžujúcich okolností. Ustanovenie § 38 ods. 8 Trestného zákona je úzko špeciálnym ustanovením a nemožno ho použiť

⁸ zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

⁹ ŠAMKO, P. Znižovanie a zvyšovanie trestných sadzieb pri ukladaní trestu odňatia slobody. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 8-9, s. 1113.

¹⁰ R 30/64

¹¹ Pozri aj Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. januára 2011, sp. zn. 6 Tdo 44/2010, Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 24. mája 2011, sp. zn. 2 Tdo 20/2011

pri postupe podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona. Analógiu vylučuje slovo „takto“ – použité vo vete za bodkočiarkou v § 41 ods. 2 Trestného zákona.¹² Zvýšenú hornú hranicu trestnej sadzby vypočítame tak, že z hornej už upravenej hranice trestnej sadzby, ak sme napríklad na základe prevažujúcich poľahčujúcich okolností znížili hornú hranicu podľa § 38 ods. 3 Trestného zákona, určíme jednu tretinu a tú potom pripočítame k hornej hranici.

Napriek tomu, že súčasťou predvídateľnosti práva je tiež „požiadavka, aby sa na určitú právne relevantnú otázku pri opakovaní v rovnakých podmienkach dala rovnaká odpoveď“ (napr. m. m. I. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95 a II. ÚS 80/99),¹³ sa v uznesení Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 23. októbra 2012, sp. zn. 5 Tdo 60/2012 stretneme s iným - odlišným spôsobom výpočtu jednej tretiny. V prípade obvineného prevažoval pomer poľahčujúcich okolností, najprv bola znížená horná hranica trestnej sadzby uvedená v § 172 ods. 1 Trestného zákona o jednu tretinu a to spôsobom uvedeným v § 38 ods. 8 Trestného zákona, to znamená z rozdielu desiatich rokov hornej hranice a štyroch rokov dolnej hranice predstavujúceho šesť rokov sa jedna tretina, t. j. dva roky odpočítala od desiatich rokov hornej hranice v § 172 ods. 1 Trestného zákona určenej trestnej sadzby.

K tejto hornej hranici však súd vzhľadom na použitie asperačnej zásady pripočítal „jednu tretinu z hornej hranice základnej trestnej sadzby“ uvedenej v § 172 ods. 1 Trestného zákona, to znamená jednu tretinu z desiatich rokov predstavujúcu 3 roky a 4 mesiace. Kým v predchádzajúcich rozhodnutiach Najvyšší súd Slovenskej republiky počíta výšku jednej tretiny z už upravenej hornej hranice trestnej sadzby, v tomto prípade používa na určenie jednej tretiny „hornú hranicu základnej trestnej sadzby“. Zvýšená horná hranica trestnej sadzby bude teda podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 11 rokov a 4 mesiace. Ak by sme použili výpočet, ktorý bol zaužívaný, zvyšovali by sme hornú hranicu o jednu tretinu, z už zníženej hornej hranice, a to o 2 roky a 8 mesiacov a dospeli by sme k hornej hranici trestnej sadzby vo výške 10 rokov a 8 mesiacov. Preto sa súd odklonil od stabilnej judikatúry a aplikoval na výpočet iný spôsob, v rozhodnutí neodôvodnil.

„Ústavný súd Slovenskej republiky dodáva, že dôveru v určitú rozhodovaciu prax v skutkovo i právne porovnateľných veciach vyvoláva až prezentovaná rozhodovacia prax súdu najvyššej inštancie, ktorá sa ustálila po určitú dobu, a nie ojedinelé rozhodnutie súdu. Požiadavka právnej istoty taktiež automaticky neznamená, že sa judikatúra najmä najvyššieho súdu nemôže vyvíjať, resp. že v prípade, ak je prijaté ojedinelé rozhodnutie, vybočujúce z doterajšej línie rozhodovacej praxe, sa konajúci súd nemôže vrátiť na pôvodnú líniu rozhodovacej činnosti.“¹⁴ Môžeme teda spôsob výpočtu trestných sadzieb považovať za ustálenú judikatúru? Ak áno, do akej miery je okresný súd viazaný názorom Najvyššieho

¹² Judikát Jtk 13/2010 - Asperačná zásada (§ 41 ods. 2 Tr. zák.) – výpočet trestnej sadzby; Asperačná zásada a priťažujúca okolnosť podľa § 37 písm. h) Tr. zák. [online]. 2010. [cit. 2012-04-23]. Dostupné na internete: http://www.ucps.sk/Jtk_13_2010.

¹³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3. februára 2011, sp. zn. IV. ÚS 75/09

¹⁴ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 22. novembra 2011, sp. zn. IV. ÚS 499/2011

súdu Slovenskej republiky napr. čo sa postupu pri výpočte trestnej sadzby týka? Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojej predchádzajúcej judikatúre v zhode a s poukazom na judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva konštatoval, „že rozdiely v súdnych rozhodnutiach sú prirodzene obsiahnuté v každom súdnom systéme, ktorý je založený na existencii viacerých nižších súdov s obmedzenou územnou pôsobnosťou“,¹⁵ ale zároveň vyzdvihol, že „pokiaľ súd rieši právnu otázku (tú istú alebo analogickú), ktorá už bola právoplatne vyriešená podstatne odlišným spôsobom bez toho, aby sa argumentačne vyrovnal so skoršími súdnymi rozhodnutiami, nekoná v súlade s princípom právnej istoty v zmysle čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a môže tým porušiť aj právo účastníka súdneho konania na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.“¹⁶

Zmena asperačnej zásady a otázky s tým spojené

Prijatím vyššie spomínaného nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky došlo k úprave asperačnej zásady. Súd nie je povinný ukladať trest nad jednu polovicu určenej trestnej sadzby, ale má možnosť zvážiť konkrétne okolnosti trestného činu a uložiť nielen spravodlivý trest, ale aj trest, ktorý bude spĺňať účel trestu vymedzený v § 34 ods. 1 Trestného zákona. Na jednej strane sa tak súdu otvorila možnosť uložiť primeraný trest, ale na druhej strane môže dochádzať k naozaj veľkým rozdielom v ukladaní trestov.

V súvislosti s aplikáciou asperačnej zásady umožňuje Trestný zákon v § 38 ods. 7 nepoužiť ustanovenia § 38 ods. 4 až 6 pokiaľ prevažuje pomer priťažujúcich okolností, alebo ide o opätovné spáchanie zločinu, či obzvlášť závažného zločinu, „ak sa súčasne ukladá zvýšený úhrnný trest alebo súhrnný trest podľa § 41 ods. 2 alebo podľa § 42, ak by súčasné použitie týchto ustanovení bolo pre páchatel'a neprimerane prísne.“

Ak však nepoužijeme ustanovenie § 38 ods. 5 Trestného zákona a nebudeme zvyšovať v dôsledku opätovného spáchania zločinu dolnú hranicu zákonom ustanovenej trestnej sadzby o jednu polovicu, môže dôjsť k veľkému rozdielu medzi páchatel'ami. Pokiaľ by súd napríklad odsudzoval páchatel'a iba za zločin lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona a predtým by už bol za zločin lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona odsúdený, musel by použiť ustanovenie podľa § 38 ods. 5 a zvýšiť dolnú hranicu zákonom ustanovenej trestnej sadzby o jednu polovicu. Ukladal by trest v rozmedzí 5 rokov a 6 mesiacov až 8 rokov. Súd by sa nemohol rozhodnúť, či to nie je pre páchatel'a neprimerane prísne. Ak by však súd odsudzoval páchatel'a za zločin lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona a prečin krádeže a boli by splnené podmienky pre postup podľa asperačnej zásady a páchatel' by už bol za zločin lúpeže odsúdený, mohol by súd zvážiť prísnosť trestu a uložiť trest v rozpätí 3 rokov až 10 rokov a 8 mesiacov. „V rámci požiadavky primeranosti trestu zohráva významnú úlohu sudcovská individualizácia trestu, ktorá je prostriedkom dosiahnutia primeranosti trestu. Druh a výmera trestu musia byť súdom v každom konkrétnom prípade stanovené tak,

¹⁵ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 16. septembra 2010, sp. zn. IV. ÚS 209/2010

¹⁶ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3. novembra 2006, sp. zn. III. ÚS 192/06

aby zodpovedali všetkým zvláštnostiam daného prípadu.¹⁷ To, že súd sám rozhoduje, kedy je takýto trest pre páchatel'a neprimerane prísny, však nezaručuje rovnaké zaobchádzanie s obžalovanými, keďže vnímanie, resp. posudzovanie prísnosti trestu je značne subjektívne a môže viesť k nepredvídateľnosti súdneho rozhodovania.

Paragraf 38 ods. 2 Trestného zákona stanovuje, že „pri určovaní druhu trestu a jeho výmery musí súd prihliadnuť na pomer a mieru závažnosti poľahčujúcich okolností a priťažujúcich okolností“. V súvislosti s aplikáciou asperačnej zásady je dôležité spomenúť stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 14. júna 2010, sp. zn. Tpj 104/2009, v ktorom sa uvádza, že „spáchanie zbíhajúceho sa trestného činu sa v súlade so zásadou „ne bis in idem“, vyjadrenou v § 38 ods. 1 Trestného zákona nepoužije ako priťažujúca okolnosť podľa § 37 písm. h) Trestného zákona, ak by išlo zároveň o okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby, pričom môže ísť aj o okolnosť podľa ustanovenia všeobecnej časti Trestného zákona.“¹⁸ Vo vzťahu k asperačnej zásade túto otázku upravuje aj judikát trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline prijatý 14. septembra 2010, na základe rozsudku Krajského súdu v Žiline zo dňa 25. mája 2010, sp. zn. 1 To/50/2010. „Na okolnosť, ktorá je dôvodom na zvýšenie trestnej sadzby podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona – spáchanie dvoch alebo viacerých úmyselných trestných činov, z ktorých aspoň jeden je zločinom spáchaných dvoma alebo viacerými skutkami, nemožno zároveň prihliadať ako na priťažujúcu okolnosť podľa § 37 písm. h) Trestného zákona - spáchanie viacerých trestných činov. Ak je obžalovanému ukladaný trest odňatia slobody v zmysle § 41 ods. 2 Trestného zákona, t.j. v prípade aplikácie asperačnej zásady, nemožno okolnosť, že obžalovaný spáchal viac trestných činov, hodnotiť zároveň ako priťažujúcu v zmysle § 37 písm. h) Trestného zákona, pretože by tak došlo k dvojitému pričítaniu tej istej okolnosti a duplicitnému zvýšeniu trestnej sadzby trestu odňatia slobody.“¹⁹ Bude teda táto okolnosť započítaná, resp. dôjde k uplatneniu priťažujúcich okolností?

Zásada rovnosti

„Napriek skutočnosti, že v právnom poriadku Slovenskej republiky rozhodnutia všeobecných súdov vo veci samej nezaväzujú ostatných sudcov rozhodnúť analogicky v podobných prípadoch, taká situácia, keď súdy v druhovo rovnakej veci rozhodujú protichodným spôsobom, podkopáva efektivitu fungovania systému spravodlivosti a neguje jeho elementárny princíp a základný predpoklad, ktorým je požiadavka, aby sa o rovnakých veciach rozhodovalo rovnakým spôsobom.“²⁰

¹⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2012, sp. zn. Pl. ÚS 106/2011

¹⁸ Uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky č. 1/2011 ako Rozhodnutie č. 1.

¹⁹ Judikát Jtk 13/2010 - Asperačná zásada (§ 41 ods. 2 Tr. zák.) – výpočet trestnej sadzby; Asperačná zásada a priťažujúca okolnosť podľa § 37 písm. h) Tr. zák. [online]. 2010. [cit. 2012-04-23]. Dostupné na internete: http://www.ucps.sk/Jtk_13_2010.

²⁰ Nález ústavného súdu Slovenskej republiky zo 14. septembra 2006, sp. zn. IV.ÚS 49/06

Na základe údajov zo Štatistického prehľadu trestnej a netrestnej činnosti za rok 2012²¹ tvorili v obvode Krajskej prokuratúry v Bratislave dohody o vine a treste len 4, 2 % z celkového počtu prijatých dohôd v rámci Slovenskej republiky a z celkového počtu odsúdených osôb podľa evidencie prokuratúry bola v obvode Krajskej prokuratúry v Bratislave dohoda o vine a treste schválená v 7, 2 %, kým napríklad v obvode Krajskej prokuratúry v Žiline bola schválená dohoda o vine a treste u takmer každého tretieho odsúdeného.

Uzavretie dohody o vine a treste pre obvineného môže priniesť výhodu v podobe nižšieho trestu a teda „za rovnakých podmienok závažnosti činu, rovnakých možnostiach nápravy a pomerov páchatel'a nemusia byť uložené rovnaké tresty.“²² Postup, ktorý rovnaké alebo analogické situácie rieši odchylným spôsobom, pričom ho nemožno objektívne a rozumne odôvodniť pokladá Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojich rozhodnutiach za diskriminačný.²³ Avšak nie každé rozdielne zaobchádzanie možno považovať za diskriminačné, ako judikuje aj Európsky súd pre ľudské práva „rozdielne zaobchádzanie je diskriminačné pri neexistencii objektívneho a rozumného odôvodnenia“ (Darby z roku 1990, Fredin z roku 1991, Sunday Times z roku 1991 a iné).²⁴ Podľa súčasnej právnej úpravy je prokurátor povinný uviesť v zázname odôvodnenie iba v prípade, že obvinený odmietol jeho výzvu na konanie o dohode o vine a treste. Pokiaľ prokurátor podnet obvineného na začatie konania o dohode o vine a treste neprijme, iba to písomne oznámi obvinenému a nie je povinný svoje zamietavé rozhodnutie nijako odôvodňovať.

Právo na podanie podnetu na konanie o dohode o vine a treste má každý obvinený, ale či prokurátor tento návrh prijme, závisí od jeho „vnútorného presvedčenia“ a vytvára tak značný priestor pre diskrimináciu.

Za zamyslenie stojí otázka, čím je tento značný rozdiel spôsobený a či nevzniká riziko situácie, v ktorej sa páchatel' k spáchanému skutku priznal a čin oľutoval, ale výška konečného trestu závisí od toho, v obvode ktorého súdu sa trestného činu dopustil. Z daného priamo rezultuje otázka, či takto znížený trest napĺňa základný účel trestného konania vyjadrený v § 1 Trestného poriadku a to, aby boli trestné činy náležite zistené a ich páchatelia podľa zákona spravodlivo potrestaní a tiež účel trestu vyjadrený v § 34 Trestného zákona.

Hranica maximálneho mimoriadneho zníženia trestu odňatia slobody

Problematickou sa v súvislosti so znížením dolnej hranice javí aj otázka, aká hranica trestnej sadzby uvedená v § 39 ods. 3 Trestného zákona bude rozlišovacím kritériom obmedzenia maximálneho mimoriadneho zníženia trestu odňatia slobody.

²¹ Štatistický prehľad trestnej a netrestnej činnosti za rok 2012. [online]. 2013. [cit. 2013-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.genpro.gov.sk/statistiky-12c1.html>.

²² MUSIL, J. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení. In *Kriminalistika*. ISSN 1210-9150, 2008, roč. 41, č. 1, s. 16.

²³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3. februára 2011, sp. zn. IV. ÚS 75/09

²⁴ Odlišné stanovisko sudcu Lajosa Mészárosa k rozhodnutiu pléna Ústavného súdu Slovenskej republiky vo veci sp. zn. PL. ÚS 8/04

Pri použití zmierňovacieho ustanovenia § 39 Trestného zákona súd ukladá trest pod „dolnú hranicu trestu ustanoveného zákonom“, t.j. pod dolnú hranicu už aj prípadne upravenú v zmysle príslušných ustanovení všeobecnej časti Trestného zákona. V § 39 ods. 3 písm. b) až písm. e) Trestného zákona²⁵ sú potom následne upravené podmienky na použitie tohto inštitútu z hľadiska minimálnej hranice takto uloženého trestu odňatia slobody, a to podľa „výšky dolnej hranice trestnej sadzby odňatia slobody uvedenej v osobitnej časti Trestného zákona“. Rozhodujúca v tomto smere teda nie je dolná hranica trestnej sadzby odňatia slobody²⁶ upravená (zvýšená) podľa § 38 ods. 4 až 6 alebo § 41 ods. 2 Trestného zákona, čo však neplatí pre obmedzenie mimoriadneho zníženia trestu odňatia slobody podľa § 39 ods. 4 Trestného zákona, ale je dolná hranica sadzby trestu odňatia slobody, uvedená v ustanovení osobitnej časti Trestného zákona.²⁷ Práve v tom podľa Najvyššieho súdu Slovenskej republiky spočíva rozdiel pri mimoriadnom znižovaní trestu medzi páchatel'mi, pri ktorých je potrebné použiť ustanovenia o zvyšovaní trestných sadzieb podľa § 38 ods. 4 až ods. 6 Trestného zákona a tými, u ktorých použitie neprichádza do úvahy.²⁸

Ako vyplýva zo stanoviska Najvyššieho súdu Slovenskej republiky „dovolací dôvod podľa § 371 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku“²⁹ nie je naplnený tým, že obvinenému nebol uložený trest za použitia § 39 Trestného zákona, v dôsledku čoho uložený trest má byť neprimeraný, lebo pokiaľ súd nevyužil moderačné oprávnenie podľa uvedených ustanovení a trest vymeral v rámci nezníženej trestnej sadzby, nemožno tvrdiť, že trest bol uložený mimo trestnú sadzbu stanovenú Trestným zákonom za trestný čin, z ktorého bol obvinený uznaný za vinného.³⁰ Pokiaľ by súd nesprávne vyložil rozlišovacie kritérium obmedzenia mimoriadneho zníženia trestu odňatia slobody, ktorým je „dolná hranica sadzby trestu odňatia slobody, uvedená v ustanovení osobitnej časti Trestného zákona“,“³¹ bol by daný dôvod dovolania uvedený v § 371 ods. 1 písm. i) Trestného poriadku. Ten by bol splnený nesprávnym použitím „iného“ hmotnoprávneho ustanovenia, pretože pri rozhodovaní by bol porušený zákon a to v neprospech obvineného, pričom rozdiel medzi použitou dolnou hranicou

²⁵ Použitie ustanovenia § 39 ods. 3 písm. b) až písm. e) Trestného zákona v ďalšom priebehu konania v preskúmvanej veci nezakladá nárok obvineného na trest odňatia slobody uložený na spodnej hranici uvedenej v tomto ustanovení, len rozširuje zníženie sadzby, v rozsahu ktorého je možné trest uložiť. (Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012)

²⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. januára 2011, sp. zn. 6 Tdo 44/2010

²⁷ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012, Uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky č. 1/2013 ako Rozhodnutie č. 13.

²⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. januára 2011, sp. zn. 6 Tdo 44/2010

²⁹ zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

³⁰ Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky k rozdielnemu výkladu dovolacieho dôvodu podľa § 371 ods.1 písm. i/ Tr. por. v prípade nepoužitia ustanovenia § 40 ods. 1 Tr. zák. účinného do 1. januára 2006 o mimoriadnom znížení trestu odňatia slobody (resp. podľa § 39 Tr. zák. účinného od 1. januára 2006), sp. zn. Tpj 46/2010, prijaté 14. júna 2010

³¹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012

mimoriadneho zníženia trestu a dolnou hranicou, ktorá sa mala použiť je spôsobilý zásadne ovplyvniť postavenie obvineného (podmienka uvedená v § 371 ods. 5 Trestného poriadku).³²

V konečnom dôsledku, môže byť páchatelovi trestného činu lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona, za ktorý je v osobitnej časti Trestného zákona upravená trestná sadzba odňatia slobody 3 až 8 rokov a páchatelovi, ktorý bol opätovne odsúdený za trestný čin lúpeže podľa § 188 ods. 1 Trestného zákona a v dôsledku opätovného spáchania zločinu sa mu zvyšuje dolná hranica trestnej sadzby o jednu polovicu, teda na 5, 5 roka až 8 rokov, uložený rovnaký trest a to nie kratší ako šesť mesiacov. Je dodržaná zásada spravodlivosti a rovnosti?

Záver

Najvyšší súd Slovenskej republiky by mal vždy rozhodovať so zreteľom na svoje vrcholné postavenie v sústave všeobecných súdov, ako aj so zreteľom na svoju funkciu zabezpečovať jednotný výklad a používanie zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov,³³ pretože „protichodné právne závery vyslovené v analogických prípadoch neprispievajú k naplneniu hlavného účelu princípu právnej istoty ani k dôvere v spravodlivé súdne konanie“³⁴ Na druhej strane je potrebné pripomenúť, že pokiaľ „ustanovenie zákona vytvára podmienky na jeho svojvoľnú a účelovú interpretáciu, a to s takou intenzitou, ktorá protirečí princípu právnej istoty ako jednému z definičných znakov právneho štátu, je takéto ustanovenie v rozpore s čl. 1 ods. 1 prvou vetou Ústavy Slovenskej republiky.“³⁵

„Požiadavkou, od ktorej v materiálnom právnom štáte nemožno upustiť, je požiadavka, aby sa ústavný súd aj všeobecné súdy v rovnakých podmienkach dôsledne pridržali svojich predchádzajúcich právnych názorov, a ak zistia objektívne existujúci dôvod na ich korekciu alebo opustenie, aby tak neurobili skryto, ale aby zmenu, ku ktorej dospeli, výslovne a dôkladne odôvodnili pri prvom uplatnení zmeneného postoja a aby ďalej postupovali v súlade so zmeneným právnym názorom.“³⁶ „Konkrétne z pohľadu požiadavky stability judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky je podľa názoru Ivety Macejkovej a Milana Ľalíka nežiaduce, že kým v prípade posudzovania otázky ústavnej konformity tzv. zásady trikrát a dosť väčšina pléna Ústavného súdu Slovenskej republiky nepokladala za nesúladne s Ústavou Slovenskej republiky, že napadnutá právna úprava § 47 ods. 2 Trestného zákona nerešpektuje požiadavku primeranosti tým, že neumožňuje dostatočnú individualizáciu trestu súdom, tak o rok neskôr v prípade tzv. asperačnej zásady väčšina pléna to, že napadnutá právna úprava v § 41 ods. 2 Trestného zákona nerešpektuje požiadavku primeranosti tým, že neumožňuje dostatočnú individualizáciu trestu súdom, už za nesúladne s Ústavou Slovenskej

³² Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012

³³ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 22. novembra 2011, sp. zn. IV. ÚS 499/2011

³⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 16. septembra, sp. zn. IV. ÚS 209/2010

³⁵ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 15. januára 2009, sp. zn. II. ÚS 346/08

³⁶ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 23. júna 2005, sp. zn. PL. ÚS 9/04

³⁷ DRGONEC, J. Súdna tvorba práva ako prostriedok uplatnenia zákona, zabezpečenia spravodlivosti a právnej istoty. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2008, roč. 60, č. 5, s. 727.

republiky pokladá, pričom s týmto svojím posunom v rozhodovaní sa v odôvodnení nálezu sp. zn. PL. ÚS 106/2011 absolútne žiadnym spôsobom nevysporiadala.³⁷

Nejasnosť, neurčitosť a nepresnosť spôsobu výpočtu a tiež postupu pri jednotlivých výpočtoch trestných sadzieb zakladá stav, ktorý odporuje princípu právnej istoty a s tým spojenou predvídateľnosťou rozhodovania, a v konečnom dôsledku s dopadmi na princíp rovnosti páchatel'ov. Navyše táto interpretačná nejasnosť a právna neistota pôsobí v tak citlivej a zásadnej oblasti, akou je osobná sloboda, čo len zvyšuje nevyhnutnosť jasnej a zrozumiteľnej úpravy, bez možností rôznorodého až účelového výkladu.

Je nevyhnutné, aby bol jasne ustanovený postup pri výpočte trestných sadzieb, ako aj jednotlivé podmienky, za ktorých sa bude možné od jednotlivých ustanovení odkloniť, resp. ich nepoužiť. Napriek mnohým prijatým rozhodnutiam a stanoviskám Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sa ako najvhodnejšie riešenie javí zmena právnej úpravy zo strany zákonodarcu.

JUDr. Viktória Kurucová
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave

Použitá literatúra

Periodiká

11. DRGONEC, J. Súdna tvorba práva ako prostriedok uplatnenia zákona, zabezpečenia spravodlivosti a právnej istoty. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2008, roč. 60, č. 5, s. 711-727.
12. DEMČÁK, S. O záväznosti judikatúry v podmienkach Slovenskej republiky. In *Bulletin slovenskej advokácie*. ISSN 1335-1079, 2009, roč. 15, č. 6. s. 8-14.
13. MUSIL, J. Dohody o vině a trestu jako forma konsenzuálního trestního řízení. In *Kriminalistika*, ISSN 1210-9150, 2008, roč. 41, č. 1, s. 3-23.
14. OPETT, L. Právna istota a predvídateľnosť súdnych rozhodnutí. In *Právny obzor*. ISSN 0032-6984, 2008, roč. 91, č. 4, s. 317 – 326.
15. SOJKA, S. Asperačná zásada a nezodpovedané otázky. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 1, s. 21 – 23.
16. ŠAMKO, P. Znižovanie a zvyšovanie trestných sadzieb pri ukladaní trestu odňatia slobody. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2006, roč. 58, č. 8-9, s. 1111-1115.
17. ŽILINKA, M. K uplatňovaniu asperačnej zásady. In *Justičná revue*. ISSN 1335-6461, 2005, roč. 57, č. 2, s. 199-203.

³⁷ Odlišné stanovisko sudkyne Ivety Macejkovej a sudcu Milana Ľalíka k veci sp. zn. PL. ÚS 106/2011

Judikatúra

1. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 27. marca 1964, sp. zn. 5 Tz 10/64
2. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 23. júna 2005, sp. zn. PL. ÚS 9/04
3. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3. novembra 2006, sp. zn. III. ÚS 192/06
4. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 26. júla 2007, sp. zn. IV. ÚS 88/07
5. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2007, sp. zn. PL. ÚS 12/05
6. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 5. júna 2008, sp. zn. 2 Tošs 1/2008
7. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 15. januára 2009, sp. zn. II. ÚS 346/08 Uznesenie Krajského súdu v Trenčíne z 8. apríla 2009, sp. zn. 23 To 1/2009
8. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 16. septembra 2010, sp. zn. IV. ÚS 209/2010
9. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. januára 2011, sp. zn. 6 Tdo 44/2010
10. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 3. februára 2011, sp. zn. IV. ÚS 75/09
11. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 24. mája 2011, sp. zn. 2 Tdo 20/2011
12. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 22. novembra 2011, sp. zn. IV. ÚS 499/2011
13. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 9. mája 2012, sp. zn. 2 Tdo 19/2012
14. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2012, sp. zn. PL. ÚS 106/2011
15. Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky k rozdielnemu výkladu dovolacieho dôvodu podľa § 371 ods.1 písm. i/ Tr. por. v prípade nepoužitia ustanovenia § 40 ods. 1 Tr. zák. účinného do 1. januára 2006 o mimoriadnom znížení trestu odňatia slobody (resp. podľa § 39 Tr. zák. účinného od 1. januára 2006), sp. zn. Tpj 46/2010, prijaté 14. júna 2010

Internetové zdroje

1. Judikát Jtk 20/2010 - Poľahčujúca okolnosť (§ 36 písm. l/ Tr. zák.) - priznanie sa obvineného k spáchaniu trestného činu a úprimná ľútosť. [online]. 2010. [cit. 2012-02-05]. Dostupné na internete: http://www.ucps.sk/Jtk_20_2010.
2. ŠAMKO, P. 2011. Zásady ukladania trestov – polemika s judikatúrou. [online]. 2011. [cit. 2011-01-20]. Dostupné na internete: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a28-zasady-ukladania-trestov-polemika-s-judikaturou>.

3. TOMAN, P. - SAMÁŠ, O. 2008. Problematika ukladania trestov v rámci dohodovacieho konania. [online]. 2008. [cit. 2012-03-23]. Dostupné na internete: www.ja-sr.sk/files/Problematika.doc
4. Štatistický prehľad trestnej a netrestnej činnosti za rok 2012. [online]. 2013. [cit. 2013-04-02]. Dostupné na internete: <http://www.genpro.gov.sk/statistiky-12c1.html>.

Zásady aplikované sudcom pri ukladaní trestu odňatia slobody ako najostrejšieho prostriedku donútenia štátnej moci

Martin Štrkolec

Abstrakt

Príspevok je zameraný na zásady aplikované sudcom pri ukladaní trestu odňatia slobody páchatel'ovi trestného činu, a to najmä na predmet, spôsob, rozsah a možnosti ich interpretácie a aplikácie z pohľadu právnej teórie, ako aj právnej praxe. V zmysle načrtnutého sa autor venuje najmä zásadám vyplývajúcim z právneho poriadku Slovenskej republiky, v medziach teórie práva, ústavného práva, koncentrujúc svoju pozornosť na trestné právo hmotné. Vychádzajúc z historicky – filozofickej úvahy o účele, zmysle, podstate a východiskách trestu príspevok pojednáva o súčasnom stave v predmetnej oblasti v Slovenskej republike. Vybrané zásady sú rozoberané tak na úrovni platnej právnej úpravy, ako aj v zmysle judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky, Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ako aj niektorých vyšších súdov.

Kľúčové slová

Zásady ukladania trestu odňatia slobody, trestná sadzba trestu odňatia slobody

Abstract

The paper is focused on the principles applied by judges when imposing a sentence of imprisonment for the offender, especially on the subject, method, scope and possibilities of their application and interpretation from the perspective of legal theory and legal practice. According to the mentioned author deals with the outlined principles arising mainly from the Slovak legal order, within the limits of the theory of law, constitutional law, concentrating its attention on criminal substantive law. Based on the historical - philosophical reflection on the purpose, nature and the meaning of the sentence of imprisonment paper discusses the current situation in this area in the Slovak Republic. Selected principles are discussed at both the current legislation, as well as the case law of the Constitutional Court of the Slovak Republic, Supreme Court of the Slovak Republic, as well as other higher courts.

Key words

The principles of imposing the sentence of imprisonment, crime rate of imprisonment

Úvod

Pri ukladaní trestu odňatia slobody páchatel'ovi trestného činu je súd povinný striktné dodržiavať ustanovenia Ústavy SR č. 460/1992 Zb. (ďalej len „Ústava“), zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok (ďalej len „Trestný poriadok“), aplikovať všeobecné zásady pre ukládanie trestov vymedzené v ustanovení § 34 a nasl. zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon (ďalej len

„Trestný zákon“) , ako aj v určitých špecifických prípadoch po splnení zákonom stanovených podmienok aplikovať špeciálne zásady pre ukladanie trestu odňatia slobody, akými sú napríklad zásada „trikrát a dost“, asperačná zásada, absorpčná zásada a iné. Väčšina z týchto špeciálnych zásad je vo všeobecnosti charakteristická sprísňovaním trestných sadzieb v zákonom ustanovených prípadoch. Každé sprísnenie trestnej sadzby, ktorá je ustanovená v základných a kvalifikovaných skutkových podstatách trestných činov vymedzených osobitnou časťou Trestného zákona však predstavuje razantný zásah do niektorých ústavne garantovaných práv jednotlivca. Z tohto dôvodu je potrebné a nevyhnutné, pri akejkoľvek pochybnosti o ústavnej konformite ustanovení Trestného zákona, ktoré upravujú práve špeciálne zásady, podrobiť tieto konania pred Ústavným súdom Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd“) podľa článku 125 ods. 1 písm. a) Ústavy. Princípu proporcionality pritom bude zodpovedať len taká právna úprava, ktorá umožní súdu, úloha ktorého je pri rozhodovaní o treste nezastupiteľná (článok 50 ods. 1 Ústavy), aby so zreteľom na individuálne zvláštnosti konkrétneho trestného činu, osobné vlastnosti a pomery páchatel'a mu uložil len taký trest (pokiaľ ide o jeho druh a výmeru), ktorý bude na dosiahnutie jeho účelu nevyhnutný.

Historicky – filozofické hľadisko trestov

Pôvod ,podstata a zmysel trestov

„Aby každý trest nebol násilím jedného človeka alebo mnohých ľudí na jednotlivom občanovi, musí byť hlavne verejný, rýchly, nevyhnutný, najnižší z možných za daných okolností, úmerný zločinom, diktovaný zákonmi.“¹

Podľa C. Beccariu možno hľadať pôvod trestov v tom, že ľudia v minulosti radšej volili obetovať časť svojej slobody v prospech celej spoločnosti, než by mali žiť v sústavnom strachu, boji a neistote. Obetovanie časti ich slobody začalo postupne vytvárať zákony ako podmienky, za ktorých sa títo jednotlivci spájali do celej spoločnosti. Samozrejme tieto vklady každého jednotlivca bolo a stále je potrebné chrániť pred ich násilným, jednostranným odňatím zo strany každého iného jednotlivca v spoločnosti. Vklad časti slobody každého jednotlivca nepostačoval pre vytvorenie systému, ktorý by zabezpečoval to, že tieto vklady nebudú násilím uzurpované. Objavilo sa tak miesto pre rozumné dôvody snažiace sa zabezpečiť to, aby sa pre despotickú povahu každého jednotlivca nevrátili zákony do dávnej anarchie.

Tresty, ako právny následok porušenia zákonov sa ukázali byť ideálnymi rozumnými dôvodmi stanovenými pre tento účel. Tresty ako rozumné dôvody vyjadrujú skutočnosť, že trest, ktorý nie je nevyhnutný je tyranský. Práve nevyhnutnosť chrániť vklad časti osobnej slobody každého jednotlivca pred uzurpovaním zo strany iných jednotlivcov žijúcich v spoločnosti vytvára právo trestať zločiny páchané v spoločnosti.

C. Beccaria nepovažoval mučenie, trápenie, či odčinenie už spáchaných zločinov za prvotný cieľ trestu. Účelom trestu v načrtnutom zmysle bolo, aby sa

¹ BECCARIA, C. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009. 123 s.

zamedzilo tomu, kto už zločin spáchal, ďalej negatívne pôsobiť na ostatných jednotlivcov v spoločnosti a zároveň týchto odradiť od správania sa takým spôsobom, za aký bol páchatel' zločinu v konkrétnom prípade potrestaný. Z tohto dôvodu sa už v minulosti pre ukládanie trestov vyžadovala maxima, podľa ktorej mal trest zanechať výraznejší postih v mysli spoločnosti, ako na tele a duši zločinca.

Dobrá zákonodarca by sa mal prezentovať nie krutosťou, ale miernosťou trestov, ktoré v spojitosti s nezávislým, prísny a všímavým sudcom vytvárajú primeranosť potrestania páchatel'a zločinu. Nie krutosť, naopak spoľahlivosť uloženia, čo by aj miernejšieho trestu majú naplňať vyššie stanovený účel trestu. Bez toho, aby sa spoločnosť mohla spoľahnúť na istotu potrestania páchatel'a zločinu, strácajú aj tie najkrutejšie a najtyranskejšie tresty svoje opodstatnenie. Je všeobecne jednoduché stotožniť sa s C. Beccariom v tom, že je lepšie zločinom predchádzať, ako ich trestať. Vychádzajúc z uvedeného by základnou úlohou zákonodarcu malo byť prijímanie takých zákonov, na základe ktorých by sa páchaniu zločinov predchádzalo.

Tu je však namieste položiť otázku, či je vôbec možné jednotlivcovi zakázať určité čiastkové konania, ktoré sú samostatne alebo v spojitosti s inými schopné do viesť človeka k páchaniu zločinu? Nie je. Znamenalo by to akési obmedzenie samotných zmyslov ľudskej bytosti, ktoré vytvárajú to, čo nazývame ľudskou existenciou. Ako teda predchádzať zločinom? Začnime pri jasnosti a jednoduchosti zákonov. Iba jasný a jednoduchý text zákona, ktorého zneniu je schopný porozumieť aj človek s neprávnickým, ba čo viac žiadnym vzdelaním je schopný napomáhať spoločnosti pri predchádzaní zločinom. Rovnako je potrebné, aby sa sila spoločnosti sústredila na dodržiavanie takýchto jasných a zrozumiteľných zákonov. Dobré zákony neochraňujú jednotlivé vrstvy v spoločnosti. Dobré zákony ochraňujú každého jednotlivca samostatne. Tí istí jednotlivci sa zákonov, aj keď dobrých, boja. A boja sa iba ich. Neboja sa iných jednotlivcov v spoločnosti. Strach pred samotnými dobrými zákonmi je prospešný, žiadateľný.

Pri predchádzaní zločinov veľmi podstatnou skutočnosťou ostáva vzdelanosť národa. *„Nejestvuje totiž osvietený človek, ktorý by nemiloval verejné, jasné a užitočné dohody spoločnej bezpečnosti, považujúc ním samým obetovanú slobodu za takmer bezvýznamnú v porovnaní s množstvom jednotlivých dielom slobody obetovaných inými ľuďmi, ktorí by sa bez zákonov mohli spojiť proti nemu. Ktokoľvek má rozumného ducha, bude pri pohľade na kódex dobre zostavených zákonov a pri zistení, že prišiel len o úbohú slobodu robiť zle druhému, nútený žehnať trónu a tomu, kto na ňom sedí.“*²

Osvietenecký prelom - „Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege”

Partikularizmus sa nepriaznivo prejavoval vo feudálnom systéme trestania. Ujmy na živote a zdraví boli u feudálov, ktorí sa samy stavali do úlohy sudcu nad svojimi nevoľníkmi, pre toto obdobie absolútnou samozrejmosťou. Druh a výmeru trestu určoval samotný feudál, ba čo viac činil tak bez platného zákona, na základe

² BECCARIA, C. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009. 117 s.

svojej vlastnej ľubovôle. Pre toto obdobie boli charakteristické tresty ako cirkevné žaláre, galeje, burlactvo, hradné väzenia, väzenia dlžníkov v stredoveku, temnice, vojenské žaláre a pracovné domy.³

Osvietenstvo okrem svojich iných prínosov však vnieslo svetlo do systému trestania. V zmysle hesla *punitur ne peccetur* (trestá sa aby nebolo páchané zlo) a zaviedlo trestanie, ktoré neznamenal odplatu voči páchatel'ovi zločinu, ale trestanie preventívne, ktoré malo zaručiť, aby sa potrestaný páchatel' už v budúcnosti žiadneho zločinu nedopustil. Azda najdôležitejším prínosom osvietencov však bolo uznanie zásady, ktorá sa od tejto doby stala jednou z najzákladnejších zásad pre trestné právo všetkých moderných právnych štátov. Dnes je fundamentálnou zásadou pre vyvodzovanie trestnej zodpovednosti voči páchatel'ovi trestného činu, a taktiež najdôležitejšou zásadou pri ukladaní trestu za spáchanie trestného činu jeho páchatel'ovi.

Už článok 8 Deklarácie práv človeka a občana z roku 1789 upravil, že: „*zákon nemôže stanovovať iné tresty ako tie, ktoré sú naprosto a zjavne nevyhnutné, a nikto nemôže byť potrestaný inak, než na základe zákona prijatého a vyhláseného pred spáchaním trestného činu a legálne aplikovaného.*“ Jedná sa o zásadu *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (niet žiadneho trestného činu bez zákona a niet žiadneho trestu bez zákona). Predmetná zásada sa v teoreticko-právnej spisbe vyskytuje v rôznych skrátených a modifikovaných verziách, avšak vždy vyjadrujúc jedno, a to zákonnosť v trestnom práve. Uvedená zásada predstavuje jeden z pilierov právneho štátu v kontinentálnom chápaní. Zaručuje právnu istotu pre páchatel'a trestného činu v tom, že mu bude vyodená trestná zodpovednosť len za spáchanie takého trestného činu, ktorý v príslušnom štáte prezumuje trestný zákon vymedzením jednotlivých znakov jeho skutkovej podstaty, na základe formálneho chápania trestných činov. Uvedená zásada bola formulovaná v roku 1787 v rakúskom Všeobecnom zákonníku o zločinoch a trestoch, neskôr v roku 1813 bola taktiež premietnutá do bavorského Trestného zákona. V rámci reformy bavorského Trestného zákona túto zásadu sformuloval Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach. Celé znenie tejto maximy premietajúcej princíp zákonnosti verejnej moci do trestného práva bolo *nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali* (žiadny trestný čin, žiadny trest bez predchádzajúceho trestného zákona). Formuláciou tejto zásady sa v osvietenských časoch obmedzila ľubovôľa, ako aj moc trestných sudcov.

Ústavné a zákonné východiská ukladania trestov v súčasnosti

Z pohľadu Ústavy len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie. Zásada *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (žiadny trestný čin bez zákona, žiadny trest bez zákona) našla svoje vyjadrenie v článku 49 Ústavy. Toto ustanovenie Ústavy vyjadruje ústavný princíp právnej istoty vo vzťahu k páchatel'ovi trestného činu. Jednak ustanovuje druh prameňa práva, na základe ktorého možno určité konanie posúdiť ako trestný čin a zároveň vymedzuje štátny

³ FÁBRY, A. *Väznenie. História a súčasnosť*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 20 s.

orgán, ktorý má právomoc prijať právny predpis s požadovanou právnou silou prameňa práva. Týmto orgánom je výlučne Národná rada Slovenskej republiky ako jediný ústavodarný a zákonodarný zbor s danou právomocou na štátnom území Slovenskej republiky. Vymedzenie znakov skutkových podstat trestných činov preto neprislúcha žiadnemu inému štátnemu orgánu prostredníctvom prameňa práva iného, než je samotný zákon.

Predpoklady trestnej zodpovednosti páchatel'a trestného činu tak musia byť vymedzené v zákone taxatívne, bez možnosti extenzívneho výkladu pri jeho aplikácii. Rovnako tresty ukladané páchatel'ovi, ktorý je uznaný vinným za spáchanie trestného činu, musia byť zákonné. Inými slovami páchatel'ovi trestného činu možno uložiť za jeho spáchanie len taký trest, ktorý výslovne predpokladá zákonná právna úprava na území Slovenskej republiky. „Z tohto princípu vyplýva subjektívne právo osoby, aby mohla byť trestne postihnutá spôsobom ustanoveným zákonodarcom len za konanie, ktoré ustanoví ako trestný čin iba zákonodarca.“⁴

Podľa názoru J. Drgonca je vo vzťahu k článku 49 Ústavy namieste použiť extenzívny výklad a ochranu prostredníctvom tohto ustanovenia priznať všetkým formám trestnej zodpovednosti, a síce aj zodpovednosti spadajúcej pod zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.⁵ Rozhodne nepochybné je, že Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd“) vo svojom rozhodnutí⁶ vyslovil názor, podľa ktorého i priestupok má trestnú povahu, a preto naň možno aplikovať článok 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“).

B. Repík poníma požiadavku zákonnosti trestných činov a trestov rozdielne od vyššie uvedených názorov, a síce tak, že ustanovenie článku 49 Ústavy sa aplikuje len vo vzťahu ku trestným činom, ktorých znaky skutkovej podstaty sú vymedzené v Trestnom zákone. Vo vzťahu k priestupkom a iným správny deliktom z hľadiska ochrany ich zákonnosti, a zákonnosti sankcií ukladaných za ich spáchanie je potrebné aplikovať článok 7 Dohovoru a ochranu ním poskytovanú.⁷

V zmysle článku 50 ods. 1 Ústavy len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy. Ústava nepriznáva toto oprávnenie žiadnemu inému štátnemu či neštátnemu orgánu. Podľa § 2 zákona č. 385/2000 Z.z. o sudcoch a prisediach a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov právomoc súdu sudca vykonáva na nezávislom a nestrannom súde oddelene od iných štátnych orgánov. Sudca je pri výkone svojej funkcie nezávislý a pri rozhodovaní viazaný len Ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou podľa článku 7 ods. 2 a 5 Ústavy a zákonom. Právny názor Ústavného súdu obsiahnutý v jeho rozhodnutí vydanom v konaní podľa článku 125 ods. 1 Ústavy na základe návrhu súdu je pre súd záväzný.

⁴ III. ÚS 61/2001

⁵ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Druhé vydanie*. Šamorín: Heuréka, 2007. 557 s.

⁶ PL. ÚS 12/97

⁷ REPÍK, B. *Ľudské práva v súdnom konaní*. Bratislava: MANZ, 1999. 181 s.

Predmetné ustanovenie Ústavy v sebe zahŕňa dve zložky. Iba súd je totiž oprávnený rozhodovať tak o trestnej zodpovednosti páchatel'a trestného činu, ako aj o ukladaní trestov za jeho spáchanie. V rámci rozhodovania o vine je postavenie súdu naozaj neobmedzené, keďže súd môže za podmienok uvedených v § 40 Trestného zákona upustiť od potrestania páchatel'a trestného činu. Pri rozhodovaní o uložení trestu za spáchanie trestného činu v prípade, že je páchatel' uznaný vinným, je súd viazaný a obmedzovaný druhmi trestov, ktoré taxatívne vo svojom ustanovení § 32 vymenúva Trestný zákon. Súd v žiadnom prípade nemôže za spáchanie trestného činu uložiť trest, ktorý by v tomto ustanovení Trestného zákona nebol uvedený. „*Za trest možno považovať len také opatrenie súdu, ktoré je ako trest označené zákonom a ktoré je právnym následkom právoplatného uznania viny za spáchanie trestného činu.*”⁸

Pravá retroaktivita právnych noriem sa pripúšťa. V podmienkach Slovenskej republiky sa jedná o relatívny zákaz retroaktivity. Článok 50 ods. 6 Ústavy upravuje, že trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný. Neskorší zákon sa použije, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie. Druhá veta tohto ustanovenia predstavuje ústavnú výnimku zo zákazu retroaktivity. Dovoľuje súdu aplikovať zákon, ktorý nadobudol svoju platnosť a účinnosť až potom, čo došlo k spáchaniu určitého trestného činu v prípade, ak je to pre páchatel'a priaznivejšie. Ústava tak dovoľuje priaznivejšiemu *lex posterior* pôsobiť voči páchatel'ovi trestného činu *pro praeterito*. V opačnom prípade, a síce pri aplikácii nepriaznivejšieho *lex posterior* voči páchatel'ovi trestného činu *pro praeterito*, by došlo zo strany súdu k porušeniu ústavného princípu právnej istoty.

Z pohľadu Trestného zákona a iných (ne)zákonov

Zákonom vykonávajúcim ústavné zakotvenie zákonnosti trestných činov a trestov je tak, ako to už bolo vyššie spomenuté, Trestný zákon. Zákonnosť trestných činov je realizovaná účinnosťou osobitnej časti Trestného zákona a jej dvanástich hláv, v rámci ktorých sú vymedzené znaky všetkých konaní, respektíve nekonaní, ktoré pri ich uskutočnení naplňajú skutkovú podstatu toho – ktorého trestného činu. Pri posudzovaní trestnej zodpovednosti páchatel'a trestného činu si však nemožno vystačiť iba s osobitnou časťou Trestného zákona. Pri jej aplikácii je potrebné ju dopĺňať príslušnými ustanoveniami všeobecnej časti. Takýmito ustanoveniami všeobecnej časti Trestného zákona sú najmä výklad všeobecných pojmov, výklad osobitných kvalifikačných pojmov, pôsobnosť Trestného zákona, okolnosti vylučujúce trestnú zodpovednosť, okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu a iné.

Pre účely zákonnosti ukladania trestov je rozhodujúca právna úprava všeobecnej časti Trestného zákona v ustanoveniach § 31 a nasledujúcich, v konkrétnom prípade doplnená výškou sankcie predpokladanou príslušnou právnou normou v jeho osobitnej časti. Na mieste je doplniť, že Trestný zákon vo svojej osobitnej časti spomedzi všetkých sankcií ustanovuje výšku iba pre trest

⁸ PL. ÚS 6/04

odňatia slobody. Výška a rozsah ostatných sankcií závisí od úvahy súdu, v rámci zásad pre ukladanie trestov a ochranných opatrení vymedzených v § 34 a § 35 Trestného zákona.

Osvieteneckú zásadu *nullum crimen sine lege* (žiadny trestný čin bez zákona) je z hľadiska Trestného zákona potrebné chápať v štyroch rovinách požiadaviek. Prvá z nich predstavuje *nullum crimen sine lege scripta* (žiadny trestný čin bez písaného zákona). Z hľadiska kontinentálneho typu právnej kultúry Slovenskej republiky môže byť prameňom podmienok trestnej zodpovednosti iba zákon alebo medzinárodná zmluva, a síce právo písané. Právna obyčaj ani súdne rozhodnutia neboli v kontinentálnej právnej kultúre považované za pramene práva. Hlavne pod vplyvom a narastajúcim významom judikatúry Ústavného súdu, Európskeho súdu pre ľudské **práva** (ďalej len „ESLP“), ako aj Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, by som však tieto tvrdenia označil za potrebou aplikačnej praxe prekonané.

Nullum crimen sine lege certa (žiadny trestný čin bez určitého zákona) znamená požiadavku určitosti právnej normy upravujúcej podmienky trestnej zodpovednosti. Takáto právna norma má byť určitá, presná, zrozumiteľná, nezameniteľná a podrobná, aby mal potencionálny páchatel' trestného činu jasnú a nepochybnú predstavu o tom, ktoré z jeho konaní je trestným činom, a ktoré naopak vykazuje známky beztrestnosti. Pri niektorých trestných činoch si však zákonodarcu musel pomôcť odkazom na iný, netrestnoprávny predpis. Príkladom je § 300 Trestného zákona vymedzujúci skutkovú podstatu trestného činu ohrozenia a poškodenia životného prostredia. Predmetné ustanovenie odkazuje na všeobecne záväzné právne predpisy v oblasti životného prostredia a prírodných zdrojov. Práve takéto ustanovenia osobitnej časti Trestného zákona sú v miernom rozpore s požiadavkou určitosti právnej normy upravujúcej podmienky trestnej zodpovednosti. Ospravedlňujú praktickou nemožnosťou implikácie týchto všeobecne záväzných právnych predpisov do osobitnej časti Trestného zákona to však možno pri zachovaní požiadavky *nullum crimen sine lege certa* pripustiť.

Tretia požiadavka, a síce *nullum crimen sine lege stricta* (žiadny trestný čin bez striktného znenia zákona) predstavuje trestnoprávny zákaz analógie. V trestnom práve ako odvetví práva verejného platí všeobecný zákaz analógie. Týka sa najmä podmienok trestnej zodpovednosti a vytvárania nových skutkových podstát trestných činov.

Poslednou požiadavkou spadajúcou pod uvedenú zásadu je *nullum crimen sine lege praevia* (žiadny trestný čin bez predchádzajúceho zákona). Ústavnú záruku zákazu retroaktivity v neprospech páchatel'a som už uviedol vyššie. Tento je duplicitne, avšak celkom racionálne a presnejšie, v súvislosti so samotným Trestným zákonom upravený taktiež v § 2 Trestného zákona. Dikcia tohto ustanovenia je vymedzená tak, že trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona účinného v čase, keď bol čin spáchaný.

Ak v čase medzi spáchaním činu a vynesením rozsudku nadobudnú účinnosť viaceré zákony, trestnosť činu sa posudzuje a trest sa ukladá podľa zákona, ktorý je pre páchatel'a priaznivejší. Páchatel'ovi možno uložiť taký druh trestu, ktorý dovoľuje uložiť zákon účinný v čase, keď sa o trestnom čine rozhoduje, ak je to pre

páchateľa priaznivejšie. Pôsobenie Trestného zákona *pro praeterito* je prípustné iba v prípade, ak zmierňuje trestnoprávny postih páchatel'a trestného činu. Zmiernenie trestnoprávneho postihu však netreba vnímať iba v miernejších sankciách za spáchanie toho – ktorého trestného činu, avšak je potrebné ho posudzovať komplexnejšie, z hľadiska všetkých ustanovení tak všeobecnej, ako aj osobitnej časti Trestného zákona.

Na zásadu *nullum crimen sine lege* bezprostredne nadväzuje zásada *nulla poena sine lege* (žiadny trest bez zákona). V súvislosti s Trestným zákonom vyjadruje požiadavku uložiť páchatel'ovi trestného činu iba taký trest, takým spôsobom a v rozsahu, ako to vyslovene predpokladá niektoré jeho ustanovenie. Konkrétne sa jedná o ustanovenia § 32 a nasledujúce Trestného zákona v kombinácii s príslušnými sankčnými ustanoveniami jeho osobitnej časti. Táto požiadavka však neznamená nevyhnutnosť určenia absolútne určitých trestov. Vyjadruje úlohu zákonodarcu určiť medze, v rámci ktorých je súd pri ukladaní trestu páchatel'ovi trestného činu povinný postupovať. Jedná sa tak o požiadavku zákonného vymedzenia tzv. relatívne určitých trestov. Tým sa poskytne priestor pre úvahu súdu a aplikáciu zásad, ktoré sú v príspevku ďalej rozobraté. K porušeniu uvedenej zásady by došlo, ak by zákonodarca v Trestnom zákone stanovil absolútne neurčité tresty. Zároveň by tým došlo k porušeniu už vyššie spomínanej zásady *nullum crimen sine lege certa*.⁹

Z ustanovenia článku 49 Ústavy okrem požiadaviek zákonnosti trestných činov a zákonnosti trestov vyplýva taktiež požiadavka zákonnosti inej ujmy na právach alebo majetku, ktoré možno za spáchanie trestného činu uložiť. Z tohto ustanovenia sa tak odvodzujú tiež podmienky a rozsah ochrany postavenia osôb, ktorým bola osobná sloboda obmedzená z dôvodu väzby alebo výkonu trestu odňatia slobody. Z hľadiska prameňov práva je právna úprava obsiahnutá v zákone č. 221/2006 Z. z. o výkone väzby a v zákone č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov vzhľadom na požiadavku zákonnosti *constitutione artis*. Vyhlášky, ktoré predmetné zákony vykonávajú, a síce vyhláška Ministerstva spravodlivosti č. 437/2006 Z. z. ktorou sa vydáva Poriadok výkonu väzby a vyhláška Ministerstva spravodlivosti č. 368/2008 Z. z. ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov však z hľadiska prameňov práva vykazujú ústavné nedostatky. V oboch prípadoch sa totiž jedná o podzákonné všeobecne záväzné právne predpisy, ktoré v praxi nereflektujú ústavnú požiadavku zákonnosti inej ujmy na právach alebo majetku.

Požiadavka zákonnosti inej ujmy na právach alebo majetku je pri podzákonných všeobecne záväzných právnych predpisoch splnená iba vtedy, ak podzákonný všeobecne záväzný právny predpis podrobnejšie detailizuje iné ujmy na právach alebo majetku. Prostredníctvom vyhlášky ministerstva môžu byť ústavne konformným spôsobom podrobnejšie detailizované len tie ujmy na právach alebo majetku, ktoré majú svoj právny základ v zákone, ktorý vykonáva, v jeho medziach, a síce v medziach rozsahu zákonnej právnej úpravy.

⁹ MADLIAK, J. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. 43 s.

Možno sa domnievať, že Ústavný súd by v konaní podľa článku 125 ods. 1 písm. b) Ústavy zrejme rozhodol tak, že právna úprava niektorých iných ujem na právach alebo majetku prostredníctvom dotknutých vyhlášok nie je v súlade s článkom 49 Ústavy.

Základné zásady ukladania trestov vo všeobecnej rovine

V Trestnom zákone č. 140/1961 Zb. bol účel trestu výslovne vyjadrený v znení jeho § 23 ods. 1 tak, že účelom trestu bolo chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život, a tým výchovne pôsobiť aj na ostatných členov spoločnosti. V Trestnom zákone účinnom od 1.1.2006 účel trestu explicitne vyjadrený nie je. Možno ho však vyčítať z § 34 ods. 1 Trestného zákona, podľa ktorého trest má zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatelom trestného činu. Trest je v zmysle tohto ustanovenia chápaný ako represívna ujma postihujúca páchatel'a trestného činu vo forme ujmy na osobnej slobode, majetkových alebo iných právach obvineného. Ochrana spoločnosti pred páchatelom trestného činu predstavuje primárny účel ukladaných trestov, ktorý napĺňa ochrannú funkciu trestu.

V ustanovení § 34 ods. 1 Trestného zákona však možno nájsť aj iné, taktiež explicitne vyjadrené účely trestania. Prvým z nich je prostredníctvom uloženého trestu zabrániť odsúdenému v páchaní ďalšej trestnej činnosti. Tento účel trestu predstavuje prostriedok pre dosiahnutie ochrany spoločnosti, a tým primárneho účelu trestania. Ďalší účel samotného trestania spočíva v tzv. individuálnej a generálnej prevencii. V prípade individuálnej prevencie sa uloženým trestom majú vytvoriť podmienky pre výchovu odsúdeného k tomu, aby viedol riadny život. V rámci generálnej prevencie je účelom trestu odradiť ostatných, zatiaľ len potencionálnych, budúcich páchatel'ov trestnej činnosti od jej páchania.

V znení platného Trestného zákona je potrebné medzi účely trestu na rozdiel od ochranných opatrení zaradiť taktiež vyjadrenie morálneho odsúdenia páchatel'a trestnej činnosti spoločnosťou. Pri komparácii znenia *lex prior* a *lex posterior* je zjavné, že účelom trestu až do rekodifikácie trestného práva v roku 2005 nebolo morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou.

Ako už bolo vyššie spomenuté na osvieteneckú zásadu *nulla crimen sine lege* nadväzuje zásada *nulla poena sine lege*. Zákonné vyjadrenie tejto zásady predstavuje § 34 ods. 2 Trestného zákona podľa ktorého určitý druh trestu, ako aj jeho výmera môžu byť páchatel'ovi trestného činu uložené len tak, ako je to ustanovené v Trestnom zákone, pričom jeho osobitná časť, čo do výmery trestu, určuje iba výmeru trestu odňatia slobody. Pri ostatných druhoch trestov sú ich výmery určené všeobecnou časťou Trestného zákona. V nadväznosti na účely trestu je potrebné podotknúť, že trest by mal spôsobovať páchatel'ovi trestného činu iba takú ujmu, aká je nevyhnutná pre dosiahnutie jeho účelu.

Určovanie výmery trestov odňatia slobody v osobitnej časti Trestného zákona pri jednotlivých základných a kvalifikovaných skutkových podstatách trestných činov má svoje významné opodstatnenie najmä pri delení trestných činov na prečiny, zločiny a obzvlášť závažné zločiny, a v týchto súvislostiach na

následné aplikovanie rozličných ustanovení Trestného zákona majúciich v konečnom dôsledku tzv. sekundárny vplyv na určovanie výmery trestu odňatia slobody. Medzi ustanovenia, ktoré majú na určovaní výmery trestu odňatia slobody svoj sekundárny podiel patrí napríklad vymedzenie poľahčujúcich a pritŕažujúcich okolností, riešenie pomeru poľahčujúcich a pritŕažujúcich okolností, inštitút mimoriadneho zníženia trestu, ukladanie úhrnných, spoločných a súhrnných trestov a iné.

Aplikovanie zásady, že uložený trest má postihovať páchateľa iba tak, aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv na jeho rodinu a jemu blízke osoby je v praxi obtiažne. V prípade trestu odňatia slobody sa dá len veľmi ťažko zabrániť situácii, aby uložený trest nepriamo nepostihoval rodinu páchateľa, respektíve jemu blízke osoby. Tento ich nepriamy postih sa chtiac, či nechtiac citelne prejaví či už v oblasti sociálnej, materiálnej alebo citovej.

Aj pri formálnom ponímaní trestného činu ako najťažšieho protispoločenského deliktu, je nevyhnutné sa pri ukladaní trestu odňatia slobody za jeho spáchanie dostatočne zaoberať jeho individualizáciou pre každý jednotlivý prípad konkrétneho páchateľa. Práve z tohto dôvodu súd pri určovaní druhu trestu a jeho výmery prihliadne najmä na spôsob spáchania činu a jeho následok, zavinenie, pohnútku, pritŕažujúce okolnosti, poľahčujúce okolnosti a na osobu páchateľa, jeho pomery a možnosť jeho nápravy. Ako naznačuje demonštratívny výpočet týchto okolností trestného činu, súd sa pri individualizácii trestu odňatia slobody môže zaoberať taktiež inými skutočnosťami. Uvedená zásada reflektuje potrebu spoločnosti posudzovať odlišným spôsobom páchateľa trestného činu spáchaného násilným spôsobom od páchateľa, ktorý trestný čin spáchal nenásilnou formou, ďalej páchateľa, ktorého subjektívna stránka spočíva v úmysle priamom, od páchateľa, ktorého úmysel spáchať trestný čin síce priamy nebol, avšak uzrozumenie s možným následkom v jeho vnútornom psychickom vzťahu k trestnému činu nechýbalo. Taktiež je potrebné odlišne posudzovať následok trestného činu v zmysle uvedenej zásady v rovine, že následok spôsobený trestným činom, ktorý bol spáchaný na majetku sociálne silnejšej vrstvy spoločnosti sa nemôže rovnať následku spôsobenému trestným činom na majetku sociálne odkázanej vrstvy spoločnosti pri spôsobení rovnakej škody.

Osoba páchateľa, jeho pomery a možnosť nápravy, predstavujú veľmi dôležité okolnosti pri určovaní druhu a výmery trestu. Najmä kriminálna, avšak v neposlednom rade sociálna, rodinná, pracovná, voľnočasová a iná minulosť a súčasnosť páchateľa trestného činu s prihliadnutím na jeho celkový vnútorný vzťah k významným spoločenským hodnotám, autoritám, normám, ako aj morálke predstavujú významný determinant pre určenie výmery trestu odňatia slobody. Priaznivé osobné pomery páchateľa, ako aj priaznivá možnosť jeho nápravy odôvodňujú taktiež uloženie niektorého z alternatívnych trestov vo vzťahu k trestu odňatia slobody. Pri splnení zákonom stanovených podmienok môže súd páchateľovi trestného činu podmiennečne odložiť výkon trestu odňatia slobody tak s probačným dohľadom, ako aj bez probačného dohľadu, uložiť trest domáceho väzenia, trest povinnej práce, a taktiež peňažný trest.

Prostredníctvom všeobecných zásad trestania je nutné zohľadňovať tak účasť na trestnom čine, ako aj vývinové štádiá trestného činu. Účasť v širšom zmysle zahŕňa taktiež spáchanie určitého trestného činu formou spolupáchateľstva. V prípade, ak súd ukladá trest odňatia slobody viacerým spolupáchateľom trestného činu prihliada na to, akou mierou konanie každého zo spolupáchateľov prispelo k spáchaniu trestného činu. Spolupáchateľstvo predstavuje priamu účasť na trestnom čine. Spolupáchatelia naplňajú konanie, jeden zo znakov objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu spoločne. Účasť v užšom zmysle slova v sebe zahŕňa organizátora, objednávateľa, návodcu a pomocníka. Keďže účastníci trestného činu nenapĺňajú konanie ako obligatórny znak objektívnej stránky skutkovej podstaty trestného činu spoločne, ich účasť na trestnom čine je nepriama a súd pri ukladaní trestu odňatia slobody účastníkom trestného činu prihliadne na význam a povahu ich účasti na spáchaní trestného činu.

Pri pokuse trestného činu a príprave na zločin súd prihliada aj na to, do akej miery sa konanie páchatel'a priblížilo k dokonaniu trestného činu. Súd je v prípadoch trestania vývinových štádií trestného činu povinný pri určovaní výmery trestu odňatia slobody prihliadať tiež na okolnosti a dôvody, pre ktoré k jeho dokonaniu nedošlo.

Vyplývajúci zo samotnej povahy jednotlivých trestov, súd nemôže uložiť trest odňatia slobody súbežne s trestom domáceho väzenia, respektíve trestom povinnej práce, avšak zákonná úprava nebráni tomu, aby bol trest odňatia slobody uložený súbežne s peňažným trestom, ktorý však v tomto prípade stráca povahu alternatívneho trestu, keďže už nepredstavuje alternatívu k uloženiu trestu odňatia slobody, ale vystupuje vo vzťahu k trestu odňatia slobody ako trest doplnkový.

K zásade „trikrát a dost“

Zákonom č. 171/2003 Z. z., ktorým sa menil a dopĺňal Trestný zákon č. 140/1961 Zb., bola do slovenského právneho poriadku zakotvená zásada „trikrát a dost“. V zmysle dôvodovej správy¹⁰ k tejto novele bol dôvodom jej uskutočnenia najmä vysoký stav násilnej kriminality a nemožnosť trvalej, respektíve dostatočnej izolácie páchatel'ou násilnej trestnej činnosti. Cieľom novely tak bolo zvyšovanie trestnoprávnych postihov páchatel'ov trestných činov, dôslednejšia izolácia páchatel'ov násilných trestných činov, a tým zvýšená ochrana spoločnosti pred týmito násilnými páchatel'mi.

Podľa znenia dôvodovej správy zásada „trikrát a dost“ predstavuje trestnoprávny inštitút na základe ktorého je možné prísnejšie trestanie recidivistov. Uplatnenie zásady „trikrát a dost“ v slovenskom právnom poriadku tak malo za cieľ prísnejšie postihovanie opakovaného páchania násilnej trestnej činnosti a jej páchatel'ov. Podstata tejto zásady spočíva v tom, že súd pri treťom nepodmienečnom odsudzovaní páchatel'a taxatívne uvedených trestných činov obligatórne tomuto páchatel'ovi ukladá trest odňatia slobody na doživotie. Predpokladom aplikovania tejto zásady v praxi je opakovaná recidíva.

¹⁰ Dostupné na internete: <www.nrsr.sk>, detaily parlamentnej tlače č. 151.

Zákonodarca mal zavedením tejto zásady za cieľ tak skvalitnenie represívnej funkcie trestu, ako aj zvýšenie preventívnej funkcie trestného práva v spoločnosti.

Aplikácia zásady „trikrát a dost“ sa v praxi viaže len na tretie nepodmienečné odsúdenie za dokonaný trestný čin, a to na rozdiel od predošlej právnej úpravy, ktorá dovoľovala použitie tejto zásady taktiež v prípadoch, ak sa jednalo o uloženie trestu za pokus niektorého z taxatívne uvedených trestných činov. Uvedená zmena v Trestnom zákone je považovaná za priaznivú, keďže široký výpočet taxatívne uvedených trestných činov, na ktoré sa dnes zásada „trikrát a dost“ aplikuje, vymenúva okrem najzávažnejších trestných činov taktiež také, ktoré do predmetného ustanovenia, či už svojou závažnosťou alebo typom rozhodne nepatria.¹¹

Medzi trestné činy, ktoré Trestný zákon taxatívne vymenúva vo svojom ustanovení § 47 ods. 2, a na ktoré sa zásada „trikrát a dost“ vzťahuje patria trestné činy úkladnej vraždy podľa § 144, vraždy podľa § 145, ublíženia na zdraví podľa § 155, nedovolennej výroby omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi podľa § 172 ods. 2, 3 alebo 4, obchodovania s ľuďmi podľa § 179, obchodovania s deťmi podľa § 180 ods. 2 alebo 3 alebo podľa § 181, brania rukojemníka podľa § 185, zavlčenia do cudziny podľa § 187, lúpeže podľa § 188, vydierania podľa § 189 ods. 2, 3 alebo 4, hrubého nátlaku podľa § 190 alebo § 191 ods. 2, 3 alebo 4, znásilnenia podľa § 199, sexuálneho násillia podľa § 200, sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 2, 3 alebo 4, týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa § 208, všeobecného ohrozenia podľa § 284, ohrozenia bezpečnosti vzdušného dopravného prostriedku a lode podľa § 291, zavlčenia vzdušného dopravného prostriedku do cudziny podľa § 293, založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny podľa § 296, založenia, zosnovania a podporovania teroristickej skupiny podľa § 297, teroru podľa § 313 alebo § 314, násillného prekročenia štátnej hranice podľa § 354 ods. 2, 3 alebo 4, prevádzachtva podľa § 355 ods. 3, 4 alebo 5, výroby detskej pornografie podľa § 368, genocidia podľa § 418, terorizmu a niektorých foriem účasti na terorizme podľa § 419 alebo neľudskosti podľa § 425 Trestného zákona. Ako už bolo vyššie naznačené, každý z uvedených trestných činov musí byť dokonaný. V prípade vývinového štádia pokusu niektorého z uvedených trestných činov už neprichádza do úvahy aplikovať na jeho páchatel'a zásadu „trikrát a dost“.

Nemožno si nevšimnúť výraznú disproporciu tak medzi jednotlivými trestnými činmi uvedenými v § 47 ods. 2 Trestného zákona, čo do závažnosti jednotlivých typov týchto trestných činov a ich trestných sadzieb na jednej strane, ako aj medzi týmito trestnými činmi a trestnými činmi za ktoré Trestný zákon vo svojej osobitnej časti fakultatívne umožňuje (nie obligatórne prikazuje) uložiť trest odňatia slobody na doživotie na strane druhej. Ustanovenie § 47 ods. 2 Trestného zákona vymedzuje tak základné, ako aj niektoré kvalifikované skutkové podstaty trestných činov. Ťažko hodnotiť, aké bolo *ratio legis* zákonodarcu pri tvorbe tohto ustanovenia Trestného zákona a aké kritériá vymedzil pre zaradenie jednotlivých

¹¹ PRIKRYL, O. a kol. *Trest odňatia slobody v novom trestnom zákone*. Bratislava: IURA EDITION, 2006. 39 s.

trestných činov pod jeho dikciu, avšak nepochybné je, že zaradenie takých základných skutkových podstát akými je napríklad základná skutková podstata trestného činu lúpeže s trestnou sadzbou od troch do ôsmich rokov, pričom pre naplnenie jej objektívnej stránky úplne postačuje použitie hrozby bezprostredného násilia v úmysle zmocniť sa cudzej veci, pod aplikáciu zásady „trikrát a dost“ sa javí ako zjavne neprimerané.

Iracionálne pôsobí taktiež zaradenie kvalifikovaných skutkových podstát trestného činu sexuálneho zneužívania pod predmetné ustanovenie bez súčasného zaradenia základnej skutkovej podstaty uvedeného trestného činu. Ak páchatel' trestného činu sexuálneho zneužívania vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo kto takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužije a tento čin spácha závažnejším spôsobom konania, na chránenej osobe alebo z osobitného motívu a zároveň naplní ostatné podmienky aplikácie zásady „trikrát a dost“, potrestá sa trestom odňatia slobody na doživotie. Ak však uvedený trestný čin spácha za neprítomnosti vyššie uvedených okolností podmieňujúcich použitie vyššej trestnej sadzby, aplikácia zásady „trikrát a dost“ je aj napriek skutočnosti, že táto základná skutková podstata stanovuje pre páchatel'a vyššiu trestnú sadzbu ako je tomu v prípade trestného činu lúpeže, vylúčená. V zmysle uvedeného môžeme dôjsť k záveru, že zákonodarca považuje za dôležitejší právom chránený záujem ochranu spoločnosti pred hrozbou bezprostredného násilia v úmysle zmocniť sa cudzej veci, než je ochrana spoločnosti pred vykonaním súložu s osobou mladšou ako pätnásť rokov.

Pre reálnu povinnosť súdu aplikovať uvedenú zásadu však nestačí, aby páchatel' naplnil všetky znaky skutkovej podstaty niektorého zo spomenutých trestných činov. Dôležitou podmienkou jej aplikácie je skutočnosť, že páchatel', ktorý sa na trest odňatia slobody odsudzuje už bol za takéto trestné činy v minulosti, hoci aj v štádiu pokusu, dvakrát potrestaný nepodmienečným trestom odňatia slobody. Za kumulatívneho splnenia podmienok stanovených v § 47 ods. 1 Trestného zákona pod písm. a) a b), a síce, že uloženie trestu odňatia slobody na doživotie vyžaduje účinná ochrana spoločnosti a nie je nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na dobu do dvadsaťpäť rokov súd aplikáciou predmetnej zásady obligatórne uloží páchatel'ovi trestného činu trest odňatia slobody na doživotie.

V prípade, ak podmienky ustanovené v § 47 ods. 1 Trestného zákona splnené nie sú súd obligatórne uloží páchatel'ovi trestného činu trest odňatia slobody na dvadsaťpäť rokov, ale len vtedy, ak tomu nebránia okolnosti hodné osobitného zreteľa. Súd však v žiadnom prípade nesmie takému páchatel'ovi uložiť trest odňatia slobody pod dvadsať rokov.

Splnenie podmienok uvedených v § 47 ods. 1 Trestného zákona vyjadruje skutočnosť, že účel trestu z hľadiska § 34 ods. 1 Trestného zákona, a to najmä čo do zabezpečenia generálnej a individuálnej prevencie nemožno zabezpečiť

žiadnym z miernejších prostriedkov trestania, ktoré nám Trestný zákon v platnom znení ponúka.¹²

Ústavná (ne)konformita zásady „trikrát a dost“

V súvislosti so zásadou „trikrát a dost“ bol 3.11.2008 Ústavnému súdu doručený návrh Okresného súdu v Pezinku (ďalej len „navrhovateľ“) na začatie konania podľa článku 125 ods. 1 písm. a) Ústavy okrem iného o súlade § 47 ods. 2 Trestného zákona s článkom 3 Dohovoru a s článkom 16 ods. 2 Ústavy. Ústavný súd prijal predmetný návrh Okresného súdu v Pezinku na ďalšie konanie. Za nesúladný a nekonformný s Ústavou považoval navrhovateľ spôsob ukladania trestu pri aplikácii § 47 ods. 2 Trestného zákona, keďže trest odňatia slobody na doživotie bol súd povinný uložiť obligatórne, a to len na základe formálneho zistenia predchádzajúcich potrestaní páchatel'a, bez možnosti preskúmania okolností ohľadom osoby páchatel'a, možností jeho nápravy, času, ktorý uplynul od jeho predchádzajúcich odsúdení, respektíve, či uloženie trestu odňatia slobody na doživotie vyžaduje účinná ochrana spoločnosti.

Navrhovateľ zastával názor, že súd pri ukladaní trestu odňatia slobody na doživotie musí vždy dokazovať, či existuje alebo neexistuje nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na určitú dobu tak, ako to predpokladá ustanovenie § 47 ods. 1 písm. b) Trestného zákona. Následná novela Trestného zákona zákonom č. 576/2009 Z. z. však priniesla zásadnú zmenu znenia ustanovenia § 47 ods. 2 Trestného zákona tým, že zákonodarca zaviazal súdy povinne skúmať podmienky vymedzené v § 47 ods. 1 Trestného zákona taktiež v prípade aplikácie § 47 ods. 2 Trestného zákona a aplikovať zásadu „trikrát a dost“ iba v prípade ak boli tieto splnené.¹³

Navrhovateľ však aj po citovanej novele Trestného zákona trval na svojom návrhu v tom zmysle, že trest odňatia slobody na doživotie ukladaný aplikáciou zásady „trikrát a dost“ nemal aj naďalej podľa názoru navrhovateľa povahu trestu, pretože nebol primárne ukladaný za spáchanie konkrétneho trestného činu, ktorý súd prejednáva, ale bol ukladaný páchatel'ovi trestného činu ako formálne zabezpečovacie ochranné opatrenie za to, že páchatel' sa už aj v minulosti dopustil trestnej činnosti.

Aplikácia § 47 ods. 2 Trestného zákona pre navrhovateľa predstavovala exemplárne trestanie, ktoré spočíva v tom, že sa prísnosť trestu neodôvodňuje individuálnou prevenciou, ale odstrašovaním verejnosti práve prísnosťou trestou ukladaných páchatel'ovi trestného činu, a práve tým sa naruša rovnováha medzi individuálnou a generálnou prevenciou.

¹² BURDA, E. a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1 vydanie.* Praha: C. H. Beck, 2010. 332 s.

¹³ Za kumulatívneho splnenia podmienok stanovených v § 47 ods. 1 Trestného zákona pod písm. a) a b), a síce, že uloženie trestu odňatia slobody na doživotie vyžaduje účinná ochrana spoločnosti a nie je nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na dobu do dvadsaťpäť rokov súd aplikáciou predmetnej zásady obligatórne uloží páchatel'ovi trestného činu trest odňatia slobody na doživotie.

Považujem za nevyhnutné sa stotožniť s navrhovateľom v tom, že zakotvenie zásady „trikrát a dost“ v Trestnom zákone predstavuje vyústenie snahy zákonodarcu napraviť neúspešnú represiu recidivistov ešte tvrdšou represiou, ktorá opomína prípustnú hranicu primeranosti a trestu, a taktiež vykazuje známky krutosti a neľudskosti, ktoré sú nekonformné práve s článkom 16 ods. 2 Ústavy, podľa ktorého *nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu*. Pre účel posúdenia súladu § 47 ods. 2 Trestného zákona s Ústavou bolo najprv potrebné podrobiť predmetné ustanovenie testu ústavnosti vo vzťahu k ústavným princípom vyplývajúcim najmä z článku 1 ods. 1 a článku 13 ods. 4 Ústavy napriek tomu, že navrhovateľ výslovne nenamietal rozpor predmetného ustanovenia s týmito článkami Ústavy. V ustálenej judikatúre sa Ústavný súd vyslovil, že všeobecné ústavné princípy sú vždy implicitnou súčasťou rozhodovania Ústavného súdu, a to bezohľadu na to, či (ne)súlad napadnutých ustanovení navrhovateľ vo svojom návrhu s týmito namietal.¹⁴

Materiálnemu chápaniu právneho štátu je vlastný princíp proporcionality. Z tohto princípu musí vychádzať každý zásah do ústavou garantovaných práv a znamená predovšetkým primeraný vzťah medzi štátom sledovaným cieľom a použitými prostriedkami. Metodika testu proporcionality je v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu jednotná a ustálená, a preto nie je potrebné sa ňou na tomto mieste bližšie zaoberať. Ústavný súd v tejto veci rozhodol nálezom vydaným pod sp. zn. PL.ÚS 06/09 dňa 2.11.2011 tak, že návrhu Okresného súdu v Pezinku o vyslovenie nesúladu § 47 ods. 2 Trestného zákona s článkom 16 ods. 2 Ústavy a článku 3 Dohovoru nevyhovelo. Ústavný súd tak uvedeným nálezom deklaroval, že zásada „trikrát a dost“ je ústavne konformným inštitútom slovenského právneho poriadku.

K asperačnej zásade

Asperačná zásada bola v právnom poriadku Slovenskej republiky zavedená rovnakým zákonom č. 171/2003 Z. z. ako zásada „trikrát a dost“. Zákonodarca jej zakotvenie odôvodnil tým, že dovtedy aplikovaná absorpčná zásada neumožňovala prekročiť hornú hranicu trestnej sadzby trestného činu najprísnejšie sankcionovateľného, ktorý v sebe v podstate absorboval trestanie všetkých zbiehajúcich sa, avšak miernejšie sankcionovaných trestných činov. Podľa zákonodarcu by súd pri reálnej konkurencii trestných činov mal mať možnosť zvýšiť hornú hranicu trestnej sadzby trestného činu najprísnejšie trestného o jednu tretinu.¹⁵ Uvedené zdôvodnenie potreby zakotvenia tejto zásady v Trestnom zákone sa však neskôr ukázalo ako prinajmenšom problematické.

Pred účinnosťou zákona č. 171/2003 Z. z., a síce pred 1. septembrom 2003, bola v Slovenskej republike účinná právna úprava, podľa ktorej sa prísnejšie trestali páchatelia všetkých trestných činov, a to bez ohľadu na ich závažnosť v prípade, ak im bol súdom ukladaný trest odňatia slobody za dva alebo viac

¹⁴ Porovnaj napríklad PL.ÚS 13/09.

¹⁵ Dostupné na internete: <www.nrsr.sk>, detaily parlamentnej tlače č. 151.

trestných činov spáchaných dvoma alebo viacerými skutkami. Predmetná novelizácia Trestného zákona obmedzila použitie ustanovenia § 41 ods. 2 tak, že asperačná zásada sa v súčasnosti pri ukladaní trestu odňatia slobody aplikuje len v prípade, ak aspoň jeden zo zbiehajúcich sa trestných činov je zločinom. Novela, ktorá do Trestného zákona zaviedla asperačnú zásadu v podobe, ako ju až na zmeny vyvolané v príspevku ďalej spomenutým rozhodnutím Ústavného súdu poznáme dnes však bližšie neurčila spôsob, akým má súd postupovať pri výpočte jednej tretiny trestnej sadzby, o ktorú má zvýšiť hornú hranicu príslušnej trestnej sadzby.

V aplikačnej praxi súdov práve neurčenie spôsobu tohto výpočtu spôsobovalo v minulosti množstvo problémov a nejasností, keďže prakticky existovali dva spôsoby, na základe ktorých mohlo dôjsť k predmetnému zvýšeniu hornej hranice príslušnej trestnej sadzby. Po účinnosti nového Trestného zákona prevládali názory, podľa ktorých aj v prípade aplikácie asperačnej zásady bolo potrebné postupovať v súlade s § 38 ods. 8 Trestného zákona, a síce zvyšovať hornú hranicu príslušnej trestnej sadzby o rozdiel medzi pôvodnou (nezvýšenou) hornou hranicou a dolnou hranicou trestnej sadzby. V súčasnosti je však nejednotné aplikovanie asperačnej zásady prelomené, keďže tak na úrovni krajských súdov, ako aj Najvyššieho súdu Slovenskej republiky je už dnes prijatých viacero judikátov, ktoré nepochybne konštatujú priklonenie sa ku spôsobu zvyšovania hornej hranice trestnej sadzby obmedzenému na jednoduché zvyšovanie hornej hranice trestnej sadzby o jednu tretinu.

Podľa judikátu trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline prijatého 14.9.2010 pod číslom Jtk 13/2010 sa pri ukladaní trestu odňatia slobody podľa asperačnej (zostrujúcej) zásady (§ 41 ods. 2 Trestného zákona) postupuje tak, že horná hranica trestnej sadzby uvedenej v osobitnej časti Trestného zákona sa zvyšuje o 1/3 bez ohľadu na dolnú hranicu trestnej sadzby uvedenú v osobitnej časti Trestného zákona. Polovica upravenej trestnej sadzby sa vypočíta sčítaním zvýšenej hornej a pôvodnej dolnej trestnej sadzby a súčet sa vydolí dvoma. Trest sa potom uloží páchatelovi nad jednu polovicu takto (nie inak – nie podľa § 38 ods. 8 Trestného zákona) určenej trestnej sadzby odňatia slobody. Úprava trestnej sadzby podľa § 38 ods. 8 Trestného zákona je možná len pri zvyšovaní alebo znižovaní trestnej sadzby podľa § 38 Trestného zákona, t.j. len v prípade konštatovania prevažujúceho pomeru poľahčujúcich alebo priťažujúcich okolností. Ustanovenie § 38 ods. 8 Trestného zákona je úzko špeciálnym ustanovením a nemožno ho (ani analogicky) použiť pri postupe podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona. Analógiu vylučuje slovo „takto“ – použité vo vete za bodkočiarkou v § 41 ods. 2 Trestného zákona.

V rovnakom judikáte Krajský súd v Žiline prejedlikoval taktiež skutočnosť, že na okolnosť, ktorá je dôvodom na zvýšenie trestnej sadzby podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona – spáchanie dvoch alebo viacerých úmyselných trestných činov, z ktorých aspoň jeden je zločinom spáchaných dvoma alebo viacerými skutkami, nemožno zároveň prihliadať ako na priťažujúcu okolnosť podľa § 37 písm. h) Trestného zákona - spáchanie viacerých trestných činov. Ak je obžalovanému ukladaný trest odňatia slobody v zmysle § 41 ods. 2 Trestného zákona, t.j. v

případe aplikácie asperačnej zásady, nemožno okolnosť, že obžalovaný spáchal viac trestných činov, hodnotiť zároveň ako priťažujúcu v zmysle § 37 písm. h) Trestného zákona, pretože by tak došlo k dvojitému pričítaniu tej istej okolnosti a duplicitnému zvýšeniu trestnej sadzby trestu odňatia slobody.

Rovnaký právny názor zastáva taktiež Najvyšší súd Slovenskej republiky, keď vo svojom rozhodnutí vydanom 31. októbra 2012 pod sp. zn. 3 Tdo 12/2012 konštatuje, že sa stotožnil s názorom dovolateľa, že pri ukladaní trestu odňatia slobody podľa asperačnej zásady upravenej v ustanovení § 41 ods. 2 Trestného zákona sa postupuje tak, že horná hranica trestnej sadzby uvedenej v osobitnej časti trestného zákona sa zvyšuje o jednu tretinu bez ohľadu na dolnú hranicu trestnej sadzby, ktorá je uvedená v osobitnej časti Trestného zákona. Polovica upravenej trestnej sadzby sa vypočíta sčítaním zvýšenej hornej sadzby a pôvodnej dolnej trestnej sadzby a vydelením sa dvomi. Trest sa potom uloží páchateľovi nad jednu polovicu takto (teda nie podľa § 38 ods. 8 Trestného zákona) určenej trestnej sadzby. Najvyšší súd Slovenskej republiky ďalej konštatoval, že ustanovenie § 38 ods. 8 Trestného zákona je úzko špeciálnym ustanovením, a preto ho nemožno použiť pri postupe podľa § 41 ods. 2 Trestného zákona.

Ústavná (ne)konformita asperačnej zásady

Asperačná zásada je dnes reagujúca na rozhodovaciu činnosť Ústavného súdu aplikovaná odchylným spôsobom ako tomu bolo do rozhodnutia vydaného 28. novembra 2012 pod sp. zn. PL. ÚS 106/2011, ktorým Ústavný súd vyslovil nesúhlas § 41 ods. 2 Trestného zákona, a to konkrétne jeho slov v texte za bodkočiarkou „súd uloží páchateľovi trest nad jednu polovicu takto určenej trestnej sadzby odňatia slobody“ s článkom 1 ods. 1 Ústavy. Ústavný súd tak vo svojej rozhodovacej činnosti dospel k záveru, že aplikáciou asperačnej zásady sprísnená trestná sadzba odňatia slobody nebola ústavne konformná s článkom 1 ods. 1 Ústavy. Ústavný súd tak rozhodol na základe návrhu Krajského súdu v Prešove s nasledovným odôvodnením. Navrhovateľ odôvodnil svoj návrh na začatie konania pred Ústavným súdom podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy aj tým, že princíp proporcionality bude zodpovedať len taká právna úprava, ktorá umožní súdu, úloha ktorého je pri rozhodovaní o treste nezastupiteľná (článok 50 ods. 1 Ústavy), aby so zreteľom na individuálne zvláštnosti konkrétneho trestného činu, osobné vlastnosti a pomery páchateľa mu uložil len taký trest (pokiaľ ide o jeho druh a výmeru), ktorý bude na dosiahnutie jeho účelu nevyhnutný. Vo svojom inom podaní navrhovateľ dodal, že princípom spravodlivého trestania a rovnosti občanov pred zákonom v právnom štáte najlepšie zodpovedá, ak sú pravidelné prípady štandardnej kriminality postihované v rozmedzí základných trestných sadzieb ustanovených v osobitnej časti Trestného zákona. Takýto spôsob stanovenia trestnej sadzby podľa navrhovateľa najlepšie vyhovuje zásade žiaden trestný čin a žiaden trest bez zákona vyjadrenej v článku 49 Ústavy a princípu, že nikto nemôže byť stíhaný alebo zbavený slobody inak, než z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Ukladanie trestov v rámci pravidelnej trestnej sadzby zároveň najviac zodpovedá zásadám rovnosti občanov pred zákonom

a predvídateľnosti súdneho rozhodovania, ktorá je súčasťou princípu právnej istoty vyplývajúceho z článku 1 Ústavy.

Čo sa spôsobilosti namietanej právnej úpravy dosiahnuť ňou sledovaný cieľ týkalo, podľa už spomínanej dôvodovej správy tento spočíval v sprísnenom postihu recidivistov, upriamil navrhovateľ pozornosť na to, že aplikovanie asperačnej zásady prichádza do úvahy len v prípade viacčinného súbehu. Tak v prípade pravej, ako aj nepravej recidívy však o viacčinný súbeh nejde, a teda pri trestnom postihu recidivistov sa asperačná zásada vôbec neuplatňuje. V krajných prípadoch tak dochádzalo k situáciám, že páchatelia, ktorí spáchali viac úmyselných trestných činov, z ktorých aspoň jeden je zločinom boli potrestaní prísnejšie ako tomu bolo u recidívnych páchatel'ov. Za podstatný argument navrhovateľa považujem tiež skutočnosť, že to, či v konkrétnom prípade pôjde o viacčinný súbeh alebo o recidívu, môže byť podmienené aj (ne)činnosťou orgánov činných trestnom konaní a súdu.

Ústavný súd sa pri posudzovaní súladu napadnutého ustanovenia s Ústavou vyjadril, že zákonodarca má nespochybniteľné právo formovať trestnú politiku štátu, toto jeho právo však nie je absolútne. Zákonodarca je totiž v rámci svojej normotvornej činnosti výrazne limitovaný, a to povinnosťou zaistiť súlad právnej úpravy s ľudskými právami, tak ako sú vymedzené v záväzných vnútroštátnych a medzinárodných prameňoch práva. V konečnom dôsledku tak Ústavný súd videl ústavnú nekonformnosť predmetného ustanovenia v skutočnosti, že § 41 ods. 2 Trestného zákona dostatočne nerešpektoval požiadavku primeranosti, keďže neumožňoval uložiť páchatel'ovi trest primeraný trestnému činu, ktorý spáchal, a to z dôvodov, že neumožňoval jeho dostatočnú individualizáciu a existovala výrazná disproporcia medzi trestaním viacčinného súbehu a recidívy.

Ústavný súd v odôvodnení svojho rozhodnutia nenamietal samotné zvýšenie hornej hranice trestnej sadzby, ale namietal, že Trestný zákon po tomto zvýšení striktné upravoval ďalší postup súdu pri určení konkrétnej výšky trestu, a síce, že určenie konkrétnej výšky trestu nebolo ponechané na voľnej úvahe súdu. Disproporcia medzi trestaním viacčinného súbehu a recidívy sa prejavovala vo viacerých rovinách. Po prvé sa jednalo o to, že ak páchatel', ktorý spáchal jednotlivé trestné činy vo viacčinnom súbehu, nebol pred spáchaním druhého a ďalších trestných činov štátom potrebné varovaný, aby sa nedopúšťal páchania trestnej činnosti, vo forme odsudzujúceho rozsudku za jeho prvý trestný čin, neexistuje racionálny argument, aby bol miernejšie potrestaný po tom, čo mu bol súdom už v minulosti odsudzujúcim rozsudkom uložený trest odňatia slobody. Ústavný súd odôvodnenie svojho rozhodnutia uzavrel myšlienkou, že zákonodarca ani v rámci boja s kriminalitou nesmie opúšťať základné dlhodobé konštanty moderného demokratického právneho štátu rešpektujúceho a chrániaceho základné ľudské práva a slobody (vrátane základných ľudských práv a slobôd páchatel'a trestného činu), a to predovšetkým požiadavku primeranosti, zásadu pomocnej úlohy trestného práva a poňatie trestného práva ako prostriedku ultima ratio, ako aj princíp humanity trestného práva.

Po publikácii vyššie uvedeného nálezu Ústavného súdu v Zbierke zákonov SR sa tak asperačná zásada aplikuje v trestnom konaní v zmenenej podobe.

Ustanovenie § 41 ods. 2 Trestného zákona prvá veta znie: „Ak súd ukladá úhrnný trest odňatia slobody za dva alebo viac úmyselných trestných činov, z ktorých aspoň jeden je zločinom, spáchaných dvoma alebo viacerými skutkami, zvyšuje sa horná hranica trestnej sadzby odňatia slobody trestného činu z nich najprísnejšie trestného o jednu tretinu.” Súdy tak pri rozhodovaní o treste páchatel’a už nie sú naďalej povinné ukladať trest odňatia slobody nad jednu polovicu takto zvýšenej trestnej sadzby.

Vzhľadom k ústavnej (ne)konformite ustanovenia § 41 ods. 2 Trestného zákona považujem za nevyhnutné poukázať taktiež na odlišné stanovisko niektorých sudcov Ústavného súdu k vyššie uvedenému nálezu. Podľa sudcov, ktorí k predmetnému nálezu pripojili svoje odlišné stanovisko, Ústavný súd nemal pristúpiť len k vysloveniu nesúladu časti napadnutého ustanovenia § 41 ods. 2 Trestného zákona, ale v záujme zachovania princípu právnej istoty vyplývajúceho z článku 1 ods. 1 Ústavy mal pristúpiť k vysloveniu nesúladu celého napadnutého ustanovenia § 41 ods. 2 Trestného zákona, pričom k takémuto záveru je možné podľa ich názoru dospieť aj vychádzajúc zo samotného odôvodnenia rozhodnutia väčšiny pléna. Sudcovia Ústavného súdu, ktorí uplatnili dissent tiež nesúhlasia s názorom väčšiny pléna, že vzhľadom na vyslovenie nesúladu s článkom 1 ods. 1 Ústavy už bolo bez právneho významu analyzovať prípadný nesúlad napadnutého ustanovenia s článkom 13 ods. 4 a článkom 17 ods. 1 Ústavy. Podľa ich názoru bolo po podrobení napadnutého ustanovenia testu proporcionality potrebné jednoznačne vysloviť, že napadnutá právna úprava nerešpektuje požiadavku primeranosti, keďže neumožňuje uložiť páchatel’ovi trest primeraný trestnému činu, za ktorý sa trest ukladá, tak, aby bola zachovaná rozumná a vyvážená väzba medzi intenzitou verejného záujmu na ochrane spoločnosti a závažnosťou zásahu do práva na osobnú slobodu páchatel’a, pričom záujem na ochrane spoločnosti nemožno považovať za dôvod legitimizujúci zásah do osobnej slobody páchatel’a prostredníctvom ustanovenia § 41 ods. 2 Trestného zákona, keďže zásah do osobnej slobody páchatel’a realizovaný na základe § 41 ods. 2 Trestného zákona, resp. jeho intenzita nie sú v demokratickom a právnom štáte nevyhnutné, pretože ochranu spoločnosti možno dosiahnuť aj miernejšími prostriedkami, než aké umožňuje § 41 ods. 2 Trestného zákona.

Vzhľadom na uvedené majú sudcovia uplatňujúci votum separatum za to, že bolo potrebné zároveň vysloviť nesúlad napadnutého ustanovenia aj s článkom 13 ods. 4 a článkom 17 ods. 1 Ústavy. Vo svojom odlišnom stanovisku sa sudcovia Ústavného súdu dotkli tiež súvislosti medzi nálezom vydaným pod sp. zn. PL. ÚS 106/2011 a nálezom vydaným pod sp. zn. PL.ÚS 06/09. Z pohľadu požiadavky stability judikatúry Ústavného súdu je podľa názoru obsiahnutom v odlišnom stanovisku nežiaduce, že kým v prípade posudzovania otázky ústavnej konformity zásady trikrát a dosť väčšina pléna Ústavného súdu nepokladala za nesúladné s Ústavou, že napadnutá právna úprava (§ 47 ods. 2 Trestného zákona) nerešpektuje požiadavku primeranosti tým, že neumožňuje dostatočnú individualizáciu trestu súdom, tak o rok neskôr v prípade asperačnej zásady väčšina pléna to, že napadnutá právna úprava (§ 41 ods. 2 Trestného zákona) nerešpektuje požiadavku primeranosti tým, že neumožňuje dostatočnú individualizáciu trestu súdom, už za

nesúladne s Ústavou pokladá, pričom s týmto svojím posunom v rozhodovaní sa v odôvodnení nálezu sp. zn. PL. ÚS 106/2011 absolútne žiadnym spôsobom nevysporiadala.¹⁶

Záver

Stotožňujúc sa s názorom Ústavného súdu, podľa ktorého má zákonodarca nespochybniteľné právo formovať trestnú politiku štátu, avšak toto jeho právo nie je absolútne, možno konštatovať, že pri formulovaní a následnom aplikovaní špeciálnych zásad pre ukladanie trestu odňatia slobody súdmi sú oproti sebe postavené dve stránky zákonnosti (ústavnosti), a síce stránka legislatívna a stránka aplikačná. Iba zákonodarca totiž môže vydávať trestnoprávnu normu, ktorá tieto špeciálne zásady bude obsahovať a len súd ako štátny orgán aplikácie práva môže tieto zásady aplikovať na konkrétne prípady. Súd ako štátny orgán aplikácie práva je pritom povinný konať v zmysle článku 2 ods. 2 Ústavy iba na základe Ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.

Zákonodarca je pri svojej normotvornej činnosti výrazne limitovaný, a to povinnosťou zaistiť súlad trestnoprávnej úpravy s ľudskými právami, tak ako sú vymedzené v záväzných vnútroštátnych a medzinárodných prameňoch práva. V praxi sa však často stáva, že normotvorca má na právnu úpravu, ktorú sám vytvoril inú predstavu primeranosti jej určitých ustanovení ako má pri racionálnom aplikačnom uvážení samotný súd. Takto sa tieto dve stránky zákonnosti (ústavnosti) dostávajú do vzájomného konfliktu. Vzniknutý konflikt aspektov zákonnosti (ústavnosti) sa v súlade s princípmi právneho štátu snaží vyriešiť nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti, ktorým je v podmienkach slovenského právneho poriadku Ústavný súd. V konkrétnom prípade tak napríklad Ústavný súd vyslovil ústavnú nekonformnosť asperačnej zásady v tom, že § 41 ods. 2 Trestného zákona dostatočne nerešpektoval požiadavku primeranosti, keďže neumožňoval uložiť páchateľovi trest primeraný trestnému činu, ktorý spáchal, a to z dôvodov, že neumožňoval jeho dostatočnú individualizáciu a existovala výrazná disproporcia medzi trestaním viacčinného súbehu a recidívy. Rozhodnutia Ústavného súdu, ktorými dôjde k zisteniu existencie ústavne nekonformných trestnoprávnych noriem budú aj v budúcnosti veľmi žiadúce, keďže až aplikačná prax súdnych orgánov odhaľuje neprimerané trestanie páchateľov trestných činov v konkrétnych prípadoch.

Mgr. Martin Štrkolec
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

1. BECCARIA, C. *O zločinoch a trestoch*. Bratislava: KALLIGRAM, 2009. ISBN 978-80-8101-252-5

¹⁶ Dostupné na internete: < www.concourt.sk >, odlišné stanovisko k veci sp. zn. PL. ÚS 106/2011.

2. BURDA, E. a kol. *Trestný zákon. Všeobecná časť. Komentár. I. diel. 1 vydanie.* Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-324-0
3. DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Druhé vydanie.* Šamorín: Heuréka, 2007. ISBN
4. FÁBRY, A. *Väznenie. História a súčasnosť.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. ISBN 978-80-7380-379-7
5. MADLIAK, J. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010. ISBN 978-80-7097-825-2
6. PRIKRYL, O. a kol. *Trest odňatia slobody v novom trestnom zákone.* Bratislava: IURA EDITION, 2006. ISBN 80-8078-108-7
7. REPÍK, B. *Ludské práva v súdnom konaní.* Bratislava: MANZ, 1999. ISBN 80-85719-24-X

Zásady realizujúce právo na spravodlivý proces v rozhodovacej činnosti medzinárodných trestných orgánov

Elena Sablerová

Abstrakt

Spravodlivý súdny proces je dnes už univerzálnou zásadou medzinárodného práva. Predmetom tohto príspevku sú niektoré zásady, ktoré diktujú spôsob vedenia takéhoto procesu pred medzinárodnými trestnými orgánmi. V jednotlivých kapitolách článku analyzujeme zásadu rovnosti zbraní, zásadu kontradiktórnosti a zásadu rýchlosti konania. Poukazujeme na niektoré problémy, ktoré vznikajú pri aplikácii týchto zásad pred medzinárodnými trestnými orgánmi a v súvislosti s tým aj na vznikajúce riziko porušenia práva na spravodlivý proces.

Kľúčové slová

Zásada rovnosti zbraní, zásada kontradiktórnosti, zásada rýchlosti konania, právo na spravodlivý proces, ICTY ICTR, ICC, RPE - Pravidlá konania a dokazovania, ESLP, ľudské práva, dôkaz, medzinárodný trestný proces

Abstract

Trial must be fair is now a universally accepted principle of international law. Some of the principles, that dictate the manner in which such trial must be unfold before international criminal bodies are the subject of this article. We shall analyse the principle of equality of arms, the principle of contradiction and the principle of expeditiousness of proceedings in several chapters of the article. Some problems, which exist in application of these principles before international criminal bodies are to be referred to as well as the risk of the infringement of the right to a fair trial in relation to these problems.

Keywords

Principle of equality of arms, principle of contradiction, principle of expeditiousness, right to a fair trial, ICTY, ICTR, ICC, RPE- Rules of Procedure and Evidence, ECHR, human rights, evidence, international criminal proceeding

Úvod

Spravodlivý proces je dnes už univerzálne akceptovanou zásadou medzinárodného práva. Táto zásada je pretavená do práva na spravodlivý proces, ktoré je zakotvené v mnohých medzinárodných dokumentoch, týkajúcich sa ľudských práv ako napríklad Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach (čl.14(1) a čl.26), Európsky dohovor o ochrane ľudských práva a základných slobôd (čl.6.) alebo Americký dohovor o ľudských právach (čl.8).

Procesné práva obžalovaných pred medzinárodnými trestnými orgánmi boli dlhé roky mimo pozornosti a až po vzniku *ad hoc* tribunálov sa začali vynárať mnohé problémy, súvisiace s dodržiavaním tohto práva pred týmito orgánmi. Štatúty medzinárodných vojenských tribunálov v Norimbergu a v Tokiu upravovali práva obvinených, ale keďže sa zásady v týchto štatútoch často podriaďovali

spravodlivosti víťazov, bola táto úprava značne nekomplexná. Štatúty *ad hoc* tribunálov ICTY¹ a ICTR² sa preto oveľa viac zamerali na procesné práva obžalovaných a boli za týmto účelom aj viac krát novelizované, aby vyriešili aplikačné problémy a zabezpečili vo väčšej miere práva obžalovaných a to predovšetkým ich právo na spravodlivý proces. Najväčší pokrok v tomto smere predstavuje ICC, pretože Rímsky štatút zabezpečuje právo na spravodlivý proces v porovnateľnej miere ako vnútroštátne úpravy.³

Cieľom tohto príspevku je priblížiť aspoň niektoré zo zásad, dodržiavanie ktorých je podmienkou zabezpečenia práva na spravodlivý proces pred medzinárodnými trestnými orgánmi.

Právo na spravodlivý proces

Právo na spravodlivý proces je základom každého trestného procesu. Je tomu tak aj v procesoch pred medzinárodnými trestnými orgánmi. Je to komplexné právo, ktoré je realizované prostredníctvom parciálnych práv, porušenie ktorých predstavuje porušenie práva na spravodlivý proces vo všeobecnom poňatí, čo vyplýva z odkazu na minimálne záruky spravodlivého procesu, ktoré sú zakotvené v čl.67 Rímskeho štatútu.⁴ Delenie práva na spravodlivý proces na jeho všeobecné poňatie a jednotlivé parciálne práva vyplýva z ustanovení medzinárodných zmlúv, týkajúcich sa ľudských práv a ustanovení štatútov medzinárodných trestných orgánov: čl.14 ICCPR⁵, čl.6 ECHR⁶, čl.21 štatútu ICTY, čl.67 štatútu ICC.

Ak v trestnom procese nedochádza k porušeniu jednotlivých parciálnych práv či minimálnych záruk, explicitne zakotvených v jednotlivých štatútoch, neznamená to jednoznačne, že nedošlo k porušeniu práva na spravodlivý proces. Je tomu tak preto, lebo všetky procesné opatrenia hraničiace s porušením minimálnych záruk a prvkov spravodlivého procesu, ktoré aj keď neboli explicitne pretransformované do partikulárnych práv, môžu napriek tomu indikovať porušenie práva na spravodlivý proces. Táto akoby zvyšková funkcia práva na spravodlivý proces umožňuje z neho urobiť dynamický koncept, schopný prispôbiť sa rôznym pohľadom na spravodlivosť a naprávať omyly, ku ktorým dochádza v práve a praxi medzinárodných trestných orgánov.⁷ ESLP použil toto „zvyškové právo“ na spravodlivé prejednanie veci na vyplnenie medzier v konkrétnych ustanoveniach.⁸ Termín „spravodlivé pojednávanie“ v čl.67RŠ

¹ Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu, ďalej ICTY,

² Medzinárodný trestný tribunál pre Rwandu, ďalej ICTR

³ Medzinárodný trestný súd, ďalej ICC

⁴ čl. 67 Rímskeho štatútu „Práva obžalovaného“ 1.Pri rozhodovaní o akejkoľvek obvinení má obžalovaný nárok na verejné pojednávanie podľa ustanovení tohoto štatútu, na spravodlivé a nestranné pojednávanie a na tieto minimálne záruky, ktoré sú plne rovnocenné..... Ďalej čl 67 RŠ

⁵ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach

⁶ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

⁷ ZAHAR, A.,SLUITER,G. *International Criminal Law*.New York: Oxford University Press, 2008. 292-293 s.

⁸ HARIS, D.J.,O'BOYLE,M.,WARBRICK,C. *Law of European Convention on Human Rights*.London: Butterworth,1995, 202-3 s.

umožňuje ICC za určitých okolností prekročiť jeho konkrétne ustanovenia a túto možnosť súdu potvrdzuje aj odkaz na „minimálne záruky.“ Sudkyňa Steiner ako samosudca senátu prípravného konania uviedla v svojom rozhodnutí že „ odkaz na minimálne záruky v čl.67(1)RŠ znamená, že niekedy musí súd prekročiť ustanovenia tohto článku.“⁹ Oprela sa pri tom o rozhodnutia ESLP. Požiadavka na „ spravodlivé pojednávanie“ umožňuje aplikovať v prípade, ak individuálny problém s konkrétnym právom, zakotveným v čl.67RŠ, sám o sebe neznamena jeho porušenie, kumulatívny prístup. Tento prístup znamená, že k porušeniu práva na „spravodlivé pojednávanie“ dôjde aj vtedy, ak došlo k množstvu zjavne menej závažných dieľčích zásahov do čl.67RŠ.¹⁰

Jednou zo zásad, zaručujúcou právo na spravodlivý proces a ktorá nie je explicitne zakotvená v štatútoch medzinárodných trestných orgánov a teda ani v minimálnych zárukách čl.67RŠ, je zásada rovnosti zbraní.

Zásada rovnosti zbraní

Zásada rovnosti zbraní bola mnoho krát definovaná predovšetkým v rozsudkoch ESLP¹¹, ktorý ju definuje ako požiadavku, „aby každá strana konania mohla obhajovať svoju vec za podmienok, ktoré ju, z pohľadu konania ako celku, podstatným spôsobom neznevýhodňuje vzhľadom k protistrane.“¹² „Cieľom tejto zásady je dosiahnutie spravodlivej rovnováhy medzi stranami sporu.“¹³

ESLP má však na zásadu rovnosti zbraní svoj pohľad, ktorý vyvinul v svojom *case law*. Koncept, ktorý ESLP rozvinul v svojich rozsudkoch obsahuje podmienku, že obvinený v trestnom konaní nemôže byť v zreteľnej procesnej nevýhode oproti prokurátorovi. Neznamená to, že sa obidve strany musia nachádzať v úplne identickom postavení.¹⁴ Ľudsko-právne zmluvy naopak nezakazujú a niekedy dokonca vyžadujú, aby bol obvinený v lepšej alebo výhodnejšej pozícii ako strana obžaloby za účelom zachovania celkovej rovnováhy v procese.¹⁵

Na druhej strane je zásada rovnosti zbraní základnou zložkou sporového konania, založeného na vnímaní sporu ako boja medzi dvoma stranami. Pri tomto vnímaní procesu je nevyhnutné, aby mali obidve strany úplne rovnaké práva, pretože v opačnom prípade by nebol možný spravodlivý „boj“ medzi stranami. Takže pri tomto koncepte zásady rovnosti zbraní, by prokurátor mal identické postavenie ako obvinený.

Koncepcia rozvinutá ESLP nadobúda väčšiu váhu v procesoch, týkajúcich sa medzinárodných zločinov. Tieto zločiny sú veľmi komplexné, často sa týkajú viacerých obžalovaných, dôkazy môžu byť roztrúsené v mnohých krajinách

⁹ ICC-01/04-01/06, *Lubanga*, Decision zo dňa 15.05.2006, §97.

¹⁰ SCHABAS, W.A. *An Introduction to the International Criminal Court*. New York: Cambridge University Press, 2011, 221 s.

¹¹ Európsky súd pre ľudské práva ďalej ESLP

¹² ESLP, Rozsudok č. 18990/91 zo dňa 18.02.1997, §23, *Niderost-Huber proti Švajčiarsku*,

¹³ ESLP, Rozsudok č. 14448/88, zo dňa 27.10.1993, §33, *DomboBeheer B.V. proti Holandsku*

¹⁴ ESLP, Rozsudok č. 42011/98, zo dňa 22.01.2002, *Oyston proti Spojenému kráľovstvu*

¹⁵ CASSESE, A. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008, 384 s.

a právne otázky môžu byť komplikované. Preto je nevyhnutné, aby boli zachované všetky základné práva obžalovaného a predovšetkým, aby mal schopného obhajcu a dokonca aj celý rad takých obhajcov.¹⁶

V dôsledku existencie týchto dvoch rozdielnych konceptov zásady rovnosti zbraní, sa v praxi medzinárodných trestných orgánov stáva, že v určitých situáciách dochádza k ich kolízii. Niekedy súdy rozdielne posudzujú napríklad podmienky prípustnosti dôkazov obhajoby a obžaloby.¹⁷ V prípade *Zlatko Aleksovski* sa Odvolací senát ICTY v svojom rozhodnutí o odvolaní prokurátora proti zamietnutiu prípustnosti nepriamych dôkazov vo forme prepisu výpovede chránených svedkov, priklonil k druhej vyššie načrtnutej koncepcii zásady rovnosti zbraní. Aplikáciu tohto konceptu súd zdôvodňuje: „koncept zásady rovnosti zbraní v prospech oboch strán je pochopiteľný, pretože obžaloba koná s prospech záujmov spoločnosti, vrátane záujmov obetí stíhaných zločinov (v prípade ICTY obžaloba koná v prospech medzinárodného spoločenstva).“¹⁸

Zásada rovnosti zbraní nemá status práva, pretože úplná rovnosť strán v trestnom konaní je z pohľadu súdnej praxe iba ťažko dosiahnuteľnou praktickou aspiráciou a nie je ani požadovaným štandardom v ľudsko-právnej oblasti. Táto zásada má skôr procesný charakter a je úzko prepojená na právo na adekvátnu prípravu obhajoby. V rozsudkoch ESLP je tiež možné pozorovať názor, že ak je obidvom stranám v súdnom konaní zamietnuté niečo, čo je obojstranne prospešné, nedochádza k porušeniu zásady rovnosti zbraní.¹⁹

V známom rozsudku ICTY v prípade *Tadić* sa obhajoba pokúsila namietat' porušenie zásady rovnosti zbraní v dôsledku nedostatku spolupráce vlády Republiky Srbskej a civilných orgánov v Prijedore a tým aj porušenie práva na spravodlivý proces v dôsledku zabránenia riadnemu predloženiu veci na súde. Odvolací senát ICTY mohol zamietnuť túto námietku, pretože obidve strany negatívne znášali následky nedostatku tejto spolupráce. Napriek tomu Odvolací senát ICTY využil túto príležitosť, aby zasiahol do obsahu a pôsobnosti zásady rovnosti zbraní v medzinárodnom trestnom procese. Jeho rozhodnutie v tomto prípade necháva veľa nezodpovedaného, pretože urobilo rozdiel medzi národnými trestnými súdmi a medzinárodnými trestnými súdmi. Väčšia závislosť medzinárodných súdov na kooperácii štátov pri získavaní dôkazov ovplyvňuje rozsah aplikácie zásady rovnosti zbraní v tom smere že: „v prípade medzinárodného trestného tribunálu má byť interpretácia zásady rovnosti zbraní liberálnejšia ako tá, ktorá je zvyčajne zastávaná pred domácimi súdmi“. Týmto ICTY vlastne znížil rozsah aplikácie tejto zásady v prípade medzinárodného trestného súdu a to z dôvodu väčšej závislosti súdu na kooperácii štátov, v ktorých sa nachádzajú svedkovia alebo iné dôkazy.

¹⁶ CASSESE, A. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008. 384-385 s.

¹⁷ ICTY, (IT-95-14/1) *Decision on Prosecutor's Appeal on admissibility of Evidence*, 16.02.1999, §§22-28

¹⁸ *Ibid* §25

¹⁹ ESLP, *Jasper v. UK*, 27052/95(2000), 16.02.2000, §57, *Ekbatani v. Sweden*, 10563/83(1988), 26.05.1988 §30

K takému záveru súd došiel porovnávaním judikatúry ESLP, Výboru pre ľudské práva, keď zistil, že ich judikatúra nerieši napríklad prípady neschopnosti strany zabezpečiť účasť určitých svedkov na procese z dôvodu, ktorý nie je pričítateľný súdu, ale externej nezávislej entite (v tomto prípade štáte). Tieto orgány sa zaoberali iba prípadmi pred národnými súdmi, kde problém zabezpečenia dôkazov, napríklad svedkov, je závislý iba na konaní súdu. Odvolací senát ICTY teda zamietol odvolanie obhajoby, pretože v dôsledku tohto liberálneho postoja k aplikácii zásady rovnosti zbraní, súd nemohol z vlastnej moci viac ovplyvniť priebeh spravodlivého vedenia procesu, v tomto prípade zabezpečiť účasť svedkov obhajoby na procese. Obhajoba tiež priznala, že súd urobil všetky opatrenia, ktoré mu Štatút a Rules of Procedure and Evidence²⁰ umožňovali, aby zmiernil (nie vyriešil) ťažkosti pri získavaní dôkazov.²¹

V oblasti medzinárodného práva ľudských práv neexistuje nič nasvedčujúce tomu, že by rozsah aplikácie ľudských práv a zásad v kontexte medzinárodného trestného procesu mal byť akokoľvek znižovaný. Takýto postoj by mohol dokonca znížiť alebo poškodiť legitimitu a dôveryhodnosť ICTY.²²

V predchádzajúcom prípade *Tadić* sa obhajoba dostala do nevýhodnejšej pozície v rámci trestného procesu v dôsledku nie práve najšťastnejšieho rozhodnutia súdu. Avšak je možné uviesť aj prípad, keď sa obhajoba dostáva do takejto pozície v dôsledku existencie platného práva. V Rímskom štatúte čl.99 ods. 4 je prokurátorovi zverená právomoc vykonávať samostatne žiadosť súdu o pomoc podľa čl.93 RŠ priamo na území dožiadaného štátu, samozrejme za splnenia určitých podmienok (môže za určitých okolností vypočúvať svedkov, získavať dôkazy a preskúmať miesta). Takáto výhoda však nepatrí obhajobe. To znamená, že nič nemôže donútiť štát spolupracovať s obhajobou pri vyšetrovaní na mieste, pretože táto právomoc podľa štatútu patrí explicitne iba obžalobe. Navyše súd nemá legálne prostriedky, ktorými by túto nevýhodu obhajoby skompenzoval.

Zásada kontradiktórnosti

Súčasťou práva na spravodlivý proces – snád' dokonca najzákladnejšou, bez ktorej sa nedá hovoriť o súdnom procese – je zásada kontradiktórnosti konania.²³ Táto zásada znamená, že obidvom stranám konania musí byť daná možnosť zoznámiť sa so stanoviskami a dôkazmi predloženými súdu s cieľom ovplyvniť jeho rozhodnutie – či už protistranou alebo na konaní nezúčastneným subjektom, od ktorého si prípadne súd takéto vyjadrenie alebo dôkaz mohol vyžiadať- a vyjadriť sa k nim.²⁴

V Angloamerickom trestnom procese, ktorý je založený na silnom akuzačnom princípe, síce obžaloba nemá povinnosť zisťovať všetky okolnosti prípadu bez ohľadu na to, či svedčia v prospech alebo neprospech obvineného (

²⁰ Rules of Procedure and Evidence – Pravidlá konania a dokazovania ďalej RPE

²¹ ICTY, *Tadić* (IT-94-1)“*Prijedor*“, 15.07.1999, Appeal Chamber judgement, §§29-56

²² ZAHAR, A.,SLUITER,G., *op.cit.* 294 s.

²³ ESLP, *Barbera a Jabardo proti Španielsku*, Rozsudok pléna, č.10590/83, 06.12.1988, §83

²⁴ KMEC,J.,KOSAŘ,D.,KRATOCHVÍL,J.,BOBEK,M. *Evropská úmluva o lidských právech*, Praha:Nakladatelství C.H.Beck, 2012, 740 s.

ako je tomu v zásade v trestnom konaní kontinentálneho typu), má však povinnosť zoznámiť obhajobu so všetkými dôkazmi relevantnými pre vyšetrovanie, aj keď ich obžaloba nemieni v konaní použiť, a to hlavne dôkazy, ktoré môžu spochybniť obžalobu alebo, ktoré môžu obhajobe inak pomôcť (*duty of disclosure of evidence*). Problematiku *disclosure*²⁵ je možné považovať za jeden z najdôležitejších aspektov zásady rovnosti zbraní a zásady kontradiktórnosti a teda aj za jeden z podstatných prvkov práva na spravodlivý proces.²⁶ Aspektom *disclosure* v trestnom konaní pred medzinárodnými trestnými orgánmi bude preto venovaná táto kapitola zameraná pre krátkosť príspevku v prevažnej miere iba na medzinárodné trestné tribunály.

Keďže autori Rules of Procedure and Evidence jednotlivých tribunálov reflektovali viac na akuzačný systém trestnej spravodlivosti ako na inkvizičný, vytvorili *disclosure* povinnosti, ktoré zodpovedajú viac prístupu v systéme *common law*. Dôraz je kladený na úplnú *disclosure* obžaloby, vrátane *disclosure* vyvíjajúcich materiálov, s výnimkou privilegovaných a dôverných informácií. Tento dôraz odráža a vyvažuje ťažkosti, s ktorými sa stretáva obhajoba pri vyšetrovaní a získavaní dôkazov, pretože nemôže čerpať legitimitu statusu „orgánu“ tribunálu OSN, tak ako ju čerpajú vyšetrovacie tímy obžaloby.

Disclosure obžaloby je upravená v RPE jednotlivých trestných tribunálov a ICC (ICTY čl.66, ICTR čl.66, ICC čl.76-77). Obžaloba musí sprístupniť obhajobe všetky podporné materiály priložené k obžalobe a všetky výpovede obžalovaného ešte v predsúdnom konaní a to napr. podľa RPE ICTY 30 dní po prvom predstúpení obžalovaného pred súd. Obžaloba môže v tomto štádiu zrevidovať tieto materiály a to za účelom zabránenia odhalenia identity niektorých svedkov. Ale aj identita týchto svedkov musí byť neskôr odhalená v dostatočne dlhom časovom predstihu, na adekvátnu prípravu obhajoby tak, aby bola zachovaná spravodlivosť konania. Tieto identifikácie prebiehajú v závislosti od tribunálu a od procesu buď na báze tzv. *rolling disclosure* t.j. postupne počas konanie alebo *en bloc* t.j. naraz zvyčajne 30 dní pred začatím konania. Nesprístupnenie identity svedkov počas celého konania predstavuje krajný prostriedok, ktorý musí byť za každých okolností vyvažovaný právami obžalovaného na spravodlivý proces.

V určitom časovom limite v závislosti od tribunálu, je obžaloba povinná predložiť taktiež kópie výpovedí všetkých svedkov, ktorých mieni predvolať počas súdneho konania. Judikatúra tribunálov rozšírila pojem „výpovede svedkov“ čo do ich formy od vlastnoručne podpísaných výpovedí svedkov po ich prepisy, videonahrávky, výpovede urobené pred humanitárnym pracovníkom a iné. Všeobecne môžeme skonštatovať, že rozsah povinnosti obžaloby na *disclosure of the evidence* bol postupne rozširovaný buď dodatkami k RPE alebo judikatúrou trestných tribunálov.²⁷

²⁵ *Disclosure* – povinnosť odhaliť prostistrane ...ďalej *disclosure*

²⁶ KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK, M., *op.cit.*, 748 s.

²⁷ KHAN, K.A.A., BUISMAN, C., GOSNELL, CH., *Principles of Evidence in International Criminal Justice*. New York: Oxford University Press, 2010, 315-320 s.

Jedným zo hlavných nedostatkov problematiky *disclosure of evidence* pred medzinárodnými trestnými tribunálmi sú nedostatočné sankčné prostriedky, ktoré tieto tribunály využívajú v prípade porušenia povinností, predovšetkým na strane obžaloby. Kým domáce súdy v prípade nesplnenia *disclosure* povinností, pristupujú k sankciám v podobe nepripustenia dôkazu, zastavenia trestného stíhania, medzinárodné trestné súdy sú akoby neochotné pristupovať k takýmto opatreniam. Vo väčšine prípadov neskoré sprístupnenie dôkazov obžalobou tribunály riešia odročením svedectva, aby umožnili obhajobe adekvátnu prípravu. Nepripustenie dôkazu je extrémnym riešením v krajnom prípade a to len ak sa obhajobe podarí preukázať ujmu. Odročenie je najviac využívaným sankčným prostriedkom a často aj jediným, napriek možnostiam, ktoré súdu poskytujú v tomto smere znenia RPE (napr.čl.68 bis ICTY). Bez účinných sankcií sa snaha tribunálov o rozšírenie a zadefinovanie rozsahu *disclosure* povinností obžaloby bohužiaľ často míňa účinkom. Odročenie nemá praktický dosah na plnenie povinností obžaloby v súlade s ustanoveniami RPE.

Obžaloba podľa čl.66(B) RPE ICTY a ICTR je povinná na požiadanie obhajoby umožniť prehliadnutie dokumentov, fotografií, zápisníkov a iných hmotných predmetov, ktoré sa nachádzajú v držbe obžaloby, za splnenia niektorých alternatívnych podmienok: 1. sú závažné pre prípravu obhajoby, 2. obžaloba ich mieni predložiť ako dôkaz, 3. boli získané od alebo patrili obžalovanému.²⁸ Problémom v konaniach pred tribunálmi môže byť pojem „závažné“. Tribunály v svojich rozhodnutiach tento pojem zadefinovali a spresnili jeho obsah.²⁹ Pred ICTR je obhajoba povinná recipročne sprístupniť svoje materiály k nahliadnutiu obžalobe (čl.67(C) RPE ICTR) pokiaľ využila možnosť a vyžiadala si materiály obžaloby.

Sústavné rozširovania rozsahu sprístupnenia dôkazných materiálov obhajoby pred tribunálmi predstavuje dnes jeden z najväčších zlomov v ich dokazovacej praxi. V začiatkoch fungovania tribunálov mala obhajoba obmedzené *disclosure* povinnosti, ktoré spočívali iba v alibi a špeciálnej obrane (napr. nepričetnosť).³⁰ Obhajoba je dnes povinná sprístupniť nie len výpovede svedkov, ktorých mieni predvolať, ale aj ich identity, bydlisko, informácie o ich rodinných príslušníkoch. Navyše všetky materiály, ktoré mieni použiť na obhajobu obžalovaného. Tento zásadný zlom v procese nezodpovedá počiatočnému zámeru autorov RPE, ktorí mali v úmysle dať rozdielne povinnosti obžalobe a obhajobe. Navyše mnoho svedkov nie je ochotných poskytnúť informácie o svojej osobe a predovšetkým o svojom bydlisku zo strachu o svoju bezpečnosť a bezpečnosť svojich rodín. To môže obhajobe spôsobiť značné problémy v získavaní svedkov, ochotných svedčiť v jej prospech. Je preto ťažké predstaviť si ako môže odkrytie

²⁹ pozri napr. ICTR *Bagosa* (ICTR-96-67), Trial Chamber Decision on Immigration statements, 27.09.2005,

³⁰ pozri napr. RPE ICTY čl. 67(B)

takých detailov ako napr. bydlisko svedkov obhajoby prispieť k spravodlivému vedeniu trestného konania pred medzinárodnými tribunálmi. Je však zrejmé zo zmeny v podobe odhalenia mien a výpovedí svedkov obhajoby obžalobe, že to urýchlí trestné konania a to aj v súvislosti so stále narastajúcim tlakom na ukončenie činnosti medzinárodných tribunálov.³¹

Sprístupnenie vyvíjajúcich dôkazov obžalobou je zakotvené v RPE medzinárodných tribunálov.³² Na rozdiel od ICC, kde je obžaloba povinná v rámci vyšetrovania skúmať dôkazy usvedčujúce rovnako ako oslobodzujúce, obžaloba pred medzinárodnými tribunálmi má „iba“ povinnosť odkryť tieto dôkazy obhajobe, ak na nich prišla počas vyšetrovania. Poskytnutie takýchto dôkazov obžalobou touto cestou je často pre obhajobu jediná možnosť ako ich získať. Medzinárodné tribunály uznávajú dôležitosť povinnosti obžaloby, odkryť oslobodzujúce dôkazy (alebo aspoň zmierňujúce vinu) pre zachovanie spravodlivého vedenia konania. Považujú túto povinnosť obžaloby za základ spravodlivého procesu, nie menej dôležitú, ako povinnosť obžaloby začať trestné stíhanie.³³ Napriek tomu aj tu tribunály neochotne pristupujú k sankcionovaniu porušenia povinnosti obžalobou. Navyše má obžaloba absolútnu mieru uváženia, či bude dôkaz sprístupnený ako oslobodzujúci. Vyvažovanie nevýhody obhajoby pri získavaní oslobodzujúcich dôkazov touto povinnosťou obžaloby, sa tak značne oslabuje. Vznikajú tak pochybnosti o dodržiavaní spravodlivého vedenia konania, o čom svedčia aj mnohé žaloby, týkajúce sa tejto problematiky.

Výnimky z povinnosti *disclosure* sú v RPE ICTY a ICTR zakotvené v čl.70. Nemusia sa sprístupniť napr. interné pracovné materiály alebo informácie poskytnuté obžalobe na báze dôvernosti. Ďalšie výnimky sú v čl. 66(C) RPE ICTY a ICTR: sú to informácie, ktorých poskytnutie by mohli ohroziť ďalšie vyšetrovanie, alebo ich poskytnutie je proti verejnému záujmu, alebo by ohrozilo bezpečnostné záujmy štátu. Obžaloba nemôže jednostranne rozhodnúť o zadržaní dôkazov, musí požiadať súd, aby ho povinnosti odhaliť dôkazy zbavil. Dôležitá je aj možnosť získať informácie na dôvernej báze. Táto výnimka bola dodatkom doplnená do RPE ICTY a ICTR s cieľom uľahčenia získavania informácií a slúži ako motivácia štátov, organizácií a jednotlivcov poskytnúť citlivé informácie súdu za podmienky, že dôvernosť informácie a jej zdroja bude chránená. Napriek tomu, že tribunály vždy vyvažujú hore uvedené záujmy so záujmami obžalovaného, ich rozhodnutia často poskytujú dôvody na spochybnenie spravodlivosti trestného konania pred medzinárodnými trestnými tribunálmi. Jednou zo záruk zabezpečenia práv obžalovaného je aj právomoc súdu nepripustiť dôkaz, ak je jeho dôkazná hodnota podstatne prevážená nevyhnutnosťou zaistiť spravodlivé konanie.³⁴ Štáty by nemali zneužívať tieto výnimky ako blanketové právo neposkytnúť informácie z bezpečnostných dôvodov, pretože by to mohlo ohroziť činnosť tribunálov a na

³¹ KAHN.A.A.K.,BUISMAN, C.,GOSNELL,CH., *op.cit.*, 338-344 s.

³² pozri čl 68 RPE ICTY A ICTR,

³³ KHAN K.A.A., BUISMAN,C., GOSNELL,CH., *op.cit.*326-328 s.

³⁴ Č. 1. 70(G) RPE ICTY , čl.70(F) RPE ICTR

druhej strane takéto konanie štátu by predstavovalo porušenie jeho povinnosti vyplývajúcej zo štatútov a to spolupracovať s tribunálmi.³⁵

Prax medzinárodných tribunálov dokazuje, že princíp kontradiktórnosti a s ním aj problematika *disclosure* zohráva väčšiu úlohu v garantovaní práva na spravodlivý proces pred medzinárodnými trestnými tribunálmi ako pred národnými súdmi. Ak uvážime závažnosť zločinov pred medzinárodnými trestnými tribunálmi, je určite pozitívne, že pravidlá *disclosure* boli v sformulované v snahe skompenzovať prirodzenú nerovnováhu zbraní, ktorá je medzi obžalobou a obhajobou podčiarknutá ťažkými podmienkami, v ktorých obidve strany musia konať.³⁶

Zásada rýchlosti konania

Táto zásada nadobudla status práva na rýchle konanie. Dodržiavanie tohto práva či zásady v kontexte medzinárodnej trestnej spravodlivosti sa ukázalo ako náročná úloha. Trestné konanie pred Norimberským tribunálom trval menej ako rok od momentu vznesenia obžaloby v polovici októbra 1945. Od vtedy sú konania pred medzinárodnými trestnými orgánmi podstatne dlhšie, čo je často zdôvodňované práve zvýšeným záujmom o spravodlivý proces určený medzinárodnými ľudsko-právnymi normami. Norimberg bol príliš krátky, ale na druhej strane zdá sa, že konania pred medzinárodnými trestnými tribunálmi sú zasa príliš dlhé. Najdôležitejší proces ICTY so srbským prezidentom Miloševićom sa nikdy neukončil, pretože po štyroch rokoch zomrel a tým boli obeť pripravené o záverečný verdikt a premrhlo sa značné úsilie tribunálu. Problém s neprimeranou dĺžkou konaní sa pred ICC ešte zhoršil.³⁷

Zásada rýchlosti konania nadobúda pred medzinárodnými tribunálmi ešte väčšiu dôležitosť ako pred národnými súdmi.

Obžalovaní pred medzinárodnými trestnými orgánmi sa s praktických a iných dôvodov neprepúšťajú na slobodu na kauciu. Takže obžalovaný je vo väzbe od jeho zatknutia až po odsúdenie alebo prepustenie. Táto črta medzinárodných trestných procesov činí rýchlosť konania veľmi dôležitou zásadou.

Obžalovaní skoro nikdy nepriznávajú vinu. Robia tak preto, lebo sú nevinní alebo ak sú vinní, skúšajú uspieť pred súdom, dúfajúc, že obžaloba nepredloží dostatočné dôkazy na ich odsúdenie. V konaniach pred medzinárodnými trestnými tribunálmi sú priznania viny veľmi zriedkavé. Teda vo väčšine prípadov tribunály musia viesť trestné konania bez možnosti skrátiť alebo vôbec nezačať konanie po priznaní viny obžalovaného.³⁸

Na druhej strane treba vziať do úvahy, aj to, že konania pred medzinárodnými trestnými orgánmi sú čo do rozsahu faktických a právnych otázok

³⁵ ICTY, *Milošević* (IT-02-54-AR108bis), 23.10.2002, Public Version od the Confidential Decision on the Interpretation and Application of Rule 70, *Mulinović* (IT-05-87-AR108bis2) 12.05.2006, Decision on Request of United States of America for Review

³⁶ KHAN, K.A.A., BUISMAN, C., GOSNELL, CH., *op.cit.*, 370 s.

³⁷ SCHABAS, W.A., *op.cit.* 223-224 s.

³⁸ ICTY *Erdemović, Jelišić, Todorović, Sikirica*, ICTR *Kambanda, Serushago, Ruggiu*, prípady, keď obžalovaní priznali vinu.

extrémne komplexné a preto vyžadujú viac času. Je potrebné predvolať veľké množstvo svedkov z rôznych krajín. Navyše je konanie závislé na spolupráci s jednotlivými štátmi pri získavaní dôkazov, zaistiť svedkov a tak podobne. To všetko komplikuje a spomaľuje napredovanie konaní pred medzinárodnými trestnými orgánmi. Navyše jazyková bariéra predlžuje konanie, pretože zvyčajne jazyk svedkov a obžalovaných je rozdielny od jazyka súdu.³⁹

V snahe skrátiť dĺžku konaní boli prijaté mnohé mechanizmy a procedúry. Napríklad pred ICTY môžeme uviesť nasledovné: 1.Sudca prípravného konania môže svojimi zásahmi zabrániť nepraktickým a zbytočným prieťahom konania. 2.Stanovenie časových limitov na podanie procesných a predbežných návrhov. 3.Redukcia bodov trestného konania súdom na základe čl.73bis RPE ICTY.⁴⁰ Bohužiaľ ICTR sa týmto pravidlom neriadi. 4.Boli prijaté pravidlá na pripustenie písomných dôkazov, predovšetkým prisahných vyhlásení. 5.Počet sudcov bol navýšený, konkrétne boli zvolení sudcovia *ad litem*, ktorí sú nestálymi sudcami a sedia iba na jednom alebo dvoch konaniach.

Záver

Je potrebné skonštatovať, že dnes ešte neexistujú všeobecné pravidlá a zásady medzinárodného trestného procesu. Každý medzinárodný súd má svoj vlastný štatút a svoje Pravidlá konania a dokazovania (RPE). Pravdepodobne sa narastajúcou a aj keď niekedy kľukatou judikatúrou ICTY, ICTR, SCSL, ICC budú štátmi všeobecné pravidlá a zásady medzinárodného trestného procesu prijaté, ale to bude ešte nepochybne dlhodobý proces. Ale už dnes princípy, ktoré môžu byť zovšeobecnením štatútov jednotlivých medzinárodných trestných orgánov z nich odvodené, odrážajú štandard základných ľudských práv tak, ako sú zakotvené v medzinárodných dohovoroch ako aj štandardy princípov trestného procesu, uznávané vo väčšine krajín sveta.

Mgr. Ing. Elena Sablerová
Fakulta práva
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Použitá literatúra

1. CASSESE,A. *International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008, ISBN 978-0-19-920310-9
2. HARRIS,D.J.,O'BOYLE,M.,WARBRIK,C. *Law of the European Convention on Human Rights*, London: Butterworth, 1995, ISBN 978-0-406-90594-9
3. KHAN,K.A.A.,BUISMAN,C.,GOSNELL,CH. *Principles of Evidence in International Criminal Justice*.New York: Oxford University Press, 2010, ISBN 978-0-19-958892-3

³⁹ CASSESE,A., *op.cit.* 388 s.

⁴⁰ Napríklad v prípade *Mulutinovič a ďalší*, súd zredukoval obžalobu o 5 bodov.

4. KMEC,J.,KOSAŘ,D.,KRATOCHVÍL,J.,BOBEK,M. *Evropská úmluva o lidských právech* Praha: Nakladatelství C.H.Beck, 2012, ISBN 978-80-7400-365-3
5. SCHABAS,A. *An Introduction to the International Criminal Court*. New York: Cambridge University Press, 2011, ISBN 978-0-521-15195-5
6. ZAHAR,A.,SLUITER,G.*International Criminal Law*. New York: Oxford University Press, 2008, ISBN 978-0-406-95904-1

Internetové zdroje

1. www.icty.org
2. www.icc-cpi.int
3. www.unictr.org

Aplikácia právnych princípov v rozhodovaní v oblasti správneho trestania

Zuzana Kiselyová

Abstrakt

Článok pojednáva o súdnom prieskume rozhodnutí správnych orgánov v oblasti správneho trestania. Osobitná pozornosť je venovaná rozhodnutiam správnych orgánov, ktorými sa vymeriavajú sankcie a ktoré sú predmetom správnej úvahy zo strany správnych orgánov. Autorka s použitím súvisiacej judikatúry zdôrazňuje potrebu adekvátneho odôvodnenia týchto rozhodnutí a vhodnosť použitia právnych princípov, resp. princípov dobrej správy pri argumentácii v odôvodneniach uvedených rozhodnutí.

Kľúčové slová

Správne súdnictvo, správne trestanie, princíp, odôvodnenie, argumentácia princípmi dobrej správy, proporcionalita, legitímne očakávanie

Abstract

The paper analyses judicial review of decisions of administrative bodies relating to administrative penalties. Specific attention is paid to the decisions of administrative bodies, by means of which sanctions are meted out and which are subject to the discretion of those administrative bodies. Drawing on the relevant case law the author emphasizes the necessity of stating adequate reasons in such decisions and the appropriateness of using legal principles and principles of good administration in the statement of reasons of the said decisions.

Keywords

Administrative justice, administrative sanctions, principle, official statement of reasons, reasons using the principles of good administration, proportionality, legitimate expectations

Úvod

Požiadavka kontroly verejnej správy sa naplňa existenciou správneho súdnictva. V správnom súdnictve súdy preskúmavajú zákonnosť rozhodnutí a postupov v správnom konaní. Podstata správneho súdnictva je ochrana práv fyzických a právnických osôb, ktoré sa cítia poškodené rozhodnutím orgánu verejnej správy v správnom konaní. K mnohým porušeniam zákonnosti dochádza pri správnom trestaní. Rozhodnutia správnych orgánov trpia značným rozsahom väd rovnako ako postupy, ktoré k nim vedú. Správne orgány porušujú pri rozhodovaní o správnych deliktoch práva účastníkov konania, a to najmä práva byť vypočutý, právo na prístup k informáciám, právo na oznámenie dôvodov rozhodnutia a právo na informáciu o opravných prostriedkoch. Známe sú tiež časté porušenia procesnej povinnosti správneho orgánu dať možnosť účastníkovi konania (a zúčastnenej osobe) vyjadriť sa k podkladu pre vydanie rozhodnutia a tiež k spôsobu jeho zistenia, prípadne navrhnúť jeho doplnenie. Správne orgány

veľmi často nedostatočne identifikujú vo výroku rozhodnutia skutok správneho deliktu, nedostatočne odôvodňujú výšku uložennej pokuty a podobne.¹

Na rozdiel od iných právnych odvetví je správne právo subsumované v množstve právnych predpisov. Osobitne to platí pre oblasť správneho trestania. Vo vzťahu k správnomu trestaniu možno o čiastočnej kodifikácii hovoriť iba v prípade priestupkov, ktoré sú upravené v zákone č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. Pokiaľ ide o tzv. iné správne delikty ako priestupky, t.j. správne delikty právnických osôb a fyzických osôb – podnikateľov, ich skutkové podstaty sú upravené vo veľkom množstve osobitných predpisov, ktoré z procesného hľadiska odkazujú na správny poriadok.²

V nasledujúcej časti poukážem na nedostatočné odôvodnenie rozhodnutí správnych orgánov pri ukladaní správnych sankcií v rámci správneho trestania.

Správne trestanie v judikatúre súdov

Ukladanie sankcií v rámci správneho trestania je typickým príkladom aplikácie správnej úvahy v činnosti správnych orgánov. Právne predpisy, ktoré upravujú správnu úvahu pre rozhodovanie verejnej správy väčšinou určujú v jednotlivých ustanoveniach určité limity pre jej uplatnenie. Tým určujú hranicu, za ktorú nemožno uplatniť rozhodovaciu právomoc, určujú rozsah sféry správnej úvahy.

Ako už bolo uvedené, s výnimkou priestupkov nemá právna úprava správnych deliktov kodifikovanú podobu, ale je roztrieštená v mnohých osobitných právnych predpisoch. Právna úprava správneho trestania správnych deliktov obsahuje presne určené druhy a horné sadzby sankcií ukladajúce sa za príslušný správny delikt. Vo vzťahu ku kritériám pre ukladanie jednotlivých sankcií je však právna úprava ohraničenejšia, v mnohých prípadoch nedostatočná. Ak sa v zákone úprava kritérií pre ukladanie sankcií nachádza, obmedzuje sa väčšinou na závažnosť deliktu, dobu trvania a rozsah následkov.

Vymieravanie sankcie (výber druhu sankcie a voľby jej konkrétnej výšky) zo strany správnych orgánov je predmetom ich správnej úvahy. Toto správne uváženie je zo strany súdov preskúmateľné len v tom rozsahu, či nevybočilo z medzí a hľadísk stanovených zákonom.³ Nie je však postačujúce, ak je sankcia uložená v zákonom stanovenom rozsahu. Rovnako je veľmi dôležité, aby správny orgán v odôvodnení rozhodnutia uviedol skutočnosti, ktoré viedli k uloženiu sankcie. Ak rozhodnutie takéto skutočnosti neobsahuje, je to dôvod pre zrušenie rozhodnutia súdom z dôvodu nepreskúmateľnosti rozhodnutia pre nedostatok

¹ SREBALOVÁ, M. Rozhodnutie o žalobe a niektoré otázky rozsahu preskúmania právoplatných rozhodnutí správnych orgánov. In: Pôsobnosť a organizácia správneho súdnictva v Slovenskej republike, zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012. s. 119,124

² Zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov

³ §245 ods.2 zákona č.99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok (ďalej len „OSP“): „Pri rozhodnutí, ktoré správny orgán vydal na základe zákonom povolenej voľnej úvahy (správne uváženie), preskúmava súd iba, či také rozhodnutie nevybočilo z medzí a hľadísk ustanovených zákonom. Súd neposudzuje účelnosť a vhodnosť správneho rozhodnutia.“

dôvodov.⁴ Hodnotiaca úvaha správneho orgánu musí byť zrejme z odôvodnenia rozhodnutia. V súčasnosti však úloha riadneho odôvodnenia rozhodnutia nie je zo strany správnych orgánov úplne pochopená a akceptovaná, čo potvrdzujú niektoré z nasledujúcich judikátov predovšetkým Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Pre úplnosť dodávam, že práve vzhľadom na nekodifikovanú úpravu iných správnych deliktov sú medzery v oblasti ich správneho trestania vyplňané judikatúrou.

„Ak dôvodom pre uloženie pokuty podľa §24 ods. 1 zákona č. 634/1992 Zb. o ochrane spotrebiteľa, boli dve na sebe nezávislé porušenia povinností ustanovených týmto zákonom a z toho u jednej sa predpokladalo, že ide o opakované porušenie povinnosti a správny orgán v dôvodoch rozhodnutia nevyjadril výšku pokuty za každé z nich, ide o takú vadu rozhodnutia, ktorá spôsobuje jeho nepreskúmateľnosť pre nedostatok dôvodov“(R 27/1996).⁵

Súd sleduje, či správny orgán náležite zdôvodnil uloženie sankcie v určitej výške, ak zákon pripúšťa určité rozpätie sankcie, no zároveň stanovuje, že treba prihliadať na niektoré okolnosti viazané na subjekt, samotný skutok a jeho následok. Najvyšší súd Slovenskej republiky vo viacerých rozhodnutiach vymedzil aplikáciu správnej úvahy v rozhodnutiach správnych orgánov. Napríklad „Rozhodnutie o uložení pokuty za správny delikt, ktoré je odôvodnené len tým, že pri uložení pokuty bolo prihliadnuté na mieru zavinenia a výška pokuty bola stanovená v rozsahu, ktorý zákon pripúšťa, bez zaoberania sa všetkými hľadiskami, ktoré zákon ako predpoklad takej úvahy o uložení pokuty stanovuje, je v tejto časti nepreskúmateľné pre nedostatok dôvodov. Odvolací správny orgán nemôže potvrdiť rozhodnutie prvostupňového správneho orgánu o uložení pokuty a súčasne ho doplniť o ďalšie porušenia povinností, ktoré neboli predmetom konania a rozhodovania správneho orgánu prvého stupňa“(R 24/97).⁶

„Voľná úvaha pri rozhodovaní o výške pokuty za správny delikt je myšlienkový proces, v rámci ktorého má správny orgán zvažovať závažnosť porušenia právnych predpisov vo vzťahu ku každému zisteniu protiprávneho konania, jeho následky, dobu protiprávnosti, aby uložená sankcia spĺňala nielen požiadavku represie, ale aj preventívny účel.“ (R 2 Sžp 16/2011). V danom prípade krajský súd napadnuté rozhodnutie správneho orgánu zrušil a vec vrátil na ďalšie konanie, pričom úlohou žalovaného bolo opätovne výšku uloženej sankcie preskúmať naznačeným smerom a uviesť dôvody svojej správnej úvahy. Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej len „Najvyšší súd SR“) ako odvolací súd sa

⁴ §250j ods.2 písm. d) OSP: „Súd zruší napadnuté rozhodnutie správneho orgánu a podľa okolností aj rozhodnutie správneho orgánu prvého stupňa a vráti vec žalovanému správnomu orgánu na ďalšie konanie, ak po preskúmaní rozhodnutia a postupu správneho orgánu v medziach žaloby došiel k záveru, že rozhodnutie je nepreskúmateľné pre nezrozumiteľnosť alebo pre nedostatok dôvodov.“

⁵ BABIAKOVÁ, E. Správne trestanie v judikatúre Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. In: Pôsobnosť a organizácia správneho súdnictva v Slovenskej republike, zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012. s. 130.

⁶ Tamtiež s. 131

stotožnil s rozhodnutím krajského súdu v celom rozsahu. Na zdôraznenie jeho správnosti doplnil, že v zmysle ustálenej judikatúry správnych súdov v prípade správneho trestania súd sleduje, či správny orgán náležite zdôvodnil uloženie sankcie v určitej výške, ak zákon pripúšťa rozpätie sankcie, či prihliadol na okolnosti viazané na subjekt, samotný skutok a jeho následok. Určenie výšky pokuty v rámci určeného rozpätia je síce vecou voľného uváženia, to však neznamená, že môže byť uložená v ľubovoľnej výške. Voľná úvaha aj pri takomto rozhodovaní je myšlienkový proces, v rámci ktorého má príslušný orgán zvažovať závažnosť porušenia predpisov vo vzťahu ku každému zisteniu, jeho následky, dobu protiprávnosti, aby uložená pokuta spĺňala nielen požiadavku represie, ale aj preventívny účel s prognózou budúceho pozitívneho správania sa dotknutej osoby. Pri uložení pokuty správny orgán prihliadne na závažnosť, spôsob aj čas trvania následkov protiprávneho konania. Nepreskúmateľné rozhodnutia zakladajú protiústavný stav a tento postup je nezlučiteľný so zásadou spravodlivosti konania. Tomuto procesnému právu účastníka zodpovedá podľa § 157 ods. 2 OSP⁷ a podľa § 47 ods. 3 správneho poriadku povinnosť súdu a správneho orgánu nielen rozhodnúť, ale aj vysvetliť, ktoré skutočnosti považuje za preukázané a ktoré nie. Ak tak neurobia, zaťažia svoje rozhodnutie vadou spočívajúcou v tom, že rozhodnutia sú nepreskúmateľné pre nedostatok dôvodov a účastníkovi konania sa postupom súdu odníme možnosť konať pred súdom a súčasne postupujú aj v rozpore čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky a čl. 6 ods. 1 Dohovoru.⁸

Princípy dobrej správy

Na základe uvedeného, kritériá pre rozhodovanie so správnou úvahou nie sú a ani nemôžu byť úplne obsiahnuté v právnom predpise upravujúcom správnu úvahu. Výhradne formalistický prístup viazaný na právnu normu neposkytuje preto dostatočné riešenie. Hľadané hľadiská sú obsiahnuté v širšom rámci prameňov práva, predovšetkým práva ústavného a správneho, niektoré vyplývajú z relevantnej judikatúry, z medzinárodných zmlúv alebo medzinárodných dokumentov, ktorými je Slovenská republika viazaná. Zdrojom hľadísk môžu byť všetky druhy prameňov práva, aj tie, ktoré v prameňoch explicitne vyjadrené nie sú, ale ich existencia a rešpekt k nim sú všeobecne prijímané. V tomto prípade ide o niektoré všeobecne uznávané hodnoty, všeobecné právne princípy alebo vo vzťahu k verejnej správe o tzv. princípy dobrej správy.⁹

Podľa povestnej Dworkinovej teórie právnych princípov sa právne princípy od pravidiel odlišujú najmä v aplikačnej rovine. Tento rozdiel spočíva po prvé v aplikácii pravidiel spôsobom všetko alebo nič, t.j. pokiaľ sú dané subsumpčné podmienky aplikácie pravidla, potom pravidlo buď platí alebo neplatí. Uvedený spôsob aplikácie však podľa Dworkina nemožno použiť pri princípoch. Z tohto odvodzuje ďalší rozdiel (okrem toho, že princípy sa svojou štruktúrou odlišujú od

⁷ Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

⁸ Ukladanie sankcií správnym orgánom. In: Zo súdnej praxe. č.6. 2012. s. 286,287.

⁹ SKULOVÁ, S. Čím je ovládané správni uvážení? aneb úvaha nejen o pravidlách, ale také o hodnotách, cílech, principech a zásadách. In: Časopis pro právní vědu a praxi, IV/2003,s. 335

noriami) medzi pravidlami a princípmi, a to dimenziou dôležitosti, resp. významu, pričom pravidlá túto dimenziu mať nemajú. Tento rozdiel potom dokumentuje na príklade kolízie medzi princípmi a konfliktom medzi pravidlami: v prípade kolízie princípov sa stáva tým rozhodujúcim ten z nich, ktorý má väčšiu dôležitosť, pričom druhý z princípov s menšou dôležitosťou v dôsledku tohto nestráca svoju platnosť. V prípade konfliktu medzi normami (t.j. normatívneho sporu) však platí len jedno v konflikte stojace pravidlo.¹⁰

Princípy dobrej správy slúžia predovšetkým k ochrane subjektívnych práv a slobôd, a to hlavne tých, ktoré patria medzi základné práva a slobody. Ich úpravu nachádzame vo viacerých európskych dokumentoch. Hodnotový základ predstavuje Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Charta základných práv Európskej únie, najmä článok 41, ktorý medzi základné práva občanov v rámci Európskej únie zaradil aj právo na dobrú správu vecí verejných. Významnú úlohu pri formulovaní princípov dobrej správy zohrala Rada Európy, a to vo forme mnohých odporúčaní či rezolúcií. Uvediem napríklad rezolúciu Výboru ministrov Rady Európy č. (77) 31 o ochrane jednotlivca vo vzťahu ku všetkým správnym aktom, ďalej Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (81) 19 sa týka prístupu k informáciám, ktoré sú v držbe orgánov verejnej správy, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (87) 16 o správnych konaniach, ktoré sa dotýkajú veľkého počtu osôb, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (91) 10 o oznamovaní osobných údajov, ktoré sú v držbe orgánov verejnej správy, tretím osobám, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (91) 1 o správnych sankciách, Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (2007) 7 o dobrej verejnej správe a mnohé ďalšie. Vo vzťahu k správnej úvahe má zásadný význam Odporúčanie Výboru ministrov Rady Európy č. (80) 2, ktoré sa týka výkonu povinností podľa vlastného voľného uváženia zo strany správnych orgánov. Predstavuje súhrn hlavných princípov ovládajúcich oblasť správneho uváženia. Uvedené dokumenty Rady Európy majú síce charakter soft law, ale prostredníctvom princípov dobrej správy bol založený určitý štandard pre predovšetkým obsahovú stránku kvality rozhodovania verejnej správy.

Účinnosť uvedených dokumentov a princípov dobrej správy zásadným spôsobom posilňuje rozhodovacia činnosť súdnych orgánov. Dobrá správa sa totiž vyskytuje tiež v činnosti európskych súdnych orgánov, či už je to Súdny dvor EÚ, Všeobecný súd alebo Európsky súd pre ľudské práva.

V správnych žalobách adresovaných Súdnemu dvoru Európskej únie je možné namietat' nielen porušovanie pravidiel, ale žalobným bodom možno učiť aj „principiálny konflikt.“ Žalobca teda môže tvrdiť, tou ktorou interpretačnou či aplikačnou aktivitou správneho orgánu bolo zneužitie určité pravidlo a ohrozený princíp dobrej správy (*good administration*). S týmto žalobným bodom sa musel súd vysporiadať napríklad v odôvodnení rozsudku z 28.5. 1980 vo veci *Richard Kuhner v Comission*. V inom prípade *Odigitria v Council and Comission* z 1995 bola napadnutá nedôslednosť v konaní Európskej komisie a Rady. Súd uznal, že

¹⁰ HOLLÄNDER, P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů. In: Právní principy, Kolokvium. s. 11

správne orgány Európskej únie prejavili závažný nedostatok predvídavosti. V tomto prípade požil slovo „principiálny konflikt“ (*due care a good administration*).

Európska súdna prax spojuje problém adjudikácie princípu dobrej správy s využitím princípov proporcionality a legitímneho očakávania. Aj preto môžeme proporcionality a legitímne očakávanie zaradiť medzi princípy na vzostupe, ktorých význam pre vývoj moderného správneho práva doteraz nie je definitívne určený. Jedná sa o veľmi produktívne princípy sudcovského práva, z ktorých proporcionality môžeme niekedy chápať ako zovšeobecnenie normality správnej činnosti, ktorej prirodzeným stavom je vyvažovať to, čo sa vzpiera rovnováhe, zatiaľ čo o legitímnom očakávaní možno uvažovať ako o zovšeobecnení právnej istoty. Komunitárne právo a Súdny dvor Európskej únie si našli cestu k uznaniu princípu proporcionality v slávnych prípadoch, v ktorých bolo treba zistiť, či výnimka z uplatnenia klasických zásad a z princípu rovnosti je ospravedlniteľná – *Leclerc a vec 222/84, Johnston*. Princíp proporcionality prekračuje klasické zaručenie práva na rozumné rozhodnutie. Akákoľvek disproporcia je svojím spôsobom nerozumná a hraničí s možnosťou ohrozenia princípu rovnosti. Právo na rozumné a proporcionálne rozhodnutie býva ďalej spájané s princípom legitímneho očakávania, pretože je dobré veriť v to, že zvíťazí umiernenosť. Princíp legitímneho očakávania dáva adresátom správnych aktov nádej, že bude rešpektovaná kontinuita práva i rozhodovania. Táto perspektíva teda rozširuje právnu istotu aj do oblasti predvídateľnosti správnych rozhodnutí. Ak princíp proporcionality hľadá rovnováhu medzi cieľmi a záujmami, tak princíp legitímneho očakávania balansuje na hrane k sklonu k istote a nemennosti a potreby vytvárať nové rozhodnutia s lepšou proporcionality záujmov a cieľov.¹¹

Princípy dobrej správy v slovenskej judikatúre

Potreba aplikácie právnych princípov, resp. princípov dobrej správy v rozhodovacej činnosti správnych orgánov je vyjadrená už aj v judikatúre vnútroštátnych súdov. Napríklad Najvyšší súd SR vyjadril názor, **že slovenské právo je súčasťou európskeho právneho systému, preto je žiaduce, aby správne orgány ako aj súdy a prokuratúra interpretovali základné zásady správneho konania (§ 3 správneho poriadku) v súlade s princípmi dobrej správy (5Sžo/15/2011) (ďalej len „judikát“)**. Judikát je významný aj z hľadiska vymedzenia subjektov, ktoré majú aplikovať princípy dobrej správy - nejde len o správne orgány, ale aj o súdy a prokuratúru. Predmetom rozhodovania súdu bolo práve správne trestanie. Najvyšší súd SR v preskúmvanej veci dospel k záveru, že správny orgán v predmetnej veci nepostupoval v intenciách citovaných právnych noriem, vo veci nezistil skutkový stav správne a zo skutkových okolností vyvodil nesprávny právny záver.

Judikát ďalej uvádza, že pri rozhodovaní o administratívnych sankciách by mali byť rešpektované aj Rezolúcie Rady Európy a Odporúčania Výboru ministrov

¹¹ POMAHAČ, R. Právni princípy dobrej správy – imaginace či realita? In: Právni princípy, Kolokvium, s.188-191

týkajúce sa rozhodovacej činnosti verejnej správy a ochrany práv jednotlivca, a to i napriek tomu, že nie sú súčasťou nášho právneho poriadku; ide predovšetkým o Rezolúciu Výboru ministrov č. (77) 31 o ochrane jednotlivca v súvislosti s rozhodnutiami správnych orgánov, Odporúčanie Výboru ministrov č. (80) 2 o správnej úvahe a Odporúčanie Výboru ministrov č. (91) 1 vo veciach administratívnych sankcií.

V súčasnosti je povinnosťou súdu v preskúmvacom konaní posudzovať zákonnosť napadnutého rozhodnutia správneho orgánu, predmetom ktorého je uloženie administratívnej sankcie, súčasne aj v zmysle zásady č. 6 Odporúčania Výboru ministrov č. (91) 1 o správnych (administratívnych) sankciách, podľa ktorého vo vzťahu k ukladaniu správnych sankcií je potrebné aplikovať aj nasledovné zásady: každá osoba, ktorá čelí správnej sankcii má byť informovaná o obvinení proti nej, mal by jej byť daný dostatočný čas na prípravu s tým, že do úvahy sa vezme zložitosť veci, ako aj tvrdosť sankcie, ktorá by mohla byť uložená, osoba, prípadne jej zástupca má byť informovaná o povahe dôkazov proti nej, má dostať možnosť vyjadriť sa (byť vypočutá) predtým, ako sa prijme akékoľvek rozhodnutie, správny akt, ktorým sa ukladá sankcia, má obsahovať dôvody, na ktorých sa zakladá.¹²

Judikát ďalej uvádza zásady správneho konania, ktoré mali byť aplikované v konaní a rozhodovaní správneho orgánu a prikladá im tým náležitý význam.

Záver

V judikatúre súdov sa vyskytujú viaceré prípady, v ktorých sa súdy pojmom dobrá správa všeobecne alebo len niektorým z princípov dobrej správy zaoberali. Súdny (vnútroštátne i európske) majú teda významnú úlohu pri formulovaní, ako aj následnom presadzovaní právnych princípov (aj princípov dobrej správy) ako dôležitých kritérií, podľa ktorých je potrebné sa riadiť pri rozhodovaní verejnej správy, a to predovšetkým v prípadoch, kde konkrétna právna úprava absentuje, čo je typické pre prípady správnej úvahy. Podľa môjho názoru je potrebné, aby slovenské súdy hlavne v rámci správneho súdnictva vychádzali z princípov dobrej správy pri preskúmvaní rozhodnutí správnych orgánov a aby v rámci aplikačnej činnosti konkretizovali jednotlivé princípy v konkrétnych prípadoch. Hľadisko efektivity verejnej správy nemôže byť v ostrom protiklade s ochranou subjektívnych verejných práv, najmä ak nám ide predovšetkým o dobrú administratívno-právnu prax v medziach platného správneho práva.¹³

Princípy dobrej správy by mali byť používané a ovplyvňovať správne orgány, a tým pôsobiť ku kultivácii verejnej správy smerom k správnosti a spravodlivosti rozhodnutí vo verejnej správe. Zo strany správnych súdov by mali byť brané ako záväzné kritériá pre ich kontrolnú činnosť voči rozhodnutiam

¹² BABIAKOVÁ, E. Správne trestanie v judikatúre Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. In: Pôsobnosť a organizácia správneho súdnictva v Slovenskej republike, zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2012, s. 130.

¹³ KAŠŠÁK, R. Niekoľko úvah k otázke vzťahu verejnej správy a spravodlivosti. In: MAGISTER OFFICIORUM 6/2012, s.39.

verejnej správy, ktoré boli vydané na základe použitej správnej úvahy. Správnym súdom môžu byť nápomocné k posúdeniu zneužitia správneho uváženia alebo primeranosti ukladania sankcií v správnom trestaní ako oblasti s veľmi častým výskytom úvahy správnych orgánov.

Tento článok bol napísaný s podporou grantu udeleného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja, číslo APVV – 0448-10 a je súčasťou výskumnej úlohy.

JUDr. Zuzana Kiselyová
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Použitá literatúra

1. SREBALOVÁ, M. Rozhodnutie o žalobe a niektoré otázky rozsahu preskúmania právoplatných rozhodnutí správnych orgánov. In: *Pôsobnosť a organizácia správneho súdnictva v Slovenskej republike*, zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. 2012. 400 s. ISBN: 978-80-7160-339-9, s. 119-124.
2. BABIAKOVÁ, E. Správne trestanie v judikatúre Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. In: *Pôsobnosť a organizácia správneho súdnictva v Slovenskej republike*, zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta. 2012. 400 s. ISBN: 978-80-7160-339-9, s. 130.
3. Ukladanie sankcií správnym orgánom. In: *Zo súdnej praxe*. č.6/2012. s. 241-288. ISSN: 1335-177 X
4. SKULOVÁ, S. Čím je ovládáno správni uvážení? aneb úvaha nejen o pravidlách, ale také o hodnotách, cílech, principech a zásadách. In: *Časopis pro právní vědu a praxi*, IV/2003, s. 335.
5. HOLLÄNDER, P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepce logického vymezování právních principů. In: *Právní principy*, Kolokvium. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999. 231 s. ISBN: 80-901064-5-5
6. POMAHAČ, R. Právní principy dobré správy – imaginace či realita? In: *Právní principy*, Kolokvium. Pelhřimov : Vydavatelství 999, 1999. 231 s. ISBN: 80-901064-5-5
7. KAŠŠÁK, R. Niekoľko úvah k otázke vzťahu verejnej správy a spravodlivosti. In: *MAGISTER OFFICIORUM* 6/2012, s.39.

Základné zásady rozhodovacej činnosti orgánov aplikujúcich právo počas krízových situácií

Vladislav Birás

Abstrakt

Príspevok rozoberá, či sa menia ako sa menia základné zásady rozhodovacej činnosti slovenských orgánov aplikujúcich právo počas krízových situácií, teda v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, pri ktorých je ohrozený alebo narušený mier a bezpečnosť štátu. Zaoberá sa nad možnosťou obmedzenia ústavou zakotvených základných práv a slobôd, hmotnoprávnymi zásadami trestania páchatel'ov trestných činov za krízovej situácie, procesnoprávnym postavením osoby, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie, nad možnými zásahmi zákonodarnej moci do moci súdnej, a možnosťou sudcov, či môžu svoje rozhodnutia založiť na vlastnom cite pre spravodlivosť resp. vlastnom porozumení spravodlivosti, ktoré je založené na zásadách a princípoch, na ktorých je postavený právny poriadok, namiesto platného písaného práva, ktoré primárne upravuje spoločenské vzťahy v čase mieru, a preto nemusí poskytovať dostatočne efektívne právne nástroje na prekonanie alebo zamedzenie faktorov a pôvodcov, ktorí krízovú situáciu vyvolali. Príspevok všetky tieto skutočnosti historickoprávne porovnáva so zásadami rozhodovacej činnosti orgánov aplikujúcich právo za jakobínskej diktatúry počas francúzskej buržoáznej revolúcie.

Kľúčové slová

Mier a bezpečnosť štátu, krízová situácia, výnimočný stav, jakobínska diktatúra, základné ľudské práva a slobody, základy trestnej zodpovednosti, zásady trestania

Abstract

The article analysis the change of the basic principles of decision-making activities of Slovak authorities applying the law under the crisis situation, at a time of war, state of war, state of emergency and state of necessity, which endanger or disrupt the peace and state security. It deals with the possibility of restrictions on constitutionally guaranteed basic human rights and liberties, the substantive principles of punishment of offenders under the crisis situation, procedural status of a person against whom is conducted criminal proceeding, the possibility of legislative power to interfere in decision-making activities of judicial authority, the possibility of judges to base the decision on their own sense of justice respectively their own understanding of justice which is based on principles on which is the legal order constructed, instead of the written law that primarily regulates social relations in time of peace, and therefore it does not provide a sufficiently effective legal tools to overcome or prevent factors and initiators, who elicited a crisis situation. The article all this facts compares by method of historical comparison with the principles of decision-making activities of judicial authorities under Jacobin dictatorship during the French bourgeois revolution.

Key words

Peace and state security, crisis situation, state of emergency, Jacobin dictatorship, basic rights and liberties, foundations of criminal liability, guidelines for imposition of penalties

Úvod

Cieľom nášho príspevku je posúdiť z hľadiska práva, ako sa menia zásady a charakter rozhodovacej činnosti orgánov aplikujúcich právo predovšetkým v trestnom konaní a v čase krízovej situácie, kedy je štát nútený zakročiť a prijať opatrenia takej intenzity, aby boli schopné eliminovať pôvodcu ohrozenia alebo narušenia mieru a bezpečnosti štátu a tento stav opätovne nastoliť. Pre lepšie znázornenie porovnáme zásady rozhodovacích činností súdnej moci počas krízovej situácie v podmienkach platného práva Slovenskej republiky s rozhodovacou činnosťou súdnych orgánov počas jednej z najväčších revolúcií z európskych dejín, a to francúzskej buržoáznej (občianskej) revolúcie z r. 1789 a jakobínskej diktatúry (1793-1794).¹

V rámci tohto sa metódou vertikálnej právnej komparatistiky pokúsime zodpovedať na otázky:

- 1) či možno obmedziť, odňať alebo zrušiť aspoň na prechodnú dobu niektoré ústavou garantované základné ľudské práva a slobody,
- 2) či možno prostredníctvom nástrojov trestného práva izolovať osobu, ktorá je prívržencom alebo sympatizantom s činiteľom vyvolávajúcim krízovú situáciu z dôvodu, že je u nej vysoká pravdepodobnosť, že bude bezprostredne ohrozovať alebo priamo narúšať mier a bezpečnosť štátu, a touto preventívnou izoláciou (uväznením) odvrátiť hroziace nebezpečenstvo,
- 3) či možno takúto osobu zákonom zaťažiť dôkazným bremenom, aby dokázala svoju nevinu,
- 4) či možno takúto osobu priamo zákonom uznať za vinnú, keďže sympatizovala so zločinným konaním, režimom, alebo takéto konanie vykonávala (páchala), riadila, organizovala, navádzala naň alebo poskytovala pomoc pre jeho páchanie,
- 5) či a do akej miery možno vyostriť trestnú represiu proti páchatelovi, ktorý spáchal trestný čin počas krízovej situácie,
- 6) či sa počas krízovej situácie môže súd odchyliť od platného práva, ktoré predovšetkým upravuje právne vzťahy počas mieru, a rozhodovať tak, že za hmotnoprávny základ svojich rozhodnutí bude považovať zásady a princípy, na ktorých je budovaný právny poriadok.

¹ K danej problematike pozri napr. CÍSAŘ, J. *Právní dějiny Francie*. In Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha : Linde, 2003. ISBN 80-7201-387-4. VOJÁČEK, L. a kol. *Dejiny verejného práva a prameňov práva*. Bratislava : Univerzita Komenského Právnická Fakulta, 2010. ISBN 978-80-71-60-291-0. BEŇA, J. Historickoprávne prejavy štátneho terorizmu. In *Terorizmus a medzinárodné právo*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 60-81. ISBN 978-80-969320-2-3.

Rozhodovacia činnosť orgánov súdnej moci počas krízovej situácie

Štát, Slovenská republika, má povinnosť vykonávať štátnu moc, a teda *a maiore ad minus* aj súdnu moc, s cieľom zachovávať mier a bezpečnosť štátu. Tak mu to ukladá čl. 1 ods. 1 ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v znení neskorších predpisov (ďalej len „ústavný zák. č. 227/2002 Z. z.“), pričom podľa citovaného zákona mierom a bezpečnosťou štátu je stav, v ktorom je zachovávaný demokratický poriadok a zvrchovanosť štátu, územná celistvosť a nedotknuteľnosť hraníc a nedotknuteľnosť jeho hraníc, základné ľudské práva a slobody a v ktorom sú chránené životy a zdravie osôb, majetok a životné prostredie.²

Mier a bezpečnosť štátu sú teda hodnotami, axiómami, ktoré limitujú štátnu moc pred jej pred jej bezohľadným a ničím neregulovaným výkonom a ktoré chránia osoby pred štátnou svojvôľou, zvolou tak, že štátu legálne určujú základné ciele, ako má moc vykonávať.

Mier a bezpečnosť štátu sú teda stavom nielen ideálnym, želaným, žiadaným, ale zo skúsenosti po druhej svetovej vojne po väčšinu času existencie štátu aj stavom reálnym, skutočným.

Avšak nie je možné vylúčiť, že sa vyskytnú isté situácie, ktoré mier a bezpečnosť štátu bezprostredne ohrozia či priamo narušia. Ich pôvodcom môže byť tak impulz zvonka, keď mier a bezpečnosť štátu ohrozia alebo narušia cudzie elementy, sily, ako aj zvnútra, keď ohrozovateľmi alebo narušateľmi mieru a bezpečnosti štátu sú jeho vlastní občania alebo osoby nachádzajúce sa na jeho štátnom území, napr. v situáciách ako sú vnútorné nepokoje či povstania organizovaných skupín osôb proti vláde alebo proti sebe navzájom.

Obdobie, počas ktorého je bezprostredne ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu, ústavný zák. č. 227/2002 Z. z. označuje termínom krízová situácia³ a na jej riešenie po splnení ustanovených podmienok priznáva oprávnenie ústavným orgánom vypovedať vojnu, vyhlásiť vojnový stav, výnimočný stav alebo núdzový stav.

Ak by v Slovenskej republike došlo k vnútorným nepokojom, občianskej revolúcii, teda z hľadiska práva by došlo alebo bezprostredne hrozilo, že dôjde k rozsiahlym pouličným nepokojom spojeným s útokmi na orgány verejnej moci, drancovaním obchodov a skladov alebo s inými hromadnými útokmi na majetok, alebo by došlo k inému hromadnému násilnému protiprávnemu konaniu, ktoré svojím rozsahom alebo následkami podstatne ohrozuje alebo narušuje verejný poriadok a bezpečnosť štátu, a nemožno ho odvrátiť činnosťou orgánov verejnej

² Porovnaj čl. 1 ods. 3 ústavného zák. č. 227/2002 Z. z.

³ Ide o autentickú interpretáciu pojmu definovanú v čl. 1 ods. 4 ústavného zák. č. 227/2002 Z. z., ktorý za krízovú situáciu označuje časové obdobie, kedy je ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu, a vypovedanie vojny či vyhlásenie vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu považuje za riešenia krízovej situácie. Pojem krízová situácia interpretuje zákonodarca autenticky aj v ustanovení § 134 ods. 2 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon, rozdiel je v tom, že pod pojmom krízová situácia priamo rozumie vojnu, vojnový stav, výnimočný stav alebo núdzový stav.

moci resp. by bolo znemožnené účinné použitie zákonných prostriedkov,⁴ štát by mal právo na riešenie takejto krízovej situácie vyhlásiť výnimočný stav a v rámci neho prijať a realizovať opatrenia potrebné na jej prekonanie a opätovné obnovenie vnútorného poriadku a bezpečnosti.

Ústavná garancia základných práv a slobôd

Krízové situácie sú mimoriadnymi situáciami, v ktorých je ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu, a preto obrane a bezpečnosti je potrebné podriaďovať celý chod štátu, zapojiť pre ich riešenie nielen ozbrojené sily, ale aj ostatné zložky štátneho mechanizmu a obyvateľstvo.⁵ V týchto krajných situáciách vzniká hodnotový konflikt medzi oprávnenými záujmami štátu, ako zachovanie jeho existencie, zvrchovanosti, územnej celistvosti a demokratického právneho režimu, teda mieru a bezpečnosti, proti oprávneným záujmom fyzických a právnických osôb na dodržiavanie a garancii základných práv a slobôd. Záujem na prežití štátu a jeho obyvateľstva je za daných okolností vyšším, hodnotnejším, dôležitejším záujmom, a preto ospravedlňuje dočasné obmedzenie základných práv a slobôd, ako sú zaručené v druhej hlave Ústavy SR. Tento princíp zvažovania a porovnávania ohrozených záujmov legálne vyjadruje aj ústavodarca, keď v čl. 1 ods. 2 ústavného zák. č. 227/2002 Z. z. určuje ústavným orgánom ich základné úlohy, ktoré je potrebné v čase krízovej situácie vykonať na obranu štátu, odvrátenie ohrozenia alebo obnovu narušeného stavu bezpečnosti a poskytuje možnosť obmedziť základné práva a slobody a uložiť povinnosti na celom štátnom území alebo na jeho časti v nevyhnutnom rozsahu.

Je potrebné zdôrazniť, že základné práva a slobody štát môže v rozsahu a za podmienok uvedených v ústavnom zákone len obmedziť, a nie ich niekomu odňať alebo úplne zrušiť, a to ani na prechodnú dobu, nech by bola situácia akokoľvek kritická, pretože konštrukcia čl. 12 ods. 1 Ústavy SR takýto postup neumožňuje, nakoľko, ako toto ustanovenie výslovne uvádza, základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné. Keďže sa pri hodnotení základných ľudských práv a slobôd vychádza z prirodzeno-právnej koncepcie, t.j. že sú vrodené, imanentné, štát ich neudeluje, ale iba ústavnoprávne uznáva, vyhlasuje a potvrdzuje,⁶ preto ich obmedzenie je vážnym zásahom do samotnej podstaty osoby vôbec a je potrebné priamo v ústave alebo ústavnom zákone uviesť za akých okolností a v akom maximálne možnom rozsahu ich možno obmedziť a ktorému štátnemu orgánu sa oprávnenie na takéto obmedzenie priznáva. Ústavnoprávny základ takejto možnosti je zakotvený v čl. 51 ods. 2 Ústavy SR, podľa ktorého „podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a

⁴ Porovnaj čl. 4 ods. 1 ústavného zák. č. 227/2002 Z. z.

⁵ Porovnaj Dôvodová správa k vládnemu návrhu ústavného zákona o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu. [online] 11.1.2002 (cit. dňa 1.3.2013). Dostupné na internete: < <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=163094> >

⁶ POSLUCH M. – CIBULKA, E. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Šamorín : Heuréka, 2006, s. 199. ISBN 80-89122-31-0.

núdzového stavu ustanoví ústavný zákon,“ a ním je už spomínaný ústavný zák. č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.

Z toho vyplýva, že základné práva a slobody možno v závislosti od priebehu udalostí a podľa závažnosti ohrozenia obmedziť, avšak len v nevyhnutnom rozsahu potrebnom na prekonanie krízovej situácie a na nevyhnutný čas, a tiež uložiť fyzickým a právnickým osobám povinnosti. Ústavný zák. č. 227/2002 Z. z. následne taxatívne menuje pre každú krízovú situáciu maximálny rozsah obmedzení základných práv a slobôd, ktoré možno uložiť buď samostatne alebo úhrnne niekoľko naraz.⁷

Základ trestnej zodpovednosti

Ďalej ústavný zákon upravuje spôsob výkonu verejnej moci v čase krízovej situácie tak, že aj v tomto čase vykonávajú svoje ústavné oprávnenia tie isté ústavné orgány ako v čase mieru a musia rešpektovať základné práva a slobody občanov. Zakotvuje sa tu zásada zachovania právneho štátu aj v čase krízovej situácie, zásada nezlučiteľnosti moci, teda zákazu uzurpácie jednej zložky moci inou mocou v štáte a dôraz na dodržiavanie ľudských práv a slobôd fyzických osôb v rozsahu, v akom ich priznáva ústava, a ktorý možno obmedziť, ako už bolo vyššie spomenuté, len po splnení ústavným zák. č. 227/2002 Z. z. ustanovených podmienok v nevyhnutnom rozsahu a na nevyhnutný čas v závislosti od priebehu udalostí počas krízovej situácie.

To znamená, že v čase krízovej situácie všetky zákony zostávajú v platnosti tak, ako aj v čase mieru. Táto zásada sa týka všetkých právnych odvetví, nevynímajúc odvetvie trestného práva, trestné kódexy a všetky zásady trestného konania. Právo takouto svojou úpravou zamedzuje kumuláciu moci v štáte a neodôvodnenú zvýšenú mieru individuálnej trestnej represie. Vzhľadom na vyššie uvedené nie je možné dosiahnuť taký stav, aký bol za jakobínskej diktatúry a vyostriť revolúciu (občiansky nepokoj) do najvyššej miery, kedy smrť bola jediným možným trestom za spáchané trestné činy, a to z toho dôvodu, že všetky zásady trestného práva hmotného, trestné sadzby za jednotlivé trestné činy, zásady ukladania trestov, výkonu jednotlivých trestov, trestného konania a jeho štádií zostávajú v platnosti v takom rozsahu, v akom boli aj v čase mieru.

Za čias jakobínskej diktatúry bola základom trestnej zodpovednosti už osobnosť, ideologický profil podozrivého, spoločenská nebezpečnosť jeho postojov, názorov, teda tendencia (možnosť) správania sa resp. zvýšená pravdepodobnosť, že bude páchať trestnú činnosť, a nie uskutočnené konanie, a to ani v štádiu pokusu či prípravy.⁸ Podľa dnes platného práva v čase mieru ani v čase krízovej situácie nemožno takúto osobu odsúdiť, potrestať, ak absentuje zavinené konanie, ktoré je v zákone kvalifikované ako trestný čin, čiže odsúdiť, potrestať ju

⁷ K tomu pozri čl. 2 ods. 3 (vojna), čl. 3 ods. 3 (vojnový stav), čl. 4 ods. 4 (výnimočný stav) a čl. 5 ods. 3 (núdzový stav) ústavného zák. č. 227/2002 Z. z.

⁸ BEŇA, J. Historickoprávne prejavy štátneho terorizmu. In *Terorizmus a medzinárodné právo*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 61-62. ISBN 978-80-969320-2-3.

len za jej názory a postoje, hoci aj v prípade, že by bolo všeobecne známe, že sympatizuje s činiteľom, ktorý krízovú situáciu vyvolal. Takúto konštrukciu Trestný zákon neumožňuje s ohľadom na § 8, 19, 20, 21 či § 31 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona (ďalej len „TZ“), pretože základom trestno-zodpovednostného právneho vzťahu je spáchanie protiprávneho činu, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone za predpokladu, že Trestný zákon neustanovuje inak. Trestným môže byť teda len čin, činnosť, konanie (resp. opomenutie konania, na ktoré bol páchatel' podľa okolností a svojich pomerov povinný) a páchatel'om, spolupáchatel'om alebo účastníkom je len ten, kto konal spôsobom, ktorý zákon uznáva za trestný. Taktiež trest je právnym následkom spáchaného (vykonaného) trestného činu. Z uvedeného vyplýva, že konanie je obligatórnou zložkou objektívnej stránky skutkovej podstaty každého trestného činu, a preto proti tomu, kto nekonal (resp. nebol podľa zákona povinný konať istým spôsobom), nemôže byť vyodená trestnoprávna zodpovednosť a uložená sankcia. Súd by v takomto prípade *de lege lata* musel obžalovaného rozsudkom spod obžaloby oslobodiť, pretože nebol spáchaný skutok (trestný čin),⁹ ak, samozrejme, nedôjde k zastaveniu trestného stíhania ešte v predošlých štádiách trestného konania. Z tohto vyplýva, že trestné zákonodarstvo SR je postavené na zásade individuálnej zodpovednosti za spáchaný čin, a preto „nemôžu byť základom trestnej zodpovednosti neprejavené myšlienky, názory, želania človeka alebo jeho fyzické či psychické vlastnosti.“¹⁰

Istú výnimku s ohľadom na vyššie uvedené, kedy trestnú zodpovednosť možno vyvodiť za prejavový postoj, názor, tvoria tzv. verbálne trestné činy, pri ktorých je trestný práve verbálny prejav alebo iné obdobné prezentovanie istého postoja alebo názoru. Avšak aj tu sa vyžaduje určitá forma aktívneho konania a kvalifikovaného obsahu postoja, názoru. Musí ísť o verejný prejav postoja či názoru páchatel'a, vnímateľný vo vonkajšom svete, ktorého obsah sa objektívne môžu dozvedieť iné osoby, a šírenie tohto postoja, názoru je kvôli jeho obsahu natoľko závažné (nebezpečné pre spoločnosť), že ho zákon označuje za trestné. Pôjde najmä o niektoré formy trestnej súčinnosti ako napr. verejné podnecovanie na trestný čin alebo na hromadné neplnenie dôležitej povinnosti (trestný čin podnecovania § 337 TZ) či schvaľovanie trestného činu resp. verejné vychvaľovanie jeho páchatel'a (schvaľovanie trestného činu § 338 TZ), alebo verejný prejav sympatie k skupine, ktorá násilím alebo hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potláčaniu základných práv a slobôd, najmä používaním zástav, odznakov, rovnôšiati či hesiel (trestný čin podpory a propagácie skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd § 421 a nasl. TZ), či akýkoľvek prejav, ústny, písomný, vo vyobrazení alebo v inej, obdobne forme, smerujúci k hrubému zneváženiu príslušníkov niektorého národa, rasy, etnickej

⁹ Podľa § 285 písm. a) zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku v znení neskorších predpisov súd oslobodí obžalovaného spod obžaloby, ak nebolo dokázané, že sa stal skutok, pre ktorý je obžalovaný stíhaný.

¹⁰ IVOR, J. a kol. *Trestné právo hmotné : 1 : Všeobecná časť*. Bratislava : Iura Edition, 2006, s. 29-30. ISBN 80-8078-099-4.

skupiny osôb pre ich vyznanie (trestný čin hanobenia národa, rasy a presvedčenia § 423 TZ) a pod. Pre naplnenie skutkovej podstaty verbálnych trestných činov musí byť naplnený fakultatívny znak objektívnej stránky, a to spôsob spáchania trestného činu, t.j. spáchanie trestného činu verejne.¹¹ Samotná myšlienka, navonok neprejavovaná, o ktorej sa okolie nemá ako dozvedieť, bez ďalšieho nemôže byť základom pre vyvodenie trestnoprávnej zodpovednosti.

Z rovnakého dôvodu, ako pre postoj, názor, ani počas krízovej situácie nie je možné potrestať osoby pre ich sociálny status, stavovský pôvod (napr. že sú príslušníci etnika alebo sociálnej skupiny, ktorá sa vzbúrila), a už vôbec nie príbuzenský vzťah s páchatelom, nakoľko v takýchto prípadoch by šlo buď o kolektívnu zodpovednosť (pri sociálnom statuse a stavovskom pôvode) alebo o zodpovednosť za cudziu vinu (pri príbuzenstve s páchatelom). Trestnoprávnu zodpovednosť podľa § 19 až 23 TZ možno vyvodit' jedine voči osobe, ktorá trestný čin spáchala buď sama, alebo spoločným konaním (v spolupáchateľstve), alebo niektorou formou účasti na trestnom čine a z hľadiska subjektívnej stránky jeho spáchanie zavinila či už úmyselne alebo nedbanlivostne. V slovenskom trestnom práve hmotnom platí zásada individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin a zásada zodpovednosti za zavinenie, ktoré nemôžu byť popreté ani v čase krízovej situácie. Paušálne vymedzenie, ktoré skupiny obyvateľstva sa uznávajú za vinné je v demokratických podmienkach Slovenskej republiky, ktorá je právnym štátom, nepripustné.

Vplyv zákonodarcu na vedenie trestného stíhania a vykonávanie dokazovania

Ďalšou osobitosťou francúzskeho revolučného obdobia bolo prezumovanie trestnej zodpovednosti. Osoby naplňajúce hypotézu zákonnej právnej normy (teda na základe zákona) sa pokladali za podozrivé a zaťažovalo ich dôkazné bremeno, aby dokázali svoju nevinu. Bola to však prezumpcia vyvrátená a vyvrátiť ju bolo možné dôkazom trvalých prejavov oddanosti revolúcie. Ak podozrivá osoba nepreukázala vernosť revolúcii alebo vykazovala len nízky stupeň aktívnych prejavov lojality, neunesla dôkazné bremeno, nedokázala, že je nevinná, preto bola pokladaná za páchatel'a, zločinca, a následne potrestaná.¹² Dnešné právo takýto postup neumožňuje, nakoľko platí zásada prezumpcie nevinu, *praesumptio boni viri*, podľa ktorej „každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa považuje za nevinného až dovtedy, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“¹³ Z tohto vyplývajú ďalšie procesné dôsledky jednak pre obžalobcu a jednak pre obvineného. Obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu, dôkazné bremeno nesú orgány činné v trestnom konaní. Obvinený má právo na obhajobu,

¹¹ Podľa ustanovenia § 122 ods. 2 TZ trestný čin je spáchaný verejne, ak je spáchaný obsahom tlačoviny alebo rozširovaním spisu, filmom, rozhlasom, televíziou, použitím počítačovej siete alebo iným obdobne účinným spôsobom, alebo pred viac ako dvoma súčasne prítomnými osobami. Bližšie k tomu pozri BURDA, E. – ČENTĚŠ, J. – KOLESÁR, J. – ZÁHORA, J. *Trestný zákon : 1. diel : (§ 1 - 143)*. Praha : C. H. Beck, 2010, s. 692-704. ISBN 978-80-7400-324-0.

¹² BEŇA, J. Historickoprávne prejavy štátneho terorizmu. In *Terorizmus a medzinárodné právo*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 62. ISBN 978-80-969320-2-3.

¹³ Porovnaj ustanovenie čl. 50 ods. 2 Ústavy SR.

ale aj právo nevypovedať, pričom odoprenie výpovede nemožno považovať za priznanie alebo priťažujúcu okolnosť. Ďalej platí zásada dokazovania *in dubio pro reo*, teda v pochybnostiach v prospech veci, a nedokázaná vina má ten istý právny význam, ako dokázaná nevina. Prezumpcia neviny však nevylučuje uplatnenie zásahov do základných ľudských práv, napr. obvinenú osobu zaistiť (zadržať, zatknúť, vziať do väzby) a pod.¹⁴

Špecifikom obdobia jakobínskej diktatúry verejného blaha bol fakt, že sa nezisťovala zákonná trestnoprávna zodpovednosť v trestnom procesnom konaní ako dôsledok porušenia právnej povinnosti, ale trestnoprávna zodpovednosť sa pomenúvala priamo v zákone, a to v zákone o podozrivých zo dňa 17.9.1793, resp. v zozname podozrivých v obvode daného administratívno-teritoriálneho útvaru, ktoré zostavovali dozorné výbory.¹⁵ Obdobný prístup by mohol štát špekulatívne odôvodniť zásadou hospodárnosti, z dôvodu veľkého počtu páchatel'ov páchajúcich viac-menej tie isté trestné činy nie je hospodárne voči každému viesť trestné stíhanie, ale efektívnejšie je priamo v zákone vymedziť, kto sa uznáva za vinného. Právny poriadok Slovenskej republiky výkladom čl. 50 ods. 1 Ústavy SR *a contrario* takýto postup vyslovenia viny zakazuje, nakoľko podľa tohto ústavného článku „len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy,“ a preto je neprípustné, aby páchatelia boli uznaných za vinných na základe akéhosi poznania zákonodarcu, resp. aby zákonodarná moc (zákonodarca) v zákone klasifikovala, ktoré osoby sú vinné. Kompetenciu rozhodovať o vine a následne o treste Ústava SR priznáva výlučne súdnej moci, preto akýkoľvek pokus v zákonodarcu v zákone určiť (označiť), kto je vinným, by bol neprípustným zásahom zákonodarnej moci do súdnej moci, zásahom do nezávislosti súdnictva, zásahom očividne protiústavným a pre súd právne nezáväzným. Neobstojí ani dôvod hospodárnosti kvôli veľkému počtu páchatel'ov, pretože súd má podľa § 18 Trestného poriadku možnosť vykonať spoločné konanie o všetkých trestných činoch obvineného a proti všetkým obvineným, ktorých trestné činy spolu súvisia.

Rozhodovanie o vine a treste, trestná represia a stanné právo

Čo sa týka procesnoprávnej stránky rozhodovania poroty (súdu) o vine a treste a jej viazanosti zákonom počas francúzskej občianskej revolúcie, porota (súd) rozhodovala a hodnotila dôkazy nie podľa znenia písaného zákona, právneho predpisu, ale prameňom ich rozhodovania bolo ich právne vedomie „naplnené

¹⁴ ČENTÉŠ, J. a kol. *Trestné právo procesné*. Šamorín : Heuréka, 2012, s. 57-59. ISBN 80-89122-75-2.

¹⁵ Podľa čl. 1 Dekréty o podozrivých z 17.9.1793 „Okamžite po uverejnení tohto dekrétu budú uväznené všetky podozrivé osoby, ktoré sa nachádzajú na území republiky a sú ešte na slobode.“ Podľa čl. 3 tohto dekrétu „Dozorné výbory ... sú povinné zostaviť, každý v hraniciach svojho obvodu, zoznam podozrivých osôb, vydať príkaz o ich zadržení a zapečatiť ich papiere (doklady). Velitelia vojenských jednotiek, ktorým sa odovzdajú tieto príkazy, sú povinní okamžite ich vykonať pod hrozbou ich odvolania.“ Podľa čl. 7 tohto dekrétu „Uväznení tam zostanú pod ozbrojenou strážou až do uzavretia mieru.“ BEŇA, J. *Pramene k dejinám práva : Novovek*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2009, s. 232-233. ISBN 978-80-7160-251-4.

láskou k vlasti“, teda revolučné právne vedomie.¹⁶ Dnes opäť takýto postup nie je možný z dôvodu platnosti ústavou garantovaných zásad *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. Podľa čl. 49 Ústavy SR len zákon ustanoví, ktoré konanie je trestným činom a aký trest, prípadne iné ujmy na právach alebo majetku možno uložiť za jeho spáchanie. Trestný čin je teda len taký protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v platnom a účinnom Trestnom zákone, a nie v právnom vedomí porotcov či sudcu. Okruh v osobitnej časti Trestného zákona taxatívne vymenovaných trestných činov nie je možné inou, než riadnou legislatívnou cestou rozšíriť. Súdna moc teda nemá oprávnenie kriminalizovať iné, ďalšie konania ako v trestné činy uvedené v trestnom zákone a ani ukladať tresty podľa vlastnej úvahy resp. akéhosi ducha spravodlivosti, pretože podľa čl. 144 ods. 1 Ústavy SR sudcovia sú síce pri výkone svojej funkcie nezávislí, ale nie nezávislí aj od zákona. Sudcovia teda nesmú rozhodovať svojvoľne, nezávisle od písaného práva, iba podľa svojho vlastného vedomia, úvahy, resp. intuitívneho vnímania spravodlivosti. Ich limitou je viazanosť ústavou, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami a zákonmi.

Ak teda podozrivej osobe bola dokázaná vina alebo táto osoba nepreukázala svoju nevinu, súd jej uložil trest, ktorého primárnym účelom bola skaza nepriateľa (represívna funkcia) a funkcia generálnej prevencie, čiže odradiť ostatných od páchania trestnej činnosti, prejavov rezistencie (odporu) a kontrarevolúcie. Trest bol preto trestom najvyšším a absolútne určitým – smrť, a súdna moc právo jeho okamžitej exekúcie.¹⁷ Keďže počas krízovej situácie je ohrozená ochrana republiky, mier a bezpečnosť štátu, trestné právo musí vzhľadom na závažnosť vzniknutej situácie adekvátne vyhodnotiť svoje funkcie, preto niektoré z funkcií dostávajú nový rozmer. Ide predovšetkým o represívnu funkciu trestného práva, pretože je potrebné vyostriť individuálne pôsobenie na páchatel'a trestnej činnosti, ktorý svojím protiprávnym konaním sťažuje opätovné nastolenie stavu mieru a bezpečnosti, resp. výkon opatrení potrebných na odvrátenie ohrozenia mieru a bezpečnosti. Táto zvýšená represia právo docieľuje tým, že k základnej skutkovej podstate trestného činu pristupuje fakultatívny znak objektívnej stránky, ktorým je

¹⁶ BEŇA, J. Historickoprávne prejavy štátneho terorizmu. In *Terorizmus a medzinárodné právo*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 81. ISBN 978-80-969320-2-3.

Podľa čl. 8 Dekréty o reorganizácii revolučného tribunálu z 10.6.1794 „Dôkazom, nevyhnutným na odsúdenie nepriateľov ľudu, môže byť každý druh dokumentov (dokladov) – buď morálne (mravné) alebo hmotné (vecné), ústne aj písomné, prirodzene, ktoré vyvolávajú (vzbudzujú) vierohodnosť (pravdivosť) u každého spravodlivého a osvieteného umu. Návodom (riadiacim faktom), pravidlom na vynesenie rozsudku slúži (je) svedomie porotcov, osvietených láskou k vlasti; cieľom rozsudku je víťazstvo Republiky a skaza jej nepriateľov. Súdne konanie pozostáva z jednotlivých opatrení, diktovaných zdravým zmyslom pre to, aby sa dosiahlo poznanie pravdy, pridŕžajúc sa pritom foriem určených zákonom.“ BEŇA, J. *Pramene k dejinám práva : Novovek*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2009, s. 237-239. ISBN 978-80-7160-251-4.

¹⁷ Podľa čl. 2 Dekréty o reorganizácii revolučného tribunálu z 10.6.1794 „Revolučný tribunál je zriadený na to, aby trestal nepriateľov ľudu.“ Podľa čl. 7 tohto dekrétu „Trestom ustanoveným za všetky zločiny (trestné činy), ktoré podliehajú právomoci Revolučného tribunálu, je trest smrti.“ BEŇA, J. *Pramene k dejinám práva : Novovek*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2009, s. 238. ISBN 978-80-7160-251-4.

čas spáchania trestného činu. Z toho vyplýva, že spáchanie trestného činu za krízovej situácie, je osobitným kvalifikačným pojmom, okolnosťou podmieňujúcou použitie vyššej trestnej sadzby. Súd teda páchatel'a trestného činu počas krízovej situácie potrestá omnoho prísnejšie. Na porovnanie zvýšenej miery individuálnej trestnej represie v nasledujúcej tabuľke uvádzame trestné sadzby niektorých trestných činov v základnej skutkovej podstate a pri ich spáchaní za krízovej situácie podľa dnes platného Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.

Trestný čin		Trestná sadzba	
		základná skutková podstata	za krízovej situácie
§ 144	Úkladná vražda	20 – 25 r.	doživotie
§ 155	Ublíženie na zdraví	4 – 10 r.	10 – 15 r.
§ 192	Nátlak	až na 3 r.	10 – 25 r. alebo doživotie
§ 199	Znásilnenie	5 – 10 r.	10 – 25 r.
§ 212 § 213 § 221	Krádež Sprenevera Podvod	až na 2 r.	10 – 15 r.
§ 284	Všeobecné ohrozenie	4 – 10 r.	20 – 25 r. alebo doživotie
§ 295	Nedovolené ozbrojovanie	3 – 8 r.	15 – 20 r.
§ 312	Úklady proti Slovenskej republike	10 – 12 r.	15 – 25 r. alebo doživotie
§ 323	Útok na verejného činiteľa	1 – 5 r.	12 – 25 r. alebo doživotie
§ 417	Ohrozenie mieru	1 – 10 r.	10 – 25 r. alebo doživotie

Zvýšenú trestnú represiu vyostrenú do absolútneho trestu, trestu smrti, ako určitú paralelu s trestaním počas jakobínskej diktatúry z r. 1793, nachádzame aj v československom trestnom zákonodarstve. Bývalé trestné poriadky ČSR ako jeden z osobitných spôsobov konania upravovali konanie počas stanného práva.¹⁸

Stanné právo alebo štatárium je mimoriadne opatrenie v oblasti trestného práva, ktorého účinkom je vo výnimočných prípadoch, akými sú vojna, občianske nepokoje, živelná pohroma a pod., odštraiť od ďalšieho páchania niektorých trestných činov, ktoré sú za danej situácie vysoko spoločensky nebezpečné, v značnej miere sa rozmáhajú a ku ktorých potlačeniu už nestačia obvyklé zákonné prostriedky. Charakterizované je predovšetkým zrýchleným trestným konaním, výrazne prísnejšími trestami, spravidla trestom smrti, a tiež obmedzením niektorých osobných práv a suspenziou niektorých ustanovení trestného poriadku a trestného práva hmotného.¹⁹

Na vyhlásenie stanného práva v Československu bol oprávnený od r. 1950 minister národnej bezpečnosti po dohode s ministrom vnútra, spravodlivosti a národnej obrany a od r. 1961 vláda, keď sa v miere obzvlášť nebezpečnej rozmáhal niektorý z vymenovaných trestných činov (napr. teror, lúpež, vražda, sabotáž,

¹⁸ Konanie počas stanného práva bolo upravené v § 429 až 446 zákona č. 119/1873 r. z., ktorým sa zavádza nový poriadok súdu trestného, po jeho derogácii v § 247 až 253 zákona č. 87/1950 Zb. o trestnom konaní súdom (Trestný poriadok), a následne po rekodifikácii trestného procesného práva v § 307 až 314 zákona č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdom (Trestný poriadok).

¹⁹ Slovník veřejného práva československého : Svazek 4 : S – T. Praha : Eurolex Bohemia, 2000. ISBN 80-902752-8-1.

a pod.), a to formou vyhlášky, v ktorej sa uviedli trestné činy, ktorých sa stanné právo týka, územie a útvary, na ktoré sa vzťahuje, a pripojila sa hrozba, že každý, kto po vyhlásení spácha taký trestný čin, bude súdený v stannom konaní a potrestaný smrťou.

Účinok stanného práva bol ten, že páchatelovi niektorého z taxatívne vymenovaných trestných činov počas vyhlásenia stanného práva bolo možné uložiť jedine trest smrti,²⁰ ktorý sa vykonal spravidla 3 až 12 hodín po vyhlásení odsudzujúceho rozsudku. Proti rozsudku vyhlásenom stanným súdom v stannom konaní odvolanie nebolo prípustné.

Takýto stav, podobný francúzskej revolúcii, kedy jediným trestom pre páchatel'a počas stanného práva bola smrť a súdne orgány mali povinnosť tento trest takmer okamžite exekvovať, platil na území dnešnej Slovenskej republiky až do 30.06.1990 a bol zrušený nadobudnutím účinnosti zákona č. 178/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok č. 141/1961 Zb. Táto novela stanné konanie ako osobitný druh (spôsob) konania zrušila z dôvodu, ako dôvodová správa k uvedenému zákonu uvádza, že „na základe zmocnenia v § 307 Trestného poriadku č. 141/1961 Zb. sa vláde poskytuje možnosť, aby svojím rozhodnutím fakticky zmenila trestný zákon tak, že viacero trestných činov, z ktorých niektoré v základnej skutkovej podstate dovoľujú uložiť trest odňatia slobody v trestnej sadzbe neprevyšujúcej tri roky, sa trestajú smrťou. Konanie podľa stanného práva má povahu výnimočného súdu, čo je v rozpore s medzinárodnými zmluvnými dokumentmi. V prípade, že by v tej dobe nastala vskutku mimoriadna situácia vyžadujúca okamžitú zmenu trestného zákona, je možné ju vykonať zákonným opatrením predsedníctva Federálneho zhromaždenia vydaným podľa čl. 58 ods. 2 a 3 ústavného zákona č. 143/1968 Zb. o československej federácii.“ Dnešné riešenie takejto situácie by spočívalo vo vyhlásení výnimočného stavu podľa ústavného zák. č. 227/2002 Zb., v rámci ktorého môžu na základe tohto ústavného zákona a po splnení ustanovených podmienok oprávnené orgány prijať opatrenia potrebné na jeho prekonanie.

Záver

Zistili sme, že platné právo SR oprávňuje ústavné orgány možnosťou základné práva a slobody obmedziť. Toto obmedzenie však musí mať dôvod, teda musí sa v príčinnej súvislosti odvíjať od priebehu udalostí v čase krízovej situácie. Základné práva a slobody možno obmedziť len v nevyhnutnom rozsahu, buď na celom území SR alebo na jej časti a len na nevyhnutný čas. Nemožno obmedziť ktoréhoľvek právo alebo slobodu uvedené v druhej hlave Ústavy SR, ale len tie a v takom maximálnom rozsahu, v akom to pre každú krízovú situáciu dovoľuje

²⁰ Tento prísny následok však bolo možné zmierniť tým, že stannému súdu sa priznalo moderačné právo, na základe ktorého namiesto trestu smrti, ktorý mal byť odsúdenému uložený v stannom konaní, súd mohol pre závažné poľahčujúce okolnosti uložiť trest odňatia slobody na 7 až 15 rokov, ak bola výkonom trestu smrti na jednom alebo niekoľkých odsúdených daná výstraha dostačujúca na obnovenie poriadku. Porovnaj § 308 ods. 1 zákona č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdom (Trestný poriadok).

ústavný zák. č. 227/2002 Z. z. Základné práva a slobody nie je možné buď konkrétnemu jedincovi alebo konkrétnej skupine osôb odňať alebo zrušiť.

Ďalšou podstatnou skutočnosťou ovplyvňujúcou základné zásady rozhodovacej činnosti orgánov súdnej moci počas krízových situácií je, že právo zakotvuje zásadu zachovania právneho štátu a nezlučiteľnosti moci aj počas krízovej situácie, z ktorej následne pramení zásada zotrvania platnosti právnych predpisov zo všetkých odvetví práva. Z toho vyplýva, že vypovedanie vojny či vyhlásenie vojnového, výnimočného alebo núdzového stavu nemá vplyv na platnosť a účinnosť právnych predpisov, ak neboli zmenené alebo zrušené riadnou legislatívnou cestou. V čase krízovej situácie zostávajú v platnosti všetky zákony a v nich obsiahnuté zásady a princípy tak, ako aj v čase mieru, a preto nemožno preventívne potrestať osobu za názory a postoje, ak nespáchala trestný čin aspoň v štádiu pokusu alebo prípravy na zločin, nakoľko zásada individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin a zásada zodpovednosti za zavinenie súdnej moci takýto postup nedovoľuje. Z rovnakého dôvodu nemožno obvineného zaťažiť dôkazným bremenom na preukázanie svojej neviny resp. ho od vznesenia obvinenia voči nemu pokladať za vinného, kým nepreukáže opak a súd ho spod obžaloby neoslobodí alebo prokurátor proti nemu nezastaví trestné stíhanie, nakoľko v SR v rámci práva na súdnu ochranu pre osoby, ktoré proti ktorým sa vedie trestné konanie, platí ústavne garantovaná právna domnienka, že sú nevinní, pokiaľ nie j právoplatným rozsudkom súdu rozhodnuté opačne (t.j. prezumpciu neviny). Takisto nie je možné zákonom, teda právnym aktom zákonodarnej moci uznať osobu za vinnú, nakoľko by išlo o vážny zásah zákonodarnej zložky štátnej moci do súdnej moci a narušenie princípu nezlučiteľnosti moci, pretože oprávnenie rozhodovať o vine a treste podľa Ústavy SR výlučne prislúcha súdom. No a napokon sudcovia nesmú svoje rozhodnutia opierať o zásady, právne princípy či cit spravodlivosti v závislosti od vážnosti nastanej situácie, keďže trestným činom je len taký protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone, len zákon ustanoví druh a výšku trestu, ktorým páchatelia možno za spáchanie trestného činu postihnúť, a to len v riadnom zákonnom procese upravenom v platnom trestnom poriadku.

Spoločnou charakteristickou črtou rozhodovania slovenských súdnych orgánov v čase krízovej situácie s rozhodovaním revolučných tribunálov zriadených počas jakobínskej diktatúry verejného blaha na konci 18. storočia je zostrenie individuálnej trestnej represie za spáchanie trestného činu za krízovej situácie, avšak nie zostrenie absolútne, keď jediným trestom je výnimočný trest – trest smrti, ale len v ústavných medziach už spomenutých zásad *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*.

Mgr. Vladislav Birás
Právnická fakulta
Univerzity Komenského v Bratislave

Použitá literatúra

1. BEŇA, J. Historickoprávne prejavy štátneho terorizmu. In Terorizmus a medzinárodné právo. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2007, s. 60-81. ISBN 978-80-969320-2-3.
2. BEŇA, J. Pramene k dejinám práva : Novovek. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2009, 420 s. ISBN 978-80-7160-251-4.
3. BURDA, E. – ČENTÉŠ, J. – KOLESÁR, J. – ZÁHORA, J. Trestný zákon : 1. diel : (§ 1 - 143). Praha : C. H. Beck, 2010, 1106 s. ISBN 978-80-7400-324-0.
4. CÍSAŘ, J. Právní dějiny Francie. In Dějiny evropského kontinentálního práva. Praha : Linde, 2003. 809 s. ISBN 80-7201-387-4.
5. ČENTÉŠ, J. a kol. Trestné právo procesné. Šamorín : Heuréka, 2012, 864 s. ISBN 80-89122-75-2.
6. IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné : 1 : Všeobecná časť. Bratislava : Iura Edition, 2006, 530 s. ISBN 80-8078-099-4.
7. POSLUCH M. – CIBULKA, E. Štátne právo Slovenskej republiky. Šamorín : Heuréka, 2006, 335 s. ISBN 80-89122-31-0.
8. Slovník veřejného práva československého : Svazek 4 : S – T. Praha : Eurolex Bohemia, 2000. 995 s. ISBN 80-902752-8-1.
9. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
10. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu
11. VOJÁČEK, L. a kol. Dejiny verejného práva a prameňov práva. Bratislava : Univerzita Komenského Právnická Fakulta, 2010. 413 s. ISBN 978-80-71-60-291-0.
12. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon

Vývoj trestania a jeho primeranosti v rímskom práve v súvislosti s deliktom *furtum*

Viktor Pančíšin

Abstrakt

Je samozrejmé, že trestanie ako aj jeho primeranosť si prešli historickým vývojom. Cieľom príspevku bude preto poukázať na ich vývoj primárne z pohľadu ich úpravy v rímskom práve, pričom zastávame názor, že nahliadanie práve tohto právneho systému výrazne môže dopomôcť k lepšiemu pochopeniu zásad udeľovania trestov v súčasnosti. Príspevok rozdelili do akýchsi dvoch tematických častí. V prvej skúmame čo to vlastne tresty sú a boli, aký bol ich účel ako aj ich moderné uplatňovanie. Takýmto oboznámením s problematikou sa postupne dopracujeme k podstate príspevku a to k vývoju ukladania trestu a s ním súvisiacej primeranosti v prípadoch spáchania civilného deliktu krádeže, ktorá tvorí druhú časť nášho príspevku. V nej sa bližšie zameriame na postupný vývoj trestania od jeho počiatkov v podobe použitia svojpomoci až po prétorom stanovený peňažný trest¹.

Kľúčové slová

Odveta, peňažný trest, primeranosť, krádež

Abstract

It is certain that the punishment as well as its adequacy came through some historical development. The main goal of this article then will be to focus on this development mainly in the Roman law, because we believe that knowing its regulation of punishment and its adequacy could resolve in better understanding of these institutes in modern law. We decided to divide our article into two thematic parts. In the first one we will present problematic of punishment, its purpose in ancient times as well in modern law. By this we will make our way to the merit of our paper – development and adequacy of punishment in relation to the delict of theft. In this part we will focus on development of punishment from revenge to the more civilized form of penal fines made by praetor.

Keywords

Revenge, penal fine, adequacy, theft

Úvod

V modernej dobe a vo vyspelých právnych systémoch je nemysliteľné aby sa na niekoho, kto sa dopustil protiprávneho konania hľadalo v súvislosti s uložením trestu rovnako ako na niekoho, kto spáchal oveľa závažnejší protiprávny čin. Inými slovami, rozličným protiprávnym konaniam by mali zodpovedať aj rozličné tresty.

¹ Ďalší „vývojový stupeň“ v nahliadaní na túto problematiku predstavoval trest v podobe náhrady škody, ktorý bol uplatňovaný v klasickom ako aj justiniánskom práve.

Samozrejme, že aj pri tomto tvrdení treba brať ohľad na ďalšie skutočnosti, ako napríklad na opakujúce sa prejavy takéhoto protiprávneho konania posudzovanej osoby (recidíva), alebo spôsob a motív spáchania protiprávneho činu. Tie mohli a v skutočnosti aj často - krát majú výrazný vplyv na ukladanie trestu a preto sa pri jeho ukladaní netreba riadiť iba prostredníctvom charakteru spáchaného protiprávneho činu, resp. jeho systematizáciou v rámci trestného zákona. Všetky tieto čiastkové elementy určujú druh a výmeru trestu, čiže v podstate problematiku jeho primeranosti.

Nielen v súčasnosti ale aj v rímskom štáte bolo potrebné upravovať protiprávne správanie sa členov spoločnosti. Z praktického hľadiska si rímska spoločnosť preto na udržanie poriadku a spravodlivosti musela vytvoriť skupinu ochranných mechanizmov/nástrojov pred protiprávnym správaním sa jednotlivcov v jej spoločnosti. Týmito nástrojmi boli tresty.

Trest môžeme, a to nielen v ponímaní rímskeho práva, ale celkom všeobecne chápať ako nejaký zákonom alebo (v prípade raného rímskeho práva) aj obyčajou stanovený právny následok za určité konania, ktoré sú (boli) právnym poriadkom definované ako protiprávne.

Zaujímavé je, že jeho podstata sa v dejinách ľudskej spoločnosti veľmi nelíšila. Vždy sa vychádzalo z toho, že sa odsúdenému v určitom rozsahu obmedzovali jeho práva (napríklad právo na život, na telesnú integritu, osobnú slobodu, majetok, alebo iné nehmotné práva) a či už skúmame systémy trestov dávno zaniknutých ľudských civilizácií, alebo systémy trestov dnešných štátov, podstata ujmy zostala zachovaná².

Moderné chápanie trestu a jeho primeranosti

V súvislosti so skutočnosťou, že rímske právo ovplyvnilo väčšiu časť koncepcií moderných právnych poriadkov (prostredníctvom jeho recepcie), v stručnosti si predstavíme chápanie udeľovania a primeranosti trestu aj v súčasnej právnej vede.

Z dôvodu, že vo väčšej časti príspevku sa budeme venovať úprave trestov vyplývajúcich z deliktu krádeže, ktorá je v súčasnej slovenskej právnej vede systematizovaná ako prečin, poslúži nám pre priblíženie chápania primeranosti a udeľovania trestu slovenský Trestný zákon.

V odvetví slovenského trestného práva rozoznávame hneď niekoľko druhov trestov. Od peňažného či trestu odňatia slobody až po uloženie ochranného opatrenia. Ich ukladanie a všeobecné zásady vyjadrené v súvislosti s nimi sú obsahom paragrafu 34 zákona číslo 300/2005 Z.z..

Podľa jeho znenia má trest v prvom rade zabezpečiť ochranu spoločnosti (prevenciu) pred páchatelom tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život ako aj odradil iných od páchania podobných protiprávnych konaní.

² FÁBRY, A. : Penológia, Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského 2000, str. 9

Domnievame sa ale, že samotná zásada primeranosti trestania je vyjadrená konkrétnejšie v jeho 4. odseku. Podľa jeho znenia by mal súd pri určovaní prísnosti a výmery trestu páchatelovi prihliadať najmä na :

- spôsob spáchania činu
- jeho následok,
- zavinenie,
- pohnútku,
- prítážujúce okolnosti, poľahčujúce okolnosti a
- na osobu páchatel'a, jeho pomery a možnosť jeho nápravy³.

Vývoj trestu a jeho „primeranosti“ v rímskom pre prípady spáchania deliktu *furtum*

Z historicko-právneho hľadiska je pochopiteľné a logické, že skoro žiadne trestanie (bez ohľadu na právny systém) nemohlo byť spočiatku spravodlivé alebo rozumné a tak ani nemohlo dosahovať kvalít ich úpravy v moderných právnych poriadkoch⁴.

Tresty ako aj celá zodpovednostná sústava rímskeho štátu v jeho ranom období bola spravidla založená na princípe svojpomoci a odvety. Poškodený tak mohol na dosiahnutie resp. uspokojenie svojho nároku použiť proti páchatel'ovi ako prostriedky vlastné (svojpomoc) tak aj prostriedky svojich príbuzných - znak rodovej spoločnosti⁵.

Jej postupným rozkladom pozorujeme, že v oblasti súkromných protiprávnych previnení, silnela snaha rímskeho štátu prechádzať od systému dobrovoľnej kompenzácie na systém zodpovednosti na základe pokút a v konečnom dôsledku až na princíp náhrady škody, pričom v sfére verejných trestných činov nebol ničím nezvyčajným ani trest smrti⁶.

Z uvedenej „zrýchlenej“ verzie vývoja ukladania trestov v rímskom štáte môžeme konštatovať, že cieľom súkromného rímskeho práva v oblasti ukladania trestov bola v konečnom dôsledku primárne náprava spôsobeného stavu poškodenej osoby. Inými slovami trest mal reštitučnú alebo kompenzačnú funkciu, pričom hlavnou úlohou trestu v prípade spáchania verejného trestného činu (*crimina publica*), bolo potrestanie páchatel'a.

Z toho potom usudzujeme, že na rozdiel od prostriedkov nápravy používaných súkromným právom mali tieto tresty prevenčný charakter a vzhľadom

³ SAMAŠ, O. - STIFFEL, H. - TOMAN, P.: Trestný zákon, Bratislava, Iura Edition 2006, str. 78

⁴ Ako príklad takéhoto trestania si z dejín môžeme uviesť hromadné potrestanie Spartakovho povstania v Starovekom Ríme, v ktorom popravili až 6000 osôb.

⁵ FÁBRY, A.: cit. op. 2, str. 10

⁶ Jeden z najstarších druhov trestov. Najčastejším prameňom pri jeho vykonávaní a ukladaní bola právna obyčaj. Tento trest bol špecifický tým, že mohol postihnúť všetky vrstvy rímskej spoločnosti, či už plnoprávných obyvateľov, ale aj otrokov – podľa rímskeho práva tiež označovaných ako hovoriace veci.

na skutočnosť, že v týchto prípadoch nezriedka dochádzalo k použitiu trestu smrti sme názoru, že prevenčná funkcia mala skôr generálny ako individuálny charakter⁷.

Takéto delenie a chápanie trestov a ich primeranosti však bezpochyby bolo výsledkom až dlhého historického vývoja rímskeho štátu a nemožno ho aplikovať v rímskom práve vo všetkých jeho historických obdobiach. V príspevku sa preto pokúsime predstaviť postupný vývoj trestania deliktu *furtum* a v súvislosti s tým aj pozorovať napredovanie v otázke jeho primeranosti – „od pomsty, resp. beztrestného zabitia páchatel'a k zaplateniu pokuty“.

Prechod od pomsty k pokute

Úvodom tejto, môžeme povedať, tematicky druhej časti nášho príspevku je potrebné poznamenať, že svojpomoc ako najstarší prostriedok ochrany súkromných záujmov v rímskom práve bol (ako sme už uviedli) pravdepodobne nástrojom existujúcim a uplatňujúcim sa ešte v rodovej spoločnosti a preto môžeme tvrdiť, že najpravdepodobnejšie vychádzal z právnej obyčaje.

Zaujímavé ale je, že jej prítomnosť možno pozorovať aj v ustanoveniach Zákona 12 tabúl⁸. Sme ale názoru, že v rámci neho sa však už používa, mohli by sme povedať, regulovane/umiernenejšie resp. až pri naplnení stanovených znakov, ktoré ju odôvodňovali.

Konkrétne z jeho VIII. tabule si na potvrdenie tejto tézy môžeme pre ilustráciu predstaviť dva takéto prípady a to prípad spáchania tzv. *membrum ruptum*⁹ a *furtum manifestum*.

Prvý spomínaný prípad predstavoval situáciu kedy protiprávnym konaním osoby došlo k fyzickému poškodeniu inej osoby, napríklad k vypichnutiu oka alebo zlomeniu končatiny druhej osobe.

Domnievame sa, že takéto konanie označované ako *membrum ruptum* predstavovalo určitý variant civilného deliktu urážky tzv. *iniuria*¹⁰, konkrétnejšie jej najzávažnejší druh – *iniuria atrox*¹¹.

Si *membrum rup(s)it, ni cum eo pacit, talio esto*¹². „Ak zlomí končatinu a nedohodne sa s ním, nech siahne po odvete.“

Z uvedeného je zrejmé, že pri spáchaní deliktu *membrum ruptum* mal vinník utrpieť takú istú škodu ako jeho obeť, pričom takémuto „osudu“ sa mohol vinník vyhnúť iba v prípade ak sa s poškodeným dohodol na inej kompenzácií¹³.

⁷ To znamená, že sa ustanoveným trestom pôsobilo najmä na ostatných členov spoločnosti – nevinníkov, aby sa takéhoto konania v budúcnosti vyvarovali, inak by ich čakal podobný osud.

⁸ Je zbierkou rímskeho obyčajového práva. Vytvoril sa na podnet plebejcov, ktorí ho požadovali aby zabránili voľnému vykladaniu práva. Bol vytvorený v 5. storočí pred našim letopočtom a do nástupu Justiniana sa považoval za súpis rímskeho obyčajového práva. Skladá sa z 12 tabúl, v rámci ktorých je rozpracované procesné, rodinné, dedičské, súkromné právo a správa rímskeho štátu

⁹ Strata alebo poškodenie hocijakej časti tela (napr. vypichnutie oka)

¹⁰ Vychádzame zo skutočnosti, že ten bol špecifický tým, že nezahrňoval iba urážku v slovnej podobe alebo iné morálne bezprávie, ale za *iniuriu* sa považovalo aj poškodenie tela

¹¹ Ťažká urážka, vážne ublíženie na tele – BARTOŠEK, M.: Encyklopédia rímskeho práva, Praha, Panorama 1981, str. 173

¹² L XII, VIII.2

Nás však (najmä vzhľadom na zvyšok príspevku) bude viac zaujímať druhý prípad, čiže spáchanie zjavnej/manifestačnej krádeže tzv. *furtum manifestum* a v súvislosti s ukladaním trestu a jeho primeranosti aj jeho porovnanie s jeho ďalším variantom – *furtum nec manifestum*.

Pre modernú romanistiku je známou skutočnosť, že samotný delikt krádeže sa v ponímaní rímskeho práva diferencoval na viacero druhov. Najznámejšie bolo jeho základné delenie na: *furtum rei* („krádež vecí“), *furtum usus* („krádež úžitku“) a *furtum possessionis* („krádež držby“).

Preskúmanú *furtum manifestum* by sme potom, na základe predstavenej diferenciácie deliktu *furtum*, mohli charakterizovať resp. systematizovať pod *furtum rei* („krádež vecí“). Samotná *furtum manifestum* predstavovala krádež, pri ktorej bol páchatel' aj bezprostredne prichytený - to v ponímaní rímskeho práva znamenalo, že nestihol ukradnutú vec odniesť/ukryť na vopred premyslené miesto¹⁴.

Zaujímavou je pre nás najmä práve kvôli skutočnosti, že pre tento delikt sa v rámci Zákona 12 tabúl rozlišovalo resp. schvaľovalo použitie svojpomoci, pričom pri jeho spáchaní mohla poškodená osoba vinníka aj beztrestne zabiť.

Takáto ráznosť konania poškodeného však bola „regulovaná“ určitými pravidlami. Pre prípad deliktu *furtum manifestum* to boli aj tieto : prichytenie zlodca pri čine, privolanie susedov a podstatnou, keď nie najpodstatnejšou bola skutočnosť či bol páchatel' prichytený v noci alebo cez deň.

Preto ak sa jednalo o tzv. *fur nocturnus*, čiže doslova o „nočného zlodca“ bolo zabitie páchatel'a v súvislosti s použitím svojpomoci, môžeme povedať legálne čo môžeme preukázať aj prostredníctvom zachovanej časti z jeho VIII. tabule. *Si nox furtum faxsit, si im occisit, iure caesus esto*¹⁵. „Ak kradne v noci a ak je zabitý, je zabitý právom“.

V takejto situácii však vzápätí musel poškodený privolať susedov, aby tak jeho čin dostal znak publicity a zároveň ho pred ostatnými legitimizoval, v dôsledku čoho ho už nikto nemohol obviňovať z vraždy¹⁶.

Pokračovanie predstaveného úseku VIII. tabule ďalej hovorí o možnosti použitia svojpomoci aj v prípade spáchania manifestačnej krádeže za denného svetla. *Luci ... si se telo defendit, ... endoque plorato*¹⁷. „Za svetla ... ak sa bráni so zbraňou, ... a nech volá o pomoc.“

Určitú podobnosť so spáchaním krádeže v noci pozorujeme v prvku privolania susedov. Poškodenej osobe v takejto situácii ale vznikala povinnosť zlodca predviesť pred prétora a až on (na rozdiel od prípadu „nočného zlodca“) mu nad ním udelil plnú moc tzv. *addictio*.

¹³ WALBANK, F.W. - ASTIN, A.E. - FREDERIKSEN, M.W.: The Cambridge Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press 1990, str. 156

¹⁴ Vo všetkých ostatných prípadoch sa krádež považovala za nemanifestačnú – zatajenú.

¹⁵ L XII, VIII.13

¹⁶ NIPPEL, W.: Public order in ancient Rome, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, str. 35

¹⁷ L XII, VIII.13

Tým sa mu zverilo panstvo nad páchatel'ovým životom a smrťou. Takto mohol poškodený páchatel'a napríklad predať do otroctva alebo si ho ako jedného ponechať sám.

To znamená, že na rozdiel od prípadu prichytenia zlodēja v noci nemohol poškodený konať s rovnakou ráznoš'ou a okamžite páchatel'a zabiť a práve na základe tejto situácie pozorujeme nami spomínanú reguláciu resp. „brzdu“, ktorá síce predstavuje iba malý no aspoň nejaký posun v otázke trestania a hlavne jeho primeranosti v prípade spáchania zjavnej krádeže v rímskom práve.

S výraznejším ústupom v nahliadaní na otázku svojpomoci a odplaty ako „nástrojov spravodlivosti“ pri spáchaní zjavnej krádeže sa stretávame prostredníctvom názoru právnika Ulpiana :

*Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit*¹⁸. „Ak niekto zabije zlodēja v noci, nebude potrestaný iba vtedy, ak nemohol uchovať páchatel'ov život, bez toho aby tým neohrozil ten svoj.“

Komparáciou ustanovenia pochádzajúceho zo Zákona XII tabúl (konkrétne VIII. 13) hovoriacom o trestaní „nočného zlodēja“ a predstaveným fragmentom právnika Ulpiana pochádzajúceho z justiniánskych Digest pozorujeme, že ráznoš' konania poškodeného sa postupne zmierňovala dokonca aj v prípade prichytenia zlodēja v noci.

Domnievame sa, že takéto celkové zmierňovanie trestania, ktoré pozorujeme aj prostredníctvom názoru Ulpiana uvedenom v Ulp. D 48.8.9 bolo ovplyvnené hneď dvoma výraznými skutočnosťami.

Za prvú považujeme právotvornú činnosť prétora, ktorý svojpomoc a iné „primitívne“ spôsoby trestania odsudzoval tak pre prípady slobodných osôb ako aj otrokov. To si môžeme ilustrovať na základe fragmentu pochádzajúceho z Gaiových Inštitúcií. Presnejšie v jeho 3. knihe a 189. fragmente sa píše : ... *sed postea inprobata est asperitas poenae, et tam ex serui persona quam ex liberi quadrupli actio praetoris edicto constituta est*¹⁹. „...prisnosť trestu (za krádež) sa prestáva uplatňovať a tak ako pre slobodnú osobu, tak aj pre otroka sa zaviedla prétorská žaloba na zaplatenie štvornásobku veci“.

Druhou skutočnosťou, ktorá ovplyvnila resp. mohla ovplyvniť zmierňovanie trestania bol postupný vývoj a rast rímskeho štátu a to nie len v jeho sociálnej ale najmä hospodárskej sfére. Preto si myslíme, že prétorom zavedené peňažné pokuty sa v určitej miere mohli odvádzať aj od hospodárskych potrieb poškodenej osoby. Pre ňu bolo popravde tiež výhodnejšie žiadať pokutu vo výške viacnásobku hodnoty ukradnutej veci ako obyčajnú satisfakciu v jej primitívnej forme – svojpomoc/odveta.

Tie tak postupne vystriedali nové druhy trestov v podobe peňažných pokút a neskôr (najmä v klasickom ako aj justiniánskom práve) aj prostredníctvom náhrady škody.

Predstavovali nástroj rímskeho štátu ako postupne vytlačiť zaužívaný a niekedy aj zneužívaný systém svojpomoci a odvety, prostredníctvom ktorých sa

¹⁸ Ulp D 48.8.9

¹⁹ Gai. Inst. 3.189

často - krátk neprimerane trestali páchatelia, mohli by sme povedať aj „bežných“ súkromnoprávných previnení resp. deliktov ako napríklad krádeže.

Aj keď takýchto trestov bolo viac (peňažné, vec vymahajúce), z dôvodu dodržania rozsahu strán príspevku si v stručnosti predstavíme iba skupinu peňažných pokút vzťahujúcich sa na delikt *furtum*.

Prostriedkami na vymáhanie takto zavedených pokút boli žaloby - *actiones*. Konkrétne peňažnou žalobou bola pretorská žaloba *actio furti*. Tá mala viacero derivátov, ktoré sa od seba odlišovali nielen príponou (podľa toho k akej krádeži došlo – *manifesti/nec manifesti*) ale hlavne výškou ustanovenej pokuty.

Pri spáchaní zjavnej, čiže *furtum manifestum* sa vývojom ustanovila (ako sme si prezentovali aj na príklade názoru právnika Gaia uvedenom v Gai. Inst. 3.189) pokuta vo výške štvornásobku hodnoty ukradnutej veci²⁰ a páchatel tak už naďalej nepodliehal svojvôli poškodeného, ktorému sa predtým (hlavne v prípade pristihnutia zlodēja v noci) ponúkali neprimerane kruté prostriedky na dosiahnutie jeho satisfakcie.

No súvislosti s ním resp. jeho komparáciou s trestom za *furtum nec manifestum*²¹ zisťujeme niekoľko zaujímavostí, ktoré podľa nás nepôsobili dojmom spravodlivosti či (vzhľadom na charakter *furtum nec manifestum* a jeho vzťah k ukradnutej veci) primeranosti. Prvú môžeme pozorovať v ustanovení Gaiových Institutiones. Konkrétne v 3. Knihe a 190 fragmente sa uvádza : *Nec manifesti furti poena per legem XII tabularum dupli inrogatur, eaque etiam praetor conseruat*²². „Trestom za *furtum nec manifestum* bol podľa Zákona XII tabúl dvojnásobok poškodenej veci a takéto ustanovenie vo svojom edikte ponechal aj pretor.“

Na základe prezentovaného pozorujeme, že pre prípady spáchania deliktu *furtum nec manifestum* existovalo použitie pokuty vo forme dvojnásobku hodnoty ukradnutej veci už v čase keď sa pre *furtum manifestum* (podľa názoru právnika Gaia) bol priznávaný kapitálny trest²³.

Za ďalšiu zvláštnosť podobne považujeme aj skutočnosť výšky peňažných trestov za tieto druhy deliktuálneho konania. Kým páchatel deliktu *furtum nec manifestum*, ktorý mohol aj reálne s vecou po krádeži manipulovať, užívať ju atď. bol potrestaný iba dvojnásobkom hodnoty takejto veci, páchatel *furtum manifestum*, pri ktorej bol aj hneď prichytený bol podľa nášho názoru potrestaný nepomerne prísne a to štvornásobkom hodnoty ukradnutej veci. Preto sa nám javí takáto úprava trestu mierne nespravodlivá a neprimeraná vzhľadom k možnostiam nakladania s ukradnutou vecou.

„Zadost'účinenie“ spravodlivosti a v určitom zmysle aj primeranosti trestu v prípade spáchania zatajenej krádeže pozorujeme v samotnom charaktere

²⁰ ROBY, H.J.: Roman private law in the times of Cicero and of the Antonines, New Jersey, The Lawbook Exchange, Ltd. 2000, str. 210

²¹ Predstavovala ďalší druh krádeže veci. Na rozdiel od *furtum manifestum* sa *furtum nec manifestum* charakterizovala tým, že páchatel nebol pri krádeži prichytený ale jeho protiprávne konanie „vyšlo najavo“ až neskôr.

²² Gai. Inst. 3.190

²³ *Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat.* („Podľa Zákona 12 tabúl bol trest za *furtum manifestum* trestom kapitálnym“) – Gai Inst. 3.189

prislúchajúcej žaloby pre zatajenú krádež. *Actio furti nec manifesti*, ktorá bola uplatniteľná pri spáchaní tohto druhu krádeže mohla, na rozdiel od *actio furti manifesti*, postihnúť nielen samotného páchatel'a krádeže, ale aj jeho pomocníkov/spolupáchateľov²⁴ a vzhľadom na známu zásadu kumulácie záväzkov z deliktu sa trest dvojnásobnej pokuty mohol vymáhať od každého z nich - to znamená, že každý delikvent mal povinnosť plniť poškodenému celý záväzok. Skutočnosťou ale zostáva fakt, že k takémuto následku mohlo dôjsť iba v prípade spáchania krádeže *ope et consilio* (pomocou alebo návodom), čiže vo forme spolupáchateľstva.

Okrem týchto dvoch ustálených trestov (vo forme pokút vo výške dvojnásobku a štvornásobku hodnoty ukradnutej veci) skoršie rímske právo poznalo aj priznanie trestu za tzv. *furtum oblatum* alebo *furtum conceptum* vo výške trojnásobku hodnoty ukradnutej veci.

Tieto tresty spoločne s ich prislúchajúcimi žalobami sa však už v klasickom, no najneskôr justiniánskom, práve nevyužívali.

Záver

Zo všetkých, v príspevku uvedených skutočností by sme mohli skonštatovať nasledovné. Peňažný trest za delikt *furtum* v rímskom práve sa chápal ako určitá alternatíva, alebo lepšie povedané stredná cestu medzi úpravou resp. chápaním trestania v zmysle súkromného a trestného rímskeho práva.

To si môžeme vysvetliť na príklade viackrát spomínaného trestu za *furtum manifestum*. Prétorom ustanovená pokuta vo výške štvornásobku hodnoty ukradnutej veci bola na jednej strane ustanovená (mohli by sme povedať) nad mieru uspokojenia poškodenej strany, no ani zďaleka nedosahovala prísnosť trestov podľa trestného práva, čiže za *crimina publica*²⁵, ktoré nezriedka končili smrťou páchatel'a.

Aj keď sa praktiky trestania krádeže prostredníctvom svojpomoci v klasickom období rímskeho štátu už temer nevyužívali a prevládli umiernennejšie ale hlavne primeranejšie druhy trestov je možné naďalej v určitej miere pozorovať jej vplyv aj v jeho ďalšom trvaní.

Ten je najbežnejšie viditeľný v súvislosti s uplatňovaním základných zásad používajúcich sa pri priznávaní zodpovednosti a celkom všeobecne účinnosti žalôb z deliktov.

Ide napríklad o zásadu hovoriacu o tom, že poenálna žaloba „zomiera“ spoločne s osobou páchatel'a takéhoto protiprávneho konania (v našom prípade krádeže) – t.j. zásada pasívnej nezdeditelnosti. Podobnosť resp. vplyv svojpomoci

²⁴ *Actio furti nec manifesti* mala žalobnú formulu koncipovanú *in ius concepta* (to znamenalo, že ju bolo možné použiť iba voči rímskym občanom a na základe fikcie aj na cudzincov) a mohla smerovať tak proti hlavnému vinníkovi krádeže ako aj proti jeho spolupáchateľom – VRANA, V.: Niektoré aspekty *furtum* podľa klasického, justiniánskeho rímskeho práva a *ius commune*, In: *Delicta privata a crimina publica* v rímskom práve, Košice, PF UPJŠ v Košiciach 2010, str. 18

²⁵ HUNTER, W.A.: *A systematic and historical exposition of Roman law*, Londýn, Sweet & Maxwell 1803, str. 1064

v súvislosti so svojpomocou vidíme v skutočnosti, že ani ona sa nevzťahovala na dedičov páchatel'a.

JUDr. Viktor Pančišin
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

Pôvodné zdroje

1. *Digesta Iustiniani*: anglický preklad – MOMMSEN, T. – KRUEGER, P. – WATSON, A.: Digest of Iustinian, Philadelphia, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press 1985, 969 s., ISBN 0-8122-7945-X
2. *Gai Institutiones*: český preklad – KINCL, J.: Gaius – Učebnice práva ve čtyřech knihách, Plzeň, Aleš Čeňek s.r.o. 2007, 326 s., ISBN 978-80-7380-054-3

Odborná literatúra

1. BARTOŠEK, M.: Encyklopedia rímskeho práva, Praha, Panorama 1981, 512 s.
2. FÁBRY, A.: Penológia, Bratislava, Právnická fakulta Univerzity Komenského 2000, 408 s., ISBN 9788071601401
3. HUNTER, W.A.: A systematic and historical exposition of Roman law, Londýn, Sweet & Maxwell 1803, 1122 s.
4. NIPPEL, W.: Public order in ancient Rome, Cambridge, Cambridge University Press 1995, 163 s., ISBN 9780521387491
5. ROBY, H.J.: Roman private law in the times of Cicero and of the Antonines, New Jersey, The Lawbook Exchange, Ltd. 2000, 1149 s., ISBN 9781584770749
6. SAMAŠ, O. - STIFFEL, H. - TOMAN, P.: Trestný zákon, Bratislava, Iura Edition 2006, 938 s., ISBN 9788080783709
7. SKŘEJPEK, M.: Prameny rímskeho práva, Praha, LexisNexis CZ s.r.o, 2004, 376 s., ISBN 8086199894
8. VRANA, V.: Niektoré aspekty *furtum* podľa klasického, justiniánskeho rímskeho práva a *ius commune*, In: *Delicta privata a crimina publica* v rímskom práve, Košice, PF UPJŠ v Košiciach 2010, 194 s., ISBN 978-80-7097-841-2
9. WALBANK, F.W. - ASTIN, A.E. - FREDERIKSEN, M.W.: The Cambridge Ancient History, Cambridge, Cambridge University Press 1990, 828 s., ISBN 978052123446

Základné zásady v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vo veciach nepriamych daní

Jozef Sábo

Abstrakt

Tento článok sa zaoberá princípom daňovej neutrality vo vzťahu k vývoju spoločného systému dane z pridanej hodnoty. Príspevok analyzuje zásadu daňovej neutrality ako všeobecného princípu práva EU, ktoré boli formulované rozhodovacou činnosťou Súdneho dvora EU. Zároveň sa tento článok zaoberá otázkou, nakoľko sú všeobecné princípy práva EU správne implementované v rozhodovacom procese Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. V nadväznosti na uvedené identifikuje konkrétne rozhodnutie vo veci dane z pridanej hodnoty, v ktorom Najvyšší súd Slovenskej republiky zlyhal pri zabezpečení správnej aplikácie zásady daňovej neutrality.

Kľúčové slová

Daň z pridanej hodnoty, všeobecné princípy práva Európskej únie, zásada daňovej neutrality, Súdny dvor Európskej únie, Najvyšší súd Slovenskej republiky, náhrada nedôvodne vyfakturovanej dane z pridanej hodnoty

Abstract

This article deals with principle of tax neutrality in relation to the development of common system of value added tax. The article analyzes principle of tax neutrality as one of general principles of EU law – which were developed by case-law of European Court of Justice of European Union. Moreover this article deals with question, how general principles of EU law are implemented in reasoning of Supreme Court of the Slovak Republic. Furthermore, the article points out certain decision concerning value added tax, in which Supreme Court of the Slovak Republic has failed to provide the proper application of principle of fiscal neutrality.

Keywords

Value added tax, general principles of EU law, tax neutrality, the Court of Justice of European union, the Supreme Court of the Slovak Republic, refund of tax improperly invocoed

Úvod

Na úvod je potrebné stručne vymedziť predmet, ktorému bude venovaná pozornosť v tomto článku a to na podklade teoretických východísk vedy o daňovom práve. „Nepriame dane sú tie dane, pri ktorých tzv. daňovník (tj. spotrebiteľ) a destinátor dane sú rozdielne osoby. Spravidla sa zahŕňajú do cien

tovarov a služieb, ktoré daňovo postihujú.“¹ V slovenskej daňovej sústave takto vedľa seba vystupujú daň z pridanej hodnoty a spotrebné dane, pričom v tomto článku bude venovaná pozornosť práve dani z pridanej hodnoty. Charakteristiku dane z pridanej hodnoty podáva Babčák a konštatuje, že „DPH je všeobecnou nepriamou daňou spotrebného charakteru.“

Na tomto mieste je však nutné podotknúť, že vo svete je možné rozoznávať viacero prístupov zdaňovania spotreby.² Rovnako tak boli štátmi implementované viaceré systémy dane z pridanej hodnoty. Ako príklad je možné uviesť systém dane z pridanej hodnoty uplatňovaný v rámci Európskej únie (v anglickom jazyku *common system of value added tax alebo VAT*), systém dane z pridanej hodnoty implementovaný v Japonsku a Kanadský systém dane z tovarov a služieb (v anglickom jazyku *Goods and Services Tax alebo GST*). Slovenská republika ako členský štát Európskej únie (ďalej iba „EU“) zaviedla³ systém dane z pridanej hodnoty uplatňovaný v EU⁴. Z pojmového hľadiska vo vnútroštátnom právnom poriadku absentuje legálna definícia tohto systému dane z pridanej hodnoty resp. dane z pridanej hodnoty ako takej. Na druhej strane je možné poukázať na právo EU keďže „prvá smernica Európskej Komisie o dani z pridanej hodnoty ponúkla definíciu dane z pridanej hodnoty,“⁵ Konkrétne článok 2 Prvej smernice Rady z 11. apríla 1967 o harmonizácii právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa dane z obratu hovorí, že *princíp spoločného systému dane z pridanej hodnoty je založený na zásade, že na tovar a služby sa uplatňuje všeobecná spotrebná daň presne proporčne k cene tovaru a služieb, bez ohľadu na počet plnení uskutočnených vo výrobnom a distribučnom procese pred stupňom, ktorý je zaťažený daňou. Na každé plnenie sa vyrúbi daň z pridanej hodnoty vypočítaná z ceny tovaru alebo služieb podľa sadzieb platných pre tento tovar alebo služby po odrátaní dane z pridanej hodnoty, ktorou boli priamo zaťažené jednotlivé nákladové prvky.*

Pri rozlišovaní pojmu základných zásad bude tento článok vychádzať z chápania a pojmového vymedzenia základných zásad práva EU. K uvedenému postupu vedie najmä skutočnosť, že daň z pridanej hodnoty je plne harmonizovanou daňou. Keďže podľa názoru autora by nebolo potrebné ani žiaduce zamerať sa exemplifikatívny výpočet týchto základných zásad, sústreďí sa tento článok na priblíženie zásady daňovej neutrality dane z pridanej hodnoty.

¹ BABČÁK, V.: *Slovenské daňové právo*. Bratislava: EPOS, 2012, str. 35.

² Advisory commison on Intergovernmental relations.: *The Value Added Tax and alternative sources of federal revenue*. Washington, 1973, s. 9.

³ v súčasnosti zákon č. 222/2004 Z.z. o dani z pridanej hodnoty v platnom znení

⁴ vymedzený okruhom viacerých sekundárnych právnych aktov, ktoré možno označiť „základné kamene“ systému dane z pridanej hodnoty EU. Z historického hľadiska takýmto prameňom Šiesta smernica - Smernice Rady 77/388/EHS zo dňa 17. mája 1977 (Šiestu smernicu) o zosúladení právnych predpisov členských štátov týkajúcich sa daní z obratu – spoločný systém dane z pridanej hodnoty, jednotný základ jej stanovenia (Mimoriadne vydanie Ú. v. EÚ, 09/zv. 01) v znení Smernice Rady 2005/92/ES z 12. decembra 2005 (Ú. v. EÚ L 345, 28.12.2005). Ktorá bola nahradená Smernicou Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty (Ú. v. EÚ L 347, 11.12.2006).

⁵ SCHENK, A., OLIVER, O.: *Value Added Tax a Comparative Approcach (Cambridge Tax Lax Series)*. Cambridge University Press, 2007, s.17.

Zároveň ďalej priblíži konkrétne aplikačné všeobecných princípov práva EU, ktoré sa premietli do jednotlivých rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky.

Zásada daňovej neutrality ako základná zásada v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie

Zásada daňovej neutrality patrí k jednej zo zásad ako daňového práva, tak aj dane z pridanej hodnoty. Veda o daňovom práve používa princíp neutrality zdaňovania vo význame toho, že tento „princíp znamená, že dane majú byť k podnikateľským subjektom, ktoré podliehajú zdaneniu, indiferentné. Daňová sústava (spolu s ostatnými ekonomickými nástrojmi) má vytvárať rovnaké podmienky pre podnikanie a iné ekonomické aktivity pre všetky ekonomické subjekty.“⁶ Na daň z pridanej hodnoty sa takéto teoretické vymedzenie v najširšom slova zmysle samozrejme vzťahuje, avšak v prípade aplikácie tohto princípu na konkrétnu právnu je potrebné vymedziť jeho bližší pojmový a právny rámec.

Ako bolo poukázané vyššie v globalizovanej ekonomike vedľa seba existuje viacero daňových systémov dane z pridanej hodnoty. Preto aj z pohľadu daňovej neutrality sa začalo pristupovať k rozlišovaniu vnútornej (internej) a vonkajšej (externej) daňovej neutrality. Vnútna daňová neutralita znamená, že „finálny spotrebiteľ znáša daňové bremeno dane z pridanej hodnoty v takej výške podľa príslušnej daňovej sadzby bez ohľadu na počet transakcií v produkčnom a distribučnom reťazci.“⁷ Na druhej strane externá daňová neutralita znamená, že „daň z pridanej hodnoty pri dovoze tovaru a oslobodenie od dane pri vývoze tovaru neovplyvňuje medzinárodný obchod.“⁸ Ďalej v tomto článku, sa bude pojem princíp daňovej neutrality vzťahovať na tzv. vnútornú daňovú neutralitu systému dane z pridanej hodnoty v EU⁹.

Z hľadiska samotnej právnej povahy všeobecných princípov práva EU je potrebné zdôrazniť, že povaha takýchto princípov je autonómna na vnútroštátnom práve členských štátov. V zmysle ust. čl. 19 Zmluvy o fungovaní Európskej únie Súdny dvor Európskej únie *zabezpečuje dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní zmlúv*. Prostredníctvom citovaného článku „ustanovením o „rozpoznaní „práva“ ako zdroja právneho poriadku Európskej únie vybavili zakladajúce zmluvy SdEU právomocou aplikovať základné zásady pri interpretácii ustanovení práva EU.“¹⁰ Súdny dvor Európskej únie rozpoznať a rozvinul všeobecné zásady práva EU pričom niektoré je možné nájsť priamo v zakladajúcich zmluvách, ale väčšina bola prevzatá SdEU z právnych poriadkoch

⁶ BABČÁK, V.: *Slovenské daňové právo*. Bratislava: EPOS, 2012, s. 159.

⁷ KOGELS, H.: *Making VAT as Neutral as Possible* In EC TAX REVIEW 5 (2012) : Wolter Kluwer International, 2012. ISBN 9789041132154, s. 230.

⁸ tamtiež, s. 230.

⁹ k princípom a zásadám v daňovom práve viac pozri: Bujňáková, M.: Princípy a zásady v daňovom práve. In Aktuálne otázky práva : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, vydaný pri príležitosti životného jubilea prof. JUDr. Jozefa Suchožu, DrSc. / zostavovateľ: Mária Bujňáková. Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2006, s. 159-68.

¹⁰ TERRA, B., KAJUS, J.: *A Guide to the European VAT Directives: Part 1*, IBFD, 2011, str. 27.

členských štátov a adaptovaná v komuniárnom kontexte.¹¹ „V skratke, všeobecné zásady práva EU sú deťmi národných právnych poriadkov, ale „vychované“ SdEU tieto sa stali *enfats terribles*, sú rozšírené, preformulované a transformované prostredníctvom kreatívneho a eklektického judikatúrneho procesu.“¹²

V tomto vymedzení je zrejmé, že aby bol všeobecný princíp práva EU rozpoznateľný, musí mať základ v príslušnom „zdroji poznania“ takéhoto princípu v rámci práva EU. Kde je však možné identifikovať zásadu daňovej neutrality ako všeobecný princíp práva EU? „Čo sa týka statusu princípu daňovej neutrality ako všeobecného princípu práva EU je možné poukázať na rozhodnutie SdEU C 174/08 (NCC Construction Danmark)“¹³ Z rozhodnutia *NCC Construction Danmark*¹⁴ v bode 41 vyplýva, že *zásada daňovej neutrality je reflexiou všeobecnej zásady rovnosti zaobchádzania zo strany normotvorcu Spoločenstva v oblasti DPH*. Preto je možné konštatovať, že zásada daňovej neutrality dane z pridanej hodnoty je jedným zo všeobecných princípov práva EU vyplývajúca zo zásady rovnosti zaobchádzania s daňovými subjektmi. Z uvedeného dôvodu je preto pri posudzovaní právnej povahy daňovej neutrality vo vecnom rozsahu dane z pridanej hodnoty potrebné vychádzať z autonómneho výkladu prostredníctvom ustálenej judikatúry SdEU.

Obsahové vymedzenie zásady neutrality zdaňovania dane z pridanej hodnoty je možné ďalej identifikovať napríklad v rozhodnutí *Marks & Spencer*¹⁵, ktoré v bode 49 hovorí, že *pokiaľ ide po prvé o zásadu daňovej neutrality, je potrebné zdôrazniť, že tejto zásade, ktorá predstavuje základnú zásadu spoločného systému DPH najmä odporuje, keď sa s podobnými tovarmi, ktoré si navzájom konkurujú, zaobchádza odlišne z pohľadu DPH*. Z toho vyplýva, že *na tieto výrobky sa musí uplatňovať jednotná sadzba dane*. Z hľadiska uplatnenia zásady neutrality dane z pridanej hodnoty v rozhodovacej činnosti SdEU literatúra¹⁶ uvádza viacero konkrétnych záverov pre fungovanie systém dane z pridanej hodnoty, ktoré z takéhoto chápania daňovej neutrality rezultujú a to¹⁷:

- dvojité zdanenie daňou z pridanej hodnoty je neprípustné a to aj v prípade, ak by skutočná výška dane bola zanedbateľne malá (C - 45/95 *Komis v Taliansku*¹⁸)

¹¹ TILLOTSON, J., FOSTER, N.: TEXT, CASES AND MATERIALS ON EUROPEAN UNION LAW -4th ed., London: Cavendish Publishing Limited, 2003, s. 226.

pozri taktiež CRAIG, P., BÚRCA DE G.: EU LAW TEXT, CASES AND MATERIALS -2nd ed., New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1998, 1152 s.

¹² TRIDIMAS, T.: *The General Principles of EU Law* – 2nd ed., New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2007, str. 6.

¹³ TERRA, B., KAJUS, J.: *A Guide to the European VAT Directives: Part 1*, IBFD, 2011, str. 28.

¹⁴ Vec C-174/08 NCC Construction Danmark [2009] ECR I-10567

¹⁵ Vec C-309/06 Marks & Spencer [2008] ECR I-2283

¹⁶ TERRA, B., KAJUS, J.: *A Guide to the European VAT Directives: Part 1*, IBFD, 2011, str. 79.

¹⁷ tamtiež, s. 79- 80.

¹⁸ Vec C-45/95 Commission v Italy [1997] ECR I-3605

- zdanenie tej istej ekonomickej legálnej transakcie v forme zdaniteľného obchodu vo viacerých členských štátoch konštituuje dvojité zdanenia a je neprípustné (C - 155/01 *Cookies World*¹⁹)
- ekonomický operátori (v zmysle ekonomických subjektov) nesmú byť pri vykonávaní rovnakej ekonomickej aktivity pre daňové účely rozdielne posudzovaný (C - 141/00 *Ambulanter Pflegedienst Kugler*²⁰)
- princíp daňovej neutrality vylučuje, okrem vymedzených prípadov, aby legálne a nelegálne aktivity boli pre účely dane z pridanej hodnoty posudzované rozdielne (C - 349/96 *Card Protection Plan Ltd (CPP)*²¹)
- podobné tovary, ktoré si týmto vzájomne konkurujú musia byť pre účely dane z pridanej hodnoty posudzované rovnako, pre tento prípad princíp daňovej neutrality v sebe taktiež obsahuje princíp uniformity a eliminácie narušenia súťažného prostredia (C - 481/98 *Komisia v Francúzsko*²²)
- vecný rozsah dane z pridanej hodnoty musí byť vykladaný extenzívne, zatiaľ čo výnimky a prípady oslobodenia od dane reštriktívne (C - 270/09 *Macdonald Resorts Limited*²³)

Čo sa týka funkcií všeobecných princípov práva EU tieto sa uplatňujú ako v konaní pred SdEU, tak aj vo fáze implementácie práva EU v národných poriadkoch členských štátov. „Vo svojom rozhodnutí vo veci *Wachauf*²⁴ SdEU stanovil, že členské štáty pri implementovaní komunitárneho práva musia rešpektovať základné princípy. Aj keď *Wachauf* sa zaoberal národnými opatreniami implementujúcimi nariadenie, nedávna judikatúra SdEU jednoznačne stanovila, že všeobecné princípy zaväzujú národné autority i pri transponovaní smerníc.“²⁵ Princíp daňovej neutrality v tomto kontexte vykazuje isté špecifiká a SdEU vo vyššie citovanom rozhodnutí *NCC Construction Danmark* v bode 42 stanovil, že *hoci zásada rovnosti zaobchádzania má, podobne ako ostatné všeobecné zásady práva Spoločenstva, ústavnú povahu, zásada daňovej neutrality si vyžaduje legislatívnu úpravu, ktorá sa dá realizovať len aktom sekundárneho práva Spoločenstva*. Z uvedeného podľa SdEU vyplýva ako to ďalej konštatuje v bode 43, že *zásada daňovej neutrality môže v dôsledku toho byť v takom legislatívnom akte predmetom spresnení*.

Na záver tejto časti je možné podotknúť, že zásada daňovej neutrality je uvedená aj v piatom recitály Preambuly Smernice Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006, ktorý hovorí *systém DPH je najjednoduchší a najneutrálnejší, keď sa daň vyberá čo najvšeobecnejším spôsobom a keď sa vzťahuje na všetky stupne*

¹⁹ Vec C-155/01 *Cookies World* [2003] ECR I-8785

²⁰ Vec C-141/00 *Kügler* [2002] ECR I-6833.

²¹ Vec C-349/96 *CPP* [1999] ECR I-973

²² Vec C-481/98 *Commission v France* [2001] ECR I-3369

²³ Vec C-270/09 *Macdonald Resorts Limited* [2010] ECR I-0000

²⁴ Vec 5/88 *Wachauf v Bundesamt für Ernährung und Forstwirtschaft* [1989] ECR 2609

²⁵ TRIDIMAS, T.: *The General Principles of EU Law – 2nd ed.*, New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2007, str. 37.

výroby a distribúcie, ako aj na poskytovanie služieb a tamtiež v siedmom recitály Preambuly, spoločný systém DPH by mal viesť k neutrálnej hospodárskej súťaži v tom zmysle, že podobné tovary a služby majú na území každého členského štátu rovnaké daňové zaťaženie bez ohľadu na dĺžku výrobného a distribučného reťazca. Obdobne tak kroky smerujúce k zlepšeniu fungovania systému dane z pridanej hodnoty v budúcnosti sa odvíjajú aj od prehĺbenia uplatňovania princípu daňovej neutrality. „Reformný proces, ktorý bol odštartovaný zelenou knihou by mal v konečnom dôsledku vyústiť do systému dane z pridanej hodnoty, ktorý bude viac efektívny a neutrálny. Daňová neutralita vyžaduje rovnaké pravidlá upravujúce právo na odpočítanie dane a veľmi reštriktívne výnimky z uplatňovania tohto pravidla.“²⁶

Vzhľadom na uvedené je možné konštatovať, že zásada daňovej neutrality sa vyvinula ako princíp, ktorý sa aplikuje na právnu úpravu dane z pridanej hodnoty a je všeobecným princípom práva EU. V rozhodovacej činnosti súdnej moci preto môže zohrávať interpretačnú a revíziu funkciu a to priamo pri implementácii opatrení na podklade práva EU, alebo sprostredkovane v podobe konkrétnych rozhodnutí SdEU. Uvedený princíp má taktiež svoje uplatnenie vo vzťahu k vývoju a zefektívneniu systému dane z pridanej hodnoty v EU v budúcnosti.

Všeobecný vzťah rozhodovacej činnosti Najvyššieho súdu Slovenskej republiky k právnej úprave dane z pridanej hodnoty v práve EU

Pri rozhodovacej činnosti, ktorá sa dotýka niektorej z harmonizovaných oblastí právnych úprav členských štátov EU – tak ako je to v prípade dane z pridanej hodnoty, čelia vnútroštátne súdy niektorým aplikačným prekážkam. Prvou z nich je správne uplatňovanie princípu prednosti práva EU. A teda situácie, kedy v prípade rozporu s vnútroštátnou právnou úpravou má právo EU za stanovených podmienok aplikačnú prednosť. V tomto kontexte je preto potrebné vyzdvihnúť, že Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej iba „NsSR“) uvedenou skutočnosť rozpoznal a implementoval do svojej rozhodovacej činnosti aj vo veci dane z pridanej hodnoty. NsSR vo svojom rozhodnutí sp.zn 5Sžf/19/2010 konštatoval, že ustanovenie zákona o dani z pridanej hodnoty (jednalo sa o vylúčenie zo systému odpočítania DPH stanovené v § 49 ods. 7 písm. a/ zákona o DPH, kedy platiteľ nemohol odpočítať daň pri kúpe a nájme osobného automobilu) *nebolo zavedené v súlade s ustanoveniami Šiestej smernice, a preto sa daňové orgány nemôžu odvolávať*. Uvedený postup NsSR zároveň aplikuje v kontexte zásady zákonnosti a konštatuje, že *zásada zákonnosti daňového konania zakotvená v ustanovení § 2 zákona o správe daní, vyplýva z ústavného princípu zákonnosti ukladania daní, ktorý je vyjadrený v čl. 59 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky*. Citované rozhodnutie predstavuje zásadný moment, keďže NsSR **explicitne vylúčil aplikáciu platnej a účinnej právnej úpravy zákona o dani z pridanej hodnoty na konkrétny prípad, z dôvodu jej rozporu s právom EU**.

²⁶ COM (2011) 851 on the future of VAT Towards a simpler, more robust and efficient VAT system tailored to the single market in OJ C/2012/102/ 34

Nezodpovedanou naďalej zostáva otázka povahy všeobecnej právnej záväznosti niektorých rozhodnutí SdEU. Najmä otázka záväznosti rozhodnutia v konaní o prejudiciálnu otázku je opakovane pertraktovaná vo vedeckých publikáciách. Uvedené platí najmä z dôvodu, že v uvedenej veci nebodala samotný SdEU doktrinálny výklad a bližšie sa k nej nevyjadril. V odbornej verejnosti nepanuje konsenzus o tom, či sa jedná o tzv. striktnú záväznosť²⁷, či sa jedná iba o záväznosť v rovine výkladu z pohľadu autority vyloženej právnej normy²⁸.

V uvedenom kontexte je možné poukázať na relevantné rozhodnutia vo veciach dane z pridanej hodnoty, v ktorých NsSR sformuloval svoj (nie celkom jednoznačný) postoj k predmetnej otázke. NsSR vo vyššie citovanom rozhodnutí sp.zn. 5Sžf/19/2010 poukazuje na povinnosť konajúceho orgánu zaoberať sa argumentáciou založenou na konkrétnych rozhodnutiach SdEU. V tejto súvislosti vytýka postup správcu dane a krajského súdu, keď uvádza že ich „*vysporiadanie*“ je podľa najvyššieho súdu neakceptovateľné. *Žalobkyňa preto správne poukázala na nepreskúmateľnosť napadnutého rozhodnutia a už len tento dôvod postačuje na zrušenie napadnutého rozhodnutia.*

Na druhej strane z hľadiska otázky povahy záväznosti rozhodnutí SdEU nie je konečné stanovisko NsSR vo veciach dane z pridanej hodnoty doposiaľ vykryštalizované. NsSR vo svojom rozhodnutí sp.zn. 3 Sžf 53/2010 hovorí, že *vzhľadom na to, že DPH patrí do harmonizovanej oblasti práva európskej únie, jednotlivé pojmy zo zákona o DPH musia byť vykladané eurokonformným spôsobom. Prameňom práva pri interpretácii týchto pojmov sú i rozsudky Súdneho dvora Európskej únie.* Obdobne tak vo veci sp.zn. 5Sžf/70/2011 NsSR konštatuje, že *jednotlivé pojmy zo zákona o DPH musia byť vykladané eurokonformným spôsobom. Prameňom práva pri interpretácii týchto pojmov sú aj rozsudky Súdneho dvora Európskej únie.* Keďže v citovanom rozhodnutí zaraďuje súd rozhodnutia SdEU k prameňom práva bolo by možné urobiť záver, že NsSR akceptuje ich striktnú záväznosť (a teda, že od týchto sa nie je možné odchýliť). Na druhej strane však do istej miery NsSR korigoval takýto svoj postoj v rozhodnutí sp.zn. 8Sžf/7/2012, keď uvádza, že *štátne orgány sú v zmysle čl. 2 ods. 2 ústavy viazané aj právnou úpravou obsiahnutou v medzinárodných zmluvách, ktorými je Slovenská republika viazaná (čl. 7 Ústavy SR) a po vstupe Slovenskej republiky do Európskeho spoločenstva, Európskej únie postupovať tiež v súlade s právne záväznými predpismi Európskeho spoločenstva a Európskej únie, v rámci ktorého postupu je ich povinnosťou prihliadať aj na judikatúru Európskeho súdneho dvora v danej oblasti.* Z citovaného rozhodnutia najmä zo záveru, že je potrebné „*iba*“ *prihliadať na judikatúru Súdneho dvora,* je možné vyvodiť istý odklon od striktnosti záväznosti rozhodnutí SdEU v podobe prameňa práva. Napriek uvedenému platí, že v zmysle citovaných rozhodnutí **majú orgány verejnej**

²⁷ pozri napríklad BOBEK, M., KOMÁREK, J., PASSER, M. J., GILLIS, M.: *PŘEDBĚŽNÁ OTÁZKA V KOMUNITÁRNÍM PRÁVU*, Linde, 2005, s. 517.

²⁸ SIMON, D.: *Komunitární právní řád*, ASPI, 2005, s. 733

moci povinnosť prihlíadať na o všetky relevantné rozhodnutia vo veci a teda nie len tie, na ktoré sa priamo odvoláva účastník konania.

Rozhodnutie štátneho orgánu konajúceho vo veci dane z pridanej hodnoty by preto malo vždy obsahovať odkaz na príslušné rozhodnutia SdEU, ktoré môžu byť prispieť k ochrane práv a právom chráneným záujmom daňového subjektu a zabezpečiť správne fungovanie spoločného systému dane z pridanej hodnoty. Ak takéto rozhodnutie odkaz na predmetnú judikatúru SdEU vôbec neobsahuje, vyvstáva zároveň otázka, nakoľko boli v právnej úvahe konajúceho orgánu zohľadnené všeobecné zásady práva EU (ktoré ako konštatujeme vyššie musia byť vykladané autonómne). V takom prípade je na správcovi dane, aby preukázal, že vo svojej právnej úvahe vychádzal aj z relevantných záverov príslušnej judikatúry SdEU. Z citovaných rozhodnutí NsSR vyplýva, že v opačnom prípade, by takýto postup orgánu verejnej moci predstavoval neoprávnený zásah z hľadiska zákonnosti a právnej istoty daňového subjektu a teda mal by byť dôvodom na zrušenie príslušného rozhodnutia. K rovnakému záveru podľa autora tohto článku vedie aj situácia, ak sa konajúci orgán verejnej moci vysporiadal s príslušnými rozhodnutiami SdEU nesprávne (tj. vyvodil záver, ktorý je v rozpore s obsahom daného rozhodnutia), resp. v nedostatočnej miere reflektoval ďalšie rozhodnutia vo svetle judikatúrneho vývoja SdEU v prejednávanej veci.

Rozhodovacia činnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a porušenie zásady daňovej neutrality

V rámci analýzy rozhodnutí, pri ktorých NsSR prikrečil vo svojej právnej úvahe k uplatňovaniu princípu neutrality zdaňovania, bolo pre účely tohto článku zvolené rozhodnutie vo veci sp.zn. 3 Sžf 53/2010 zo dňa 18. januára 2011. Uvedená voľba je zdôvodnená skutočnosťou, že podľa názoru autora predstavuje príklad nesprávnej aplikácie zásadou daňovej neutrality vo vnútroštátnom práve.

V predmetnej veci išlo o preskúmanie zákonnosti rozhodnutia, ktorým správca dane vyrúbil daňovému subjektu (ďalej v súlade s procesným označením aj „žalobca“) rozdiel dane z pridanej hodnoty za zdaňovacie obdobie IV. štvrt'rok 2007 vo výške 15.062,27 Eur. Keďže Krajský súd uvedené rozhodnutie potvrdil vo veci ako odvolací súd rozhodoval NsSR. NsSR mal posúdiť otázku splnenie podmienky pre uplatnenie odpočítania dane podľa § 49 ods. 2 písm. a/ zákona o dani z pridanej hodnoty. Zásadnou v prejednávanej veci bola skutočnosť, že v čase vykonania predmetných prác a vystavenia faktúr dodávateľ na predchádzajúcom stupni nebol registrovaný ako platiteľ DPH.

V daňovom konaní správca dane neuznal právo žalobcu odpočítať daň z pridanej hodnoty z faktúr od dodávateľa z dôvodu, že v čase predmetného obdobia nebol dodávateľ registrovaný pre daň z pridanej hodnoty, pričom posledným takýmto zdaňovacím obdobím bol december 2006. Správca dane neprihliadol na námietku žalobcu, že došlo k vykonaniu prác, teda nebol dôvod obsahove ich neuznať.

V prejednávanej veci na rozdiel od prípadu sp.zn. 8Sžf/48/2010 zo dňa 11. februára 2010 nebolo sporným vykonanie obsahu deklarovaného dokladmi, t.j. *reálnosť obsahu, skutočnosť, ktorá by podľa zistení iných orgánov bola*

spochybnená aj samotnými vystaviteľmi dokladov. Krajský napriek tomu konštatoval, že odpočítanie dane je preto možné len medzi platiteľmi dane navzájom, pričom pri zdaniteľných osobách, ktoré nie sú platiteľmi dane odpočítanie nie je možné. Uvedená podmienka je základná a bez jej splnenia si žalobca nemohol odpočítať daň. Uvedeným postupom sa krajský súd sa priklonil k striktnemu formálnemu výkladu príslušného ustanovenia zákona o dani z pridanej hodnoty.

Podľa názoru NsSR podstatná právna otázka spočívala právna otázka v tom, či pod pojmom *platiteľ dane* uvedeným v § 49 ods. 2 písm. a/ zákona o DPH možno rozumieť vzhľadom na zásadu daňovej neutrality ktorúkoľvek osobu povinnú platiť daň v zmysle § 69 zákona o DPH keď okruh týchto subjektov je širší a okrem zdaniteľných osôb zahŕňa i neplatiteľov, ktorí uviedli daň na faktúre v zmysle § 69 ods. 5 zákona o DPH. Vo svojej právnej úvahe NsSR správne identifikoval rozsudok SdEU C-342/87 *Genius Holding BV*²⁹ ako relevantný pre rozhodnutie vo veci samej. Z uvedeného rozhodnutia však vyvodil NsSR viacero záverov, o ktorých správnosti je možné pochybovať a to:

- tento rozsudok iba implicitne rieši danú situáciu
- nezistil existenciu iného rozsudku Súdneho dvora Európskej únie, ktorý by explicitne uznal právo na odpočet dane, ak tovar bol dodaný neplatiteľom dane
- pokiaľ neexistuje rozsudok Súdneho dvora Európskej únie, ktorý by detailizoval a bližšie špecifikoval právnu situáciu odpočtu DPH z dodávky uskutočnenej neplatiteľom, ktorý je povinný platiť daň a ktorý by nastavil právny režim odlišne
- v budúcnosti bude uvedená právna otázka detailnejšie judikovaná Súdnyim dvorom Európskej únie. Tým by však došlo k vytvoreniu precedensu, ktorý by zmiernil tento pomerne prísny, možno ho nazvať i sankčný právny režim nemožnosti uplatnenia odpočtu DPH v takýchto prípadoch.
- napriek tomu, že narušuje zásadu neutrality, ktorú konaní C-342/87 obhajovala Európska komisia (pozri bod 9 rozsudku), išlo o skutočnosť, ktorá Súdnemu dvoru Európskej únie bola pred vydaním tohto rozsudku známa a bola implicitne akceptovaná
- za danej situácie nevyhnutné hodnotiť postup správcu dane a žalovaného za správny.

V prvom rade nie je presné konštatovanie o tom, že vo veci *Genius Holding BV* SdEU zavádza „striktnú“ zodpovednosť za vystavenú faktúru, nesprávne obsahujúcu daň z pridanej hodnoty. Čo sa týka námietky voči striktnemu formálnemu postupu vzhľadom k zásade neutrality dane z pridanej hodnoty (a eventuálne aj princípu proporcionality), nebol správny záver NsSR o tom, že by SdEU bez ďalšieho považoval uvedenú situáciu za výnimku z tejto zásady. V bode 18 predmetného rozhodnutia totižto SdEU výslovne uvádza, že v záujme zabezpečenia

²⁹ C-342/87 *Genius Holding* [1989] ECR 4227

aplikácie tohto princípu je na členských štátoch, aby zaviedli vo svojom vnútroštátnom poriadku také opatrenia, ktoré zabezpečia možnosť opravy akejkoľvek dane, ktorá bola neoprávnene fakturovaná, ak daňový subjekt konal v dobrej viere.

Rovnako nie je správne konštatovanie, že v predmetnej veci neexistujú iné rozhodnutia ako *Genius Holding BV* z roku 1987. V čase vydania rozhodnutia (január 2011) bolo možné vychádzať z rozhodnutí SdEU I vo veci C-454/98 *Schmeink & Cofrethand Strobel*³⁰ (september 2000) a vo veci C-566/07 *Stadeco BV*³¹ (jún 2009). Pre prejednávajúcu vec mohlo byť relevantné najmä rozhodnutie *Schmeink & Cofrethand Strobel*, v ktorom SdEU v bode 63 rozšíril uplatnenie princípu daňovej neutrality, keď konštatoval, že *v prípade, ak daňový subjekt, ktorý nesprávnu faktúru vyhotovil v zodpovedajúcom dostatočnom čase eliminuje riziko neoprávneného skrátenia príjmov verejných rozpočtov, princíp daňovej neutrality vyžaduje, aby neoprávnene fakturovaná daň mohla byť nahradená (v podobe práva na odpočítanie dane pozn. autora) bez toho, aby uvedené štát podmieňoval preukázaním splnenia podmienky dobrej viery.* Vo veci *Stadeco BV* SdEU v bode 35 uvedený právny záver opakovane potvrdil a konštatoval, že *šiesta smernica neobsahuje nijaké výslovné ustanovenia pre prípad, keď je na faktúre omylom uvedená čiastka dane z pridanej hodnoty, hoci nie je dlžná na základe plnenia podliehajúceho tejto dani. Z toho vyplýva, že kým táto medzera nebude zákonodarcom Spoločenstva vyplnená, je vecou členských štátov, aby poskytli riešenie tejto veci*

Na základe analyzovaných rozhodnutí je zrejmé, že právna úvaha prezentovaná NsSR v predmetnej veci nezodpovedá náležitej aplikácii zásady resp. princípu daňovej neutrality v rozhodovaní súdnej moci. K tomuto záveru vedie najmä skutočnosť, že v rozpore so zásadou daňovej neutrality sa súdy v prvostupňovom ani druhostupňovom konaní nezaoberali otázkou konania v dobrej viere žalobcu ako dotknutého subjektu. V uvedených konaniach patrične nezohľadnili ani možnosť, že uvedené konanie nepredstavovalo riziko pre štátny rozpočet. Napriek skutočnosti, že to má byť práve vnútroštátne právo, ktoré vyrieši príslušnú právnu otázku, NsSR sa nesprávne odvolal výhradne na ustanovenia práva EÚ. Podľa názoru autora mohol konajúci súd v súlade so zásadou daňovej neutrality poskytnúť ochranu práv a právom chránených záujmov dotknutého subjektu. Preto ani záver NsSR o tom, že „za danej situácie nevyhnutné hodnotiť postup správcu dane a žalovaného za správny“ bez ďalšieho vo veci neobstojí.

V krátkosti na záver je možné uviesť, že čo sa týka „detailnejšieho judikovania predmetnej Súdny dvorom Európskej únie“, tak je možné poukázať napríklad na rozhodnutie SdEU vo veci C-138/12 „*Rusedespred*“, ktoré uvádza, že *zásada neutrality dane z pridanej hodnoty bráni tomu, aby daňová správa na základe vnútroštátneho ustanovenia určeného na prebratie článku 203 smernice Rady 2006/112/ES z 28. novembra 2006 dodávateľovi služby oslobodenej od dane*

³⁰ Vec C-454/98 *Schmeink & Cofreth and Strobel* [2000] ECR I-6973

³¹ Vec C-566/07 *Stadeco* [2009] ECR I-5295

zamietla vrátenie dane z pridanej hodnoty vyfakturovanej zákazníkovi omylom z dôvodu, že tento dodávateľ chybnú faktúru neopravil, hoci táto správa tomuto zákazníkovi právoplatne zamietla právo na odpočet uvedenej dane z pridanej hodnoty a toto právoplatné zamietnutie malo za následok, že opravný postup upravený vo vnútroštátnom zákone už nemožno uplatniť.

Keďže z hľadiska judikatúrneho vývoja analyzované rozhodnutie NsSR nebolo doposiaľ revidované, považuje autor tohto článku za potrebné poukázať na vyššie uvedené nesprávne právne závery, ktoré predmetné rozhodnutie obsahuje. **Preto by bolo žiaduce, aby bol uvedený judikatúrny postoj v predmetnej otázke neodôvodnene vyfakturovanej dane z pridanej hodnoty a práva na odpočítanie dane z pridanej hodnoty prekonaný a to v intenciách citovaných rozhodnutí SdEU smerom k silnejšiemu uplatňovaniu princípu neutrality dane z pridanej hodnoty.**

Záver

Článok prezentoval základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci s dôrazom na zásadu daňovej neutrality v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Pričom z hľadiska postupu skúmania sa v prvej a druhej časti najprv zamerail na všeobecné aspekty zásady daňovej neutrality – jej vzťah k ostatným všeobecným zásadám práva EU a zároveň ponúkol prehľad konkrétnych záverov, ktoré vyplývajú z tejto zásady pre systém dane z pridanej hodnoty.

V ďalšej časti najprv príspevok na príklade rozhodnutí vo veciach dane z pridanej hodnoty poukázal na to, ako sa Najvyšší súd Slovenskej republiky vysporiadal s aspektmi harmonizácie právnej úpravy dane z pridanej hodnoty v práve EU. Následne bola vykonaná analýza konkrétneho rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, v ktorom došlo podľa názoru autor k nesprávnej aplikácii zásady daňovej neutrality.

Keďže predmetné rozhodnutie v súčasnej dobe patrí medzi rozhodnutia, ktoré je možné zaradiť k ustálenej judikatúre Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, zamerail sa tento článok na analýzu tých právnych záverov, ktoré nekorešpondujú s príslušnou rozhodovacou činnosťou Súdneho dvora Európskej únie. Na uvedených základoch potom autor článku formuloval záver o tom, že by mal byť tento judikatúrny postoj prehodnotený. Zároveň na tomto mieste je možné *de lege ferenda* poukázať na absenciu právnej úpravy vo forme ustanovenia písaného prameňa daňového práva, ktorá by dostatočne riešila otázku nedôvodne vyfakturovanej dane z pridanej hodnoty a práva na odpočítanie dane z pridanej hodnoty.

Mgr. Jozef Sábo
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

1. Advisory commison on Intergovernmental relations.: *The Value Added Tax and alternative sources of federal revenue*. Washington, 1973 s. 82.
2. BABČÁK, V.: *Slovenské daňové právo*. Bratislava: EPOS, 2012. ISBN: 978-80-8057-971-5, s. 670.
3. BOBEK, M., KOMÁREK, J.,PASSER, M. J.,GILLIS, M.: *PŘEDBĚŽNÁ OTÁZKA V KOMUNITÁRNÍM PRÁVU*, Linde, 2005, ISBN 80-7201-513-3, s. 517.
4. BUJŇÁKOVÁ, M.: Princípy a zásady v daňovom práve. In *Aktuálne otázky práva : zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, vydaný pri príležitosti životného jubilea prof. JUDr. Jozefa Suchožu, DrSc.* / zostavovateľ: Mária Bujňáková. Košice : Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, 2006. ISBN 807097642X, s. 159-68.7
5. CRAIG, P., BÚRCA DE G.: *EU LAW TEXT, CASES AND MATERIALS -2nd ed.*, New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1998. ISBN 0-19-876509-6, s. 1152
6. KOGELS, H.: *Making VAT as Neutral as Possible* In EC TAX REVIEW 5 (2012) : Wolter Kluwer International, 2012. ISBN 9789041132154, s. 230 - 233.
7. SCHENK, A., OLIVER, O.: *Value Added Tax a Comparative Approuch* (Cambridge Tax Lax Series). Cambridge University Press, 2007, ISBN 978-05-11-25041-5, 560 s.
8. SIMON, D.: *Komunitárni právní řád*, ASPI, 2005, ISBN 80-7357-114-5, s. 820.
9. TERRA, B., KAJUS, J.: *A Guide to the European VAT Directives: Part 1*, IBFD, 2011, ISBN 978– 90 –8722-091-4, s. 1294.
10. TILLOTSON, J.,FOSTER, N.: *TEXT, CASES AND MATERIALS ON EUROPEAN UNION LAW -4th ed.*, London: Cavendish Publishing Limited, 2003. ISBN 1-85941-777-9, s. 630.
11. TRIDIMAS, T.: *The General Principles of EU Law – 2nd ed.*, New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2007. ISBN 978-0-19-925806-6, s. 591.

Vybrané aspekty rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie v oblasti priameho zdanenia

Peter Huba

Abstrakt

V príspevku sa autor zaoberá judikatúrou Súdneho dvora Európskej únie v oblasti priameho zdanenia. Cieľom príspevku je analyzovať niektoré aspekty rozhodovacej činnosti SDEÚ, ktoré súvisia s cezhraničným zdanením vybraných druhov príjmov a poukázať na vývoj judikatúry v tejto oblasti. V tomto smere sa autor venuje právomoci SDEÚ v daňovej oblasti a aký je vplyv rozhodovacej činnosti SDEÚ na tvorbu daňových pravidiel v členských štátoch, ale i na úrovni EÚ. Predmetom bližšieho skúmania bude uplatňovanie ochrany slobôd vnútorného trhu vo vybraných rozhodnutiach, ktoré sa dostáva do konfliktu so zásadou koherencie daňových systémov členských štátov.

Kľúčové slová

Súdny dvor EÚ, judikatúra, priame dane

Abstract

In this paper the author deals with the case law of the Court of Justice of the European Union in the field of direct taxation. The aim of the paper is to analyze some aspects of the decision-making activities of the CJEU related to the selected cross-border tax revenues and demonstrate the development of the case law in this area. In this regard, the author addresses the competence of the CJEU in the tax area and the impact of decision-making activities of the CJEU on creation tax rules in the Member States, but also at the EU level. The subject of closer examination will be enforcement the protection of freedoms of the internal market in the decisions that are in conflict with the coherence principle of tax systems of the Member States.

Keywords

Court of Justice of the European Union, case law, direct taxes

Úvod

Súdny dvor Európskej únie (ďalej len „Súdny dvor EÚ“ alebo „SDEÚ“) sa vo svojej rozhodovacej činnosti venuje aj prípadom, ktoré súvisia so zdanením respektíve nezdanením určitých druhov príjmov právnickými i fyzickými osobami, ktorých zdroj je v iných členských štátoch Európskej únie než je daňová rezidencia daných osôb. V týchto sporoch vystupuje SDEÚ najčastejšie na podnet vnútroštátnych súdov, pričom postupuje podľa čl. 251-281 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“). Väčšinou ide o konania týkajúce sa zlučiteľnosti ustanovení vnútroštátnych daňovo-právnych predpisov členských štátov so slobodami spoločného trhu Európskej únie.

Súdny dvor EÚ vykladá ustanovenia primárneho i sekundárneho práva Európskej únie (ďalej len „právo EÚ“) a buduje tak judikatúru v oblasti priameho

i nepriameho zdanenia. Cieľom príspevku bude analyzovať niektoré aspekty rozhodovacej činnosti SDEÚ, ktoré súvisia s cezhraničným zdanením vybraných druhov príjmov v členských štátoch a poukázať na vývoj judikatúry v tomto smere.

Právna úprava priamych daní v Európskej únii

Všeobecne možno konštatovať, že sa otázkam zdanenia nevenuje v primárnych prameňoch práva EÚ príliš veľká pozornosť. Členské štáty si v zásade ponechali výlučnú právomoc v oblasti priamych daní. Daňovo-právna úprava sa týka predovšetkým oblasti nepriameho zdanenia, ktorá je upravená v ustanoveniach čl. 110 – 113 ZFEÚ. V tomto smere zohráva dôležitú úlohu čl. 113 ZFEÚ, kde je zakotvené harmonizačné pravidlo na zosúladzovanie právnych predpisov týkajúcich sa nepriamych daní, čím sa sleduje najmä správne fungovanie vnútorného trhu.¹ Na základe daného ustanovenia bol prijatý celý rad sekundárnych právnych aktov v oblasti dane z pridanej hodnoty a spotrebných daní.²

V primárnom práve EÚ chýba explicitne vyjadrené pravidlo pre prijímanie sekundárnych právnych aktov v oblasti priameho zdanenia. Napriek tejto skutočnosti bolo prijatých niekoľko smerníc, ktoré upravujú aj túto oblasť. Právnym základom pre ich vydávanie je čl. 115 ZFEÚ, ktorý pojednáva o prijímaní harmonizačných opatrení priamo ovplyvňujúcich fungovanie vnútorného trhu.³ Keďže na vnútorný trh má nezanedbateľný vplyv aj problematika týkajúca sa priamych daní, našla sa dostatočná politická vôľa harmonizovať niektoré parciálne otázky. Na podklade uvedeného ustanovenia Rada jednomyselne prijala smernice na aproximáciu zákonov členských štátov týkajúcich sa zdaňovania fúzií, materských a dcérskych spoločností, príjmov z úspor plynúcich v podobe úrokových platieb, etc.

V súčasnosti sú základnými prameňmi daňového práva EÚ v oblasti priameho zdanenia nasledovné smernice:

- a) Smernicu Rady 90/435/EHS z 23. júla 1990 o spoločnom systéme zdaňovania uplatňovanom v prípade materských spoločností a dcérskych spoločností v rozličných členských štátoch,
- b) Smernica Rady 2003/48/ES z 3. júna 2003 o zdaňovaní príjmu z úspor v podobe výplaty úrokov,

¹ Podľa čl. 113 ZFEÚ Rada jednomyselne v súlade s mimoriadnym legislatívnym postupom po porade s Európskym parlamentom a Hospodárskym a sociálnym výborom prijme pravidlá na zosúladzovanie právnych predpisov týkajúcich sa dane z obratu, spotrebných daní a iných foriem nepriameho zdaňovania, aby sa tým zabezpečilo vytvorenie a fungovanie vnútorného trhu a zabránilo narušovaniu hospodárskej súťaže.

² Medzi najvýznamnejšie patria: Smernica Rady 2003/96/ES o reštrukturalizácii právneho rámca spoločenstva pre zdaňovanie energetických výrobkov a elektriny, Smernica Rady 2006/112/ES o spoločnom systéme dane z pridanej hodnoty, Smernica Rady 2008/118/ES o všeobecnom systéme spotrebných daní a o zrušení smernice 92/12/EHS.

³ V zmysle čl. 115 ZFEÚ Rada jednomyselne v súlade s mimoriadnym legislatívnym postupom po porade s Európskym parlamentom a Hospodárskym a sociálnym výborom vydá smernice na aproximáciu zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, ktoré priamo ovplyvňujú vytvorenie alebo fungovanie vnútorného trhu.

- c) Smernica Rady 2003/49/ES z 3. júna 2003 o spoločnom systéme zdaňovania uplatňovanom na výplaty úrokov a licenčných poplatkov medzi združenými spoločnosťami rôznych členských štátov,
- d) Smernica Rady 2009/133/ES z 19. októbra 2009 o spoločnom systéme zdaňovania, uplatniteľnom pri zlučovaní, rozdeľovaní, čiastočnom rozdeľovaní, prevode aktív a výmene akcií spoločností rôznych členských štátov a pri premiestnení sídla SE alebo SCE medzi členskými štátmi.

Autor zastáva názor, že harmonizácia priamych daní, a najmä stanovenie minimálnej výšky sadzby dane z príjmov, je citlivá politická otázka. V súčasnej dobe, ktorá je poznamenaná dlhovou krízou štátov a ich snahou o zníženie výšky verejných dlhov na udržateľnú úroveň, je rozhodovanie o priamych daniach jedným z najdôležitejších mocensko-ekonomických nástrojov. Aj preto nemožno od členských štátov očakávať, že sa vzdajú daňovej suverenity v tejto oblasti. Ale aj tu je možné sledovať určité snahy, ako je napríklad návrh Smernice Rady o spoločnom konsolidovanom základe dane z príjmov právnických osôb, ktorý môže viesť k harmonizácii priamych daní ako celku.⁴

Na tomto mieste považuje autor za dôležité spomenúť, že primárne právo EÚ takisto neobsahuje ustanovenia, ktoré sa venujú problematike dvojitého zdanenia a jeho zamedzeniu. V oblasti boja proti tomuto fenoménu, ktorý sa vyskytuje aj v rámci vnútorného trhu, sú právomoci EÚ značne obmedzené, čo sa ešte zvýraznilo po zrušení bývalého čl. 293 ZES.⁵ V súčasnosti preto treba vychádzať najmä z čl. 4 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii (ďalej len „ZEÚ“), kde je zakotvená zásada lojálnej spolupráce. Podľa nej si EÚ i členské štáty majú vzájomne pomáhať pri vykonávaní úloh, ktoré vyplývajú zo zmlúv. Keďže zabezpečenie fungovania vnútorného trhu je jedným z takýchto cieľov⁶, autor má za to, že EÚ má právomoc aj v oblasti medzinárodného dvojitého zdanenia, ako jednej z najväčších prekážok riadneho fungovania vnútorného trhu EÚ. Na dosiahnutie tohto cieľa sa v zmysle čl. 114 ZFEÚ na úrovni EÚ prijímajú opatrenia na aproximáciu ustanovení zákonov, iných právnych predpisov a správnych opatrení členských štátov, ktoré smerujú k vytváraniu a fungovaniu vnútorného trhu. EÚ navyše disponuje v čl. 352 ZFEÚ veľmi široko formulovanou „zostatkovou právomocou“ prijímať opatrenia na dosiahnutie v zmluvách vytýčených cieľov, ak zmluvy na to neposkytujú potrebné právomoci.⁷ Prípadom,

⁴ Pozri: BABČÁK, V. *Slovenské daňové právo*. Bratislava : EPOS, 2012. s. 127.

⁵ Čl. 293 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva znel: „V prípade potreby pristúpia členské štáty k vzájomným rokovaniam s cieľom zaručiť svojim štátnym príslušníkom zrušenie dvojitého zdanenia v Spoločenstve.“

⁶ V zmysle čl. 26 Zmluvy o fungovaní Európskej únie Únia prijíma opatrenia s cieľom vytvoriť vnútorný trh alebo zabezpečiť jeho fungovanie v súlade s príslušnými ustanoveniami zmlúv.

⁷ Podľa čl. 352 Zmluvy o fungovaní Európskej únie ak sa preukáže, že v rámci politik vymezených v zmluvách je na dosiahnutie niektorého z cieľov uvedených v zmluvách nevyhnutná činnosť Únie a zmluvy na to neposkytujú potrebné právomoci, prijme Rada jednomyseľne na návrh Komisie a po udelení súhlasu Európskeho parlamentu vhodné opatrenia.

ktoré súvisia s problematikou dvojitého zdanenia alebo nezdanenia sa vo svojej rozhodovacej činnosti venuje aj Súdny dvor EÚ, na čo bude poukázané neskôr.

Právomoc Súdneho dvora Európskej únie v daňovej oblasti

Podľa čl. 13 ZEÚ patrí Súdny dvor EÚ do inštitucionálneho rámca EÚ a vzhľadom na to má podporovať hodnoty Únie, sledovať jej ciele a slúžiť jej záujmom i záujmom jej občanov a členských štátov. Takisto má zabezpečovať konzistentnosť, efektívnosť a kontinuitu politík a činností EÚ. Samozrejme SDEÚ môže konať len v medziach právomocí, ktoré mu zverili členské štáty a v súlade s čl. 251-281 ZFEÚ, kde je zakotvená úprava jeho činnosti. V zmysle čl. 19 ZEÚ je hlavnou úlohou SDEÚ zabezpečiť dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní zmlúv, pričom jeho rozhodovaciu činnosť možno na základe uvedeného ustanovenia rozdeliť na tri základné okruhy:

- a) rozhodovanie o žalobách podaných členským štátom, inštitúciou alebo fyzickou osobou alebo právnickou osobou;
- b) rozhodovanie o prejudiciálnych otázkach o výklade práva Únie alebo platnosti aktov prijatých inštitúciami na základe žiadosti vnútroštátnych súdnych orgánov;
- c) rozhodovanie v iných prípadoch ustanovených zmluvami.

Pre účely tohto príspevku autor nebude nasledovať vyššie uvedené členenie, ale bude skúmať rozhodnutia Súdneho dvora EÚ podľa právnej veci, ktorej sa týkajú a v tomto smere sa bližšie zaoberať rozhodnutiami v oblasti priameho zdanenia.

Súdny dvor EÚ v rámci svojej rozhodovacej činnosti konštatoval, že aj keď otázky súvisiace s priamym zdanením spadajú do právomoci členských štátov, tieto sú povinné túto právomoc vykonávať v súlade s právom EÚ.⁸ Týmto si SDEÚ otvoril priestor pre rozhodovanie aj v oblasti týkajúcej sa priameho zdanenia. V posledných rokoch je preto možné zaznamenať zvýšený aktivizmus SDEÚ v tejto oblasti, pričom viacero rozhodnutí SDEÚ viedlo k zmene vnútroštátnych daňových pravidiel, najmä v dôsledku konštatovania nesúladnosti daňovo-právnych ustanovení členských štátov s právom EÚ. Navyše tie často neprijímajú opatrenia v rámci vnútroštátneho zákonodarstva, ako im to vyplýva z právnych aktov EÚ, čo tiež spôsobuje nárast počtu rozhodnutí SDEÚ v tejto oblasti.

Možno preto tvrdiť, že prostredníctvom rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ dochádza k čiastočnej harmonizácii daňových systémov členských štátov. Keďže sa to nedeje legislatívnou cestou, ale pomocou súdnych rozhodnutí, právna teória používa pojem negatívna harmonizácia. Tu je treba upozorniť na skutočnosť, že pri tomto spôsobe harmonizácie sa nevytvárajú rovnaké pravidlá pre všetky členské štáty, ale na základe určitého rozhodnutia SDEÚ sa vo vzťahu ku konkrétnemu členskému štátu konštatuje nesúlad jednotlivých ustanovení jeho vnútroštátneho daňovo-právneho predpisu s právom EÚ. Následne je členský štát

⁸ Pozri bližšie: Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie C-319/02 Manninen, D. C-376/03, Damseaux C-128/08, Haribo C-436/08.

povinný prijať vhodné opatrenia v jeho daňovom zákonodarstve na základe tohto súdneho rozhodnutia, a nie smerníc, ako je to v prípade pozitívnej harmonizácie. Tá predstavuje vzájomné zbližovanie právnych poriadkov členských štátov najmä prostredníctvom smerníc ako sekundárnych právnych aktov práva EÚ.

Toto postavenie SDEÚ má veľký význam v oblastiach, kde je náročné dospieť k výsledkom tradičnou legislatívnou cestou. Tak je to aj v oblasti priamych daní, kde síce na základe čl. 115 ZFEÚ má Rada právomoc prijímať smernice na aproximáciu zákonov členských štátov, ale vzhľadom na požiadavku jednomyselnosti pri hlasovaní a politickú citlivosť problematiky, je úspech takéhoto postupu zriedkavý. Ako bolo uvedené vyššie, týka sa iba niekoľkých smerníc, ktoré boli prijaté pre vyriešenie parciálnych otázok priameho zdanenia. Je možné súhlasiť s názorom, že negatívna harmonizácia môže byť účinným alternatívnym nástrojom k dosiahnutiu efektívne fungujúceho vnútorného trhu, keďže núti členské štáty odstraňovať z ich daňových systémov ustanovenia nesúladne s právom EÚ.⁹

Je potrebné zdôrazniť, že výsledkom negatívnej harmonizácie nebude nikdy stav, kedy budú vo všetkých členských štátoch platiť rovnaké pravidlá. Je to v dôsledku faktu, že rozhodnutia SDEÚ neurčujú, akým spôsobom majú byť zmenené nesúladne daňové ustanovenia. Podľa autora sa harmonizácia v oblasti priamych daní na úrovni EÚ môže uskutočniť len na základe jednomyseľne prijatých politických rozhodnutí, ktoré budú pretransformované do ustanovení právnych aktov primárneho alebo sekundárneho práva EÚ.

Všeobecne je možné tvrdiť, že rozhodovacia činnosť SDEÚ v daňovej oblasti sa týka najmä výkladu ustanovení primárnych a sekundárnych prameňov práva EÚ. V oblasti priameho zdanenia je význam Súdneho dvora EÚ zvýraznený jeho negatívnou normotvornou činnosťou. Má významný vplyv na tvorbu práva EÚ, ale i na normotvorbu členských štátov, nevynímajúc daňovo-právnu oblasť.

Potvrdením vyššie uvedeného je napríklad Smernica Rady 2003/123/ES, ktorou sa mení a dopĺňa smernica 90/435/EHS o spoločnom systéme zdanenia uplatniteľnom v prípade materských a dcérskych spoločností rôznych členských štátov. Cieľom smernice 90/435/EHS je vyňať vyplácanie dividend a iné prerozdelenie ziskov, ktoré sú vyplácané dcérskymi spoločnosťami ich materským spoločnostiam, z výberu daní a vylúčiť dvojité zdanenie týchto príjmov na úrovni materskej spoločnosti. Preto má členský štát materskej spoločnosti upustiť od zdanenia ziskov dcérskej spoločnosti v inom členskom štáte alebo ak zdaní tieto zisky, dovoliť materskej spoločnosti, aby si z hodnoty daňovej povinnosti odrátala časť dane z príjmov právnických osôb zaplatenú dcérskou spoločnosťou v inom členskom štáte. Aj toto opatrenie má viesť k efektívnemu fungovaniu vnútorného trhu EÚ, ktorý by sa mal vyznačovať týmito charakteristickými znakmi:

- a) odstraňovaním obmedzení a deformácií vznikajúcimi z daňovo-právnych predpisov členských štátov,

⁹ Pozri: NERUDOVÁ, D. *Harmonizace daňových systému zemí Evropské unie*. 3. prep. a rozš. vyd. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011. s. 111.

- b) zavedením daňových pravidiel, ktoré sú neutrálne z hľadiska hospodárskej súťaže.

Vyššie spomenutá smernica Rady 2003/123/ES je výsledkom rozhodnutia SDEÚ vo veci Saint Gobain, podľa ktorého musí členský štát so stálou prevádzkarňou zriadenou na jej území zaobchádzať rovnako, ako so spoločnosťou, ktorá je jeho daňovým rezidentom. V tomto rozhodnutí bol potvrdený trend ochrany slobody pohybu v rámci vnútorného trhu aj na úkor koherencie daňového systému členského štátu, čo bude predmetom osobitného rozboru v poslednej kapitole.

Judikatúra Súdneho dvora Európskej únie v oblasti priamych daní

V rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ v oblasti priamych daní je možné vymedziť niekoľko základných oblastí, ktorých sa tieto rozhodnutia dotýkajú. Ide o oblasti zdaňovania:

- a) materských a dcérskych spoločností v rozličných členských štátoch,¹⁰
- b) spoločností pri ich zlučovaní, rozdeľovaní, prevode aktív a výmene akcií,¹¹
- c) cezhraničných zamestnancov a samostatne zárobkovo činných osôb,¹²
- d) dividend,¹³
- e) príjmov z úspor v podobe výplaty úrokov a výplaty úrokov a licenčných poplatkov medzi združenými spoločnosťami rôznych členských štátov.¹⁴

Osobitnú skupinu tvoria rozhodnutia SDEÚ v oblasti aplikácie medzinárodných zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia, ktoré majú medzi sebou uzatvorené členské štáty.¹⁵

Možno súhlasiť s názormi, že judikatúra Súdneho dvora EÚ v oblasti priamych daní, zahŕňajúca prípady týkajúce sa dvojitého zdanenia a nezdanenia, nie je ustálená.¹⁶ Na jednej strane sú rozsudky, ktoré vychádzajú nielen z práva EÚ, ale sú silno ovplyvnené aj Modelovou daňovou zmluvou OECD a Komentárom k nej.¹⁷ Vhodným príkladom v tomto smere je prípad Gilly, kde Súdny dvor

¹⁰ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Epson Europe BV C-375/98, Lankhorst-Hohorst C-324/00, Gaz de France C-247/08.

¹¹ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Korkein hallinto-oikeus C-48/11 a C-123/11.

¹² Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Schumacker C-279/93, Gschwind C-391/97, Zurstrassen C-87/99, de Groot C-385/00, Gerritse C-234/01.

¹³ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Verkooijen C-35/98, Lenz C-315/02, Manninen C-319/02, Haribo C-436/08.

¹⁴ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Metallgesellschaft Ltd C-397/98, Scheuten Solar Technology GmbH C-397/09.

¹⁵ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Gilly C-336/96, D. C-376/03, Damseaux C-128/08.

¹⁶ Pozri viac: LANG, M. Direct Taxation: Is the ECJ Heading in a New Direction? In *European Taxation*, Issue 9, 2006, pp. 421-430, THIEL, S. The Direct Income Tax Case Law of the European Court of Justice: Past Trends and Future Developments. In *Tax Law Review*, Vol. 62, 2008, pp. 143-192.

¹⁷ Pozri: OECD Model Tax Convention on Income and on Capital [online]. [cit. 2013-03-28]. Dostupné na internete: [<http://www.oecd.org/tax/taxtreaties/47213736.pdf>].

konštatoval, že pri vymedzení daňovej právomoci v zmluvách, nie je neprimerané, aby sa členské štáty riadili medzinárodnou praxou a Vzorovou zmluvou OECD.¹⁸ V prípade Rolanda Schumackera, ktorý bol zamestnaný v Nemecku, ale žil v Belgicku, sa Súdny dvor EÚ odvolal na medzinárodné daňové právo a výslovne na Modelovú daňovú zmluvu OECD, keď uznal, že pri zdaňovaní daňovníkov je potrebné prihliadať na ich osobné a rodinné väzby, ako stanovuje zmluva o zamedzení dvojitého zdanenia, a na základe týchto kritérií určiť ich daňovú príslušnosť.¹⁹ Z rozsudku vyplynulo, že dovtedy aplikovaný prístup v Nemecku, ktorého dôsledkom bolo, že daňové zaťaženie Schumackera ako nerezidenta bolo vyššie, ako v prípade daňového rezidenta, je v rozpore so slobodou voľného pohybu pracovných síl. Na základe toho možno usudzovať, že s daňovníkom, ktorý obdrží väčšinu svojich príjmov v štáte, kde je považovaný za daňového nerezidenta, musí byť z daňového hľadiska zaobchádzané rovnako ako s daňovým rezidentom.

V iných rozsudkoch sa Súdny dvor EÚ odklonil od prameňov a výkladových pomôcok medzinárodného daňového práva. V prípade Damseaux SDEÚ nesledoval medzinárodnú prax zavedenú OECD, podľa ktorej pri zdaňovaní dividend má štát daňovej rezidencie poskytnúť daňovú úľavu štátu zdroja. Rozhodol, že právo EÚ vo svojom súčasnom stave nestanovuje žiadne všeobecné kritériá pre rozdelenie právomocí medzi členskými štátmi v súvislosti s vylúčením dvojitého zdanenia v rámci EÚ. V uvedenom prípade SDEÚ odmietol odstrániť dvojité zdanenie dividendy, keďže podľa jeho názoru nemá právomoc rozhodnúť o možnom porušení ustanovení daňových zmlúv zo strany členského štátu, aj keď ich účelom je eliminovanie alebo aspoň zmiernenie negatívnych vplyvov, ktoré vyplývajú z koexistencie rôznych vnútroštátnych daňových režimov.²⁰ Z uvedeného možno vyvodit', že SDEÚ nie je oprávnený skúmať vzťah medzi jednostrannými opatreniami členských štátov, ktoré sú súčasťou ich daňovo-právnych predpisov a ustanoveniami zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia, keďže táto otázka nespadá do pôsobnosti SDEÚ. V ďalších rozhodnutiach, ktoré budú uvedené neskôr, sa ale SDEÚ tejto línie nedržal. Autor sa preto prikláňa k názoru, že pôsobenie medzinárodných daňových pravidiel, ktoré sú obsahom zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia uzatvorených medzi členskými štátmi, bude ďalej v rozhodovacej činnosti SDEÚ ohraničované v prospech práva EÚ a jeho princípov.²¹

Dôvodmi nekonzistentnosti judikatúry SDEÚ v oblasti priamych daní sa zaoberalo mnoho autorov, ktorí navrhli rôzne spôsoby na zamedzenie tohto stavu. Podľa prof. Langa by SDEÚ mal zvrátiť svoju rozhodovaciu činnosť založenú na

¹⁸ Pozri bližšie: Rozsudok Európskeho súdneho dvora C-336/96 Gilly v Directeur des services fiscaux du Bas-Rhin.

¹⁹ Pozri bližšie: Rozsudok Európskeho súdneho dvora C-279/93 Finanzamt Köln-Altstadt v Roland Schumacker.

²⁰ Pozri bližšie: Rozsudok Súdneho dvora Európskej únie C-128/08 - Jacques Damseaux proti Belgickému kráľovstvu.

²¹ Pozri viac: KEMMEREN, E. C. C. M. Double tax conventions on income and capital and the EU: Past, present and future. In *EC Tax Review*, Vol. 21, No. 3, 2012, p. 170.

rozsudku Schumacker, keďže nie je dostatočne presvedčivé, ak sa SDEÚ zameriava len na posúdenie konkrétnej faktickej situácie jej porovnaním s inými obdobnými prípadmi. Namiesto toho by mal pozornejšie sledovať doterajšiu judikatúru a porovnanie založiť na právnom základe danej situácie.²²

Možno konštatovať, že v posledných rokoch v oblasti priamych daní na úrovni EÚ, tak okrem smerníc zohrávajú čoraz významnejšiu úlohu rozhodnutia Súdneho dvora EÚ. Judikatúra SDEÚ sa stáva účinným nástrojom k dosiahnutiu efektívne fungujúceho vnútorného trhu, keďže na základe rozhodnutí SDEÚ sú členské štáty povinné nielen z ich daňovo-právnych predpisov odstrániť ustanovenia, ktoré sú v rozpore s primárnym alebo sekundárnym právom EÚ. To má za následok jednak odstraňovanie diskriminačných opatrení vo vzťahu daňový rezident a nerezident, či eliminovanie iných porušení základných princípov, na ktorých je Európska únia budovaná, a takisto približovanie daňových systémov členských štátov aj v oblasti priamych daní. K úplnej harmonizácii však z vyššie popísaných dôvodov dôjsť nemôže.

Zásada koherencie daňových systémov členských štátov verzus ochrana slobôd vnútorného trhu Európskej únie

Keďže právo EÚ sa oblasti priameho zdanenia venuje len okrajovo, tak iniciatívu v tejto oblasti prebral do rúk Súdny dvor EÚ. Počet jeho rozhodnutí kontinuálne narastá, čo súvisí s rozvojom vnútorného trhu a aj s rozšírením EÚ o ďalšie štáty od roku 2004. Podľa ustálenej judikatúry SDEÚ členské štáty môžu v oblasti priamych daní vykonávať svoju právomoc iba v súlade s právom EÚ, aj keď ide o ich výsostnú oblasť, do ktorej EÚ nezasahuje.²³ Súdny dvor EÚ rozvinul svoju judikatúru v tejto oblasti na prípadoch ochrany voľného pohybu v rámci vnútorného trhu. Ide najmä o situácie, pri ktorých dochádza k stretu vnútroštátnych daňovo-právnych úprav členských štátov s právom EÚ.

Z doterajších rozhodnutí Súdneho dvora EÚ vyplýva, že tvrdenie členských štátov o ich daňovej suverenity ich ešte neospravedlňuje na obmedzenie slobody pohybu, ktorú subjekt má na vnútornom trhu podľa práva EÚ.²⁴ Členské štáty zdôvodňujú rozdielny prístup k daňovým nerezidentom najmä znížením daňových príjmov, čo ale SDEÚ nepovažuje za naliehavý dôvod všeobecného záujmu, na ktorý by sa bolo možné odvolávať pri odôvodnení diskriminačnej vnútroštátnej daňovej úpravy. Zároveň sú podľa neho členské štáty zodpovedné za ich daňovú politiku a najmä jej fiskálne dopady na štátny rozpočet. V tomto prístupe Súdneho dvora EÚ možno vidieť jasné ovplyvňovanie právnej úpravy v oblasti priamych daní, ale bez vysporiadania sa s niektorými negatívnymi účinkami takéhoto postupu. Podľa autora by presadzovanie slobody pohybu, ako jedného zo základných princípov vnútorného trhu, nemalo zasahovať do práva členských

²² Pozri viac: LANG, M. Recent Case Law of the ECJ in Direct Taxation: Trends, Tensions, and Contradictions. In *EC Tax Review*, Vol. 18, No. 3, 2009, pp. 112-113.

²³ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Schumacker C-279/93, Gilly C-336/96, Gschwind C-391/97, Verkooijen C-35/98, Gerritse C-234/01, Lenz C-315/02, Manninen C-319/02, D. C-376/03, Damseaux C-128/08, Haribo C-436/08.

²⁴ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Manninen C-319/02 alebo Marks & Spencer C-446/03.

štátov neobmedzene kreovať svoj daňový systém v oblasti priamych daní. V tomto smere v judikatúre preferované extenzívne poňatie slobody pohybu na vnútornom trhu nie je vhodné, keďže oblasť priamych daní v EÚ nie je harmonizovaná a členské štáty majú právo prijímať také daňové opatrenia, ktoré zabezpečia ich ekonomické záujmy.

Možno konštatovať, že podľa ustálenej judikatúry Súdneho dvora EÚ iba fiskálne záujmy členských štátov neospravedlňujú obmedzenie voľného pohybu osôb, tovarov, služieb a kapitálu, ktoré vyplýva z ich vnútroštátnej daňovo-právnej úpravy. Na druhej strane zásada koherencie vnútroštátneho daňového systému umožňuje, aby zákonodarca prijímal opatrenia, ktoré ochránia národné záujmy štátu pri boji s daňovou konkurenciou v EÚ.²⁵ Zároveň je podľa autora dôležité, aby uplatňovanie voľného pohybu, ako vedúceho princípu vnútorného trhu EÚ, nevedlo k neodôvodneným zásahom do vnútornej konštrukcie daňových systémov členských štátov.

Spomínaná zásada ale nebola veľmi využívaná v ďalších rozhodnutiach SDEÚ a prednosť dostávala ochrana voľného pohybu v rámci EÚ. V tomto smere významným bol rozsudok v prípade Marks & Spencer, v ktorom sa Súdny dvor EÚ priklonil k argumentácii generálneho advokáta v jeho stanovisku, v ktorom vychádzal zo zásady koherencie daňového systému členského štátu.²⁶ Podľa neho daňová suverénita členského štátu nesmie narušovať fungovanie vnútorného trhu a mala by mať neutrálny charakter k princípu voľného pohybu uplatňovanému v EÚ. Takisto sloboda pohybu musí byť vykonávaná indiferentne k daňovým predpisom členských štátov. Z tohto dôvodu by podľa autora mal Súdny dvor EÚ stret zásady koherencie daňového systému s princípom voľného pohybu posudzovať čo najcitlivejšie a najvyvázenejšie, aby nedošlo k nespravodlivému zásahu do vnútroštátnej daňovej úpravy členského štátu. V stanovisku generálny advokát ďalej upozorňuje na význam daňovej koherencie v práve EÚ, ktorá má dôležitú nápravnú funkciu, pričom zdôrazňuje najmä korekciu účinkov rozšírenia slobôd EÚ na daňové systémy, ktorých organizácia v zásade patrí do výlučnej právomoci členských štátov. Na druhej strane upozorňuje, aby nebol daňový režim členského štátu organizovaný tak, že uprednostňuje vnútroštátne situácie alebo subjekty, keďže funkciou daňovej koherencie je chrániť celistvosť vnútroštátnych daňových systémov, ale za podmienky, že nekladie prekážku integrácii týchto systémov do rámca vnútorného trhu.²⁷ Z toho možno usudzovať, že členské štáty majú legitímne právo na kreovanie celistvého a spravodlivého daňového systému, ale ich daňové opatrenia nemôžu brániť efektívnemu fungovaniu vnútorného trhu, a teda odporovať základným princípom, na ktorých je EÚ budovaná.

²⁵ Pojem celistvosť daňového systému členského štátu prvýkrát použitý v rozsudkoch z 28. januára 1992 Bachmann C-204/90 a Komisia v. Belgicko C-300/90.

²⁶ Pozri bližšie: Návrh generálneho advokáta SDEÚ Madura zo 7. apríla 2005 k prípadu Marks & Spencer [online]. [cit. 2013-03-06]. Dostupné na internete: [http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=59651&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=56002].

²⁷ Tamtiež.

Tu je ešte treba poznamenať, že Súdny dvor EÚ vo svojich rozhodnutiach одобril také právne normy, ktoré majú za cieľ zabrániť snahám o nelegálne zníženie daňových povinností subjektov a eliminovať daňové úniky. Z judikatúry vyplýva, že členské štáty majú naďalej možnosť prijímať a zachovávať opatrenia, ktorých osobitným cieľom je vylúčiť z daňových výhod čisto umelé konštrukcie, ktoré sa snažia obísť pôsobnosť vnútroštátneho daňového zákona.²⁸

Keďže SDEÚ rešpektuje zvrchovanosť členských štátov v oblasti priamych daní, musí uznať aj ich právo na vytvorenie daňového systému, ktorý zodpovedá ich preferenciám. Autorovi je známych iba niekoľko rozhodnutí, v ktorých sa potvrdzuje skutočnosť, že vytvorenie daňového systému prináleží každému členskému štátu a z toho dôvodu môže dôjsť k prijatiu opatrení na jeho ochranu aj na úkor ochrany slobôd pohybu v EÚ.²⁹ Rozhodnutia s uvedenou argumentáciou nie sú časté a tento názor nie je v rozhodnutiach Súdneho dvora EÚ ďalej rozvíjaný. Z dôvodu interakcie princípu voľného pohybu na vnútornom trhu s vnútroštátnymi daňovými systémami, by mal SDEÚ starostlivo vyvažovať ochranu tejto slobody so záujmami členských štátov v daňovej oblasti.

Záver

Súdny dvor EÚ prostredníctvom svojich rozhodnutí, v ktorých ochraňuje princípy, na ktorých je EÚ budovaná, a zároveň v ktorých vykladá pojem slobody pohybu značne extenzívne, napomáha riadnemu fungovaniu vnútorného trhu EÚ. Na druhej strane týmto počínaním nadmerne zasahuje do štruktúry daňových systémov členských štátov, čo má za následok narušenie ich súdržnosti. Svojimi rozhodnutiami v cezhraničných prípadoch, v ktorých dochádza k stretu vnútroštátnych daňovo-právnych úprav s právom EÚ, prispieva k zblížovaniu právnych poriadkov členských štátov v daňovej oblasti. Judikatúra Súdneho dvora EÚ by sa mala zamerať na určenie jasných kritérií pre uplatňovanie ochrany slobôd pohybu v rámci vnútorného trhu a zásady koherencie vnútroštátnych daňových systémov, ktorá vychádza zo suverenity členských štátov. Podľa názoru autora by princíp voľného pohybu na vnútornom trhu EÚ nemal byť presadzovaný na úkor koherencie daňových systémov členských štátov. Je to najmä z dôvodu suverénnej právomoci členských štátov pri otázkach priameho zdanenia a preto by rozhodovacia činnosť Súdneho dvora EÚ v tejto oblasti mala byť vyvážená.

Možno konštatovať, že aktivizmus Súdneho dvora EÚ v oblasti priamych daní v posledných rokoch nabral na intenzite a čoraz viac ovplyvňuje daňovú legislatívu členských štátov. Aj z rozoberaných rozhodnutí SDEÚ sa možno nazdávať, že podobných prípadov, kedy vnútroštátna daňovo-právna úprava je v nesúlade s právom EÚ, sa v právnych poriadkoch členských štátov vyskytuje viac a preto možno očakávať ďalšie rozhodnutia v tejto oblasti.

Aj kvôli vyššie zmieneným skutočnostiam je zložité odhadnúť ďalší vývoj rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ v oblasti priameho zdaňovania.

²⁸ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: du Saillant C-9/02, Marks & Spencer C-446/03.

²⁹ Pozri napr. rozhodnutia vo veci: Bachmann C-204/90, Komisia v. Belgicko C-300/90, C-251/98 Baars, C-168/01 Bosal Holding BV.

Najdôležitejšou úlohou SDEÚ, ktorá pred ním vyvstáva, je budovať ustálenú judikatúru, ktorá povedie k väčšej predvídateľnosti jeho rozhodnutí a právnej istote subjektov. V prípade, že v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora dôjde k odchýleniu sa od doterajšieho stavu nazerania na určitý problém, mal by to v novom rozhodnutí výslovne uviesť a podrobne odôvodniť.

Vďaka rozhodovacej činnosti SDEÚ v tejto oblasti, ale aj v dôsledku prebiehajúcej dlhovej krízy členských štátov, sa úprava priamych daní stáva ústrednou témou pri debatách o ďalšom smerovaní Európskej únie. Stúpajúci počet právnych vecí v oblasti priamych daní takisto dokazuje rastúci význam rozhodovacej činnosti SDEÚ v tejto špecifickej oblasti. Súdny dvor EÚ tak zohráva už v súčasnosti významnú úlohu, ktorá bude ešte dôležitejšia pri eventúálnom formovaní právneho rámca úpravy priameho zdanenia na úrovni EÚ.

JUDr. Peter Huba
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

1. BABČÁK, V. *Slovenské daňové právo*. Bratislava : EPOS, 2012. 670 s. ISBN 978-80-8057-971-5.
2. KEMMEREN, E. C. C. M. Double tax conventions on income and capital and the EU: Past, present and future. In *EC Tax Review*, Vol. 21, No. 3, 2012, pp. 157-177. ISSN 0928-2750.
3. LANG, M. Recent Case Law of the ECJ in Direct Taxation: Trends, Tensions, and Contradictions. In *EC Tax Review*, Vol. 18, No. 3, 2009, pp. 98-113. ISSN 0928-2750.
4. LANG, M. Direct Taxation: Is the ECJ Heading in a New Direction? In *European Taxation*, Issue 9, 2006, pp. 421 -430. ISSN 0014-3138.
5. NERUDOVÁ, D. *Harmonizace daňových systému zemí Evropské unie*. 3. prep. a rozš. vyd. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011. 320 s. ISBN 978-80-7357-695-0.
6. THIEL, S. The Direct Income Tax Case Law of the European Court of Justice: Past Trends and Future Developments. In *Tax Law Review*, Vol. 62, 2008, pp. 143-192. ISSN 0040-0041.
7. OECD Model Tax Convention on Income and on Capital [online]. [cit. 2013-03-28]. Dostupné na internete: [<http://www.oecd.org/tax/taxtreaties/47213736.pdf>].

Základné zásady ústavného súdneho konania¹

Lucia Nedzbalová

Abstrakt

Cieľom príspevku je zaoberať sa niektorými zo základných zásad konania pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. Autorka sa bližšie zameriava na dispozičnú zásadu, formalizmus ústavného súdneho konania, súdny aktivizmus resp. zásadu aktívneho postupu Ústavného súdu a zásadu kontradiktórnosti. Príspevok upozorňuje na niektoré problémy v predmetnej oblasti a ponúka návrhy de lege ferenda na zmenu súčasnej právnej úpravy.

Kľúčové slová

ústavnosť, Ústavný súd, ústavné súdne konanie, zásady

Abstract

The aim of this paper is to deal with some of the principles of the proceedings of Constitutional court of Slovak republic. The author focuses on the dispositon principle, formalism of the proceedings, judicial activism and adversarial principle. The paper emphasizes some of the problems in this field with offering the proposals de lege ferenda to change the current legislation.

Keywords

constitutionality, Constitutional court, constitutional proceedings, principles

Úvod

Ústavné súdne konanie resp. konanie pred Ústavným súdom SR predstavuje špecifický typ súdneho konania, je zložkou ústavného práva procesného. Základné všeobecné pravidlá súdneho konania sú v ústavnom súdnom konaní modifikované materiálnym prístupom k ochrane ústavnosti, ktorý má prioritu pred prílišným formalizmom súdneho procesu. Pre konanie pred Ústavným súdom je charakteristický polyfunkčný charakter, keďže je rozložené do celej rady typu konaní.²

Z povahy ústavného súdneho konania vyplýva množstvo rozličných zásad, ktoré sú špecifické s ohľadom na odlišný účel konania. Môžeme medzi ne začleniť: jednoinštančnosť, kasačný charakter rozhodnutí, dispozičná zásada – nemožnosť začatia konania ex officio a neprípustnosť opravného prostriedku, zásada aktívneho postupu Ústavného súdu. kontradiktórnosť, povinné právne zastúpenie, kolegiátnosť rozhodovania (plénum, senát), zásada rovnosti, naliehavosti vecí,

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12.

² Pozri bližšie: KLÍMA, K. *Závaznosť rozhodnutí Ústavního soudu – je problémem Ústavy nebo zákona o Ústavním soudu?* In *Zákon o Ústavním soudu po třinácti letech*; sborník příspěvků. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. S. 81. ISBN 80-86861-57-0.

nezávislosti, uplatnenie separátneho vóta, zásada prezumpcie súladu právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi vyššej právnej sily a ďalšie. S ohľadom na rozsah príspevku sa zameriavame len na niektoré z menovaných zásad – dispozičná zásada, formalizmus konania pred Ústavným súdom, zásada aktívneho postupu Ústavného súdu, zásada kontradiktórnosti a prezumpcia súladu právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi vyššej právnej sily.

1. Dispozičná zásada

Za súčasnej právnej úpravy nemôže Ústavný súd Slovenskej republiky uplatniť nijakú právomoc bez návrhu aktívne procesne legitimovaných subjektov. Takýto procesný postup začatia konania je prejavom **dispozičnej zásady** v ústavnom súdnom konaní. Závisí totiž od vôle oprávnených subjektov, či podajú návrh na začatie konania.

Jedinú výnimku z uvedeného pravidla predstavuje § 16 ods. 1 zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o Ústavnom súde“), ktorý zakladá právomoc viesť disciplinárne konanie proti sudcovi Ústavného súdu na návrh jeho predsedu. Účelom takto koncipovanej úpravy je, aby iné orgány štátu nemali oprávnenie iniciovať a uskutočňovať disciplinárne konanie voči ústavným sudcom, a tým sa vylučujú priame či nepriame vplyvy na nich, aj na judikatúru Ústavného súdu.

Dispozičná zásada je typickou zásadou občianskeho sporového konania, ktorá spočíva v možnosti procesných strán disponovať konaním a predmetom konania. Tak je procesná iniciatíva daná do rúk účastníkov konania, nie súdu.³ Jej protipólom je zásada oficiality.

Dispozičná zásada ovplyvňuje nielen začatie konania pred ústavným súdom, ale aj ďalšiu dispozíciu s návrhom na začatie konania – jeho zmenu či späťvzatie. Je potrebné zdôrazniť, že Ústava SR ani zákon o Ústavnom súde neupravujú otázky disponovania s návrhom na začatie konania, s výnimkou konania o sťažnostiach (§ 54 a § 58c ZoÚS⁴). Takáto medzera v zákone vyvoláva množstvo otvorených otázok, ktoré Ústavný súd musí zodpovedať vlastnou judikatúrou.

Nie je pritom zrejmé, prečo zákonodarca uplatnil odlišný právny režim v prípade späťvzatia sťažností fyzických a právnických osôb a sťažností orgánov územnej samosprávy. V prípade späťvzatia sťažností orgánov územnej samosprávy (tzv. komunálne sťažnosti) totiž zákon neponecháva Ústavnému súdu na zváženie, či zastaviť alebo nezastaviť konanie. Takúto úpravu nepovažujeme za správnu, pretože Ústavný súd by aj v tomto prípade mal mať možnosť nezastaviť konanie, ak by rešpektovanie vôle navrhovateľa išlo na úkor ochrany ústavnosti. Ústavný

³ HENDRYCH, D. *Právnický slovník*. 3. vydání. Praha: C.H. BECK, 2009. s. 354.

⁴ § 54: „Ak sťažovateľ vezme svoju sťažnosť späť, Ústavný súd konanie o nej zastaví okrem prípadu, ak Ústavný súd rozhodne, že späťvzatie sa nepripúšťa, najmä ak sťažnosť smeruje proti takému právoplatnému rozhodnutiu, opatreniu alebo inému zásahu, ktoré mimoriadne závažným spôsobom porušujú základné práva alebo slobody sťažovateľa.“

§ 58c: „Ak sťažovateľ vezme svoju sťažnosť späť, Ústavný súd konanie o nej zastaví.“

súd však doposiaľ nerozhodoval o späťvzátí tejto ústavnej sťažnosti, preto nie je jednoznačné, ako sa s touto situáciou vysporiada.

Dispozičná zásada v občianskom súdnom procese má viacero prejavov (uznanie nároku, uzavretie súdneho zmieru, podanie opravného prostriedku), avšak tie v konaní pred Ústavným súdom nemajú miesto. Tu je modifikovaná tým, že Ústavný súd je nezávislým orgánom ochrany ústavnosti. Judikatúra Ústavného súdu týkajúca sa jej uplatňovania v konaní o súlade právnych predpisov, sa v priebehu jeho fungovania menila. V jednom zo svojich prvých rozhodnutí Ústavný súd uviedol: „*Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z. z. o organizácii ... nemá výslovnú úpravu o disponovaní s návrhom na začatie konania a neupravuje ani procesný postup ústavného súdu - s výnimkou konania o ústavnej sťažnosti – po späťvzátí návrhu. V konaní pred ústavným súdom platí dispozičný princíp. Z obsahu tohto procesného princípu možno vyvodiť, že navrhovateľ až do rozhodnutia vo veci samej má právo disponovať s návrhom podľa vlastného uváženia a v tejto dispozícii ho žiaden zákon ani Ústava Slovenskej republiky neobmedzuje.*“⁵

V neskoršom rozhodnutí už Ústavný súd tak striktne netrval na dodržiavaní dispozičnej zásady: „*Záujem na ochrane ústavnosti v zmysle čl. 124 Ústavy Slovenskej republiky je natoľko závažný, že v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky navrhovateľ nemá neobmedzené právo disponovať svojím návrhom.*“⁶

Vo svojom nedávnom rozhodnutí sa Ústavný súd prihlásil k materiálnemu chápaniu ochrany ústavnosti, čo je zohľadnené aj pri dispozícii s návrhom na začatie konania o súlade právnych predpisov.⁷

Rozhodnutia, v ktorých Ústavný súd uprednostnil ochranu ústavnosti pred dispozičnou zásadou nachádzame aj v prípade konania o sťažnostiach. Zdôrazňuje v nich možnosť Ústavného súdu nepriznať dispozitívnemu úkonu účastníka právne účinky, pričom svoje úvahy opiera o ustanovenie už spomínaného § 54 zákona o Ústavnom súde: „*Ústavný súd Slovenskej republiky je podľa čl. 124 orgánom ochrany ústavnosti, a preto musí pokladať jej ochranu za nadradenú dispozičnej zásade uplatňovanej v konaní pred ním.*“⁸

⁵ PL. ÚS 4/94.

⁶ II. ÚS 38/96.

⁷ PL. ÚS 16/09: *Ochranu ústavnosti poskytovanú ústavným súdom treba chápať materiálne. To okrem iného znamená, že v prípade späťvzatia návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov musí brať ústavný súd prioritne zreteľ na to, či ústavný problém možného nesúladu právnych predpisov aj po späťvzátí návrhu stále trvá a záujem na ochrane ústavnosti vyžaduje jeho vyriešenie. Navyše je v okolnostiach daného prípadu potrebné zohľadniť aj to, že dôvod, ktorý viedol navrhovateľa k späťvzatiu jeho návrhu, medzičasom pominul. Vzhľadom na skutočnosť, že krajský súd musí v konaniach, v súvislosti s ktorými sa na ústavný súd obrátil na posúdenie oprávnenosti nárokov uplatňovaných žalobcom, aplikovať znenie napádaného právneho predpisu, dospel ústavný súd k názoru, že z ústavnoprávneho hľadiska (čl. 124 ústavy) je potrebné trvať na pokračovaní v predmetnom konaní, a preto rozhodol o späťvzátí návrhu ...*“

⁸ III. ÚS 3/00.

V inom rozhodnutí uvádza: „*Ústavný súd nie je povinný späťvzatie návrhu navrhovateľom pripustiť a konanie vo veci zastaviť. ale rozhodnutie závisí od jeho úvahy.*“⁹

Ústavný súd bol nútený taktiež sa vysporiadať so späťvzatím návrhu na začatie konania o výklad ústavy alebo ústavného zákona.¹⁰ V uznesení PL. ÚS 33/98 pritom rozlišuje, či k späťvzatiu návrhu dôjde pred prijatím návrhu na ďalšie konanie alebo po ňom.¹¹ Vážnym dôvodom na nezastavenie konania po späťvzati návrhu na výklad ústavných zákonov je, ak dôvod sporu o výklad trvá.¹²

Rovnako, ako v prípade späťvzatia návrhu na začatie konania, aj v prípade jeho zmeny musí Ústavný súd vytvárať procesné pravidlá, keďže procesný postup v zákone o ústavnom súde chýbajú. Ústavný súd viackrát umožnil navrhovateľovi zmeniť návrh tak, že ho rozšíril o ďalšiu právnu argumentáciu, prípadne doplnenie pôvodného návrhu zhodnotil ako nový návrh.¹³

Na základe citovaných rozhodnutí Ústavného súdu, pri ktorých vytvára, prípadne dotvára jednotlivé procesné normy pre ústavné súdne konanie, môžeme zhodnotiť príliš závažné nedostatky zákona o ústavnom súde. Podľa môjho názoru je nevyhnutné právne zakotviť otázky dispozície s návrhom na začatie konania a zohľadniť pritom špecifiká jednotlivých typov konaní pred Ústavným súdom. Daná úprava by uľahčila procesný postup nielen Ústavnému súdu, ale aj samotným navrhovateľom, ktorí sú v súčasnosti odkázaní len na podrobnú znalosť judikatúry v predmetnej oblasti.

2. Formalizmus konania pred Ústavným súdom

Formalizmus konania pred Ústavným súdom úzko spätý s uplatňovaním dispozičnej zásady v konaní pred ním. Prejavuje sa najmä v otázke viazanosti Ústavného súdu návrhom na začatie konania.

⁹ PL. ÚS 14/02.

¹⁰ Pozri napr. I. ÚS 33/98; PL. ÚS 14/06.

¹¹ 1. V konaní o výklad ústavného zákona, ak je vec sporná podľa čl. 128 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky hodnotí primeranosť použitia Občianskeho súdneho poriadku (konkrétne jeho § 96) pri späťvzati návrhu tak, že v období od podania návrhu do rozhodnutia Ústavného súdu o jeho prijatí alebo odmietnutí je navrhovateľ oprávnený na späťvzatie návrhu bez toho, aby musel uvádzať dôvody, ktoré ho k späťvzatiu návrhu viedli. Takýto postup ústavného súdu je zdôvodnený tým, že v tejto situácii ešte nemožno hovoriť o takom štádiu konania ústavného súdu, ktoré bezprostredne predchádza rozhodnutie vo veci samej, ale iba o štádiu, v ktorom sa rozhoduje o prijateľnosti návrhu z hľadiska splnenia jeho procesných náležitostí.

2. Ak však bol návrh na začatie konania podľa čl. 128 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky Ústavným súdom Slovenskej republiky už prijatý na ďalšie konanie, je dôvodné postupovať podľa § 96 ods. 1 a 2 Občianskeho súdneho poriadku, vrátane zaslania návrhu o späťvzati návrhu odporcovi na vyjadrenie.

¹² I. ÚS 61/96.

¹³ PL. ÚS 17/98: „Rozšírenie predmetu konania návrhom na preskúmanie súladu ďalšieho zákona s ústavou podľa právneho názoru ústavného súdu nemá charakter rozšírenia právnej argumentácie k pôvodnému návrhu. Ústavný súd rozhodol, že doplnenie pôvodného návrhu požiadavkou o preskúmanie súladu zákona alebo novely zákona rozdielného od zákona navrhnutého na konanie podľa čl. 125 písm. a) ústavy v pôvodnom návrhu treba hodnotiť ako nový návrh.“

§ 20 ods. 3 zákona o Ústavnom súde ustanovuje: „*Ústavný súd je viazaný návrhom na začatie konania okrem prípadov výslovne uvedených v tomto zákone.*“ Výnimku z tejto viazanosti predstavuje rozšírenie predmetu konania v konaní o súlade právnych predpisov v § 40 zákona o Ústavnom súde: „*Ak Ústavný súd pri rozhodovaní podľa čl. 125 Ústavy zistí nesúlad preskúmaného právneho predpisu nižšej právnej sily s právnym predpisom vyššej právnej sily alebo s medzinárodnou zmluvou, a pritom zistí nesúlad aj ďalších právnych predpisov s predpismi vyššej právnej sily alebo s medzinárodnou zmluvou, vydá nález o zistenom nesúlade aj týchto ďalších právnych predpisov.*“

Ak by v zákone absentovala úprava § 40, mohlo by dôjsť k situácii, že Ústavný súd v dôsledku striktného „pridržovania sa“ návrhu vydá rozhodnutie v nesúlade s ústavou.

Viazanosť návrhom na začatie konania má svoj význam v oblasti konkrétnej ochrany ústavnosti, čo Ústavný súd prezentuje aj vo svojej judikatúre, keďže rozhoduje len o tom, čoho sa navrhovatelia domáhajú v petite svojej sťažnosti.¹⁴ Ústavný súd taktiež vyjadril princíp viazanosti návrhom na začatie konania, pokiaľ ide o typ konania.¹⁵

Na rozdiel od viazanosti návrhom na začatie konanie, Ústavný súd nie je viazaný *právnou argumentáciou navrhovateľa*. V rámci abstraktnej ochrany ústavnosti pridržanie sa argumentácie účastníkov konania hrozí závažnou chybou, nesprávnym potvrdením ústavnosti iba kvôli nedostatočne precíznej alebo málo presvedčivej argumentácii navrhovateľa. Ústavný súd SR nemôže chrániť ústavnosť dogmatickým zotrvávaním na argumentoch uvedených navrhovateľom.¹⁶ Nakoniec, bolo by to protizmyselné a odporujúce základnej funkcii Ústavného súdu – t.j. ochrany ústavnosti- pokiaľ by Ústavný súd nemohol pri svojom rozhodovaní zvážiť aj iné aspekty, než tie, ktoré sú výslovne zmienené v návrhu. Takéto poňatie by vo svojom dôsledku Ústavný súd ako inštitúciu degradovalo, pretože by ho obmedzovalo len na skutočnosti, ku ktorým dospeje sám navrhovateľ, a nedávalo by mu priestor ku komplexnému posúdeniu nastoleného problému.¹⁷

Takýto právny názor vyjadril Ústavný súd SR vo viacerých svojich rozhodnutiach: „*S ohľadom na zásadu **iura novit curia** sa ústavný súd nemôže považovať za viazaného právnou kvalifikáciou, ktorú skutkovému základu veci dal*

¹⁴ Pozri napr. III. ÚS 80/2012: „*Až na zákonom presne definované výnimky je ústavný súd viazaný návrhom na začatie konania, pričom viazosť ústavného súdu návrhom sa vzťahuje zvlášť na návrh výroku rozhodnutia, ktorého sa sťažovatelia domáhajú. Princíp viazanosti ústavného súdu návrhom na začatie konania osobitne platí v prípadoch, v ktorých osoby požadujúce ochranu svojich základných práv a slobôd sú zastúpené advokátom. Ústavný súd môže rozhodnúť len o tom, čoho sa sťažovatelia domáhajú v petite svojej sťažnosti.*“ Ďalej II. ÚS 270/2012; IV. ÚS 534/2011; I. ÚS 460/2012.

¹⁵ III. ÚS 89/01.

¹⁶ DRGONEC, J. *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. s. 190-191.

¹⁷ ŠIMÍČEK, V. *Je Ústavní soud vázan podaným návrhem?* In Bulletin advokacie, č. 9, 1998. s. 27.

*navrhovateľ alebo druhý účastník konania. Nemôže sa preto vzdať posúdenia návrhu podľa článku ústavy alebo jeho odseku len preto, že ho navrhovateľ výslovne neoznačil. Tým viac tak nemôže urobiť, ak systematika ústavy nevyžaduje nevyhnutne taký výklad, že každým jej ustanovením sa osobe priznáva osobitné právo alebo sloboda.*¹⁸

Podobne sa vyjadril napríklad aj Ústavný súd Českej republiky: „...*Ústavný súd Českej republiky je viazaný len petitom, nie však jeho odôvodnením. Z uvedeného plynie povinnosť súdu u napadnutého ustanovenia sa zaoberať aj ďalšími okolnosťami dôležitými pre posúdenie jeho ústavnosti.*“¹⁹

3. Zásada aktívneho postupu Ústavného súdu

Zásada aktívneho postupu Ústavného súdu sa prejavuje tak, že po začatí konania postupuje Ústavný súd aj bez osobitných návrhov (ex offio skúma splnenie procesných podmienok, procesný dôvod na odmietnutie návrhu pre jeho zjavnú neopodstatnenosť, pripraví predbežné prerokovanie veci, príp. aj pojednávanie vo veci samej, v konaní vo veci samej Ústavný súd postupuje tak, aby čo najefektívnejšie dospel k meritórnemu rozhodnutiu).²⁰

Je pritom potrebné odlišovať aktívny postup Ústavného súdu od súdneho aktivizmu. Je nepochybné, že súdny aktivizmus (pasivizmus) by mal byť vo vyváženom vzťahu k zásade *denegatio iustitiae*, ktorá je v konkrétnych reáliách moderného demokratického štátu zhmotnená do procesných pravidiel rozhodovania, upravených spravidla v základnom rámci už na úrovni ústavy a podrobnejšie na úrovni zákona (spravidla zákona o ústavnom súde). Pod **súdnym aktivizmom rozumieme spôsob prístupu príslušného súdu k rozhodovaniu určitej časti svojej jurisdikcie, a to tak z časového, ako aj vecného hľadiska.**²¹

Časový faktor súdneho aktivizmu, resp. pasivizmu je zhmotnený v § 26 zákona o ústavnom súde: „*Pri prerokúvaní návrhov sa Ústavný súd nemusí riadiť poradím, v akom mu došli, ak vec, ktorej sa niektorý návrh týka, považuje za naliehavú.*“ Zásada naliehavosti teda predstavuje výnimku zo všeobecného pravidla, že súdny orgán by mal rozhodovať veci v tom poradí, v akom mu boli predložené. Naliehavosť je však neurčitým právnym pojmom, a je teda na úvahe Ústavného súdu, či v danej veci bude postupovať podľa § 26. Účelom je

¹⁸ I. ÚS 13/00.

¹⁹ PL. ÚS 16/93.

²⁰ BRÖSTL, A. KLUČKA, MAZÁK. Ústavný súd Slovenskej republiky (organizácia, proces, doktrína). Košice: PHARE, 2001. s. 46 a nasl. ISBN 80-967396-8-9.

²¹ OROSZ, L. *Politické prostredie a jeho vplyv na rozhodovacie činnosť ústavných súdov ako špecializovaných súdnych orgánov ochrany ústavnosti*. Príspevok na medzinárodnej vedeckej konferencii „Právo a jeho prostredie.“ Ústava štátu a práva SAV Bratislava. Tatranská Štrba 6. – 8. apríla 2011. Dostupné na internete: https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fportal.concourt.sk%2Fdownload%2Fattachments%2F11699006%2FPolitick%25C3%25A9%2Bprostredie%2Ba%2Bjeho%2Bvplyv%2Bna.doc&ei=VY9hUd7uCYOXPYPkgbgJ&usg=AFQjCNGVCCcPO-eYY5m8QwLEMd6jAHiCw&sig2=xUHBeXZZRw8_Pro1zT30IQ&bvm=bv.44770516,d.ZWU

prednostne prejednať ten návrh, ktorý je urgentný z verejných dôvodov alebo z dôvodov, ktoré sú na strane navrhovateľa.

V niektorých prípadoch však Ústavný súd rozhoduje v čase stanovenom Ústavou (zákonom o Ústavnom súde).²²

Vecný faktor súdneho aktivizmu spočíva v zásade vo viazanosti návrhom na začatie konania (formalizmus konania), čomu sme sa venovali v predchádzajúcej kapitole.

4. Zásada kontradiktórnosti

Kontradiktórnosť konania je jednou zo zásad spravodlivého súdneho konania. Jej podstatou je spor o právo medzi dvomi stranami, ktorý rozhodne orgán súdneho typu. S ohľadom na účel ústavného súdneho konania, ide o spor o právo na ochranu ústavnosti, ktorý Ústavný súd medzi dvomi stranami rozhodne.

Sporový charakter možno badať v konaní o súlade právnych predpisov. Súčasťou návrhu na začatie konania o súlade právnych predpisov musí byť tvrdenie o nesúlade. Napriek tomu, že podstatu celého návrhu predstavuje „neústavnosť“ toho-ktorého právneho predpisu, návrh smeruje aj voči orgánu, ktorý daný právny predpis vydal.

Ústavný súd podáva výklad Ústavy alebo ústavného zákona, ak je vec sporná.²³

Sporový charakter určuje aj názov niektorých konaní – Ústavný súd totiž rozhoduje kompetenčné spory medzi ústrednými orgánmi štátnej správy príp. rozhoduje v sporných prípadoch o tom, či je daná kontrolná pôsobnosť Najvyššieho kontrolného úradu Slovenskej republiky.

Prvky sporu však nachádzame aj v ďalších konaniach pred Ústavným súdom, najmä v konaní o sťažnostiach.

5. Prezumpcia súladu právnych predpisov nižšej právnej sily s právnymi predpismi vyššej právnej sily

Uplatňovanie tejto zásady úzko súvisí s princípom právnej istoty ako jedným zo základných princípov právneho štátu. Ten sa totiž prejavuje v dvoch smeroch. Jednak je založený na prezumpcii ústavnosti právnych predpisov a jednak

²² Pozri napr. čl. 125b Ústavy *Ústavný súd rozhoduje o tom, či predmet referenda, ktoré sa má vyhlásiť na základe petície občanov alebo uznesenia Národnej rady Slovenskej republiky podľa čl. 95 ods. 1, je v súlade s ústavou alebo s ústavným zákonom do 60 dní od doručenia návrhu.*

²³ Ústavný súd definuje spornosť v rozhodnutí I. ÚS 40/99: „Spornosť veci vyplýva z názorovej odlišnosti na uplatňovanie (spôsob uplatňovania) ústavného zákona (Ústavy) alebo ich konkrétneho ustanovenia. Názorová rozdielnosť musí existovať minimálne medzi dvoma subjektmi, ktoré ústavný zákon rôzne vykladajú (jeden sa domnieva, že ho vykladá správne a druhý tvrdí, že ho vykladá nesprávne- §46 zákona č. 38/1993 Z. z.) Právo podať návrh a požiadať o výklad ústavného zákona musí mať vecný substrát pre podanie návrhu, t.j. musí existovať norma s právnou silou ústavného zákona, ktorú je štátny orgán povinný (prípadne má právo) uplatňovať, a práve o jej správne uplatnenie vznikol spor. Tento spor musí existovať v čase podania návrhu až do rozhodnutia Ústavného súdu, ak medzitým nezanikol (napr. na základe novej právnej úpravy sporného ustanovenia ústavného zákona), prípadne návrh bol vzatý späť a Ústavný súd späťvzatie návrhu pripustil.“

na právoplatných rozhodnutiach orgánov verejnej moci vychádzajúcich z prezumpcie ústavnosti.²⁴ Prezumpcia ústavnosti právneho predpisu nižšej právnej sily (napr. zákona) s právnym predpisom vyššej právnej sily (ústavy) platí dovtedy, kým Ústavný súd túto domnienku vo svojom rozhodnutí nevyvráti v konaní o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 Ústavy.

Záver

Uvedený výpočet jednotlivých zásad konania pred Ústavným súdom nie je ani zďaleka kompletný. Pri ich charakteristike je však vždy možné sa oprieť o čl. 124 Ústavy, ktorý konštituuje Ústavný súd ako nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti.

JUDr. Lucia Nedzbalová
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

Monografie

1. BRÖSTL, A. KLUČKA, MAZÁK. Ústavný súd Slovenskej republiky (organizácia, proces, doktrína). Košice: PHARE, 2001. 162 s. ISBN 80-967396-8-9.
2. DRGONEC, J. *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. 416 s. ISBN: 978-80-89447-25-1
3. HENDRYCH, D. *Právnický slovník*. 3. vydání. Praha: C.H. BECK, 2009. 1488 s. ISBN 978-80-7400-059-1.

Články v časopise/zborníku

1. KLÍMA, K. *Závaznosť rozhodnutí Ústavního soudu – je problémem Ústavy nebo zákona o Ústavním soudu?* In *Zákon o Ústavním soudu po třinácti letech*; sborník příspěvků. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. S. 81. ISBN 80-86861-57-0.
2. OROSZ, L. *Politické prostredie a jeho vplyv na rozhodovaciu činnosť ústavných súdov ako špecializovaných súdnych orgánov ochrany ústavnosti*. Príspevok na medzinárodnej vedeckej konferencii „Právo a jeho prostredie.“ Ústava štátu a práva SAV Bratislava. Tatranská Štrba 6. – 8. apríla 2011. Dostupné na internete:
<https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fportal.concourt.sk%2Fdownload%2Fattachments%2F11699006%2FPolitick%25C3%25A9%2Bprostredie%2Ba%2Bjeho%2Bvplyv%2Bna.doc&ei=VY9hUd7uCYOXPYPkgbgJ&usg=AFQjCN GVCCcPO->

²⁴ I. ÚS 51/06; I. ÚS 60/06; I. ÚS. 159/06.

eYY5m8QwLEMd6jAHiCw&sig2=xUHBeXZZRw8_Pro1zT30IQ&bvm=b
v.44770516,d.ZWU

3. ŠIMÍČEK, V. *Je Ústavní soud vázan podaným návrhem?* In Bulletin advokacie, č. 9, 1998. s. 26-31.

Judikatura

1. PL. ÚS 4/94, II. ÚS 38/96; PL. ÚS 16/09; III. ÚS 3/00; PL. ÚS 14/02, I. ÚS 33/98;
2. PL. ÚS 14/06; I. ÚS 61/96; PL. ÚS 17/98; III. ÚS 80/2012 II. ÚS 270/2012; IV. ÚS
3. 534/2011; I. ÚS 460/2012; III. ÚS 89/01; I. ÚS 13/00; PL: ÚS 16/93; PL. ÚS 33/98;
4. I.ÚS 51/06; I. ÚS 60/06; I. ÚS 159/06.

Princípy ústavnosti a zákonnosti volebného práva v judikatúre Ústavného súdu SR¹

Jana Fecil'aková

Abstrakt

Cieľom príspevku je priblížiť princípy ústavnosti a zákonnosti z pohľadu ich uplatnenia vo volebnom práve. V úvode príspevku autorka vymedzuje právne princípy vo všeobecnosti, poukazuje na zložitosť a nejednoznačnosť pri definovaní pojmu právny princíp, pričom načrtáva vývoj názorov jednotlivých autorov na uvedenú problematiku. Prvá časť je venovaná všeobecnému vymedzeniu princípov ústavnosti a zákonnosti, s dôrazom na nevyhnutnosť ich vzájomného rozlišovania (druhá časť príspevku). Dodržanie zákona a neporušenie princípu zákonnosti totiž nemusí nevyhnutne znamenať tiež dodržanie a rešpektovanie princípu ústavnosti. Teoretická rovina je doplnená rozhodnutiami Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Kľúčové slová

princíp, ústavnosť, zákonnosť, ústavný súd, judikatúra, voľby

Abstract

The aim of this paper is to bring the principles of constitutionality and legality in terms of their application in the electoral law. In the introduction the author defines the principle of law in general, highlights the complexity and ambiguity in the definition of the principle of law and outlines the development of the individual authors views on the issue. The first part is devoted to a general definition of the principles of constitutionality and legality, with an emphasis on the need to distinguish between them (the second part of this paper). Compliance with law and the integrity of the principle of legality does not necessarily mean also compliance and respect for the principle of the constitutionality. Theoretical level is completed by the decisions of the Constitutional Court of the Slovak Republic.

Keywords

principle, constitutionality, legality, constitutional court, case law, election

Úvod

Právne princípy, ako základné pravidlá tvoriace štruktúrálnu súčasť systému práva, nie sú vôbec otázkou novou. Dodnes sú v odvetviach súkromného či verejného práva akceptované niektoré princípy, a to ešte z čias rímskeho práva, ktoré podstatným spôsobom ovplyvnili budovanie kontinentálneho typu právnej kultúry.

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA 1/0692/12 [13] - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

V súčasnosti sa najčastejšie stretávame so snahou o definovanie právneho princípu v spojitosti s výrazmi ako napr. „základná a zásadná poučka“, „pôvodná zásada“ ako východisko ďalších predpokladov alebo zásad, „najvyšší zákon“, „najvyššie pravidlo konania“ či „všeobecná poučka“.

S určitou dávkou nepresnosti by bolo možné právny princíp vymedziť aj ako **základný zákon, základné pravidlo, základnú myšlienku alebo predpoklad, ústredný pojem alebo všeobecnú vetu, ktorá je tak východiskom pre ďalšie vety, ako aj ich dôkazom. Ide o vetu nosného významu a všeobecnej platnosti, o správnosti ktorej niet pochýb a to i napriek tomu, že túto správnosť nie je možné úplne preukázať a je možné ju vyvrátiť len iným princípom.**

R. Dworkin uvádza, že „princíp je určitý štandard, ktorý sa má dodržiavať nie preto, že to pomáha zaistiť alebo dosiahnuť politickú, ekonomickú alebo sociálnu situáciu, ktorá je žiaduca, ale preto, že to požaduje spravodlivosť sama, slušnosť alebo iná sféra morálky“.²

Podľa J. Boguszaka predstavujú právne princípy pravidlá relatívne vysokého stupňa všeobecnosti, ktoré sú explicitne alebo implicitne vlastné danému právu, právnemu odvetviu alebo právnemu inštitútu.³ E. Bárány poukazuje na veľmi jasnú a stručnú definíciu právneho princípu v podaní N. MacCormicka, podľa ktorého východiskom pre chápanie právnych princípov je väčšia miera všeobecnosti než u „bežných“ noriem.⁴ Podľa Z. Kühna sú právne princípy chápané ako „pravidlá, ktoré tvoria základ určitého právneho inštitútu, zákona, právneho odvetvia alebo právneho poriadku ako celku.“⁵ Princípy môžeme tiež chápať ako všeobecné vety slúžiace ako východiská pre dôkazy a ďalšie vysvetľovanie, pričom ústava niektoré z nich predpokladá, iné deklaruje, ale nedefinuje ich. To sa deje spravidla cestou judikatúry.

1. Ústavnosť a zákonnosť volebného práva

Definovanie princípov ústavnosti a zákonnosti v súčasnej právnej vede nie je vôbec jednoduché (rovnako ako definovanie právnych princípov vo všeobecnosti). Ich vymedzenie je skôr predmetom dohadov a nespočetných diskusií. **Jednoznačná a všeobecne prijateľná odpoveď na otázku, ako správne definovať či charakterizovať uvedené princípy, možno ani neexistuje.** Predstavuje ústavnosť a zákonnosť jeden princíp alebo ide o samostatné princípy, ktoré je potrebné nevyhnutne od seba odlišovať?⁶

² DWORKIN, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: OYKONMENH, 2001. s. 44.

³ BOGUSZAK, J. *Právní principy, hodnoty, finalita*. In *Právní principy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. s. 26 – 27.

⁴ BÁRÁNY, E. *Právní principy mezi přirozeným a pozitivním právem*. In *Právní principy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. s. 53.

⁵ KÚHN, Z. *Pojem a role právního principu*. In *Právní principy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. s. 93.

⁶ Podľa nášho názoru je potrebné vychádzať z toho, že ústavnosť a zákonnosť nepredstavujú jeden, ale dva samostatné princípy, ktorých obsah sa pokúsime priblížiť v nasledujúcom texte príspevku.

1.1. Princíp ústavnosti

Jedným zo základných predpokladov každého právneho štátu je rešpektovanie princípu ústavnosti, t.j. akceptácia ústavy ako základného zákona štátu, a to tak zo strany štátnych orgánov ako aj zo strany jednotlivca. S princípom ústavnosti pritom bezprostredne súvisí princíp zákonnosti - **ústavnosť predstavuje jadro zákonnosti**. Viazanosť štátu vlastným právom je základom každého právneho štátu, čo zabezpečuje reguláciu prostriedkov moci štátu a obmedzuje ich použitie. Ako z uvedeného vyplýva, ide o dva samostatné, vzájomne síce súvisiace princípy, ktoré však nie je možné v žiadnom prípade stotožňovať či dokonca spájať do jediného princípu.

„Ústavnosť predstavuje systém vzťahov a inštitúcií, ktorý je založený a odvodený od osobitného postavenia ústavy v právnom poriadku štátu. Ústavnosť je zároveň kľúčom, ktorým sa otvára zmena chápania a poslania ústavy z jej programovo-politického rozmeru do rozmeru právneho. V právnom rozmere je ústava základným stavebným kameňom právneho poriadku, ktorý je obsiahnutý vo všetkých právnych predpisoch, pretože z pozície právnej normy najvyššej právnej sily sa premieta do všetkých ostatných právnych noriem s nižšou právnou silou.“⁷ Podľa A. Gerlocha: „Ústavnosť patrí medzi významné hodnoty recentnej demokratickej spoločnosti. Býva obvykle považovaná za species zákonnosti a súvisí s ideou právneho štátu, t.j. s takým spôsobom tvorby, interpretácie a aplikácie práva, kedy sa moc sama obmedzuje, kladie si pravidlá spôsobu vlastnej realizácie, ktoré súčasne vytvárajú limity, ktoré nemôže prekročiť.“⁸ Pod ústavnosťou sa podľa M. Čiča väčšinou rozumie: „dodržiavania ústavy a ústavných zákonov orgánmi, právnickými a fyzickými osobami.“⁹ Zároveň však tvrdí, že ide o príliš zúžené chápanie a to najmä v podmienkach spoločnosti, ktorá sa vo všetkých systémoch a jej štruktúrach vracia k demokratickým historickým hodnotám a súčasne upravuje nové spoločenské vzťahy, formuluje etapové ciele, tvorí nové právne i morálne systémy a organizuje zmeny tak v ekonomike ako aj v sociálnej oblasti. Do pojmu ústavnosť v širšom slova zmysle zaradujeme „dodržiavanie nie len ústavy a ústavných zákonov, ale aj zákonov, ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov, nariadení orgánov územnej samosprávy a medzinárodných zmlúv vyhlásených predpísaným spôsobom“.¹⁰ Širšie ponímaný výklad ústavnosti možno vyvodit' aj z kompetencii Ústavného súdu SR ako nezávislého súdneho orgánu ochrany ústavnosti. M. Čič ďalej uvádza: „Ústavnosť možno vnímať súčasne ako proces i stav v čase, konkrétnosti i vo všeobecnosti a v určitej kauze. Potom aj ochrana ústavnosti je proces komparácie ktoréhokoľvek

⁷ SVÁK, J. – CIBULKA, E. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Žilina: Poradca podnikateľa, spol. s.r.o. – Bratislavská vysoká škola práva, 2006. s. 507. In DRGONEC, J. *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom SR*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. s. 17.

⁸ GERLOCH, A. *Ústavnosť a procesy spoločenské transformácie*. In PRIBELSKÝ, P. *Ústavné právo 20 rokov po páde komunizmu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. s. 28.

⁹ ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997. s. 416.

¹⁰ Tamtiež.

platného predpisu s ústavou a napokon rozhodnutie ústavného súdu (i všeobecného súdu) s relevantnými dôsledkami vo vzťahu ku konkrétnemu zákonu, jeho ustanoveniu alebo vo vzťahu k individuálnemu právnomu aktu“.¹¹

Pokiaľ ide výslovne o ústavnosť volieb je potrebné vychádzať z právneho názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktorý ju definoval nasledovne:

„Podstatou ochrany ústavnosti vo volebných veciach je ochrana práv zaručených čl. 30 ústavy, t. j. aktívneho a pasívneho volebného práva. Všeobecné volebné právo, ktoré je v tomto článku zaručené, znamená právo všetkých občanov v danom štáte, ktorí dosiahli istú vekovú hranicu, jednak svojim hlasom spolurozhodovať pri tvorbe zastupiteľských orgánov (aktívne volebné právo) a jednak možnosť uchádzať sa o zvolenie za člena niektorého zo zastupiteľských orgánov (pasívne volebné právo). Rovnosť volebného práva znamená zaručenie toho, aby každý z voličov i kandidátov mal rovnaké postavenie.“

1.2. Princíp zákonnosti

Podľa J. Harváňka pod princípom zákonnosti rozumieme „všeobecnú viazanosť zákonmi, resp. všeobecnú viazanosť právom“.¹²

Najdôležitejšia z požiadaviek zákonnosti sa dotýka postupu štátnych orgánov, a to tak v procese tvorby a aplikácie práva, ako aj v oblasti ich kontroly. V súlade s princípom zákonnosti je nevyhnutné tiež zabezpečiť, aby nedochádzalo k protiprávnym zásahom do právneho postavenia občana zo strany orgánov verejnej moci.

Častokrát sa používa užšie chápanie zákonnosti, v zmysle ktorého sa obmedzuje uvedený pojem len na zachovávanie platného práva (zákonov). Daná požiadavka býva pozitívnoprávna (predstavuje právnu povinnosť *de lege lata*), pričom vyplýva z právnych noriem ako bezvýhradná právna povinnosť všetkých subjektov práva. Pokiaľ ide o princíp zákonnosti volieb je stanovená požiadavka vyjadrená rešpektovaním a plným zachovávaním ustanovení volebných zákonov.

Vo vzťahu k posudzovaniu zákonnosti volieb sa vyjadril Ústavný súd Slovenskej republiky nasledovne:

„Podstatou zákonnosti volieb do orgánov samosprávy obcí je ... uskutočnenie volieb v súlade so všetkými právnymi predpismi so silou zákona, ktoré sa týkajú volieb do orgánov samosprávy obcí (mutatis mutandis PL. ÚS 34/99). Zistená nezákonnosť volieb do orgánov samosprávy obcí musí byť v príčinnej súvislosti s takým následkom porušenia práv, ktoré je v konečnom dôsledku porušením ústavného volebného práva a jeho princípov (mutatis mutandis PL. ÚS 21/94).“

Prelínanie princípov ústavnosti a zákonnosti do praxe slovenského právneho prostredia, prostredníctvom rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky, sa pokúsime priblížiť v nasledujúcej kapitole príspevku.

¹¹ Tamtiež, s. 417.

¹² HARVÁNEK, J. *Teória práva*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1998. s. 248.

2. Ústavnosť a zákonnosť volebného práva v judikatúre Ústavného súdu SR

2.1. Pôsobnosť Ústavného súdu SR a všeobecných súdov vo volebných veciach

Ústavný súd SR je v zmysle čl. 129 ods. 2 Ústavy SR oprávnený rozhodovať o ústavnosti a o zákonnosti volieb. Ide o voľby do Národnej rady SR, voľby prezidenta SR, voľby do Európskeho parlamentu, voľby do orgánov VÚC, ale aj voľby do orgánov samosprávy obcí.¹³ Účelom volebného súdnictva je kontrola regulárnosti volieb, t.j. či voľby prebehli v súlade s ústavou a jednotlivými volebnými zákonmi.

Predmetom konania ústavného súdu môže byť:

- tvrdenie o neústavnosti volieb
- tvrdenie o nezákonnosti volieb
- tvrdenie o nesprávnom výsledku volieb a dôsledky s tým spojené.

Okrem ústavného súdu sa podieľajú na realizácii súdnej ochrany v procese volieb aj všeobecné súdy, ktorým toto oprávnenie vyplýva (bez ústavného splnomocnenia) z občianskeho súdneho poriadku, konkrétne z jeho siedmej hlavy, v rámci ktorej sa zakladá vecná pôsobnosť okresných súdov (napr. konanie vo veciach voličských zoznamov), krajských súdov (napr. v prípade určenia, že návrh na registráciu politickej strany nemá nedostatky) a najvyššieho súdu (napr. konanie vo veciach kandidátnych listín pri voľbách do NR SR).

2.2. Opodstatnenosť rozlišovania ústavnosti a zákonnosti

Opodstatnenosť rozlišovania ústavnosti a zákonnosti volieb ako dvoch samostatných kategórií, ktoré majú jednoznačne **rozdielny obsah**, podľa nášho názoru súvisí s tým, že ak by došlo počas volieb k zásahu do ústavných práv (neústavnosť) vec je jasná, je založená právomoc Ústavného súdu SR. Úplne iná situácia nastáva vtedy, ak sa voľby narušia zásahom, ktorým dochádza k porušeniu bežných, zákonom zaručených práv (nezákonnosť). „Ochrana takéhoto porušenia,

¹³ Pre úplnosť považujeme za nevyhnutné doplniť definíciu, resp. charakteristiku volieb. Pojmovo je možné voľby vymedziť ako právom upravený, časovo a miestne zladený proces kreácie zastupiteľských zborov ako kolegiálnych predstaviteľov suverenity či samosprávy tých, ktorí ich kreujú. „Voľby sú v demokratických formách štátu základnou a pravidelnou formou, prostredníctvom ktorej sú ustanovené orgány (reprezentanti) a štátni funkcionári určitého spoločenstva ľudí cestou hlasovania.“ (In PALÚŠ, I. - SOMOROVÁ, Ľ. *Štátne právo Slovenskej republiky*. 3. vydanie. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2010. s. 214.) Voľby je možné vymedziť aj ako „metódu, prostredníctvom ktorej sa vyberajú vhodné osoby na účely reprezentácie. Voľby sa nesmú stať nástrojom manipulácie s vôľou ľudu, ale musia zaručovať slobodné vyjadrenie tejto vôle pri výbere predstaviteľov ľudu do zákonodarných orgánov.“ (In BRÖSTL, A. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. s. 238.) Širšiu definíciu volieb podáva J. Filip vo svojej učebnici „Ústavní právo České republiky“, podľa ktorej: „Voľby sú časovo a miestne zladený, v základných otázkach právne upravený proces kreácie reprezentácie suverenity ľudu alebo samosprávy územných spoločenstiev občanov. Kreácia prebieha na základe výberu z viacerých pozitívnych možností po splnení vopred určených a v demokratickej spoločnosti dostupných požiadaviek na strane uchádzačov o funkciu osobným rozhodovaním tých, ktorí ich kreujú a ktorí z nich môžu byť vylúčení iba v rozumne zdôvodnených prípadoch.“ (In FILIP, J. *Ústavní právo České republiky (Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR)*. Brno: Masarykova univerzita a vyd. Doplněk, 2003. s. 417.)

až na výnimku uvedenú v § 200f OSP, ktorá sa týka výlučne vecí voličských zoznamov, nie je zabezpečená v inom procesnom postupe. Preto aj ochrana zákonnosti volieb sa dostala do právomoci orgánu ochrany ústavnosti, t.j. ústavného súdu.¹⁴

Vzniká však otázka, aký je vzťah § 48 zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí k ochrane poskytovanej Ústavným súdom SR. Citované ustanovenie stanovuje nevyhnutné opatrenia sledujúce nápravu pri porušení zákona. Podľa toho, predseda Národnej rady SR najneskôr do týždňa po vyhlásení výsledkov volieb vykoná potrebné opatrenia na to, aby sa v prípade nevykonania volieb v ktorejkoľvek obci a z akýchkoľvek dôvodov, uskutočnili nové voľby. Uvedené opatrenia sú evidentne ochranou zákonnosti volieb, pričom konkurujú ochrane poskytovanej Ústavným súdom SR. Na základe uvedeného možno predpokladať, že spomínané opatrenia sa musia najprv vyčerpať alebo preukázať ako nedostatočné a až následne prichádza do úvahy právomoc ústavného súdu. V tejto súvislosti sa vynárajú však aj ďalšie otázky. Čo v prípade, ak sa zistí, že predseda Národnej rady SR neurobil opatrenia podľa § 48 zákona o voľbách do orgánov samosprávy obcí¹⁵? Možno len z tohto dôvodu odmietnuť sťažnosť pre nezákonnosť volieb do orgánov samosprávy? Možno danú sťažnosť považovať za procesne neprípustnú? Jednoznačná odpoveď na položené otázky pravdepodobne neexistuje. Podľa nášho názoru by ústavný súd nemal predmetnú sťažnosť odmietnuť. Opatrenia zo strany predsedu Národnej rady SR totiž nemožno považovať za autoritatívne rozhodnutie na úrovni rozhodnutia Ústavného súdu SR. Tento náš názor opierame o tvrdenie uvedené v publikácii Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky. „Opatrenia predsedu Národnej rady sú navyše časovo limitované kratšou lehotou ako je lehota na podanie sťažnosti na ústavný súd (týždeň oproti desiatim dňom).“¹⁶

V súvislosti s vymedzením princípov ústavnosti a zákonnosti sa však naskytá aj ďalšia otázka: **Čo v prípade, ak nedošlo k porušeniu zákona (t.j. nebol porušený princíp zákonnosti), ale existujú pochybnosti o tom, či predmetným konaním nedošlo k porušeniu niektorého ustanovenia Ústavy SR (t.j. k porušeniu princípu ústavnosti)?**

2.3. Dodržanie zákona vs. princíp slobodnej súťaže politických síl

Zákon o voľbách do orgánov samosprávy obcí (rovnako ako zákon o voľbách do orgánov VÚC) stanovuje základné podmienky aktívneho volebného práva a to vek 18 rokov a trvalý pobyt na území obce.¹⁷ Zákon však nestanovuje žiadnu potrebnú dĺžku trvalého pobytu. Často sa potom stáva, že sa voliči prihlásia

¹⁴ ČIČ, M. - MAZÁK, J. - OGURČÁK, Š. *Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Košice: Cassoviapress, a.s., 1993. s. 154.

¹⁵ § 48 zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do samosprávy obcí stanovuje podmienky vyhlásenia nových volieb do orgánov samosprávy obcí predsedom NR SR.

¹⁶ ČIČ, M. - MAZÁK, J. - OGURČÁK, Š. *Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Košice: Cassoviapress, a.s., 1993. s. 155.

¹⁷ § 2 zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí.

k trvalému pobytu pár mesiacov, dokonca dní pred konaním volieb a po veľmi krátkom čase sa z trvalého pobytu odhlásia.¹⁸

V uvedenom prípade teda nejde o porušenie volebného zákona (nebol porušený princíp zákonnosti). Otázkou však zostáva či v tomto prípade (musíme podotknúť vzhľadom na slovenské pomery nie ojedinelom prípade) nedošlo napriek dodržaniu zákona k porušeniu princípu ústavnosti. Nie je porušený princíp slobodnej súťaže politických síl¹⁹ (čl. 31 ústavy), ak sa v obci evidentne prihlásili na trvalý pobyt obyvatelia len za účelom odvolenia a následne sa z trvalého pobytu po veľmi krátkom čase odhlásili? Zákon porušený sice nie je, nakoľko nestanovuje žiadnu potrebnú dĺžku trvalého pobytu pre možnosť vykonania voľby, avšak evidentne došlo k manipulácii s priebehom volieb.

V tejto súvislosti je tiež potrebné si uvedomiť, že ak ústavný súd zistí, že zákon bol dodržaný, nemôže výsledky volieb zrušiť a to ani v prípade, ak je zákon zjavne v rozpore s ústavnými princípmi. Ústavný súd ex offio ani nemôže iniciovať konanie podľa čl. 125 Ústavy SR. Ako teda riešiť vzniknutú situáciu? Podľa súčasnej právnej úpravy, ústavný súd musí počkať, kým návrh nepodá oprávnený subjekt a neinicuje tak konanie o súlade právnych predpisov s ústavou (bežná prax ústavného súdu).

Pre úplnosť posúdenia popísaného problému považujeme za nevyhnutné položiť ďalšiu podstatnú otázku, týkajúcu sa možného spôsobu riešenia vzniknutej situácie. Ak je zákon zjavne v rozpore s ústavnými princípmi, ale zákon bol dodržaný, nemohol by, resp. dokonca nemal by ústavný súd teleologickým a ústavnokonformným výkladom zrušiť výsledky volieb?

Posúdenie ústavnosti a zákonnosti je mimoriadne zložitá aj pri účasti negramotných voličov na voľbách. Podľa § 32 zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí volič, ktorý nemôže sám upraviť hlasovací lístok pre telesnú vadu alebo preto, že nemôže čítať ani písať, má právo vziať so sebou do priestoru určeného na úpravu hlasovacích lístkov iného voliča, aby za neho hlasovací lístok podľa jeho pokynov upravil a vložil do obálky. Z doslovného znenia citovaného ustanovenia možno podľa ústavného súdu vyvodiť záver, že „iná fyzická osoba môže negramotným občanom - voličom poskytovať pomoc pri volebnom akte.“ V súvislosti s tým sa však naskytá otázka, čo v prípade, ak „pomáhajúca osoba“ zakrúžkuje vlastných kandidátov a nie tých, ktorých si priala označiť negramotná osoba? Ako môže právo účinne zabezpečiť, že bude skutočne vyjadrená vôľa voliča a nie osoby, ktorá negramotnému voličovi pri hlasovaní pomáha? Takéto porušenie zákona nie je predsa možné účinne preukázať. Zaujímavé je tiež to, že takmer vždy pred voľbami sa počet negramotných, ktorí potrebujú pomoc za plentou záhadne zvýši. Zákon však porušený nie je. Je však

¹⁸ K tomu pozri nálezy Ústavného súdu SR PL. ÚS 96/07 zo 16. apríla 2008.

¹⁹ Slobodná súťaž politických síl, ktorý sa premieňa do procesu volieb je súťažou, ktorá elitám umožňuje v rámci demokratických podmienok uchádzať sa o moc. To, či sa pravidlá rešpektujú kontrolujú samotní aktéri politickej súťaže o moc.

dodržaný princíp slobodnej súťaže politických síl, ak uvedeným spôsobom dôjde k zjavnej manipulácii s priebehom volieb? Je teda dodržaný princíp ústavnosti?²⁰

Mal by ústavný súd vôbec rozhodovať o ústavnosti a zákonnosti volebného práva alebo by táto agenda mala byť zverená všeobecným súdom? Argumentácia v prospech všeobecných súdov dôvodí predovšetkým nárazovitosťou volebnej agendy ako aj tým, že pri konaniach vo volebných veciach sa neraz vykonáva náročné skutkové dokazovanie. Rozhodovanie o volebných sťažnostiach všeobecnými súdmi by de facto neznamenal úplné odňatie volebnej agendy Ústavnému súdu SR, a to vzhľadom na potenciálnu možnosť napadnúť právoplatné rozhodnutie všeobecných súdov podľa čl. 127 ods. 1 ústavy. Tým by sa zaviedla dvojinštančnosť rozhodovania vo volebných veciach, čo by aspoň podľa nášho názoru bolo výhodou volebného konania. Rozhodnutia ústavného súdu sú konečné a nezmeniteľné a to i napriek skutočnosti, že ústavný súd nemusí byť neomylný.

Záver

Každý volič je oprávnený využiť svoje volebné právo a vyjadriť vôľu tým, že deleguje zástupcu na výkon volenej funkcie. Dovoľme si tvrdiť, že ignorovanie jednotlivých druhov volieb je prejavom nezaujmu o smerovanie vlastného štátu. Sme presvedčení o tom, že je nevyhnutné, aby občania Slovenskej republiky, resp. obyvatelia príslušných územných celkov (voľby do orgánov samosprávy obcí a voľby do orgánov VÚC) aktívne využívali svoje volebné právo, zúčastňovali sa na voľbách a tak ovplyvňovali komunálnu či celoštátnu politiku. Došlo by k vytvoreniu podmienok pre relevantné politické strany na to, aby viedli rozhovory s cieľom vytvorenia efektívneho systému fungovania príslušného územného celku, resp. celého štátneho útvaru počas stanoveného funkčného obdobia.

Zabezpečenie ústavnosti a zákonnosti volebného práva sa tak stáva základným predpokladom efektívneho fungovania spoločnosti.

V tejto súvislosti je však potrebné si uvedomiť, že dodržanie zákona a neporušenie princípu zákonnosti nemusí nevyhnutne znamenať tiež dodržanie a rešpektovanie princípu ústavnosti. Uvedenú skutočnosť potvrdzujú rozhodnutia Ústavného súdu SR. Ťažkosti vznikajú v súvislosti s dodržaním 10-dňovej lehoty pre podanie sťažnosti, s dodržaním 90-dňovej lehoty pre rozhodnutie Ústavného súdu SR (voľby do orgánov územnej samosprávy), s dodržaním podmienok volebnej kampane a volebného moratória, ako aj s posudzovaním už spomínanej ústavnosti a zákonnosti. Tým, že zákonná úprava je nedostatočná či v mnohých prípadoch príliš liberálna (napr. nestanovená dĺžka trvalého pobytu, možnosť starostu doplniť členov volebnej komisie, „pomoc“ pri voľbách negramotným občanom, prísne formálne posudzovanie hlasovacích lístkov a pod.), vytvára sa podľa nášho názoru priestor pre porušovanie jednotlivých ustanovení Ústavy SR, najmä ustanovení týkajúcich sa slobodnej súťaže politických síl (čl. 31 ústavy).

²⁰ K tomu pozri uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL.ÚS 3/95 z 2. februára 1995.

Použitá literatúra

1. BÁRÁNY, E. *Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom*. In *Právni princípy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232s. ISBN 80-901064-5-5.
2. BOGUSZAK, J. *Právni princípy, hodnoty, finalita*. In *Právni princípy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232s. ISBN 80-901064-5-5.
3. BRÖSTL, A. a kol. *Ústavné právo Slovenskej republiky*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2010. 461s. ISBN 978-80-7380-248-6.
4. ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Martin: Matica slovenská, 1997. 598s. ISBN 80-7090-444-5.
5. ČIČ, M. - MAZÁK, J. - OGURČÁK, Š. *Konanie pred Ústavným súdom SR*. Košice: CASSOVIAPRESS a.s., 1993. 240s. ISBN 80-957004-0-5.
6. FILIP, J. *Ústavní právo České republiky (Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR)*. Brno: Masarykova univerzita a vyd. Doplněk, 2003. 556s. ISBN 80-210-3254-5.
7. GERLOCH, A. *Ústavnosť a procesy spoločenské transformácie*. In PRIBELSKÝ, P. *Ústavné právo 20 rokov po páde komunizmu: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej dňa 23.6.2010 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2011. 186s. ISBN 978-80-7380-302-5.
8. HARVÁNEK, J. *Teórie práva*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1998. 343s. ISBN 80-2103-509-9.
9. KÜHN, Z. *Pojem a role právního principu*. In *Právni princípy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232s. ISBN 80-901064-5-5.
10. PALÚŠ, I. - SOMOROVÁ, L. *Štátne právo Slovenskej republiky*. 3.vydanie. Košice: UPJŠ v Košiciach, 2010. 558s. ISBN 978-80-7097-787-3.
11. SVÁK, J. - CIBULKA, L. *Ústavné právo Slovenskej republiky: Osobitná časť*. 4. vydanie. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2009. 1072s. ISBN 978-80-89447-06-0.
12. *Nález Ústavného súdu SR PL ÚS 96/07 zo 16. apríla 2008*.
13. *Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL.ÚS 3/95 z 2. februára 1995*.
14. *Zákon č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí*.

Princípy tvorby práva v rozhodnutiach Ústavného súdu Slovenskej republiky¹

Zuzana Antošová

Abstrakt

V príspevku sa autorka venuje pojmu právny štát v spojitosti s pojmom tvorba práva. V ďalšej časti svoju pozornosť zameriava na vybrané princípy tvorby práva (princíp ústavnosti, princíp zákonnosti, princíp zvrchovanosti ústavy a zákona). Uvedené princípy dopĺňa analýzou judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky. Cieľom príspevku je poukázať na význam a dôležitosť právnych princípov v oblasti tvorby práva.

Kľúčové slová

tvorba práva, právny štát, princíp ústavnosti, princíp zákonnosti, princíp zvrchovanosti ústavy a zákona, Ústavný súd Slovenskej republiky

Abstract

In the paper author focuses on the concept of rule of law in connection with the concept of law-making. In the next part focused attention on selected principles of lawmaking (principle of constitutionality, principle of legality, principle of the sovereignty of the constitution and the law). The principles following analysis of case law of the Constitutional Court of the Slovak Republic. The aim of this paper is to highlight the significance and importance of the law principles of lawmaking.

Keywords

lawmaking (creation of law), rule of law, principle of constitutionality, principle of legality, principle of the sovereignty of the constitution and the law, Constitutional Court of the Slovak Republic

Úvod

V súčasnosti niet pochyb o tom, že právne princípy sú významnou súčasťou platného práva. Právne princípy nachádzajú svoje uplatnenie vo viacerých oblastiach². Sme toho názoru, že právne princípy zastávajú významné miesto aj v oblasti tvorby práva, a to aj napriek tomu, že teoretici sa rozchádzajú v názoroch na pôsobenie a uplatnenie právnych princípov v tvorbe práva. Z hľadiska tvorby práva predstavujú právne princípy všeobecné regulatívne idey, ktoré normotvorca musí dodržať z hľadiska axiologickej a teleologickej konzistencie právneho poriadku.³

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12 - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

² Ide o oblasť tvorby práva, aplikácie práva, interpretácie práva a oblasť právnického vzdelávania.

³ Dobrovičová, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika 2004, s. 16-17.

Tvorba práva v spoločnosti sa ako uvedomelá a cieľavedomá, o vedecké poznanie opretá činnosť štátu uskutočňuje v určitej ekonomickej a sociálnej situácii a riadi sa všeobecnými základnými princípmi. Princípy nepôsobia izolovane, ale všetky zároveň, pričom sa vo svojom pôsobení dopĺňajú a navzájom podmieňujú.⁴

Na základe vyššie uvedeného sme sa rozhodli v príspevku zaoberať princípmi tvorby práva a poukázať na ich význam a dôležitosť.

V príspevku sa budeme venovať doktríne právneho štátu, ku ktorému sa Slovenská republika hlási, pretože máme za to, že právny štát má vplyv na kvalitu tvorby práva. V ďalších častiach príspevku zameriame pozornosť na princíp ústavnosti, princíp zákonnosti a princíp zvrchovanosti ústavy a zákona, pretože sme toho názoru, že spomínané princípy ovplyvňujú tvorbu práva a jej výsledok. Na tomto mieste máme za potrebné uviesť, že popri vyššie uvedených princípoch, tvorbu práva ovplyvňujú aj ďalšie princípy, ako napr. zákaz retroaktivity⁵, ktorým sa z dôvodu rozsahu príspevku nebudeme venovať.

1. Tvorba práva verzus Právny štát

Pojem tvorba práva úzko súvisí s pojmom právny štát. Bližším skúmaním uvedených pojmov dospejeme k záveru, že medzi pojmami právny štát a tvorba práva existujú úzke vzájomné závislosti a podmienenosti. Ak vychádzame z vymedzenia právneho štátu, potom je tvorba práva konštitutívnym komponentom celej právnej štátnosti. Podľa E. Malcevovej je tvorba práva akoby architektom právneho štátu, rysuje jeho kontúry, určuje jeho hranice. Formuluje jeho základné princípy, či prvky. Prostredníctvom tvorby práva sa politická legitimita štátu mení na legitimitu právnu. Teda právo zdôvodňuje existenciu právneho štátu. Zároveň aj zmena princípov právneho štátu musí byť fixovaná tvorbou práva a výrazne ovplyvní kvalitu aj kvantitu tvorby práva. Z vyššie uvedeného vyplýva, že medzi tvorbou práva a právnym štátom ide o obojstrannú väzbu, to znamená, že zmena jedného prvku tejto korelácie priamo, či sprostredkované ovplyvní kvalitu a kvantitu druhého prvku. Právny štát sa transformuje prostredníctvom tvorby práva (prostredníctvom konkrétnych ústav a zákonov).

Tvorba práva je jednak ústavou a zákonmi upravený postup štátnych orgánov a orgánov územnej samosprávy⁶, ako aj obsahuje kreatívne prvky (predpokladá určitú mieru tvorivej slobody). Je vyjadrením a formovaním štátnej vôle, ktorej by mal byť imanentný atribút racionálnosti. Tu vyvstáva otázka miery kreativity, teda pokiaľ môže štátna moc meniť existujúce právo. Štát má právom regulovať len v takej miere, ktorá je nevyhnutná na ochranu, resp. presadenie spoločensky relevantných záujmov a minimálne zasahovať do súkromnej sféry občanov.⁷

⁴ Knapp, V. Teoretické problémy tvorby československého práva. Praha: Academia, 1983, s. 91.

⁵ V prípade prípustnosti retroaktivity zákona by táto prípustnosť znamenala porušenie princípu zákonnosti, oslabenie právnej istoty a negatívny zásah do ústavného postavenia občana.

⁶ Tvorba práva orgánmi územnej samosprávy je podľa J. Prusáka „špecifickou formou realizácie práva“.

⁷ Malcevová, E. Tvorba práva v právnom štáte (Habilitačná prednáška). In Právny obzor č. 2/1996, s. 119-122.

Podobne ako ostatné postkomunistické štáty strednej a východnej Európy sa k doktríne právneho štátu prihlásila aj Slovenská republika, čo je uvedené v ustanovení čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, podľa ktorého „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. ...“

Pojem právneho štátu, ku ktorému sa Slovenská republika hlási, sa spája s koncepciou materiálneho právneho štátu, ktorú vymedzil aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojej judikatúre.⁸

Ústavný súd Slovenskej republiky špecifikoval znaky v tvorbe práva a v uplatňovaní práva orgánmi verejnej moci, ktoré Ústava SR zaručuje prostredníctvom čl. 1 ods. 1 vo formulácii o právnom štáte.⁹ K princípu právneho štátu sa Ústavný súd Slovenskej republiky vyjadril napr. v náleze sp. zn. PL. ÚS 15/98, v ktorom uviedol: „Princíp právneho štátu ustanovený čl. 1 je základným ústavnoprávnym princípom v Slovenskej republike. Ak národná rada uplatní svoju zákonodarnú právomoc v nesúlade s iným ustanovením ústavy, zároveň tým poruší aj základný princíp ústavnosti ustanovený čl. 1.“¹⁰ Nálezom sp. zn. PL. ÚS 17/08 Ústavný súd Slovenskej republiky zavŕšil rozsah a obsah ochrany, ktorý sa zaručuje prostredníctvom právneho štátu podľa čl. 1 ods. 1 Ústavy SR. Výklad pojmu „materiálny právny štát“ výrazne rozšíril a obohatil. Ústavný súd v uvedenom rozhodnutí spojil právny štát s uplatňovaním platného práva a to označil za materiálny právny štát.¹¹

Na základe analyzovanej problematiky si dovoľíme tvrdiť, že právny štát má vplyv na kvalitu tvorby práva. Potvrdil to aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojej judikatúre, keď v náleze sp. zn. PL. ÚS 29/05 uviedol:

„Definovanie štátu v čl. 1 ods. 1 Ústavy SR ako právneho štátu má reflexie aj na kvalitu tvorby práva. Právny štát totiž nemá iba povinnosť riadiť štát prostredníctvom právnych noriem, ale je povinný tvoriť také právo, ktoré má požadovanú kvalitu. Ústavný súd SR neraz vo svojich nálezochoch a uzneseniach preAezentoval názor, že článkom 1 ods. 1 Ústavy SR je predurčená aj požiadavka kvality normotvornej činnosti NR SR. A to tak u normotvornej činnosti na základe vládných návrhov zákona, ako aj normotvornej činnosti iniciovanej legislatívnymi návrhmi poslancov NR SR.“

Kvalite zákona v právnom štáte treba venovať náležitú pozornosť najmä preto, aby priama realizácia ako aj aplikácia zákona v spoločenských vzťahoch, ktoré reguluje, bola bezproblémová. V záujme bezproblémovej aplikácie zákona považujeme za dôležité určiť, ktoré spoločenské vzťahy chce zákonodarca zákonom regulovať - t. j. určiť cieľ (účel) zákona. Je to dôležité pre posúdenie kompatibility s inými zákonmi či už hmotno-právneho alebo procesno-právneho charakteru.

⁸ Bližšie k tomu pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 29/05, nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 17/99.

⁹ Drgonec, J. Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010, 238.

¹⁰ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 15/98.

¹¹ Bližšie pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 17/08.

*Každý novoprijatý zákon má byť v harmonickej systémovej súvislosti s platným právom.*¹²

2. Ústavnosť a jej význam pri tvorbe práva

Tvorba práva, pri rešpektovaní zásady ústavnosti, musí vychádzať z ústavy a nesmie sa s ňou dostať do rozporu. Uvedenú zásadu považujeme za základný princíp právotvorby.

M. Čič pod ústavnosťou rozumie dodržiavanie ústavy a ústavných zákonov orgánmi, právnickými a fyzickými osobami. Ide však o príliš zúžené chápanie. Do pojmu ústavnosť v širšom zmysle slova zaradzuje nielen dodržiavanie ústavy a ústavných zákonov, ale aj zákonov, ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov, nariadení orgánov územnej samosprávy a medzinárodných zmlúv vyhlásených predpísaným spôsobom. Podľa jeho názoru takýto širší výklad ústavnosti vyplýva tiež z kompetencií ústavného súdu ako nezávislého orgánu ochrany ústavnosti.¹³

Podľa J. Prusáka „ústavnosť z formálneho hľadiska znamená striktné dodržiavanie ústavy, ústavných zákonov, ako aj transformovaných medzinárodných zmlúv a súlad výkonu moci, povinností a práv s ústavou. Z materiálneho hľadiska vystupuje ústavnosť ako právo na ústavu, ktorá zabezpečí základné práva a slobody a zakotví demokratickú štruktúru štátnej moci, ale tiež právo na nemeniteľnosť demokratických ústavných princípov a ústavy garantujúcej ľudské práva a pod. Z tohto hľadiska je idea konštitucionalizmu blízka myšlienke vlády práva.“¹⁴

Ústavný súd Slovenskej republiky sa k princípu ústavnosti vyjadril napr. v náleze sp. zn. PL. ÚS 10/05, v ktorom uviedol:

„V právnom štáte má ústava povahu základného prameňa práva, ktorý je nadradený všetkým ostatným prameňom práva. Tento znak implikuje aj požiadavku, aby všetky právne predpisy a v nich obsiahnuté alebo z nich odvodené právne normy, verejnoprávne aj súkromnoprávne, boli v súlade s ustanoveniami ústavy. Ústavou parlament ustanovuje, ktoré orgány a aké činnosti budú vykonávať a zabezpečovať. Súčasne sa štát zaväzuje, že štátne orgány nebudú konať nad rámec svojej právomoci. Pri aplikácii ústavy sa nijaké ustanovenia nemôžu interpretovať samy o sebe. Pri interpretácii a aplikácii ústavy sa nesmie porušiť či ignorovať príčinná súvislosť medzi týmito ustanoveniami (PL. ÚS 32/95).

Princíp právneho štátu proklamovaný v čl. 1 ústavy je základným ústavnoprávnym princípom v Slovenskej republike. Ak zákonodarný orgán nepostupuje v súlade s inými ustanoveniami ústavy, poruší tým aj princíp ústavnosti vyplývajúci z čl. 1 ústavy. Národná rada ako zákonodarný orgán je viazaná kritériami ústavnosti v rovnakej miere ako ostatné orgány verejnej moci v Slovenskej republike (čl. 2 ods. 2 ústavy). Pri uplatňovaní svojej zákonodarnej

¹² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. 29/05.

¹³ Čič, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Martin: Matica Slovenská, 1997, s. 416.

¹⁴ Prusák, J. Teória práva. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 169.

*pôsobnosti môže prijať zákon, pokiaľ ním neprekročí ústavou daný rámec (PL. 19/98).*¹⁵

V náleze sp. zn. PL. ÚS 29/05 Ústavný súd Slovenskej republiky o. i. uviedol:

*„V materiálnom právnom štáte všetky orgány verejnej moci participujúce na tvorbe všeobecne záväzných právnych predpisov majú povinnosť tvoriť také právne normy, ktoré majú určitú kvalitu. Základným prejavom takejto kvality je súlad zákonov s ústavou.“*¹⁶

K princípu ústavnosti Ústavný súd Slovenskej republiky v náleze sp. zn. PL. ÚS 3/03 uviedol:

„V právnom štáte sa predpokladá, že existuje súlad medzi prameňmi práva, z toho dôvodu sa interpretácia a aplikácia právnej normy v právnom štáte zakladá na domnienke súladu všeobecne záväzných predpisov.

*Táto domnienka ústavnosti v praxi znamená, že všetky právne predpisy sú v súlade s ústavou a medzinárodnými dohovormi, pokiaľ ústavný súd ústavne predpokladaným (autoritatívnym) spôsobom nerozhodne o ich nesúlade.“*¹⁷

Na základe analýzy vyššie uvedených nálezov Ústavného súdu Slovenskej republiky si myslíme, že podstatnú súvislosť s uplatňovaním princípu ústavnosti tvorby právnych predpisov ako bezvýhradného dodržiavania ústavných noriem regulujúcich tvorbu práva má všeobecná kvalita ústavnej regulácie tvorby práva.

Zastávame názor, že princíp ústavnosti sa stáva jedným zo základných východísk a predpokladov ďalšieho rozvoja právneho poriadku a jeho zdokonaľovania, ďalšieho rozvoja práva a uskutočňovania jeho funkcií. Uplatňovanie princípu ústavnosti nemá význam len pre tvorbu právnych predpisov, ich obsah a stanovený cieľ, ale aj pre ich uskutočňovanie v spoločenskej praxi.¹⁸

3. Princíp zákonnosti a jeho relácia s tvorbou práva

Ústavnosť je jadrom zákonnosti (najmä jej zásada všeobecnej viazanosti všetkých platným právom a zásada postupu štátnych orgánov a štátnych inštitúcií na základe zákona). *Z vecného hľadiska platí téza vyslovená ústavným súdom, že „vzťah ústavnosti a zákonnosti je hierarchický. Zákonnosť sa odvodzuje z princípov ústavnosti a musí byť s nimi v súlade. Ústavnosť takto tvorí jadro zákonnosti (II. ÚS. 58/98)“*¹⁹.

Pod pojmom zákonnosť rozumieme všeobecnú viazanosť zákonom, resp. v širšom chápaní všeobecnú viazanosť právom.

Podľa J. Prusáka „zákonnosť je požiadavkou na rešpektovanie zákonov a ostatných právnych predpisov všetkými subjektmi práva bez rozdielu.“²⁰

V. Knapp zastáva názor, že princíp zákonnosti má v tvorbe práva veľkú úlohu. Podľa jeho názoru sú tvorba práva a princíp zákonnosti úzko a priamo späté,

¹⁵ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 10/05.

¹⁶ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 29/05.

¹⁷ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/03.

¹⁸ Knapp, V. - Grospič, J. – Šin, Z. Ústavní základy tvorby práva. Praha: Academia, 1990, s. 69-70.

¹⁹ Bližšie pozri Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 14/2011.

²⁰ Prusák, J. Teória práva. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, s. 169.

pretože pri tvorbe práva je potrebné rešpektovať princíp zákonnosti. Princíp zákonnosti je treba považovať za jeden zo základných politických a politicko-organizačných princípov tvorby práva v štáte vôbec.²¹ V. Knapp ďalej hovorí, že zákonnosť je všeobecný pojem a že jej zachovávanie je jedným z nevyhnutných predpokladov právnej istoty. Obsahom princípu zákonnosti sú požiadavky na tvorbu práva, ktoré tvoria legislatívnu stránku zákonnosti a požiadavky na aplikáciu práva, ktoré tvoria aplikačnú stránku zákonnosti.²²

Zákonnosť je metódou regulácie konania všetkých subjektov právom²³, to znamená, že nikto sa nemôže postaviť nad ústavu a zákony. Teda zákonnosť je princípom všeobecnej záväznosti práva a rovnosti všetkých pred zákonom. Pre právotvorné orgány to v právnom štáte znamená viazanosť ich normotvornej činnosti najmä ústavou.²⁴

Podstatou legality ako jednej zo základných záruk právneho štátu je rešpektovanie zákonov pri aplikácii práva orgánmi verejného práva. Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojom náleze sp. zn. II. ÚS 48/97 uviedol:

„Neoddeliteľnou súčasťou princípov právneho štátu zaručeného podľa čl. 1 ústavy je aj princíp právnej istoty. Tento spočíva okrem iného v tom, že všetky subjekty práva môžu odôvodnene očakávať, že príslušné štátne orgány budú konať a rozhodovať podľa platných právnych predpisov, že ich budú správne vykladať a aplikovať.“

*„Medzi základné znaky a predpoklady právneho štátu a zároveň aj právnej istoty občanov ako jeho základného atribútu patrí zachovávať ústavu, zákony, ako aj všetky záväzné právne predpisy všetkými štátnymi i samosprávnymi orgánmi, inštitúciami, právnickými i fyzickými osobami v usporiadanom demokratickom zriadení, a tým zabezpečiť dôveru v právo.“*²⁵

Na základe vyššie uvedeného môžeme konštatovať, že ústavnosť a zákonnosť sa bezprostredne týka samotnej tvorby práva, pre ktorú sú štátom skoncipované a vydané právne pravidlá, základom ktorých sa stal obsah ústavy.

Ústavnosť a zákonnosť podmieňuje a organicky spája tvorbu práva, jej reguláciu a dodržiavanie stanovených pravidiel v legislatívnej praxi.

Ústavnosť a zákonnosť tvorby práva, jej presadzovanie v praxi má bezprostredný vzťah k naplňovaniu funkcií práva v súčasnej spoločnosti, k uskutočňovaniu politicko-právnych cieľov jeho tvorby, k zaisteniu efektívneho pôsobenia tejto formy štátneho zriadenia v živote spoločnosti.²⁶

²¹ Knapp, V. a kol. Teoretické problémy tvorby československého práva. Praha: Academia, 1983, s. 96-98.

²² Knapp, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 212.

²³ Zaradzujeme tu aj štátne orgány vrátane štátnych orgánov s najvyššou právotvornou právomocou.

²⁴ Malcevová, E. Tvorba práva v právnom štáte (Habilitačná prednáška). In Právny obzor č. 2/1996, s. 122.

²⁵ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 48/97.

²⁶ Knapp, V. - Grospič, J. – Šin, Z. Ústavní základy tvorby práva. Praha: Academia, 1990, s. 77-82.

4. Tvorba práva a princíp zvrchovanosti ústavy a zákona

„Imanentným princípom právneho štátu je zvrchovanosť ústavy a zákona, ktorý zabraňuje svojvôli a vedie k právnej istote.“ Uvedenú tézu Ústavný súd Slovenskej republiky vyjadril v náleze sp. zn. PL. ÚS 10/05.²⁷

Ústavným základom princípu zvrchovanosti ústavy a zákona je čl. 2 ods. 2 a čl. 2 ods. 3 Ústavy SR. Podľa čl. 2 ods. 2 Ústavy SR *„Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.“* Čl. 2 ods. 3 Ústavy SR ďalej uvádza *„Každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá.“* Uvedené ustanovenia sú pri tvorbe právnych predpisov a pri aplikácii ústavy a zákonov kľúčové.²⁸ Uvedené potvrdil aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojom náleze sp. zn. PL. ÚS 17/08, keď uviedol:

*„Článok 1 v spojení s čl. 2 ods. 2 ústavy ustanovuje základné princípy pôsobenia všetkých štátnych orgánov Slovenskej republiky vrátane národnej rady pri tvorbe práva, teda pri prijímaní zákonov. Ustanovenie čl. 1 ods. 1 ústavy ukladá aj zákonodarcovi povinnosť chrániť princípy materiálneho právneho štátu. Pokiaľ zákonodarný orgán nepostupuje v súlade s ustanoveniami ústavy, poruší tým aj princíp ústavnosti vyplývajúci z čl. 1 ústavy. Týmto ustanovením je tak predurčená kvalita normotvornej činnosti zákonodarcu. Pri aplikácii ústavy sa žiadne z jej ustanovení nemôže vyčleňovať z kontextu a interpretovať izolovane. Pri interpretácii a aplikácii ústavy nemožno porušovať či ignorovať vzájomnú súvislosť medzi tými ustanoveniami, ktoré na seba významovo nadväzujú. Princíp právneho štátu sa v rámci tvorby zákona dodrží vtedy, ak je prijatý zákon v súlade so všetkými ustanoveniami ústavy, ktoré sú vo významovej a príčinnej súvislosti so vzťahmi, ktoré prijatý zákon upravuje.“*²⁹

V. Knapp pod pojmom zvrchovanosť zákona rozumie najmä postavenie ústavných a obyčajných zákonov ako právnych noriem najvyššej právnej sily v hierarchii právnych noriem, ktorá musí byť rešpektovaná všetkými podzákonnými normami pod sankciou ich neplatnosti. Zvrchovanosť zákona však podľa názoru akademika Knappa nie je celkom adekvátny výraz pre postavenie zákona v procese tvorby práva, pretože z hľadiska zákonodarnej moci tu ide o tzv. kompetenčnú výsosť zákona. Môžeme tu tiež hovoriť o prioritě zákona vo vzťahu k podzákonným formám právnej regulácie, ktorá sa uplatňuje tým, že priamo ústava nariaďuje úpravu určitých inštitútov, resp. určitej legislatívnej matérie zákonu.³⁰

V náleze sp. zn. PL. ÚS 15/98 Ústavný súd Slovenskej republiky zvýraznil princíp zvrchovanosti ústavy, ako aj jeho aplikáciu na zákonodarnú činnosť. V uvedenom rozhodnutí Ústavný súd SR uviedol:

²⁷ Blížšie pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 10/05.

²⁸ Svák, J. - Cibulka, E. – Klíma, K. Ústavné právo Slovenskej republiky. Všeobecná časť. Bratislava: Eurokódex, 2009, s. 423-424.

²⁹ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 17/08.

³⁰ Knapp, V. a kol. Tvorba práva a její současné problémy. Praha: Linde Praha a.s., 1998, s. 95.

„V právnom štáte má ústava povahu základného prameňa práva, ktorý je nadradený všetkým ostatným prameňom práva. Tento znak implikuje aj požiadavku, aby všetky právne predpisy a v nich obsiahnuté alebo z nich odvodené právne normy, verejnoprávne aj súkromnoprávne, boli v súlade s ustanoveniami ústavy.“

Viazanosť, ktorá vyplýva zo zvrchovanosti ústavy a zákona by nebola dokonalá, ak by štátne orgány, ktoré sú viazané právom mohli samy rozhodnúť o tom, či sa táto viazosť aj dodržiava. Otázka dodržiavania preto podlieha v právnom štáte kontrole zo strany orgánov, ktoré nerozhodujú vo veci samotnej. Tým, že právny štát zaručuje rozsiahlu súdnu právnu ochranu proti všetkým aktom verejnej moci, nechráni len jednotlivca a jeho subjektívne práva, ale zabezpečuje aj viazosť štátnej moci na ústavu a zákon.³¹

V spomínanom náleze Ústavný súd Slovenskej republiky k uvedenej problematike ďalej uviedol:

„Národná rada Slovenskej republiky je viazaná ústavou v rovnakej miere ako všetky ostatné štátne orgány Slovenskej republiky (čl. 2 ods. 2 ústavy). Pri uplatnení svojej zákonodarnej pôsobnosti môže prijať ľubovoľný zákon, pokiaľ takýmto zákonom neprekročí rámec daný ústavou.“³²

Ústavný súd vo vyššie uvedenom náleze zdôraznil podriadenosť každého orgánu verejnej moci Ústave SR a jeho viazosť ústavou nielen vo fáze aplikácie práva, ale aj vo fáze tvorby práva.

Zvrchovanosť ústavy a zákona je základným princípom tvorby všetkých ostatných právnych predpisov, pre ktoré platí generálna povinnosť rešpektovať nielen ústavu, ale aj zákony.

Zásada zvrchovanosti zákona má úzky vzťah k princípu zákonnosti, k právnym istotám a k utváraní právneho štátu. Uvedená zásada znamená, že základným postulátom tvorby práva je, aby opodstatnená a zdôvodnená potreba a nevyhnutnosť regulovať určité spoločenské vzťahy právom vyústila a realizovala sa v zákone.

Zvrchovanosť ústavy a ústavných zákonov vedie k požiadavke, aby všetko ostatné zákonodarstvo bolo v súlade s ústavou a ústavnými zákonmi.

Princíp ústavnosti a zákonnosti vo vzťahu k zvrchovanosti zákona znamená, že jediným zdrojom právotvornej právomoci je ústava alebo ústavný zákon. Zároveň žiadny štátny orgán nie je oprávnený vydávať právne predpisy, pokiaľ na ich vydávanie nebol splnomocnený ústavou alebo ústavným zákonom.

Princíp zvrchovanosti zákona zároveň smeruje k požiadavke, aby v legislatívnej praxi nedochádzalo k delegácii zákonodarnej právomoci zo zákonodarných orgánov na orgány, ktoré sú oprávnené iba k podzákonnej právotvornej činnosti. Na tomto mieste považujeme za nevyhnutné poukázať aj kriticky (z hľadiska princípu zvrchovanosti zákona) na to, že v doterajšej praxi tvorby práva sa niekedy presadzujú zábery rezortov využívať všeobecné splnomocnenie zákona k podrobnejšej právnej úprave k prekračovaniu právnej

³¹ Brostl, A. – Dobrovičová, G. – Kanárik, I. Základy štátovedy. Košice: UPJŠ, 2004, s. 177.

³² Blížšie pozri Nález Ústavného súdu SR sp. zn. Pl. ÚS 15/98.

regulácie v zákone, resp. niekedy k úprave „*praeter legem*“, čím sa tak stavujú do pozície, resp. roly „*quasizákonodarcu*“..

Ústavnosť v tvorbe práva a princíp zvrchovanosti zákona v právotvornej činnosti sú organicky späté a ich uplatňovanie sa vzájomne podmieňuje. Tu pozitívne pôsobí účelné rozširovanie ústavnoprávnej regulácie o tom, že základom tvorby práva a jeho hlavným prameňom je zákon, a že sa stále rozširuje okruh vzťahov a záležitostí, ktoré je možné upraviť iba zákonom.³³

Záver

Na tvorbu práva má nie zanedbateľný vplyv právny štát. Medzi tvorbou práva a právnym štátom existuje vzájomný vzťah, kedy zmena jedného z nich ovplyvňuje kvalitu a kvantitu druhého. Nezastupiteľným atribútom právneho štátu sú ústavnosť a zákonnosť tvorby práva. Na základe analýzy vybraných princípov tvorby práva v rozhodnutiach Ústavného súdu Slovenskej republiky si myslíme, že právne princípy nachádzajú svoje uplatnenie v oblasti tvorby práva. Môžeme konštatovať, že princíp ústavnosti v tvorbe práva stráži dôsledné uskutočňovanie štátnej legislatívnej politiky a významnou mierou prispieva k napĺňaniu a súladu politickoprávnych cieľov a vzťahov zakotvených v ústave a v jej normách s funkciami práva ako jedného z nástrojov štátneho riadenia spoločnosti. Posilňovanie ústavnosti a zákonnosti tvorby práva vytvára predpoklady k zdokonaľovaniu právneho poriadku, napomáha riešiť jeho súčasné problémy, udržať krok s dynamikou ekonomického rozvoja spoločnosti. Uvedené tézy podľa nášho názoru potvrdzuje aj Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojej judikatúre. Z uvedeného dôvodu máme za to, že princípy tvorby práva a ich dodržiavanie sú predpokladom pre kvalitnú tvorbu práva.

Mgr. Zuzana Antošová
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

1. Brostl, A. – Dobrovičová, G. – Kanárik, I. Základy štátovedy. 2. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2004. 190 s. ISBN 80-7097-558-X.
2. Čič, M. a kol. Komentár k Ústave Slovenskej republiky. 1. vyd. Martin: Matica Slovenská, 1997. 560 s. ISBN 80-7090-444-5.
3. Dobrovičová, G. Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. 1. vydanie. Košice: UPJŠ, 2004. 126 s. ISBN 80-7097-575-X.
4. Drgonec, J. Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. 1. vyd. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. 416 s. ISBN 978-80-89447-25-1.

³³ Šín, Z. - Řehák, K. Metodika tvorby předpisu. Praha: Prospektrum, 1993, s. 18-19.

5. Knapp, V. Teorie práva. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1.
6. Knapp, V. Tvorba práva a její současné problémy. 1. vyd. Praha: Linde Praha a.s., 1998. 462 s. ISBN 80-7201-140-5.
7. Knapp, V. a kol. Teoretické problémy tvorby československého práva. 1. vyd. Praha: Academia, 1983. 276 s. ISBN 509-21-827.
8. Knapp, V., Grospič, J., Šín, Z. Ústavní základy tvorby práva. 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 208 s. ISBN 80-200-0072-0.
9. Malcevová, E. Tvorba práva v právním štáte (Habilitačná prednáška). In Právny obzor, 79, 1996, č. 2, s. 119-125.
10. Prusák, J. Teória práva. 2. vyd. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1999. 331 s. ISBN 80-7160-113-6.
11. Svák, J., Cibulka, Ľ., Klíma, K. Ústavné právo Slovenskej republiky. Všeobecná časť. 2. vyd. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2009. 782 s. ISBN 978-80-89363-35-3.
12. Šín, Z., Řehák, K. Metodika tvorby předpisu. 1. vyd. Praha: Prospektrum, 1993. 120 s. ISBN 80-85431-34-3.
13. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 29/05.
14. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 15/98.
15. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 17/08.
16. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 48/97.
17. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 10/05.
18. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 3/03.
19. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 14/2011.

Judikatúra Ústavného súdu SR vo svetle referenda

Soňa Ivančová

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá analýzou problematiky prípustnosti resp. neprípustnosti priamej zmeny ústavy prostredníctvom inštitútu priamej demokracie referenda. V prvej časti uvádza ústavné úpravy niektorých štátov s ohľadom na možné zmeny ústavy priamou demokraciou. Ďalej sa zaoberá skúmaním judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky v danej otázke. V poslednej časti autorka uvádza autorka argumenty, ktoré odôvodňujú možnosť priameho hlasovania občanov o zmene textu ústavy. Na záver sa pokúša dospieť k možným návrhom *de constitutione ferenda*, ktoré by mohli prispieť k zakotveniu čiastočnej alebo celkovej zmene ústavy hlasovaním občanov.

Kľúčové slová

Ústava. Judikatúra ústavného súdu. Zmena ústavy. Referendum.

Abstract

The article analyses the problem of acceptability and non-acceptability of the direct constitutional revision, which is made by institute democracy of the referendum. Also provides constitutional revisions of some states with regard for problem. The next part of this work is dedicated to research of judicial decisions of Constitutional Court of Slovak republic. The author offers the arguments, which gives reason of the direct public ballot possibility about revision of the constitutional text. At the end tries to come to possible proposal *de constitutione ferenda*, which could contribute to create of the partial or general constitutional revision by public voting.

Keywords

Constitution. Judicial decisions of Constitutional Court. Constitutional Revisions. Referendum.

Úvod

V čase keď sa slovenská ústava stáva pomerne často novelizovaným ústavným zákonom a prestáva byť vzorom stability a istoty právneho poriadku. Jej časté novelizovanie možno pripísať reakciám ústavodarného resp. zákonodarného zboru na aktuálnu situáciu v krajine a jednotlivé politické požiadavky spoločnosti. Súčasná situácia v ústavnom práve však týmto otvorila priestor opätovným úvahám o zapojení verejnosti do procesu novelizovania ústavy nakoľko samotná častá zmena znenia ústavy parlamentom dáva legitímnu silu vykonávateľovi štátnej moci – občanovi v súlade s čl. 2 ods. 1. Ak sa teda nemožnosť výkonu referenda ohľadom ústavných zmien argumentovala nebezpečenstvom destabilizácie ústavného systému početnými ústavnými zmenami ako výsledkom referend, dovoľm si tvrdiť, že dnešný stav ukazuje, že tento trend je presadzovaný samotným parlamentom. Cieľom tohto príspevku bude načrtnúť možné

argumentácie ohľadom presvedčenia, že zmena ústavy občianskym rozhodovaním by sa za splnenia určitých podmienok dala naplniť a v konečnom dôsledku by mohla byť pre stabilizáciu ústavnej praxe prínosom.

Zmena ústavy referendum v zahraničných úpravách

Ústavodarné referendum zakotvujú v rozličných krajinách Európy pričom štruktúra písaných ústav mnohých štátov upravuje priamo proces zmeny ústavy prostredníctvom občianskeho hlasovania. Pôsobenie občanov pri revíziách ústavy je v zahraničných úpravách ovplyvnené princípom legitimacy suveréna, ktorý pri prijímaní ústavy síce odovzdal výkon štátnej moci do rúk volených zástupcov avšak ako pôvodný suverén si v ústave zakotvil možnosť sa na zmenách základného zákona štátu aktívne zúčastňovať. Vo väčšine štátov je ľud resp. určitý počet občanov aj jeden z kvalifikovaných subjektov na iniciovanie suspenzívneho referenda (referenda, ktorým je možné odmietnuť zmenu ústavy). Nasledujúce príklady sú dôkazom toho, že nie je potrebné sa pri správnej regulácii a nastavení jednotlivých právnych inštitútov tejto možnosti obávať.

Ako vidieť z analýzy textov niektorých ústav¹ najčastejšie je táto otázka upravená

- a) Vo forme osobitnej časti ústavného textu, ktorá ustanovuje výlučne postup pri zmene ústavy – napr. ústavy Írskej republiky, Španielskeho kráľovstva, Francúzskej republiky, Švajčiarska či Talianska.

Napr. v Írsku predchádza každej novele ústavy obligatórne referendum-mandatórne referendum, ktoré je upravené v čl. 46 a 47 írskej ústavy. V nich sa uvádza, že na to aby mohlo byť mandatórne referendum vyhlásené je potrebné aby bol návrh na zmenu ústavy navrhnutý ako zákon a musí prejsť oboma komorami írskeho parlamentu. Ak následne tento návrh zákona schváli i väčšina občanov v referende, je zákon podpísaný prezidentom. Väčšina je väčšinou zúčastnených, nie je potrebné dosiahnutie určitého kvóra. Možno teda konštatovať, že žiadne politické rozhodnutie týkajúce sa zmeny ústavy nie je možné bez zásahu a rozhodnutia občanov.

V súvislosti so zmenou ústavy sa v Španielsku používa procedúra ratifikačného referenda s jednoduchou alebo dvojitou parlamentnou procedúrou. X. Titul španielskej ústavy s názvom – Zmena ústavy umožňuje tieto referendá v čl. 167 a čl. 168. Čl. 167 upravuje čiastočnú zmenu ústavy, tak, že pokiaľ dôjde k prijatiu ústavnej zmeny v *Cortes Generales* (Stavy – Kongres + Senát), môže byť takáto zmena predložená k schváleniu v ľudovom hlasovaní, pokiaľ v lehote 15 dní od schválenia zmeny v parlamente 1/ 10 ktorejkoľvek z komôr predloží návrh na hlasovanie ľudu. Jedná sa teda o fakultatívne ústavné referendum, ktoré ako uvádza španielska odborná literatúra „ je takmer povinným predpokladom pre prijatie každej čo i len minimálne diskutovanej otázky, keďže percento poslancov požadované ústavou je pomerne malé a tak by to museli byť záležitosti technického alebo iného menej dôležitého významu, aby nevedli k návrhu na predloženie

¹ KLOKOČKA, V., WAGNEROVÁ, E.: Ústavy států evropské unie, Praha: Linde, 1997

zmeny občanov v niektorej z komôr parlamentu.² Druhou možnosťou, ktorú pre zmenu ústavy ponúka španielska ústava je obligatórne ratifikačné referendum, ktoré sa týka celkovej revízie ústavy alebo ústavnej zmeny, ktorá sa vzťahuje na úvodné ustanovenia, kapitolu 2. Oddiel 1 Titulu I. alebo na Titul II. Čl. 168 bude po prijatí akejkoľvek z týchto zmien v *Cortes Generales* požadovať jej schválenie v ľudovom hlasovaní.

Vo Francúzsku sa ústavné zmeny spájajú s parlamentnou procedúrou, ktorej výsledok musí byť potvrdený ratifikačným referendom alebo procedúrou ústavodarného zhromaždenia.³

- b) Vo forme ustanovenia textu ústavy, ktoré nie je bližšie formalizované alebo vyčlenené a najčastejšie je súčasťou všeobecnejšej úpravy zákonodarnej moci – napr. Spolková republika Nemecko, Ústava Rakúskej republiky a iné. Rakúska ústava v súvislosti so zmenou ústavy upravuje v čl. 44 ods. 3 obligatórne referendum. Každá celková zmena spolkovej ústavy, a ak to požaduje 1/3 členov Národnej alebo Spolkovej rady, aj čiastočná zmena ústavy musí byť po skončení schvaľovacieho konania, ale ešte pred podpisom prezidenta, predložená na hlasovanie ľudu.⁴
- c) Niektoré štáty majú zmenu ústavy referendom upravenú vo všeobecne záväznom právnom predpise – napr. Zákon o procedúre konzultatívneho referenda č. 571/1987 vo Fínsku.

Na základe vyššie uvedených príkladov možno konštatovať, že zahraničná úprava by mohla pri rešpektovaní špecifik slovenského ústavného systému inšpirovať budúcu úpravu revízie ústavy referendom. Je treba povedať, že Slovenská republika nemá v ústave výslovne uvedený spôsob resp. proces zmeny ústavy a jedinou zmienkou o zmene ústavy je čl. 84 ods. 4 hovorí o tom, že na zmenu ústavy je potrebný súhlas aspoň trojpäťinovej väčšiny všetkých poslancov. Zároveň v čl. 86 a) je medzi pôsobnosťami NR SR uvedená aj pôsobnosť uznášať sa na ústave, ústavných a iných zákonoch a na základe vyššie uvedeného znenia článku možno uviesť, že na zmenu ústavy je potrebná rovnaká väčšina ako v prípade ústavného zákona. Ako uvádza Orosz v súčasnosti možno považovať schvaľovanie priamych novelizácií ústavy formou ústavného zákona za ústavnú zvyklosť, ktorá síce formálne nezodpovedá litere ústavy, ale treba ju rešpektovať.⁵ Možno teda usudzovať, že priamu zmenu ústavy možno vykonať len formou ústavného zákona. V súvislosti s touto tézou sa však vynára otázka možnej zmeny ústavy aj prostredníctvom referenda, keďže viacerí autori sa domnievajú, že

² ARAUJO OLIVER, J.: El referendum en el sistema constitucional español, In: Cuadernos de la Facultad de derecho, Vol. 15, 1986, dostupné online na <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosDerecho/article/view/175397>

³ ROSPUTINSKÝ, P.: Spôsob a zmeny ústav, In: Politologická revue, 1/2004, str. 64

⁴ text B- VG online dostupný na <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>

⁵ OROSZ.: Konštituovanie polylegálneho ústavného systému Slovenskej republiky, str. 69 In: OROSZ a kol.: Ústavný systém SR (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy), UPJŠ, Košice 2009

výsledok referenda môže mať silu ústavného zákona. Ako uvádza Dobrovičová „*stupeň právnej sily návrhov prijatých v referende by zrejme mal závisieť od otázky, ktorá tvorí predmet referenda*“.⁶ Zmena ústavy by v prípade posudzovania právnej sily návrhu prijatého v referende, bola bezpochyby predmetom úpravy ústavného zákona.

Judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky

Dovolím si tvrdiť, že v krátkej histórii slovenského referenda, sa prípustnosť zmeny ústavy občanmi v referende stala jednou z najdôležitejších otázok súčasnej teórie ústavného práva.⁷ Táto téma vystúpila do popredia v súvislosti so snahou časti poslancov NR SR iniciovať v rokoch 1996 až 1997 vyhlásenie referenda o priamej voľbe prezidenta, ktorého pozitívny výsledok by si bol vyžiadal aj zmenu ústavy. Pribeh aj samotný proces zmarenia referenda bol predobrazom diskusie o možnej zmene ústavy občanmi v referende.

Právnoteoretická obec sa podobne ako politická reprezentácia rozdelila na dva tábory pričom k problematike sa na základe návrhu na posúdenie súladu čl. v uznesení II. ÚS 31/ 97- uznesenie o výklade čl. 72 a čl. 93 ods. 2 ústavy vyjadril aj ústavný súd.⁸ Argumentačný základ na osvetlenie celej problematiky predstavuje odpoveď na otázku či je možné aby predmetom otázky v referende bola zmena znenia ústavy tak aby občania v hlasovaní priamo rozhodli o zmene ústavy – teda aby sa hlasovanie týkalo konkrétneho textu, ktorý by menil ústavu. Druhý prístup chápal prípustnosť zmeny ústavy len v iniciácii takejto zmeny občanmi v referende. Občan teda hlasuje len o určitom inštitúte, ktorého konkrétna právna úprava by následne prebehla na pôde parlamentu. Treba povedať, že jediným prípadom ústavného referenda je obligatórne referendum podľa čl. 93 ods. 1 ústavy avšak vzhľadom na svoj predmet bude len výnimočne sa konajúcim inštitútom.

Ústavný súd sa v spomínanom rozhodnutí priklonil k názoru, že občania nemajú ústavnú právomoc k tomu aby hlasovali priamo o formulácii navrhutej zmeny ústavy a za jediný ústavodarný orgán označil ústavný súd NR SR. Z rozhodnutia ústavného súdu možno usudzovať jeho príklon k neprípustnosti „priamej“ novelizácie ústavy občanmi, teda, že občania nemajú možnosť sa priamo v hlasovaní vyjadriť ku zneniu samotnej zmeny ústavy. Súd vyriekol, že občania majú len možnosť dať parlamentu príkaz aby prijal ústavný zákon o zmene ústavy avšak o znení tohto zákona nerozhodujú. Pokúsim sa ale predostrieť názor, že

⁶ DOBROVIČOVÁ, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike, Košice : UPJŠ, 2004, str. 92

⁷ K tejto téme sa v danom čase rozvinula debata, ako výber z príspevkov pozri napr.: SOMOROVÁ, L.: Referendum ako forma výkonu štátnej moci, str. 28, In: Ústavnosť a politika, č. 3/ 2000, NIKODÝM, D.: K uzneseniu Ústavného súdu SR o výklade čl. 72 a čl. 93 ods. 2 Ústavy SR, Právny obzor, č. 5/ 1997, str. 5504 – 507, NIKODÝM, D.: Referendum v Ústave SR, Právny obzor, č. 1/ 1997, LIPŠIC, D.: K Rozhodnutiu Ústavného súdu SR o zmene Ústavy referendum. „ Quis custodem custodit?“. Justičná revue, č.1/ 1997. BRŇÁK, P.: Niekoľko otáznikov k téme referendum a Ústava Slovenskej republiky. Justičná revue, č. 2/ 1997, str. 39 - 40

⁸ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. II. ÚS 31/97 z 21. mája 1997, zverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 64, pod číslom 139/1997

v súlade s touto judikatúrou ústavného súdu je argumentačné možné odôvodniť aj priamu novelizáciu ústavy občanmi.

Výroková časť uznesenia o výklade je zložená zo štyroch viet pričom každá z nich predstavuje významný prínos k teórii referendumového práva. Ohľadom zmeny ústavy je zaujímavým tvrdenie, že, „...*ustanovením článku 72 sa právomoc zmeniť ústavu priznáva Národnej rade Slovenskej republiky. Zároveň sa ním zaručuje, že nijaký iný štátny orgán nemôže zmeniť Ústavu Slovenskej republiky.*“

Predovšetkým výrok, že „*V referende podľa druhého oddielu piatej hlavy ústavy Slovenskej republiky nemožno priamo na základe výsledku hlasovania zmeniť ústavu. Prijatie návrhu v referende má ústavnú relevanciu v tom zmysle, že občania zúčastnení na hlasovaní ním Národnej rade Slovenskej republiky prejavujú svoju vôľu na zmenu ústavy Slovenskej republiky tak, ako bola prejavovaná výsledkami tohto referenda.*“ odôvodnil ústavný súd faktom, že občania by mali odpovedať len na otázku „áno“ alebo „nie“ a následne by NR SR mala za povinnosť prijať príslušný ústavný zákon na zmenu ústavy. Vo výkladovom stanovisku k čl. 93 ods. 2 uvádza, že „*Zákonodarná moc v Slovenskej republike je upravená dvojakým spôsobom. Táto moc patrí nielen Národnej rade SR, ale aj priamo občanom. Ústava neobsahuje zákaz, aby predmetom referenda podľa čl. 93 ods. 2 ústavy bola otázka o zmene ústavy alebo jej časti.*“ Posledná veta tejto výkladovej argumentácie má však z môjho pohľadu viaceré problémové miesta. Ústava explicitne nehovorí, že je ju možné meniť referendum, ale ani túto možnosť nevylučuje. Rovnako však explicitne nevylučuje aj „priamu“ zmenu ústavy prostredníctvom otázky položenej v referende. Výrok ústavného súdu o tom, že predmetom referenda by mohla byť otázka o zmene ústavy, ktorá však predstavuje len príkaz na prijatie ústavného zákona na pôde Národnej rady, by mal smerovať smerom priamej novelizácie ústavy prostredníctvom priamo položenej otázky na zmenu ústavy.

Potvrdil tak tézu, že predmetom hlasovania má byť len otázka smerujúca k zmene ústavy avšak bez konkrétneho znenia takejto zmeny. Z výrokovej časti je zrejmé, že predmetom fakultatívneho referenda môže byť aj otázka o zmene ústavy avšak procedúra samotného schvaľovania ústavy prebehne prostredníctvom jediného ústavodarného a zákonodarného orgánu, na ktorý bola samotným prijatím ústavy delegovaná pôvodná moc suveréna. Najlepšie možno postoj ústavného súdu dokázať prostredníctvom vyjadrenia v odôvodnení „*návrh v referende má ústavnú relevanciu v tom zmysle, že ním občania zúčastnení na hlasovaní udelia parlamentu príkaz, aby v súlade s návrhom prijatým v referende zmenil časť ústavy, ktorá bola predmetom vyhláseného referenda. Žiadne ustanovenie však neumožňuje občanom aby hlasovali priamo o formulácii navrhutej zmeny ústavy, ale zároveň ani nezakazuje zmenu ustanovení ústavy vo fakultatívnom referende.*“ Pri pozornom skúmaní odôvodnenia referenda však možno dospieť k názoru, že problémom je formálna stránka návrhu ústavného zákona v referendumovej otázke. Jedná sa o druhú časť výkladového stanoviska, v ktorom ústavný súd uviedol, že „*ústava výslovne neustanovuje a ani nesplnomocňuje, aby ako príloha k referendumovej otázke bol pripojený návrh ústavného zákona.*“ Ústavný súd sa tak domnieva, že návrh ústavného zákona nemôže tvoriť prílohu

referendovej otázky, keďže ako sme už vyššie uviedli, v §2 ods. 3 ustanovuje, že prílohu k referendovej otázke môže tvoriť jedine bližšie vysvetlenie ak pôjde o zložitejšiu alebo obsiahlejšiu otázku. Ak by v referende z roku 1997 nebol návrh ústavnej zmeny o priamej voľbe hlavy štátu uvedený v rámci prílohy, možno by ústavný súd rozhodol inak. Musel by sa zaoberať otázkou či je možné subsumovať pod predmet referenda otázku priamej zmeny ústavy hlasovaním občanmi v referende.

K rozhodnutiu ústavného súdu ale aj celej problematike zaujala stanovisko aj odborná verejnosť. Viacerí autori tvrdili, že celé rozhodnutie bolo prijaté narýchlo, pod tlakom spoločenských a politických udalostí a kvôli tejto skutočnosti ho považovali za rozporuplné. Ako uvádza Nikodým⁹ ústavný súd interpretoval „obyčajný zákon“, čo podľa čl. 128 ústavy nie je v jeho právomoci. Autor tiež rozvíja myšlienku, že ak ústavný súd priznáva občanom priamu zákonodarnú pôsobnosť, tak to vyžaduje aj uvedenie textu navrhovanej ústavnej zmeny, bez ktorého pozitívny výsledok referenda nemožno priamo vteľiť do právneho poriadku podľa čl. 98 ods. 2 ústavy.¹⁰ Na základe vyššie uvedenej analýzy tohto kľúčového rozhodnutia ústavného súdu možno dospieť k určitým záverom, rozobraným v nasledujúcej časti príspevku.

Prípustnosť zmeny ústavy referendum

Ako prvý argument použijem konštatovania Gibu¹¹, ktorý sa opiera o prvý odsek čl. 2 ústavy, ktorý uvádza, že štátna moc pochádza od občanov, ktorí ju vykonávajú prostredníctvom svojich volených zástupcov alebo priamo. Tvrdí, že občanom tak patrí moc ustanovujúca, ktorá je v súlade s demokratickou teóriou a vyžaduje aby prvý prejav suverenity patrila ľudu. Suverenita, ktorá patrí ľudu sa následne zhmotní do ústavy a pokiaľ táto ústava neobsahuje zákaz ústavnej zmeny cestou referenda, sám suverén si takýto zákaz nepraje, ale naopak takúto možnosť vyžaduje. Vo Francúzsku bola táto otázka predmetom veľmi významného rozhodnutia Ústavnej rady, kedy sa táto vyhlásila za nekompetentnú skúmať zákony prijaté v referende a prakticky im priznala ústavnú právnu silu. Ak by tak neurobila, zmarila by vôľu ľudu vyjadrenú v referende. Z ústavnoprávneho hľadiska akceptovala možnosť priameho výkonu ústavodarnej moci ľudu prostredníctvom referenda čím podľa Orosza¹² potvrdila klasickú ideu konštitucionalizmu o neobmedzenej ústavodarnej moci ľudu / *pouvoir constituant*) vo vzťahu k moci ustanovenej (*pouvoir constitué*).

Podporovatelia prípustnosti zmeny ústavy referendum ako hlavný argument uvádzajú extenzívny výklad znenia čl. 93 ods. 2 v spojení s ods. 3 ústavy SR. V čl.

⁹ NIKODÝM, D.: K uzneseniu Ústavného súdu Slovenskej republiky o výklade čl. 72 a čl. 93 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, In: Právny obzor, č. 5 / 1997, s. 505 - 508

¹⁰ Tamtiež, str. 86

¹¹ GIBA, M.: Zmena Ústavy Slovenskej republiky formou referenda a otázka kontroly ústavnosti rozhodnutí v ňom prijatých, In: Interpretace Ústavy ČR a Ústavy SR- Evropeizace ústavní systémů, Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2007, str. 45

¹² Bližšie pozri : OROSZ, L.- KRÁĽOVÁ, E.: Referendum a zmeny ústavy vo Francúzskej republike, In: Právny obzor, č. 6/ 1997, str. 606

93 ods. 2 sa uvádza, že „v referende možno rozhodnúť iné dôležité otázky verejného záujmu.“ Je zrejmé, že zmenu ústavy možno jednoznačne pod tento pojem subsumovať. Keďže tento predmet nepatrí ani pod oblasti vymedzené v ods. 3, možno usudzovať, že by konanie referenda o zmene ústavy nebolo v rozpore so znením ústavy. Z hľadiska princípov priamej demokracie o ľuďoch ako pôvodnom suverénovi možno predpokladať, že ak by sa konalo referendum o otázke revízie ústavy, malo z hľadiska interpretácie tohto článku podporu v ústave. V spojení so znením ods. 3 je viditeľná možnosť aby otázka týkajúca sa zmeny ústavy bola predmetom referenda. Ods. 3 čl. 93 taxatívne upravuje, ktoré otázky sú ako možné predmety referenda vylúčené. Sú nimi základné práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet. Z hľadiska argumentačnej logiky možno teda usudzovať, že každá iná otázka môže byť predmetom referenda – a teda aj zmena ústavy.

Ďalší dôležitý bod v prospech prípustnosti zmeny ústavy predstavuje pojem „verejný záujem“. Kanárik¹³ kritizuje využívanie neurčitých pojmov, pretože znižujú jednoznačnosť legislatívnych pojmov, ale v kontexte verejný záujem fakticky akceptuje pre jeho určitú obsahovú nejednoznačnosť vzhľadom na aplikačnú operatívnosť využitia tohto pojmu. Verejný záujem považuje za *terminus technicus* platného práva a teda aj za predmet interpretácie pri aplikácii práva. Štátny orgán teda musí v zmysle interpretácie uvážiť jeho použitie v konkrétnom prípade. Požiadavka, že musí ísť o „verejný záujem“, aby sa mohlo vykonať fakultatívne referendum podľa čl. 93 ods. 2 ústavy, je charakteristická negatívnym vymedzením pojmu verejný záujem, pretože ako sme už uviedli *ex constitutione* predmetom referenda nemôžu byť základné práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet. Obsah pojmu má teda podľa tohto článku reštriktívny – zužujúci obsah. Nie je verejným záujmom, aby občania bezprostredne (priamo) rozhodovali o vyššie uvedených, vylúčených oblastiach, ale záujmom je aby rozhodovali o všetkých ostatných, ktoré predstavujú oblasť verejného záujmu.

Aj napriek tomu, že pre uskutočnenie referenda podľa čl. 93 ods. 2 je potrebné aby predmetom boli dôležité otázky verejného záujmu, neobsahuje ani ústavná ani legislatívna úprava žiadny legálny výklad tohto pojmu. Predmetom referenda predstavuje vo viacerých krajinách široké spektrum otázok, ktoré majú charakter celospoločenských problémov (napr. jadrová problematika, otázky súvisiace s náboženskou toleranciou atď.). Verejný záujem je však ťažko uchopiteľný pojem a jeho nedostatočná špecifikácia umožňuje rozličné výkladové stanoviská pojmu. Napr. Čič a kol. sa domnievajú, že za verejný záujem pre potreby rozhodovania v referende by sa mohla považovať otázka, v rámci ktorej by sa rozhodovalo o dôležitých záujmoch alebo potrebách širšieho celku, najmä štátu alebo nejakej počernej sociálnej skupiny (napr. študujúcej mládeže, rodín s deťmi, dôchodcov a pod.). Verejný záujem nemusí byť preukázaný absolútne, pretože v tom prípade by bol inštitút fakultatívneho referenda prakticky znemožnený.¹⁴Dá

¹³ K tomu Pozri: KANÁRIK, I.: „Verejný záujem“ v právnom štáte. Právny obzor, č. 3/ 1997, s. 262.

¹⁴ ČIČ, M. a kolektív : Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Martin: Matica slovenská, 1997, str. 163 - 164

sa ale usudzovať, že verejný záujem bude každá spoločenská záležitosť, o ktorej si ľud bude želať vykonanie referenda a teda ako tvrdí Kanárik (pozri vyššie, str. 259), adjektívum „*dôležitý*“ je obsiahnuté už v samotnom rozoberanom pojme a teda nie je nutné robiť rozdiely medzi menej a viac dôležitými verejnými záujmami.

Na základe týchto predpokladov sa možno domnievať, že široko koncipovaný predmet referenda (obmedzený znením čl. 93 ods. 3) umožňuje občanom rozsiahly priestor pre iniciáciu a následné vyhlásenie referenda aj o zmene ústavy, samozrejme za vopred stanovených podmienok, ktoré by zabránili zneužívaniu inštitútu na politické účely.

Pravdou však je, že vágne a bližšie nešpecifikované znenie možného predmetu referenda spôsobuje v praxi nemalé problémy. Spôsob akým naša ústava vymedzuje predmet referenda vo všeobecnosti (negatívne vymedzenie) môže vyvolávať mnohé interpretačné problémy a stať sa tak dôvodom pre nevyhlásenie, nevykonanie), či rozpačité, resp. neplatné výsledky referenda, čo dokazuje aj doterajšia prax referendových pokusov.¹⁵

Ďalším argumentom v prospech prípustnosti zmeny ústavy občanmi v referende je fakt, že ústava priznáva v čl. 99 ods. 1 výsledku referenda vyššiu formu právnej ochrany, nakoľko výsledok referenda môže NR SR zmeniť alebo zrušiť len ústavným zákonom po uplynutí troch rokov. Z tejto dikcie následne vyplýva, že výsledok referenda ako prameň práva *suigeneris* má vyššiu právnu ochranu ako akýkoľvek iný ústavný zákon.¹⁶

Nepřípustnosť priamej zmeny ústavy referendum

Naopak autori, ktorí zastávali opačné stanovisko, používajú ako hlavný argument jednoznačné znenie čl. 72 ústavy kde je NR SR označená za jediný ústavodarný a zákonodarný orgán Slovenskej republiky. To znamená, že len parlament môže schvaľovať ústavu, ústavné zákony a obyčajné zákony a len trojpäťtinová väčšina poslancov môže prijať alebo zmeniť ústavný zákon.¹⁷ Fico sa vo svojom stanovisku tiež opiera o zámer autorov ústavy prenechať rozhodovanie o prijímaní a zmene ústavných zákonov na zákonodarný orgán. Uvádza, že ponechaním plnej ústavodarnej funkcie občanom, ktorá bude takto rovnocenná ústavodarnou funkciou parlamentu, môže dôjsť k ohrozeniu stability ústavného systému.¹⁸ Podľa môjho názoru však znenie čl. 72 „...NR SR je jediný ústavodarný a zákonodarný orgán...“ odkazuje skôr na vylúčenie akéhokoľvek iného orgánu štátnej moci, ktorý by mohol eventuelne za určitých podmienok prebrať úlohy NR SR v prípade napr. výnimočného stavu a tak by bol porušený princíp deľby moci.

¹⁵ SOMOROVÁ, E.: Referendum ako forma výkonu štátnej moci, Ústavnosť a politika, č. 3 / 2000, str. 27- 28

¹⁶ LIPŠIC, D.: Referendum o zmene ústavy a priama voľba prezidenta, In: Justičná revue, č. 2/ 1997, str. 34

¹⁷ Dôvodová správa k čl. 72 ústavy, VALKO, E. – BABIAKOVÁ, K.: Fenomén predčasných parlamentných volieb a referenda. Justičná revue, 56, 2004, č. 3, str. 291- 298

¹⁸ FICO, R.: Je možná zmena Ústavy Slovenskej republiky referendum? Justičná revue, č. 2/ 1997, s. 41- 42.

Ústava tak odkazuje na štátny orgán a nie na ľud resp. občanov, ktorí samozrejme orgánom ako uceleným telesom s určitými kompetenciami nie sú. Zároveň ústavný súd vo vyššie uvedenom uznesení uviedol, že zákonodarná moc patrí aj priamo občanom a teda potvrdil aj možnosť zákonodarného referenda. Na základe použitia argumentu *ad maius* možno okrem zákonodarného referenda, hovoriť aj o možnom výkone ústavodarného referenda, keďže ústava a ústavné zákony majú jednoznačne vyšší stupeň právnej sily ako samotné zákony.

Názor, ktorý sumarizuje všetky vyššie uvedené argumenty uvádza Somorová.¹⁹ Prikláňa sa k možnosti aby sa o otázke zmeny referenda aj o samotnom návrhu mohlo hlasovať v referende avšak celý proces nie je možný bez súčinnosti parlamentu. Ten je jediným subjektom, ktorý v súlade s ústavou môže predložiť návrh zákona na rozhodnutie je parlament sám, ktorý z vlastnej vôle prenechá občanom, aby v referende zobrali na seba zodpovednosť, ktorú parlament nechce, alebo nemôže uniesť, a rozhodli, či sa má navrhovaný zákon stať zákonom. Takéto riešenie by znamenalo prijateľný kompromis v koncepte referendovej úpravy.

Návrhy *de constitutione ferenda*

Všetky vyššie uvedené argumenty možno považovať za východisko pri riešení finálnej podoby návrhov *de constitutione ferenda*. Faktom je, že rozhodnutie ústavného súdu prinieslo do celej problematiky veľa rozporov a mnoho otázok zostalo nezodpovedaných. Základná otázka, ktorá sa pri koncepcii možného ústavného referenda ponúka je, ako by sa výsledok ústavného referenda premietol do ústavodarného procesu? Poslanci NR SR nie sú viazaní imperatívnym mandátom, museli by teda na základe výsledku ústavného referenda v prípade fakultatívneho predmetu referenda rozhodnúť podľa želania voličov? A akým spôsobom by bolo možné poslanca k takémuto kroku prinútiť? Zásadným problémom je teda spôsob akým by mohol prebehnúť proces transformácie už spomínaného „príkazu“ voličov do ústavných zmien, keďže sankcia pre poslanca, ktorý sa rozhodne konať podľa svojho svedomia a nie podľa príkazu voliča nasledujúc ústavný princíp zákazu imperatívneho mandátu.²⁰ Naopak ak by výsledok ústavného referenda o zmene ústavy nemalo rozhodovací charakter a teda by šlo len o zistenie názoru občanov na danú vec (ústavný súd nazval takéto hlasovanie bez právnych účinkov plebiscitom) samotné referendum by malo len konzultatívny charakter a poslanci by nm neboli nijako viazaní.

Ústava ani rokovací poriadok nepoznajú ľudovú iniciatívu, teda hlasovanie o návrhu zákona vyvolané zdola, v ktorom by občania mohli vyvolať hlasovanie o vlastných návrhoch zmien už existujúcich zákonov alebo návrhoch úplne nových zákonov. Základnou myšlienkou je fakt, že občan prenechal navrhovanie zákonov na jediný zákonodarný orgán – parlament, ktorý o ich prijatí zároveň rozhoduje.

¹⁹ SOMOROVÁ, E.: Referendum ako forma výkonu štátnej moci, Ústavnosť a politika, č. 3 / 2000, str. 27- 28

²⁰ pozn. OROSZ, L., ŠIMUNIČOVÁ, K.: Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky, Bratislava: Veda, 1998, str. 122 – 123

Jediným riešením by bola novela zákona o rokovacom poriadku NR SR, ale predovšetkým je potrebné jasne definovať podmienky konania ústavného referenda.

Predovšetkým je potrebné zakomponovať do ústavného systému SR inštitút tzv. ľudovej iniciatívy, ktorý má vo viacerých štátoch svoje trvalé miesto a umožnil by občanom predložiť návrh na zmenu ústavy. Pre ľudovú iniciatívu by mohli bez väčších problémov platiť ustanovenia o osobitne kvalifikovanej petícii, ktorá dnes slúži ako iniciatívny prostriedok odovzdávaný prezidentovi na vyhlásenie referenda. Súčasťou osobitne kvalifikovanej petície by sa tak stal návrh ústavného zákona, ktorého celý text by tvoril prílohu samotnej petície a v rámci kampane iniciátorov, by sa s ním mohli občania kvalifikovanie oboznámiť. Samotná otázka by buď vo forme všeobecného návrhu na ústavnú zmenu alebo by obsahovala konkrétnu požiadavku. Nestotožňujem sa s názorom Rosputinského²¹, ktorý pre takúto ľudovú iniciatívu predpokladá nižší počet podpisov (200 000) keďže sa domnievam, že nižšie kvórum na podpisy by mohlo oslabiť legitimitu samotnej ľudovej iniciatívy. Plne však súhlasím s jeho názorom, ktorý je v súlade s vyššie uvedenou koncepciou Somorovej, že po prijatí takejto petície resp. ľudovej iniciatívy, by bol parlament ako medzičlánok, ktorý by musel prerokovať takýto návrh a po jeho schválení by sa o takejto zmene ústavy konalo obligatórne ratifikačné referendum, prostredníctvom ktorého by musel byť takýto návrh schválený.

V prípade ak by sa parlament na tomto návrhu v určitej lehote nezhodol resp. by o ňom nerokoval alebo by ho odmietol a nepredložil vlastný protinávrh, prezident ako arbiter v systéme del'by moci, by mal povinnosť referendum o takejto ľudovej iniciatíve vyhlásiť bez ohľadu na mienku parlamentu. Samozrejme návrh na ústavnú zmenu by mohol na hlasovanie občanom predložiť aj samotný parlament či vláda, pričom aj tieto návrhy o zmene ústavy by boli parlamentom schválené a následne predložené na hlasovanie občanom. Takéto referendum by teda malo charakter referenda o čiastočnej alebo celkovej zmene ústavy SR a umožňovalo by tak občanom priamo ratifikovať parlamentom prijatý zákon ako výsledok vlastnej ľudovej iniciatívy, či parlamentného resp. vládneho návrhu na zmenu ústavy. Za každých okolností by to bol ľud, ktorý by mohol ako jediný schváliť ústavnú zmenu, prijatú v parlamente podobne ako v Írsku. Zmena ústavy by tak bola možná len po schválení referendom. Samozrejme z tohto pohľadu sa naskytuje možnosť zakotvenia tzv. suspenzívneho veta, ktoré by umožnilo v konečnom dôsledku zmenu ústavy odmietnuť.

Pre referendum v podobe obligatórneho ratifikačného referenda by som ponechala súčasné znenia ústavy o povinnej účasti nadpolovičnej väčšiny všetkých oprávnených voličov a súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých hlasujúcich vzhľadom na závažnosť predmetu takéhoto referenda. V prípade novelizácie

²¹ ROSPUTINSKÝ, P.: Občania a ústavnoprávna úprava zmeny Ústavy Slovenskej republiky. Justičná revue, č. 8- 9/ 2003, str. 740

inštitútu fakultatívneho referenda sa prikláňam ku zrušeniu povinnej 50 +1% účasti voličov.²²

Z hľadiska už spomínanej teórie konštitucionalizmu by tak bol splnený predpoklad ľudu ako suveréna, ktorého legitimita má nadústavnú podobu. Zároveň ponechaním taxatívneho vylúčenia otázok, o ktorých sa referendum nesmie konať a zachovaním možnosti prezidenta obrátiť sa na Ústavný súd SR s otázkou o posúdení predmetu referenda by sa zabránilo novej destabilizácii a chaotickému okliešťovaniu ústavy. Prínosom by isto boli aj ustanovenia o nezmeniteľnosti niektorých častí ústavy podobne ako to upravuje Základný zákon Spolkovej republiky Nemecko, ktoré by sa týkali napr. štátneho zriadenia a pod. Výsledky takéhoto referenda by boli záväzné a vyhlasované v Zbierke zákonov vo forme ústavného zákona čím by bola splnená požiadavka na precizáciu formy výsledku prijatých v referende.

Záver

Vyššie uvedené návrhy nie sú pre nedostatok priestoru rozpracované do detailov aj so samotným znením jednotlivých dikcií ústavy. Faktom je, že vyššie uvedená koncepcia predstavuje prijateľný koncept úpravy zmeny ústavy referendum tak, aby sa občan mohol priamo zúčastniť rozhodovania o tejto dôležitej otázke, ktorá naberá na sile každou nie veľmi podarenou parlamentnou novelou ústavy. Možno by bolo dobré sa zamyslieť, či nenastal čas vyskúšať nový spôsob prijímania základných zmien ústavy, ktoré môžu ovplyvniť ústavný systém a jeho fungovanie a preniesť zodpovednosť na občanov. Tí aj napriek čoraz väčšej apatii a nedôvere voči verejnému životu a spoločnosti, majú naďalej postavenie legitímneho suveréna, od ktorého podľa ústavy, všetka štátna moc vlastne pochádza.

JUDr. Soňa Ivančová
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra

Knihy/ Monografie

1. DOBROVIČOVÁ, G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike, Košice : UPJŠ, 2004, str. 92
2. ČIČ, M. a kolektív : Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Martin: Matica slovenská, 1997, str. 163 - 164
3. GIBA, M.: Zmena Ústavy Slovenskej republiky formou referenda a otázka kontroly ústavnosti rozhodnutí v ňom prijatých, In: Interpretace Ústavy ČR

²² K tejto téme pozri IVANČOVÁ, S.: Vybrané problémy inštitútu referenda, In: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky- I. Ústavné dni, Zborník z príspevkov medzinárodnej vedeckej konferencie, Košice 3. – 4. Októbra 2012, Košice: UPJŠ, 2012, str. 267- 282

- a Ústavy SR- Evropeizace ústavní systémů, Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2007, str. 45
4. KLOKOČKA, V., WAGNEROVÁ, E.: Ústavy států evropské unie, Praha: Linde, 1997
 5. OROSZ, L., ŠIMUNIČOVÁ, K.: Prezident v ústavního systému Slovenskej republiky, Bratislava: Veda, 1998, str. 122 – 123
 6. OROSZ.: Konštituovanie polylegálneho ústavného systému Slovenskej republiky, str. 69 In: OROSZ a kol.: Ústavný systém SR (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy), UPJŠ, Košice 2009

Články v časopisoch/ zborníkoch

1. ARAUJO OLIVER, J.: El referendum en el sistema constitucional español, In: Cuadernos de la Facultad de derecho, Vol. 15, 1986
2. BRŇÁK, P.: Niekoľko otáznikov k téme referendum a Ústava Slovenskej republiky. In: Justičná revue, č. 2 / 1997, str. 39 - 40
3. FICO, R.: Je možná zmena Ústavy Slovenskej republiky referendom? In: Justičná revue, č. 2/ 1997, s. 41- 42.
4. KANÁRIK, I.: „Verejný záujem“ v právnom štáte. Právny obzor, č. 3/ 1997, str. 262.
5. IVANČOVÁ, S.: Vybrané problémy inštitútu referenda, In: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky- I. Ústavné dni, Zborník z príspevkov medzinárodnej vedeckej konferencie, Košice 3. – 4. Októbra 2012, Košice: UPJŠ, 2012, str. 267- 282
6. LIPŠIC, D.: Referendum o zmene ústavy a priama voľba prezidenta, In: Justičná revue, č. 2/ 1997, str. 34
7. LIPŠIC, D.: K Rozhodnutiu Ústavného súdu SR o zmene Ústavy referendom. „ Quis custodem custodet“ In: Justičná revue, č. 1/ 1997
8. NIKODÝM, D.: K uzneseniu Ústavného súdu Slovenskej republiky o výklade čl. 72 a čl. 93 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, In: Právny obzor, 5/ 1997 str. 505 – 508
9. NIKODÝM, D.: Referendum v Ústave SR, In: Právny obzor, 1/ 1997
10. OROSZ, L.- KRÁĽOVÁ, Ľ.: Referendum a zmeny ústavy vo Francúzskej republike, In: Právny obzor, č. 6/ 1997, str. 606
11. ROSPUTINSKÝ, P.: Občania a ústavnoprávna úprava zmeny Ústavy Slovenskej republiky. Justičná revue, č. 8- 9/ 2003, str. 740
12. ROSPUTINSKÝ, P.: Spôsob a zmeny ústav, In: Politologická revue, 1/ 2004, str. 64
13. SOMOROVÁ, Ľ.: Referendum ako forma výkonu štátnej moci, Ústavnosť a politika, č. 3 / 2000, str. 27- 28
14. VALKO, E. – BABIAKOVÁ, K.: Fenomén predčasných parlamentných volieb a referenda. Justičná revue, 56, 2004, č. 3, str. 291- 298

Judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky

1. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. II. ÚS 31/97 z 21. mája 1997, zverejnené v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 64, pod číslom 139/1997

Ústavné podmienky obmedzovania základných práv a slobod a ich uplatnenie v rozhodovacej činnosti súdnej moci

Ferdinand Korn

ABSTRAKT

Príspevok si kladie za cieľ poukázať na regulačný vzťah štátu smerom k statusu jednotlivca s možnosťou obmedzovania základných práv a slobôd jednotlivcovi na základe ústavného princípu podľa článku 13 ods. 2,3 a 4 Ústavy a materiálnych a formálnych podmienok, obsiahnutých v Ústave Slovenskej republiky. Zvýrazňuje a definuje pritom postavenie a tvorbu právnych princípov ako nesporných súčastí právnych poriadkov EÚ a členského štátu a zároveň ako prostriedkov implementácie a zjednocovania právneho poriadku EÚ s právnym systémom Slovenskej republiky. Poukazuje na nevyhnutnosť aplikácie právnych princípov európskeho práva pri ochrane základných práv a slobôd, pri zisťovaní ústavnej akceptovateľnosti obmedzenia základných práv a slobôd testom proporcionality vykonávaným Ústavným súdom Slovenskej republiky. Na základe článkov ústavy, štruktúry práva EÚ, rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky, Súdneho dvora EÚ i analýzou a porovnávaním názorov ústavných právnikov sa snaží o zdôvodnenie vlastnej úvahy pri riešení problémov zjednocovacieho procesu právneho poriadku európskej únie a právneho poriadku Slovenskej republiky vo sfére ochrany základných práv a slobôd a to existenciou historicko-právnych i novoformulovaných právnych princípov spoločných pre obidva právne poriadky.

Kľúčové slová:

štát, Európska únia, právo, ústava, právny princíp

ABSTRACT

The aim of the article shows at regulatory relationship of a state toward to the space of individual by possibility of restriction of the basic rights and freedom of individuals on the base of constitutional principles according article 13 paragraph 2, 3 and 4 Constitution and material and formal conditions included in Constitution of Slovak Republic. It highlights and defines status and creation of law orders of EU and member state and also as a mean of implementation and unification of law order EU with law system of Slovak Republic. It points to the necessity of the application of the principles of Union law in the protection of fundamental rights and freedom of the proportionality test administrated by the Constitutional Court of the Slovak Republic. Under articles, structure of Union law, the decision of the Constitutional Court, the European Court of Justice as analyzing and comparing of the opinions of the constitutional lawyers seeking to justify their discretion to solve problems unifying process of law order of European Union and law order of Slovak Republic in the the sphere of protection of fundamental rights as well as freedom and the existence of historical and legal principles and restated law principles common for both law orders.

Key words:

state, European Union, law, Constitution, law principles

I.Úvod. Právne princípy ako súčasť právneho poriadku Európskej únie a ako súčasť právneho poriadku členského štátu. Význam právnych princípov v zjednocovacom procese európskeho práva a právneho poriadku členského štátu.

Vzťah jednotlivca a štátu je vzťahom vzájomným, komplementárnym. Táto vzájomnosť je príznačná tým, že jednotlivec / jednotlivci / je tvorcom štátu a zároveň štát jednotlivca / jeho priestor / reguluje.

Jednotlivec tvorí štát / demokratický, materiálne právny /, vnáša do koncepcie jeho inštitútov sám seba, so všetkými atribútmi človečenstva, teda i s tým, čo dnes označujeme ako jeho základné práva a slobody. Tým, že štát reguluje priestor jednotlivca, dochádza i k regulácii priestoru jeho základných práv

Je nesporné, že ľudské práva objektívne existujú, rovnako ako je nesporná objektívna existencia človeka. Aby ľudské právo existovalo ako subjektívne právo človeka, musí byť katalogizované v systéme platného práva, teda v práve objektívnom, pričom sa má za to, že koncepcia objektivizácie základných práv a slobôd v systéme platného práva Slovenskej republiky je koncepciou ústavnou.

Z uvedeného plynie, že každý regulačný krok štátu smerom k jednotlivcovi, ktorý sa dotýka jeho základných práv a slobôd, musí vychádzať z ústavnej koncepcie, vrátane pravidiel, ktoré sféry uplatnenia základných práv a slobôd bude štát regulovať a ktoré nie. Z uvedeného vyplýva záver, že ak sa štát rozhodne regulovať občana vo sfére jeho základných práv a slobôd, môže tak vykonať iba spôsobom, ktorý ústava dovoľuje.

Regulačný vzťah štátu a jednotlivca je výrazne pozmenený v procese integrácie Slovenskej republiky do európskych štruktúr. Európska únia vytvorila a vytvára vlastný právny poriadok, ktorý je autonómny k právnym poriadkom integrujúcich sa štátov. Každý pridružujúci sa štát sa dotknutým krokom pridruženia k európskym štruktúram dobrovoľne a na zmluvnom princípe vzdáva časti svojej právomoci a to i v oblasti regulácie základných práv a slobôd a prenáša tieto svoje právomoci na nadštátnu úroveň.

Právo EÚ nie je nadradené právnym poriadkom jednotlivých členských štátov európskej únie. Je však charakterizované princípom prednosti voči právnemu poriadku členských štátov a to napriek tomu, že Zmluva o Európskej únii neobsahuje definíciu vzťahu práva EÚ a právnych poriadkov členských štátov z hľadiska prednosti týchto právnych poriadkov. Princíp prednosti rovnako ako princíp priameho účinku boli vytvorené judikatúrou Európskeho súdneho dvora v procese utvárania vzťahu medzi právnym poriadkom EÚ a právnymi poriadkami členských štátov. Aplikácia princípu prednosti práva EÚ voči právnym aktom vydanými členskými štátmi však neznamena, že predmetné normatívne právne akty strácajú svoju účinnosť, stávajú sa však neaplikovateľnými.

Základnou integračnou normou, prijatou Národnou radou SR v procese integrácie Slovenskej republiky do európskeho priestoru, je čl.7 Ústavy Slovenskej republiky. Ustanovenie čl.7 ods.2 vyjadruje ústavnú vôľu prenesenia kompetencií

z orgánov členského štátu na nadštátne zoskupenia, pričom práve toto dobrovoľné a na zmluvnom základe realizované prenesenie kompetencií štátu znamená pre členský štát jeho značné sebaobmedzenie. Následná činnosť a rozhodnutie európskych štruktúr, ktoré vznikli na základe integračných zmlúv potom zakladajú významný zásah do postavenia a vzťahu štátu a jednotlivca a to najmä v rovine regulácie základných práv a slobôd jednotlivca a to už nie v chápaní priestoru štátu, ale v priestore integrujúcej sa Európy včítane členského štátu a jednotlivca v tomto priestore.¹

Ústavný princíp prednostnej aplikácie európskeho práva primárneho je v našom základnom zákone zakotvený v čl.7 ods.5.

Ústavným princípom prednostnej aplikácie právne záväzných aktov Európskej únie, teda európskeho práva sekundárneho, je čl.7 ods.2 ústavy.²

Tým, že v rámci integračného procesu členských štátov do európskeho priestoru existujú popri sebe právny poriadok EÚ a právny poriadok členského štátu, resp. že popri sebe existujú orgány a štruktúry EÚ, ktoré vydávajú právne záväzné akty EÚ a normotvorné orgány členského štátu a keďže platí princíp prednosti práva EÚ pred právnym poriadkom členských štátov, dochádza k oslabeniu pozície parlamentu členského štátu pretože sa má za to, že praktické presadzovanie únieho práva do právneho poriadku členského štátu sa realizuje prevažne orgánmi výkonnej moci.³

Doplnením čl.1 ústavy o odsek 2 sa vytvoril ústavný základ nielen pre vnútroštátnu záväznosť medzinárodných zmlúv a záväzkov Slovenskej republiky, ale aj všetkých ostatných prameňov medzinárodného práva, vrátane zásad a princípov.⁴ G.Dobrovičová konštatuje, že *nastala situácia keď dva suverénne authority určujú vzťahy svojich normatívnych aktov, pretože vedľa seba pôsobia dva normatívne systémy a ich zjednotenie je otvoreným problémom.*⁵

Obidva uvedené právne normatívne systémy, teda právny normatívny systém EÚ a právny normatívny systém členského štátu, sú tvorené právnymi princípmi a právnymi normami a to súhlasne s konštatáciou J.Prusáka, že „existencia právnych princípov v národnom, medzinárodnom a v komunitárnom

¹ Bližšie pozri Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky, Zborník príspevkov, Košice 2007, str.63 a nasl., ISBN 978-808-908967-3

² Bližšie pozri Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, str.237, ISBN 80-89122-73-8

³ Dobrovičová, G., Jánošíková, M. :Vplyv princípu prednosti komunitárneho práva na právo tvorené vnútroštátnymi orgánmi. Ústava Slovenskej republiky a jej uplatňovanie v legislatívnej a právno-aplikačnej praxi. Zborník príspevkov z vedeckého seminára. Košice.2008, str.27, ISBN 978-80-7097-751-4

⁴ Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, str.195, ISBN 80-89122-73-8

⁵ Bližšie Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny poriadok Slovenskej republiky, Zborník príspevkov, Košice 2007, str.63 a nasl, ISBN 978-808-908967-3

práve je nesporná.⁶ Princípy práva sú zakotvené predovšetkým v medzinárodnom práve ľudských práv.⁷

V oblasti právnych princípov má právo Európskej únie zvláštne postavenie. Európska integrácia stavia ústavné poriadky členských štátov do určitého rámca tým, že im ukladá povinnosť rešpektovať záväzné politicko-právne princípy Prostredníctvom záväznosti princípov slobody, demokracie, úcty k ľudským právam a slobodám je politický a ústavnoprávny poriadok zasadený do normatívneho rámca.⁸

Právny poriadok Európskej únie je tvorený podľa stupňa právnej sily primárnym právom, všeobecnými právnymi zásadami – princípmi, medzinárodnými zmluvami uzavretými EÚ s tretími štátmi, sekundárnym právom a rozhodnutiami súdneho dvora EÚ. Práve rozhodnutia súdneho dvora EÚ formulujú vo vzťahu k právnym poriadkom členských štátov nové právne princípy v intencii konštatovania Neila MacCormicka, že *sformulovať princíp znamená dodať zmysel skupine noriem tým, že sa s nimi zaobchádza ako so smerujúcimi k uskutočneniu nejakého spoločného cieľa, o ktorom sa predpokladá, že právo by k nemu malo smerovať alebo byť k nemu usmernené.*⁹ Týmto primárnym spoločným cieľom pri formulovaní právnych princípov rozhodnutiami súdneho dvora EÚ je zjednocovací proces právneho poriadku európskej únie a právneho poriadku členského štátu. Novoformulované právne princípy práva EÚ spolu so všeobecnými právnymi zásadami z hľadiska historicko-právneho, tvoria v uvedenom zjednocovacom procese nosný moment.

Možno teda konštatovať, že predpokladom zjednocovacieho procesu právneho poriadku EÚ a právneho poriadku členského štátu je to, že :

1. existuje ústavná vôľa štátu o prenesení kompetencií z orgánov členského štátu na nadštátne zoskupenia, teda ústavné princípy procesu zjednocovania zo strany štátu, pričom práve dobrovoľné a na zmluvnom základe realizované prenesenie kompetencií štátu znamená pre členský štát jeho značné sebaobmedzenie,
2. právny poriadok Európskej únie obsahuje právne ustálené všeobecné právne zásady a najmä novoformulované prijímané právne princípy procesu zjednocovania zo strany EÚ, ktoré sa na základe svojej definíčnej právnej fundamentálnosti a všeobecne uznávaným hodnotovým statusom stávajú v zmysle ústavnej vôle nášho štátu, teda jej princípov podľa čl.1 ods.2 v spojení s čl.7 a čl.2 ods.2 našej ústavy primárne súčasťou právneho poriadku

⁶ Prusák, J.: Princípy v práve. Právny obzor 1997, č.3, str.221, ISSN 0032-6984

⁷ Bárány E.: Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom. Právni princípy. Kolokvium 2002, str.53, ISBN 80-901064-5-5

⁸ Gotz, V.: Auf dem Weg zur Rechtzenheit? Drei Thesen zu europäischen Rechtsordnung. Juristen Zeitung 1984, č.6 str.269, cit.: Bárány E.: Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom. Právni princípy. Kolokvium 2002, str.53, ISBN 80-901064-5-5

⁹ MacCormick, N.: Principles of Law. Juridical Review, 1974, Vol 19 N.S., str.222, cit. Bárány E.: Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom. Právni princípy. Kolokvium 2002, str.56, ISBN 80-901064-5-5

Slovenskej republiky a následne sa ich aplikáciou stávajú súčasťou nášho právneho poriadku právne záväzné akty EÚ v ich normatívnej konkrétnosti.

Právny princíp je všeobecne uznávaná hodnota, je to východisková normatívna zásada. V právnych princípoch je koncentrovaná podstata práva, je prejavom, v ktorom sa kryštalizuje jednota základných črt práva, príznačných pre určitý normatívny právny systém. Právne zásady sú dielčimi právnymi princípmi s lokalizáciou na určitých úsekoch právneho systému,¹⁰ ktoré sú s právnymi princípmi v obsahovej zhode

Právne princípy teda tvoria v zmysle čl.1 ods.2 Ústavy Slovenskej republiky premostenie právneho poriadku Európskej únie a právneho poriadku Slovenskej republiky. Nebyť historicky daných uznávaných všeobecných právnych princípov kontinentálneho práva ako súčasti práva EÚ, no najmä novoformulovaných právnych princípov EÚ / princíp lojality, princíp prednosti, princíp priameho účinku, etc /, nemohlo by dôjsť k prepojeniu a zjednocovaniu práva EÚ s vnútroštátnym právnym poriadkom členského štátu. Obsahovo zhodné právne princípy zjednocovania sú teda súčasťou právnych poriadkov EÚ a jednotlivých štátov a spôsobujú vnútornú nerozpornosť v zjednocujúcom sa právnom normatívnom systéme Európy / EÚ a členských štátov /, ktorá je pre podstatu právneho normatívneho systému *conditio sine qua non*. / princíp vnútornej nerozpornosti právneho normatívneho systému ./

Uvedená problematika zjednocovania modifikuje a dotýka sa možnosti a kompetencií štátu smerom k regulácii priestoru jednotlivca v štáte a to v sfére vymedzenia a obmedzenia základných práv a slobôd, katalogizovaných v našej ústave.

II. Všeobecne o vymedzení a obmedzení základných práv a slobôd.

Štátnoregulačnú funkciu štátu voči občanovi, ktorá sa dotýka objektívne existujúcich práv a slobôd človeka, možno obsahovo posúdiť dvoch rovinách:

- rovina vymedzenia základných práv a slobôd
- rovina obmedzenia vymedzených základných práva a slobôd.

Vymedzenie základných práv a slobôd znamená pozitívne vymedzenie prirodzených práv človeka, objektívne existujúcich, štátom, čím z objektívne existujúcej skutočnosti vzniká verejné subjektívne právo. Štát teda katalogizáciou určitých práv vyslovil, že iba týmto právam priznáva charakter verejných subjektívnych práv, čiže iba taxatívne vymenovaných práv v ústavnom texte sa možno domáhať.

Obmedzenie základných práv a slobôd znamená, že ústavou stanoveným mechanizmom dochádza k obmedzeniu už vymedzených práv a slobôd. Štát /ústavodarca /, vyslovil ako, teda za akých podmienok / z hľadiska subjektu práva, či výkonu jeho povolania, verejného záujmu, etc./ sa možno /niektorých/ ústavou vymedzených základných práv a slobôd domáhať

¹⁰ Pinz, J.: Právni princípy, zásady a legis ratio. Právni princípy. Kolokvium 2002, str.112, ISBN 80-901064-5-5

Podľa Komentára J.Drgonca k čl.13 Ústavy SR je vymedzením práva určenie subjektu, ktorému sa právo priznáva a účelu, na ktorý sa oprávnenej osobe právo priznáva. Vymedzením práva sa identifikuje priestor práva, teda rozsah spoločenských vzťahov, v ktorých sa dané právo priznáva. Mimo svojho priestoru právo neexistuje.

Obmedzenie práva je zásah do priestoru práva, teda medzi hranice, ktorými je právo vymedzené. Ústava SR výslovne určuje podmienky, ktoré legitimizujú obmedzenie základného práva alebo slobody. Podmienky obmedzenia základného práva alebo slobody ustanovuje čl.13 ods.2 až 4.¹¹

Čl 13 ods.2, 3 a 4 Ústavy SR obashuje základný ústavný princíp možnosti obmedzovania základných práv a slobôd vymedzených v našej ústave.¹²

III. Ústavné podmienky obmedzenia základných práv a slobôd. Materiálny a formálny rozmer predpokladov možnosti obmedzenia základného práva alebo slobody. Princípy obmedzovania základných práv a slobôd

Prirodzenoprávny status našej ústavy zakladá v zmysle princípov univerzality a objektivity ako princípov ochrany základných opráv a slobôd uznanie jednotlivca a jeho práv bez pravidiel reciprocity. Tento postulát je v ústavnom texte vyjadrený v jeho čl.12 ods.1, ktorý zakladá, že ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti a právach.. Touto textáciou ústavodarca predznačil :

- uznanie slobodnej pozície jednotlivca v štáte
- rovnosť ľudí v dôstojnosti bez ohľadu na ich vrodené, či nadobudnuté vlastnosti
- rovnosť ľudí v právach, pričom sa má na mysli prirodzenoprávny charakter rovnosti v jej všeobecnej podobe vo vzťahu k základným právam a slobodám.

Ústavné obmedzenie základných práv a slobôd má svoj materiálny a formálny rozmer:

Materiálne zakotvenie možnosti obmedzenia základných práv a slobôd je v ústave vyjadrené v štyroch rovinách podľa obsahovej všeobecnosti:

1. V najvšeobecnejšej rovine a to v postuláte čl.13 ods.2 v rovine stanovení podmienok obmedzenia „touto ústavou“
2. Vo všeobecnej rovine v čl.13 ods.3 a 4 Ústavy, ktoré zakladajú ďalšie obsahové a materiálne zakotvenie možnosti obmedzenia základných práv a slobôd a to :
 - že obmedzenie musí platiť pre všetky prípady, ktoré splňajú stanovené podmienky,
 - že sa musí dbať na podstatu obmedzení a ich zmysel a
 - že takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ

¹¹ Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, str.290, ISBN 80-89122-73-8

¹² Bližšie pozri Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, str.291, ISBN 80-89122-73-8

3. V tretej rovine, ktorá je spojená s konkrétnym právom v zmysle druhej hlavy ústavy, pričom podmienky obmedzenia tohto práva zveril ústavodarca plne zákonodarcovi – napr. čl.16 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky
4. Vo štvrtej, konkrétnej rovine, ktorá je spojená s konkrétnym ústavným právom a slobodou v zmysle druhej hlavy Ústavy SR, pričom podmienky obmedzenia konkrétneho práva a slobody spojil ústavodarca s konkrétnym vyjadrením v materiálnych postulátoch „verejný záujem, slobodná súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti, práva a slobody iných, verejný poriadok „ etc. Možnosť obmedzenia dotknutého základného práva a slobody v spojení s uvedenými materiálnymi podmienkami je na základe uvedených inštitútov daná buď:

- ich kumulatívnym naplnením – napr. čl.20 ods.4 Ústavy SR
- ich alternatívnym naplnením – napr. čl.26 ods.4 Ústavy SR

Uvedené materiálne ústavné podmienky predstavujú obsahové ústavné medze možnosti obmedzenia základných práv a slobôd. To znamená, že k účinnému obmedzeniu základného práva a slobody nestačí, že je „realizované“ formou zákona, ak nie sú kumulatívne naplnené materiálne podmienky obmedzenia, pričom je jednoznačné, že tieto podmienky sú ústavodarcom dané ako *conditio sine qua non*.

Formálne zakotvenie má svoj postulát v ustanovení čl.13 ods.2, ktoré zakladá, že stanoveným formálnym prameňom obmedzenia základných práv a slobôd je zákon.

Z dikcie čl.51 ods.2 Ústavy SR vyplýva, že k naplneniu inštitútu „obmedzenie základných práv a slobôd“ možno dospieť aj prijatím ústavného zákona, teda formou ústavného zákona. V tomto kontexte sa slovné spojenie čl.13 ods. 2 „len zákonom“ javí v teleologickom výklade, že základné právo a sloboda nesmie byť obmedzené vo forme podzákonného predpisu. Materiálne naplnenie rozsahu a podmienok možnosti obmedzenia základných práv a slobôd je zároveň podľa článku 51 ods.2 ústavy modifikované o nevyhnutnosť existencie vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu alebo núdzového stavu.

Vo vzťahu k čl. 7 ods.5 ústavy znie textácia čl.13 ods.2 o „možnosti úpravy medzi“ základných práv a slobôd medzinárodnou zmluvou tak, že pre prípad, že je takouto zmluvou garantovaný širší rozsah základných práv a slobôd, je slovné spojenie čl.13 ods.2 o „úprave medzi“ chápané jednoznačne extenzívne, oproti reštriktívnemu výkladu čl.13 ods.2 ako ústavnému fundamentu pre obmedzenie základných práv a slobôd. Pritom nemožno opomenúť čl.154c Ústavy a jeho prípadný rozmer pre výklad a aplikáciu čl.13 ods.2.. Práve čl. 7 ods.5 a čl. 154c našej ústavy významne relativizujú rovinu vymedzenia a obmedzenia základných práv a slobôd uznanú jednotlivcovi našim štátom z titulu prednostnej aplikácie medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách podľa uvedených článkov pred našimi zákonmi.

V spojení s ústavnými pojmami ako verejný záujem, ochrana práv a slobôd iných, ochrana verejného poriadku, ochrana mravnosti, ochrana zdravia etc., teda pojmami, ktoré súvisia s možnosťou, či nevyhnutnosťou obmedzenia základného práva a slobody v spojení s konkrétnym právom a slobodou, je potrebné zvýrazniť,

že aplikácia týchto inštitútov má spoločného zjednocujúceho menovateľa v princípoch / garanciách / ochrany základného práva a to v rovinách:

- materiálnej, ktorá predstavuje po realizácii obmedzenia zachovanie dostatočného obsahu základného práva a slobody
- ale hlavne proporčionalnej, ktorá predstavuje, že obmedzenie základného práva a slobody musí byť vyvážené a zdôvodnené ochranou inej ústavnej hodnoty porovnateľného významu.

Pre úplnosť je potrebné uviesť výpočet hlavných pravidiel, zásad a princípov, ktoré sú dané i judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva ako predpokladov realizácie obmedzenia základných práv a slobôd:¹³

- teória vzájomného pôsobenia, ktorá zakladá, že zásah do základného práva je oprávnený iba vtedy, ak je to nevyhnutné na ochranu iných právnych hodnôt porovnateľného ústavného významu
- zásada určitosti, ktorá zakladá, že zákony obmedzujúce základné práva a slobody musia byť obsahovo formulované jasne a zreteľne
- zásada primeranosti, ktorá zakladá, že zákon zasahujúci do základného práva musí vyjadrovať zodpovedajúci pomer svojho účelu k prostriedkom, ktoré sú na dosiahnutie účelu použité, pričom zásahy zákonodarcu do základných práv a slobôd musia byť nevyhnutné
- pravidlo striktného výkladu obmedzujúcich ustanovení, čo zakladá, že fundamentom pre akékoľvek obmedzenie nesmú byť iné okolnosti a kritériá než tie, ktoré sú uvedené v ústave, resp. v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd.
- princíp proporcionality – obmedzenie základného práva a slobody musí byť vyvážené a odôvodnené ochranou inej ústavnej hodnoty porovnateľného významu
- princíp materiálnosti – zachovanie dostatočného obsahu základného práva a slobody

IV. Kontrola ústavnosti obmedzovania základných práv a slobôd Ústavným súdom Slovenskom republiky testom proporcionality.

Ústavné materiálne podmienky obmedzovania základných práv a slobôd teda predstavujú :

- princípy a zásady možnosti ich obmedzenia dané našou ústavou, / Čl.13 ods.2 ústavy, prvá rovina, obsahuje primárny princíp, že medze základných práv a slobôd možno upravovať iba za podmienok stanovených ústavou, čiže tento princíp odkazuje na ďalšie ústavné princípy a zásady podmienok obmedzovania základných práv a slobôd podľa ústavného textu v zmysle čl.13 ods.3 a 4, v jeho materiálnej konkrétnosti druhej hlavy, alebo na možnosti obmedzenia vzhľadom na status európskeho práva /

¹³ Bližšie pozri Svák, J.: Ochrana ľudských práv, Bratislava 2006, Eurokodex, str.15 a nasl., ISBN 80-88931-51-7

- princípy a zásady európskeho práva, obsiahnuté v jeho primárnom práve, všeobecných právnych zásadách a v rozhodnutiach Súdneho dvora EÚ / čl.1 ods.2 obsahuje princíp záväznosti štátu voči princípom nadnárodného práva, čl.7 je princípom uznania prednosti nadnárodného práva, rovnako čl.154c ústavy/

Naplnením ústavou daných materiálnych podmienok obmedzovania základných práv a slobôd je :

- normatívna podoba ich obmedzenia daná v zákone /právna norma so silou zákona/
- normatívna podoba ich obmedzenia obsiahnutá v právne záväzných aktoch EÚ - sekundárneho práva úniového, s prednosťou pred zákonmi

Ústavnú akceptovateľnosť zásahu štátu do priestoru základných práv a slobôd skúma Ústavný súd Slovenskej republiky aplikáciou princípu proporcionality, teda skúmaním, či sú naplnené materiálne podmienky ich obmedzenia.

V zmysle čl.124 Ústavy Slovenskej republiky je nezávislým súdnym orgánom kontroly ústavnosti Ústavný súd Slovenskej republiky. Ústava v čl.2 ods.2 obsahuje princíp, podľa ktorého štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Pre dodržanie tohto ustanovenia ústavy nestačí, aby konanie štátneho orgánu voči iným osobám ustanovil zákon. Takýto zákon musí vo svojej úprave rešpektovať medze ústavy, teda aj článok 13 ods.4 ústavy, podľa ktorého pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel a takéto obmedzenia sa môžu použiť len na stanovený cieľ.

Podľa stabilizovanej judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky musí zásah do ústavou garantovaných práv a slobôd vychádzať z princípu proporcionality, ktorý je vlastný právnemu štátu v jeho materiálnom chápaní. Princíp proporcionality znamená predovšetkým primeraný vzťah medzi cieľom / účelom / sledovaným štátom a použitými prostriedkami

Naplnenie princípu proporcionality in concreto znamená, že :

- cieľ sledovaný štátom smie byť sledovaný
- prostriedky, ktoré štát použije smú byť použité
- použitie prostriedkov na dosiahnutie účelu je vhodné
- použitie prostriedkov na dosiahnutie účelu je potrebné a nevyhnutné

Uplatnenie testu proporcionality je podľa názoru Ústavného súdu Slovenskej republiky v záujme posúdenia ústavnej akceptovateľnosti zásahov štátu do ústavy, či platnou medzinárodnou zmluvou garantovaných práv a slobôd a je štandardnou metódou v rozhodovacej činnosti zahraničných ústavných súdov, vrátane nášho ústavného súdu - v rámci následnej kontroly ústavnosti..

Test proporcionality sa zakladá na troch po sebe nasledujúcich štádiách skúmania :

- kritérium vhodnosti
- kritérium nevyhnutnosti
- kritérium primeranosti – proporcionality v užšom slova zmysle

Kritérium vhodnosti obsahuje:

- posudzovanie príslušnej právnej normy z hľadiska možného naplnenia sledovaného účelu –samoúčelné obmedzenie základného práva je z ústavného hľadiska neprípustné
- zisťovanie, či je posudzovaná právna norma racionálne previazaná s cieľom, ktorý sa ňou sleduje – ústavný súd skúma, či bola právna norma vytvorená takým spôsobom a tak dôkladne, aby bola spôsobilá dosiahnuť identifikovateľný cieľ

Kritérium nevyhnutnosti obsahuje ústavné posúdenie, či príslušná právna norma, ktorá spôsobuje obmedzenie základného práva a slobody, poťáže posudzované legislatívne opatrenie, bolo v okolnostiach posudzovanej veci naozaj nevyhnutné – teda, či na dosiahnutie legitímneho cieľa nebol k dispozícii aj menej obmedzujúci, resp. menej invazívny právny prostriedok. Právna norma totiž nesmie obmedzovať základné právo a slobodu viac, než je nevyhnutné na dosiahnutie cieľa ňou sledovaného.

Kritérium primeranosti – resp.proporcionality v užšom slova zmysle obsahuje ústavné posudzovanie, či príslušná právna norma je primeraná vo vzťahu k sledovanému cieľu – teda, či príslušné legislatívne opatrenie obmedzujúce základné právo a slobodu nemôže svojimi dôsledkami presahovať pozitíva v presadzovaní verejného záujmu sledovaného týmto opatrením.¹⁴

Všetky vyššie uvedené kritéria posudzovania ústavnosti zásahu do priestoru základných práv a slobôd musia byť z titulu ústavnej priechodnosti naplnené kumulatívne. Pri absencii čo i len jedného z uvedených kritérií ústavný súd vyjadruje vo svojom náleze ústavnú neakceptovateľnosť posudzovanej zákonnej úpravy.

Ústavný súd Slovenskej republiky realizuje test proporcionality z hľadiska potreby objektivizácie svojich rozhodnutí. Uplatňovaním uvedenej metódy sa zaradil vo svojej rozhodovacej činnosti k zahraničným ústavným súdom. Test proporcionality je priamou realizáciou právneho princípu proporcionality, no i ďalších princípov možnosti obmedzovania základných práv a slobôd, daných v našom ústavnom texte predovšetkým v čl.13 ods.4 / princíp vzájomného pôsobenia, princíp primeranosti, určitosti, striktnosti, etc /, vychádzajúc pritom z princípu daného článkom 18 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ktorý našiel svoj odraz v dotknutom čl.13 ods.4 našej ústavy. Uplatňovanie testu proporcionality je výrazným potvrdením nevyhnutnosti aplikácie právnych princípov a zásad tak, ako sú dané medzinárodnými zmluvami, či ostatnými inštitútmi právneho poriadku Európskej únie v procese zjednocovania právnych poriadkov EÚ a jej členského štátu.

¹⁴ Bližšie pozri Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, str.292 a nasl., ISBN 80-89122-73-8

V. Záver.

Priestor regulácie základných práv a slobôd vymedzením a obmedzovaním základných práv a slobôd našou ústavou sa členstvom Slovenskej republiky v Európskej únii, resp. procesom zjednocovania právneho poriadku Európskej únie a právneho poriadku Slovenskej republiky, modifikuje. Sebaobmedzovacím statusom Slovenská republika vo vzťahu k právnemu poriadku európskeho práva ústavne priznáva tomuto právnemu poriadku aplikačnú prednosť. Prednosť je daná existenciou právnych princípov a zásad, ktoré tvoria súčasť jednak právneho poriadku európskeho práva a jednak právneho poriadku Slovenskej republiky. Právne princípy a zásady spoločné pre obidva dotknuté právne systémy tvoria premostenie a sú zjednocovacím prvkom právnych systémov Európskej únie a jej členských štátov v ich normatívnej konkrétnosti tak, aby bol naplnený princíp nerozpornosti zjednocujúceho sa európskeho právneho normatívneho priestoru. Tvoria fundament pri ústavnej konfrontácii kontroly ústavnosti obmedzenia základných práv a slobôd zo strany štátu zahraničnými i našim ústavným súdom v zmysle realizácie testu proporcionality. Aj napriek v príspevku výslovne nezodpovedaným otázkam, najmä o prednosti európskeho práva pred celým právnym poriadkom členského štátu vrátane jeho ústavy, charakteru Európskej únie v spojení s čl.7 ods.1 našej ústavy, či postavenia aproximačného nariadenia vlády v našom právnom poriadku a prípadnou možnosťou zásahu do priestoru základných práv a slobôd týmto nariadením, je proces zjednocovania právnych systémov Európskej únie a jej členských štátov právnou, spoločenskou a historickou realitou, čím sa riešenie jestvujúcich vzťahových problémov oboch právnych systémov stáva teoretickou a praktickou právnou nevyhnutnosťou.

JUDr. PhDr. Ferdinand Korn
Právnická fakulta
UPJŠ v Košiciach

Použitá literatúra :

1. Brörtl A.: Dejiny právneho a politického myslenia. Iura edition 1999, ISBN 80-88715-39-3
2. Brörtl A.: Ústavné právo Slovenskej republiky, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2010, ISBN 978-80-7380-248-6
3. Brörtl A., Dobrovičová G., Kanárik I.: Teória práva. Košice 2007, ISBN 978-80-7097-680-7
4. Brörtl A., Dobrovičová G., Kanárik I. : Základy štátovedy. Košice 2007, ISBN 978-80-7097-679-1
5. Dobrovičová G.: Vybrané otázky recentných prameňov práva v Slovenskej republike. Košice 2004, ISBN 80-7097-575-X
6. Dobrovičová, G., Jánošíková, M. :Vplyv princípu prednosti komunitárneho práva na právo tvorené vnútroštátnymi orgánmi. Ústava slovenskej republiky a jej
7. uplatňovanie v legislatívnej a právno-aplikačnej praxi .Zborník príspevkov
8. z vedeckého seminára. Košice.2008. ISBN 978-80-7097-751-4

10. Dobrovičová, G.: Vplyv medzinárodného práva a európskeho práva na právny
11. poriadok Slovenskej republiky. Zborník príspevkov. Košice 2007. ISBN 978-808-908-967-3
12. Drgonec J. : Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Šamorín 2007, ISBN 80-89122-38-8
13. Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky.Komentár.3.vydanie. Heuréka 2012, ISBN 80-89122-73-8
14. Drgonec J. :Ochrana ústavnosti Ústavným súdom SR, Bratislava, Eurokodex, s.r.o. 2010. ISBN 978-80-89447-25-1
15. Drgonec J.:Základné práva a slobody podľa Ústavy SR, zväzok 1, MANZ Bratislava 1999. ISBN 80-85719-23-1
16. Hodás, M.: Niektoré právno-teoretické problémy preberania smerníc. Zborník príspevkov : Komunitárne právo na Slovensku – päť rokov po. Slovenská asociácia európskeho práva Bratislava 2009. ISBN 978-80-89406-04-3
17. Chovanec J., Mozolík P. : Ústava Slovenskej republiky. Bratislava 1992, ISBN 80-85717-06-9
18. Klučka, J.: Miesto a úprava noriem medzinárodného práva v Ústave Slovenskej republiky, Justičná revue,2002, č.4, str.381, ISSN 1335-6461
19. Klučka, J.:Komunitárne právo na Slovensku – nový fenomén v slovenskom právnom poriadku. Zborník príspevkov : Komunitárne právo na Slovensku – päť rokov po. Slovenská asociácia európskeho práva. Bratislava 2009. ISBN 978-80-89406-04-3
20. Král, R. : Transpozice a implementace směrnic ES v zemích EU a ČR. C.H.Beck, Praha, 2003. ISBN 8071-79-688-3
21. Krsková, A. Štát a právo v európskom myslení. Iura edition. Bratislava 2002 ISBN 80-89047-52-1
22. Malíř, J.,Štěrbová, M.: Způsob transpozice směrnic. Právní rozhledy 14/2004, str.526, ISSN 1210-6410
23. Ottová, E. Teória práva, 3. vydanie Heuréka 2010. ISBN 978-80-89122-59-2
24. Právní principy. Vydavatelství 999 Pelhřimov 1999. ISBN 80-901064-5-5
25. Svák J.:Ochrana ľudských práv. Eurokodex. Bratislava 2006, ISBN 80-88931-51-7
26. Svák J., Cibulka E.: Ústavné právo Slovenskej republiky. 4.vydanie. Eurokodex. Bratislava 2009 ISBN 978-80-89447-06-0

II. Základné zásady v súkromnom práve a v procesnom práve

Zásada *superficies solo (non) cedit* v praxi súdov- (ne)oprávnená stavba

Lívia Tóthová

Abstrakt

Príspevok pojednáva o zásade *superficies solo (non) cedit*, konkrétnejšie sa zaoberá otázkou (ne)oprávnenej stavby. Príspevok sa zameriava na posúdenie niektorých prípadov, kedy aj napriek skutočnosti, že ide o stavbu stojacu na cudzom pozemku, nejde o stavbu neoprávnenú podľa § 135c Občianskeho zákonníka. Rieši tak situácie zmeny právnej úpravy, odstúpenia od zmluvy a neplatnosti právneho úkonu, na základe ktorých došlo k založeniu práva k pozemku a takisto prípady domnelého právneho titulu stavebníka k pozemku. Príspevok sa tiež venuje otázkam, ako je možné v súdnom konaní dosiahnuť ochranu vlastníckych práv k pozemku a k tzv. oprávnenej stavbe.

Kľúčové slová

Zásada *superficies solo cedit*, neoprávnená stavba, oprávnená stavba, oprávnená držba, žaloba podľa § 135c OZ, žaloba podľa § 126 OZ.

Abstract

This contribution deals with the *superficies solo (non) cedit* principle. More specifically, paper focuses on the issue of illegitimate construction. This article presents cases in which, despite of the fact that the construction is situated on foreign land, such construction is not illegitimate according to Article 135c of Civil Code. Given that, the contribution describes the cases of changes of the legislation, withdrawal from the contract and nullity of the legal act on the basis of which the right to land has been arisen, as well as it deals with the putative legal title of constructor to land. This article focuses on the question how to attain the protection of ownership right of land and ownership right of legitimate construction in civil proceedings as well.

Keywords

Superficies solo cedit principle, Illegitimate Construction, Legitimate Construction, Legitimate Possession, Action pursuant to Article 135c CC, Action pursuant to Article 126 CC.

Úvod

V súčasnosti na území Slovenskej republiky platí zásada *superficies solo non cedit*, teda zásada, že stavba nie je súčasťou pozemku. To znamená, že v našich právnych podmienkach môže dôjsť k tzv. oddelenému vlastníctvu pozemku a stavby

a tieto dve veci tak budú vo vlastníctve dvoch rôznych subjektov. Vo všeobecnosti platí, že stavba zriadená na cudzom pozemku niekým, kto na to nemá právo, je stavbou neoprávnenou. Existuje však množstvo prípadov, kedy je síce stavba postavená na cudzom pozemku, nepôjde o stavbu neoprávnenú, ale naopak o stavbu oprávnenú. A práve niektorým z týchto prípadov je venovaný tento príspevok.

Neoprávnená stavba

Podľa rozsudku Vrchného súdu v Prahe, sp. zn. 3 Cdo 45/1992 *o neoprávnenú stavbu musí ísť od samého počiatku vzniku a nestačí ani prípadné neskoršie odpadnutie skôr dovoleného právneho titulu*. Z uvedeného vyplýva, že stavba musí byť na pozemku neoprávnene budovaná už od jej vzniku. To znamená, že stavebník k pozemku v okamihu vzniku stavby v občianskoprávnom zmysle¹ nemal žiadny právny titul. Takýmto právnym titulom je najmä vlastnícke právo, iné vecné právo (niekdajšie právo stavby) alebo záväzkovoprávny vzťah k pozemku (zmluva, na základe ktorej má stavebník právo stavať na pozemku; najmä nájomná zmluva). Proti takejto stavbe sa vlastník pozemku môže brániť špeciálnou žalobou podľa § 135c Občianskeho zákonníka (ďalej len „OZ“). Podľa rozsudku Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 2 Cdon 932/96 *sa vlastník pozemku nemôže domáhať ochrany vlastníckeho práva vlastníckou žalobou podľa § 126 OZ. Dôvodom je existencia špeciálneho ustanovenia, ktoré upravuje inštitút neoprávnenej stavby. Jedná sa o ustanovenie § 135c OZ, ktoré má prednosť pred úpravou § 126 OZ, ktoré je všeobecnejšieho charakteru*. Tu je však potrebné upozorniť na fakt, že ak sa rozhoduje o právnom režime neoprávnenej stavby, je nutné rozlíšiť, stavbu hnutelnú a stavbu nehnuteľnú (teda spojenú so zemou pevným základom²) a v nadväznosti na to aplikovať buď ustanovenie § 135c OZ (ak ide o stavbu nehnuteľnú) alebo § 126 OZ (ak ide o stavbu hnutelnú)³.

Najvyšší súd ČR vo svojom rozsudku 2 Cdon 265/96 interpretoval, že § 135c upravuje problematiku stavby, ku ktorej zriadeniu stavebník nebol oprávnený podľa súkromného práva a nebol tu žiadny právny dôvod, na základe ktorého by bol vlastník pozemku nútený strpieť cudziu stavbu na svojom pozemku s tým, že takýmto právnym dôvodom nie je stavebné povolenie vydané príslušným stavebným úradom. V tomto rozhodnutí sa teda poukazuje na to, že ak síce stavba nie je podľa verejnoprávnych predpisov stavbou „čiernou“ (teda má všetky potrebné stavebné a kolaudačné rozhodnutia), neznamená to, že je z hľadiska súkromnoprávneho stavbou oprávnenou. Aby bola stavba považovaná za stavbu oprávnenú, musí byť

¹ Vid' rozsudok Najvyššieho súdu ČR 3 Cdo 111/92, podľa ktorého *pri posudzovaní okamihu vzniku stavby je rozhodný okamih, v ktorom je stavba vybudovaná minimálne do takého štádia, od ktorého všetky ďalšie stavebné práce smerujú už k dokončeniu individuálne určenej veci. Pri nadzemných stavbách k tomu dochádza vytvorením stavu, kedy je už jednoznačne a nezameniteľným spôsobom zrejmé dispozičné riešenie prvého nadzemného podlažia*.

² Pozn. Ústavný súd ČR v náleze sp. zn. I. ÚS 483/01 konštatoval, že *spojenie so zemou pevným základom je možné v stručnosti charakterizovať tak, že vec nesmie byť oddeliteľná od zeme bez toho, aby došlo k porušeniu veci. Pevné spojenie musí byť zároveň také, aby bolo schopné odolať najmä účinkom prírodných vplyvov a účinkom vlastného pôsobenia veci*.

³ Vid' nález Ústavného súdu ČR, sp. zn. I. ÚS 483/01.

daný súkromnoprávny titul k pozemku, na ktorom je táto postavená. Ideálnym je samozrejme stav, keď je stavba v súlade so súkromným i verejným právom. Takýto súlad predpokladá aj § 58 ods. 2 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (ďalej len „stavebný zákon“), v ktorom sa uvádza, že stavebník musí preukázať, že je vlastníkom pozemku alebo že má k pozemku iné právo⁴, ktoré ho oprávňuje zriadiť na ňom stavbu.

Neoprávnená stavba sa môže za určitých okolností stať stavbou oprávnenou. K tomu sa veľmi jednoznačne vyjadril Najvyšší súd ČR v rozhodnutí, sp. zn. 22 Cdo 1627/99. Podľa tohto rozhodnutia *pokiaľ vlastník pozemku a stavebník po zriadení neoprávnenej stavby uzavrujú zmluvu, na základe ktorej stavebníkovi vznikne vecné alebo obligačné právo mať na cudzom pozemku naďalej stavbu, nemožno sa domáhať usporiadania vzťahov z neoprávnenej stavby podľa § 135c OZ. Avšak samotné vyjadrenie súhlasu vlastníka pozemku s existenciou stavby nie je právnou skutočnosťou, ktorá by takéto právo zakladala. Z uvedeného vyplýva, že jedinou právnou skutočnosťou, ktorá môže pretransformovať neoprávnenú stavbu na stavbu oprávnenú je dvojstranný právny akt- zmluva; nepostačuje teda jednostranný právny úkon vlastníka pozemku- súhlas s neoprávnenou stavbou. Považujem takýto prístup za správny, keďže preukaznejší u funkciu má v tomto prípade písomná zmluva. Súhlas by mohol byť zo strany vlastníka pozemku kedykoľvek odvolaný a stavebník by sa tak nachádzal v právnej neistote. Z neoprávnenej stavby by sa mohla stať stavba oprávnená aj v prípade, ak by stavebník pozemok, na ktorom je stavba postavená, vydržal. Vlastníkom stavby a vlastníkom pozemku by sa tak stala jedna osoba.*

Oprávnená stavba

Keďže stavba je neoprávnenou len ak takou bola od počiatku svojho vzniku, o **oprávnenú stavbu** pôjde o. i. v prípade, ak v čase vzniku stavby existoval k pozemku právny titul a tento dodatočne odpadol. Dôvody odpadnutia tohto právneho titulu môžu byť rôzne, pričom rozlišujeme to, či:

1. stavebník vopred vedel, že titul k stavbe odpadne (časovo obmedzené právo stavebníka k pozemku) alebo
2. nevedel a ani nemohol vedieť, že tento odpadne (časovo neobmedzené právo stavebníka k pozemku)⁵.

Časovo obmedzené právo stavebníka k pozemku

Pod prvú skupinu možno subsumovať najmä prípady, keď vlastník stavby mal uzavretú nájomnú zmluvu na dobu určitú resp. na dobu neurčitú s možnosťou

⁴ Podľa § 139 stavebného zákona sa iným právom k nehnuteľnosti rozumie o. i. nájomná zmluva, dohoda o budúcej kúpnej zmluve, dohoda o budúcej zmluve o vecnom bremene, z ktorej vyplýva právo uskutočniť stavbu, ďalej právo vyplývajúce z vecného bremena spojeného s pozemkom alebo stavbou (v tomto prípade ide o vecné bremeno založené podľa OZ) a tiež právo vyplývajúce z iných právnych predpisov (v tomto prípade sa jedná najmä o zákonné vecné bremená).

⁵ Porovnaj Spáčil, J. *Ochrana vlastníctví a držby v občanském právu*. 2. doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2005, s. 195.

výpovede alebo ak mal časovo obmedzené právo stavby k pozemku⁶. V týchto prípadoch po uplynutí určeného času stavba neoprávnene zasahuje do vlastníckeho práva vlastníka pozemku, a preto je mu daná možnosť podať žalobu podľa § 126 ods. 1 OZ. Uvedené potvrdzuje aj rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR 2 Cdon 1396/96, podľa ktorého *vlastník pozemku, na ktorom je umiestnená stavba, ktorú vlastní niekto iný, sa môže (pokiaľ nejde o neoprávnenú stavbu v zmysle § 135c OZ) domáhať ochrany vlastníckeho práva podľa § 126 ods. 1 OZ žalobou na odstránenie stavby*. Ďalej podľa tohto rozhodnutia, ak je úmyslom žalobcu odstránenie stavby z jeho pozemku, nemôže formulovať petit tak, že bude žiadať vypratanie pozemku. Otázne je, či by bola zo strany súdu žaloba zamietnutá v prípade, ak by vlastníka pozemku podal žalobu nie podľa § 126 ods. 1 OZ, ale podľa § 135c OZ. V danom prípade totiž síce ide o stavbu oprávnenú, ktorá sa však po uplynutí určeného času stala neoprávnenou. Teória, ale i súdna prax, sa skôr prikláňa k názoru, že v prípade oprávnenej stavby (aj tej, ktorá vznikla na základe časovo obmedzeného práva k pozemku), nie je možné analogické použitie § 135c OZ. O tom svedčí najmä rozsudok Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 22 Cdo 1654/2009, podľa ktorého *analogická aplikácia na inú než neoprávnenú stavbu je vylúčená*. Tento rozsudok vo svojom výroku vychádzal z rozsudku 22 Cdo 1438/2004, v ktorom sa uvádza, že *rozhodnutie súdu o zriadení vecného bremena nemožno vydať na základe analogickej aplikácie zákona (§ 853 OZ)*. V tomto prípade teda súd z argumentu *a minori ad maius* vyvodil, že ak nie je prípustná analógia podľa § 135c ods. 3 OZ (zriadenie vecného bremena), nie je analógia prípustná ani pre všetky ďalšie spôsoby vyporiadania neoprávnenej stavby na stavbu oprávnenú. Súd sa pri neprípustnosti analógie opierať o teóriu procesného práva, podľa ktorej súd môže v civilnom spore rozhodovať konštitutívne len tam, kde mu zákon takúto právomoc výslovne zveruje⁷, pričom rozhodnutie súdu pri vyporiadaní neoprávnenej stavby má konštitutívny charakter, a teda takýto charakter by malo i rozhodnutie o vyporiadaní stavby oprávnenej. Nálezom Ústavného súdu ČR, sp. zn. I. ÚS 2166/10 došlo k určitému prelomeniu zásady, podľa ktorej analogické použitie § 135c OZ v prípade oprávnenej stavby je neprípustné (keďže ide o stavbu, ktorá vznikla na základe časovo neobmedzeného práva k pozemku, budem sa tomuto rozhodnutiu venovať nižšie).

Časovo neobmedzené právo stavebníka k pozemku

Druhú skupinu prípadov oprávnenej stavby tvoria situácie, kedy v dôsledku zmeny **právnej úpravy** došlo zániku práva stavebníka k pozemku. Ide najmä o minulé právne úpravy, ktoré vtedajším socialistickým organizáciám umožnili stavať rôzne hospodárske budovy na cudzích pozemkoch. Tieto budovy následne nadobudli do vlastníctva fyzické a právnické osoby s tým, že tieto vlastníctvo

⁶ Právo stavby (*superficies*) v súčasnosti nie je upravené v Občianskom zákonníku a podľa všetkého nie je možné ani jeho zriadenie zmluvou podľa § 51 OZ, keďže právo stavby má vecnoprávny charakter a teória zastáva názor, že vecné práva k cudzej veci tvoria *numerus clausus*. V rámci rekodifikácie občianskeho práva sa uvažuje o opätovnom zaradení práva stavby medzi vecné práva k cudzej veci.

⁷ Vid' odlišné stanovisko (dissent) sudkyne JUDr. Ivany Janů vo veci I. ÚS 2166/10.

k pozemkom nenadobudli. V týchto prípadoch teda ide nesporne o budovy postavené na cudzích pozemkoch, neboli však postavené v rozpore s vtedy platným právom, teda ide o stavby oprávnené. Krajský súd v Košiciach, sp. zn. 3 Co 48/2011 potvrdil rozhodnutie prvostupňového súdu, ktorý zamietol návrh vlastníka pozemku na vyporiadanie stavby podľa § 135c OZ, keďže v danom prípade išlo o stavbu oprávnenú. Súd prvého stupňa poukázal na ustanovenie zákona č. 50/1955 Zb. a zákona č. 123/1975 Zb., podľa ktorých bolo možné zriaďovať poľnohospodárske budovy za účelom poľnohospodárskej výroby aj na cudzích pozemkoch. Žalovaný takéto budovy riadne odkúpil od predchádzajúceho vlastníka, preto nie je možné hovoriť o neoprávnenosti stavieb a o možnosti aplikácie § 135c OZ. V tomto rozhodnutí okresný súd poukázal na možnosť riešenia vzájomných vzťahov medzi vlastníkom pozemku a vlastníkom stavby prostredníctvom záväzkových vzťahov. Ide konkrétne o možnosť vlastníka pozemku žiadať od vlastníka stavieb vydanie bezdôvodného obohatenia. Uvedené potvrdzuje aj množstvo rozhodnutí Najvyššieho súdu ČR⁸. V rozsudku, sp. zn. 32 Odo 1185/2003 sa uvádza, že *pokiaľ vlastník oprávnenej stavby užíva predmet svojho vlastníctva (stavbu), je fakticky vylúčené, aby tým nezasahoval do vlastníckeho práva vlastníka pozemku. Aby mohol vlastník stavby realizovať vlastnícke právo k stavbe v takom rozsahu, v akom mu to zákon umožňuje, musí (bez toho, aby takéto jeho úkony boli protiprávne) zasahovať do výkonu vlastníckeho práva vlastníka pozemku, na ktorom stavba stojí. Vlastníka stavby teda nemožno z výkonu vlastníckeho práva vylúčiť, možno však od neho požadovať, aby vlastníkovi pozemku vydal bezdôvodné obohatenie. Podľa rozhodnutí Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 33 Odo 1014/2006 a 25 Cdo 263/99 možno výšku bezdôvodného obohatenia spočítavajúceho v užívaní nehnuteľností bez právneho dôvodu určiť peňažnou sumou, ktorá zodpovedá sumám vynakladaným v danom mieste a čase za užívanie obdobných nehnuteľností spravidla formou nájmu. Pri určovaní výšky bezdôvodného obohatenia je teda určujúca výška nájomného k obdobným pozemkom v danom mieste a čase.*

Oprávnenou stavbou, ktorá bola postavená na základe časovo neobmedzeného práva k pozemku, kedy sa stavebník v dobrej viere domnieval, že mu svedčí právo k pozemku je i prípad, ak nadobudol právo k pozemku na základe **relatívne neplatného právneho úkonu** alebo ak dôjde k **odstúpeniu od zmluvy** na základe zmluvne dohodnutého dôvodu (napr. nezaplatenie kúpnej ceny za pozemok). To znamená, že ide o prípad, keď stavebník staval v čase, keď mal ešte platný právny titul k pozemku. Podľa rozsudku Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 5 Cdo 211/2009, *ak sa oprávnená osoba relatívnej neplatnosti právneho úkonu dovoľá, je právny úkon neplatný od svojho začiatku (ex tunc). To platí i tam, kde na základe tohto relatívne neplatného právneho úkonu vzniklo vkladom do katastra nehnuteľností vecné právo. I keď je právny úkon neplatný ex tunc, v čase od urobenia tohto právneho úkonu až do času dovolania sa relatívnej neplatnosti bol stavebník oprávneným držiteľom pozemku, a teda mal platný právny titul*

⁸ Vid' rozhodnutia Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 25 Cdo 263/99, 33 Odo 518/2001, 22 Cdo 746/2007, 33 Odo 1014/2006.

k stavbe⁹. Obdobne to platí i pre prípad odstúpenia od zmluvy. Podľa rozsudku Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 8 Sžo 4/2008 *má platné odstúpenie od zmluvy o prevode vlastníctva k nehnuteľnosti za následok zánik len záväzkovoprávneho vzťahu, a nie tiež zánik vecného práva, ktoré vzniklo vkladom do katastra nehnuteľností. Konštitutívne účinky vkladu môžu byť odstránené len tak, že bude vlastnícke právo prevodcu spätne vložené do katastra nehnuteľností na základe dohody účastníkov podľa § 28 katastrálneho zákona alebo záznamom na základe rozhodnutia súdu vydaného v konaní o určení vlastníckeho práva k prevádzanej nehnuteľnosti*. Teda i v tomto prípade platí, že hoci má odstúpenie od zmluvy účinky *ex tunc*, platí, že v období medzi prvým vkladom a druhým vkladom resp. záznamom do katastra nehnuteľností bol stavebník oprávnený zriadiť na pozemku stavbu, keďže mu podľa zápisu v katastri svedčalo vlastnícke právo k pozemku. Otázne však je, či právo subjektu, ktorý nadobudol pozemok, na to aby na tomto pozemku zriadil stavbu, nezaniklo už okamihom dôjdenia prejavu odstúpenia do jeho dispozičnej sféry. Týmto okamihom totiž dochádza k zániku záväzkového vzťahu. Vecnoprávny vzťah zaniká (v prípade ak sa účastníci zmluvy nedohodnú na jeho zániku) až právoplatným rozhodnutím súdu o určení vlastníckeho práva. Kým súd o tom právoplatne rozhodne, môže prejsť dosť dlhá doba na to, aby bola na pozemku zriadená stavba. Je teda otázne, ako by sa súd s niečím takým vysporiadal, a teda či by v tomto časovom rozmedzí zriadenú stavbu považoval za oprávnenú (argumentoval by tým, že vecnoprávny vzťah ešte nezanikol) alebo by ju posúdil ako neoprávnenú (vychádzal by z toho, že právo stavebníka k pozemku odpadlo dňom dôjdenia platného odstúpenia od zmluvy, a teda okamihom zániku záväzkového vzťahu). Podľa môjho názoru právo stavebníka k pozemku zaniklo už okamihom platného odstúpenia od zmluvy. Navyše, ak by subjekt zriadil stavbu po odstúpení od zmluvy zo strany druhého účastníka zmluvy, bolo by to podľa môjho názoru možné považovať minimálne za rozporné s dobrými mravmi, a teda takéto konanie by nemalo požívať právnu ochranu. Z uvedeného vyplýva, že nadobúdateľ pozemku- stavebník je oprávnený zriadiť na tomto pozemku stavbu len do okamihu platného odstúpenia od scudzovacej zmluvy, po tomto okamihu by sa stal stavebníkom stavby neoprávnenej. Prevodca pozemku, ktorému by súd v konaní o určení vlastníckeho práva opätovne určil vlastnícke právo k prevádzanému pozemku, by v prvom prípade mohol dosiahnuť ochranu len žalobou o vydanie bezdôvodného obohatenia, v druhom prípade by však bolo možné použiť žalobu podľa § 135c OZ. V prípade prevodu pozemku môže tiež nastať situácia, že nadobúdateľ pozemku úmyselne vyvolal dôvod odstúpenia od zmluvy tým, že napr. nezaplatil kúpnu cenu za pozemok, pričom od začiatku vedel, že ju nebude schopný zaplatiť. V takomto prípade nadobúdateľa- stavebníka nemožno považovať za dobromyseľného, a teda oprávneného držiteľa pozemku, pôjde tak o stavbu neoprávnenú. K obdobnému záveru dospel i Najvyšší súd ČR vo svojom rozhodnutí sp. zn. 22 Cdo 241/99.

Čo v prípade, ak stavebník mal k pozemku **absolútne neplatný resp. len domnelý právny titul**? Pre absolútne neplatný právny úkon platí, že je neplatný už

⁹ Porovnaj rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 22 Cdo 1806/98.

od začiatku, teda právo stavebníka k pozemku nevzniklo, čo obdobne platí i pre domnelý právny titul. Z uvedeného vyplýva, že stavebník, ktorý postaví stavbu na základe takéhoto právneho titulu, je stavebníkom neoprávnenej stavby. Podľa môjho názoru však nemožno prijať takýto jednoznačný záver. Súd by mal v každom jednotlivom prípade skúmať dobromyseľnosť stavebníka. Uplatnia sa tu teda tie isté kritériá, ako v prípade posudzovania, či bol držiteľ oprávnený, a teda spôsobilý pozemok alebo právo k pozemku vydržať. Vo vzťahu k dobromyseľnosti držiteľa bolo vydaných množstvo súdnych rozhodnutí¹⁰, ktoré sa však zhodujú v tom, že *k nadobudnutiu oprávnenej držby sa nevyžaduje žiadny právny titul, postačuje, aby bol držiteľ so zreteľom na všetky okolnosti dobromyseľný v tom, že mu vec alebo právo patrí*. Držiteľ musí byť dobromyseľný v tom, že je tu taký právny titul, ktorý má podľa platného práva za následok prevod vlastníctva k pozemku resp. nadobudnutie užívacieho práva k pozemku. Judikatúra žiada, aby držiteľ bol objektívne dobromyseľný v tom, že tu takýto právny titul je, hoci tu v skutočnosti nie je. Nestačí teda vychádzať len zo subjektívnych predstáv držiteľa. Podľa rozsudku Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 2 Cdon 586/96 *dobromyseľnosť držiteľa sa musí vzťahovať ku všetkým právnym skutočnostiam, ktoré majú za následok nadobudnutie veci alebo práva, teda i k existencii písomnej zmluvy o prevode nehnuteľnosti*. To znamená, že aj keď sú účastníci zmluvy o prevode nehnuteľnosti- pozemku dobromyseľní v tom, že na prevod vlastníckeho práva postačuje ústna dohoda, nezakladá to pre domnelého nadobúdateľa oprávnenú držbu k veci. *V takomto prípade ide o neospravedlňiteľný omyl, pretože nadobúdateľ mal pri zachovaní obvyklej opatrnosti vedieť, že vecné právo k nehnuteľnosti ústne zriadiť nemožno* (22 Cdo 1007/98). V tomto prípade by teda stavebník nebol so zreteľom na všetky okolnosti dobromyseľný, a teda by nevznikla oprávnená držba pozemku a v konečnom dôsledku ani oprávnená stavba, ktorú by prípadne na takto nadobudnutom pozemku zriadil. Ako by však bola riešená situácia, ak by osoba v dobrej viere fakticky užívala väčšiu časť pozemku, než akú nadobudla na základe scudzovacej zmluvy a na tejto prevyšujúcej časti by bola šťastí zriadená stavba? V tomto prípade, ak by aj došlo k objektívne ospravedlňiteľnému omylu pri prevode vlastníckeho práva k pozemku, a teda držiteľ pozemku by bol vzhľadom na všetky okolnosti dobromyseľný v tom, že mu patrí aj prevyšujúca časť pozemku, na ktorej zriadil stavbu, nešlo by o stavebníka stavby oprávnenej. V tomto prípade musíme prihliadať aj na ochranu práv tretích osôb, pričom tretou osobou je v tomto prípade vlastník susediaceho pozemku. Takáto stavba by teda aj napriek dobromyseľnosti jej stavebníka nemohla požívať právnu ochranu, a teda by musela byť kvalifikovaná ako stavba neoprávnená. Vlastník susedného pozemku by mohol podať žalobu podľa § 135c OZ, avšak len do prípadného vydržania pozemku stavebníkom. Týmto okamihom by sa stavba stala oprávnenou.

Kritériá dobromyseľnosti a oprávnenosti držby pozemku sú teda podľa môjho názoru použiteľné aj pre dobromyseľnosť a oprávnenosť stavebníka, ktorý

¹⁰ Vid' napr. rozsudok Najvyššieho súdu Sr, sp. Zn. 5 Cdo 260/2008 a rozhodnutia Najvyššieho súdu ČR, sp. zn. 2 Cdon 1178/96, 2 Cdon 586/96, 22 Cdo 1007/98, 22 Cdo 61/2001, 22 Cdo 417/98.

staval v domnení, že stavia na svojom pozemku. Na základe uvedeného teda možno zhrnúť, že vzhľadom na konkrétne okolnosti prípadu, môže aj absolútne neplatný resp. domnelý právny úkon založiť oprávnenú držbu k pozemku, a teda stavba na tomto pozemku postavená oprávneným držiteľom sa bude považovať za stavbu oprávnenú. Neplatnosť resp. neexistencia právneho dôvodu však musí byť založená na objektívne ospravedlniteľnom omyle. Na takýto omyl sa však nebude prihliadať (tým pádom stavba na ňom postavená sa bude považovať za neoprávnenú), ak by tým došlo k zásahu do práv tretích osôb.

Status oprávnenej stavby majú aj stavby, ktoré podľa osobitných zákonov možno zriadiť a prevádzkovať aj na cudzích pozemkoch (ide napr. o vodné stavby, pozemné komunikácie, banské diela¹¹). V týchto prípadoch ide o vznik tzv. **zákonných vecných bremien**, kde priamo právny predpis zakladá právo stavebníka zriaďovať na cudzích pozemkoch stavbu. Vlastník pozemku sa voči stavebníkovi môže domáhať len vydania bezdôvodného obohatenia. Takýmto prípadom sa zaoberal o. i. Okresný súd v Košiciach, sp. zn. 19 C 18/2007, ktorý rozsudkom žalobcovi priznal nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia z dôvodu, že jeho pozemok je dlhodobo zastavaný vodnou stavbou. Výška bezdôvodného obohatenia zodpovedala výške obvyklého nájomného za užívanie predmetného pozemku.

Na tomto mieste sa vrátim k vyššie spomínanému nálezu Ústavného súdu ČR, sp. zn. I. ÚS 2166/10, v ktorom za určitých špecifických okolností pripustil analogické použitie § 135c OZ na stavbu oprávnenú. V danom prípade Ústavný súd ČR vytýkal všeobecným súdom príliš formalistický prístup k veci, kedy zamietli návrh vlastníka stavby na prikázanie pozemkov, ktoré boli vo vlastníctve štátu a spravované Pozemkovým fondom ČR, do jeho vlastníctva (vyporiadanie podľa § 135c ods. 3 OZ). Podľa Ústavného súdu tu boli dané špecifické okolnosti prípadu, ktoré všeobecné súdy úplne opomenuli a mechanicky žalobu zamietli. Týmto špecifickými okolnosťami bolo, že stavby vo vlastníctve sťažovateľa historicky slúžili k výkonu záhradníctva, pričom tieto boli stavebne a najmä funkčne prepojené s pozemkami. Všeobecné súdy tu podľa Ústavného súdu neprihliadli na ďalšiu okolnosť, a to že *súdy majú v konkrétnom konaní dbať na to, aby zostali zachované základné práva oboch účastníkov konania, avšak ak to nie je možné, potom je potrebné dať prednosť tomu základnému právu, v ktorého prospech svedčí všeobecná idea spravodlivosti. Všeobecné súdy v danom prípade vôbec nevzali do úvahy, že v tomto prípade ide síce o dva konkurujúce si, formálne rovné vlastnícke práva, ktoré však majú odlišný obsah. Za situácie, kedy formálne vlastnícke právo štátu je v kolízii s reálnym vlastníckym právom sťažovateľa, je podľa presvedčenia Ústavného súdu namieste poskytnúť ochranu vlastníckemu právu sťažovateľa.* Vo vzťahu k uvedenému je potrebné zdôrazniť, že ústavný súd uznáva, že v zásade nie je možné analogické použitie § 135c na stavbu

¹¹ Vid' § 26 ods. 7 a 8 zákona č. 364/2004 Z. z. o vodách, § 17 zákona č. 135/1961 Zb. o pozemných komunikáciách

oprávnenú¹², avšak v každom jednotlivom prípade je potrebné zvážiť všetky okolnosti konkrétneho prípadu a neprístupovať k nim príliš formalisticky. Otázne však je, čo Ústavný súd ČR myslel pod pojmami formálne a reálne vlastnícke právo. Tieto termíny totiž sám nevysvetľuje a nepozná ich ani teória a ani doterajšia súdna prax. Zrejme tu mal na mysli na jednej strane formálne zapísané vlastnícke právo, avšak reálne nevykonávané (pozemok) a na druhej strane vlastníctvo aj formálne zapísané a zároveň aj reálne vykonávané (stavba).

Ako z vyššie uvedeného vyplýva, vzájomné vzťahy pri oprávnenej stavbe, ktorá vznikla na základe časovo neobmedzeného práva k pozemku, nie je možné riešiť podľa § 126 ods. 1 OZ a ani podľa § 135c OZ, pretože tu nejde o neoprávnený zásah do vlastníckeho práva vlastníka pozemku a ani o neoprávnenú stavbu. Riešenie vzťahov je možné jedine prostredníctvom ustanovení o bezdôvodnom obohatení. V týchto prípadoch totiž nie je možné dať prednosť vlastníckemu právu vlastníka pozemku pred právom vlastníka stavby. Uplatní sa zásada dobromyseľného nadobudnutia práv (najmä oprávnenosť držby pozemku) a zákaz retroaktivity (v prípade zmeny právnej úpravy) a vlastníctvo pozemku a stavby zostane oddelené. Ide o tzv. kolíziu dvoch rovnocenných vlastníckych práv¹³. V súčasnosti sa na území Slovenskej republiky nachádza množstvo stavieb, ktoré boli súčasťou poľnohospodárskych podnikov a nemajú vyporiadané vzájomné vzťahy s vlastníkmi pozemkov. To znamená, že množstvo stavieb a pozemkov má odlišného vlastníka bez toho, aby išlo o stavby neoprávnené.

Záver

Nový slovenský občiansky zákonník počíta s návratom k zásade *superficies solo cedit*, tzn. že stavby zriadené po účinnosti tohto zákona sa automaticky stanú súčasťou pozemku. Nebude preto nutné rozlišovať stavbu neoprávnenú od stavby oprávnenej. Aj naďalej však bude potrebné, aby boli vzťahy medzi vlastníkom pozemku a stavebníkom vyporiadané, a to zrejme vo forme vydania bezdôvodného obohatenia stavebníkovi vlastníkom pozemku. Vlastníkovi pozemku by mala byť daná možnosť, aby si vybral medzi tým, či stavebníkovi vydá bezdôvodné obohatenie vo forme peňažnej alebo vydá predmet bezdôvodného obohatenia-stavbu *in natura*, čo bude *de facto* znamenať, že bude žiadať navrátenie do pôvodného stavu (odstránenie stavby). Možnosť výberu by mal mať vlastník pozemku z dôvodu, že došlo k zásahu do jeho vlastníckeho práva tým, že na jeho pozemku bola zriadená ním neželaná stavba. Možno povedať, že spôsoby vyporiadania medzi stavebníkom a vlastníkom pozemku budú obdobné ako sú v súčasnosti podľa § 135c (odstránenie stavby z pozemku, vyplatenie stavebníka, zriadenie vecného bremena v prospech stavebníka). Podstatný rozdiel však spočíva v tom, že vlastníkom stavby sa od počiatku jej vzniku stane vlastník pozemku a stavebník bude tým subjektom, ktorý sa bude musieť domáhať vyporiadania

¹² Ústavný súd v náleze I. ÚS 2166/10 uvádza, že v *typických prípadoch možno so závermi o nemožnosti aplikácie § 135c na oprávnené stavby súhlasiť*

¹³ Viď napr. rozsudok Vrchného súdu v Prahe, sp. zn. 3 Cdo 45/92 alebo rozsudok Krajského súdu v Košiciach, sp. zn. 3 Co 48/2011.

vzťahov medzi nimi. V súčasnosti je vlastníkom stavby stavebník a vlastník pozemku je zaťažený tým, aby sa domohol vyporiadania neoprávnenej stavby postavenej na jeho pozemku. Takáto konštrukcia je nevyhovujúca, pretože vlastník pozemku je ten, do práva ktorého sa zasiahlo. V budúcnosti teda bude na stavebníkovi, aby žiadal vydanie bezdôvodného obohatenia, v opačnom prípade ukráti len seba samého.

Nový občiansky zákonník takisto počíta so znovuzavedením vecnoprávneho inštitútu práva stavby, ktorý umožní budovanie stavieb na cudzích pozemkoch. To znamená, že návrat k zásade *superficies solo cedit* nebude bezvýnimčný a i naďalej bude môcť vzniknúť oddelené vlastníctvo pozemku a stavby. Právo stavby by však malo byť časovo obmedzené na určitú zmluvou alebo zákonom stanovenú dobu, pričom po jej uplynutí prípadne stavba do vlastníctva vlastníka pozemku. Aj v tomto prípade budú vzájomné vzťahy vyporiadane podľa zásad o bezdôvodnom obohatení.

JUDr. Lívia Tóthová
interný doktorand
Právnická fakulta
Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra

1. SPÁČIL, J. *Ochrana vlastníctví a držby v občanském právu*. 2. doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2005. 265 s. ISBN 80-7179-385-X.
2. JEHLIČKA, O., MIKEŠ, J., ŠVESTKA, J. K některým aktuálním otázkám občanskoprávního institutu neoprávněné stavby. In *Právní rozhledy*. ISSN 1210- 6410, 1997, č. 12, s. 604- 610.
3. SPÁČIL, J. Stavby na cizím pozemku. In *Soudní rozhledy*. ISSN 1211- 4405, 2004, roč. 10, č. 4, s. 125- 129.

Štát ako účastník civilného konania

Lúba Berezňaninová

Abstrakt

Štát ako účastník civilného konania

V príspevku sa zaoberám problematikou procesného účastníctva štátu v civilnom konaní s dôrazom na konanie o žalobe o náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z. o zodpovednosti za škodu pri výkone verejnej moci (ďalej len „zákon č. 514/2003 Z.z.“). Štát ako mocenský subjekt sa v civilnom konaní dostáva ako účastník do pozície rovnoprávného subjektu s inou fyzickou alebo právnickou osobou (účastníkom). Zároveň mu však ostáva zachovaný výkon všetkých právomocí a kompetencií priznaných mu právnym poriadkom Slovenskej republiky. Je teda na mieste skúmať, či sa v takejto situácii skutočne bude jednať o rovnoprávne postavenie účastníkov konania alebo ostane iba pri formálnom akceptovaní procesnej zásady rovnosti.

Na praktickom príklade využitia oprávnenia podľa ust. § 141a zákona č. 99/1963 Zb. Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len „OSP“)¹ štátom v civilnom konaní som dospela k záveru, že materiálne chápanie právneho štátu, ktoré sa premieta aj do zásady rovnosti účastníkov civilného konania, nie je dôsledné a štát vzhľadom na to, že ovláda všetky zložky moci, ktorú vykonáva, má vždy viac prostriedkov ako si zabezpečiť úspech v spore, oproti inému účastníkovi civilného konania. Za najefektívnejší prostriedok v tomto smere považujem zmenu procesnoprávnej úpravy, ktorá môže zamedziť alebo aspoň obmedziť prípadný úspech účastníka stojaceho proti štátu, a to aj v prípade, že konanie už nejaký ten rok prebieha a pre štát sa nevyvíja sľubne.

Na základe preštudovanej relevantnej judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej aj „ústavný súd“) som dospela k záveru, že takejto deformácii právnych vzťahov a zásad nepomáha svojou judikatúrou ani ústavný súd ako garant kontroly ústavnosti.

Kľúčové slová

Štát, právny štát, účastník, civilné konanie, preddavok na trovy

¹ V zmysle § 141a ods. 1 OSP navrhovateľovi, u ktorého nie sú splnené predpoklady na oslobodenie od súdnych poplatkov podľa § 138 v celom rozsahu a ktorý uplatňuje právo na zaplatenie peňažnej sumy prevyšujúcej 400-násobok životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu, súd na návrh odporcu uloží, aby v lehote nie dlhšej ako 60 dní zložil preddavok na trovy konania. Na zloženie preddavku podľa prvej vety vyzve súd súčasne s uložením povinnosti navrhovateľovi v rovnakej lehote aj odporcu. Povinnosť zložiť preddavok na trovy konania nemá účastník, ktorého majetkové pomery ako dlžníka nemožno usporiadať podľa osobitného predpisu o konkurznom konaní. Ak navrhovateľ preddavok na trovy konania v určenej lehote nezloží a odporcu, ktorý má povinnosť zložiť preddavok, ho zložil, súd konanie v lehote 15 dní od uplynutia lehoty na zloženie preddavku na trovy konania zastaví.

V zmysle § 141a ods. 2 OSP výška preddavku podľa odseku 1 je päť percent z peňažnej sumy uplatňovanej navrhovateľom, pričom na príslušnosť sa neprihliada.

Abstract

State as a party to civil proceeding

In presented article I deal with problems of participation of the state in the civil proceeding with emphasis on the civil dispute involving action for damages in accordance with Act No. 514/2003 Coll. about liability for damages caused by exercising public authority (hereinafter „Act No. 514/2003 Coll.“). State as a subject exercising public authority over its subordinate subjects is in a different position when participates in the civil proceeding. In that case state is equal to other party to the dispute. There are at the same time preserved all the powers and authorities for the state conferred to it by legal order. In my point of view above mentioned fact is basis for looking through application of the concept of equality in a civil procedure when state is one of the parties to the dispute. I tried to find out whether in that case, the concept is applied only formally or also substantially within the frame of the broader concept of legal state and more specifically substantial legal state.

On the chosen practical example when state as a party to civil proceeding exercised its right according to § 141a Act. No. 99/1963 Coll. Civil Procedure Code (hereinafter „CPC“), I drew conclusion that concept of equality as a part of concept of legal state is inconsistent. That is why state as authority power shall always have all the means at his disposal to ensure favourable result against other party to the dispute. The most effective way in that case is the change of particular procedural regulations, through which state can prevent or at least restrict potential success of the other party to the dispute.

Going from the results of my research I came to conclusion that such deformation of procedural relationships and fundamentals should be compensated at least by the judicature of the Constitutional Court of the Slovak Republic (hereinafter „Constitutional Court“), but surprisingly it is not.

Keywords

State, Legal State, Party to Dispute, Civil Procedure, Advance for Trial Expenses

Úvod

Cieľom tohto príspevku je poukázať na možné právno-aplikačné problémy novo-zavedeného inštitútu procesného práva – preddavku na trovy súdneho konania, ktorý je obsahom ust. § 141a OSP.

Vychádzajúc zo základnej zásady procesného práva, ktorou je rovnosť účastníkov konania, sa v predkladanom príspevku snažím poukázať na disproporcie, ktoré ust. § 141a OSP vnáša do procesného postavenia účastníkov konania, najmä v prípade žaloby o náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z..

V úvode príspevku v krátkosti uvádzam výklad kľúčových pojmov - štát, funkcie štátu, právny štát. V ďalšom texte rozoberám problematiku vykonávania procesných úkonov štátom v civilnom súdnom konaní. Štát ako právnická osoba procesné úkony nerobí sám, ale vždy prostredníctvom príslušného orgánu verejnej moci vymedzeného najmä v zákone č. 514/2003 Z.z.. Štát však môže byť

účastníkom civilného konania aj z iných dôvodov ako podľa vyššie uvedeného zákona. Právomoci a kompetencie jednotlivých orgánov verejnej moci upravujú osobitné právne predpisy, u ktorých pravidelne dochádza k zmenám. Skúmala som teda postup súdov v prípade, že k takejto zmene právneho predpisu dôjde a ani jeden z účastníkov súd na zmenu neupozorní.

V nasledujúcej kapitole praktickým príkladom odkazujem na aplikáciu ust. § 141a OSP. V tejto súvislosti poukazujem na zvláštnosti inštitútu preddavku na trovy konania s poukazom na dôsledky jeho využitia štátom ako účastníkom civilného konania. Zaujímavé sú najmä protichodné rozhodnutia a právne názory ústavného súdu o tom, či sťažovateľ môže sťažnosťou namietat' už uznesenie súdu o zaviazaní k povinnosti zložiť preddavok na trovy konania, voči ktorému nie je prípustné odvolanie, alebo má postupovať tak, že preddavok nezloží a počká na uznesenie, ktorým súd zastaví konanie, voči tomuto uzneseniu využije opravné prostriedky a až potom môže podať sťažnosť na ústavný súd. Následne sa pomocou relevantnej judikatúry Ústavného súdu Českej republiky snažím poukázať na absurdnosť a nelegitímnosť ust. § 141a OSP v takom znení, v akom je v súčasnosti platné a účinné.

1. Pojem štát a právny štát

Pokiaľ ide o poňatie pojmu štát v právnom zmysle, ide o korporáciu *sui generis*, ktorá sa od iných korporácií odlišuje právnym vymedzením. Právne vymedzenie štátu ustanovuje právny poriadok. Výklad právnych noriem vymedzujúcich pojem štát, a tým jeho hranice, je nutné vykladať striktné (doslovne). Nepripúšťa sa výklad extenzívny, nakoľko by sa tak mohli neprimeraným spôsobom rozširovať kompetencie a právomoci štátu, resp. štátnej moci, aj tam, kde pôvodne neboli.²

U pojmu právny štát rozlišujeme koncepciu formálneho a materiálneho právneho štátu. Základným znakom formálneho právneho štátu je, že právne predpisy sa v ňom prijímajú iba *pro forma* a reálne sa neuplatňujú, alebo sa uplatňujú deformovane. Koncepcia materiálneho právneho štátu predstavuje taký právny stav, kde príslušné spoločensky významné vzťahy sú nielen formálne regulované právnymi predpismi, ale práva a povinnosti z nich vyplývajúce sa uplatňujú a ak je to potrebné aj vymáhajú postupmi, ktoré upravuje právny poriadok. Ústavný súd SR ku koncepcii materiálneho právneho štátu uviedol: „Materiálny právny štát sa nezakladá na zdanlivom dodržiavaní práva či na formálnom rešpektovaní jeho obsahu spôsobom, ktorý predstiera súlad právne významných skutočností s právnym poriadkom. Podstata materiálneho právneho štátu spočíva v uvádzaní platného práva do súladu so základnými hodnotami demokraticky usporiadanej

² KLÍMA, K. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha: ASPI Publishing, 2003, s. 91 ISBN 80-7357-179-X.

spoločnosti a následne v dôslednom uplatňovaní platného práva bez výnimiek založených na účelových dôvodoch.³

Z uvedeného vyplýva, že koncepcia právneho štátu je neúplná, pokiaľ sa štát ako právny iba javí, t.j. iba formálne prijíma také právne predpisy, ktorých obsahom je dodržiavanie a ochrana základných ľudských práv a slobôd fyzických a právnických osôb. Až prechod z formálnej roviny do roviny právno-aplikačnej v konkrétnych spoločenských vzťahoch, dáva štátu znak právnosti so všetkými s tým spojenými dôsledkami.

Mám za to, že zákon č. 514/2003 Z.z. by mal byť odrazom uplatnenia princípu materiálneho právneho štátu. Slovenská republika prostredníctvom tohto zákona nielen, že pripustila, že orgány verejnej moci môžu pochybiť, ale čo je pre poškodeného dôležitejšie, prijala za takéto pochybenia v podobe nezákonného rozhodnutia alebo nesprávneho úradného postupu, zodpovednosť. Je však táto zodpovednosť skutočná alebo iba formálne proklamovaná?

1.1. Funkcie štátu

Štát vykonáva na zabezpečenie jeho riadneho chodu určité činnosti. Pokiaľ činnosť štátu dosahuje určitú kvantitu a kvalitu označujeme ju funkcia štátu. Funkciou štátu je teda taká jeho činnosť, ktorá má tieto znaky:

- veľký rozsah a celospoločenský význam
- trvalý a systematický charakter
- na jej vykonávanie štát vytvára objektivizované formy (inštitucionalizácia štátnej moci).⁴

Funkcie sú takými atribútmi štátu, bez ktorých by štát nemohol existovať. Ide napr. o funkciu regulačno-normatívnu, organizácie služieb verejného záujmu, ochrany a výkonu spravodlivosti, kooperatívno-integračnú a pod. Funkcie štátu nemožno vymedziť taxatívne, ich počet sa časom mení tak ako aj ich zameranie, a to najmä v dôsledku práve prevládajúceho politického prostredia v štáte. Konkrétnejšia podoba, rozsah a intenzita zamerania činností štátu je výsledkom politického konsenzu.

To, že štát môže vystupovať ako účastník civilného procesu zásadne nepatrí k jeho funkciám, pretože nejde o takú jeho činnosť, bez ktorej by nemohol existovať. To znamená, že pre štát ako subjekt verejného práva, nie je typické vystupovať voči subjektom, ktoré sú voči nemu pravidelne v pozícii subordinácie, ako rovnoprávny, na ich úroveň postavený, subjekt. Pokiaľ však v dôsledku uplatnenia zákonodarnej moci, štát sám seba na takúto úroveň postaví, je povinný túto svoju novú pozíciu rešpektovať a podriadiť sa zásadám a pravidlám, ktoré platia v takýchto prípadoch pre všetky ostatné subjekty nemajúce mocenský

³ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 17/2008 z 20.05.2009, Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu slovenskej republiky 2009. s. 176, In: DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. Vydanie.* Šamorín: HEURÉKA, 2012. s. 51 ISBN 80-89122-73-8

⁴ BRÖSTL, A., DOBROVIČOVÁ, G., KANÁRIK, I. *Základy štátovedy.* Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2000. s. 48 ISBN 80-7097-415-X

charakter. Štátu ako účastníkovi civilného súdneho konania tak vznikajú odlišné práva a povinnosti ako tie, ktoré mu patria pri výkone verejnej moci.

2. Štát ako účastník civilného konania

Teória občianskeho procesného práva rozlišuje medzi civilným konaním sporovým a nespоровým. V ďalšom texte tohto príspevku pokiaľ budem hovoriť o civilnom konaní, mám na mysli sporové civilné konanie.

Teória občianskeho procesného práva rozlišuje tri definície účastníka konania podľa toho či ide o sporové alebo nespоровé konanie. Účastníkom civilného sporového konania je zásadne navrhovateľ (žalobca) a odporca (žalovaný). Keďže štát je korporáciou osobitného druhu a ako taký nekoná sám, zákon č. 514/2003 Z.z. stanovuje, ktorý konkrétny orgán verejnej moci bude konať v jeho mene, pokiaľ sa poškodený bude domáhať náhrady škody podľa tohto zákona.

2.1. Vecná legitimácia štátu

V civilnom súdnom konaní môže štát v závislosti od hmotnoprávnej kvalifikácie predmetu sporu, vystupovať buď ako aktívne legitimovaný, alebo pasívne legitimovaný subjekt. Aktívne legitimovaným bude najmä v prípadoch existujúcich právnych vzťahov (najčastejšie zo súkromnoprávných zmlúv), ktoré štát, resp. príslušný orgán verejnej moci, uzavrel s iným právnym subjektom. Zásadne sa tak deje v zmysle zákona o verejnom obstarávaní. Pokiaľ si zmluvne zaviazaný subjekt, ktorý nie je v pozícii orgánu verejnej moci neplní svoje povinnosti zo zmluvy, štát spravidla iniciuje súdne konanie, v dôsledku čoho bude aktívne legitimovaným subjektom.

Pasívne legitimovaným je štát vždy ak ide o žalobu na náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z..

2.1.1. Zastúpenie štátu v civilnom konaní

Aby mohol štát riadne vykonávať všetky svoje funkcie, zriadil zákonodarcia sústavu štátnych orgánov s príslušnými kompetenciami a právomocami. To v praxi znamená, že v konkrétnom súdnom spore bude štát v civilnom konaní zastupovať na to zákonom určený orgán verejnej moci.

Judikatura riešila otázku ako treba správne označiť štát, pokiaľ je účastníkom konania. V praxi sa zaužívalo označenie „Slovenská republika – príslušný orgán verejnej moci“, ktorý v mene štátu v konkrétnom civilnom konaní koná. Súdne konanie zvyčajne niekoľko rokov. Nie je prekvapujúce, že v priebehu tohto obdobia dôjde aj k niekoľkonásobným zmenám v právnych predpisoch upravujúcich právomoci a kompetencie príslušných orgánov verejnej moci. Pokiaľ k takej situácii dôjde je potrebné vykonať zmenu označenia príslušného štátneho orgánu. V tejto súvislosti panuje ustálená právna prax, že otázka zmeny orgánu

zastupujúceho štát v súdnom konaní nie je otázkou vecnej legitímácie, ale otázkou splnenia procesnej podmienky konania.⁵

Podľa ust. § 103 a § 107 OSP všeobecné súdy v priebehu konania kedykoľvek skúmajú či sú splnené podmienky konania a v závislosti od tejto skutočnosti rozhodnú či v začatom súdnom konaní budú pokračovať, prerušia ho alebo zastavia. Pokiaľ ide o orgán verejnej moci oprávnený konať v mene štátu, táto skutočnosť, resp. oprávnenie, nie je predmetom osobitného splnomocnenia na procesné úkony v konkrétnom súdnom konaní, ale vyplýva priamo zo zákona (napr. zákona č. 514/2003 Z.z.).

Vychádzajúc zo základného princípu súdneho rozhodovania – *iura novit curia*, mám za to, že v prípade ak dôjde k zmene v právnom predpise, ktorý ustanovuje rozsah právomocí a kompetencií príslušného orgánu verejnej moci, nie je povinnosťou účastníka, najmä nie žalobcu, aby v prípade, že štát ako žalovaný túto zmenu súdu sám neuvedie, súd upozorňoval a preukazoval to, že k zmene na strane žalovaného došlo a kto je oprávnený zaňho aktuálne konať. Toto tvrdenie má však aj druhú stranu a dá sa naň hľadiť aj z pozície uplatnenia zásady *vigilantibus iura scripta sunt*, t.j. bdelým patrí právo. Táto zásada sa však vzťahuje na plynutie premlčacích a prekluzívnych lehôt na uplatnenie práva, resp. právneho nároku.

Mám za to, že zásada *vigilantibus iura* ako doplnok zásady *Ignorantia iuris nocet, neminem excusat*, objektivizuje ust. čl. 2 ods. 3 Ústavy SR a nie čl. 2 ods. 2 Ústavy SR, ktorý zo strany štátnych orgánov predpokladá nie len znalosť právnych predpisov, ale aj to, že tieto budú aplikovať s odbornou starostlivosťou, t.j. podľa ich účelu a zmyslu v nich zákonodarcom vyjadrených. Neznalosť právnych predpisov v tomto prípade nielen, že neospravedlňuje správanie orgánov verejnej moci, ale je *ipso facto* vylúčená.

Platí teda, že v prípade zmeny zákonom ustanoveného zástupcu štátu v civilnom konaní, sú všeobecné súdy nielen oprávnené, ale povinné ex offio skúmať splnenie tejto procesnej podmienky a akúkoľvek zmenu automaticky, t.j. aj bez súčinnosti účastníkov, reflektovať v prebiehajúcom súdnom konaní.

Uvedené platí aj s ohľadom na ust. § 121 OSP, v zmysle ktorého nie je nutné dokazovať skutočnosti všeobecne známe alebo známe súdu z jeho činnosti, právne predpisy uverejnené alebo oznámené v Zbierke zákonov SR a právne záväzné akty, ktoré boli zverejnené v Úradnom vestníku Európskych spoločenstiev a v Úradnom vestníku Európskej únie.

Vyššie opísaný procesný postup súdov by nemal byť zdrojom problémov, avšak prax v niektorých prípadoch ukazuje, že naznačený výklad nie je vždy súdmi jednoznačne akceptovaný a aplikovaný.

⁵ Rozhodnutie č. 48/1967, In: SVOBODA, J. a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. Bratislava: EUROUNION 2004, s. 65 ISBN 80-8898-464-5

2.2. Zásady občianskeho súdneho konania

Zásady občianskeho súdneho konania platia bez ohľadu na to kto v ňom vystupuje ako účastník. Jednou z kľúčových zásad civilného konania je zásada rovnosti alebo presnejšie rovnoprávnosti účastníkov konania.

Vzhľadom na mocenskú povahu štátu, budem v ďalšom texte skúmať aký vplyv má táto skutočnosť na uplatňovanie zásady rovnosti účastníkov v civilnom konaní, ak jedným z nich je štát.

2.2.1. Zásada rovnosti (rovnoprávnosti) účastníkov civilného konania

„Podstata tejto zásady spočíva v tom, že všetci účastníci občianskeho súdneho konania (spravidla aj iného civilného procesu) majú rovnaké procesné práva a povinnosti, ktoré uplatňujú a plnia za rovnakých procesných podmienok, bez zvýhodnenia alebo diskriminácie niektorej z procesných strán.“⁶

„Zásada rovnosti strán v civilnom procese sa prejavuje vytváraním rovnakých procesných podmienok a procesného postavenia subjektov, o ktorých právach a povinnostiach rozhoduje občianskoprávny súd.“⁷

Občiansky zákonník zakotvením právneho statusu Slovenskej republiky ako právnickej osoby pre prípad, že je účastníkom súkromnoprávných vzťahov, zároveň priznal Slovenskej republike ako právnickej osobe všetky s tým spojené práva a povinnosti. Slovenská republika sa tak z obvyklej pozície nadriadenosti voči fyzickým a právnickým osobám, ktorá jej prislúcha v oblasti verejného práva, dostáva do menej obvyklej pozície rovnosti (rovnoprávnosti) s ostatnými fyzickými a právnickými osobami. Status právnickej osoby štát v konkrétnom prípade obmedzuje, ba dokonca *ex constitutione* pre tento konkrétny prípad, zbavuje, rozsiahlych mocenských právomocí a oprávnení voči konkrétnemu, inak podriadenému subjektu. V civilnom konaní sa tak proti sebe, ale na jednej (rovnocennej) úrovni, stretávajú mocenský prvok (štát) a podriadený prvok (fyzická osoba alebo právnická osoba).

2.2.1.1. Uplatnenie práva podľa § 141a OSP štátom ako účastníkom civilného konania

Moja ďalšia právna úvaha v súvislosti s uplatnením zásady rovnosti v civilnom konaní vychádza zo systému trojdelenia štátnej moci, ktorý je jedným z pilierov právneho štátu. Všeobecne známa koncepcia delenia štátnej moci na moc zákonodarnú, výkonnú a súdnu je postavená tak, že vzájomné vzťahy medzi týmito zložkami moci sa navzájom vyrovnávajú a vyvažujú, ale zásadne nezasahujú jedna do druhej. Ústavný súd v tejto súvislosti konštatoval: „V právnom štáte kompetencie, práva a povinnosti a zákonom upravené postupy orgánov štátu

⁶ MAZÁK, J. a kol. *Základy občianskeho procesného práva*. Bratislava: IURA EDITION, 2007. s. 27 ISBN 978-80-8078-145-3

⁷ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 43/95 z 10.09.1996 (č. 7/96), In: Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1996. Košice: Ústavný súd Slovenskej republiky, 1997. s. 123 ISBN 80-967396-2-X

vytvárajú nevyhnutný predpoklad pre ústavnú rovnováhu. Jej súčasťou je i systém delby moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc, ktoré sú v parlamentnej demokracii autonómne a vzájomne prepojené len väzbami ústavnej kontroly a spolupráce.⁸

Skutočnosť, že štát sa stane účastníkom súdneho konania o žalobe na náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z., neznamená, že prestane vykonávať svoje funkcie v rámci jednotlivých zložiek štátnej moci. Takýto stav by bol nežiadúci, protiústavný a neudržateľný. Avšak z tejto premisy nevyplýva záver, že by sa štát v prípade, ak by takýchto sporov pribúdalo a išlo by v nich o pomerne vysoké peňažné sumy, ktoré by v prípade neúspechu bol povinný platiť, neuchýlil k prijatiu takej právnej úpravy (najmä procesnoprávnej), ktorá minimálne obmedzí poškodeným subjektom (oprávneným) domôcť sa úspešne práva na náhradu škody alebo v niektorých prípadoch im toto právo doslova odoprie.

Na ilustráciu vyššie naznačenej úvahy uvádzam príklad z praxe: Začalo konanie o náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z.. V čase, keď žalobca podával žalobu ešte nevedel presne aká vysoká škoda mu vznikla, a to najmä z dôvodu, že si uplatňoval aj ušlý zisk, nie iba skutočnú škodu. V žalobe preto požadovanú náhradu škody vyčíslil iba odhadom. Konajúci súd v priebehu konania nariadil za účelom preukázania výšky škody znalecké dokazovanie. Týmto spôsobom došlo k objektivizovaniu výšky škody. Pre úplnosť dodávam, že znalecké dokazovanie súd nariadil po právoplatnosti medzitýmneho rozsudku, ktorým rozhodol o základe nároku tak, že tento žalobcovi priznal. Tento rozsudok sa stal právoplatným.

Štát voči výške škody, ktorú znalec určil, nenamietal. Vzhľadom na vzniknutú procesno-právnu situáciu, keď je možné na strane štátu očakávať neúspech v tomto spore, podal štát ako žalovaný, návrh v zmysle § 141a OSP, ktorým sa domáhal, aby súd uložil žalobcovi povinnosť zložiť preddavok na trovy súdneho konania. Inštitút preddavku na trovy konania bol do OSP zavedený zákonom č. 388/2011 Z.z., ktorý nadobudol účinnosť dňa 01.01.2012. Z dikcie ust. § 141a OSP vyplýva, že za podmienok v ňom stanovených, je konajúci súd povinný uložiť účastníkom konania na návrh žalovaného povinnosť zložiť preddavok na trovy konania, a to vo výške 5 % zo sumy, ktorá je predmetom sporu, bez ohľadu na príslušenstvo. V prípade, že na strane odporcu stojí subjekt, ktorého majetok ako dlžníka nie je možné usporiadať podľa zákona č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii (ďalej len „zákon č. 7/2005 Z.z.“), takémuto účastníkovi povinnosť na zloženie preddavku na trovy nevznikne.

V zmysle § 2 zákona č. 7/2005 Z.z. tento zákon sa nevzťahuje na usporiadanie majetkových pomerov dlžníka, ktorým je štát, štátna rozpočtová organizácia, štátny fond, obec a pod. Z vyššie uvedených skutočností vyplýva, že pokiaľ je účastníkom civilného konania štát, povinnosť na zloženie preddavku na trovy mu nikdy nevznikne. Právo takýto návrh podať, mu však ust. § 141a OSP

⁸ Nález Ústavného súdu SR sp. zn. PL. ÚS 16/95 z 24.05.1995 (č. 6/95), In: Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1995. Košice: Ústavný súd Slovenskej republiky. 1996, s. 38 ISBN 80-967396-1-1.

priznáva. Pre žalobcu to teda znamená, že v prípade žaloby proti štátu najmä podľa zákona č. 514/2003 Z.z., musí počítať s tým, že sa mu navýšia náklady na vedenie súdneho sporu, keďže je veľmi pravdepodobné, že štát v postavení žalovaného nepochybne využije právo v zmysle § 141a OSP. Ust. § 141a ods. 1 OSP je striktne direktívne. V hypotéze totiž obsahuje slovné spojenie „súd na návrh odporcu uložiť“. Zaujímavé je, že obsahovo podobné ust. § 141 ods. 1 OSP⁹, ktoré upravuje podmienky zloženia preddavku na trovy dôkazu, slovným spojením „súd môže uložiť“, dáva súdu možnosť rozhodnúť, či na základe okolností prípadu, povinnosť na zloženie preddavku na trovy dôkazu účastníkom uloží alebo nie. Ust. § 141a ods. 1 OSP pri jeho gramatickom výklade možnosť úvahy súdu o zložení preddavku na trovy konania prakticky vylučuje.

Výška preddavku je v zmysle § 141a ods. 2 OSP určená striktne na 5 % z peňažnej sumy uplatňovanej žalobcom, bez ohľadu na jej príslušenstvo. To znamená, že súd nemá žiadnu možnosť zvážiť, podľa okolností prípadu, primeranosť a účelnosť výšky preddavku.

Vzhľadom na vyššie uvedenú nekompromisnú formuláciu ust. § 141a OSP som sa snažila zistiť aké závažné dôvody viedli zákonodarcu k takejto právnej úprave.

Dôvodová správa k zákonu č. 388/2011 Z.z. (ďalej len „dôvodová správa“) k ust. § 141a OSP uvádza nasledovné: „Jeho prijatie (pozn.: inštitútu preddavkov na trovy konania) sa odôvodňuje tým, že v sporoch, v ktorých je uplatňovaná vyššia peňažná suma je strana vystupujúca ako odporca často v situácii, že je voči nej uplatňovaný návrh, ktorý sa javí ako šikanózný. Odporca platí trovy konania (napr. odmena advokáta) zo sumy, ktorá je voči nemu uplatňovaná s rizikom, že ak bude v bránení práva úspešný, navrhovateľ jej trovy nenahradí, keďže ešte počas konania podľa vývoja konania napr. postúpi pohľadávku na inú osobu, u ktorej nie je zabezpečená vymožiteľnosť tejto pohľadávky. Inštitút preddavkov na trovy konania má za cieľ eliminovať tieto šikanózne návrhy v čo najväčšej miere.“¹⁰

Je teda zrejmé, že *ratio legis* ust. § 141a OSP je zabránenie tzv. šikanóznym návrhom, keď navrhovateľ podá proti odporcovi zjavne neopodstatnený návrh na začatie súdneho konania. Takýmito návrhmi sú všeobecné súdy povinné sa zaoberať. V opačnom prípade by na strane navrhovateľa mohlo dôjsť k odmietnutiu spravodlivosti (*denegatio iustitiae*). V priebehu súdneho konania môže navrhovateľ postúpiť svoju ešte nejudikovanú pohľadávku na iný subjekt, u ktorého spravidla dochádza k situácii, že v prípade neúspechu v spore, neuhradí úspešnému odporcovi trovy, ktoré mu v súdnom konaní vznikli a ktoré on sám nezavinil. Uvedený predpoklad, ktorý si očividne vzal zákonodarcu za vzor pri kreovaní inštitútu preddavkov na trovy konania, vychádza najmä z toho, že odporca je zvyčajne zastúpený advokátom, keďže trovy právneho zastúpenia sú najvyššou položkou z celkovo uplatňovaných trov súdneho konania.

⁹ V zmysle § 141 ods. 1 OSP súd môže uložiť účastníkovi, u ktorého nie sú podmienky na oslobodenie od súdnych poplatkov, aby zložil preddavok na trovy dôkazu, ktorý navrhol alebo ktorý nariadil súd o skutočnostiach ním uvedených alebo v jeho záujme.

¹⁰ Dôvodová správa k zákonu č. 388/2011 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, B. Osobitná časť, K bodu 26.

2.3. Náhrada trov súdneho konania štátu

V súdnych sporoch v zmysle zákona č. 514/2003 Z.z. štát nebýva zastúpený advokátom, ale príslušný ústredný orgán štátnej správy splnomocní svojho zamestnanca na výkon potrebných procesných úkonov. Preto zvyčajne trovy právneho zastúpenia štátu nevznikajú, môžu mu vzniknúť nanajvýš hotové výdavky, trovy dokazovania a pod.

Pokiaľ ide o náhradu trov súdneho konania, túto súdy nepriznávajú *ex offio*, ale len na návrh účastníka. Pritom náhradu trov právneho zastúpenia súd prizná účastníkovi iba vtedy, ak ich zároveň v zákonnej lehote vyčísli.¹¹ Súd síce rozhodne o náhrade trov vždy, t.j. aj keď si ich náhradu účastníci neuplatnili, resp. nevyčíslili, avšak kladné rozhodnutie o náhrade trov je možné len v prípade, že si účastník ich náhradu v priebehu konania uplatnil a následne ich výšku v zákonnej lehote vyčísli. Splnenie tejto podmienky síce ust. § 141a OSP priamo neuvádza, je však logickým dôsledkom výkladu, že pokiaľ si žalovaný náhradu trov konania neuplatnil do podania návrhu v zmysle § 141a OSP, možno na takýto návrh hľadiť ako na nedôvodný, účelový a šikanózný, a to najmä v prípade ak navrhovateľom je subjekt, ktorému *ex lege* povinnosť zložiť preddavok na trovy nevznikne.

Postup štátu v prípade, že vystupuje v súdnom konaní ako žalovaný a podá návrh v zmysle § 141a OSP sa na prvý pohľad javí ako riadne uplatnenie práva účastníka konania, ktoré by využil ktorýkoľvek iný účastník na strane odporcu v súlade s princípom súdnej ochrany, rovnosti účastníkov a pod. Tu však naznačená úvaha naráža na prvý problém. Uplatnenie práva v zmysle § 141a OSP je spojené s tým, že preddavok na trovy konania bude musieť zložiť nielen žalobca, voči ktorému návrh v zmysle § 141a OSP smeruje, ale aj sám žalovaný (odporca), ktorý návrh podľa § 141a OSP podal, ak jeho majetkové pomery ako dlžníka možno upraviť podľa zákona č. 7/2005 Z.z.. Predpokladá sa pritom, že žalovanému, ktorý návrh podľa § 141a OSP podal, už pravdepodobne nejaké trovy vznikli, resp. v priebehu konania vzniknú. V dôsledku toho, že preddavok na trovy má zásadne zložiť tak žalobca ako aj žalovaný, obom sa vedenie súdneho sporu týmto úkonom môže značne predražiť. Takáto situácia však v konaní podľa zákona č. 514/2003 Z.z. nemôže nastať, pretože tu je pasívne legitimovaným vždy štát, t.j. povinnosť zložiť preddavok na trovy konania mu súd uložiť nemôže. Táto povinnosť v tomto prípade vznikne jedine žalobcovi, t.j. subjektu, ktorý sa domáha náhrady škody.

¹¹ V zmysle § 151 ods. 1 OSP o povinnosti nahradiť trovy konania rozhoduje súd na návrh spravidla v rozhodnutí, ktorým sa konanie končí. Účastník, ktorému sa prisudzuje náhrada trov konania, je povinný trovy konania vyčísliť najneskôr do troch pracovných dní od vyhlásenia tohto rozhodnutia.

V zmysle § 151 ods. 2 OSP ak účastník v lehote podľa odseku 1 trovy nevyčísli, súd mu prizná náhradu trov konania vyplývajúcich zo spisu ku dňu vyhlásenia rozhodnutia s výnimkou trov právneho zastúpenia; ak takému účastníkovi okrem trov právneho zastúpenia iné trovy zo spisu nevyplývajú, súd mu náhradu trov konania neprizná a v takom prípade súd nie je viazaný rozhodnutím o prisúdení náhrady trov konania tomuto účastníkovi v rozhodnutí, ktorým sa konanie končí.

Z dikcie ust. § 141a OSP podľa môjho názoru vyplýva, že neprimeraným spôsobom zasahuje do rozhodovacej právomoci všeobecných súdov, ktorým prakticky nedáva možnosť rozhodnúť o návrhu žalovaného podľa okolností konkrétneho prípadu, ale mu ukladá povinnosť striktne a automaticky konať tak ako je to vymedzené v hypotéze a dispozícii ust. § 141a OSP.

K aplikácii ust. § 141a OSP sa vyjadril vo svojej judikatúre aj ústavný súd, keď uviedol, že „až faktickým (nie iba formálnym) preskúmaním uvedených predpokladov na strane dotknutého účastníka konania môže rezultovať záver o splnení predpokladov na uloženie povinnosti tomuto účastníkovi konania spočívajúcej v nutnosti zložiť preddavok na trovy konania, avšak pri rešpektovaní princípu proporcionality, ktorý vyžaduje, aby zásahy do majetkových práv účastníka konania boli minimalizované na najnižšiu možnú rozumnú mieru, ktorou by vždy mala byť odhadnutá výška budúceho priznaného nároku v rámci náhrady trov konania; nesmie byť teda len mechanickým určením do 5 % z predmetu konania [...] právo na prístup na súd, hoci nie je absolútne, musí byť efektívne a ani súdy nesmú toto právo obmedzovať či redukovať spôsobom porušujúcim jeho samotnú podstatu.“¹²

Citovaný záver ústavného súdu čiastočne odstraňuje tvrdosť ust. § 141a OSP a mohol by slúžiť ako vodítko pre všeobecné súdy pri aplikácii predmetného ustanovenia v ich rozhodovacej činnosti.

Vyššie uvedený právny názor ústavného súdu je však iba ojedinelým úkazom. V rozhodnutiach, ktoré nasledovali po citovanom náleze ústavný súd zmenil svoj prístup k sťažnostiam namietajúcim aplikáciu ust. § 141a OSP a vyslovil, že:

„Princíp subsidiarity zakotvený v čl. 127 ods. 1 ústavy znamená, že súd môže konať o namietanom porušení sťažovateľových práv a vecne sa zaoberať iba tými sťažnosťami, ak sa sťažovateľ nemôže v súčasnosti a nebude môcť ani v budúcnosti domáhať ochrany svojich práv pred iným súdom prostredníctvom iných právnych prostriedkov, ktoré mu zákon na ochranu jeho práv poskytuje. [...] Všeobecné súdy, ktoré v občianskom súdnom konaní sú povinné vykladať a aplikovať príslušné zákony na konkrétny prípad v súlade s ústavou alebo kvalifikovanou medzinárodnou zmluvou, sú primárne zodpovedné aj za dodržiavanie tých práv a slobôd, ktoré ústava alebo medzinárodná zmluva dotknutým fyzickým osobám zaručuje. Ústavný súd predstavuje v tejto súvislosti *ultima ratio* inštitucionálny mechanizmus, ktorý nasleduje až v prípade nefunkčnosti všetkých ostatných orgánov verejnej moci, ktoré sa na ochrane ústavnosti podieľajú. Zásada subsidiarity reflektuje okrem iného aj princíp minimalizácie zásahov ústavného súdu do právomoci všeobecných súdov, ktorých rozhodnutia sú v konaní o sťažnosti preskúmané.“¹³

Máme teda k dispozícii dva možné prístupy ústavného súdu k ust. § 141a OSP, pričom prístup, ktorým ústavný súd prisvedčil sťažovateľovi je zdá sa

¹² Z odôvodnenia Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. I.ÚS 112/2012-30 zo dňa 06.06.2012

¹³ Z odôvodnenia Uznesenia Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 520/2012 zo dňa 17.10.2012, m. m. I. ÚS 440/2012

výnimkou potvrdzujúcou pravidlo. K rozhodnutiam I. senátu ústavného súdu sú pripojené odlišné stanoviská ústavného sudcu Milana Ľalíka. Tento sudca chápanie princípu subsidiarity tak ako ho v predmetných rozhodnutiach poňal ústavný súd, považuje za „nerozumný (nesprávny)“. Dôvodom tejto nerozumnosti je podľa jeho názoru skutočnosť, že takýto „postup dôsledne nechápe princíp subsidiarity a pravidlá neprípustnosti ústavnej sťažnosti proti rozhodnutiam procesnej povahy, ktoré sú samy osebe spôsobilé bezprostredne a citelne zasiahnuť do základných práv sťažovateľa a ktoré tvoria samostatnú uzavretú súčasť konania, hoci konanie vo veci neskončilo. V záujme poskytnutia účinnej ochrany základných práv účastníka občianskeho súdneho konania existuje možnosť – a túto možnosť pripúšťa aj súdna prax - preskúmať procesné rozhodnutie, aj keď nejde o „konečné“ rozhodnutie, ak ním súd porušil základné právo sťažovateľa za predpokladu, že v nasledujúcom konaní by bol sťažovateľ vystavený pretrvávajúcemu či ďalšiemu porušovaniu jeho základných práv. Toto väčšinové uznesenie [...] núti sťažovateľku počkať na uznesenie o zastavení konania a proti nemu podať odvolanie i dovolanie a napadnúť sťažnosťou toto posledné uznesenie, ku ktorého vydaniu došlo práve v dôsledku uznesenia o uložení povinnosti zložiť preddavok, resp. časti konania pre nezaplatenie preddavku) nebude možné dosiahnuť inak, ako práve zrušením nielen uznesenia o zastavení konania, ale najmä uznesenia o uložení povinnosti zložiť preddavok na trovy konania; zrušenie tohto uznesenia preto aj tak musí byť nevyhnutným na zabezpečenie práva na súdnu ochranu sťažovateľky týkajúcu sa ňou uplatnených majetkových práv.“¹⁴

V inom odlišnom stanovisku k odmietavému uzneseniu ústavného súdu voči sťažnosti týkajúcej sa rovnako ust. § 141a OSP, ústavný sudca Ľalík doplnil svoj právny názor o ďalší dôležitý aspekt poukazujúci na to, že štátu ako účastníkovi civilného súdneho konania nepatrí náhrada trov právneho zastúpenia.

„Naostatok, súd ani žalovaný štát nemôžu uložením povinnosti zložiť preddavok na trovy konania sťažovateľke, sledovať žiaden legitímny cieľ, pretože žalovanému v konaní nemajú aké trovy vzniknúť – preto uvažovať o 11 úkonoch právnej služby je nepochopením hájenia svojich záujmov štátom, ktorý je na to vybavený príslušnými zložkami finančne a personálne zaistenými zo štátneho rozpočtu, preto nie je dôvod, aby ho prenášal na súkromný subjekt (advokáta), a pokiaľ tak urobí, potom nie je dôvod na uznanie takto jemu vzniknutých trov ako účelne vynaložených, [...] a tento procesný inštitút by nemal slúžiť zbaviť štát ako subjekt požívajúci poplatkovú exempciu rizika sporového neúspechu tým, že zastaví konanie pre nezaplatenie preddavku; z tohto dôvodu ani nevyplýva povinnosť súdu zastaviť konanie len pre nezaplatenie preddavku sťažovateľkou, lebo ho nezaplatí ani žalovaná strana, a tak napadnuté uznesenie zostáva exekučným titulom.“¹⁵

¹⁴ Odlišné stanovisko ústavného sudcu Milana Ľalíka vo veci vedenej pod sp. zn. I. ÚS 440/2012 zo dňa 03.10.2012

¹⁵ Odlišné stanovisko ústavného sudcu Milana Ľalíka vo veci vedenej pod sp. zn. I. ÚS 520/2012 zo dňa 17.10.2012

K právu štátu na náhradu trov právneho zastúpenia vo veciach náhrady škody v zmysle zákona o zodpovednosti za škodu pri výkone verejnej moci sa vo svojej početnej judikatúre vyjadril Ústavný súd Českej republiky, keď konštatoval, že: „[...] tam, kde k hájeniu svojich záujmov je štát vybavený príslušnými organizačnými zložkami finančne i personálne zabezpečenými zo štátneho rozpočtu, nie je dôvod, aby výkon svojich práv a povinností v tejto oblasti prenášal na súkromný subjekt, ktorým bol advokát, a pokiaľ tak štát napriek tomu urobí, potom nie je dôvod pre uznanie takto mu vzniknutých nákladov ako účelne vynaložených, je potrebné vždy prihliadnuť ku konkrétnym okolnostiam prípadu, pretože si možno predstaviť, že predmetom sporu (ktorého účastníkom je Česká republika) môže byť aj právna problematika, ktorá priamo nesúvisí s oblasťou spravovanou ústredným orgánom štátnej správy, príp. sa jedná o právnu problematiku veľmi špecializovanú, obtiažnu, doposiaľ neriešenú, problematiku s medzinárodným prvkom, vyžadujúcu znalosti cudzieho práva, resp. jazykové znalosti a pod. V týchto prípadoch možno považovať postup štátnej správy, ktorý zvolí na svoje zastupovanie advokáta, ktorý sa danou problematikou napr. špecializuje, za adekvátny. Bez ohľadu na to, aj v týchto prípadoch je potrebné pri rozhodovaní o povinnosti na náhradu nákladov špecifické okolnosti prípadu riadne odôvodniť.“¹⁶

V prejednávanej veci, v ktorej bola podaná sťažnosť na Ústavný súd v Českej republike, vystupovala na strane žalovaného Česká republika, v mene ktorej konalo Ministerstvo práce a sociálnych vecí, t.j. jeden z orgánov ústrednej štátnej správy, ktorý má na výkon právnej agendy príslušné právne odbory zamestnávajúce odborných pracovníkov na účely zabezpečenia ochrany záujmov Českej republiky pred súdmi. Išlo o štandardnú žalobu fyzickej osoby o náhradu škody podľa zákona o zodpovednosti štátu za škodu pri výkone verejnej moci. Ústavný súd Českej republiky uzavrel, že v týchto prípadoch nejde o takú vec, kde by bolo na mieste právne zastupovanie štátu advokátom.

2.4. Legitímnosť návrhu podľa § 141a OSP podaného štátom v civilnom konaní

Vychádzajúc z predpokladu, že štát ako účastník civilného konania nemá zásadne právo na náhradu trov právneho zastúpenia, mám za to, že v prípade, ak štát v postavení žalovaného, podá návrh podľa ust. § 141a OSP, je na mieste, aby súd takýto návrh, ako nedôvodný, zamietol.

K prezentovanému právnomu záveru ma vedie skutočnosť, že podanie návrhu na zloženie preddavku na trovy konania proti žalobcovi, ktorý nie je dlžníkom, na ktorého sa vzťahuje zákon č. 7/2005 Z.z., žalovaným, ktorému trovy, na ktoré sa preddavok skladá, prakticky nemôžu vzniknúť, je v príkrom rozpore s princípom rovnosti účastníkov civilného konania, neprimeraným spôsobom zasahuje do ďalších procesných práv žalobcu, ako aj do jeho majetkových práv. Po najnovšej ustálennej rozhodovacej praxi ústavného súdu ohľadne aplikácie ust. § 141a OSP, ostáva rozhodovacia prax všeobecných súdov v tomto smere bez

¹⁶ Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 1215/10 zo dňa 09.12.2010

akejkoľvek kontroly a ústavnoprávnej ochrany voči takému ich postupu, ktorým aplikujú striktné gramatický výklad predmetného ustanovenia, pred uprednostnením jeho zmyslu a účelu. Takýto zavedený právny stav považujem za nekonzistentný s judikatúrou ústavného súdu, kde okrem iného opakovane uviedol, že všeobecné súdy sú pri výklade a aplikácii abstraktných právnych predpisov povinné postupovať tak, aby nedošlo k obmedzeniu práva na súdnu ochranu ani iného základného práva spôsobom zasahujúcim do ich podstaty a zmyslu. Všeobecný súd má pri výklade a aplikácii príslušných právnych predpisov prihliadať na spravodlivú rovnováhu pri poskytovaní ochrany uplatňovaným právom a oprávneným záujmom účastníkov konania. Princíp spravodlivosti a požiadavka materiálnej ochrany práv sú totiž podstatnými a neopomenuteľnými atribútmi právnej ochrany v rámci koncepcie materiálneho právneho štátu.¹⁷

Pokiaľ teda ústavný súd svojou rozhodovacou praxou čiastočne neguje svoju predchádzajúcu judikatúru v kľúčových právnych otázkach vo vzťahu k aplikačnej a výkladovej praxi všeobecných súdov týkajúcej sa ust. § 141a OSP, zavádza stav právnej neistoty. Podľa môjho názoru šiel ústavný súd v prípade konaní o sťažnostiach týkajúcich sa ust. § 141a OSP mimo rámec svojej rozhodovacej praxe a imanentného účelu svojej existencie ako subjektu ústavnoprávnej kontroly činnosti všeobecných súdov a vyrovnávacej zložky súdnej moci voči moci zákonodarnej. Rozhodnutia, ktorými ústavný súd odmietol sťažnosti podľa čl. 127 ods. 1 ústavy, ktorými sťažovatelia namietali aplikáciu ust. § 141a OSP vykonanú všeobecnými súdmi, nepovažujem za legitímne, pretože nimi bola štátu nepriamo priznaná neprimeraná procesná ochrana (výhoda), ktorá mu umožňuje zbaviť sa sporu a príp. povinnosti na náhradu škody pre prípad, že sa konanie bude vyvíjať v neprospech štátu ako žalovaného. Takúto exkluzívnu možnosť disponovať sporom z pozície žalovaného má jedine štát, a to len preto, že zákonodarná zložka štátnej moci, ktorou disponuje, mu umožňuje prakticky podľa jeho ľubovôle meniť pravidlá hry, obchádzajúc pritom základné princípy materiálneho právneho štátu.

Inštitút preddavkov na trovy súdneho konania tak z právno-aplikačného hľadiska predstavuje brzdu v možnosti fyzických a právnických osôb uplatniť si náhradu škody proti štátu v zmysle zákona č. 514/2003 Z.z.. Aj z vyššie uvedeného príkladu je zrejmé, že štát ako účastník civilného konania, si vždy nájde tisíc a jeden spôsobov, ako sa voči žalobcovi, ktorý je v práve, t.j. unesie dôkazné bremeno a má veľkú šancu na úspech v spore, procesnoprávne zbaviť svojej zodpovednosti, keďže hmotnoprávne sa jej zbaviť nemôže.

Na margo tejto skutočnosti iba poznamenávam, že tento príspevok sa venuje iba priebehu základného civilného konania o žalobe o náhradu škody podľa zákona č. 514/2003 Z.z. Prípadný výkon judikovaného práva v prospech žalobcu je ďalšou prekážkou v materiálnom vymožení právoplatne priznaného nároku od štátu.

¹⁷ Z odôvodnenia Nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 72/2010 zo dňa 04.05.2010

Záver

To, že v Slovenskej republike existuje právny predpis, ktorý fyzickým a právnickým osobám umožňuje žalovať orgány verejnej moci o náhradu škody, ktorú spôsobili svojimi nezákonnými rozhodnutiami alebo nesprávnym úradným postupom, je formálnym predpokladom jeho aplikácie. Ako však vyplynulo z predkladaného príspevku, táto skutočnosť sama osebe nestačí.

Mám za to, že návrh štátu ako žalovaného v zmysle ust. § 141a OSP, ktorý podá v konaní podľa zákona č. 514/2003 Z.z., je s ohľadom na vyššie uvedené skutočnosti zjavne šikanóznym a nelegitímnym procesným úkonom. Neprimerane totiž zasahuje do procesnej rovnosti účastníkov konania a zvýhodňuje žalovaného, ktorému zo zákona povinnosť na zloženie preddavku na trovy konania nevzniká. Vzhľadom na striktné znenie ust. § 141a OSP je úlohou všeobecných súdov, aby svojím výkladom a aplikáciou predmetného ustanovenia prispeli k nájdeniu jeho účelu a zmyslu. Pokiaľ však súdy automaticky uplatňujú gramatický výklad tohto ustanovenia a žalobcu uznesením zaviazu na zloženie preddavku na trovy konania, proti ktorému podľa ust. § 202 ods. 3 písm. q) OSP nie je prípustné odvolanie, mám za to, že ústavný súd by mal svojimi rozhodnutiami prispieť k objasneniu problémov pri aplikácii ust. § 141a OSP a nie hľadať spôsoby ako vec vecne neposudzovať.

Som toho názoru, že pokiaľ je právny poriadok plný prekážok, nekonceptných, nedomyslených a miestami až účelových riešení, ktorými štát prostredníctvom zákonodarnej moci chráni sám seba pred zodpovednosťou, nemožno hovoriť o naplnení koncepcie materiálneho právneho štátu. Tragické je pokiaľ svetlo do neprehľadnej spleti naoko neškodných právnych inštitútov, nevnáša ani ústavný súd svojou rozhodovacou praxou, obhajujúc svoj postoj reštriktívnym výkladom princípu subsidiarity.

Neostáva mi teda iné ako uzavrieť, že v slovenskej realite právneho štátu prevláda, zdá sa, ono známe orwellovské – Niektorí sú si rovni a niektorí rovnejší.

JUDr. Ľuba Berezňaninová
Externá doktorandka
Právnická fakulta,
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra:

1. KLÍMA, K. *Teorie veřejné moci (vládnutí)*. Praha: ASPI Publishing, 2003 ISBN 80-7357-179-X
2. DRGONEC, J. *Ústava slovenskej republiky. Komentár*. 3. Vydanie. Šamorín: HEURÉKA, 2012 ISBN 80-89122-73-8
3. BRÖSTL, A., DOBROVIČOVÁ, G., KANÁRIK, I. *Základy štátovedy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2000 ISBN 80-7097-415-X
4. SVOBODA, J. a kol. *Občiansky súdny poriadok, Komentár*, Bratislava: EUROUNION, 2004 ISBN 80-8898-464-5
5. MAZÁK, J. a kol. *Základy občianskeho procesného práva*, Bratislava: IURA EDITION, 2007 ISBN 978-80-8078-145-3

6. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1996, Košice: Ústavný súd Slovenskej republiky, 1997 ISBN 80-967396-2-X
7. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1995, Košice: Ústavný súd Slovenskej republiky, 1996 ISBN 80-967396-1-1
8. Dôvodová správa k zákonu č. 388/2011 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok, B. Osobitná časť, K bodu 26.
9. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. I. ÚS 112/2012-30 zo dňa 06.06.2012
10. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 520/2012 zo dňa 17.10.2012
11. Odlišné stanovisko ústavného sudcu Milana Ľalíka vo veci vedenej pod sp. zn. I. ÚS 440/2012 zo dňa 03.10.2012
12. Odlišné stanovisko ústavného sudcu Milana Ľalíka vo veci vedenej pod sp. zn. I. ÚS 520/2012 zo dňa 17.10.2012
13. Nález Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 1215/10 zo dňa 09.12.2010
14. Zákon č. 514/2003. Z.z. o zodpovednosti za škodu pri výkone verejnej moci v platnom znení
15. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v platnom znení
16. Zákon č. 7/2005 Z.z. o konkurze a reštrukturalizácii v platnom znení

Ius est ars boni et aequi – alebo má súd povinnosť rozhodovať spravodlivo?

Jana Michaličková

Abstrakt

Článok sa zaoberá otázkou, či môže účastník konania požadovať spravodlivé súdne rozhodnutie alebo je v tejto otázke bezmocný, ak sudca neporušil zákon, ale rozhodol zjavne v medziach ústavy, medzinárodnej zmluvy a zákona. Na príklade starých rímskych digest, právnej teórie, filozofie a právnej normy identifikuje požiadavku spravodlivosti v rozhodovaní. Záverom objasňuje subjektívny pohľad autorky na reálne vymożenie spravodlivého rozhodnutia pred súdom.

Kľúčové slová

spravodlivosť, právo, ius, najlepšie presvedčenie sudcu

Abstract

Article deals with the question of requiring just decision of the court by the individual. It asks if the individual has any means for invoking the justice in decision mainly in case of decision that is not contrary to the law and is based on the constitution, international treaty and law. The article identifies the requirement of justice upon the example of old roman digesta, legal theory, philosophy and law. The contribution finalizes with the personal opinion of the author on the way how to invoke the just decision by the court.

Keywords

justice, law, ius, conscience of the judge

Úvod

Článok pracuje s východiskovým konštatovaním, že spravodlivosť musí existovať na úrovni súdneho rozhodovania. Hľadá preto odpoveď na otázku, či má účastník súdneho konania právo požadovať spravodlivé rozhodnutie, teda či existuje recipročná povinnosť sudcu rozhodovať spravodlivo. Alebo stačí, ak bude súd rozhodovať podľa ústavy, medzinárodnej zmluvy a zákonov tak, ako mu to kladie za povinnosť ústava?

Príspevok v prvej časti načrtáva existenciu požiadavky spravodlivosti tým, že účelovo selektuje čo o spravodlivosti vravia staré rímske digesta, právna teória, filozofia a právna norma. Uvedená selekcia neslúži dôslednému zdôvodneniu existencie požiadavky spravodlivosti, ale exemplifikovaniu požiadavky jej existencie v právnom systéme samotnom. Druhá časť článku na reálnom praktickom prípade uvádza, ako narába so spravodlivosťou súd. Záverom článok načrtáva vhodné možnosti uplatňovania spravodlivosti pri konkrétnom spore v súdnom konaní.

Cieľom článku je okrem hľadania odpovede na uvedenú otázku poskytnúť subjektívny názor na to, ako sa reálne môže účastník konania domáhať spravodlivého súdneho rozhodnutia.

Požiadavka spravodlivosti

Čo vravia Digesta?

„Kto chce študovať právo, musí najprv vedieť, od čoho je odvodené slovo právo (ius). Právo je nazvané podľa výrazu spravodlivosti (iustitia), alebo ako ho elegantne definoval Celsus, umenie dobra a spravodlivosti“¹ Rímska právna náuka doslova stotožňuje právo so spravodlivosťou. Rovnakú požiadavku v sebe cíti snád každý jednotlivec spoločnosti, hoci pre každého môže mať spravodlivosť rôzny obsah. V každom jednotlivom spore pred súdom môže vyhrať len jedna strana a tá druhá obyčajne tvrdí, že rozhodnutie v jej neprospech „nie je spravodlivé“. V článku však nehľadáme riešenie takejto nespravodlivosti založenej na subjektívnom pociťovaní jedného jednotlivca, ale hľadáme nespravodlivosť zrejmu, očividnú, založenú na kritériách uvedených ďalej.

Právo neexistuje samoúčelne, teda právo tu nie je pre právo samotné. Právo má regulovať spoločenské vzťahy. Právo, teda norma má slúžiť ako regula, pravítok. Treba ohýbať spoločenské vzťahy tak, aby boli subsumovateľné pod normu a nie naopak.² Ak máme na mysli uvedené „ohýbanie“ spoločenských vzťahov, myslíme tým analogizovanie netypických prípadov k tým typickým, jasne subsumovateľným pod normu. Už Celsus konštatoval, že „právo sa neustanovuje pre to, čo sa raz snád môže v nejako prípade stať. Lebo právo sa musí zamerať skôr na to, čo sa často a ľahko stáva, ako na to, čo sa zriedkakedy udeje.“³ „Všetky pravidlá pre jednotlivé prípady nemôžu byť zahrnuté či v zákonoch alebo v senátnych uzneseniach. Ale ak sa v nejakom novom prípade rovnako prejavuje ich zmysel a význam, ten kto má súdnu právomoc, musí postupovať analogicky a vysloviť právo (ius dicere) podľa toho istého pravidla.“⁴ Súd musí „ius dicere“, teda vysloviť právo a teda spravodlivosť, keďže uvedené je významom pojmu „ius“.

Kontinentálny právny systém je vystavaný na rímskej tradícii. S presvedčením možno konštatovať, že spravodlivosť nie je historickým pojmom, ale že kategória spravodlivosti musí existovať aj v 21. storočí. Právo nemôže byť prázdnu nádobou. Nádobu práva treba plniť výkladom tak, aby právo napĺňalo svoj účel v spravodlivom usporiadaní právnych vzťahov.

Nehľadáme teda teraz odpoveď na otázku, aké má byť právo samotné a či v sebe samom má zahŕňať aj morálne kategórie. Pracujme s tým, že účinné právo jednoducho „je“ a že s ním treba nejako nakladať. Vychádzajme teda z predpokladu, že prijaté platné normy sú automaticky spravodlivé. Znamená to, že každé rozhodnutie podľa takejto normy musí byť tiež automaticky spravodlivé?

1 I kniha, I titul o spravodlivosti a práve, Digesta Iustinianus. IN: VAŇKOVÁ, Jarmila – BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I., str. 53

2 Pozri ďalej: RAILTON P. A Priori Rules: Wittgenstein on the Normativity of Logic. In: Boghossian P, Peacocke, C. New Essays on the A Priori. Oxford: 2000. str. 182

3 Celsus v 5 a 17 knihe svojich Digest, IN: VAŇKOVÁ, Jarmila – BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I., str. 75

4 Julianus v 15 knihe svojich Digest: N: VAŇKOVÁ, Jarmila – BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I., str. 75

Uvedené by bolo možné konštatovať jedine vtedy, ak by existoval jediný možný výklad konkrétnej spravodlivej normy. Dovolím si preto vyriechnúť, že spravodlivosť nie je len kategóriou samotného práva „ius“ alebo konkrétnej normy, ale musí nevyhnutne byť aj kategóriou výkladu. Celsus vraví: „Poznať zákony neznamená rozumieť ich slovám ale poznať ich význam a účel. Je nutné vykladať zákony natoľko priaznivo, aby sa zachovala ich vôľa. Pri viacvýznamovom znení zákona treba prijať radšej ten význam, ktorý je bezchybný, najmä keď sa z neho môže tiež vyvodiť vôľa zákona.“⁵

Čo vraví právna teória?

Kritika právneho pozitivizmu spočíva v tom, že existuje toľko jeho odtieňov, že ťažko identifikovať rozdiel medzi ním a iusnaturalizmom.⁶ V súvislosti s večným bojom medzi uvedenými dvoma smermi analyzuje Robert Alexy prípad, v ktorom hypotetický sudca aplikuje právny predpis, umožňujúci dve interpretácie, pričom iba prvá je „podporená morálnymi argumentmi.“ Dospieva k záveru, že obidvaja, t.j. Joseph Raz i Alexy, by zaujali stanovisko, podľa ktorého je nevyhnutné vybrať interpretačnú alternatívu, podporenú morálnymi argumentmi, vychádzajúc však „z rozdielných názorov o význame a implikáciách tohto výberu“.⁷ Podľa Raza skutočnosť, že sudca vyberá morálne správnu interpretačnú alternatívu, neznamená, že morálny dôvod podporujúci túto alternatívu je súčasťou práva. Výber morálne správnej interpretácie je aktom „autoritatívneho výkladu“, ktorého efektom je „tvorba práva“. Je to práve akt tvorby práva, ktorý transformuje morálku na právo, a to obdobne, ako je to v prípade legislatívnych aktov tvorby práva.⁸ Alexy pritom zvažuje dopad tejto Razovej úvahy v prípade, že náš hypotetický sudca zvolí druhú alternatívu, t. j. morálne chybnú. Alexy uzatvára, že sudca potom „neporušuje nijaký právny štandard“, pričom „apelačný súd by mohol zvrátiť jeho rozhodnutie len z morálnych, nie však z právnych dôvodov“.⁹

Takto načrtnuté riešenie z pohľadu právnej teórie je presne otázkou príspevku samotného. Alexy teda tvrdí, že stačí, ak sudca rozhodne podľa zákona, teda „neporuší nijaký právny štandard“. Alexy následne ale tvrdí, že apelačný súd by mohol zvrátiť rozhodnutie, hoci nie z právnych ale z morálnych dôvodov. V intenciách slovenského právneho poriadku je snád' možné dosiahnuť zmenu

5 Celsus v 26., 29. a 33. knihe svojich Digest: Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem. Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservatur. In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitium caret, praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit. IN: VÁŇKOVÁ, Jarmila – BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I., str. 77, 78

6 ALEXY R. Editors: Holländer, P – Brörtl, A. Pojem a platnosť práva, str. 14

7 R. Alexy, Agreements on Disagreements. Some Introductory Remarks, Anales de la cátedra francisco suárez 39 (2005), s. 737-742, IN: ALEXY R. Editors: Holländer, P – Brörtl, A. Pojem a platnosť práva, str. 17

8 J. Raz, On the Nature of Law. Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy. 82 (1996), s. 23. IN: ALEXY R. Editors: Holländer, P – Brörtl, A. Pojem a platnosť práva, str. 17

9 R. Alexy, Agreements on Disagreements. Some Introductory Remarks, Anales de la cátedra francisco suárez 39 (2005), s. 742, IN: ALEXY R. Editors: Holländer, P – Brörtl, A. Pojem a platnosť práva, str. 18

rozhodnutia z „morálnych“ dôvodov iba aplikáciou ústavného princípu zákazu arbitrárneho rozhodnutia, teda takého výkladu právnej normy, ktorý sa zjavne prieči jej účelu. Uvedené však musí byť subsumovateľné pod dôvody prijateľnosti odvolania. Domnievam sa ale na základe judikatúry Ústavného súdu SR, že zvrátenie rozhodnutia z dôvodu arbitrárnosti však musí dosahovať vyššiu mieru nemorálnosti alebo nespravodlivosti, ako len voľbu z dvoch výkladov právnej normy, z ktorých jeden je morálny a druhý nemorálny a teda nespravodlivý a to v miere spôsobilosti zasiahnuť do základného práva¹⁰.

Čo si ale máme predstaviť pod pojmom spravodlivosť alebo spravodlivé rozhodnutie? Analogicky možno uviesť príklad, že ak má muž 230 cm, tak sa snád' zhodneme na popise, že je vysoký, tak u muža s výškou 180 cm sa na tom zhodnúť nemusíme. Uvedené však nie je spor o povahe, ale spor o hranice pojmu.¹¹ Rovnako je to aj s vnímaním spravodlivosti. Riešenia niektorých sporov sa javia ako „zjavne spravodlivé“ a málokto by ich spochybňoval, avšak v určitých hraničných prípadoch vnímanie spravodlivého rozhodnutia môže vyvolávať podstatné rozpory. Rovnako, niektoré rozhodnutia sa javia ako zrejme nespravodlivé z pohľadu nezainteresovaného pozorovateľa bez ohľadu na právne vzdelanie alebo vzdelanie vôbec. Aké je teda kritérium spravodlivosti, ktoré chceme v prospech účastníka uplatňovať?

Čo vraví filozofia?

„Vo svojich výkladoch o spravodlivosti sleduje Platón cieľ, ktorý je mu spoločný so Sokratom, snaží sa preukázať nesprávnosť tých teórií, ktoré, chápajúc spravodlivosť tak formalisticky, identifikovali s tým, čo nariaďoval zákon. Platónovou podstatou spravodlivosti nie je vonkajšia náhodilá okolnosť, ale vnútorná duchospráva, usporiadanie duše samotnej. Platón tvrdí, že spravodlivá bytosť musí byť súčasne múdrou a spravodlivosť múdrosťou, zatiaľ čo nespravodlivosť špatnosťou a nevedomosťou“¹² Možno prirovnať Platónovu duchosprávu, usporiadanie duše samotnej k požiadavke najlepšieho presvedčenia sudcu, tak ako skladá sľub v zmysle Ústavy SR?¹³

Helénska právna filozofia je charakteristická rysmi naturalistickými a racionalistickými. Prvý sa dá vyjadriť tým, že spravodlivosť je nutnou požiadavkou ľudskej prirodzenosti, druhý tým, že rozum tvorí podstatu spravodlivosti. Naproti tomu nespravodlivosť je negáciou rozumu a znásilnením ľudskej prirodzenosti.¹⁴

10 Pozri napr. Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. k. IV. ÚS 36/2012-34 zo dňa 19. januára 2012: Ústavný súd hodnotiac napadnutý rozsudok krajského súdu v spojení s relevantným rozsudkom okresného súdu, uplatniac zásadu materiálnej ochrany ústavnosti konštatuje, že sťažovateľkou vytýkané nedostatky v odôvodnení obidvoch rozhodnutí nemajú takú intenzitu, ktorá by mohla viesť k záveru o porušení sťažovateľkou označeného základného práva

11 SOBEK, T. Argumenty teórie práva, str. 73

12 TOMSA, B. Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii., str. 88

13 Podľa čl. 145 ods. 4 Ústavy SR sudca skladá sľub nasledovného znenia: „Sľubujem na svoju česť a svedomie, že sa budem spravovať ústavou, ústavnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami, ktoré SR ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom, a zákonmi, budem vykladať zákony a rozhodovať podľa svojho najlepšieho presvedčenia, nezávisle a nestranne.“

14 TOMSA, B. Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii., str. 170

Hoci Aristotelova filozofia sa nezameriava konkrétne na rozhodovanie sudcu, skôr na jednotlivca, spoločnosť či ústavu, aj dnešný sudca je tým jednotlivcom, ktorý by mal v sebe mať spomínanú požiadavku ľudskej prirodzenosti, podľa môjho názoru teda to správne presvedčenie, ktoré má na mysli jeho ústavný sľub.

Čo vraví právna norma?

Najvyššie normatívne medze rozhodovania sudcu stanovuje aj čl. 144 ods. 1 Ústavy SR. Podľa neho sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou.

Zákon 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach v § 2 ods. 1 stanovuje požiadavku spravodlivosti hovoriac, že „sudca je pri výkone svojej funkcie nezávislý a zákony a iné všeobecne záväzné právne predpisy vykladá podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia; rozhoduje nestranne, spravodlivo, bez zbytočných prietahov a len na základe skutočností zistených v súlade so zákonom“. Rovnako, Občiansky súdny poriadok¹⁵ pracuje s požiadavkou spravodlivej ochrany práv a oprávnených záujmov účastníkov¹⁶ a spravodlivého rozhodovania¹⁷. Komentár k Občianskemu súdnemu poriadku dokonca konštatuje, že § 1 O.s.p. sleduje dvojediný cieľ: spravodlivú právnu ochranu porušených či ohrozených subjektívnych práv a záujmov účastníkov a na tomto základe právnu výchovu všetkých subjektov civilného procesu a verejnosti k rešpektovaniu zákonov, plneniu povinností a všeobecnej úcte k právam.¹⁸

Teda, okrem objektívnej explicitnej normatívnej povinnosti sudcu rozhodovať podľa platného a účinného zákona pribúda sudcovi aj striktné subjektívna požiadavka vykladať zákony a rozhodovať podľa svojho najlepšieho presvedčenia, vedomia a svedomia. Pri rozhodovaní súdu teda môžu vzniknúť prípady, že prejav najlepšieho presvedčenia sudcu je podstatne odlišný od presvedčenia, ktoré by zdieľala väčšina bežných členov spoločnosti (teda aj ostatných sudcov). Otázne preto je, aký má byť vzťah medzi najlepším presvedčením, vedomím a svedomím sudcu a spravodlivosťou, ako nielen teoretickou, ale aj normatívnou požiadavkou.

Nie je cieľom článku nájsť jednoznačnú odpoveď na chápanie spravodlivosti, čo by bola márna snaha, keďže je to predmetom debát už stáročia, s riešením v nedohľadne. Dovolím si však formulovať kritérium spravodlivosti dostupné každému jednotlivcovi oprotene od akademických debát a striktných argumentov teórie práva či filozofických podkladov. Uvedené kritérium vychádza zo

15 Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok účinný k 8.3.2013

16 § 1 OSP: Občiansky súdny poriadok upravuje postup súdu a účastníkov v občianskom súdnom konaní tak, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, ako aj výchova na zachovávanie zákonov, na čestné plnenie povinností a na úctu k právam iných osôb.

17 § 117 ods. 1 OSP: Pojednávanie vedie predseda senátu alebo samosudca, a to tak, aby prispelo k spravodlivému rozhodnutiu, aby splnilo výchovný účel a aby prebiehalo dôstojne a nerušene. Robí vhodné opatrenia, aby zabezpečil splnenie účelu pojednávania a úspešné vykonanie dôkazov; dbá pritom aj na to, aby svedkovia, ktorí dosiaľ neboli vyslúchnutí, neboli prítomní na pojednávaní.

18 BAJCURA, A. a kol. Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár, str. 25

všeobecnej akceptovateľnosti konkrétneho súdneho rozhodnutia verejnosťou (a teda aj ostatnými sudcami) na jednej strane a pomeriavaním rovnakého prístupu v konkrétnej veci zo strany každého iného sudcu. Teda, ak by konkrétny výklad určitej právnej normy považovala väčšina ostatných sudcov za morálne správny alebo spravodlivý, možno takého rozhodnutie označiť za spravodlivé. Rovnako, ak by väčšina spoločnosti prijala konkrétny rozsudok za morálne správny alebo spravodlivý, môžeme takýto rozsudok označiť za spravodlivý vo význame slova, ktorý používame v tomto príspevku. V tejto súvislosti nie je príznačné argumentovať hraničným prípadom, ak by všetci považovali za spravodlivé niečo, čo spravodlivé nie je, pretože logicky by nikto túto (ne)spravodlivosť nedokázal namietat. Analogicky, aj v menšej miere, ak by sa väčšina zhodla na „zjavne nespravodlivom“ ako na spravodlivom, považovali by sme toto väčšinové rozhodnutie za „spravodlivé“. Jednoducho, navrhujem použiť argument väčšiny bez toho, aby sme ho podkladali akoukoľvek právnou teóriou. Naopak, podkladám ho tzv. Gaussovou centrálnou limitnou vetou, podľa ktorej ak by aj náhodne jednotlivci označovali rozhodnutie za spravodlivé alebo nespravodlivé, jedna z uvedených možností by sa ukázala ako väčšinová¹⁹.

Spravodlivé rozhodnutie

Povedzme, že manželia v rozvodovom konaní zachádzajú do krajností v užívaní majetku patriaceho do bezpodielového spoluvlastníctva v tom, že manžel odnesie zo spoločnej domácnosti veci dennej potreby ako žehlička či spoločný počítač, na ktorom deti píšu úlohy. § 144 Občianskeho zákonníka (ďalej len OZ) však stanovuje, že „veci v bezpodielovom spoluvlastníctve užívajú obaja manželia spoločne“. Ako teda vykladať uvedené ustanovenie vo vzťahu ku skutkovým okolnostiam a usporiadať pomery manželov? Ak manželia počas rozvodového konania žijú v spoločnej domácnosti, možno nariadiť, že veci majú byť k dispozícii obom manželom počas 24 hodín každého dňa. Ak ale manželia nežijú už v spoločnej domácnosti, ako majú užívať spoločný majetok? Možno nariadiť, že tieto veci má právo 12 hodín užívať jeden z manželov a 12 hodín druhý? Alebo týždeň jeden a týždeň druhý? Ktoré z riešení je teda spravodlivým riešením? Zjavne, všetky navrhnuté sú v medziach zákona - § 144 OZ.

Čo ak sa manželka domáha ochrany porušeného užívacieho práva vydaním predbežného opatrenia a následne žalobou na súde? Ako má sudca spor rozhodnúť, aby naplnil požiadavku spravodlivosti? Alebo, otázku treba položiť inak: má každý z manželov právo po sudcovi požadovať, aby rozhodoval spravodlivo? Alebo postačí, ak sudca rozhodne „podľa litery zákona“? Sudca teda rozhodne podľa litery zákona a nastolí absolútnu rovnosť v užívaní majetku obomi manželmi, ktorých súčasné domácnosti delí 500 km vzdialenosť, teda predbežným opatrením rozhodne o mesačnom striedaní žehličky a počítača. Zrejma spravodlivosť, keď obaja v

19 Súčet nezávislých náhodných výsledkov sa správa približne podľa Gaussovho rozdelenia pravdepodobnosti. Čím väčší je počet sčítancov, tým, je aproximácia súčtu Gaussovým rozdelením presnejšia. Toto tvrdenie nezávisí na type náhodnosti jednotlivých sčítancov. Napr. HARMAN, R. Gaussova krivka, str.8

podstate užívajú majetok rovnako? Otázkou potom je, či iné skutkové okolnosti nespravujú prípad nespravodlivým. Zohrajú v tomto prípade úlohu ďalšie okolnosti v tom, že manžel takto zdržiaval (teda výlučne užíval, či držal v garáži) majetok niekoľko mesiacov pred vydaním predbežného opatrenia, manželka zostala v domácnosti sama s tromi maloletými deťmi bez žehličky a deti si nemajú na čom pripravovať domáce úlohy do školy, hoci to ich štúdium vyžaduje, zatiaľ čo manžel sa odsťahoval do domácnosti svojej matky, kde má žehličku k dispozícii a vlastný laptop nosí stále so sebou. Má v tomto prípade súd povinnosť rozhodnúť spravodlivo alebo stačí rozhodnúť podľa zákona?

Vychádzajúc z digest by mal každý suda "ius dicere", teda vyriešiť spravodlivosť, vyriešiť právo. Teda, že právo má byť umením dobra a spravodlivosti - ius est ars boni et aequi. Mimoprávne stotožnenie sa s uvedeným snáď možno pozorovať v Združení sudcov slovenska, ktorí majú spomínaný latinský výrok hneď po zobrazení ich webovej stránky²⁰.

Domáhať sa aplikácie Alexyho teórie v súdnom spore by snáď mohlo byť aj kontraproduktívne, nakoľko nemorálny výklad práva považuje stále za "zákonný". Zároveň si dovoľím tvrdiť, že dožadovať sa pred súdom aplikácie starej rímskej zásady, alebo akejkoľvek právnej teórie, teda nie zákona samotného, by mohlo u niektorých sudcov vyvolať skôr hnev, ako uznanie. Predstaviť si advokáta ako vraví "pán sudca, žiadam taký výklad práva, ktorý bude spravodlivý, tak ako mal na mysli Celsus alebo morálny, tak ako mal na mysli Alexy" snáď vyznie ako osočenie sudcu, že sa nechystá rozhodovať spravodlivo. Nakoniec, uvedenie Platónovej teórie, že spravodlivosť je múdrosťou a nespravodlivosť nevedomosťou by snáď mohlo byť považované za pohrdanie súdom²¹.

Domnievam sa, že najlepším riešením je apel na aplikovanie § 2 ods. 1 Zákona o súdoch či § 1 O. s. p. Že v tomto prípade nejde o prázdne právne normy potvrdzuje aj judikatúra Ústavného súdu SR. „Ústavný súd zdôrazňuje, že k výkladu právnych predpisov a ich inštitútov nemožno pristupovať len z hľadiska textu zákona, a to ani v takom prípade, keď sa text môže javiť ako jednoznačný a určitý, ale predovšetkým podľa zmyslu a účelu zákona, ako aj v záujme ochrany ústavnoprávných princípov vrátane ochrany základných práv. Jazykový výklad môže totiž v zmysle ustálenej judikatúry ústavného súdu predstavovať len prvotné priblíženie sa k obsahu právnej normy, ktorej nositeľom je interpretovaný právny predpis; na overenie správnosti či nesprávnosti výkladu, resp. na jeho doplnenie či spresnenie potom slúžia ostatné interpretačné prístupy postavené na roveň gramatickému výkladu, najmä teleologický a systematický výklad vrátane ústavne konformného výkladu, ktoré sú spôsobilé v kontexte racionálnej argumentácie predstavovať významný korektív pri zistení obsahu a zmyslu aplikovanej právnej normy (I. ÚS 351/2010, m. m. I. ÚS 306/2010). Namietaný prístup zároveň odporuje základnému právu na súdnu ochranu a právu na spravodlivé súdne

²⁰ <http://www.zdruzenie.sk/ZSS.html>

²¹ § 343, písm. b/ Trestného zákona: Kto opakovaným konaním napriek predchádzajúcemu upozorneniu na pojednávaní sa k súdu správa urážlivo alebo súd znevažuje, alebo potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

konanie. Požiadavka spravodlivosti osobitne zvýraznená v čl. 6 ods. 1 dohovoru, ako aj v § 1 Občianskeho súdneho poriadku, podľa ktorého má byť v rámci súdneho konania zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, je totiž kritériom ukladajúcim každému všeobecnému súdu ústavnú povinnosť hľadať také riešenie prerokúvanej právnej veci, ktoré nebude možné vyhodnotiť ako extrémne nesúladne s princípom spravodlivosti a popierajúce zmysel a účel príslušných zákonných ustanovení.²² Navrhujem preto každému účastníkovi implikovať skôr spomínaný nález ako akúkoľvek požiadavku mimo písanej roviny.

Dovolím so preto tvrdiť, že onen významný korektív, ktorý má na mysli Ústavný súd SR je dôvodom, ktorého sa má právo domáhať každý účastník konania. Pretože aj v našom prípade manžel svoje vlastníctvo k veciam skôr „zneužíva“ ako „užíva“, pričom manželke je v ich spravodlivom užívaní zjavne zlomyseľne bránené. O tom, že predmetné veci potrebujú užívať najmä maloleté deti nemôže byť z hľadiska zákona ani reči, veď predsa Občiansky zákonník vraví o bezpodielovom spoluvlastníctve manželov, nie o užívacom práve maloletých detí. Pečiatku na zneužívanie vlastníckeho práva čistým gramatickým výkladom dáva aj krajský súd v konkrétnej veci konštatujúc: „Pokiaľ manželstvo účastníkov trvá, nedošlo ani k zrušeniu BSM za trvania manželstva, podľa §148a Občianskeho zákonníka, nemôže sa ani jeden z manželov domáhať obmedzenia vlastníckeho práva k spoločnému majetku druhého z manželov, pričom nesporne návrh navrhovateľky, ktorým sa domáha, aby odporcovi bola nariadením predbežného opatrenia uložená povinnosť priniesť navrhovateľke (aj keď do spoločnej domácnosti), veci patriace do BSM, takýmto obmedzením je. Navrhovateľka nešpecifikovala návrh tak, aby tento rešpektoval zásadu spoločného užívania vecí patriacich do BSM (napríklad striedavým užívaním vecí v určitých časových intervaloch). Ponechaním vecí v jej užívaní by došlo k obmedzeniu vlastníckeho práva k spoločnému majetku druhého manžela.“²³

Takých rozhodnutí, podľa môjho názoru očividne nespravodlivých, ako je citované, sú na všeobecných súdoch stovky snád' možno tisíce. Zdá sa ale, že spravodlivosti svitá na lepšie časy, nakoľko sa stala stredobodom pozornosti nielen nášho ústavného súdu, ale aj českého. Ústavný súd Českej republiky vo svojom náleze zo dňa 13. marca 2013, sp. zn. IV ÚS 1241/2012 konštatuje: „Nemožno tolerovať formalistický postup, ktorým sa za použitia sofistikovanej argumentácie odôvodňuje zrejma nespravodlivosť. Všeobecný súd nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale sa od neho môže a musí odchýliť, pokiaľ to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z princípov, ktoré majú svoj základ v ústavne konformnom právnom poriadku ako významovom celku. Povinnosť súdov vyhľadávať právo neznamena len vyhľadávať priame a výslovné pokyny v zákonnom texte, ale tiež povinnosť zisťovať a formulovať, čo je konkrétnym právom aj tam, kde ide o interpretáciu abstraktných noriem a ústavných zásad.“

22 Nález Ústavného súdu SR IV. ÚS 92/2012-36 zo dňa 10.5.2012

23 Uznesenie Krajského súdu v Trenčíne zo dňa 20.2.2013, sp. zn. 19Co/41/2013

Teda ostáva iba dúfať, že pojem spravodlivosti, hoci ho nie je možné presne definovať, ani vymedziť, si osvoja aj všeobecné súdy, a začnú rozhodovať spravodlivo, a nie striktne „podľa zákona“

Záver

Autorka v článku hľadala požiadavku spravodlivosti pri rozhodovaní súdov a možnosť účastníkov sa jej domáhať. Napriek skutočnosti, že spravodlivosť ako takú nemožno definovať, autorka navrhuje aplikovať prístup vnímania spravodlivosti väčšinou obyvateľov či väčšinu sudcov, teda to čo väčšina považuje za spravodlivé, spravodlivé je. Článok preukazuje, že spravodlivosť je nevyhnutnou súčasťou právneho poriadku, čo je zrejmé z apelu ústavných súdov Slovenskej aj Českej republiky na rozhodovanie všeobecných súdov. Riešením v právnom systéme teda môže byť apel na sudcu, nech sa najprv zamyslí na spravodlivým usporiadaním konkrétneho vzťahu, ktorý leží pred ním v spise na súde a potom nech odôvodňuje rozhodnutie v zmysle zákona. Ak by tak učinili sudkyne na Okresnom a Krajskom súde v Trenčíne v popisovanom prípade, nemohli by podľa autorkinho názoru vyriešiť, že aj v prípade, že manžel má k dispozícii vlastný laptop a žehličku svojej matky, má právo na zamknutie spoločného počítača a žehličky do garáže vždy na rovnaký čas v porovnaní s časom užívania vecí manželky. Apel pred všeobecným súdom na aplikáciu spomenutého rozhodnutia Ústavného súdu SR sa uskutočnil, no jeho efektivitu zatiaľ nie je možné skonštatovať.

JUDr. Jana Michaličková
interný doktorand Ústavu medzinárodného a európskeho práva
Fakulta práva
Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Použitá literatúra

1. ALEX Y R. Editors: Holländer, P – Brörtl, A. Pojem a platnosť práva. Bratislava: Kalligram 2009. ISBN 978-80-8101-062-0. 171 p.
2. BAJCURA, A. a kol. Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár. Bratislava: EUROUNION 1996. ISBN 80-85568-47-0
3. HARMAN, R. Gaussova krivka. Katedra aplikovanej matematiky a štatistiky
4. FMFI UK. Akadémia Trojstenu 2010. Dostupné na internete: <http://www.iam.fmph.uniba.sk/ospm/Harman/misc/Trojsten2010.pdf>
5. RAILTON, P. A Priori Rules: Wittgenstein on the Normativity of Logic. In: Boghossian P, Peacocke, C. New Essays on the A Priori. Oxford: 2000. <http://www.nyu.edu/gsas/dept/philo/courses/rules/papers/RailtonAPriori.pdf>
6. SOBEK, T. Argumenty teorie práva. Praha: Ústav státu a práva, 2008. 330 strán. ISBN 978-80-7380-134-2

7. TOMSA, B. Idea spravodlnosti a práva v řecké filosofii. Plzeň: Aleš Čeňěk, 2007. 228 strán. ISBN 978-80-86898-93-3
8. VAŇKOVÁ, Jarmila – BLAHO, Peter. Corpus Iuris Civilis, Digesta; Tomus I. Bratislava: EUROKÓDEX. ISBN 9788089363070.
9. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
10. Zákon 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok
11. Zákon 300/2005 Z. z. Trestný zákon
12. Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. IV. ÚS 92/2012-36 zo dňa 10. mája 2012
13. Nález Ústavného súdu ČR, sp. zn. IV. ÚS 1241/2012 zo dňa 13. marca 2013
14. Rozhodnutie Ústavného súdu SR č. k. IV. ÚS 36/2012-34 zo dňa 19. januára 2012
15. Uznesenie Krajského súdu v Trenčíne zo dňa 20.2.2013, sp, zn. 19Co/41/2013
16. <http://www.zdruzenie.sk/ZSS.html>

Zásada *Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletio*rem v rozhodovacej činnosti súdnej moci

Martin Hamřík

Abstrakt

Nosným cieľom príspevku je predovšetkým priblížiť základnú zásadu bezdôvodného obohatenia, ktorou je zásada zákazu obohatenia sa bez právneho dôvodu na úkor iného, vo svetle rozhodovacej činnosti súdnej moci. Za účelom dosiahnutia cieľa príspevku je tento rozdelený na dve časti. Prvá časť článku je zameraná na vysvetlenie historicko-právnych súvislostí vývoja zakotvenia zásady bezdôvodného obohatenia na našom území s poukazom na pôvod zásady v rímskom práve a následný vývoj v jednotlivých občianskych zákonníkoch, až po úvahy *de lege ferenda*. Druhá časť príspevku sa venuje premietnutiu zásady zákazu bezdôvodného obohatenia do judikatúry. Poukazuje na vplyv základnej zásady bezdôvodného obohatenia na judikatúru, ako aj naopak na vplyv judikatúry na základné aspekty bezdôvodného obohatenia ako takého. Priestor je venovaný rovnako aj diskusiám týkajúcim sa skutkových podstatí bezdôvodného obohatenia a ich vzťahu k tzv. generálnej klauzule, ktoré pretrvávajú dodnes. Pred samotným záverom článok poskytuje stručný prehľad a súhrn najdôležitejších judikátov rozhodujúcich pre aplikáciu inštitútu bezdôvodného obohatenia ako takého zoradených podľa jednotlivých problematík.

Kľúčové slová

bezdôvodné obohatenie, judikatúra, základná zásada, generálna klauzula

Abstract

The main aim of the article is to zoom primarily on the fundamental principle of unjust enrichment, which is the theorem of prohibition for anybody to be enriched at the expense of another, all in the light of judicial decisions-making activities. To achieve this objective, the paper is divided into two parts. The first part of the article is orientated to explain the historical and legal context of the development of the principle of unjust enrichment in our territory with reference to the origin of the principle in the Roman law through the subsequent development in the different civil codes, to considerations *de lege ferenda*. The second part of the contribution is devoted to the projection of the principle of unjust enrichment in the case-law. It highlights the impact of the basic principle of the unjust enrichment on the case-law, as well as the right opposite, the case-law impact on the different aspects of unjust enrichment. Some thoughts are dedicated as well to the discussions regarding the different types of unjust enrichment and their relation to the so-called general clause, still persistent. Before the final conclusion, the article provides a brief overview and summary of the most important cases, crucial for the application of the institute of unjust enrichment, arranged by various problems.

Key words

unjust enrichment, case-law, basic principle, general clause

Úvod

Bezdôvodné obohatenie je jedným zo základných a zásadných inštitútov nielen občianskeho, ale i celého súkromného práva. Napriek jeho latentnej existencii už v rímskom práve a jeho nespochybniteľnej potrebnosti pre celý právny poriadok je v súčasnosti tento inštitút v našom právnom prostredí opomínaný a „odsúvaný na vedľajšiu koľaj“ nielen odbornou ale i vedeckou verejnosťou. Skutočnosťou vyvracajúcou tvrdenia o marginálnom charaktere bezdôvodného obohatenia je však popri východisku inštitútu zo základnej zásady, ktorou je všeobecne determinovaný „zákaz obohacovať sa na úkor niekoho iného“ (čím je zároveň výrazne spätý i s morálkou ako takou a jej pravidlami), nepochybne aj množstvo judikátov, ktoré z praktického pohľadu každodenného života tento inštitút dotvárajú a dopĺňajú. Samotná základná právna úprava bezdôvodného obohatenia je v súčasnosti zakotvená v zákone č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „**Občiansky zákonník**“ alebo „**OZ**“).

Hlavným cieľom článku je preto predovšetkým poukázať na dva základné aspekty súvisiace so základnou zásadou bezdôvodného obohatenia, a to na historický vývoj zásady a jej premietnutie v slede času predovšetkým na našom území v prvej časti, spolu s náčrtom úvah de lege ferenda. V druhej časti sa príspevok zameria na praktickú aplikáciu a dotváranie zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci predovšetkým prostredníctvom najzásadnejších rozsudkov. Priestor bude venovaný aj vzťahu základnej zásady a jednotlivých skutkových podstat bezdôvodného obohatenia, či ďalším aspektom tohto inštitútu, v súvislosti s judikatúrou.

1. Historické prerody zásady

Historický vývoj základnej zásady bezdôvodného obohatenia je doprevádzaný predovšetkým jej praktickou aplikáciou a stvárnením, interpretáciou a konkretizáciou v tom ktorom právnom predpise, či právnom poriadku. Pre jednoznačnejšie a komplexnejšie prepojenie existujúcej judikatúry nadväzujúcej na bezdôvodné obohatenie a jeho základnú zásadu je potrebné aspoň stručne upriamiť pozornosť aj na dejinnú cestu, ktorá zásadu nemalo poznačila.

1.1. Rímske právo

Samotné prvopočiatky bezdôvodného obohatenia a jeho spoločné európske korene, i keď nie v pravom zmysle slova, možno nájsť už v rímskom práve. Z týchto čias pochádza menej známy výrok „*Nam hoc natura aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiores*,”¹ prisudzovaný rímskemu právnikovi Pomponiovi, voľne preložitelný ako: „*Je prirodzeným zákonom, aby sa nikto bezdôvodne neobohatil na úkor iného.*“

¹ pozn. Pomponius: Libro vicensimo primo ad Sabinum (D. 12.6.14)

Napriek filozofickej prirodzenoprávnej existencii pravidla o zákaze bezdôvodného obohatenia sa na úkor niekoho iného, rímske právo nepoznalo a nepoužívalo samotný pojem „bezdôvodné obohatenie.“ Rímske právo za účelom dosiahnutia rovnováhy na strane obohateného a poškodeného vytvorilo systém kondikcií sine causa², ktorý sa postupne rozširoval o ďalšie skutkové podstaty bezdôvodného obohatenia v súčasnom ponímaní a premietol sa v určitom rozsahu nielen v podobe akéhosi všeobecného princípu aj do dnešnej podoby právnej úpravy bezdôvodného obohatenia jednotlivých národných právnych poriadkov.

1.2. Rakúsky Všeobecný občiansky zákonník

Neopomenuteľným novodobým medzníkom na poli právneho vývoja v našom geo-priestore bolo zaiste prijatie rakúskeho Všeobecného občianskeho zákonníka zo dňa 1. júna 1811 (ďalej len „**ABGB**“), ktorý napriek skutočnosti, že neplatil pre územie krajín Uhorských, a teda ani pre územie Slovenska, mal nepochybne významný vplyv i na nasledujúce obdobia. Uvedené možno podporiť i samotnou skutočnosťou, že väčšina ustanovení ABGB, ako aj dovtedajšie obyčajové právo, bolo zrušené až zákonom č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Pre právnu úpravu bezdôvodného obohatenia, a najmä jeho podstatu spredmetnenú v základnej zásade tohto inštitútu, to znamenalo predovšetkým prirodzeno-právny prístup a prijatie základnej zásady bezdôvodného obohatenia. Žiadať vydanie bezdôvodného obohatenia z neospravedlniteľného dôvodu (non ex iusta causa) je dané samotným ľudským rozumom, prirodzeným právom a nie je potrebná rozsiahla právna úprava. Napriek základnej zásade ABGB upravil len niektoré konkrétne prípady, resp. skutkové podstaty bezdôvodného obohatenia, a síce plnenie nedlhu, plnenie z právneho dôvodu, ktorý nenastal a plnenie z právneho dôvodu, ktorý odpadol.

1.3. Návrh Občianskeho zákonníka z roku 1937

Od polovice 19. storočia začína v právnom poriadku a právnej filozofii prevládať obzvlášť pozitivistický prístup. Výsledkom tohto prístupu v súvislosti s bezdôvodným obohatením je preferovanie akceptovania len tých skutkových podstatí bezdôvodného obohatenia, ktoré stanoví zákon, a teda dominancia zákona pred prirodzeným právom. Návrh Občianskeho zákonníka z roku 1937³ (ďalej len „**Návrh z roku 1937**“), ktorý sa mal stať prvým spoločným československým občianskym zákonníkom, sa rovnako priklonil k tomuto formalistickejšiemu ponímaniu a prístupu, vrcholiac v názore, že všeobecná žaloba z bezdôvodného obohatenia (a teda bezdôvodné obohatenie založené na prirodzenom práve) by mohla byť nebezpečná.

² pozn. Systém kondikcií sa postupne rozširoval. Až v poklasickej dobe už možno rozlišovať viacero prípadov bezdôvodného obohatenia (obohatenie z nemravného dôvodu, obohatenie z prijatia nedlhu, obohatenie v dôsledku odovzdania na určitý účel, bezdôvodné obohatenie v užšom zmysle). porov.: REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie.*, IURA EDITION, 2010, s. 415 a nasl.

³ porov. Návrh Občianskeho zákonníka z roku 1937 a Dôvodová správa k Návrhu Občianskeho zákonníka z roku 1937

1.4. Občiansky zákonník – zákon č. 141/1950 Zb.

Zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „**Stredný občiansky zákonník**“)⁴ výslovne zakotvuje po prvýkrát kodifikovanú právnu úpravu bezdôvodného obohatenia aj pre územie Slovenska. Sedemnásť hlava Stredného občianskeho zákonníka je venovaná záväzkom z bezdôvodného obohatenia a konkrétne v ustanoveniach § 360 a nasl. sa inštitút vymedzuje detailnejšie. Stredný občiansky zákonník obdobne ako Návrh z roku 1937 vychádza z pozitivistického prístupu, keď vo svojom ustanovení § 360 vymedzuje vznik záväzkov z bezdôvodného obohatenia plnením, pre ktoré nebol právny dôvod alebo plnením právny dôvod ktorého sa neuskutočnil, či odpadol.

1.5. Občiansky zákonník – zákon č. 40/1964 Zb. ku dňu prijatia

Významným historickým medzníkom na našom území bolo rovnako aj prijatie dodnes platného zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník (ďalej len „**Občiansky zákonník 1964**“), ktorý ku dňu svojej účinnosti v pôvodnom znení do nášho právneho poriadku priniesol zásadné zmeny. Týmto sa nevyhol ani inštitút bezdôvodného obohatenia, a vo svojej podstate i jeho základná zásada. Bezdôvodné obohatenie ako také bolo nahradené inštitútom neoprávneného majetkového prospechu, ktorý hoci bol značne podobným, predsa len stál na diametrálne odlišných filozoficko-ideologických a politických základoch. Základná zásada bezdôvodného obohatenia sa v prípade neoprávneného majetkového prospechu premietla o.i. aj do ustanovenia čl. VII základných zásad Občianskeho zákonníka 1964, ktoré stanovovalo (i keď vzhľadom na okolnosti a skutočnosť popierania inštitútu bezdôvodného obohatenia značne nepresne): „*Nikto nesmie zneužívať svoje práva proti záujmom spoločnosti alebo spoluobčanov a nikto sa nesmie na úkor spoločnosti alebo spoluobčanov **obohacovať***“.⁵ Uvedené následne ďalej rozvíjalo ustanovenie § 415 Občianskeho zákonníka 1964 zakotvujúce generálnu povinnosť každého počínať si tak, aby nedochádzalo nielen ku škodám na zdraví a na majetku, ale ani k neoprávnenému majetkovému prospechu na úkor spoločnosti alebo jednotlivca. Samotná právna úprava inštitútu neoprávneného majetkového prospechu sa sústredila do ustanovení § 451 a nasl. Občianskeho zákonníka 1964, kde bola zakotvená povinnosť každého vydať majetkový prospech získaný neoprávnenne na úkor občana alebo organizácie. V zmysle dôvodovej správy k Občianskemu zákonníku 1964 odôvodnená princípom, že nikto nesmie v akejkoľvek miere nepoctivo získať majetkový prospech na úkor spoločnosti, ani na úkor iného občana.⁵

⁴ pozn. Pre pomenovanie zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov ako „Stredného občianskeho zákonníka“ sme sa rozhodli predovšetkým pod vplyvom českej odbornej literatúry, pre ktorú je toto pomenovanie vzhľadom na poradie občianskych zákonníkov typické a nemôže spôsobovať interpretačné problémy, i keď z pohľadu Slovenskej republiky je netradičným a javí sa nedôvodným.

⁵ porov. Dôvodová správa k zák. č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník

1.6. Občiansky zákonník – zákon č. 40/1964 Zb. po novele zákonom č. 509/1991 Zb. a dnes

Ďalším významným míľnikom dobových prerodov základnej zásady bezdôvodného obohatenia bolo prijatie zákona č. 509/1991 Zb. ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník s účinnosťou k 01.01.1992, a ktorý opäť do nášho právneho poriadku zavádza inštitút bezdôvodného obohatenia a ruší dosiaľ zavedený inštitút neoprávneného majetkového prospechu. Prvoradou zmenou bolo vypustenie základných zásad dovtedajšieho Občianskeho zákonníka 1964, v rámci nich aj základnej zásady neoprávneného majetkového prospechu, a to v zmysle dôvodovej správy predovšetkým z ideologických dôvodov, nakoľko základné články Občianskeho zákonníka nemali normatívnu povahu a boli poplatné zásadám tzv. socialistického spoločenského zriadenia.⁶ Zmienka o „bezdôvodnom obohatení“ bola vypustená i z ustanovenia § 415 Občianskeho zákonníka, ktorý sa tak stal väčšmi všeobecnou prevenciou škôd. Samotné bezdôvodné obohatenie vrátane povinnosti vydať takéto obohatenie ostalo zakotvené, resp. sa nanovo zakotvilo, v ustanovení § 451 a nasl. Občianskeho zákonníka, kde pretrváva do dnešných dní. Jedinou zmenou inštitútu od roku 1992 bolo zavedenie § 458a pojednávajúcom o právach duševného vlastníctva v súvislosti s bezdôvodným obohatením. Napriek zdanlivej podobnosti inštitútu neoprávneného majetkového prospechu a inštitútu bezdôvodného obohatenia, nejde len o ideologické, či terminologické rozdiely. Neoprávnený majetkový prospech bol podľa pôvodnej konštrukcie koncipovaný ako zodpovednostný vzťah, na rozdiel od bezdôvodného obohatenia, ktoré je konštruované ako záväzkovo-právny vzťah.⁷ Okrem prerodov základnej zásady bezdôvodného obohatenia, či zmien samotného inštitútu a jeho existencii, či neexistencii, v súvislosti s bezdôvodným obohatením sa často pertraktovanou a zdanlivo nekonečnou javí i problematika jednotlivých skutkových podstatí bezdôvodného obohatenia a ich vzájomného vzťahu k základnej zásade, či skutkovej podstate, vyvolaná práve judikatúrou, ktorej sa venujeme v ďalšej časti príspevku.

1.7. Občanský zákoník - zákon č. 89/2012 Sb.

Pred samotným pohľadom na judikatúru viažucu sa na základnú zásadu bezdôvodného obohatenia, v kontexte dejinných súvislostí bezdôvodného obohatenia a jeho základnej zásady na našom území, napriek faktickej neexistencii spoločného štátu, no vzhľadom na spoločné zázemie a pretrvávajúce mnohé vzťahy, nemožno ani dnes opomenúť zákon č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník, ktorý s účinnosťou od 01.01.2014 bude novým Českým občianskym zákonníkom nahradzujúcim súčasný zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník (ďalej len „**NOZ-ČR**“).

⁶ porov. Dôvodová správa k zák. č. 509/1991 Zb., ktorým sa mení, dopĺňa a upravuje Občiansky zákonník

⁷ porov. VOJČÍK, P. a kol.: *Občiansky zákonník – Stručný komentár. Tretie, doplnené a prepracované vydanie.*, Bratislava: IURA EDITION, 2009, s. 575.

Právna úprava inštitútu bezdôvodného obohatenia pochopiteľne zotrvala i v NOZ-ČR a bola zaradená k relatívnym majetkovým právam (Časť Čtvrtá), záväzkom z iných právnych dôvodov (Hlava IV). V ustanovení § 2991 NOZ-ČR je obdobným spôsobom ustanovená povinnosť toho, kto sa na úkor iného bez spravodlivého dôvodu obohatí, ochudobnenému vydať to, o čo sa obohatil. Okrem mnohých inovácií, ktoré do inštitútu prináša nová právna úprava, zmena sa nevyhla ani samotnej základnej zásade bezdôvodného obohatenia a nová právna úprava sa takisto zasadila o definitívne vyriešenie lavírovania medzi pozitivistickým a prirodzenoprávnym prístupom k inštitútu, na ktoré poukazujeme ďalej.

1.8. Úvahy de lege ferenda

Na rozdiel od Českej republiky, na Slovensku rekodifikačné úsilie (bez akéhokoľvek hodnotiaceho podtextu) nedospelo do tak pokročilého štádia. Verejnosti je v súčasnosti paradoxne prístupným len Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka, ktorý bol schválený Uznesením Vlády Slovenskej republiky č. 13/2009 zo dňa 14.01.2009 (ďalej len „**Legislatívny zámer**“), a ktorý príliš veľa o budúcom smerovaní právnej úpravy súkromného práva nenapovie. V kontexte bezdôvodného obohatenia je toto tvrdenie obzvlášť opodstatneným. Z Legislatívneho zámeru sa dozvedáme len o zaradení budúcej právnej úpravy bezdôvodného obohatenia v rekodifikovanom Občianskom zákonníku, a to v jeho piatej časti venovanej záväzkovému právu, tretej hlave nazvanej „Záväzky zo spôsobenia škody a z bezdôvodného obohatenia“, druhom diely o záväzkoch z bezdôvodného obohatenia. Ďalej sa o bezdôvodnom obohatení dozvedáme len, že je potrebné prevziať ho v rovnakom znení a na inom mieste informáciu o prevzatí všetkých súčasných skutkových podstatí bezdôvodného obohatenia zakladajúcich povinnosť vydať bezdôvodne získaný prospech s určitou mierou korekcie.⁸

2. Premietnutie zásady zákazu bezdôvodného obohatenia do judikatúry

Inštitút bezdôvodného obohatenia je jedným z dôležitých inštitútov súkromného práva. Napriek jeho zaznávaní, resp. nedostatku priestoru mu venovanému v odbornej literatúre, tento kompenzuje nadmieru bohatá judikatúra. Jej obrazom je predovšetkým množstvo súkromnoprávných konaní, v ktorých si ten, na úkor koho došlo k bezdôvodnému obohateniu uplatňuje svoj nárok z bezdôvodného obohatenia proti tomu, kto sa na jeho úkor obohatil. Ide obzvlášť o obvyklé rozhodnutia, nespôsobujúce interpretačné problémy, či neprelamujúce zaužívané zásady a postupy, ktoré sú početné, no pre samotný ďalší vývoj inštitútu a jeho budúce smerovanie, nie príliš dôležité.

Výnimku z tohto pravidla ale tvorí aj množstvo výsledkov rozhodovacej činnosti súdov (predovšetkým pochádzajúcich z českej proveniencie), ktoré sú často prelomové a dotvárajúce inštitút bezdôvodného obohatenia vo viacerých významných aspektoch, prípadne ako uvedieme ďalej, i značne komplikujúce uplatňovanie základnej zásady bezdôvodného obohatenia, resp. ustanovenia § 451

⁸ porov. Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka schválený Uznesením Vlády Slovenskej republiky č. 13/2009 zo dňa 14.01.2009

ods. 1 Občianskeho zákonníka, na ktoré sa rovnako zameriame. Z týchto dôvodov pred samotným prístupom k zostročenému výpočtu konkrétnych oblastí bezdôvodného obohatenia ovplyvnených judikatúrou je potrebné priestor venovať vzťahu judikatúry a základnej zásady bezdôvodného obohatenia, tak ako je vymedzená vyššie, a vzhľadom na doterajší text, rovnako aj problematike výpočtu jednotlivých skutkových podstat a jeho prípadnej taxatívnosti, či demonštrativnosti, resp. vzťahu týchto skutkových podstat k tzv. generálnej klauzule bezdôvodného obohatenia.

2.1. Základná zásada bezdôvodného obohatenia a judikatúra

Základná zásada bezdôvodného obohatenia, ktorou je zjednodušene zákaz obohatiť sa na úkor iného sa premieta do každého rozhodnutia týkajúceho sa tohto inštitútu. Napriek tejto skutočnosti však množstvo judikatúry, ktorej zásadné časti by boli venované výlučne tejto základnej zásade, je značne limitované. Existujúca relevantná judikatúra sa v týchto prípadoch obmedzuje prevažne len na konštatovanie existencie uvádzanej zásady ako jednej zo základných zásad súkromného práva,⁹ ktorej realizácia je zabezpečená práve inštitútom bezdôvodného obohatenia, úprava ktorého má predovšetkým reparačnú funkciu, no zároveň pôsobí preventívne a výchovne. Obdobné chápanie ustanovenia § 451 ods. 1 Občianskeho zákonníka ako vyjadrenia všeobecnej zásady občianskeho práva, podľa ktorej sa nikto nesmie bezdôvodne obohacovať na úkor iného sa vyskytuje aj v ďalších judikátoch.¹⁰

2.2. Základná zásada bezdôvodného obohatenia (generálna klauzula, všeobecná skutková podstata) verzus osobitné skutkové podstaty aj vo svetle judikatúry

Ako sme už vyššie načrtli, v kontexte základnej zásady bezdôvodného obohatenia a jednotlivých skutkových podstat bezdôvodného obohatenia tak, ako sú vymedzené v ustanovení § 451 ods. 2 Občianskeho zákonníka, je potrebné venovať časť priestoru aj dlhoročnému problému, ktorým je lavírovanie medzi charakterom ustanovenia § 451 ods. 1 Občianskeho zákonníka vo vzťahu k jednotlivým taxatívne vymedzeným skutkovým podstatám bezdôvodného obohatenia, a ktoré je súčasne kľúčovaním medzi prirodzeno-právnym a pozitivistickým prístupom k samotnému inštitútu a zásade bezdôvodného obohatenia. Zdrojom uvedených dlhoročných dišpút a vzniku dvoch názorových skupín je o. i. aj judikatúra, ktorá v uvedenom prípade mnohé skomplikovala.

Prvá skupina je reprezentovaná predovšetkým názorom judikatúry vychádzajúcim predovšetkým z nasledujúceho výroku: „*Ustanovení § 451 Občanského zákoníku stanoví jen obecně povinnost vydat neoprávněný majetkový prospěch. Nemí proto správné, jestliže soud právní posouzení otázky, zda jde o*

⁹ porov. rozsudok Nejvyššího soudu České republiky zo dňa 23.05.2008, sp. zn.: 30Cdo 2442/2007

¹⁰ porov. napr. rozsudok Nejvyššího soudu České republiky zo dňa 17.12.2008, sp. zn.: 30Cdo 2634/2007, rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 31.01.2011, sp. zn.: 4 Cdo 52/2009, a pod.

neoprávnený majetkový prospech, odôvodňuje jen poukazem na toto ustanovení, aniž dovodí, o který z případů uvedených v § 452 (dnes § 451 ods. 2 pozn. autora), § 453, § 454 jde,¹¹ na který nadvazuje: „Ustanovenie § 451 OZ ukladá iba všeobecne povinnosť vydať neoprávnený majetkový prospech, pričom až v ustanoveniach § 452 až § 454 (dnes § 451 ods. 2 a § 454, pozn. autora) OZ sa uvádza, čo sa považuje za neoprávnený majetkový prospech. Súd vo svojom rozhodnutí má náležite zdôvodniť, prečo považuje vzťah vzniknutý medzi účastníkmi za vzťah neoprávneného majetkového prospechu, a pritom aj uvedie, pod ktorý z prípadov uvedených v § 452, § 453 a § 454 OZ zahrňuje posudzovaný prípad (či ide o plnenie bez právneho dôvodu, či o plnenie z neplatnej zmluvy či o plnenie za toho, ktorý podľa práva mal plniť sám. a či napokon o prospech získaný z nedostatočných zdrojov,¹² resp. obdobne: „Ustanovenie § 451 OZ ukladá iba, všeobecne povinnosť vydať neoprávnený majetkový prospech, pričom až v ustanoveniach § 452 - § 454 OZ sa uvádza, čo sa považuje za neoprávnený majetkový prospech. Súd má vo svojom rozhodnutí náležite zhodnotiť, prečo považuje vzťah vzniknutý medzi účastníkmi za vzťah z neoprávneného majetkového prospechu a pritom má uviesť aj to, pod ktorý prípadov uvedených v ustanoveniach § 452, § 453 a § 454 OZ zahrňuje posudzovaný prípad.“¹³ Napriek nepochybnej nielen filozofickej odlišnosti inštitútu neoprávneného majetkového prospechu od inštitútu bezdôvodného obohatenia, sa uvedená argumentácia s korekciami v číslovaní paragrafov používa dodnes. Názor, ktorý dosiaľ nebol prelomený, je užším poňatím ustanovenia § 451 ods. 1 OZ argumentujúc len všeobecným charakterom ustanovenia ako základnej zásady občianskeho, resp. súkromného práva bez ďalšieho relevantného dopadu na prax v prípade absencie prepojenia zásady s jednou z taxatívne vymedzených skutkových podstát bezdôvodného obohatenia v nasledujúcich ustanoveniach.

Druhú názorovú skupinu tvoria postoje predovšetkým predstavitel'ov akademickej a vedeckej obce, ktorá sa prikláňa k téze širšieho poňatia inštitútu bezdôvodného obohatenia, a teda k jeho prirodzeno-právnomu charakteru, a to ponímaním ustanovenia § 451 ods. 1 OZ ako všeobecnej skutkovej podstaty bezdôvodného obohatenia, akejsi generálnej klauzuly, aplikovateľnej i bez použitia ustanovení § 451 ods. 2 alebo § 454 OZ, použiteľnej v prípadoch nemožnosti subsumovať konkrétnu situáciu pod niektorú z taxatívne vymedzených skutkových podstát. Základným argumentom civilistiky a poukazom na nedostatky názorov

¹¹ R 26/1975 (Ze zprávy o zhodnocení stavu rozhodování soudů České socialistické republiky ve věcech neoprávneného majetkového prospěchu občanskoprávním kolegiem nejvyššího soudu ČSR z 28.3.1975, Cpj 34/74), s. 252 a nasl. Zbierky súdnych rozhodnutí a stanovísk

¹² R 1/1979 (Zo správy o zhodnotení úrovne rozhodovania súdov SSR vo veciach zodpovednosti za neoprávnený majetkový prospech podľa § 451 a nasl. OZ, prejednávanej a schválenej občanskoprávnym kolégiom Najvyššieho súdu SSR, Cpj 37/78 z 21.12. 1978), s. 61 a nasl. Zbierky súdnych rozhodnutí a stanovísk

¹³ R 25/1986 (Zo správy o zhodnotení rozhodovania súdov Slovenskej socialistickej republiky vo veciach zodpovednosti za neoprávnený majetkový prospech získaný z nestatočných zdrojov, prerokovanej občanskoprávnym kolégiom Najvyššieho súdu SSR, Cpj 48/85, a schválenej plénom Najvyššieho súdu SSR 22.11.1985, Pls 2/85), s. 291 a nasl. Zbierky súdnych rozhodnutí a stanovísk

judikatúry je predovšetkým možnosť vzniku situácie, ktorá by bola oprávnene vnímaná ako bezdôvodné obohatenie, no nebolo by ju možné subsumovať pod žiadnu z osobitných skutkových podstát, a tým by takéto bezdôvodné obohatenie nebolo možné postihnúť.¹⁴ Časť autorov sa prikláňa k tejto skupine na základe už uvedených premís, rovnako ako aj s uvádzaním ďalších argumentov, ako napr. nemožnosťou akceptovať aby v súkromnom práve, ktoré je založené na princípe rovnosti subjektov a rešpektovaní vlastníckeho práva mohlo dochádzať k obohacovaniu sa jedného subjektu na úkor iného,¹⁵ alebo analógiou s ustanovením § 420 OZ, ktoré je rovnako generálnou skutkovou podstatou zodpovednosti za škodu.¹⁶ Časť autorov rovnako považuje prirodzeno-právne ponímanie inštitútu bezdôvodného obohatenia za samozrejmosť hodnotiac, „na základe všeobecnej úpravy v § 451 ods. 1 je možné uplatňovať nárok na vydanie bezdôvodného obohatenia bez ohľadu na to, či spadá tento prípad pod jeden z osobitných prípadov upravených v § 451 ods. 2 a § 454.“¹⁷ Na druhej strane ale existujú autori, ktorí väčšmi súhlasia s názorom judikatúry argumentujúc jazykovým a systematickým výkladom ustanovení, ktoré skôr poukazujú na taxatívnosť výpočtu jednotlivých skutkových podstát a nemožnosť ich rozširovania, či nemožnosť aplikácie generálnej klauzuly samostatne.¹⁸

Aký možno teda z uvedeného vyvodiť záver? Je nepochybné, že inštitút bezdôvodného obohatenia je jedným zo základných a zásadných inštitútov občianskeho, resp. v širšom kontexte súkromného práva. Základná zásada bezdôvodného obohatenia, tak ako ju uvádza Pomponius je v súčasnosti svojou podstatou premietnutá do ustanovenia § 451 ods. 1 OZ, rovnako je však základnou zásadou súkromného práva. Zásada zároveň zodpovedá dobrým mravom a je základom alebo obsahom aj mnohých ďalších ustanovení Občianskeho zákonníka rozptýlených vo všetkých jeho systematických častiach.¹⁹ Argumentácia systematickými dôvodmi nemožnosti aplikácie generálnej klauzuly samostatne je neopodstatnená hneď z viacerých dôvodov. Prvým z nich je samotné dlhodobé vytýkanie zaradenia bezdôvodného obohatenia spolu s časťou venovanou zodpovednosti za škodu, nakoľko bezdôvodné obohatenie nie je zodpovednostným ale výlučne záväzkovým (ex lege) vzťahom,²⁰ druhým skutočnosť, že zo samotného umiestnenia ustanovenia § 451 ods. 1 OZ vo vzťahu k odseku 2 nie je možné dospieť k uvedeným záverom. Rovnako aplikovateľným argumentom sú

¹⁴ porov. ELIÁŠ, K., LAVICKÝ, P. in: ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. I. Svazek § 1- 487.*, Praha: Linde Praha, a. s. 2008, s. 1052 a nasl.

¹⁵ porov. HANDLAR, J. in: FIALA, P. et al.: *Občanské právo. 2., aktualizované a doplněné vydání.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 275

¹⁶ porov. ŠVESTKA, J. in: ŠVESTKA, J., DVORÁK, J.: *Občanské právo hmotné. Díl třetí: Záväzkové právo. Páte, jubilejní aktualizované vydání.*, Praha: Wolter Kluwer ČR, a. s., s. 520 a nasl.

¹⁷ VOJČÍK, P. et al.: *Občianske právo hmotné.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2012., s. 587

¹⁸ porov. NOVOTNÁ, M. in: LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné 2.* Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010., s. 370

¹⁹ porov. VOJČÍK, P. et al.: *Občianske právo hmotné.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2012., s. 586

²⁰ pozn. Paradoxne Legislatívny zámer Občianskeho zákonníka počíta s rovnakým zaradením právnej úpravy bezdôvodného obohatenia, i keď s pozmeneným názvom predmetnej hlavy.

dôvody vykonaných zmien po roku 1989 a ľpenie na judikatúre z predchádzajúceho obdobia sa javí spiatočnicke. Na systematickú ucelenosť prirodzeno-právneho prístupu odkazuje i literatúra, keď hovorí o potrebe uceleného systémového poňatia vzájomného vzťahu všeobecnej skutkovej podstaty a osobitných skutkových podstát, aby bolo možné postihnúť v prípade potreby i tie prípady bezdôvodného obohatenia, ktoré by inak nebolo možné zahrnúť do žiadnej z výslovne stanovených skutkových podstát.²¹ Argument týkajúci sa jazykového výkladu ustanovenia § 451 ods. 2 OZ sa javí byť nepochybným, i keď nie je ho možné vykladať bez prepojenia s ustanovením § 451 ods. 1 OZ, z výkladu ktorého nie je jasný úmysel zákonodarcu. Úmysel zákonodarcu nie je jasný v tomto prípade ani z jednotlivých dôvodových správ k Občianskemu zákonníku v jeho rôznych mutáciách a výklad je preto ponechaný na právnu teóriu a prax. V neposlednom rade je potrebné spomenúť i často sa vyskytujúci argument presahovania morálky do práva práve vďaka prirodzeno-právemu prístupu a prípadnému umožneniu demonštratívnosti skutkových podstát bezdôvodného obohatenia práve vďaka generálnej klauzule. Sú to práve dobré mravy v zmysle ustanovenia § 3 ods. 1, ktorých porušenie by mohlo byť subsumovateľné pod generálnu klauzulu a mohlo tak spôsobiť závažné narušenie právnej istoty a rozšírenie možností domáhania sa vydání bezdôvodných obohatení. Nie je ale právo tým nástrojom, ktorý má byť zároveň aj morálnym a nemá spravodlivosť kráčať ruka v ruke s morálkou?

Samotné rozuzlenie zdanlivo marginálneho, no v praktickej rovine závažného problému, ktorým je definitívne rozhodnutie sa o povahe inštitútu bezdôvodného obohatenia (a to konkrétne jeho prirodzeno-právnej alebo pozitivistickej koncepcii) súc potrebné, je nateraz ďaleko. Mementom ale pre slovenského zákonodarcu, ako aj odbornú verejnosť, by malo byť zakotvenie charakteru inštitútu bezdôvodného obohatenia v novom Českom Občianskom zákonníku, ktorý jednoznačne uprednostnil prirodzeno-právny prístup a demonštratívny výpočet jednotlivých skutkových podstát.²²

2.3. Inštitút bezdôvodného obohatenia a judikatúra

Bezdôvodné obohatenie a súvisiaca judikatúra nie je len rozhodovacia činnosť súdov vzťahujúca sa na základnú zásadu bezdôvodného obohatenia a vzťah jednotlivých skutkových podstát. Inštitút má mnoho ďalších aspektov, podmienok, a nejasností, ktoré sú rovnako predmetom bohatej judikatúry, na ktorú však v tomto príspevku neostáva dostatočný priestor. Nedá sa však aspoň marginálne nespomenúť, niektoré zo základných parciálnych problematík bezdôvodného obohatenia s odkazom na relevantnú, i keď pochopiteľne nie úplnú, judikatúru.

Okrem všeobecných dišpút uvedených vyššie je významnou i samotná problematika jednotlivých skutkových podstát bezdôvodného obohatenia,

²¹ porov. ŠVESTKA, J. in: ŠVESTKA, J., DVORÁK, J.: *Občanské právo hmotné. Díl třetí: Závazkové právo. Páte, jubilejní aktualizované vydání.*, Praha: Wolter Kluwer ČR, a. s., s. 520 a nasl.

²² § 2991 NOZ-ČR: „Bezduvodně se obohatí **zvláště ten**, kdo získá majetkový prospěch plněním bez právního důvodu, plněním z právního důvodu, který odpadl, protiprávním užitím cizí hodnoty nebo tím, že za něho bylo plněno, co měl po právu plnit sám.“

ich dotvárania, či subsumovania konkrétnych prípadov pod jednotlivé ustanovenia.²³ Množstvo judikátov sa venuje aj vzťahu medzi bezdôvodným obohatením a náhradou škody,²⁴ ale aj vzťahom k ďalším občianskoprávnym, či súkromnoprávnym inštitútom.²⁵

Bездôvodné obohatenie hoc zakotvené primárne v Občianskom zákonníku je inštitútom celého súkromného práva a ako také má svoj dopad i v praktickej rovine, o.i. aj na pracovnoprávne,²⁶ obchodnoprávne,²⁷ či rodinnoprávne vzťahy.²⁸

Okrem tu uvedených, existuje i množstvo ďalších rovín inštitútu bezdôvodného obohatenia a súvisiacej judikatúry, či už v otázkach premlčania alebo samotného vrátenia plnenia,²⁹ verejnoprávných aspektov inštitútu,³⁰ na ktoré však rozsah tohto článku nepostačuje.

Záver

Zákaz bezdôvodného obohatenia sa na úkor iného spredmetnený v základnej zásade bezdôvodného obohatenia prináša neustále nové a nové pohľady a napriek jeho zdanlivej jednoduchosti vyvstávajú nové a nové problémy. Niektoré z nich boli predmetom tohto článku. V prvej časti príspevok poukázal predovšetkým na historicko-právne súvislosti vývoja základnej zásady bezdôvodného obohatenia na území dnešnej Slovenskej republiky, spolu s nie príliš jasnými vyhlídkami vo vzťahu k právnej úprave bezdôvodného obohatenia de lege ferenda.

Druhá časť článku bola zameraná na pohľad judikatúry na bezdôvodné obohatenie a vzájomné ovplyvňovanie sa vo vzťahu ku konkrétnym ustanoveniam. Priestor bol venovaný judikatúre vzťahujúcej sa na samotnú základnú zásadu bezdôvodného obohatenia.

V samostatnej podkapitole príspevok pojednáva o značne páľčivom probléme charakteru inštitútu bezdôvodného obohatenia, ktorý je i po mnohých rokoch neustálym problémom. Poukázali sme na stále neexistujúce zjednotenie názorov tvorcov judikatúry a väčšej časti akademickej obce vo vzťahu k prirodzeno-právnomu, resp. pozitivistickému chápaniu inštitútu bezdôvodného obohatenia v korelácii s generálnou klauzulou, resp. základnou skutkovou

²³ porov. napr. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR zo dňa 09.12.1926 sp. zn. Rv II 281/26, Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR zo dňa 06.06.1930 sp. zn. Rv II 866/29, R 26/1975, R 1/1979, R 37/1982, R 30/1983, R 29/1989, R 109/1998, R 115/1999

²⁴ napr. pre vzťah bezdôvodného obohatenia a náhrady škody porov. Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČSR zo dňa 30.05.1923 sp. zn. Rv I 150/25, a predovšetkým R 26/1975, R 1/1979, R 25/1986 a pod.

²⁵ napr. vo vzťahu k nájmu R 64/2004, R 37/2007, R 4/2009, zhotoveniu veci na zákazku R 40/1986, poisťným zmluvám R 115/1999, a pod.

²⁶ porov. najmä R 26/1975, R 32/1977, R 32/1989, a pod.

²⁷ Porov. napr. R 109/1998, R 7/2006, a ďalšie.

²⁸ Predovšetkým týkajúce sa vyživovacej povinnosti ako napr. R 65/1965, R 74/1966, R 36/1969, R 1/1979, R 91/2000, alebo usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.03.2008, sp. zn.: 30 Cdo 477/2008, a pod.

²⁹ porov. napr. R 30/1977, R 40/1986, R 106/2003

³⁰ napr. v súvislosti s daňovým právom R 109/2003

podstatou v spojitosti s taxatívnym výpočtom jednotlivých konkrétne vymedzených skutkových podstát bezdôvodného obohatenia, s pokusom o zaujatie stanoviska a odôvodnenie zdanlivo správneho riešenia.

Parciálny priestor bol venovaný i ďalším významným rozhodnutiam vzťahujúcim sa na rôzne aspekty inštitútu bezdôvodného obohatenia. V týchto súvislostiach je na záver potrebné poukázať osobitne na skutočnosť existencie veľkého množstva rozhodovacej činnosti súdov Českej republiky a na druhej strane zanedbateľné množstvo rozhodnutí slovenských súdov od rozdelenia republík. Do budúcnosti by preto okrem úvah nad samotným charakterom inštitútu bolo vhodné sa zamyslieť aj nad širšími súvislosťami stavu slovenského práva všeobecne.

Mgr. Martin Hamřík
interný doktorand
Právnická fakulta

Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra

1. ELIÁŠ, K. a kol.: *Občanský zákoník. Velký akademický komentář. I. Svazek § 1- 487.*, Praha: Linde Praha, a. s., 2008, ISBN 978-80-7201-687-7
2. FEKETE, I.: *Občiansky zákonník - Veľký komentár 1. diel (§ 1 až § 459)*, Bratislava: Eurokódex 2011, 1255 s., ISBN 978-80-89447-50-3
3. FIALA, P. et al.: *Občanské právo. 2., aktualizované a doplněné vydání.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, 1000. s, ISBN 978-80-7357-948-7
4. LAZAR, J. a kol.: *Občianske právo hmotné, II. zv.*, Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2010, 550 s., ISBN 978-808078-346-4.
5. MOMMSEN, T., KRUEGER, P., WATSON, A.: *The Digest of Justinian. Vol. 1.*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1985, 1000 p., ISBN 0-8122-7945-X.
6. REBRO, K., BLAHO, P.: *Rímske právo. Štvrté prepracované a doplnené vydanie.*, IURA EDITION, 2010, 522 s., ISBN 978-80-8078-352-5.
7. ŠVESTKA, J. in: ŠVESTKA, J., DVORÁK, J.: *Občanské právo hmotné. Díl třetí: Závazkové právo. Páte, jubilejní aktualizované vydání.*, Praha: Wolter Kluwer ČR, a. s., 550 s., ISBN 978-80-7357-473-4
8. VOJČÍK, P. a kol.: *Občiansky zákonník – Stručný komentár*, Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2009., 1285 s., ISBN 978-80-8078-249-8.
9. VOJČÍK, P. et al.: *Občianske právo hmotné.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 637 s., ISBN 978-80-7380-402-2.

Základné zásady exekučného práva

Daniel Ivanko

Abstrakt

Exekučným konaním a exekúciou sa naplňa obsah pojmu práva na spravodlivý proces a práva na súdnu ochranu. Je jedným z druhov civilného procesu. Nakoľko základné zásady exekučného konania a exekúcie nie sú explicitne dané, je potrebné ich implicitne vyvodit' z platnej právnej úpravy. Cieľom predkladaného príspevku je vyhodnotiť vplyv základných zásad civilného procesu na aplikačnú prax súdov v exekučnom konaní a exekúcii.

Kľúčové slová

exekučné konanie, exekúcia, právne zásady, exekučný súd

Abstrakt

Enforcement proceedings and execution, as the fulfillment of the content of the right to a fair trial and judicial protection of the civilian part of the process. Since the basic principles of enforcement proceedings and execution are not explicitly given, they need to be implicitly inferred from the current legislation. The aim of the present paper is to evaluate the impact of the fundamental principles of civil procedure for the application practice of the courts in the enforcement process and execution.

Keywords

enforcement proceedings, repossession, legal principles, enforceable court

1 Úvod

Oblasť vykonávacieho konania je na okraji záujmu právnej vedy, no nepochybne si zaslúži pozornosť nielen vedeckých kruhov. Možno konštatovať, že exekučnému právu sa na území Slovenskej republiky nevenuje dostatočná pozornosť. Chýbajú kvalitní autori, ktorí by sa téme venovali intenzívne v zodpovedajúcej miere. V dostupnej domácej literatúre nie je problematika exekučného konania a exekúcie v dostatočnej miere rozpracovaná. Napriek zaraďovaniu exekučného konania do civilného procesu sa tomuto druhu civilného procesu venuje cielene málo autorov. Dostupná literatúra spočívajúca predovšetkým v komentovaných zneniach Exekučného poriadku je z väčšej časti len prepisovaním už dostatočne známych informácií, bez hlbšieho skúmania jednotlivých inštitútov. Na vzrastajúci význam exekučného konania a exekúcie upozornila napríklad aj Súdna rada Slovenskej republiky dňa 22.05.2012 prijatým uznesením číslo 1352, ktorým vyzvala ministra spravodlivosti SR na prijatie legislatívnych, organizačných a ekonomických opatrení vyplývajúcich z prerokovanej správy, keď v roku 2011 je enormný najmä vývoj exekučnej agendy, ktorá do značnej miery odčerpáva odborné kapacity, čas a prostriedky súdnictva. Skutočnosť, že na súdy došlo 552 093 návrhov na vydanie poverenia na vykonanie exekúcie a prebieha celkovo 2 160 770 exekúcií môže svedčiť o tom, že reálne

vymáhanie pohľadávok vzhľadom na platobnú neschopnosť mnohých dlžníkov je vyčerpané a vymožitelnosť práva (pohľadávok) sa stáva sociálnou a ekonomickou kategóriou. Z uvedených dôvodov by som rád v oblasti exekučného práva prispel svojim dielom.

Vzhľadom na tému medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov, som si vybral oblasť základných zásad exekučného konania a exekúcie v aplikačnej praxi slovenských súdov, ktorých rozhodnutia sú aj hlavným zdrojom z ktorého som pri písaní práce čerpal. Príspevok sa po všeobecnej druhej kapitole venuje jednotlivým zásadám a ich vplyvu na praktickú aplikáciu súdmi vyššej inštalácie, predovšetkým Ústavného súdu a Najvyššieho Slovenskej republiky. Rovnako tak v práci poukazujem na normatívne vyjadrenie zásad v Exekučnom poriadku.

Verím, že práca čitateľa svojim obsahom zaujme a prispeje svojim dielom k rozvíjaniu vedy exekučného práva na Slovensku.

2 Exekučné konanie a exekúcia

Exekučné konanie a exekúciu môžeme chápať ako právnymi normami upravený postup súdneho exekútora a exekučného súdu pri nútenom výkone súdnych a iných rozhodnutí, ktoré ukladajú povinnosť a ktoré povinné subjekty neplnia dobrovoľne. Cieľom je uspokojiť pohľadávku či nárok oprávneného (veriteľa) pokiaľ ju povinný (dlžník) neplní dobrovoľne. Prostriedkami dosiahnutia cieľa je právom regulovaný zásah do absolútnych majetkových práv povinného realizovaný proti jeho vôli.

V podmienkach Slovenskej republiky je od 01.09.2005 procesný postup núteného výkonu súdnych rozhodnutí upravený predovšetkým v Exekučnom poriadku¹, s dvomi výnimkami. Výkon súdnych rozhodnutí vo veciach výchovy maloletých sa uskutočňuje procesným postupom upraveným v Občianskom súdnom poriadku² a nútené vymáhanie súdnych rozhodnutí vo veciach súdnych poplatkov justičnou pokladnicou zrážkami zo mzdy a prikázaním pohľadávky³, sa uskutočňuje taktiež postupom upraveným v Občianskom súdnom poriadku.

Procesný postup upravený normami Exekučného poriadku ale tiež Občianskeho súdneho poriadku je napĺňaním obsahu pojmu právneho štátu a súčasťou realizácie ústavou garantovaného základného práva na súdnu a inú právnu ochranu. Súčasťou základného práva na súdnu a inú právnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 ústavy je aj podľa stabilnej judikatúry ústavného súdu (PL. ÚS 21/00, I. ÚS 5/00, II. ÚS 143/02, IV. ÚS 292/04) aj nútený výkon súdnych a iných rozhodnutí vrátane súdnej exekúcie podľa Exekučného poriadku. Aj podľa názoru Európskeho súdu pre ľudské práva by právo na súdnu ochranu zostalo iluzórnym, keby vnútroštátny právny poriadok umožňoval, aby konečné súdne rozhodnutie ostalo „neúčinné“ na škodu jednej zo strán. Výkon rozsudku alebo rozhodnutia súdu treba považovať za integrálnu súčasť procesu v zmysle čl. 6 ods. 1 Dohovoru

¹ zákon č. 233/1995 Z.z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov v znení neskorších predpisov

² zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

³ zákon č. 65/2001 Z.z. o správe a vymáhaní súdnych pohľadávok v znení neskorších predpisov

o ochrane ľudských práv a základných slobôd.⁴ S tým súvisia aj požiadavky nielen na legislatívu, ale aj aplikačnú prax, aby exekučné konanie a exekúcia prebiehali v požadovanej kvalite. Základné právo na súdnu ochranu totiž nespočíva len v práve domáhať sa súdnej ochrany, ale túto aj v určitej kvalite, t. j. zákonom ustanoveným postupom súdu dostať. Takto vymedzený obsah základného práva na súdnu ochranu sa uplatňuje aj v nútenom výkone súdneho a iného rozhodnutia.

Otázku, či ochrana poskytovaná súdnymi exekútormi podľa Exekučného poriadku je súdnou alebo inou právnou ochranou, treba zodpovedať v prospech záveru, že táto ochrana je súdnou ochranou. Tento záver vychádza z toho, že súdny exekútor je iba štátom určenou a splnomocnenou osobou na nútený výkon súdnych a iných rozhodnutí (ustanovenie § 2 Exekučného poriadku). Jeho činnosť závisí od toho, či mu súd vydá poverenie na vykonanie exekúcie (ustanovenie § 29 a nasl. Exekučného poriadku), a v celom rozsahu je viazaný rozhodnutiami exekučného súdu (ustanovenie § 3 Exekučného poriadku). Z toho vyplýva, že súdny exekútor by bez exekučného súdu nemohol začať a vykonávať exekučnú činnosť, pričom za jeho úkony nesie zákonnú zodpovednosť exekučný súd od vydania poverenia na vykonanie exekúcie až do jej skončenia niektorým zákonom dovoľeným alebo prikázaným spôsobom (ustanovenie § 44 a nasl. Exekučného poriadku). Ďalšie potvrdenie toho, že exekučnoprávna ochrana tvorí súčasť súdnej ochrany, vyplýva zo systému opravných prostriedkov v exekúcii podľa Exekučného poriadku. O opravných prostriedkoch, námietkach a ďalších obranách povinného i oprávneného rozhoduje výlučne exekučný súd, a to podľa pravidiel o funkčnej príslušnosti.⁵

3 Základné zásady exekučného práva

Exekučné právo zaraďuje právna teória v systéme práva pod verejné právo ako súčasť, či osobitnú časť občianskeho súdneho procesu.⁶ Legislatívne je vzťah Exekučného poriadku k Občianskemu súdnemu poriadku vyjadrený v ustanovení § 251 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku, podľa ktorého sa na výkon rozhodnutia a exekučné konanie použijú ustanovenia predchádzajúcich častí, ak tento osobitný predpis neustanovuje inak. Rozhoduje sa však vždy uznesením. Vychádzajúc zo znenia § 251 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku, použitie ustanovení Občianskeho súdneho poriadku v konaní upravenom Exekučným poriadkom je viazané na podmienku, že Exekučný poriadok neustanovuje inak. „Ide o priame, a nie primerané použitie, hoci primeranosť nemožno so zreteľom na tento druh civilného procesu vylúčiť.“⁷ Uvedenému záveru zodpovedá aj odôvodnenie uznesenia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, podľa ktorého exekučné konanie je postup súdu, súdneho exekútora a účastníkov konania pri nútenom výkone judikovaného práva. Ide o osobitný typ občianskeho súdneho konania.

⁴ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. III. ÚS 266/07-45 zo dňa 06. 05. 2008

⁵ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. PL. ÚS 21/00-45 zo dňa 15. 11. 2000

⁶ MAŽÁK, J. a kol. Základy občianskeho procesného práva. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 809 s. ISBN 978-80-8078-745-3, str. 15

⁷ MAŽÁK, J.: Komentár k Občianskemu súdnemu poriadku 99/1963 Zb. k § 251, 01.01.2009, ASPI

Exekučné konanie je upravené Exekučným poriadkom a subsidiárne Občianskym súdnym poriadkom. Neexistuje žiadne ustanovenie právneho predpisu (ani iný relevantný dôvod), ktoré by osobitne vyňalo trovy exekúcie spomedzi trov konania podľa § 137 Občianskeho súdneho poriadku.⁸ Ak je teda exekučné konanie a exekúcia súčasťou základného práva na súdnu ochranu a je súčasťou občianskeho procesného práva, potom základné zásady občianskeho procesného práva by mali byť aplikovateľné aj v exekučnom konaní a exekúcii. Vyvodzovanie základných zásad exekučného konania bude závisieť predovšetkým od posúdenia otázky, či exekučné konanie je konaním sporovým, alebo nespоровým. Aplikčná prax súdov ho v zásade zaraďuje medzi konanie nespоровé, avšak bez hlbšieho skúmania dôvodov jeho zaradenia. Ako uvádza odôvodnenie rozhodnutia Najvyššieho súdu, exekučné konanie nie je totiž konaním sporovým. Cieľom tohto konania je nútený výkon vykonateľného rozhodnutia, t. j. vynútenie plnenia priznaného týmto rozhodnutím.⁹ S uvedeným záverom nemožno súhlasiť. Jedným z dvoch základných odlišovacích znakov sporového a nespоровého konania je, či možno konanie začať aj bez návrhu. Exekučné konanie je vždy konaním návrhovým, čo nepochybne vyplýva zo znenia ustanovenia § 36 ods. 1 Exekučného poriadku. Jedinou výnimkou, aj keď nejde o exekučné konanie ale o výkon rozhodnutia, je uvedená v ustanovení § 6 ods. 4 zákona č. 65/2001 Z.z. o správe a vymáhaní súdnych pohľadávok v znení neskorších predpisov, podľa ktorého vymáhanie súdnej pohľadávky začína justičná pokladnica z úradnej moci. Aj v prípadoch osobitného postupu podľa § 45 ods. 4 Exekučného poriadku, kedy súd udelí poverenie na vykonanie exekúcie z úradnej moci sa ale zároveň vyžaduje, aby bol súdu doručený návrh na výkon cudzieho rozhodnutia podľa medzinárodnej zmluvy. Druhým odlišovacím znakom je či sa uplatňuje zásada prejednávacia, alebo vyšetrovacia. V závislosti od štádia, v ktorom sa exekučné konanie a exekúcia nachádza, vystupuje do popredia jedna, alebo druhá zásada. V prospech vyšetrovacej zásady možno uviesť, že okresný súd je nielen oprávnený, ale aj povinný skúmať zákonnosť exekučného titulu v ktoromkoľvek štádiu už začatého exekučného konania a nielen v súvislosti s vydaním poverenia na vykonanie exekúcie, a to napr. aj pre účely zistenia existencie dôvodu, pre ktorý by bolo potrebné už začaté exekučné konanie zastaviť.¹⁰ V prospech prejednej zásady možno uviesť znenie § 50 ods. 1 Exekučného poriadku, podľa ktorého námietky musia byť odôvodnené a na dodatočne uvedené dôvody sa neprihliadne. Na vyššie uvedené rozpory reagoval aj Ústavný súd Slovenskej republiky, ktorý uviedol, že exekučné konanie je s prihliadnutím na jeho predmet, ktorým je nútený výkon vykonateľného rozhodnutia, v zásade nespоровým konaním. S prihliadnutím na už citovaný právny názor ústavného súdu týkajúci sa povinnosti exekučného súdu kedykoľvek počas exekúcie prihliadať na všetky predpoklady pre zákonné vedenie exekúcie vrátane existencie po formálnej a materiálnej stránke vykonateľného exekučného titulu sa ale nespоровý charakter exekučného konania stráca. Je to tak

⁸ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 6Cdo/148/2010 zo dňa 28. 02. 2011

⁹ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 6 Cdo/207/2011 zo dňa 10. 10. 2012

¹⁰ uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. I. ÚS 456/2011-19 zo dňa 23. 11. 2011

aj z dôvodu, že samotný účastník exekučného konania je oprávnený domáhať sa za splnenia zákonom ustanovených podmienok toho, aby exekučný súd vyhlásil exekúciu za neprípustnú a zastavil ju, teda v konečnom dôsledku zabránil zásahu do svojho právneho postavenia.¹¹ Z vyššie uvedených dôvodov nie je možné prijať jednoznačný záver, že exekučné konanie je konaním nesporovým. S istou dávkou abstrakcie možno uviesť, že spor vzniká už podaním návrhu na vykonanie exekúcie, nakoľko povinný dobrovoľne uloženú povinnosť nesplnil. Okrem predmetu exekučného konania, ktorým je nútený výkon vykonateľného rozhodnutia, je aj vo svetle aplikačnej praxe exekučné konanie rovnocenné so základným civilným konaním, keďže je súčasťou základného práva na súdnu ochranu a na konanie sa použijú ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku, ak Exekučný poriadok neustanovuje inak. Exekučné konanie je konaním sporovým, s využitím prvkov typických pre konanie nesporové. Základné zásady občianskeho procesného práva, sú teda aj základnými zásadami exekučného práva. Vyjadrené explicitne nie sú, je potrebné ich implicitne odvodiť od platnej právnej úpravy.

3.1 Zásada rovnosti účastníkov konania

Podstata tejto zásady spočíva v tom, že všetci účastníci občianskeho súdneho konania majú rovnaké procesné práva a povinnosti, ktoré uplatňujú a plnia za rovnakých procesných podmienok, bez zvýhodnenia alebo diskriminácie niektorej z procesných strán.¹² Účastníkov vymedzuje Exekučný poriadok v ustanovení § 37. Účastníkmi sú oprávnený, povinný a v časti rozhodovania o trovách exekúcie aj súdny exekútor. V exekučnom konaní a exekúcii sa zásada rovnosti účastníkov súdmi aplikuje, nakoľko všeobecné súdy musia dbať na to, aby zabezpečili taký prístup k súdnej ochrane v exekučnom konaní, ktorý nie je diskriminačný¹³, vzhľadom na osobitný predmet konania s niektorými výnimkami. Napríklad bremeno tvrdenia a dôkazu preniesla na stranu povinného, keď je praxou prijímaný záver, že dôkaz o zániku dlhu zaťažuje v konaní o výkon rozhodnutia (exekučnom konaní) povinného.¹⁴ Vo svetle uvedeného názoru sa od oprávneného vyžaduje iba tvrdenie o existencii dlhu, bez jeho preukázania. Povinnému sa uložila aj povinnosť preukázať svoje tvrdenie. Je zrejmé, že oprávnený nemá ako preukázať nesplnenie dlhu povinným (nemožnosť preukázania neexistencie splnenia dlhu), na strane druhej v prípadoch exekučných titulov priznávajúcich právo na opakované plnenie, je žiadúce, aby mal oprávnený povinnosť tvrdenia za aké konkrétne obdobie dlh vznikol. V uvedenej súvislosti sa aplikačná prax priklonila v štádiu exekučného konania o vydanie poverenia súdnemu exekútorovi k záveru, že súd vychádza z tvrdení oprávneného uvedených v návrhu a z exekučného titulu.¹⁵ Povinný nemá teda v uvedenom štádiu rovnocenné postavenie s oprávneným, vychádza sa len z tvrdení oprávneného čo je odôvodnené tým, že poverenie na

¹¹ uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. IV. ÚS 583/2012-10 zo dňa 22. 11. 2012

¹² MAZÁK, J. a kol. Základy občianskeho procesného práva. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 809 s. ISBN 978-80-8078-745-3, str. 27

¹³ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky I. ÚS 164/2004 zo dňa 13. 01. 2005

¹⁴ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 83/2002 zo dňa 30. 07. 2002

¹⁵ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp.zn. 4Cdo/159/2009 z 16. 06. 2009

vykonanie exekúcie je individuálny právno-aplikačný akt, ktorý má priame právne účinky len voči osobe súdneho exekútora. Ide o procesný úkon exekučného súdu adresovaný súdnemu exekútorovi, na základe ktorého súdny exekútor môže začať vykonávať exekúciu (§ 36 ods. 2 druhá veta Exekučného poriadku) a ktorým súdny exekútor preukazuje svoje oprávnenie exekúciu vykonávať. Poverenie na vykonanie exekúcie však nemá priame právne účinky voči osobe povinného, preto povinný voči nemu ani nemôže využiť žiadne opravné prostriedky (§ 44 ods. 2 Exekučného poriadku).¹⁶ V prípadoch zamietnutia žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie, toto rozhodnutie súdna prax doručovala aj z vyššie uvedených dôvodov do rúk len oprávnenému, prípadne aj súdnemu exekútorovi. Podľa Najvyššieho súdu Slovenskej republiky však Exekučný poriadok neustanovuje, že by sa uznesenie, ktorým sa žiadosť o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie zamietla, a naň nadväzujúce potvrdzujúce uznesenie odvolacieho súdu, nedoručovali jednému z účastníkov konania – povinnému,¹⁷ čo viedlo exekučné súdy k zmene dovtedajšej praxe. Vo fáze rozhodovania súdu o udelení poverenia súdnemu exekútorovi tak môžu nastať dve odlišné situácie. V prípade jeho udelenia sa poverenie doručuje len súdnemu exekútorovi. V prípade neudelenia sa rozhodnutie doručuje oprávnenému a povinnému a až po právoplatnosti súdnemu exekútorovi. Zásada rovnosti účastníkov sa však vo fázach konania o námietkach povinného proti exekúcii, námietkach povinného proti trovám exekúcie, návrhu na zastavenie exekúcie, návrhu na odklad exekúcie uplatňuje v plnom rozsahu. Napríklad pri návrhu na odklad exekúcie má uvedená zásada aj svoje legislatívne vyjadrenie, keď sa podľa ustanovenia § 56 ods. 1 Exekučného poriadku, prihliada tak na záujmy povinného ako aj chráni práva oprávneného, ktorý nemôže byť odkladom vážne poškodený. V súvislosti s rovnosťou účastníkov možno uviesť aj nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktorým rozhodol o nesúlade niektorých ustanovení Exekučného poriadku s Ústavou, pretože oprávnení z notárskych zápisníc vyhotovených podľa ustanovenia § 41 ods. 2 Exekučného poriadku, ktorí nie sú bankami, sú znevýhodnení oproti bankám, pretože ich notárske zápisnice, inak zákonom uznané ako všeobecné exekučné tituly (potvrdzuje to aj znenie ustanovenia § 274 písm. f) Občianskeho súdneho poriadku), nezakladajú právomoc exekučných orgánov na ich nútené vykonanie iba z dôvodu iného postavenia týchto oprávnených.¹⁸

V súčasnosti možno v súdnej praxi badať zásah do rovného postavenia účastníkov konania. Pokiaľ sa rozhodcovské konanie týka sporu z iného než spotrebiteľského právneho vzťahu, ustanovenia zákona o rozhodcovskom konaní, ktoré umožňujú účastníkovi tohto konania, aby namietal nedostatok právomoci rozhodcovského súdu pre neexistenciu alebo neplatnosť rozhodcovskej zmluvy (§ 21 ods. 2) a aby žalobou podanou na príslušnom súde sa domáhal zrušenia

¹⁶ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5Cdo/205/2011 z 01. 02. 2012; uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. III. ÚS 45/08-20 zo dňa 07. 02. 2008

¹⁷ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 M Cdo 12/2009 zo dňa 29. 04. 2010

¹⁸ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. PL. ÚS 21/00-45 zo dňa 15. 11. 2000

rozhodcovského rozsudku pre neplatnosť rozhodcovskej zmluvy (§ 40 ods. 1 písm. c) zákona č. 244/2002 Z.z.), vylučujú skúmanie právomoci rozhodcovského súdu v exekučnom konaní. V týchto ustanoveniach sa totiž premieta klasická rímska právna zásada (princíp) „vigilantibus iura scripta sunt“ („práva patria bdelym“ alebo „nech si každý stráži svoje práva“ alebo „zákony sú písané pre bdelych“). Nevyužitie postupu podľa týchto ustanovení v iných než spotrebiteľských veciach znamená stratu možnosti skúmať a spochybňovať rozhodcovskú zmluvu a tým aj právomoc rozhodcovského súdu v exekučnom konaní, pretože inak by tieto ustanovenia strácali svoj zmysel - boli by nadbytočné.¹⁹ Vo svetle uvedeného záveru môže exekučný súd posudzovať platnosť uzavretej rozhodcovskej zmluvy (doložky) len v prípadoch, keď sa jednalo o spotrebiteľský vzťah. V ostatných prípadoch rozhodcovskú doložku skúmať nemôže. Uvedený záver podľa môjho názoru porušuje zásadu rovnosti účastníkov, keď povinný – spotrebiteľ je vnímaný odlišne ako povinný – nespotrebitel'. Uvedené tiež neguje povinnosť exekučného súdu skúmať či exekučný titul je formálne a materiálne vykonateľný, teda aj to, či exekučný titul vydal orgán na to oprávnený.

V súvislosti so zásadou rovnosti účastníkov poukazujem aj na to, že exekučný poriadok neobsahuje vôbec úpravu náhrady a platenia trov, jedným z účastníkov konania a to povinným. To viedlo súdnu prax, ale aj teóriu k záveru, že právo na náhradu trov exekúcie podľa § 200 ods. 1 Exekučného poriadku nemôže vzniknúť povinnému; takéto právo nemožno vyvodiť ani z § 203 ods. 1 Exekučného poriadku, lebo toto ustanovenie rieši len vzťah vzniknutý medzi exekútorom a oprávneným.²⁰ S uvedeným nemožno súhlasiť, aj z dôvodov porušenia zásady rovného postavenia účastníkov konania a exekučný súd v prípadoch, keď vzniknú povinnému v exekúcii náklady spojené s úspešným bránením sa voči neprípustnej exekúcii, ktorej neprípustnosť spôsobil oprávnený, môže o týchto nákladoch povinného rozhodnúť aj v exekúcii. Pri rozhodovaní o týchto trovách exekučný súd aplikuje ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku, pričom musia byť splnené nasledovné podmienky: súd zastavuje exekúciu z dôvodov zavinených oprávneným (§ 146 ods. 2 prvá veta Občianskeho súdneho poriadku), povinný podal exekučnému súdu návrh na prisúdenie náhrady trov konania (§ 151 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku), povinnému vznikli trovy potrebné na účelné uplatňovanie práva (§ 142 ods. 1 a § 137 Občianskeho súdneho poriadku). Po zohľadnení týchto podmienok, pokiaľ budú kumulatívne splnené, je možné zaviazat' oprávneného na náhradu tých trov, ktoré v exekučnom konaní a exekúcii vznikli povinnému a zabezpečiť tak rovnosť účastníkov aj v týchto prípadoch.

Rovnosť oprávnených osôb navrhujúcich vykonanie súdnej exekúcie zabezpečuje aj § 46 ods. 2 Exekučného poriadku, ktoré je zákonným premietnutím ústavného princípu rovnosti účastníkov súdneho konania, ktorý je ustanovený v čl.

¹⁹ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 6 M Cdo 9/2012 zo dňa 16. 01. 2013

²⁰ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 M Cdo 12/2004 uverejnené v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov SR 3/2007 pod číslom 36 na str. 46

47 ods. 3 ústavy, v rovnakom rozsahu aj pre súdnu exekúciu. Tento účel je nielen dovolený, ale aj úplne legitímny a použitý prostriedok na jeho zákonné vyjadrenie je adekvátny cieľu núteného výkonu súdnych a iných rozhodnutí.²¹

3.2 Zásada konania vo veci bez zbytočných prietáhov

Pokiaľ ide o právo na prerokovanie veci bez zbytočných prietáhov súdom, je pod konaním, v ktorom sa takáto vec prerokováva, potrebné rozumieť aj konanie o výkon rozhodnutia vzhľadom na skutočnosť, že ústava nevyníma takéto konanie, v ktorom sa poskytuje súdna ochrana, z povinnosti súdov konať bez zbytočných prietáhov.²² Uvedenú zásadu možno v exekučnom konaní a exekúcii odvodiť predovšetkým od normatívneho vyjadrenia viacerých poriadkových lehôt. Lehoty sú ukladané tak účastníkom konania napríklad povinnému na podanie námietky zaujatosti súdneho exekútora, na podanie námietok proti trovám exekúcie, na podanie námietok proti exekúcii, ako aj súdnemu exekútorovi na predloženie návrhu na vykonanie exekúcie súdu, na predloženie návrhu na pripustenie zmeny účastníkov konania súdu, ale aj tretím osobám napríklad na podanie námietky proti udelenému príklepu. Rovnako tak Exekučný poriadok ukladá poriadkové lehoty aj exekučnému súdu, napr. na udelenie poverenia, na rozhodnutie o námietkach, na rozhodnutie o odklade, o zmene účastníka a podobne. Na strane druhej, napriek uvedenie viacerých poriadkových lehôt, ich nedodržanie nie je sankcionované priamo, nespôsobuje následok v podobe fikcie vzniku či už negatívneho alebo pozitívneho rozhodnutia. V súlade s uvedenou zásadou, je súdny exekútor povinný začať vykonávať exekúcie v poradi, v akom mu boli doručené návrhy na vykonanie exekúcie, s výnimkou pohľadávok na výživné. Za napĺňanie uvedenej zásady je potrebné považovať aj nemožnosť prerušenia konania, ak osobitný zákon, napr. zákon o konkurze a reštrukturalizácii neustanovuje inak.

Napĺňaniu zásady konania vo veci bez zbytočných prietáhov zodpovedá aj možnosť oprávneného kedykoľvek v priebehu exekučného konania podať návrh na zmenu súdneho exekútora, čo umožňuje oprávnenému v prípadoch nekonania súdneho exekútora dosiahnuť jeho zmenu. Na rozhodnutie o zmene súdneho exekútora ustanovuje Exekučný poriadok poriadkovú lehotu pre exekučný súd.

Legislatívou však ostáva nepovšimnutá možnosť opakovane podávať rovnaké podania. V prípade podávania návrhov na zastavenie exekúcie v spojení s odkladom exekúcie, nemôže súdny exekútor vykonávať len úkony smerujúce k zabezpečeniu majetku povinného. Aj keď odklad exekúcie z tých istých dôvodov nemôže byť povolený opakovane, exekučný poriadok neobsahuje úpravu opakovane podávaných návrhov na odklad exekúcie alebo na zastavenie exekúcie z tých istých dôvodov.

3.3 Dispozičná zásada

Uvedená zásada sa plne uplatňuje v exekučnom konaní, keďže exekučné konanie je vždy konaním návrhovým. V súvislosti s uvedenou zásadou je výlučne

²¹ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 49/2003 zo dňa 10. 01. 2005

²² nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. III. ÚS 15/2003-114 zo dňa 05. 09. 2003

na oprávnenom, kedy, v akej výške, či ktorému súdnemu exekútorovi podá návrh na vykonanie exekúcie. Rovnako tak môže podaný návrh vziať kedykoľvek späť, napríklad podľa § 38 ods. 3 alebo § 57 ods. 1 písm. c) Exekučného poriadku. Dispozičná zásada sa prejavuje aj pri dražbe nehnuteľnosti, ktorá je možná len po predchádzajúcom súhlase oprávneného. Dispozičnou zásadou je ovládané aj postavenie povinného, ktorý disponuje oprávnením podávať námietky, návrh na zastavenie, či návrh na odklad exekúcie.

Dispozičná zásada uplatňujúca sa v postavení súdneho exekútora závisí od toho, či vystupuje ako účastník konania alebo ako vykonávateľ a núteného výkonu. V prípadoch, keď vystupuje ako účastník konania, teda v časti rozhodovania o trovách exekúcie (konanie o námietkach proti trovám exekúcie, o námietkach proti ďalším trovám exekúcie, rozhodovanie o trovách exekúcie pri zastavení exekúcie, rozhodovanie o zastavení exekúcie z dôvodu nezaplatenia preddavku) je jeho konanie ovládané zásadou dispozičnou, teda či a v akej výške si trovy exekúcie, prípadne preddavok na trovy exekúcie uplatňuje. V prípadoch keď vystupuje v postavení vykonávateľa núteného výkonu exekučného titulu sú jeho dispozičné oprávnenia obmedzené. Súdny exekútor nie je oprávnený rozhodovať či prijme alebo odmietne podaný návrh na vykonanie exekúcie. Rovnako je povinný vykonávať exekúcie v poradi, v akom mu boli doručené návrhy na vykonanie exekúcie, s výnimkou pohľadávok na výživnom. Čiastočne možno hovoriť o dispozičných oprávneniach súdneho exekútora pri voľbe spôsobu vykonania exekúcie, ktorý určí súdny exekútor s výnimkou potreby zabezpečenia súhlasu v prípade exekúcie predajom nehnuteľnosti.

3.4 Prejednacia zásada

Podstata prejednacej zásady spočíva v tom, že procesná povinnosť tvrdiť skutočnosti, ktoré majú význam pre rozhodnutie vo veci samej (povinnosť tvrdenia), ako aj procesná povinnosť navrhovať dôkazy na preukázanie týchto tvrdených skutočností je záležitosťou účastníkov konania.²³ Táto zásada je v exekučnom konaní modifikovaná v závislosti od fázy, v ktorej sa nachádza. Vo fáze podania návrhu na vykonanie exekúcie je oprávnenému uložená povinnosť tvrdenia a tiež povinnosť preukázania exekučného titulu s doložkou právoplatnosti a vykonateľnosti, s výnimkami podľa jednotlivých exekučných titulov. Oprávnenému je taktiež v prípadoch, ak sa to, čo rozhodnutie ukladá povinnému, viaže na splnenie podmienky, alebo na splnenie vzájomnej povinnosti, uložená povinnosť preukázať, že sa podmienka splnila, alebo že svoju vzájomnú povinnosť voči povinnému sám už splnil. Exekučný súd je teda povinný v každom štádiu exekučného konania skúmať, či oprávnený pripojil k návrhu listinu vydanú alebo overenú oprávneným orgánom, z ktorej je zjavné, že došlo ku skutočnosti, na ktorú je čas plnenia viazaný. Bez predloženia takejto listiny nie je oprávnený sám

²³ MAZÁK, J. a kol. Základy občianskeho procesného práva. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 809 s. ISBN 978-80-8078-745-3, str. 34

posúdiť, či nastala vykonateľnosť rozhodnutia a teda možnosť jeho núteného výkonu.²⁴

Fáza rozhodovania exekučného súdu o žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie je už ovládaná zásadou vyšetrovacou. V prípadoch využitia dispozičných oprávnení účastníkov konania spolupôsobia popri sebe tak prejednacía ako aj vyšetrovacía zásada. Súdna prax zaujala stanovisko, že aj keď exekučný súd nemá povinnosť vykonať dôkazy, ktoré účastníci nenavrhnú, resp. nepredložia, v rámci konania o námietke proti exekúcii, v zmysle ustanovení § 57 Exekučného poriadku a § 58 ods. 1 Exekučného poriadku v spojení s § 120 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku túto vyhľadávaciu povinnosť má s ohľadom na možnosť existencie dôvodu pre zastavenie exekúcie.²⁵ Prejednacía zásada sa prejavuje naplno napríklad v prípadoch rozhodovania o odklade exekúcie podľa § 56 ods. 1 Exekučného poriadku, kedy je povinnosť povinného tvrdiť a preukázať skutočnosti uvedené v hypotéze právnej normy.

3.5 Vyšetrovacía zásada

Vyšetrovacía zásada sa podľa súdnej praxe prejavuje v exekučnom konaní a exekúcii od obdržania žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie. Exekučný súd je totiž povinný zamietnuť žiadosť súdneho exekútora o vydanie poverenia na vykonanie exekúcie, ak už pri postupe podľa § 44 ods. 2 Exekučného poriadku vyjde najavo existencia relevantnej okolnosti, so zreteľom na ktorú je nútený výkon rozhodnutia neprípustný.²⁶ Rovnako tak exekučný súd rozhodne o zastavení exekúcie kedykoľvek v priebehu konania, len čo zistí, že sú dané dôvody na ukončenie núteného vymáhania pohľadávky. To znamená, že všeobecný súd je povinný v priebehu celého exekučného konania ex officio skúmať, či sú splnené všetky predpoklady na vedenie takéhoto konania.²⁷ Súdna exekúcia môže byť nariadená len na základe titulu, ktorý je vykonateľný po stránke formálnej a materiálnej. Ak bude exekúcia podľa titulu, ktorý tieto požiadavky nespĺňa, aj napriek tomu nesprávne nariadená, musí byť v každom štádiu konania i bez návrhu zastavená.²⁸ Predpokladom na zákonné vedenie exekúcie je existencia vykonateľného rozhodnutia po materiálnej aj formálnej stránke. Súčasťou predpokladov na vykonateľnosť exekučného titulu je, že exekučný titul bol vydaný orgánom na vydanie takéhoto rozhodnutia príslušným. Ak rozhodnutie vydal nepríslušný orgán, ide o právny akt nulitný, ktorý v exekučnom konaní nie je možné vykonať, nakoľko nejde o akt štátnej správy, resp. verejnej moci. Nulitný akt nikoho nezaväzuje a hľadá sa na neho akoby neexistoval.²⁹ Podľa Najvyššieho súdu je exekučný súd vždy povinný skúmať, či rozhodnutie uvedené v návrhu na vykonanie exekúcie je skutočne exekučným titulom v zmysle Exekučného poriadku, najmä či bolo vydané orgánom s

²⁴ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 M Cdo 22/2008 zo dňa 24. 02. 2010)

²⁵ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2 M Cdo 3/2009 zo dňa 29. 04. 2012

²⁶ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 3 Cdo 146/2011 zo dňa 13. 10. 2011

²⁷ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. IV. ÚS 181/2011-16 zo dňa 12. 05. 2011

²⁸ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Cdo 164/96 zo dňa 27. 01. 1997

²⁹ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 MCdo 20/2008 zo dňa 22. 04. 2009

právomocou na jeho vydanie. Exekučný súd je povinný skúmať túto podmienku ex officio, a to už pri vydaní poverenia na vykonanie exekúcie, prípadne neskôr počas celého exekučného konania a v prípade zistenia nedostatku materiálnej vykonateľnosti je povinný exekúciu aj bez návrhu zastaviť.³⁰

Vyšetrovacía zásada je legislatívne vyjadrená predovšetkým v ustanoveniach § 44 ods. 2, 58 ods. 1, § 55 ods. 2 Exekučného poriadku, na ktoré nadväzuje napríklad § 59 Exekučného poriadku. Uvedenú zásadu vyjadril aj Ústavný súd, keď uviedol, že okresný súd je nielen oprávnený, ale aj povinný skúmať zákonnosť exekučného titulu v ktoromkoľvek štádiu už začatého exekučného konania a nielen v súvislosti s vydaním poverenia na vykonanie exekúcie, a to napr. aj pre účely zistenia existencie dôvodu, pre ktorý by bolo potrebné už začaté exekučné konanie zastaviť.³¹

Osobitným spôsobom je vyšetrovacía zásada vyjadrená voči osobe súdneho exekútora, ktorý má podľa ustanovenia § 57 ods. 4 Exekučného poriadku povinnosť predložiť vec súdu bezodkladne po tom, ako nadobudne pochybnosti alebo zistí, že sú dôvody na zastavenie exekúcie alebo čiastočné zastavenie exekúcie.

3.6 Zásada voľného hodnotenia dôkazov, priamosti, verejnosti, ústnosti a kontradiktórnosti

Uvedená zásada platí pre exekučné konanie, aj keď na tomto mieste je potrebné poukázať na to, že podľa § 122 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku súd vykonáva dokazovanie na pojednávaní. Nakoľko konanie exekučného súdu sa vykonáva zásadne bez pojednávania, je na zamyslenie, akým spôsobom vykonáva súd dokazovanie. V štádiu, pri ktorom súd skúma, či žiadosť o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie alebo návrh na vykonanie exekúcie alebo exekučný titul nie sú v rozpore so zákonom (§ 44 ods. 2 Exekučného poriadku), sa vychádza z tvrdení oprávneného v návrhu na vykonanie exekúcie a z exekučného titulu. V tomto štádiu súd nevykonáva dokazovanie (ako procesnú činnosť súdu osobitne upravenú v ustanoveniach § 122 až § 124 O.s.p.) – postačujúce je totiž, ak sú rozhodujúce skutočnosti dostatočne osvedčené okolnosťami vyplývajúcimi zo spisu, vrátane do neho založených listín. Vzhľadom na to sa oboznamovanie s obsahom listín, ktoré je zamerané na posúdenie splnenia podmienok konania a predpokladov pre vyhovieť žiadosti súdneho exekútora o poverenie na vykonanie exekúcie, nemusí vykonávať na pojednávaní a za prítomnosti oprávneného a povinného.³² Dôkazy teda v zásade exekučný súd nevykonáva v zmysle príslušných ustanovení Občianskeho súdneho poriadku, nakoľko pojednávania sa v zásade nenariaďujú. Spravidla sa činnosť exekučného súdu obmedzuje na oboznamovanie s obsahom zabezpečených listín. V súvislosti s uvedenou činnosťou je potrebné dbať na to, aby exekučný súd umožnil účastníkom oboznámiť sa s obsahom zabezpečených listín. Predovšetkým pri odlišných tvrdeniach účastníkov je potrebné zabezpečiť,

³⁰ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 11/2011 zo dňa 23. júna 2011

³¹ uznesenie Ústavného súdu SR č. k. I. ÚS 456/2011-19 zo dňa 23. 11. 2011

³² uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Cdo 74/2012 zo dňa 10. 01. 2013

aby ich vyjadrenia boli zaslané druhej strane. V praxi zatiaľ nebola jednoznačne vyriešená povinnosť nariaďovať v exekučných veciach pojednávanie, konanie a rozhodovanie v exekučných veciach bez nariaďovania pojednávania je tolerované. Je ale potrebné poukázať na to, že incidenčné konanie má charakter samostatného sporového konania prejednávaneho v rámci konania exekučného. Na incidenčné konania sa primerane vzťahujú ustanovenia tretej časti Občianskeho súdneho poriadku, teda i zásada ústnosti a priamosti. Charakter kontradiktórneho sporového konania vyžaduje navrhovanie dôkazných prostriedkov sporovými stranami a vykonanie pojednávania. Ústavný súd zastáva názor, že ak exekučný súd vykonáva dokazovanie (za účelom zisťovania, či sú splnené predpoklady pre odklad exekúcie), musí sa v takomto prípade v súlade s ustanovením § 122 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku nariaďovať pojednávanie³³, no ani v tejto prejednávanej veci nevedlo nenariadenie pojednávania Ústavný súd k záveru, že nenariadením pojednávania došlo k zásahu do práva na súdnu ochranu. Najvyšší súd k otázke nariaďovania pojednávania v exekučných veciach zaujíma vo viacerých svojich uzneseniach záver, že na oboznamovanie sa s obsahom listín, ktoré je zamerané na posúdenie splnenia podmienok konania a predpokladov pre vyhovieť žiadosti súdneho exekútora o poverenie na vykonanie exekúcie, nemusí vykonávať na pojednávaní a za prítomnosti oprávneného a povinného. Namietaným postupom súdov nebola oprávnenej znemožnená realizácia jej procesných oprávnení.³⁴ Uvedený záver „odobril“ aj Ústavný súd Slovenskej republiky, keď v odôvodnení svojho rozhodnutia uviedol, že Najvyšší súd dal primeranú odpoveď (nenariadenie pojednávania) aj na tieto námietky, keď uviedol: V preskúmvanej veci dospelo exekučné konanie do štádia posudzovania splnenia tých zákonom stanovených procesných predpokladov, za ktorých súd poverí exekútora vykonaním exekúcie. Dovoláním je napadnuté rozhodnutie vydané v tomto štádiu exekučného konania. Po podaní žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie exekučný súd preskúmava žiadosť o udelenie poverenia, návrh na vykonanie exekúcie a exekučný titul z hľadiska ich súladu so zákonom. Pri tom medzitým skúma, či návrh na vykonanie exekúcie má všetky náležitosti, či je k návrhu pripojený exekučný titul opatrený potvrdením (doložkou) o vykonateľnosti, či je exekučný titul materiálne vykonateľný, či sú oprávnený a povinný osobami uvedenými v exekučnom titulu a či sú splnené všeobecné podmienky konania v zmysle § 103 O. s. p.. V štádiu, pri ktorom súd skúma, či žiadosť o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie alebo návrh na vykonanie exekúcie alebo exekučný titul nie sú v rozpore so zákonom (§ 44 ods. 2 Exekučného poriadku), sa vychádza z tvrdení oprávneného v návrhu na vykonanie exekúcie a z exekučného titulu. V tomto štádiu súd nevykonáva dokazovanie (ako procesnú činnosť osobitne upravenú v ustanoveniach § 122 až 124 O. s. p.) – postačujúce je totiž ak sú rozhodujúce skutočnosti dostatočne osvedčené okolnosťami vyplývajúcimi zo spisu, vrátane do neho založených listín. Vzhľadom na to sa oboznamovanie s obsahom listín, ktoré je zamerané na posúdenie splnenia

³³ nález Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. III. ÚS 60/04-70 zo dňa 19. 05. 2004

³⁴ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Cdo 122/2011 zo dňa 09. 02. 2012

podmienok konania a predpokladov pre vyhovieanie žiadosti súdneho exekútora o poverenie na vykonanie exekúcie, nemusí vykonávať na pojednávaní a za prítomnosti oprávneného a povinného. Ak teda dovolateľka vyvodzuje existenciu procesnej vady konania v zmysle § 237 písm. f) OSP z toho, že súdy vykonali „dokazovanie“ bez nariadenia pojednávania a v jej neprítomnosti, ide o námietku neopodstatnenú. Namietaným postupom súdov nebola oprávnenej znemožnená realizácia jej procesných oprávnení. Toto odôvodnenie Najvyššieho súdu k námietkam sťažovateľky považuje Ústavný súd tiež za jasné, logické a právne akceptovateľné a vo vzťahu k nálezu Ústavného súdu sp. zn. III. ÚS 60/04 z 19. mája 2004, na ktorý sa sťažovateľka odvoláva, Ústavný súd uvádza, že v uvedenej veci išlo o iný prípad, a to zisťovanie, či boli splnené predpoklady na odklad exekúcie v zmysle § 56 ods. 2 Exekučného poriadku, čo však nie je vec totožná s vecou sťažovateľky. Z tohto dôvodu Ústavný súd nemohol dospieť k záveru o porušení základného práva sťažovateľky na verejné prerokovanie veci v prítomnosti účastníka konania podľa čl. 48 ods. 2 ústavy na základe jej argumentácie opierajúcej sa o nález ústavného súdu sp. zn. III. ÚS 60/04 z 19. mája 2004.³⁵ V prípade inej prejednávanej sťažnosti sa Ústavný súd vyjadril, že ku sťažovateľkou v sťažnosti uvedenej námietke, že krajský súd v danej veci „použil dodatočný dôvod pre odopretie uznania rozhodcovského rozsudku, o ktorom sa prvostupňový súd vôbec nezmienil,“ a už aj preto jej mala byť daná možnosť vyjadriť sa k tejto záležitosti pri nariadenom ústnom pojednávaní, poznamenáva, že už uznesenie Okresného súdu sp. zn. Eb 96/97 z 19. novembra 2002 na str. 3 v tomto zmysle „zmienku“, ku ktorej sa sťažovateľka mala možnosť vyjadriť, napr. vo svojom odvolaní proti uvedenému rozhodnutiu.³⁶

Na uvedené sa snažil reagovať zákonodarca, aj keď nie z vyššie uvedených príčin, ktorý novelou Exekučného poriadku účinnou od 9. augusta 2012 zákonom č. 230/2012 Z.z. doplnil k § 57 odsek 5 v znení „(5) Ak súd rozhoduje podľa odseku 1 písm. g) a k), nariadi pojednávanie. Po právoplatnosti uznesenia o vyhlásení exekúcie za neprípustnú súd exekúciu zastaví.“ Po viacerých výhradách súdov, bolo uvedené ustanovenie novelizované zákonom č. 335/2012 Z.z., ktorým sa s účinnosťou od 1. januára 2013 uvedený odsek 5 z § 57 vypustil a v § 58 sa za odsek 1 vložil nový odsek 2, ktorý znie: "(2) Ak súd rozhoduje podľa § 57 ods. 1 písm. k), nariadi pojednávanie; ak rozhoduje podľa § 57 ods. 1 písm. a) až j), môže nariadiť pojednávanie, ak je to nevyhnutné pre objasnenie veci." V dôvodovej správe zákonodarca uviedol, že pozmeňujúci návrh v novele Exekučného poriadku reaguje na poslednú novelu Exekučného poriadku, ktorá zaviedla povinné pojednávanie pri rozhodovaní o zastavení exekúcie. Vzhľadom na nie jednoznačný prístup k výkladu platnej právnej úpravy sa navrhuje, aby sa pôvodne zamýšľaný cieľ právnej úpravy, „pojednávať tam kde je to vzhľadom na povahu veci potrebné“ dosiahol jednoznačnou formuláciou, z ktorej bude zrejmé, že obligatórne sa pojednávanie nariadi len pri rozhodovaní vo veciach podľa § 57 ods. 1 písm. k), pričom pri rozhodovaní o zastavení exekúcie podľa § 57 ods. 1 sa pojednávanie

³⁵ uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. III. ÚS 264/2012-19 zo dňa 19. 06. 2012

³⁶ uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 261/2005 zo dňa 14. 12. 2005

nariadi tam, kde je to potrebné, čo sú spravidla prípady štandardných incidenčných sporov. Uvedenými zmenami zákonodarca podľa môjho názoru necitlivo vstúpil do ustálenej súdnej praxe. V praxi sa totiž aj bez týchto úprav, síce ojedinele, v prípade potreby pojednávania nariaďovali. Uvedené ustanovenie je v časti fakultatívneho nariaďovania pojednávania nadbytočné a mäťúce. Pokiaľ je v Exekučnom poriadku výslovne upravená možnosť nariadiť pojednávanie iba v prípadoch zastavenia exekúcie podľa § 57 ods. 1 písm. a) až j) Exekučného poriadku, nie je potom v ostatných prípadoch rozhodovania exekučného súdu (napr. o námietkach) nariaďovania pojednávania možné? Exekučný poriadok nezakazuje nariaďovanie pojednávania, no na strane druhej obsahuje osobitnú úpravu, kedy pojednávanie treba nariadiť a kedy pojednávanie možno nariadiť, teda v ostatných prípadoch pojednávanie nariadiť nemôže? Uvedený záver si zákonodarca zrejme neuvedomil.

Z uvedených dôvodov ustupuje v exekučných konaniach a exekúciu do úzadia aj zásada priamosti, verejnosti a ústnosti, avšak len v dôsledku akceptovanej aplikačnej praxe exekučnými súdmi. Ich čiastočnému zastretiu však nemožno pripisovať význam porušenia práva na súdnu ochranu, čo však nemožno jednoznačne uviesť pri nedostatkoch nariaďovania pojednávania v prípadoch vykonávania dokazovania.

3.7 Zásada jednotnosti konania a zákonného poriadku

Pre exekučné konania exekúciu platia obe zásady. Zásada jednotnosti konania sa prejavuje predovšetkým v konaní exekučného súdu, a pri viacerých úkonoch účastníkov. Možnosť podať návrh na zastavenie či odklad exekúcie nie je koncentrovaná na určitý úsek exekučného konania. Rovnako tak exekučný súd môže kedykoľvek, keď zistí že podmienky konania nie sú splnené exekúciu zastaviť. Naproti tomu podanie námietok proti exekúcii je možné len v určitom časovom úseku, rovnako tak ako aj ich odôvodnenie. Zásada zákonného poriadku sa viac prejavuje v úprave úkonov a konania súdneho exekútora. Právna úprava pri jednotlivých spôsoboch vykonania exekúcie obsahuje podrobne úpravu poradia aj vykonávania jednotlivých úkonov súdnym exekútorom. Poradie jednotlivých úkonov, ich forma a spôsob vykonania musí súdny exekútor dodržať. V súvislosti s uvedenou zásadou by som rád poukázal aj na odôvodnenie uznesenia a prelomenie zásady právoplatne rozhodnutej veci. Nad rámec odôvodnenia tohto uznesenia ústavný súd dodáva, že právoplatné rozhodnutie o zastavení exekúcie nie je prekážkou rozhodnutej veci na začatie exekučného konania o novom návrhu na vykonanie exekúcie medzi tými istými účastníkmi z toho istého právneho dôvodu, za predpokladu úspešnosti sťažovateľa v právnej veci proti povinnej o zaplatenie 3 319,29 € s príslušenstvom vedenej Krajským súdom v Košiciach pod sp. zn. 3 Cb 4/2008.³⁷

³⁷ uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky č.k. IV. ÚS 452/2011-35 zo dňa 20. 10. 2011

3.8 Zásada hospodárnosti

Zásadou hospodárnosti je ovládané aj exekučné konanie a exekúcia, a jej legislatívne vymedzenie môžeme nájsť predovšetkým v ustanoveniach § 61a ods. 1 Exekučného poriadku, podľa ktorého exekúciou nemožno postihnúť majetok alebo práva, ktoré podľa tohto zákona alebo podľa osobitných predpisov nepodliehajú exekúcii alebo sú z exekúcie vylúčené, alebo na ktoré je exekúcia neprípustná a rovnako tak v § 61b Exekučného poriadku, podľa ktorého exekúciu možno vykonať len v rozsahu pohľadávky vyplývajúcej z exekučného titulu, jej príslušenstva a trov exekúcie (§ 57 ods. 3); to neplatí, ak sa exekúcia vykonáva predajom hnutelnej veci, ktorá sa nedá rozdeliť, alebo predajom nehnuteľnosti a povinný nemá dostatok iného majetku, z ktorého by bolo možné uspokojiť pohľadávku oprávneného. Uvedené obsahuje limity voľnosti súdneho exekútora dané mu § 64 Exekučného poriadku. Zásada hospodárnosti sa prejavuje aj pri trovách exekúcie, keď podľa § 200 ods. 1 druhej vety Exekučného poriadku, oprávnený a exekútor majú nárok na náhradu trov potrebných na účelné vymáhanie nároku. Zákonodarca jednoznačne určuje, že nie všetky trovy vzniknuté v exekučnom konaní a exekúcii musí povinný (prípadne oprávnený) znášať. Možnosť nárokovania náhrady trov konania je limitovaná ich potrebou na účelné vymáhanie nároku. Uvedenú účelnosť posudzuje exekučný súd v prípadoch rozhodovania o námietkach proti trovám exekúcie, proti ďalším trovám exekúcie a pri obligatórnom rozhodovaní o trovách exekúcie pri jej zastavení. Podľa môjho názoru má možnosť posúdiť účelnosť trov oprávneného aj vo fáze rozhodovania o žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie. Súd totiž posudzuje aj súlad podaného návrhu na vykonanie exekúcie so zákonom, a súčasťou návrhu býva spravidla aj vyčíslenie trov oprávneného. Súd by mohol žiadosť o udelenie poverenia zamietnuť v tej časti, v ktorej sa navrhujú vymáhať aj trovy exekúcie oprávneného, ktoré neboli potrebné na účelné vymáhanie nároku. V § 203 ods. 1 a ods. 3 Exekučného poriadku uvádza zákonodarca aj pojem nevyhnutných trov exekúcie. Tento pojem je zrejme užší a súd preto pri náhrade trov exekúcie podľa uvedených ustanovení bude posudzovať nie ich potrebnosť na účelné vymáhanie nároku, ale ich nevyhnutnosť.

V súvislosti so zásadou hospodárnosti by som rád upriamil pozornosť aj na problematiku plurality účastníkov v exekučnom konaní. Podľa odôvodnenia rozhodnutia Najvyššieho súdu, pre účely exekučného konania je potrebné niektoré otázky plurality subjektov riešiť výkladom. Ak pôjde o spoločenstvo oprávnených, ktoré je solidárne, nič nebráni tomu, aby návrh podal jeden z oprávnených alebo viacerí oprávnení. Každý z oprávnených sa totiž môže domáhať celého plnenia. Exekučný titul však môže znieť aj na plnenie viacerým oprávneným, avšak plnenie je presne rozdelené osobitne pre každého oprávneného. V takom prípade sa môže každý z oprávnených domáhať len plnenia, ktoré je uvedené v exekučnom titule vo vzťahu k jeho osobe. Ak exekučný titul neurčuje, na akú sumu má ten ktorý oprávnený nárok, v takom prípade sa má za to, že podiely oprávnených sú rovnaké. Pri pasívnej solidarite má oprávnený možnosť domáhať sa celého plnenia voči ktorémukoľvek povinnému. Ten povinný, ktorý splní celý dlh, má samozrejme právo voči ostatným povinným domáhať sa zaplatenia toho, čo plnil za nich z titulu

bezdôvodného obohatenia. Ak podiel spoločne zaviazaných povinných nie je v exekučnom titule uvedený a nie je vyslovená solidárna zodpovednosť, aj v tomto prípade sa má za to, že dlh povinných je delený a oprávnený sa môže s úspechom domáhať na každom povinnom plnenia iba v rozsahu podielu pripadajúceho na povinného. Podľa názoru dovolacieho súdu vychádzal odvolací súd v prejednávanej veci zo správneho záveru, že procesné spoločenstvo účastníkov je prípustné len u oprávnených, ktorí vychádzajú z toho istého exekučného titulu. Pri povinných, so zreteľom na spôsoby exekúcie, je spoločenstvo pojmovovo vylúčené, a preto sa musí konať voči každému povinnému osobitne. Platí to aj pre oprávnených, ktorí nie sú uvedení v jednom exekučnom titule.³⁸ K uvedenému, podľa mňa nesprávne výkladu by som rád uviedol, že žiadne z ustanovení Exekučného poriadku nevyklučuje, aby na strane povinných vystupovalo viac účastníkov. Podľa § 251 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku sa na exekučné konanie použijú ustanovenia prvej až piatej časti Občianskeho súdneho poriadku, ak Exekučný poriadok neustanovuje inak. Exekučný poriadok obsahuje iba čiastkovú úpravu účastníkov konania v § 37, v ktorej nevyklučuje použitie ustanovení § 90 až § 94 Občianskeho súdneho poriadku a neobsahuje osobitnú úpravu plurality subjektov na strane oprávneného, alebo povinného. Rovnako ustanovenie § 37 Exekučného poriadku neupravuje napríklad ani procesnú spôsobilosť, ktorú posudzuje exekučný súd podľa § 20 Občianskeho súdneho poriadku, alebo zastúpenie, ktoré posudzuje exekučný súd podľa § 22 až § 31a OSP a podobne. Podľa § 91 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku, ak je navrhovateľov alebo odporcov v jednej veci niekoľko, koná každý z nich sám za seba. Pokiaľ pôjde vychádzajúc z exekučného titulu o spoločenstvo povinných, ktoré je solidárne, má oprávnený možnosť domáhať sa celého plnenia voči ktorémukolvek z povinných. Pokiaľ sa oprávnený podaním jedného návrhu na vykonanie exekúcie domáha plnenia od obidvoch povinných súčasne, exekučnému súdu nebráni žiadne zákonné ustanovenie udeliť súdnemu exekútorovi poverenie na vykonanie exekúcie v prípade pasívneho solidárneho spoločenstva povinných. Súdny exekútor totiž po udelení poverenia postupuje pri vykonávaní exekúcie voči každému z povinných osobitne, so zreteľom na jednotlivé spôsoby a možnosti uspokojenia vymáhanej pohľadávky. Voči každému z povinných vedie súdny exekútor exekúciu spôsobom samostatným, voči každému môže použiť iné spôsoby vykonávania exekúcie, každému povinnému sa listiny doručujú osobitne. Napríklad upovedomenie o začatí exekúcie sa doručuje každému povinnému do vlastných rúk samostatnou zásielkou, príkaz na začatie exekúcie prikázaním pohľadávky z účtu v banke na zablokovanie sumy vo výške pohľadávky a jej príslušenstva vydáva a doručuje súdny exekútor pre každý účet vedený bankou v prospech jednotlivých povinných samostatne. Rovnako ako je vylúčené, aby sa proti povinnému, ktorý je právnickou osobou viedla exekúcia zrážkami zo mzdy, tento spôsob uspokojenia pohľadávky môže súdny exekútor zvoliť len pri povinnom, ktorý je fyzickou osobou. Súdny exekútor so zreteľom na spôsoby vykonávania exekúcie vedie exekúciu voči každému z povinných samostatne, na

³⁸ uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5Cdo 7/2010 zo dňa 29. 03. 2011

čo nemá vplyv udelené jedno poverenie na vykonanie exekúcie ani jedna spisová značka. Vymáhaním pohľadávky voči solidárne zaviazaným povinným jedným súdnym exekútorom a na exekučnom súde vedeným exekučným konaním pod jednou spisovou značkou sa taktiež predchádza možnému vzniku sporov, ktoré pri vymáhaní jednej pohľadávky na základe jedného exekučného titulu voči viacerým solidárne zaviazaným povinným rôznymi súdnymi exekútormi a vedenými rôznymi exekučnými súdmi mohli vzniknúť, napríklad pri vymožení celého plnenia od viacerých povinných, nehospodárnym zvyšovaním trovy exekúcie a podobne. Pokiaľ ide o odôvodnenie uznesenia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky tento vychádza zo situácie keď v danej veci trpel vadami predovšetkým exekučný titul. Pokiaľ ide o odôvodnenie na str. 8 uvedeného uznesenia, ide čiastočne o citácie z dvoch rôznych komentárov k Exekučnému poriadku, keď úvodná časť druhého odseku je z diela JUDr. Jaroslava Krajča: Komentár Exekučný poriadok, procesný postup exekútora, procesný postup exekučného súdu, Eurounion s.r.o., jún 2009, ISBN 978-80-89374-07-6 zo strany 106, a záver je z komentára Prof. JUDr. Jána Mazáka PhD.: Komentár k Exekučnému poriadku 233/1995 Z.z.: § 37, 01.02.2002, ASPI. JUDr. Jaroslav Krajčo však vo svojom komentári na strane 105 ďalej uvádza, že aj pre účely exekučného konania treba vychádzať z právnej úpravy spoločenstva účastníkov v ustanoveniach § 91 Občianskeho súdneho poriadku, ktoré umožňuje, aby na jednej alebo i na oboch sporných stranách vystupovalo viacero subjektov. Ak tomu tak je, hovoríme o procesnom spoločenstve. Podľa toho, či je v tej istej veci viac oprávnených alebo povinných, delíme spoločenstvo na aktívne alebo pasívne.³⁹ Nakoľko Exekučný poriadok aplikáciu ustanovenia § 91 Občianskeho súdneho poriadku v exekučnom konaní nevylučuje, je podľa ustanovenia § 251 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku prípustná. Žiadne z ustanovení Exekučného poriadku ani Občianskeho súdneho poriadku nebráni možnosti, aby sa pri solidárne zaviazaných povinných vychádzajúcich z jedného exekučného titulu viedla exekúcia jedným exekútorom voči viacerým povinným pod jednou spisovou značkou, nakoľko konkrétne spôsoby vykonávania exekúcie určuje súdny exekútor vždy voči každému jednotlivému povinnému samostatne.

4 Záver

Ako vyplynulo z predchádzajúcich častí príspevku, exekučné konanie a exekúcia je ovládané všeobecnými zásadami platnými pre občianske súdne konanie. Vzhľadom na to, že sa jedná o osobitný druh občianskeho súdneho konania, sa niektoré zásady prejavujú výraznejšie, niektoré menej. V tomto druhu procesu možno vidieť aj určité odlišnosti, z ktorých najvýraznejšiu vidím v nemožnosti zaradiť ho ani pod sporové ani pod nesporevé konanie. Vzhľadom na zásah do absolútnych majetkových práv povinných osôb, kladie proces zvýšený dôraz na ingerenciu súdnej moci. V súvislosti so základnými zásadami v exekučnom konaní a exekúcii, je nevyhnutné vychádzať zo základnej

³⁹ KRAJČO, J.: Komentár Exekučný poriadok; Bratislava, EUROUNION spol. s r.o., 2009, ISBN 978-80-893-74-07-6, s.391

charakteristiky tohto konania, ktoré sa zásadne odlišuje od základného, nachádzacieho konania. Cieľom základného konania je deklarovat' alebo konštituovat' na základe autoritatívneho rozhodnutia súdu právo, oprávnenie, alebo povinnosť. Cieľom exekučného konania je zabezpečiť vynútenie takéhoto rozhodnutia oprávnenému subjektu z takéhoto rozhodnutia proti vôli povinného subjektu. Exekučné konanie je ovládané predovšetkým dispozičnou zásadou s viacerými výnimkami v prospech zásady prejednávacej, ktorá súvisí s implicitne vyvoditeľnou zásadou ochrany práv povinného, ktorú zabezpečuje tak exekučný súd ako aj súdny exekútor. Vo vykonávaní konaní môžeme taktiež nájsť zásadu primeranosti, zdržanlivosti a proporcionality, ktoré zabezpečujú v konaní ochranu oprávnených záujmov povinného. V menšej miere sa využíva zásada ústnosti, verejnosti priamosti a kontradiktórnosti, čo súvisí predovšetkým ustálenou praxou exekučných súdov. V zásade porušenie týchto zásad civilného procesu nemá za následok porušenie práva na súdnu ochranu.

Aj keď sa môže na prvý pohľad zdať, že ústredným vykonávateľom je súdny exekútor, treba uviesť, že za jeho úkony nesie zákonnú zodpovednosť exekučný súd. Štát síce preniesol na súdneho exekútora časť svojich právomocí, no zároveň má zodpovednosť za jeho úkony. Právne postavenie exekútora je ustanovené tak, že v rámci deľby verejnej (štátnej) moci sa exekútor podieľa na realizácii základného práva na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. Na súdneho exekútora vykonávajúceho exekučnú činnosť treba v zmysle uvedeného hľadiť ako na orgán, ktorému je zverený výkon verejnej (štátnej) moci v rozsahu ustanovenom zákonom, a to Exekučným poriadkom a subsidiárne Občianskym súdnym poriadkom. Takýto stav považujem za dlhodobu neudržateľnú. Súdny exekútor má niesť za svoje konanie a „rozhodovanie“ aj plnú zodpovednosť. Prenesením zodpovednosti za zákonné vedenie exekúcie na exekučný súd dochádza k popretiu zodpovednosti súdneho exekútora podľa ustanovenia § 33 Exekučného poriadku. Nedostatočným a nedôsledným spôsobom vymedzená zodpovednosť súdneho exekútora v exekučných veciach prenáša celú zodpovednosť na štát. Štát tak zodpovedá aj za nezákonné vedenie exekúcie súdnym exekútorom. Nároky na výkon exekútorského povolania sa majú v blízkej budúcnosti zvýšiť, zaviesť sa účinnejší dohľad nad činnosťou súdnych exekútorov a nanovo sa upraviť systém vyvodzovania disciplinárnej zodpovednosti. Predpokladá to pripravovaná novela Exekučného poriadku, ktorú Ministerstvo spravodlivosti SR predloží do medzirezortného pripomienkového konania najneskôr v prvej polovici budúceho mesiaca.

Pevne verím, že predloženým príspevkom sa podarilo naplniť jeho cieľ a v zodpovedajúcom rozsahu objasniť základné zásady exekučného konania a exekúcie, a za pomoci súdnych rozhodnutí pútavou formou uviesť čitateľa, ktorému ďakujem ak sa čítaním dostal až na koniec tejto vety, do tejto oblasti právnej vedy.

JUDr. Daniel Ivanko
externý doktorand
Fakulta práva

Použitá literatúra

1. FICOVÁ, S. a kol.: Exekučný poriadok: Komentár, Praha, C.H.BECK, 2011, 592 s. ISBN 9788074003356
2. HROMÁDKOVÁ, L.-HORVÁTH,E.: Exekučný poriadok s komentárom; Poradca číslo 2-3/2011; Žilina, Poradca s.r.o., 2010, 352 s. ISSN 1335-1583
3. KRAJČO, J.: Komentár Exekučný poriadok; Bratislava, EUROUNION spol. s r.o., 2009, 600 s. ISBN 978-80-893-74-07-6
4. LISČÁK, J.: Exekúcie (príručka exekučného práva, Martin, Matica slovenská, 2004, 337 s. ISBN 80-7090-753-3
5. MAZÁK, J.: Komentár k Exekučnému poriadku 233/1995 Z.z.: § 200 – 203, 01.02.2002, ASPI
6. MAZÁK, J. a kol. Základy občianskeho procesného práva. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 809 s. ISBN 978-80-8078-745-3
7. TOMAŠOVIČ, M.: Exekučný poriadok s komentárom; Žilina, Poradca podnikateľa s.r.o., 2006, 294 s. ISBN 80-88931-41-X

Zásada lex specialis a jej ne/správna aplikácia v súdnej praxi Vedľajší účastník v exekučnom konaní

Vladimír Filičko

Abstrakt

V súlade so súčasnou judikatúrou súdov Slovenskej republiky, a to hlavne rozhodnutím Najvyššieho súdu SR vydaným v konaní vedenom pod sp. zn.: 1 Cdo/106/2008 dňa 25. novembra 2008 a rozhodnutím Najvyššieho súdu SR vydaným v konaní vedenom pod sp. zn.: 6 Cdo/207/2011 dňa 10. októbra 2012, považoval autor hlavne v intenciách práva na ochranu spotrebiteľa za dôležité posúdiť otázku prípustnosti vedľajšieho účastníctva v exekučnom konaní. Podľa názorov Najvyššieho súdu SR prezentovaných v uvedených rozhodnutiach, na ktoré sa odvolávajú všeobecné sudy SR pri rozhodovaní v danej veci, je intervencia vedľajšieho účastníka v exekučnom konaní vylúčená. Základom práce autora bolo posúdenie špeciálnej právnej úpravy účastníkov exekučného konania obsiahnutej v zákone č. 233/1995 Z.z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti v znení neskorších zmien a predpisov (Exekučný poriadok) a všeobecnej úpravy účastníkov občianskeho konania obsiahnutej v zákone č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok. Pre posúdenie správnosti resp. nesprávnosti tohto postupu sa autor zaoberá charakterom exekučného konania z pohľadu jeho sporovosti resp. nespоровosti a následne tento postup hodnotí v intenciách zákona č. 250/2007 Z.z. o ochrane spotrebiteľa a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov. V záverečnej časti sa autor zaoberá úvahami typu de lege ferenda, a navrhuje zmenu právnej úpravy.

Kľúčové slová

lex specialis, vedľajší účastník, exekučné konanie

Abstract

In accordance with current case law Slovak courts, especially the Supreme Court decision issued in proceedings below. sp. no.: 1 Cdo/106/2008 on 25 November 2008 and the decision issued by the Supreme Court in proceedings under file. no.: 6 Cdo/207/2011 on 10 October 2012, the author takes mainly along the lines of consumer protection law is important to consider the admissibility of the intervention in the enforcement process. In the opinion of the Supreme Court presented in these decisions relied on by the ordinary courts of the Slovak Republic to decide in this case, the intervention intervene in enforcement proceedings excluded. The basis of the work of the author was to assess the special legislation participants enforcement procedure contained in the Act no. 233/1995 Coll on Court Executors and Execution, as amended, and regulations (Execution Order) and the General Regulations of the civil procedure contained in the Act no. 99/1963 Coll. Civil Procedure. To assess the correctness respectively. inaccuracy of this procedure, the author deals with the nature of the enforcement procedure in terms of its sporovosti respectively. nespоровosti and then evaluate this approach within the purview of the Act no. 250/2007 Coll on consumer protection and on the

Law of the Slovak National Council. 372/1990 Coll. on misdemeanors, as amended. In the final chapter, there are considerations of de lege ferenda, and proposes to amend the legislation.

Keywords

lex specialis, intervener participant, enforcement proceedings

Úvod

Právo spotrebiteľov na svoju ochranu sa v podmienkach Slovenskej republiky, v súvislosti so vstupom do Európskej únie, značne posilnilo. Napriek prijatiu viacerých ustanovení a predpisov posilňujúcich ich ochranu, stále dochádza k porušovaniu a obchádzaniu inštitútov určených na ich ochranu. Riešenie problematiky vedľajšieho účastníctva v exekučnom konaní je veľmi závažnou a dôležitou témou práve v súvislosti s ochranou spotrebiteľa. Napriek tomu, že podľa ust. § 45 zákona č. 244/2002 Z.z. o rozhodcovskom konaní exekučný súd aj bez návrhu povinného zastaví exekučné konanie, ak zistí nedostatok arbitrality, prekážku rei iudicateam, alebo ak exekučný súd dospeje k záveru, podľa ktorého rozhodcovský rozsudok zaväzuje účastníka rozhodcovského konania na plnenie, ktoré je objektívne nemožné, právom nedovolené alebo odporuje dobrým mravom¹, prebieha v súčasnosti niekoľko tisíc nezákonne vedených exekúcií. V tejto situácii, kedy je hlavne voči spotrebiteľom (najmä voči osobám s najnižším stupňom vzdelania a pochádzajúcim z najslabších „sociálnych vrstiev obyvateľstva“) vedených množstvo nezákonných exekúcií, exekúcií vedených na základe neplatných rozhodcovských rozsudkov a notárskych zápisníc, by pripustenie vedľajších účastníkov, najmä združení na ochranu spotrebiteľa, intervenujúcich na strane neznačných spotrebiteľov, umožnilo aspoň čiastočné napravenie tohto nezákonného stavu. Uvedené potvrdzuje taktiež to, že pri spotrebiteľských zmluvách, vzhľadom na vyššiu mieru odbornosti tejto sféry sa limity úvah súdu o tom, kto je priemerným spotrebiteľom diferencujú tak, že na priemerného spotrebiteľa nemôže byť kladená potreba byť právne znalý (a už vôbec nie právne vzdelaný), preto sa mu pri spotrebiteľských zmluvách priznáva väčšia ochrana ako vo sfére nekalej súťaže, nakoľko podľa našej právnej úpravy a aj doterajšej judikatúry na neprimeranosť v zmluvných dojednaniach majú súdy povinnosť prihliadať ex offo.² Na mieste je však otázka čo v prípade, ak si tieto povinnosti súdy neplnia a spotrebiteľia sa svojich práv nie sú schopní domáhať? Občianske združenia založené za účelom ochrany práv spotrebiteľov by v rámci prebiehajúcich nezákonných exekúcií podnikli k dôslednejšiemu dodržiavaniu zákonov, tak zo strany dodávateľov ako i zo strany súdov.

¹ MOLNÁR, P. Rozumné hranice ochrany spotrebiteľa v procesnom práve. *Zborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2012*. Praha: Leges, 2012, 211 s. ISBN: 978-80-87576-45-8

² GRABAN, A. Priemerný spotrebiteľ z pohľadu objektivizácie súdneho uváženia. *Zborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2012*. Praha: Leges, 2012, 206 s. ISBN: 978-80-87576-45-8

Najvyšší súd Slovenskej republiky

Podľa súčasnej judikatúry a rozhodovacej praxe všeobecných súdov Slovenskej republiky je intervencia vedľajšieho účastníka v exekučnom konaní vylúčená. V skratke možno povedať, že všeobecné súdy odmietajú pripustenie vedľajšieho účastníka generálne a tento svoj postup odôvodňujú tým, že:

- „podľa Exekučného poriadku môžu byť účastníkmi exekučného konania len oprávnený a povinný, poprípade súdny exekútor“ a tým, že
- „účinky vzniku vedľajšieho účastníctva môžu nastať len v takom konaní, v ktorom sa môže naplniť jeho zmysel a účel, teda „pomoc v spore“ niektorému z účastníkov. Takýmto konaním môže byť zásadne len sporové konanie. V exekučnom konaní je z povahy veci vedľajšie účastníctvo vylúčené. Exekučné konanie nie je totiž konaním sporovým.“

Odmietnutie účasti vedľajšieho účastníka v praxi vyzerá prevažne tak, že vedľajší účastník, najčastejšie združenie na ochranu spotrebiteľa, vstúpi prostredníctvom svojho podania (napr. návrh na vyhlásenie exekúcie za neprípustnú a na jej zastavenie) do exekučného konania na strane povinného – spotrebiteľa. Následne po tom, čo sa oprávnený – dodávateľ o takomto úkone dozvie, vznesie námietku neprípustnosti vedľajšieho účastníctva, na čo všeobecné súdy v lepšom prípade odpovedia uznesením, ktorým dôjde k odmietnutiu intervencie vedľajšieho účastníka (stále je však možné podať opravný prostriedok). V horších prípadoch, kedy už možno hovoriť taktiež o porušení práva na súdnu ochranu podľa čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky³ a práva na spravodlivé súdne konanie podľa čl. 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, vedľajšiemu účastníkovi len oznámia, že jeho pripustenie nie je možné s odkazom na rozhodnutie Najvyššieho súdu SR vydané v konaní vedenom pod sp. zn.: 1 Cdo/106/2008 dňa 25. novembra 2008, alebo rozhodnutie Najvyššieho súdu SR vydané v konaní vedenom pod sp. zn.: 6 Cdo/207/2011 dňa 10. októbra 2012, a že o jeho návrhu vôbec nebudú rozhodovať.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 1 Cdo/106/2008

Súd prvého stupňa v danej veci zastavil exekučné konanie voči vedľajšiemu účastníkovi, ktorým bola Sociálna poisťovňa. V odôvodnení uznesenia poukázal na ustanovenie § 37 ods. 1 Exekučného poriadku, podľa ktorého účastníkmi konania sú oprávnený a povinný; iné osoby sú účastníkmi len v tej časti konania, v ktorej im toto postavenie priznáva zákon, a ak súd rozhoduje o trovách exekúcie, účastníkom konania je aj poverený exekútor. Na odvolanie oprávneného odvolací súd potvrdil uznesenie súdu prvého stupňa. V odôvodnení uznesenia uviedol, že nedošlo k prevodu alebo prechodu povinnosti povinného na iný subjekt, v exekučnom konaní na strane povinného teda nemôže vystupovať iná osoba ako žalovaný v zmysle exekučného titulu, a to ani v pozícii vedľajšieho účastníka, keďže vzhľadom na charakter konania vedľajšie účastníctvo v exekučnom konaní neprichádza do úvahy. Vedľajší účastník môže vystupovať iba v sporovom konaní, v ktorom účastníci vystupujú v postavení navrhovateľa a odporcu, pričom

³ ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

podmienkou je existencia právneho záujmu vedľajšieho účastníka na víťazstve v spore tohto účastníka, na ktorého stranu do sporového konania pristúpil; exekučné konanie takýmto konaním nie je. Najvyšší súd v prejednávacom prípade uviedol, že vedľajšie účastníctvo, ako inštitút len základného konania je už zo svojej podstaty (určenia) v exekučnom konaní pojmovovo vylúčené.

Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 6 Cdo/207/2011

Do predmetného konania sa vo fáze jeho prejednávania na dovolacom súde snažilo vstúpiť občianske združenie na ochranu spotrebiteľa ako vedľajší účastník na strane povinného. Predmetom prejednávanej veci bolo rozhodovanie o udelení poverenia súdnemu exekútorovi.

Najvyšší súd preskúmal vec a dospel k záveru, že dorúčením písomného podania združenia nenastali účinky vzniku vedľajšieho účastníctva tohto subjektu v dovolacom konaní, a to z dôvodu, že zmyslom vedľajšieho účastníctva je „pomoc v spore“ niektorému z účastníkov. Vedľajší účastník je motivovaný víťazstvom v spore toho účastníka, ku ktorému pristúpil. Táto motivácia je daná buď právnym záujmom vedľajšieho účastníka na takomto výsledku konania, o ktorý ide spravidla vtedy, ak rozhodnutím bude vo svojich dôsledkoch dotknuté jeho právne postavenie (práva a povinnosti vyplývajúce z hmotného práva), alebo je v zmysle ustanovenia § 93 ods. 2 O. s. p. daná predmetom jeho činnosti, ktorým je ochrana práv podľa osobitného predpisu. Vzhľadom na uvedené, účinky vzniku vedľajšieho účastníctva môžu ale nastať len v takom konaní, v ktorom sa môže naplniť jeho zmysel a účel, teda „pomoc v spore“ niektorému z účastníkov. Takýmto konaním môže byť zásadne len sporové konanie. V exekučnom konaní je z povahy veci vedľajšie účastníctvo vylúčené. Exekučné konanie nie je totiž konaním sporovým. Cieľom tohto konania je nútený výkon vykonateľného rozhodnutia, t. j. vynútenie plnenia priznaného týmto rozhodnutím.

Charakter exekučného konania

Pre posúdenie prípustnosti vedľajšieho účastníctva v exekučnom konaní je nevyhnutné zaoberať sa problematikou samotného charakteru exekučného konania. Dôležitou a podľa názoru autora v súčasnosti nie celkom správne vyriešenou, je otázka sporového resp. nesporového charakteru exekučného konania. Podľa odbornej literatúry, ako i súdnej praxe je exekučné konanie považované skôr za konanie nesporové. Okrem uvedených rozhodnutí to potvrdzuje taktiež prof. Mazák, ktorý v knihe *Základy občianskeho procesného práva* uvádza „*procesná úprava nesporového konania je obsiahnutá v piatej hlave tretej časti Občianskeho súdneho poriadku. Nesporová agenda sa vyskytuje aj v iných druhoch civilného procesu, najmä v nútenom výkone súdnych a iných rozhodnutí a v konkurze.*“⁴ S týmito názormi sa podľa nášho názoru nie je možné stotožniť. Uvedené platí v prípade, ak exekúcia začne a prebieha v súlade so zákonom na podklade platného exekučného titulu. V praxi sú však v nespočetnom množstve prípadov vedené

⁴ MAZÁK, J. *Základy občianskeho procesného práva*. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 208 s. ISBN 978-80-8079-145-3.

exekúcie na podklade exekučných titulov, ktorými sú rozhodcovské rozsudky alebo notárske zápisnice, ktorých platnosť a zákonnosť je viac než sporná, teda na základe nulitných právnych aktov. V prípade, ak sa povinný začne tejto neplatnosti domáhať podaním návrhu na vyhlásenie exekúcie za neprípustnú a na jej zastavenie, nemožno naďalej hovoriť o nespоровom charaktere exekučného konania. Medzi oprávneným a povinným vzniká rýdze sporové konanie o určenie prípustnosti alebo neprípustnosti vedenej exekúcie, ktoré *sa prejedná a rozhodne podľa zásad uplatňujúcich sa v sporovom konaní*.⁵ Exekučné konanie je teda podľa nášho názoru skôr zmiešaným typom konania, v ktorom sa prejavujú prvky tak sporového ako i nespоровého charakteru.

Vedľajšie účastníctvo

Právna úprava inštitútu vedľajšieho účastníctva vyplýva z ustanovení § 93 zákona č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok (ďalej len „Občiansky súdny poriadok“), podľa ktorého *sa popri navrhovateľovi alebo odporcovi môže zúčastniť konania ako vedľajší účastník ten, kto má právny záujem na jeho výsledku, pokiaľ nejde o konanie o rozvod, neplatnosť manželstva alebo určenie, či tu manželstvo je alebo nie je*. Okrem osoby, ktorá má záujem na výsledku konania môže byť podľa § 93 ods. 2 vedľajším účastníkom aj *právnická osoba, ktorej predmetom činnosti je ochrana práv podľa osobitného predpisu*. Týmto osobitným predpisom je okrem iných zákon č. 250/2007 Z.z. o ochrane spotrebiteľa a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o ochrane spotrebiteľa“), ktorý v § 25 ods. 1 *umožňuje združeniu podať návrh na vydanie predbežného opatrenia alebo návrh na začatie konania na súde vo veci ochrany práv spotrebiteľov alebo môže byť účastníkom konania, ak sú takéto ciele hlavnou náplňou jeho činnosti*.

Vzťah Občianskeho súdneho poriadku a Exekučného poriadku

Základom pre určenie vzťahu Exekučného poriadku a Občianskeho súdneho poriadku je ustanovenie § 251 ods. 4 Občianskeho súdneho poriadku, podľa ktorého sa *„na výkon rozhodnutia a exekučné konanie podľa osobitného predpisu (podľa exekučného poriadku) použijú ustanovenia predchádzajúcich častí, ak tento osobitný predpis neustanovuje inak.“* Uvedeným ustanovením je dané postavenie Občianskeho súdneho poriadku ako všeobecného právneho predpisu („*lex generalis*“) a exekučného poriadku ako predpisu špeciálneho („*lex specialis*“).

Pri aplikácii právnych predpisov a ich jednotlivých ustanovení v prípadoch, v ktorých sú obdobné právne vzťahy upravené vo viacerých predpisoch a dochádza ku kolízii právnych úprav je v praxi často krát otázne, ktorý právny predpis resp. ktoré ustanovenie konkrétneho predpisu sa má na daný právny vzťah aplikovať. Tieto aplikačné problémy najmä v prípadoch, v ktorých tieto otázky nie sú riešené samotnými ustanoveniami právneho predpisu (všeobecné, prechodné

⁵ MAZÁK, J. *Základy občianskeho procesného práva*. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 208 s. ISBN 978-80-8079-145-3.

ustanovenia) pomáhajú odstrániť základné zásady resp. princípy pochádzajúce z čias rímskeho práva, a to:

- zásada *lex superior derogat legi inferiori*,
- zásada *lex posterior derogat legi priori*,
- zásada *lex specialis derogat legi generali*.

V prípade existencie rozporu medzi ustanoveniami dvoch právnych predpisov **rôznej právnej sily** má podľa zásady **lex superior derogat legi inferiori**, zásady podľa ktorej vyšší zákon deroguje nižší, prednosť zákon vyššej právnej sily. V prípadoch, v ktorých dochádza k rozporu medzi ustanoveniami právnych predpisov rovnakej právnej sily, alebo dvoch rôznych verzií toho istého právneho predpisu, má podľa zásady **lex posterior derogat legi priori**, zásady podľa ktorej neskorší zákon deroguje skorší zákon, prednosť neskoršie resp. novšie ustanovenie. V prípadoch kedy je rozpor medzi ustanoveniami právnych predpisov, z ktorých jeden má povahu predpisu všeobecné a druhý povahu predpisu špeciálneho, bude mať v súlade so zásadou **lex specialis derogat legi generali**, zásadou, podľa ktorej konkrétnejší zákon deroguje všeobecnejší zákon, prednosť právny predpis konkrétnejší.

Spochybnenie postupov a záverov súdov

Všeobecné súdy považujú otázku prípustnosti vedľajšieho účastníctva s odkazom na spomínané rozhodnutia Najvyššieho súdu SR za vyriešenú, a to až v takej miere, že v mnohých prípadoch dôjde k nepripusteniu vedľajšieho účastníka len oznámením s odkazom na skoršiu judikatúru. Tento postup súdov je absolútne nesprávny, pretože podľa nášho názoru odkaz na jedno z uvedených rozhodnutí, bez preskúmania osobitných skutkových okolností, neobstoí. Pokiaľ ide o rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky 1 Cdo/106/2008, je potrebné uviesť, že vedľajším účastníkom bola Sociálna poisťovňa a jej dovolanie súd odmietol ako neprípustné so stručným a nedostatočným odôvodnením. Odkaz na uvedené rozhodnutie je nesprávny hlavne preto, že zákonom č. 384/2008 Z.z. došlo k významnej zmene v právnej úprave, a to tým, že bol novelizovaný Občiansky súdny poriadok o. i. aj v ustanovení týkajúcom sa vedľajšieho účastníctva, keď za odsek 1 v § 93 vložil ustanovenie odseku 2 v znení *Ako vedľajší účastník sa môže popri navrhovateľovi alebo odporcovi zúčastniť konania aj právnická osoba, ktorej predmetom činnosti je ochrana práv podľa osobitného predpisu.* Najvyšší súd však rozhodoval vo vyššie uvedenom spore podľa predpisov platných v čase pred touto novelou ako aj pred účinnosťou zákona o ochrane spotrebiteľa.

Z dôvodovej správy k zákonu č. 384/2008 vyplýva: „Navrhovaná právna úprava súvisí s právnou úpravou v zákone č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon) v znení 539/2005 Z. z. a zákona 326/2007 Z. z., v zákone č. 250/2007 Z. z. o ochrane spotrebiteľa a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov a v zákone č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení

neskorších predpisov.“⁶ Ďalej z dôvodovej správy vyplýva, že cieľom novelizácie je: *posilniť ochranu spotrebiteľa v sporoch vyplývajúcich zo spotrebiteľských zmlúv najmä v situácií, ak zmluva obsahuje neprijateľné zmluvné podmienky.*

V konaní druhom vedenom pod sp. zn.: 6 Cdo/207/2011 bolo vedľajším účastníkom združenie na ochranu spotrebiteľa a dovolaniu sa nevyhovelo, pretože sa týkalo časti exekučného konania, v ktorom nemá žiadne procesné postavenie ani sám povinný, nie to ešte vedľajší účastník snažiaci sa pristúpiť na jeho stranu. Konkrétne išlo o konanie o vydanie poverenia súdnemu exekútorovi. Súd sa pri odmietaní vstupu vedľajších účastníkov do exekučných konaní odvolávajú na jedno z týchto uznesení bez toho, aby skúmali osobitosti jednotlivých prípadov.

Podľa tvrdenia súdov, špeciálna právna úprava Exekučného poriadku má prednosť pred všeobecnou úpravou obsiahnutou v Občianskom súdnom poriadku v súlade so zásadou *lex specialis derogat legi generali*. K uvedenému je však potrebné uviesť, že podľa uvedenej zásady platí taktiež, že v prípade absencie špeciálnej právnej úpravy sa použije právna úprava všeobecná. Exekučný poriadok upravuje a vymedzuje okruh „účastníkov“, ako oprávneného a povinného, neupravuje však otázku „vedľajšieho účastníctva“ (tak ako občiansky súdny poriadok), a preto je na úpravu a posúdenie týchto vzťahov potrebné aplikovať úpravu všeobecných ustanovení občianskeho súdneho poriadku, ktoré otázku „vedľajšieho účastníctva“ riešia.

Okrem uvedeného je nesprávnosť postupu súdov daná aj tým, že podľa ustanovenia § 25 ods. 1 zákona o ochrane spotrebiteľa môže Združenie podať návrh na začatie konania na správnom orgáne, alebo na súde vo veci ochrany práv spotrebiteľov, alebo môže byť účastníkom konania:

- a) ak sú takéto ciele hlavnou náplňou jeho činnosti, alebo
- b) je uvedené v zozname oprávnených osôb vedenom Komisiou (ďalej len "zoznam oprávnených osôb"), bez toho, aby bolo dotknuté právo súdu preskúmať, či je tento subjekt oprávnený v danom prípade podať návrh na začatie konania.

Gramatickým aj logickým výkladom predmetného ustanovenia možno dospieť k záveru, že zákonodarca vyslovene priznáva združeniam (pôsobiacim na ochranu spotrebiteľa v zmysle § 1 predmetného zákona) postavenie účastníka konania nielen v prípade, ak je samotným navrhovateľom tzn. podá návrh na začatie konania vo veci samej, ale aj v prípade, ak sa stane neskôr účastníkom už prebiehajúceho konania – dané vyplýva z dikcie „byť účastníkom konania“. Podľa § 25 zákona o ochrane spotrebiteľa dokonca súd ani len nepriznáva právo preskúmať, či je združenie oprávnené vstúpiť do konania nakoľko mu vyslovene priznáva toto právo len pri podávaní návrhu na začatie konania (bez toho, aby bolo dotknuté právo súdu preskúmať, či je tento subjekt oprávnený v danom prípade podať návrh na začatie konania).

Postup všeobecných súdov je v daných prípadoch len formalistický a reštriktívny, neberúc do úvahy platnú právnu úpravu a jej zrejmy účel – ochranu spotrebiteľa.

⁶ *vid' bod 53 I § 93 ods. 2 dôvodovej správy k zákonu č. 384/2008 Z.z.*

Pre podloženie uvedených tvrdení poukazujeme taktiež na odlišné stanovisko sudcu JUDr. Rudolfa Čirča, ku ktorému dospel pri prejednávaní prípustnosti vedľajšieho účastníctva v konaní vedenom na Najvyššom súde SR pod sp. zn.: 6 Cdo/207/2011, v ktorom uvádza, že:

- sa „nestotožňuje s odôvodnením tohto uznesenia v tej časti, v ktorej podľa väčšinového názoru senátu v exekučnom konaní vedľajšie účastníctvo z povahy veci neprichádza do úvahy v žiadnom jeho štádiu. Zastávam názor, že vedľajšie účastníctvo nemožno vylúčiť vo všetkých štádiách exekučného konania.“
- Vzhľadom na zmenu právnej úpravy najmä v súvislosti s prijatím zákona o rozhodcovskom konaní a zákona o ochrane spotrebiteľa vedľajšie účastníctvo môže mať význam pre určitú časť exekučného konania, v ktorom má toto znaky sporového konania, a to ak je zároveň splnená podmienka, že exekučným titulom je rozhodcovský rozsudok týkajúci sa povinného, ktorým je spotrebiteľ.“

Záver

Pripustenie vedľajších účastníkov do exekučných konaní by umožnilo podstatné zvýšenie ochrany práv a ekonomických záujmov spotrebiteľov a v neposlednom rade by intervencia vedľajších účastníkom v konečnom dôsledku pomohla taktiež odbremeniť všeobecné súdy od enormného množstva agendy (viď nedávne hromadné žaloby). V tejto súvislosti je potrebné taktiež brať ohľad na naše záväzky k Európskej únii, ktorých „*právny základ je daný čl. 153 (predtým čl. 129a) zmluvy o založení EÚ, v ktorom sa okrem iného zakotvuje aj povinnosť prispievať k bezpečnosti hospodárskych záujmov spotrebiteľov, k podpore ich práv na informácie, osvetu, združovanie sa k ochrane svojich záujmov.*“⁷ V príspevku bola prierezom aktuálnej právnej úpravy a jej účelu odôvodnená potreba pripustenia vedľajších účastníkov. Pripustiť vedľajších účastníkov do exekučných konaní podľa názoru autora umožňuje už aktuálna právna úprava, avšak v prípade, ak uvedené argumenty neobstoja, považujeme za účelné navrhnúť zmenu právnej úpravy. Nová resp. upravená norma by mala výslovne a priamo umožňovať pristúpenie vedľajšieho účastníka do exekučného konania, v ktorom je povinným subjektom spotrebiteľ. Táto zmena by bola podľa názoru autora najúčelnejšia, ak by k nej došlo priamo v Exekučnom poriadku.

Mgr. Vladimír Filičko
Interný doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

⁷ VOJČÍK, Peter et al. *Občianske právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 386 s. ISBN 978-80-7380-402-2.

Použitá literatúra

1. GRABAN, A. Priemerný spotrebiteľ z pohľadu objektivizácie súdneho uváženia. *Zborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2012*. Praha: Leges, 2012, 206 s. ISBN: 978-80-87576-45-8
2. MAZÁK, J. *Základy občianskeho procesného práva*. Košice: IURA EDITION, spol. s r.o., 2007. 208 s. ISBN 978-80-8079-145-3,
3. MOLNÁR, P. Rozumné hranice ochrany spotrebiteľa v procesnom práve. *Zborník z konferencie Olomoucké debaty mladých právnikov 2012*. Praha: Leges, 2012, 211 s. ISBN: 978-80-87576-45-8,
4. VOJČÍK, Peter et al. *Občianske právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 386 s. ISBN
5. 978-80-7380-402-2,
6. VOJČÍK, P. *Spotrebiteľská zmluva (ochrana spotrebiteľa)*. In Bulletin slovenskej advokácie. ISSN 1335-1079, 2008, roč. 14, č. 12, s. 15-21

Niektoré zásady občianskeho súdneho konania pri rozhodovaní pracovných sporov

Monika Seilerová

Abstrakt

Pracovnoprávne vzťahy predstavujú jednu z podmnožín systému právnych vzťahov. Obsahovými prvkami právnych vzťahov je celý systém vzájomne korešpondujúcich práv a povinností, ktoré na seba subjekty pri zakladaní pracovnoprávnych vzťahov preberajú. Deklarovanie právneho demokratického štátu je sprevádzané i samozrejmom myšlienkou garancie vysokej právnej istoty. Garancie právnej istoty zabezpečené systémom právnych noriem, nachádzajú svoje vyjadrenie prostredníctvom možnosti vymáhateľnosti práva. Poslednou inštanciou pri uplatňovaní nárokov vyplývajúcich z právnych vzťahov je využitie súdnej moci. V príspevku sa zaoberáme uplatňovaním pracovnoprávnych nárokov prostredníctvom využitia orgánov súdnej moci v rámci Slovenskej republiky, s poukázaním na základné zásady súdneho konania, ktoré sú pilierom fungovania a reálneho výkonu práva na súdnu ochranu v demokratickom štáte.

Kľúčové slová

vymáhateľnosť pracovnoprávnych nárokov, pracovnoprávny spor, právna istota, zásady občianskeho súdneho konania,

Abstract

Labour law relations are one subset of the system of law relations. The content of law relations includes the whole system of rights and obligations which are taken on by the basic subjects in the process of establishing the labour law relations. Declaration of democratic state is connected with the idea of guarantee of high legal certainty. Guarantees of legal certainty is ensured by the system of legal acts and can be expressed also through the options of enforcement of law. The last possible instance of pursuing the rights from law relations is using the judiciary competence. We deal with enforcement of rights from labour law relations in Slovak republic with pointing at the basic principles of civil process which is the pillar of real performing of the right to judicial security in democratic state.

Key words

enforcement of labour law rights, labour law dispute, legal certainty, principles of civil process

Úvod

Základné zásady predstavujú východiskové idey, na ktorom sú postavené všetky existujúce právne odvetvia. Sú právnym nástrojom interpretácie a dôslednej aplikácie práva a tak ako všetky právne inštitúty i právne zásady prechádzajú svojím vývojom a zohrávajú mimoriadne dôležité miesto v systéme práva a jeho praktického uplatňovania v aplikačných prípadoch reálne vyvstávajúcich problémov. Sú principiálnym predpokladom pre reguláciu právnych vzťahov

vznikajúcich na podklade zákonných, či inak právne upravených predpokladov, ktoré „ukazujú smer“ ako správne vykladať a aplikovať konkrétnu právnu normu na špecificky vznikajúcu situáciu.

Pracovné právo ako relatívne samostatné právne odvetvie vymedzuje základné zásady v úvodných ustanoveniach Zákonníka práce v článku 1 až 11, čo predznačuje ich zmysel a význam pre uplatňovanie noriem v nadchádzajúcich pracovnoprávných ustanoveniach. Môžeme však súhlasiť s názorom, že pôsobnosť väčšiny právnych zásad môže byť obmedzovaná výnimkami vyplývajúcimi z platných ustanovení konkrétnych právnych noriem.¹ Sú smerodajnými interpretačnými pravidlami, v zmysle ktorých je potrebné postupovať pri realizácii konkrétnych pracovnoprávných vzťahov. Zvýrazňujú osobitý charakter pracovného práva, ako odvetvia s výraznou ochrannou funkciou deklarujúceho a zabezpečujúceho základné slobody a sociálne práva jednotlivcov.

V kódexe pracovného práva nachádzame jeho prepojenie nielen s občianskym právom hmotným - s Občianskym zákonníkom ako subsidiárnym právnym predpisom vo vzťahu k ustanoveniam prvej časti Zákonníka práce (§1 ods.4 ZP), ale vzájomný vzťah pracovného a občianskeho práva možno pozorovať aj v kontexte aplikácie občianskeho súdneho poriadku, upravujúceho základné zásady a procesný postup pri uplatňovaní právnych nárokov prostredníctvom *občianskeho súdneho konania*. Právo ako systém a štát ako právny demokratický usporiadaný štátny celok garantuje vo svojom najvyššom zákone a následne celom spektre právnych noriem záruky na to, aby akékoľvek subjektívne právo, ktoré určitému jednotlivcovi prináleží mohlo byť uplatnené a vymáhané prostredníctvom nezávislých a nestranných justičných orgánov.

Pozornosť venujeme uplatňovaniu nárokov z pracovnoprávných vzťahov a otázkam vymáhateľnosti práv v pracovnoprávných sporoch, prejednávaných „cestou“ občianskeho súdneho procesu. Za „smerodajné“ v prípade úplnosti využitia práva na spravodlivý súdny proces reflektovaný i v ústavnom práve na súdnu a inú právnu ochranu, považujeme zdôraznenie významu základných zásad procesného konania, ktoré podporujú spravodlivý charakter občianskeho súdneho procesu a sú právnou zárukou jeho požadovaného zákonného charakteru.

1. Všeobecne o pracovných sporoch, základných zásadách v pracovnom práve a v rozhodovacej činnosti súdov

V každej demokratickej občianskej spoločnosti je príznačným znakom kvality práva i úroveň hraníc a možností vymožitelnosti subjektívnych práv, dosahovaných prostredníctvom sústavy justičných orgánov ako nástrojov základných záruk zákonnosti.

Aplikácia práva ako jedna z foriem realizácie práva uskutočňovaná orgánmi verejnej moci je významným determinantom podmieňujúcim kvalitu právneho prostredia a očakávaného fungovania právneho štátu. Jednou z existujúcich foriem aplikácie práva je prejednávanie a rozhodovanie

¹ BOGUSZAK, J.: Pojetí, druhy a význam právních principů, In: Právní obzor, Bratislava: Slovak Academic Press: Veda, č. 3/2003, s. 241

pracovnoprávných sporov a ich výsledky v podobe deklaratórnych alebo konštitutívnych rozhodnutí o oprávnenosti alebo neoprávnenosti uplatnených pracovnoprávných nárokov. Základné zásady zohrávajú dôležitú úlohu nielen pri výklade zmyslu hmotnoprávných noriem konkrétneho odvetvia ale rovnocenne i v jednotlivých druhoch súdnych procesov. Ovplyvňujú organizáciu a štruktúru justície, status sudcu, ako aj pravidlá, podľa ktorých prebieha konanie pred súdom a súčasne aj procesné postavenie subjektov, ktorých sa dotýka.²

Oblasť právnej regulácie pracovnoprávných vzťahov je význačná častými novelizačnými zmenami. Okrem iných dôsledkov majú svoj priamy dopad aj na rozhodovanie pracovných sporov, keďže každá výrazná zmena právnej úpravy si následne vyžaduje určité časové obdobie na ustálenie jej výkladu. Na základe tejto skutočnosti dochádza k vzniku situácie „znižovania predvídateľnosti výsledkov súdnych prejednávanií sporov a zvyšuje sa pravdepodobnosť nárastu dĺžky súdnych konaní.“³ Dĺžka súdnych konaní je reflektovaním jednej z principiálnych zásad, ktoré sú súčasťou práva na súdnu ochranu, a ktoré predstavujú problémovú otázku v prípade domáhania sa pracovnoprávných nárokov.

V základných zásadách Zákonníka práce nachádzame v článku 9 aj právo na súdnu ochranu zamestnancov a zamestnávateľov. V zmysle uvedeného článku: „Zamestnanci a zamestnávatelia, ktorí sú poškodení porušením povinností vyplývajúcich z pracovnoprávných vzťahov, môžu svoje práva uplatniť na súde.“ Právo na súdnu ochranu zakotvené v Ústave SR je premietnuté do konkrétnej podoby v pracovnej oblasti v ustanoveniach o základných zásadách Zákonníka práce, ako jedno zo základných práv priznaných každému jednotlivcovi. Je procesnou zárukou ochrany práv zamestnancov a zamestnávateľov, čo je v súlade s Ústavou SR, Občianskym súdnym poriadkom i s článkom 1 Zákonníka práce.⁴ Pri komparácii s českým Zákonníkom práce je výraznou odlišnosťou skutočnosť, že v českom pracovnom kódexe výslovná zmienka o právomoci súdov pre rozhodovanie pracovnoprávných konfliktov zreteľne absentuje. Obsah tejto základnej zásady zákonodarca dopĺňa o zákaz znevýhodňovania či dokonca poškodzovania zamestnancov z dôvodu, že zamestnanci využijú svoje právo domáhať sa svojich právnych nárokov vyplývajúcich zo vzniknutých pracovnoprávných vzťahov pomocou sústavy súdnych orgánov.(čl. 9 ZP) V prepojení na ďalšiu zo základných zásad zakotvenú v článku 2, v ktorom je výslovne uvedené, že „nikto nesmie práva a povinnosti zneužívať na škodu druhého účastníka...“ platí aj v tomto konkrétnom prípade riešenia pracovných sporov, zákaz zneužitia práva. Zákaz zakotvený v článku 9 sa vzťahuje na zamestnávateľa, keďže v bežnom živote prípadný pracovnoprávny spor v mnohých prípadoch môže vyústiť do nepriaznivých následkov a to ako v právnych tak i osobných vzťahoch na pracovisku. Jej prejav môže nadobudnúť podobu preradenia

² VACULÍKOVÁ, N.: Aplikácia práva a právne princípy, In: Právny obzor, Bratislava: Slovak Academic Press: Veda, č. 3/2003, s. 276

³ HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, 1.vyd, Brno: Masarykova univerzita, 2010 s.157

⁴ BARANCOVÁ, H., Zákonník práce: komentár 2.vyd.,Praha : C. H. Beck, r. 2012, s. 64

zamestnanca na kvalifikačne nižšiu pozíciu, či dokonca uplatnenie jednej z možností skončenia pracovného pomeru, zastretím dôvodu skončenia pracovnoprávneho vzťahu zdanlivo zákonne dovoleným spôsobom. Súhlasíme preto s H. Barancovou, ktorá uvádza: „*Konanie zamestnávateľa by bolo možné hodnotiť ako porušenie zákazu diskriminácie s obráteným dôkazným bremenom v prípade súdneho sporu.*“⁵ V aplikačnej praxi sa uvedené konanie zamestnávateľa zvykne posudzovať ako výkon práva, aj keď v skutočnosti ide o zneužitie práva podľa článku 2 Základných zásad ZP s právnym dôsledkom absolútnej neplatnosti právneho úkonu a všetkých právnych dôsledkov, ktoré z toho vyplývajú.⁶

Vznik sporov v akejkoľvek oblasti ľudského spolunažívania je jeho prirodzenou súčasťou. Pracovnoprávne spory najrôznejšieho druhu môžu mať svoju príčinu v uzatvorenej pracovnej zmluve a nedostatkoch v jej zákonom požadovaných náležitostiach, či právnej subjektivite jej účastníka. Ich príčinu možno nájsť v pochybnostiach o legálnom dovolenom spôsobe skončenia pracovného pomeru, vymáhateľnosti pohľadávky zamestnanca voči zamestnávateľovi z dôvodu spôsobenej škody či nárokovateľnosti mzdových alebo iných peňažných nárokov (napríklad § 35 Zákonníka práce v prípade smrti zamestnanca). Slovenská republika na rozdiel od mnohých iných európskych či mimoeurópskych krajín doteraz nemá vytvorené špecializované súdnictvo výslovne orientované na pracovnoprávnu oblasť. Ustanovenie §7 Občianskeho súdneho poriadku v odseku 1 zakotvuje: „V občianskom súdnom konaní súdy prejednávajú a rozhodujú spory a iné právne veci, ktoré vyplývajú z občianskoprávnych, pracovných, rodinných a obchodných a hospodárskych vzťahov, pokiaľ ich podľa zákona neprejednávajú a nerozhodujú o nich iné orgány.“ V priamom prepojení s ustanovením § 14 ZP vyplýva jednoznačnosť riešenia pracovnoprávnych sporov sústavou všeobecných súdov spoločne s inými občianskoprávnymi a trestnoprávnymi prípadmi: „*Spory medzi zamestnancom a zamestnávateľom o nároky z pracovnoprávnych vzťahov prejednávajú a rozhodujú súdy.*“ Myšlienka potreby vytvorenia pracovnoprávnych súdov vyplýva i z odporúčania Medzinárodnej organizácie práce o pracovnom pomere č.198 z roku 2006: „*Riešenie sporov týkajúcich sa existencie a podmienok pracovného pomeru, by malo byť vecou pre pracovné súdy alebo iné súdy, alebo rozhodcovské orgány, ku ktorým majú pracovníci a zamestnávatelia účinný prístup v súlade s vnútroštátnym právom a praxou.*“⁷ Otázka či bude Slovenská republika vytvárať kroky na vytvorenie samostatného pracovnoprávneho systému prejednávania prípadov pracovného charakteru, je výzvou do budúcnosti. Realizácia tejto myšlienky, podľa vzoru ďalších demokratických krajín, by v každom prípade bola vhodným príspevkom k posilneniu základných záruk zákonnosti a právneho systému ako celku.

⁵ BARANCOVÁ, H., Zákonník práce:komentár, 2.vyd.,Praha : C. H. Beck, r. 2012, s. 64

⁶ pozn. č. 6, s. 64

⁷ Odporúčanie MOP č. 198/ 2006, Kapitola II, Bod 14

2. Niektoré zo základných zásad procesného konania v pracovnoprávných sporoch

Právo na súdnu ochranu je zaručené v článku 46 Ústavy Slovenskej republiky, v zmysle ktorého sa každý môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde. Za jeho podstatu vystihujúce považujeme vyjadrenie J. Sváka: „Právo samé bez tohto aspektu je mŕtvou literou.“⁸ Priznáva sa každému, bez ohľadu na povahu uplatňovaného práva vrátane garancie ochrany práv z pracovnoprávných vzťahov. Ústavný súd SR k tejto úprave základného práva uvádza: „Ustanoveniami siedmeho oddielu sa pretransformoval do ústavného práva Slovenskej republiky režim medzinárodných dohovorov o ľudských právach a základných slobodách...Právo na súdnu ochranu, od prístupu k súdu až po bezplatnú pomoc tlmočníka, sa zaručuje jediným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.“⁹ V zmysle článku 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd má „každý právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednávaná nezávislým súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch, alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu.“ Prvotným významom ústavne a medzinárodne deklarovaného práva na súdnu ochranu je možnosť každého subjektu domáhať sa nápravy porušeného právneho stavu a navrátenia potrebnej miery právnej istoty. Ako jeden zo základných znakov právneho štátu je miera právnej istoty mimoriadne významným aspektom, keďže ide o „hodnotu, ktorá je imanentná stabilizovanému demokratickému právnemu štátu, je definovaná ako stav, za ktorého možno predvídať a spoliehať sa, že rozhodnutie príslušných orgánov bude zodpovedať spravodlivosti vo formálnom zmysle. Ak nie sú rozhodnutia predvídateľné, subjektívne práva sú neisté a miera neistoty či rizika pri podnikaní a konaní rôzneho druhu sa stáva neúnosnou.“¹⁰

Zásady civilného procesu ako východiskové myšlienky ovplyvňujúce jeho podstatu, normy a jeho inštitúty, sú najčastejšie kategorizované na procesné zásady *expressis verbis* alebo *implicitne* nachádzané v Ústave SR, Listine základných práv a slobôd, označované za zásady fungovania súdnictva a tie, ktoré sú vymedzené v základných ustanoveniach procesného kódexu (a ďalších zákonoch).

Pracovnoprávne spory predstavujú *sporové druhy konaní*, pre ktoré platí uplatňovanie všetkých zásad charakteristických pre občianske súdne konanie s markantným dôrazom na realizáciu práva na spravodlivý súdny proces. Zameriavame sa na vymedzenie iba niektorých zásad súdneho procesu, ktoré zďaleka nevyčerpávajú spektrum uplatňovaných procesných zásad.

Prvoradým predpokladom a základnou zásadou fungovania súdnictva v akomkoľvek druhu konania je nezávislosť a nestrannosť súdu a sudcu samého,

⁸ SVÁK, J., Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv), Poradca podnikateľa, Žilina, 2006, s. 337

⁹ ČIČ, M., Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 439

¹⁰ GERLOCH, A a kol.: Teória práva, 5. vyd., Praha: Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2009, s. 281

ktorý sám vo svojej pozícii musí zastávať status prvoradého predstaviteľa nezávislosti súdnej moci v Montesquiueho systéme del'by moci. Nezávislosť je ohraničená viazanosťou súdu a sudcov medzinárodnými zmluvami a zákonom ako súčasťami právneho poriadku štátu, ktorá je prvkom demokratického a právneho štátu. „*Viazanosť súdov iba zákonmi je nielen ochranou subjektov práva pred excesmi výkonnej moci, ale je zároveň ochranou zákonodarnej funkcie parlamentu v systéme del'by moci.*“¹¹

Vecný rozsah prejednávanych pracovných sporov zahŕňa rôznorodé spektrum sporných skutočností, ktoré boli príčinou ich vzniku. V uvedených ukončených pracovnoprávných sporoch podľa judikatúry Najvyššieho súdu SR, v súvislosti s uplatňovaním pracovnoprávných nárokov, môžeme nepriamo sledovať a odvíjať uplatnenie základných procesných zásad plynule sa viažucich na prejednávanie prípadu v každom štádiu a stupni konania.

Zásadou ovládajúcou oblasť súkromného práva je *zásada rovnosti*. Na jej podstatu možno nazerať z dvoch dimenzií, a to hľadiska hmotnoprávneho a procesnoprávneho, pričom obe navzájom súvisia. Z hmotnoprávneho hľadiska sa zásada rovnosti v pracovnom práve uplatňuje modifikovane v kontexte ustanovenia § 2ods. 2 Občianskeho zákonníka, ktoré zdôrazňuje rovné postavenie subjektov súkromnoprávných vzťahov. V pracovnom práve sa uplatňuje iba v prípade zakladania pracovnoprávneho vzťahu, pričom v priebehu jeho trvania paradoxne (na rozdiel od občianskoprávných vzťahov) nastupuje subordinačný princíp zamestnanca voči zamestnávateľovi. Bez rozdielov medzi pracovnoprávnym a občianskoprávnym vzťahom však musí nevyhnutne platiť, že: „*Ak majú účastníci rovné postavenie v súkromnoprávných vzťahoch, potom ich nutne musia mať aj v konaní pred súdom.*“¹² Druhá dimenzia zásady rovnosti (z procesnoprávneho hľadiska), je možnosť každého človeka disponovať rovnakými možnosťami ochrany svojich práv a využitia rovnakých právnych nástrojov na ich ochranu.¹³ Zásada rovnosti účastníkov je základnou charakteristikou práva na spravodlivý proces. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v mnohých prípadoch zvýrazňuje zásadu „rovnosti zbraní“. Podstata zásady spočíva v poskytnutí možnosti na „predloženie“ svojej veci za rovnakých podmienok, t.j. podmienok, ktoré ho pred súdom nebudú znevýhodňovať v porovnaní s pozíciou proti nemu stojaceho účastníka. V priamej súvislosti so zásadou rovnosti je spojená i historicky známa zásada *audiatur et altera pars* - vždy treba vypočuť aj druhú stranu, ktoré je i v moderných procesných úpravách nevyhnutnou súčasťou všetkých druhov procesných konaní. „*Princíp rovnosti účastníkov a spomínaných ďalších subjektov participujúcich na civilnom procese sa všeobecne chápe ako*

¹¹ WINTEROVÁ, A. a kol., Civilní právo procesní : vysokoškolská učebnice, 6.aktual.vyd., Praha : Linde, s. 63

¹² HURDÍK, J. – LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, 1.vyd, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 117

¹³ VOJČÍK, P. a kol., Občianky zákonník: stručný komentár, 3. dopl. a preprac. vydanie, Bratislava : Iura Edition, 2010, s. 36

jeden z hlavných predpokladov jeho spravodlivosti...“¹⁴ Uvedené potvrdzuje už historicky oddávna platný výrok M. T. Cicera: „*Podstatou rovnosti je spravodlivosť*.“ V pracovnom spore ako typickom súkromnoprávnom spore, spravodlivosť možno chápať v rovnakej možnosti účasti na pojednávaní, preukazovaní skutkových okolností, teda využívania všetkých dostupných právnych prostriedkov na preukázanie oprávneného nároku z pracovnoprávneho vzťahu.

Pracovnoprávny spor sa rovnako vyznačuje uplatňovaním implicitne obsiahnutej procesnej *zásady kontradiktórnosti*, potvrdenej v nejednom prípade i Európskym súdom pre ľudské práva. Ide o ďalšiu zo zásad rozvíjajúcu sa spolu s moderným civilným procesom. Princíp kontradiktórnosti úzko súvisí s princípom rovnosti strán, respektíve rovnosti zbraní, kde každá zo strán musí mať poskytnutú rovnakú možnosť predkladať svoje tvrdenia. Rozhodnutie vo veci sa tak stáva výsledkom súperenia strán predkladaním, argumentovaním a preukazovaním sporných skutočností. Každý prípad je založený na rozprave, oponovaní účastníkov- žalobca sa domáha neplatnosti skončenia pracovného pomeru, žalovaný naopak predložením a vyjadrením skutkových okolností predostiera súdu opačné argumenty preukazujúce splnenie hmotnoprávnych a procesnoprávnych predpokladov platnosti ukončenia pracovného pomeru. Uvedené potvrdzujú i mnohé z rozhodnutí Európskeho súdu, napríklad v prípade *Mantovanelli proti Francúzsku* súd konštatoval, že jedným z prvkov spravodlivého procesu je jej kontradiktórny charakter: *každá strana musí mať zásadne možnosť nielen predložiť dôkazy a argumenty, ktoré považuje za nutné pre úspech jej požiadaviek a ovplyvniť jeho rozhodnutie a vyjadriť s a k nim*.¹⁵

V pracovnom spore je ďalšou typickou zásadou *dispozičná* zásada uvádzaná ako jedna z odvetvových procesných zásad. Dispozičná zásada nie je *expressis verbis* zakotvená pomedzi ustanoveniami občianskeho súdneho poriadku. Prvotným úkonom dispozície konania v pracovnom spore je podanie žaloby. Začatie pracovného sporu je teda výslovne závislé od subjektu domáhajúceho sa svojho práva. Pomerne často sa objavujú prípady, ktorých meritom veci je rozhodovanie o určení neplatnosti skončenia pracovného pomeru, ktorá nie je považovaná za typickú žalobu o určenie v zmysle § 80 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku. Jej uplatnenie zároveň v zmysle judikatúry vylučuje súčasné použitie žaloby o určenie, že pracovný pomer trvá využitím určovacej žaloby podľa § 80 písm. c) OSP. V jednom z rozhodnutí Najvyššieho súdu SR¹⁶ bolo konštatované: „*Ak nedošlo k určeniu neplatnosti skončenia pracovného pomeru podľa §77 Zákonníka práce*¹⁷, treba vychádzať z toho, že pracovný pomer bol skončený platne. Na podaní žaloby o určenie trvania tohto pracovného pomeru

¹⁴ FICOVÁ, S. a kol.: Občianske právo procesné : Základné konanie, 2. aktualiz. a rozšírené vyd., Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, vyd. oddelenie, 2008, s. 51

¹⁵ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva *Mantovanelli proti Francúzsku* z 18.marca 1997

¹⁶ Zbierka stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov SR 6/2009, s. 24 - 26

¹⁷ § 77 ZP: „Neplatnosť skončenia pracovného pomeru výpoveďou, okamžitým skončením v skúšobnej dobe alebo dohodou môže zamestnanec, ako aj zamestnávateľ uplatniť na súde, najneskôr v lehote 2 mesiacov odo dňa, keď sa mal pracovný pomer skončiť.“

nemôže mať žalobca v takom prípade naliehavý právny záujem.“ Podľa skutkových okolností prípadu v prejednávacom spore, bolo úlohou súdu posúdiť opodstatnenosť žaloby o určenie, že pracovný pomer trvá. V zmysle OSP je však v takom prípade žalobca povinný preukázať právny záujem na takomto určení, ktorý musí byť *naliehavý*. Žalobca však nemôže mať naliehavý právny záujem v zmysle uvedeného ustanovenia, pokiaľ sa ochrany práv môže domáhať žalobou na plnenie, alebo ak k odstráneniu neistoty slúžia osobitné právne postupy upravené v príslušných právnych predpisoch. Takýmto osobitným právnym postupom je § 77 ZP, v zmysle ktorého neplatnosť skončenia pracovného pomeru môže zamestnanec a zamestnávateľ uplatniť na súde najneskôr v lehote 2 mesiacov odo dňa, keď sa mal pracovný pomer skončiť. Ako uviedol Najvyšší súd SR, možnosť domáhať sa neplatnosti takéhoto prejavu jednej zo zmluvných strán na súde, vylučuje aby súčasne bola niektorým z účastníkov pracovného pomeru podaná žaloba, ktorou sa budú domáhať, že pracovný pomer trvá, keďže rozhodnutie o takejto určovacej žalobe by predpokladalo prejudiciálne posúdiť platnosť alebo neplatnosť skončenia pracovného pomeru. V danom prípade preto Najvyšší súd SR záverom konštatoval, že žalobkyňa v takomto prípade nepreukázala právny záujem na požadovanom určení. (Nedodržanie Zákonníkom práce požadovanej procesnej podmienky podať žalobu o neplatnosť skončenia pracovného pomeru v dvojmesačnej prekluzívnej lehote nemožno preto obchádzať žalobou o určenie, že pracovný pomer trvá.)

Zreteľne akcentujúcim problémom v pracovných sporoch vznikajúcich z individuálnych pracovnoprávnych vzťahov, je dĺžka jednotlivých konaní, čo potvrdzujú i početné nálezy Ústavného súdu SR i judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva. *Zásada rýchlosti konania* vychádza z práva na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov a je výslovne deklarovaná v článku 48 Ústavy SR ako aj v čl.6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Spočíva v naliehavosti poskytnutia ochrany určitému ohrozenému alebo porušenému právu v čo najrýchlejšom časovom rozpätí, a zároveň čo možno najúčinnnejšie. Prvoradým cieľom je navrátiť stav právnej istoty, ktorý bol porušením alebo ohrozením subjektívneho práva jednotlivca spôsobený.¹⁸ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd uvádza poskytnutie ochrany „v primeranej lehote“. Rýchlosť a efektívnosť všetkých súkromnoprávnych sporov prejednávaných v civilných konaniach závisí od konkrétneho prípadu pracovného sporu, o ktorom súd rozhoduje. Preto aj ESLP neformuloval vo svojej judikatúre žiadne abstraktné hranice, pri ktorých prekročení by dĺžka určitého konania mala byť považovaná sa neprimeranú.¹⁹ Vychádzajúc z judikatúry ESLP na posudzovanie dĺžky jednotlivých konaní má spravidla zásadný vplyv najmä právna a faktická zložitosť veci, ktorá je podmienená skutkovými okolnosťami prípadu, vrátane kvalitatívnej úrovne právnej úpravy, pod normy ktorej sa má skutkový stav

¹⁸ uvedené môžeme nájsť aj v jednotlivých ustanoveniach OSP - § 6 respektíve napríklad § 100 ods. 1 OSP

¹⁹ KMEC, J., KOSAŘ, D., KRATOCHVÍL, J., BOBEK. M.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 702

subsumovať. Rovnocenným činiteľom je tiež úroveň procesnej disciplíny účastníkov konania, teda nimi podávané neopodstatnené návrhy či podávané námietky.²⁰

Osobitý charakter pracovnoprávných vzťahov je determinovaný podstatou pracovného práva, v ktorom dominuje ochranná funkcia a jeho výrazný sociálny aspekt. Na základe toho je v priestore pracovných sporov mimoriadne dôležité prejednávanie prípadov o určenie existencie, či v prevažnej väčšine o spôsobe skončenia pracovného pomeru, keďže sa bytostne dotýka životných podmienok jednotlivca a ďalších osôb bezprostredne s ním spojených. Ústavný súd SR v náleze č. 51/01 uvádza, že : „Prvoradou ústavnou povinnosťou súdu a sudcu je organizovať procesný postup v súdnom konaní tak, aby čo najskôr odstránil stav právnej neistoty, kvôli ktorému sa osoba obrátila na súd so žiadosťou o jeho rozhodnutie. Ďalej zdôrazňuje, že: „*Pracovnoprávny spor, v ktorom sa rieši platnosť skončenia pracovného pomeru, pripúšťa chápanie zbytočných prieťahov v prísnejšom meradle, než je to pri iných súdnych sporoch, ktoré nemajú priamy súvis s takouto existenčnou otázkou účastníka.*“

Ústavný súd SR podotýka, že v prejednávanom pracovnoprávnom spore sa pre navrhovateľa rieši jeho bytostne dotýkajúca sa existenčná otázka, keďže sa priamo týka pracovného pomeru, ktorého jestvovanie je základom pre príjem navrhovateľa zabezpečujúceho jeho živobytie, prípadne je súčasne zdrojom pre financovanie potrieb spoločnej domácnosti. Ako konštatuje Ústavný súd SR, v takýchto prípadoch by súd mal postupovať čo najrýchlejšie a efektívne, lebo len ich vyriešenie právoplatným rozhodnutím súdu umožní navrhovateľovi hľadať nové zamestnanie, prípadne pokračovať v tom pracovnom vzťahu, ktorý bol neplatne skončený.²¹ Ústavný súd SR preto vo svojich rozhodnutiach potvrdzuje dôležitosť a podstatu pracovnoprávných vzťahov a význam pracovného práva vôbec. Jeho sociálnu a ochrannú funkciu, ktorá sa v plnej miere naplňuje i kvalitným a dostatočným poskytovaním ochrany právam jednotlivca, ktoré mu právny poriadok v prípade vstupu na pracovný trh poskytuje. Práve prostredníctvom zakladania pracovnoprávných vzťahov totiž každý jednotliviec zabezpečuje pre seba a svoju rodinu dôstojnú životnú úroveň a štandardné podmienky svojho živobytia na uspokojovanie svojich základných materiálnych potrieb. „Stav neistoty ohľadne trvania pracovného pomeru závažne ovplyvňuje zabezpečovanie základných životných potrieb účastníka konania a jeho rodiny.“ Ústavný súd SR spor o trvanie pracovného pomeru hodnotí ako predmet konania, ktorý je právne významný pre rozhodnutie Ústavného súdu SR o tom, či v konaní pred všeobecným súdom došlo k porušeniu práva na prerokovanie veci bez zbytočných prieťahov priznaného článkom 48 odsekom 2 Ústavy SR.

Zásada rýchlosti konania má svoju bezprostrednú spojitosť s čoraz frekventovanejšie rozširujúcou sa myšlienkou využívania *alternatívnych spôsobov riešenia sporov z individuálnych pracovnoprávných vzťahov*, čím by sa podľa

²⁰ MAZÁK, J., Základy občianskeho procesného práva, 3. preprac. a dopl. vyd., Bratislava : Iura Edition, 2007, s. 33

²¹ Zbierka nálezov Ústavného súdu, č. 8/ 2002, s. 109- 112

nášho názoru dosiahlo rýchlejšie konanie ako je tomu v prípade ich prejednávania pred všeobecnými súdmi. Aj v zmysle ustanovenia §18 OSP zákon stanovuje možnosť ich riešenia prostredníctvom iných orgánov. Práve z dôvodu rýchlosti konania a dôležitosti pracovnoprávných otázok v živote človeka, sa do popredia dostáva využívanie *mediácie* ako riešenia sporu prostredníctvom tretej nestrannej osoby nabádajúcej strany k pokojnému vyriešeniu vzniknutého sporu, ktorého výsledkom je uzavretie dohody (§14 ods. 5 písm. a) z. č. 420/2004 Z. z. o mediácii). Čoraz viac sa uvažuje o možnosti rozhodovania pracovných sporov prostredníctvom *rozhodcovských orgánov*, tak ako v okolitých európskych či mimoeurópskych štátoch. Otázka ich riešiteľnosti prostredníctvom rozhodcovského konania je v zmysle aktuálnej právnej úpravy veľmi nejasná. Na strane jednej ZP výslovne odkazuje na ich riešenie sústavou všeobecných súdov v zmysle § 14 ZP. Na strane druhej v zmysle § 18 OSP je ustanovené, že: „súdy prejednávajú a rozhodujú spory a iné právne veci aj z pracovných vzťahov, pokiaľ ich neprejednávajú a nerozhodujú o nich iné orgány.“ Zákon č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní v platnom znení, však v prípade rozsahu svojej pôsobnosti ustanovuje, že predmetom jeho úpravy je rozhodovanie majetkových sporov v občianskoprávných a obchodnoprávných veciach (§1). Zároveň však pri negatívnom výpočte otázok, ktoré nespádajú pod rozsah rozhodovania rozhodcovských orgánov, zákon výslovne nevymedzuje uplatňovanie nárokov z pracovnoprávných vzťahov. Z uvedených skutočností nie je možné vyvodiť jednoznačný záver. Je preto podnetom do budúcnosti, aby došlo k legislatívnej úprave výslovne zakotvujúcej možnosť či nemožnosť arbitrability pracovných sporov. Z nášho pohľadu považujeme možnosť arbitrability pracovnoprávných sporov za jedno z možných budúcich riešení v oblasti poskytovania ochrany subjektívnych práv účastníkov individuálnych pracovnoprávných vzťahov. Avšak stotožňujeme sa s názorom A. Bělohlávky, že za arbitrabilné je potrebné považovať iba spory, ktorých podstatou je určité konkrétne majetkové plnenie (nie statusové otázky určovania platnosti či neplatnosti pracovného pomeru.)²²

V súvislosti s prejednávaním pracovných sporov považujeme za nevyhnutné poukázať aj na aktuálne otázky prejednávaných sporov. Snaha o liberalizáciu pracovnoprávnej legislatívy a jej reflexie v praktickom živote pracujúceho jednotlivca prinášajú aj množstvo negatív, ktoré z dôvodu vysokých požiadaviek na zamestnávanie pracovných síl a vytváranie dôstojných pracovných podmienok, pôsobia kontraproduktívne. Zamestnávateľia okrem iných protizákonných spôsobov obchádzania právnej úpravy vytvárajú *faktické pracovné pomery*, ktoré spôsobujú nemalé problémy v prípade vzniku pracovnoprávných sporov. V zmysle Občianskeho zákonníka platí, že prejav vôle (právny úkon) sa môže urobiť konaním alebo opomenutím, výslovne alebo iným spôsobom nevzbudzujúcim pochybnosti o tom, čo chcel účastník prejsť. (§ 35 OZ) V zmysle ustanovení ZP o uzatváraní pracovnej zmluvy (§ 42 ZP) nie je dôvodom neplatnosti pracovnej zmluvy, ak nebola dodržaná písomná forma (absentuje

²² BĚLOHLÁVEK, A., Arbitrabilita pracovněprávních sporů, Bulletin advokacie, Praha: Česká advokátní komora č. 9/ 2007, s. 26

doložka neplatnosti), t.j. pracovná zmluva sa považuje za platne uzavretú. V niektorých prípadoch však vyvstáva otázka či aj konkludentne uzavretá pracovná zmluva je platne uzavretou zmluvou a následne nadväzujúca otázka platnosti skončenia faktického pracovného pomeru. Najvyšší súd Českej republiky vo svojom judikáte uvádza: „*Pre úsudok, či bola pracovná zmluva uzatvorená konkludentným spôsobom je nevyhnutné, aby bolo možné odvodiť existenciu mlčky prejavenej ale danej vôle, zhodu na esenciálnych náležitostiach pracovného pomeru. Ak takýto prejav vôle na jednej strane chýba (z toho čo vonkajšie skutkové okolnosti v pracovnoprávných vzťahoch obvykle znamenajú, ich nemožno odvodiť) k uzavretiu pracovnej zmluvy nedochádza.*“ Najvyšší súd ČR poukázal na skutočnosť, že v prípade, ak nebol právny úkon spôsobilý založiť pracovný pomer, nemôže vzniknúť pracovný pomer ako vzájomne previazaný komplex práv a povinností, ale len čiastočný faktický vzťah, ktorého vysporiadanie sa riadi pracovnoprávnymi predpismi. Zároveň zdôraznil, že zamestnancom v takomto pracovnom pomere, prislúchajú v podstate rovnaké nároky ako zamestnancom v platnom pracovnom pomere (napríklad nárok na mzdu podľa fakticky vykonávanej práce) ale oproti tomu mu nepatria nároky vyplývajúce z neplatného rozviazania pracovného pomeru, ktorý vznikol platným spôsobom, keďže faktický pracovný pomer nie je potrebné rozviazať, pretože právne neexistuje (ide o absolútne neplatný právny úkon)²³ Jednou zo súčasných tendencií je rovnako *uzatváranie občianskoprávných a obchodnoprávných typov zmlúv*, ktorými sa zamestnávateľia snažia o obchádzanie ZP a tým aj rešpektovania požadovanej úrovne sociálnej ochrany zamestnancov. Dochádza k simulovaniu právnych úkonov, ktoré sú v zmysle §41a OZ absolútne neplatné. Vznikajú tak predpoklady na to, že budú vydávané súdne rozhodnutia, ktorými dôjde k prekvalifikácii právneho statusu samostatne zárobkovo činných osôb na zamestnancov.²⁴ Pre súdne orgány, z dôvodu neexistencie legálnej definície pojmu pracovného pomeru, nastávajú ťažkosti pri správnom právnom posúdení o existencii pracovného pomeru. Prípady sú zložité najmä vtedy, ak vzájomné zmluvné dojednania nie sú dostatočne zreteľné a spôsobujú pochybnosti o bezpodmienečne správnom závere o určitosti vzniku pracovného pomeru.

Záver

Od počiatku svojho vzniku bolo pracovné právo vytvárané za účelom poskytovania ochrany, predovšetkým voči zamestnancovi, ktorý je považovaný za slabšiu zmluvnú stranu v pracovnoprávných vzťahoch. Súčasne je pracovné právo oblasťou v rámci, ktorej dochádza k realizácii základných sociálnych práv. Jeho predmetom je regulácia vzťahov vznikajúcich pri výkone závislej práce, ktoré je primárnym prostriedkom na materiálne zabezpečenie každého jednotlivca a jeho rodiny. Prostredníctvom výkonu závislej práce si človek zabezpečuje dôstojnú

²³ Najvyšší súd ČR 21 Cdo 2815/2005 zo 14.11.2006

²⁴ <http://cvmpsyr.sk/TUflexii2.pdf> (BARANCOVÁ, H a kol., Analýza pracovnoprávnej legislatívy Slovenskej republiky z pohľadu flexiistoty, Priebežná správa č. 1, II. etapa, s. 17-18)

životnú úroveň a realizuje svoje vlastné pracovné sily pre zveľaďovanie svojich potrieb ale i potrieb spoločnosti ako celku. Subjektívne práva, ktoré kreujú obsah pracovnoprávných vzťahov nadobúdajú v plnej miere svoj význam prostredníctvom poskytovania ich ochrany v prípadoch právnej neistoty, realizáciou práva na súdnu ochranu. V podmienkach Slovenskej republiky sa oprávnených nárokov vyplývajúcich z pracovnoprávných vzťahov možno domáhať prostredníctvom sústavy všeobecných súdov čo potvrdzuje Zákonník práce i Občiansky súdny poriadok. V komparácii s organizáciou súdnictva v okolitých štátoch, sú nároky z pracovnoprávných vzťahov prerokovávané osobitnými pracovnými súdmi.(Rakúsko, Nemecko, Maďarsko, Poľsko) Vytvorenie osobitných pracovných súdov považujeme za vhodný spôsob ako by došlo k pozitívnejšiemu riešeniu aktuálnych otázok pracovných sporov, najmä so zreteľom na dĺžku prejednávaných prípadov. Podnetom na pozitívny posun v procesnom rozhodovaní pracovných sporov považujeme tiež rozširovanie možností riešenia vzniknutých konfliktov využitím alternatívnych spôsobov rozhodovania pracovných sporov z individuálnych pracovnoprávných vzťahov.

Podľa našej platnej úpravy sa pracovný spor riadi totožnými procesnými pravidlami uplatňovanými rovnako ako v prípade iného súkromno-právneho sporu. Riadny priebeh občianskeho súdneho procesu je podporovaný procesnými zásadami rozhodovacej činnosti súdov, ktoré sú mimoriadne významným atribútom demokratického právneho štátu. Zmyslom uvedených zásad uplatňovaných v rámci jednotlivých druhov súdnych procesov je napomôcť k spravodlivému rozhodnutiu a odstráneniu právnej neistoty, ktorá je v pracovnoprávných pozíciách obzvlášť závažná. Súčasne a prioritne je cieľom dosiahnutie požadovanej a očakávanej spravodlivosti ako najvyššej hodnoty demokratického právneho štátu, zdieľajúceho základné práva a slobody, morálne pravidlá uplatňované v právnom štáte, ktorý má byť garantom zaistenia, čo najvyššej miery právnej istoty a ochrany právnym poriadkom priznaným právam.

Mgr. Monika Seilerová
interná doktorandka
Právnická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Zoznam použitej literatúry:

1. BARANCOVÁ, H., Zákonník práce: komentár, 2. vyd., Praha : C. H. Beck, r. 2012, 1049 s., ISBN 9788074004162
2. BĚLOHLÁVEK, A., Arbitrabilita pracovněprávních sporů, Bulletin advokacie, Praha: Česká advokátní komora, č. 9/ 2007, s. 23-31, ISSN 1210-6348
3. BOGUSZAK, J.: Pojetí, druhy a význam právních principů, Právní obzor, č. 3/ 2003, Bratislava: Slovak Academic Press: Veda, s. 241-246, ISSN 0032-6984
4. ČIČ, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Martin: Matica slovenská, 1997, 598 s. ISBN 80-7090-444-5

5. FICOVÁ, S. a kol.: Občianske právo procesné : Základné konanie, 2. aktualiz. a rozšírené vyd., Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, vyd. oddelenie, 2008, 438 s., ISBN 978 807 1602569
6. GERLOCH, A a kol.: Teórie práva, 5.vyd., Praha : Vydavateľstvo a nakladateľstvo Aleš Čeněk, 2009, 308 s., ISBN 9788073802332
7. HURDÍK J.- LAVICKÝ, P.: Systém zásad soukromého práva, 1.vyd, Brno: Masarykova univerzita, 2010, 197 s., ISBN 9788021050631
8. MAZÁK, J., Základy občianskeho procesného práva, 3. preprac. a dopl. vyd., Bratislava : Iura Edition, 2007, 809s., ISBN 9788080781453
9. PRUSÁK, J.: Teória práva, 2. vyd., Bratislava: Vydavateľské oddelenie, PF UK, 2001, 308 s., ISBN 80-7160-146-2
10. SVÁK, J.: Ochrana ľudských práv (z pohľadu judikatúry a doktríny štrasburských orgánov ochrany práv), Žilina: Poradca podnikateľa, 2006, 1116 s., ISBN 8088931517
11. VACÚLIKOVÁ, N.: Aplikácia práva a právne princípy, Právny obzor č. 3/2003, Bratislava: Slovak Academic Press: Veda, s. 273- 280, ISSN 0032-6984
12. VOJČÍK, P. a kol., Občianky zákonník: stručný komentár, 3. dopl. a preprac. vydanie, Bratislava : Iura Edition, 2010, 1282 s, ISBN 9788080783686
13. WINTEROVÁ, A. a kol.: Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice, 6.aktual.vyd., Praha : Linde, 711s., ISBN 9788072018420

Ochrana menšinových akcionárov v judikatúre Súdneho dvora Európskej únie

Žofia Šuleková

Abstrakt

Autorka sa vo svojom článku zaoberá dôležitosťou ochrany práv menšinových akcionárov z pohľadu judikatúry Súdneho dvora Európskej únie, konkrétne v medziach ekonomických slobôd vnútorného trhu - slobody usadiť sa a slobody voľného pohybu kapitálu. V prvotných statiach sa autorka venuje stručnému výkladu pojmu menšinoví akcionári a významu presadzovania ich ochrany. Paralelne poukazuje na relevantnú európsku legislatívu v spojení s vnútroštátnou právnou úpravou a následný pohľad Súdneho dvora Európskej únie týkajúci sa cezhraničných zlúčení a splynutí obchodných spoločností v európskom priestore. Príspevok následne analyzuje významné rozhodnutia, týkajúce sa často pertraktovanej problematiky tzv. „golden shares“ a výkladu európskej zásady rovnakého zaobchádzania s akcionármi vo vnútri spoločnosti.

Kľúčové slová

Ochrana menšinových akcionárov, Súdny dvor Európskej Únie, cezhraničné fúzie, Audiolux

Abstract

The article focuses on the importance of minority shareholder's protection in the case law of the Court of Justice of the European Union. First, it briefly deals with the interpretation of the minority shareholder and enforcement of its protection. Furthermore, the author focuses on the relevant European second legal sources in accordance with the national legislation and the actual interpretation of the Court of Justice relating to cross-border mergers. Moreover, it focuses on well-known cases in the „the golden shares“ issue and interpretation of the European principle of equal treatment between shareholders.

Keywords

Minority shareholders's protection, Court of Justice of the European Union, cross-border mergers, Audiolux

„Minority shareholders rights provide great fun for academics and some rich pickings for lawyers but are otherwise a fairly incoherent mess“

Prof. Janet Dine,

Queen Mary, University of London

Úvodom

Rovnosť a nediskriminácia. Na prvý pohľad pojmy príznačné všeobecným ústavnoprávnym princípom a zásadám, v poslednom období výrazne presadzované

v legislatívnych krokoch a zámeroch Európskej únie v oblasti práva obchodných spoločností. Prebiehajúca diskusia sa výsostne zameriava na ochranu slabšej strany, uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania, zlepšenie rodovej vyváženosti a v neposlednom rade aj ochranu menšinových akcionárov - investorov nedisponujúcich takým množstvom hlasov, aby mohli efektívne ovplyvniť riadenie spoločnosti a účinne zasahovať do jej činnosti. Jasný a efektívny právny rámec dodržiavania zásady ochrany menšinových akcionárov bezpodmienečne vedie k nastoleniu rovnováhy vo vnútri spoločnosti, stabilite hospodárskeho trhu a zvyšovaniu záujmu zahraničných investorov vyhľadávajúcich výhodné prostredie poskytujúce čo najväčšie právne záruky. Zabezpečenie účinnej ochrany práv a oprávnených záujmov menšinových akcionárov si vyžaduje systémový prístup tvorby právnej úpravy a jej následný výklad príslušným súdnym orgánom. Európska komisia v oznámení adresovanom Rade a Európskemu parlamentu o prijatí Akčného plánu *Modernizácia práva obchodných spoločností a zlepšenie správy a riadenia spoločností v Európskej únii – plán postupu*¹ už v minulom desaťročí nabádala na nevyhnutnosť posilnenia práv akcionárov medzi členskými štátmi a zdôraznila, že zabezpečenie efektívnej a proporčionej ochrany akcionárov sa stáva neodmysliteľným jadrom práva obchodných spoločností. Zvýšenie ochrany nachádza značné opodstatnenie aj pri narastajúcej cezhraničnej mobilite obchodných spoločností v rámci hospodárskeho priestoru Európskych štátov.

Európske právo obsahuje viacero ustanovení týkajúcich sa ochrany akcionárov, avšak efektívne zavŕšenie ochrany sa prejavuje až možnosťou uplatnenia si svojho práva na súde. Problematika sa zdá intenzívnejšia z toho pohľadu, že Súdny dvor Európskej únie (ďalej aj ako „Súdny dvor“) sa vo svojich rozhodnutiach len okrajovo dotýka problematiky ochrany menšiny. Ochranu menšinových akcionárov je možné analyzovať z niekoľkých sfér práva obchodných spoločností a corporate governance. V tomto príspevku prinesieme prierez judikatúry Súdneho dvora s pohľadom na presadzovanie ochrany práv menšinových akcionárov a adekvátnosti ich zabezpečovania v medziach ekonomických slobôd vnútorného trhu Európskej únie - slobody usadiť sa a slobody voľného pohybu kapitálu.

I. Dôležitosť ochrany oprávnených záujmov menšinových akcionárov

V zmysle článku 1 ods. 1 prvá veta Dodatkového protokolu k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd má každý právo na pokojné užívanie svojho majetku.² Ako uviedol Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) v rozhodnutí *Bramelid a Malmström proti Švédsku*³, právo na pokojné užívanie majetku sa vzťahuje aj na akcie obchodných spoločností. Predmetom vlastníckeho

¹ KOM (2003) 284 v konečnom znení.

² „Každá fyzická alebo právnická osoba má právo pokojne užívať svoj majetok. Nikoho nemožno zbaviť jeho majetku s výnimkou verejného záujmu a za podmienok, ktoré stanovuje zákon a všeobecné zásady medzinárodného práva.“

³ Rozhodnutie Európskej komisie pre ľudské práva vo veci *Bramelid a Malmström proti Švédsku* zo dňa 10. decembra 1982, sťažnosť č. 8588/79, 8589/79.

práva a teda majetkom hodným ochrany v zmysle vyššie uvedeného článku predmetného Dodatočného protokolu a judikatúry ESELP sú obchodné podiely a akcie kapitálových obchodných spoločností. Obdobne sa k otázke postavenia akcionára v obchodnej spoločnosti a hlavne k otázke akcie, ako predmete vlastníckeho práva vyjadril Ústavný súd SR vo svojom náleze PL ÚS 38/95⁴, v ktorom konštatoval, že vzťah akcionára k akcii možno považovať za vlastnícky vzťah, obsahom ktorého sú práva upravené ako v Obchodnom zákonníku, tak i v Zákone o cenných papieroch.⁵ S vlastníctvom akcií je späté nielen právo podieľať sa na výnosoch spoločnosti (vyplývajúce z ekonomickej hodnoty akcie) ale aj ďalšie zodpovedajúce práva, t.j. právo hlasovať a zúčastňovať sa v určitej miere na riadení spoločnosti.⁶ Súčasťou práva akcionára podieľať sa na riadení spoločnosti je právo zúčastniť sa na valnom zhromaždení a hlasovať o dôležitých otázkach fungovania a smerovania spoločnosti. Uvedené práva sa priznávajú každému akcionárovi bez ohľadu na hodnotu akcie. Avšak vzhľadom na väčšinový princíp kreovania vôle akciovej spoločnosti je nevyhnutné, aby právna úprava obmedzila možnosti akcionárov zneužiť svoje väčšinové postavenie v akciovej spoločnosti na úkor práv a oprávnených záujmov menšinových akcionárov.⁷

Otázka dôležitosti a miery zabezpečovania ochrany oprávnených záujmov menšinových akcionárov ponúka niekoľko odpovedí. Na jednej strane možno menšinu považovať za slabší článok spoločnosti. Adekvátne ochrana má slúžiť ako kompenzácia nedostatočnej rovnosti v postavení akcionárov. Na druhej strane, poskytnutím primeranej ochrany je menšina schopná presadzovať vlastné záujmy a bezmocne sa nepodriaďovať záujmom väčšiny. V skutočnosti sa nič nepovažuje za zložitejšiu výzvu ako úprava ochrany menšinových akcionárov v práve obchodných spoločností. Účinná ochrana záujmov menšinových akcionárov vyžaduje zakotvenie právnych prostriedkov, ktorými sa akcionári, resp. akcionári s akciami určitej menovitej hodnoty môžu domáhať svojich práv, ak došlo k ich obmedzeniu zo strany spoločnosti. Vychádzajúc zo slovenskej a českej odbornej literatúry⁸, ochrana menšinových akcionárov je poväčšine spájaná s osobitnými právami, ktoré zákonodarca poskytuje tzv. kvalifikovanej menšine akcionárov, všeobecne označovanej ako menšinová alebo minoritná akcionári, pričom minoritu môže tvoriť aj jediný akcionár. Vnútroštátny zákonodarca tým priznáva určité špeciálne postavenie jednému alebo skupine akcionárov, ktorí reprezentujú určitý

⁴ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, PL. ÚS 38/95 zo dňa 3. apríla 1996. č. 4/96.

⁵ Blížšie k problematike vlastníckeho práva akcionára pozri: CSACH, K. Korporácia- zmluva alebo vlastníctvo? Terium non datur? In *Správa obchodných korporácií v rekodifikačných a evropských konotáciách*. Praha: EPRAVO.CZ, 2012. 5s.

⁶ Pozri Rozhodnutie Európskej komisie pre ľudské práva vo veci *Company S. and T. v. Sweden*, zo dňa 11. decembra 1986, sťažnosť č. 11189/84. Rozsudok ESELP vo veci *Sovtransavto Holding proti Ukrajine* zo dňa 25. júla 2002, sťažnosť č. 48553/99. Rozsudok ESELP *Tadeusz Olczak proti Poľsku* zo dňa 7. novembra 2002, sťažnosť č. 30417/96.

⁷ K údajom o zneužívaní žalôb o určenie neplatnosti rozhodnutí orgánov korporácie pozri HIRTE, H. *Kapitalgesellschaftsrecht*. 6. vydanie. Köln : RWS Verlag, 2009, 237s a nasl.

⁸ ŽITŇANSKÁ, L. *Ochrana menšinových akcionárov*. Bratislava: Iura edition, 2000. 22s. ELIÁŠ, K. a kol. *Kurs obchodního práva: Obchodní společnosti a družstva*. Praha: C.H. Beck. 2010. 342 s.

podiel na základnom imaní. Tu je dôležité pripomenúť, že pojem „minoritný“ alebo „menšinový“ akcionár v jednotlivých ustanoveniach obchodnoprávnej úpravy akciovej spoločnosti⁹ absentuje. V zmysle zákona č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník (ďalej len „ObchZ“) prislúchajú menšinové práva akcionárom, ktorých menovitá hodnota na základnom imaní dosahuje najmenej 5% základného imania spoločnosti. Z toho dôvodu sa zdá byť pojem „menšinové práva“ máťúci.¹⁰ Keďže horná hranica zákonného limitu neexistuje, na presadenie vlastného záujmu je oprávnený sa týchto práv dovoliavať rovnako akcionár disponujúci väčšinovým podielom.

Práva akcionárov teda môžeme rozdeliť na *všeobecné práva* patriace všetkým akcionárom spoločnosti, ktorých rozsah nezávisí od veľkosti podielu na spoločnosti¹¹, *osobitné práva* patriace len akcionárom, ktorých hodnota akcie predstavuje určitú časť základného imania (tzv. menšinové práva)¹² a *práva patriace niektorým akcionárom z dôvodu ich minoritného postavenia* - svojim podielom na základnom imaní nemôžu presadiť svoju vôľu ibaže sa táto vôľa zhoduje s vôľou väčšiny. V tomto príspevku sa zameriame práve na poslednú skupinu akcionárov a preskúmame mieru zabezpečovania ochrany minority zo strany Súdneho dvora EÚ.

II. Sloboda usadiť sa a ochrana menšinových akcionárov

Jedným zo základných prejavov presadenia slobody usadzovania je postupné uľahčovanie cezhraničného zlúčenia a splynutia kapitálových obchodných spoločností (ďalej aj ako „cezhraničné fúzie“) v rámci rôznych členských štátoch naprieč európskym priestorom. Cezhraničná fúzia odzrkadľuje vhodný spôsob pre podstúpenie zmeny aplikovateľného práva. Prioritou právnej úpravy chrániacej akcionárske menšiny pri cezhraničných fúziách je snaha o vytvorenie právneho nástroja umožňujúceho zmiernenie, popri prípade vylúčenie nepriaznivých dôsledkov dopadajúcich na akcionára zapríčinených zmenami vo vnútri spoločnosti. Úroveň ochrany je značne rozdielna v jednotlivých členských štátoch, čo môže mať vplyv na rozhodnutie obchodných spoločností so sídlom v inom členkom štáte premiestniť svoje sídlo do iného štátu. Avšak pri analýze európskych právnych noriem je možné bádať, že zabezpečenie ochrany menšinových akcionárov pri cezhraničných zlúčeníach a splynutiach sa nepovažuje za obligatórne kritérium pri formulovaní vnútroštátnych pravidiel cezhraničných fúzií. Smernica

⁹ Pozri § 181 ObchZ - právo požadovať zvolanie mimoriadneho valného zhromaždenia, § 182 ObchZ - právo menšiny voči predstavenstvu a dozornej rade akciovej spoločnosti, § 219 ods. 2 ObchZ - právo požadovať odvolanie likvidátora akciovej spoločnosti.

¹⁰ Výraz „menšinový akcionár“ odzrkadľujúci skutočnú menšinu obsahuje len ustanovenie § 161b ods. 1 písm c) ObchZ a 218k ods. 3 ObchZ.

¹¹ Medzi tzv. všeobecné práva zaraďujeme napr. právo na podiel na zisku, právo zúčastňovať sa a hlasovať na zasadnutiach valného zhromaždenia, právo na informácie.

¹² Bližšie pre klasifikačné kritéria pre delenie práv a povinností pozri: BAŇACKÁ, L. Obchodný podiel vo svetle tradícií a inovácií. In *Tradície a inovácie v súkromnom práve*. Košice: UPJŠ, 2009. 7s.

o cezhraničných fúziách¹³ (výrazne kopírujúc ustanovenia o ochrane menšinových akcionárov obsiahnutých v štatúte európskej spoločnosti - SE)¹⁴ poskytuje len niekoľko široko formulovaných princípov ochrany. Ako vyplýva z čl. 4 ods. 2 uvedenej smernice [“...členský štát môže prijať ustanovenia, týkajúce sa spoločností podieľajúcich sa na cezhraničnom zlúčení alebo splynutí, ktoré sa riadia jeho právnym poriadkom, na účely zaistenia primeranej ochrany menšinových spoločníkov, ktorí boli proti cezhraničnému zlúčeniu alebo splynutiu.“] osobitná ochrana zo strany členského štátu, môže byť poskytnutá akcionárom (spoločníkom), ktorí nesúhlasia s realizáciou cezhraničnej fúzie. Smernica v otázke vyjadrenia formy výhrady mlčí.

Otázka identifikácie menšinového akcionára a spôsob prejavu nesúhlasu zostáva naďalej otvorená európskym legislátorom. Jej objasnenie sa prenecháva do rúk vnútroštátneho zákonodarcu. Zo slovenskej obchodnoprávnej úpravy cezhraničných fúzií vyplýva, že za menšinových akcionárov je potrebné považovať tých, ktorí svojimi hlasmi nemôžu zabrániť realizácii cezhraničnej fúzie. V tomto prípade ide len o tých akcionárov, ktorí nehlasovali za schválenie návrhu zmluvy o zlúčení alebo splynutí, teda hlasovali výslovne proti cezhraničnej fúzii a požiadali svoj nesúhlas zaprotokolovať do zápisnice z tohto valného zhromaždenia. Za menšinových nemôžeme považovať tých akcionárov, ktorí síce majú v spoločnosti postavenie menšinového akcionára ale s fúziou na valnom zhromaždení súhlasili, resp. sa hlasovania zdržali. Neúčast' na valnom zhromaždení nemá rovnaké účinky ako výslovný nesúhlas. Akcionár, ktorý sa nezúčastní valného zhromaždenia teda nespadá pod ochranu vyjadrenú v ustanovení čl. 4 ods. 2 smernice. Oprávnenými osobami sú menšinoví akcionári (ktorí sa zúčastnili valného zhromaždenia, ktoré fúziu schválilo a požiadali o zápis nesúhlasného stanoviska do zápisnice) zanikajúcich (slovenských) akciových spoločností ako aj nástupníckej spoločnosti zúčastnenej na cezhraničnej fúzii.

Členský štát je oprávnený prijať primerané vnútroštátne opatrenia ochrany pokiaľ tie nie sú v rozpore so zásadou slobody usadzovať sa. Smernica v bode 3 preambuly ustanovuje zákaz zavádzania vnútroštátnych pravidiel obmedzujúcich slobodu usadiť sa a obmedzujúcich voľný pohyb kapitálu, ak nie sú odôvodnené podľa judikatúry Súdneho dvora, a to najmä požiadavkou verejného záujmu. Práve judikatúra Súdneho dvora EÚ vo sfére ekonomických slobôd postupne potvrdzuje významnosť cezhraničných fúzií,¹⁵ prispieva k rozšíreniu uplatňovania slobody

¹³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2005/56/ES z 26. októbra 2005 o cezhraničných zlúčeníach alebo splynutiach kapitálových spoločností (Ú. v. EÚ L 310, 25.11.2005).

¹⁴ Nariadenie Rady (ES) č. 2157/2001 o stanovách európskej spoločnosti (SE) zo dňa 8. októbra 2001 (Ú. v. L 294, 10.11.2001).

¹⁵ Pozri bližšie Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-411/03 SEVIC Systems AG zo dňa 13. 12. 2005, Zb. 2005 I-10805. AUGUSTINIČ, I.: Cezhraničné fúzie v Európskej únii. In *Justičná revue*, Bratislava: č. 1/2007. 1-15 s. ŠIRICOVÁ, L. Rozsudok „Centros“ – poznámky. In: *Výber z rozhodnutí Súdneho dvora Európskych spoločností*. ISSN 1336-5312. Roč. 6, č. 3. 2009, 22-24s.

usadiť sa v Európskom hospodárskom priestore¹⁶ a neustále rozširuje priestor pre mobilitu obchodných spoločností¹⁷ čím sa neopomenula hranične dotknúť aj problematiky ochrany menšinových akcionárov.

a) Ochrana menšinových akcionárov v rozhodnutiach Súdneho dvora

Judikatura Súdneho dvora EÚ v posledných rokoch zohráva významnú úlohu a zaznamenáva výrazný krok vpred pri interpretácii slobody usadiť sa. V jednom zo svojich rozhodnutí *Überseering BV*¹⁸ sa Súdny dvor EÚ zaoberal otázkou neuznania právnej a procesnej spôsobilosti spoločnosti zo strany prijímajúceho členského štátu v prípade premiestnenia svojho skutočného sídla. Nevylúčil, ako jeden z nevyhnutných dôvodov všeobecného záujmu, *ochranu menšinových akcionárov* (okrem iného ochranu záujmov veriteľov, zamestnancov ako aj záujmov daňových úradov), ktorá *za určitých okolností a pri dodržaní určitých podmienok odôvodňuje obmedzenie slobody usadiť sa*. Avšak v tomto prípade, ochrana menšinových akcionárov neodôvodňovala popretie právnej a následne procesnej spôsobilosti spoločnosti. Samotné rozhodnutie neobsahuje akékoľvek vymedzenie jednotlivých obmedzení, ktoré by sa v súlade s právom Európskej únie považovali za odôvodňujúce verejný záujem. Súdny dvor EÚ svoje stanovisko potvrdil v rozhodnutí *Sevic Systems AG*.¹⁹ Napriek predloženej argumentácii o nutnej existencii špecifických ustanovení na ochranu (okrem iného) aj menšinových akcionárov súd konštatoval, že ochrana menšinových akcionárov, ako v predošlej judikatúre potvrdený nevyhnutný dôvod vo všeobecnom záujme, potenciálne obmedzuje slobodu usadiť sa. Takéto obmedzujúce opatrenie je však prípustné len vtedy ak je nediskriminačné a spĺňa požiadavky viacstupňového testu proporcionality – spôsobilosti dosiahnuť sledovaný cieľ a neprekročenia potrebnej miery obmedzenia. Vo všeobecnosti sa však zamietnutie zápisu cezhraničnej fúzie spoločností do obchodného registra, aj v prípadoch ak záujmy zúčastnených osôb nie sú ohrozené, považuje za obmedzenie slobody usadiť sa.

Súdny dvor líniu ochrany menšiny premieta aj vo svojich následných rozhodnutiach. Problematika zlučiteľnosti ustanovení maďarského práva obchodných spoločností s komunitárnym právom bola predmetom prejudiciálneho

¹⁶ Súdny dvor konštatoval, že rozdielne zaobchádzanie so spoločnosťami podľa toho či ide o vnútroštátnu alebo cezhraničnú fúziu, predstavuje obmedzovanie slobody usadzovania. Okrem prípadu, ak sa ním sleduje legitímny cieľ a je opodstatnené nevyhnutnými dôvodmi vo všeobecnom záujme. Cezhraničné fúzie tak „predstavujú zvláštne spôsoby výkonu slobody usadiť sa dôležité pre riadne fungovanie vnútorného trhu, a tým patria medzi hospodárske činnosti, v súvislosti s ktorými sú členské štáty povinné rešpektovať slobodu usadiť sa stanovenú v článku 43 ES“ Pozri bod 9, bod 23 rozsudku SEVIC Systems AG.

¹⁷ Pozri bližšie Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-378/10 VALE Építési kft. zo dňa 12. júla 2012 ešte nepublikovaný v zbierke.

¹⁸ Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-208/00 *Überseering BV* proti Nordic Construction Company Baumanagement GmbH zo dňa 5. novembra 2002. Zb. 2002 I-09919.

¹⁹ Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-411/03 SEVIC Systems AG zo dňa 13. decembra 2005. Zb. 2005 I-10805.

konania v prípade *Cartesio*.²⁰ Súdny dvor EÚ potvrdil, že uskutočnenie premeny spoločnosti bez predchádzajúceho zrušenia a likvidácie na spoločnosť podliehajúcu vnútroštátnemu právu členského štátu, do ktorého sa spoločnosť chce premiestniť (t.j. so zmenou aplikovaného práva) môže byť obmedzené naliehavými dôvodmi všeobecného záujmu (bod 113). Sice hranice týchto dôvodov neboli zadefinované, vzhľadom na predchádzajúce rozsudky sa ochrana menšinových akcionárov považuje za jednu z možností. Odkazujúc na vyššie uvedené rozhodnutia, v ostatnom rozsudku *Vale*²¹ súd pokračoval v obdobnej argumentácii.

Súdny dvor EÚ v spomínaných rozhodnutiach priznal ako dôvod obmedzenia slobody usadiť sa práve ochranu záujmov menšinových akcionárov. Vnútroštátne opatrenie ochraňujúce menšinových akcionárov v žiadnom z vyššie uvedených rozhodnutí, neprešlo obligatónym testom proporcionality i keď bolo samo o sebe spôsobilé podnietiť obmedzenie cezhraničnej mobility. I keď ochrana menšinových akcionárov je hodná osobitného zreteľa, jednotlivé ustanovenia vnútroštátnych poriadkov boli zjavne neprimerané, pokiaľ ide o stanovený cieľ. Je nutné podotknúť, že európske sekundárne právo jasne nepovažuje ochranu menšinových akcionárov za tak závažnú, aby obligatórne zaviazala členské štáty poskytnúť ochranu minorite pri cezhraničných fúziách.

b) Odôvodnenosť ochrany menšinových akcionárov pri (cezhraničných) zlúčeníach a splynutiach

Ako sme už v príspevku uviedli, rozhodnutie vnútroštátneho zákonodarcu poskytnúť adekvátnu ochranu menšinovým akcionárom nachádza svoj základ v dispozitívnom ustanovení smernice. Európsky zákonodarca zaviedol možnosť zabezpečenia ochrany menšinových akcionárov pri cezhraničných fúziách, napriek tomu ochrana pri realizácii vnútroštátnej fúzie zostáva opomenutá. Smernica o zlúčení a splynutí akciových spoločností²² neobsahuje osobitné ustanovenia týkajúce sa ochrany menšinových akcionárov pri vnútroštátnych fúziách. Menšinoví akcionári majú podľa uvedenej smernice právo na výkup akcií zo strany preberajúcej spoločnosti, ak zlúčenie vykonáva spoločnosť, ktorá vlastní 90% alebo viac jej akcií. Zmena aplikovateľného práva, sa považuje za jeden z argumentačných dôvodov rozdielne poskytovanej ochrany v európskych sekundárnych právnych normách.²³ Má štát poskytnúť rozdielnu ochranu menšinovým akcionárom z dôvodu, že akcionár sa stane akcionárom spoločnosti podliehajúcej právu iného členského štátu? Zdá sa, že skutočnosť nadnárodného aspektu (čiže zmeny aplikovateľného práva), ktorí sú menšinoví akcionári pri cezhraničnej mobilite povinní strpieť na základe rozhodnutia väčšiny sa považuje

²⁰ Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C-210/06 *CARTESIO* Oktató és Szolgáltató bt zo dňa 16. decembra 2008 Zb. 2008 s. I-09641.

²¹ Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C-378/10 *VALE Építési kft.* zo dňa 12. júla 2012 ešte nepublikovaný v zbierke.

²² Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/35/EÚ z 5. apríla 2011 o zlúčení a splynutí akciových spoločností (Ú. v. EÚ L 110, 29.4.2011).

²³ Bližšie pozri GREENS, K. Cross-border mergers and minority protection. An open-ended harmonization. In *Utrecht Law Review*. Vol. 4. Issue 1.2008. <http://www.utrechtlawreview.org>

za dostatočný dôvod poskytnutia (možnosti) ochrany menšinovým akcionárom v sekundárnej právnej norme EÚ. Tento pohľad sa jednostranne vzťahuje len na akcionárov tých spoločností, ktoré procesom cezhraničnej fúzie zanikajú. Pôjde o spoločnosti zlučované alebo splynuté do nástupníckej spoločnosti. Argumentácia zmeny práva nenachádza svoje opodstatnenie pri ochrane menšinových akcionárov nástupníckych spoločností. Dôvod vyprofilovanej ochrany na jednoduchej zmene aplikovateľného práva nepovažujeme za dostatočné. Je naozaj menšinový akcionár zapojený do cezhraničnej fúzie v horšej pozícii ako napríklad akcionár pri vnútroštátnej zmene právnej formy spoločnosti?²⁴ Smernice EÚ nám na to odpoveď nedávajú a je potrebné sa pridržiavať vnútroštátnej právnej úpravy.

Súdny dvor EÚ viackrát vo svojich rozhodnutiach potvrdil, že cezhraničné fúzie majú byť predmetom rovnakých pravidiel ako vnútroštátne zlúčenia a splynutia, Európsky zákonodarcu však vytvoril výnimku z pravidiel, ktorej dôsledky môžu mať neskôr príznačný vplyv.

Otázka ochrany menšinových akcionárov bola pertraktovaná Súdnym dvorom nielen v medziach slobody usadiť sa, ale rovnako pri jednej z ďalších ekonomických slobôd - slobody voľného pohybu kapitálu.

III. Ochrana minority a „Golden shares“

V strategických oblastiach a dôležitých národných obchodných spoločnostiach sa členské štáty usilujú ponechať si kontrolu nad privatizovanými spoločnosťami prostredníctvom špeciálnych práv.²⁵ Jedným z nich sú tzv. *golden shares* - *zlaté akcie*²⁶ zabezpečujúce osobitné práva štátu. Jedným z argumentov zavedenia štátnych opatrení je aj zabezpečenie adekvátnej ochrany menšinovým akcionárom. Súdny dvor v posledných desiatich rokoch vydal niekoľko rozhodnutí týkajúcich sa problematiky zákazu obmedzenia voľného pohybu kapitálu vzhľadom na existenciu zlatých akcií a potvrdil „zlaté pravidlo“ zlatých akcií – ak vnútroštátne opatrenie je spôsobilé zabrániť alebo obmedziť nadobúdanie akcií, alebo odradiť investorov považuje sa to za obmedzenie v zmysle článku 56 ods. 1 ZES (čl. 64 ZFEU).²⁷

²⁴ GREENS, K. Cross-border mergers and minority protection. An open-ended harmonization. *Utrecht Law Review*. Vol. 4. Issue 1.2008. <http://www.utrechtlawreview.org>

²⁵ K problematike špeciálnych práv pozri Commission staff working document. Special rights in privatised companies in the enlarged Union - a decade full of developments. Dostupné na: http://ec.europa.eu/internal_market/capital/docs/privcompanies_en.pdf

²⁶ ObchZ nepripúšťa existenciu tzv. zlatých akcií. Bližšie pozri Nález ÚS SR sp.zn. PL./S 38/95 zo dňa 3. apríla 1996, zverejnený v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, čiastka 49, pod číslom 135/1996.

²⁷ Pozri: Rozsudky vo veci C-58/99 Komisia proti Taliansku zo dňa 23. mája 2000, Zb. s. I-3811; C-367/98 Komisia proti Portugalsku, zo dňa 4. júna 2002, Zb. s. I-4731; C-483/99 Komisia proti Francúzsku, Zb. s. I-4781, a C-503/99 Komisia proti Belgicku, Zb. s. I-4809; ako aj rozsudky z 13. mája 2003, Komisia proti Španielsku, C-463/00, Zb. s. I-4581, a Komisia proti Spojenému kráľovstvu, C-90/01, Zb. s. I-4641. Neskôr boli vyhlásené rozsudky, C-174/04 Komisia proti Taliansku zo dňa 2. júna 2005. Zb. s. I-4933, a zo dňa 28. septembra 2006. C-282/04 a C-283/04 Komisia proti Holandsku, Zb. s. I-9141.

Pri analýze miery ochrany menšinových akcionárov je na mieste spomenúť jeden z najznámejších rozsudkov Súdneho dvora vo veci Volkswagen²⁸ v ktorom Komisia docielila zrušenie nemeckého tzv. *VW zákona*, odporujúceho zásadám voľného pohybu kapitálu. Zákon umožňoval Nemeckej federálnej vláde a vláde Dolného Saska zachovanie vplyvu a kontroly nad podnikom prostredníctvom svojho menšinového podielu v spoločnosti. Federálna vláda ako aj vláda Dolného Saska disponovali špeciálnym právom t.j. právom vymenovať dvoch zástupcov do dozornej rady spoločnosti VW. Zároveň zákon ustanovoval, že hlasovacie právo akcionára, ktorého akcie majú nominálnu hodnotu vyššiu ako jednu pätinu základného imania je obmedzené len na hlasovacie právo ekvivalentné 20% akcií.

Súdny dvor EÚ potvrdil, že členské štáty nie sú oprávnené využívať špeciálne právo tzv. zlatých akcií: „*Nemožno totiž vylúčiť, že za určitých osobitných okolností uvedené verejné subjekty použijú svoje postavenie na ochranu všeobecných záujmov, ktoré prípadne môžu byť v rozpore s hospodárskymi záujmami dotknutej spoločnosti, a teda v rozpore so záujmami jej ostatných akcionárov.*“ Súdny dvor sa priklonil k právnomu názoru Komisie a zdôraznil, že existencia zlatých akcií je porušením slobody pohybu kapitálu a odrádza potenciálnych investorov. Súd pri argumentácii vychádzal z toho, že vložením vlastných prostriedkov do určitej spoločnosti chce investor okrem participácie na fungovaní spoločnosti získať aj kontrolu nad touto spoločnosťou. Zlaté akcie preto s veľkou pravdepodobnosťou odrádzajú investorov z iných členských štátov EÚ vstupovať do spoločností s vysokým štátnym vplyvom.

Nemecko trvalo na názore, že zákon VW zohľadňuje nielen záujmy zamestnancov spoločnosti ale zároveň chráni jej menšinových akcionárov, pričom ale neunieslo dôkazné bremeno vo veci nevyhnutnosti a primeranosti ustanovení VW zákona na ochranu ich všeobecných záujmov. Súd v tomto prípade uviedol, že snaha o ochranu menšinových akcionárov sa môže považovať za legitímny záujem (bod 77) a môže odôvodniť prijatie zákonného predpisu, ktorý vedie k obmedzeniu voľného pohybu kapitálu, avšak v predmetnom spore táto snaha nemôže odôvodňovať sporné ustanovenia VW zákona. Súdny dvor teda neskúmal všeobecne ochranu menšinových akcionárov ako legitímny dôvod obmedzenia voľného pohybu kapitálu, avšak vyjadril myšlienku, že aj keby bolo na mieste ju považovať za legitímny dôvod ochrany, ustanovenia VW zákona podliehajúce testu proporcionality, ktorá sa vyžaduje pri skúmaní spôsobilosti vnútroštátneho opatrenia obmedziť slobody vnútorného trhu, však tieto podmienky proporcionálneho vnútroštátneho opatrenia nespĺňajú. Je namieste sa zamyslieť nad postupom Súdneho dvora v otázke (ne)existencie ochrany menšinových akcionárov ako legitímneho dôvodu v oblasti slobody voľného pohybu kapitálu, ak v prípadoch týkajúcich sa slobody usadzovania sa Súdny dvor vo svojich

²⁸ Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-112/05 Komisia Európskych spoločenstiev proti Spolkovej republike Nemecko zo dňa 23. októbra 2007. Zb. 2007 I-08995. Bližšie pozri: SAAM, D.: The ECJ Volkswagen and European Corporate Law: Reshaping the European Varieties of Capitalism. In *CLPE Research paper*. n. 30. 2007. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1030652

rozhodnutiach jednoznačne vyjadril k existencii ochrany menšinových akcionárov ako dôvodov spôsobilých obmedziť slobodu usadiť sa. Podľa nášho názoru, mal Súdny dvor v prípade Volkswagen, považovať ochranu menšinového akcionára za jeden z dôvodov obmedzenia slobody odvolávajúc sa na judikatúru v oblasti slobody usadiť sa a následne vykonať test proporcionality. Týmto postupom Súdny dvor zaujal rozdielny postoj pri slobodách vnútorného trhu.

IV. (Ne) existencia všeobecnej zásady rovnakého zaobchádzania

Je nespochybniteľné, že záujmy menšinových akcionárov sú ohrozené hlavne vtedy, keď nie sú totožné so záujmami osôb s rozhodujúcim vplyvom na správe a riadení akciovej spoločnosti. Ochrana menšinových akcionárov si vyžaduje premietnutie súkromnoprávných zásad do právnej úpravy akciového práva. Jedná zo základných zásad súkromného práva - zásada rovnosti - je do práva obchodných spoločností pretransformovaná v podobe zásady rovnakého zaobchádzania s akcionármi. Podstata spočíva v posudzovaní rovnakých situácií za rovnakých podmienok. Právnym základom rovnakého postavenia akcionárov v európskom práve je tzv. druhá kapitálová smernica²⁹ konkrétne článok 42, podľa ktorého *právne predpisy členských štátov musia zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie všetkým akcionárom v rovnakom postavení*.³⁰ Vnútroštátne právne poriadky boli povinné v zmysle druhej kapitálovej smernice zakotviť zásadu rovnakého zaobchádzania i keď jej aplikácia vo vnútroštátnych právnych poriadkoch bola zakotvená dávno predtým. V slovenskej obchodnoprávnej úprave sa premietla do ustanovenia § 176b ods. 2 ObchZ.³¹ Charakter rovnosti medzi akcionármi a postavenie tejto zásady v právnych poriadkoch členských štátov je posudzovaný rôzne. Druhá smernica plne neharmonizuje problematiku rovnakého zaobchádzania zo strany spoločnosti a neposkytuje hranice „rovnosti“. Európska zásada sa preto zdá vágna a nejasná. Vzhľadom k tomu členské štáty slobodne dotvárajú a obmedzujú toto pravidlo. Nedávny rozsudok Súdneho dvora vo veci *Audiolux*³² priamo poodkryl problematiku rovnakého zaobchádzania medzi menšinovými akcionármi.

Spoločnosť RTL mala dvoch väčšinových akcionárov - spoločnosť GBL a Bertelsmann Westdeutsche TV GmbH, ktoré boli vlastníkami 30% a 37% podielu. Spoločnosť Bertelsmann vlastnila zároveň 80%-ný podiel v spoločnosti Bertelsmann Westdeutsche TV GmbH. Spoločnosť GBL viacerými transakciami v prvej polovici roka 2001 previedla svoj 30%-ný podiel na majetku RTL

²⁹ Tzv. druhá kapitálová smernica, Smernica Rady ES č. 77/91/EHS o koordinácii ochranných opatrení, ktoré členské štáty vyžadujú od obchodných spoločností na ochranu záujmov spoločníkov a tretích osôb v zmysle druhého odseku článku 58 Zmluvy pokiaľ ide o zakladanie akciových spoločností, udržiavanie a zmenu ich základného imania, s cieľom dosiahnuť rovnocennosť týchto opatrení. (Ú .v. ES L 26, 31.1.1977)

³⁰ Pozri bližšie pre nesplnenie povinnosti členským štátom rozsudok Súdneho dvora vo veci C-338/06 Komisia ES proti Španielskemu kráľovstvu zo dňa 18. decembra 2008. Zb. 2008 I-10139.

³¹ „Spoločnosť musí zaobchádzať za rovnakých podmienok so všetkými akcionármi rovnako.“

³² Rozsudok Súdneho dvora vo veci C-101/08 Audiolux SA e.a proti Groupe Bruxelles Lambert SA (GBL) a i. a Bertelsmann AG a i. zo dňa 15. októbra 2009. Zb. 2009 I-09823.

spoločnosti Bertelsmann výmenou za 25 %-ný podiel na majetku Bertelsmann. Neskôr spoločnosť Bertelsmann nadobudla ďalší 22% podiel na RTL požiadala o „delisting“ svojich akcií obchodovaných na Londýnskej burze. Spoločnosť Audiolux SA, ako menšinový akcionár spoločnosti RTL namietala platnosť týchto transakcií, ktoré viedli k prevodu podielu, stiahnutie akcií z burzy a požadovala náhradu škody za nesplnenie povinnosti ponúknuť menšinovému akcionárovi ponuku na výmenu akcií za totožných podmienok, ako boli schválené spoločnosti GBL.

Podľa argumentácie spoločnosti Audiolux, ktorá vychádza z jednotlivých sekundárnych právnych noriem, požiadavka rovnakého zaobchádzania s akcionármi by sa mala považovať za všeobecnú zásadu v prípadoch získavania kontroly v spoločnosti. Sekundárne právo Európskej únie³³ obsahuje viacero ustanovení za účelom zabezpečenia rovného zaobchádzania v jednotlivých úzkych oblastiach. Z čl. 42 druhej smernice nemožno vyvodzovať existenciu všeobecného princípu rovnakého zaobchádzania, keďže aplikácia ustanovení smernice je limitovaná „na účely uplatňovania tejto smernice“ t.j. na transakcie, ktorými sa zvyšuje alebo znižuje základné imanie³⁴. Avšak na vyvodenie záveru o existencii všeobecnej zásady to podľa Súdného dvora EÚ nepostačuje a výslovne odmietol extenzívny výklad. Podľa Súdného dvora nemôže byť zásada rovnosti s menšinovými akcionármi považovaná za všeobecnú zásadu nakoľko sa vzťahuje len na osobité situácie v oblasti práva obchodných spoločností upravené vo vyššie uvedených smerniciach.

Odmietol priznať zásade rovnosti zaobchádzania s menšinovými akcionármi status všeobecnej právnej zásady. Ustanoveniam uvedených smerníc chýba všeobecná povaha ktorou sa vyznačujú všeobecné právne zásady. Všeobecná zásada rovnosti zaobchádzania nemôže sama osebe založiť osobitnú povinnosť väčšinového akcionára voči ostatným akcionárom (bod 57). Súdny dvor podotkol, že menšinoví akcionári vyžadujú osobitnú ochranu, avšak stále platí, že do úvahy prichádza viacero rôznych prostriedkov, ktoré si možno zvoliť na zabezpečenie tejto ochrany (bod 59). Zásada spočívajúca v povinnosti akcionára, ktorý nadobudol alebo vykonáva kontrolu v obchodnej spoločnosti, ponúknuť menšinovým akcionárom odkúpenie ich akcií za rovnakých podmienok, ako sú podmienky stanovené na nadobudnutie obchodného podielu, ktorým väčšinový akcionár získal alebo posilnil svoju kontrolu v spoločnosti nemožno považovať za všeobecnú zásadu európskeho práva. Všeobecné právne zásady sú záväzné v zásade pre členské štáty, nie pre jednotlivcov navzájom.

Podľa vyjadrenia generálnej advokátky Trstenjak, obchodná spoločnosť je jediným priamym adresátom zásady rovnakého zaobchádzania s akcionármi, na

³³ Napr. čl. 3 Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2004/25/ES o ponukách na prevzatie zo dňa 24. apríla 2004 (Ú. v. EÚ L 142, 30.4.2004). Smernica Rady 79/279/EHS z 5. marca 1979 o koordinácii podmienok prijatia cenných papierov na kótovanie na burze cenných papierov, (OJ L 66, 16.3.1979).

³⁴ Odôvodnenie druhej smernice : právne predpisy členských štátov pri zvyšovaní alebo znižovaní základného imania zabezpečovali dodržiavanie zásad rovnakého zaobchádzania s akcionármi, ktorí sú v rovnakom postavení“.

druhej strane medzi akcionármi navzájom sa uplatňuje povinnosť lojality, ktorá zaväzuje rešpektovať pri výkone svojich práv práva ostatných akcionárov a nezaväzuje akcionára získavajúceho kontrolu k ďalším povinnostiam voči menšinovému akcionárovi. Prípád Audiolux sa síce zameriava výlučne na prípady prevzatia kontroly nad spoločnosťou, ale máme za to, že zásada rovnakého zaobchádzania by nebola rozpoznaná ani v iných oblastiach práva obchodných spoločností, pri ktorých to výslovne európska právna norma neupravuje.

Zhrnutie

Smernice Európskej únie často určujú minimálnu úroveň ochrany akcionárov³⁵ a ponechávajú voľnosť členským štátom na voľbu prísnejšej právnej úpravy. Sekundárne právo Európskej únie prikladá ochrane menšinových akcionárov a vo všeobecnosti spoločníkom kapitálových spoločností značnú váhu. Súdny dvor uznal ochranu menšinových akcionárov za legitímny dôvod ako odôvodnenie obmedzenia slobody usadiť sa, pričom ho automaticky nebral do úvahy ako legitímny dôvod aj v rámci rozhodovania v oblasti ďalšej ekonomickej slobody vnútorného trhu - slobody voľného pohybu kapitálu. Problematika voľného pohybu kapitálu úzko súvisí s realizáciou zásady rovnakého zaobchádzania s akcionármi vo vnútri spoločnosti. Súdny dvor explicitne poprel existenciu všeobecnej zásady rovnakého zaobchádzania vzťahujúcu sa na celú oblasť práva obchodných spoločností. Je namieste vyjadriť myšlienku, že rigidná zásada rovnakého zaobchádzania úplne nezabráni potláčaniu práv a oprávnených záujmov menšinových akcionárov a má sa použiť, ak rozdielne zaobchádzanie sa javí ako nespravodlivé.³⁶³⁷

Mgr. Žofia Šuleková
Interný doktorand
Právnická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra

1. AUGUSTINIČ, I.: Cezhraničné fúzie v Európskej únii. In *Justičná revue*, ISSN 1335-6461 č. 1/2007, 1-15 s.

³⁵ Tzv. prvá smernica Rady 68/151/EHS o koordinácii ochranných opatrení, ktoré členské štáty vyžadujú od obchodných spoločností na ochranu záujmov spoločníkov a tretích osôb v zmysle druhého odseku článku 58 zmluvy s cieľom zabezpečiť rovnocennosť týchto ochranných opatrení v rámci celého spoločenstva zo dňa 9. Marca 1968(Ú. v. L 065, 14.3. 1968).

³⁶ Bližšie k problematike spravodlivosti, ktorá presahuje predmet tohto článku pozri: DE LUCA, N. Unequal Treatment and Shareholders' Welfare growth: "Fairness" v. "Precise Equality" In *Delaware Journal of Corporate Law*, Vol. 34. N. 3. 2009, s.4

³⁷ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č.APVV-0518-11.

2. BAŇACKÁ, L. Obchodný podiel vo svetle tradícií a inovácií. In *Tradície a inovácie v súkromnom práve*. Košice: UPJŠ, 2009. 7s. ISBN 978-80-7097-772-9.
3. CSACH, K. Korporácia- zmluva alebo vlastníctvo? Terium non datur? In *Správa obchodných korporácií v rekodifikačných a evropských konotáciách*. Praha: EPRAVO.CZ, 2012. 5s. ISBN 978 -80-254-9685-5.
4. DE LUCA, N. Unequal Treatment and Shareholders' Welfare growth: "Fairness" v. "Precise Equality" In *Delaware Journal of Corporate Law*, Vol. 34. N. 3. 2009, s.4
5. ELIÁŠ, K. a kol. *Kurs obchodního práva: Obchodní společnosti a družstva*. Praha: C.H. Beck. 2010. 342 s. ISBN 80-7179-430-9.
6. GREENS, K. Cross-border mergers and minority protection. An open-ended harmonization. In *Utrecht Law Review*. Vol. 4. Issue 1.2008. <http://www.utrechtlawreview.org>.
7. HIRTE, H. Kapitalgesellschaftsrecht. 6. vydanie. Köln : RWS Verlag, 2009, 237s a nasl.
8. SAAM, D.: The ECJ Volkswagen and European Corporate Law: Reshaping the European Varieties of Capitalism. In *CLPE Research paper*. n. 30. 2007. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1030652.
9. ŠIRICOVÁ, L. Rozsudok „Centros“ – poznámky. In: *Výber z rozhodnutí Súdneho dvora Európskych spoločenstiev*. ISSN 1336-5312. Roč. 6, č. 3. 2009, 22-24s.
10. ŽITŇANSKÁ, L. *Ochrana menšinových akcionárov*. Bratislava: Iura edition, 2000. 22s. ISBN 80-88715-84-9.

Princípy obchodného práva verzus obchodná zvyklosť ako premisa v rozhodnutiach súdu

René Baran

Abstrakt

Právne princípy a obchodné zvyklosti sú právnoregulačnými mechanizmami obchodnoprávnych vzťahov, aj keď sa im neprisuduje primárna úloha ich existencie je právom overiteľná. Príspevok reflektuje pozíciu týchto mechanizmov v súkromnom práve v odvetví obchodného práva. Je tu načrtnutá definícia týchto pojmov a zároveň sa zdôrazňuje ich význam v oblasti sudcovskej tvorby práva.

Kľúčové slová

právny princíp, obchodná zvyklosť, obchodné právo, Obchodný zákonník, obchod, zmluvný záväzok, súd, rozhodovacia činnosť, práva a povinnosti, pravidelnosť, kontinentálny systém práva,

Abstract

Legal principles and usages of trade are legal regulatory mechanisms of commercial law relations, even if they are not attributed to the primary task their existence is verified by law. This contribution reflects the position of these mechanisms in the sector of Private Law in the field of Commercial Law. Outlined here is the definition of these terms, and at the same time I would like to highlight the importance of judicial lawmaking.

Keywords

legal principle, usage of trade, Commercial Law, Commercial Code, trade, contractual obligation, court, judicial business, rights and duties, justify, regularity, Continental system of Law,

Úvod

Už z názvu príspevku vyplýva, že predovšetkým pôjde o rozlíšenie a porovnanie vplyvu fundamentálnych princípov súkromného práva (s účinnosťou v práve obchodnom, ako stanoveným pododvetvím tohto práva) v kontrapozícii s obchodnou zvyklosťou, ako nástroj nevyhnutný k rozhodovacej činnosti súdu pri absencii legislatívneho uchopenia právneho vzťahu resp. pri absencii zmluvou dojednaných práv. Obchodný zákonník v § 1 ods. 2 upravuje vzťah obchodného zákonníka a obchodných zvyklostí ako aj postavenie právnych zásad: „Právne vzťahy uvedené v odseku 1 sa spravujú ustanoveniami tohto zákona. Ak niektoré otázky nemožno riešiť podľa týchto ustanovení, riešia sa podľa predpisov občianskeho práva. Ak ich nemožno riešiť ani podľa týchto predpisov, posúdia sa podľa **obchodných zvyklostí**, a ak ich niet, podľa **zásad**, na ktorých spočíva tento

zákon.¹ Podľa citovaného ustanovenia, ak niektoré otázky vzťahov spadajúcich pod rámec § 1 ods. 1 (postavenie podnikateľov, obchodné záväzkové vzťahy, ako aj niektoré iné vzťahy súvisiace s podnikaním) nemožno riešiť podľa tohto zákona (tj. obchodného zákonníka), riešia sa podľa predpisov občianskeho práva. Ak ich nemožno riešiť ani podľa týchto predpisov, posúdia sa podľa obchodných zvyklostí, a ak ich niet, podľa zásad, na ktorých spočíva obchodný zákonník.²

Právne princípy

Predmetom môjho záujmu je problematika právnych princípov, na ktorých spočíva Obchodný zákonník. K jasnejšiemu uchopeniu pojmu „právny princíp“ sa prikláňam k formulovanej definícii profesora Boguszak, ktorý charakterizuje právne princípy ako pravidlá relatívne vysokého stupňa všeobecnosti, ktoré sú explicitne alebo implicitne, alebo ako „communis opinio doctorum“ imanentné danému právu, právnemu odvetviu alebo právnemu inštitútu.

Poňatie názoru Boguszaka je v tomto ohľade konzistentné, podľa ktorého právne princípy možno vždy vyjadriť v podobe podmienkovej normatívnej vety. Ich odlišnosť od právnych noriem nachádza v tom, že nemôžu byť vylúčené z práva alebo pozbavené „platnosti“, pretože následne by „právo prestalo byť právom v medziach daného typu právnej kultúry“.

Vznik pravidiel, ktorých spoločným označením (determinantom) je „princíp“ alebo „zásada“, slúži účelu rovnakého postupu pri riadení už vžitých spoločenských vzťahov, ktoré sa vryli do povedomia ľudí a nevynucovali si tak ich kodifikovanú podobu. Užší pojem „obchodnoprávny princíp“, pričom ide o štandard, ktorý sa má dodržiavať nie pre dôvod, že to pomôže zaistiť niečo lepšie v zmysle utilitárnom, z pohľadu jedinca, resp. skupiny, ale preto, že to požaduje spravodlivosť (justice), slušnosť (fainess), alebo iné dimenzie morálky (morality) a etiky (ethics)³ (napr. nikto nesmie mať prospech zo svojho protiprávneho konania), je tak jasnejší per definitionem a to preto, že ide o pravidlo vyjadriteľné normatívnou vetou, ktoré je základom, zhusteným vyjadrením normatívneho obsahu, právneho inštitútu, zákona, právneho odvetvia alebo právneho poriadku ako celku.⁴

¹ Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov. Bol prijatý Federálnym zhromaždením Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky dňa 5. Novembra 1991. Bol prvým a zároveň posledným obchodným kódexom spoločného štátu.

² Porovnaj Pelikánová, I. Plíva, S. Příbyl Z., Černá, S. Vít, J. *Obchodní právo I. Díl*. Praha: CODEX, 1993, s. 21; Ovečková, O. a kolektív. *Obchodný zákonník. Komentár*. Bratislava: IURA EDITION, 2005, s. 14 Pelikánová, I. *Obchodní právo I*. Praha: ASPI, 2005, s. 138; Suchoža, J. a kolektív. *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy (Komentár)*. Bratislava: EUROUNION, 2007. s. 36 - 41; Kubiček, P., Mamojka, M., Patakyová, M. *Obchodné právo*. Bratislava: PRAF UK, 2007. s. 23; Suchoža, J. Husár, J. a kolektív *Obchodné právo* Bratislava: IURA EDITION, s. 88-93

³ Dworkin, R. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001. s. 46.

⁴ Takto definuje právne princípy J. Wintr v Říši principu na str. 105, kde nadväzuje na definície Z. Kuhna.“

Aplikace práva ve složitých případech ...str. 78, alebo taktiež: Pojem a role právního principu. Pelhřimov: 999, 1999, str. 93-96.

Právny princíp per definitionem a aplikačná prax

Pojem právny princíp patrí medzi pojmy (v práve a právnej vede sa týchto definícií nachádza vôbec málo), ktoré sú ťažko zadefinovateľne napriek skutočnosti, kde ich využitie v praxi zvyčajne nespôsobuje žiadne komplikácie a problémy⁵ resp. je náročné pri ich definovaní určiť reálnu pragmatickú hodnotu na poklade písaného alebo nepísaného práva. Všeobecné ponímanie pojmu princíp práva je jeho predstava ako určitého základu, primárnej myšlienky určitého celku.⁶

Otázky týkajúce sa problematiky definície právneho princípu sú predmetom záujmu tak slovenskej ako aj českej právnej vedy relatívne často,⁷ pričom je typické, že väčšina právnych princípov je formulovaná na právno pozitivistickom základe, resp. sa pokúša o prepojenie teórie právnych princípov s pozíciou zákonného pozitivizmu. Zároveň sa právnym princípom prepožičiava výraz normatívneho charakteru, čím sú vnímané ako pravidlá zakotvujúce, čo má byť.⁸

V niektorých prípadoch ako napríklad u prof. P. Holländera, je tomu tak preto, že stanovisko silne odlišnej tézy je preňho z dôvodu ním uvádzaným neprijateľné, z čoho vyplývajú jeho ďalšie znaky. Tými je pôsobenie princípov ako regulatívnych idey vo vnútri normatívneho súboru, vysoký stupeň všeobecnosti subsumpčných podmienok a tesné spojenie s metanormatívnymi východiskami normatívneho súboru. Zároveň ide o pravidlá používané metódou proporcionality a špecifikácie (tj. zavádzanie výnimiek, nie však definitívnych výnimiek, ale výnimiek relatívnych). Na rozdiel od tradičných znakov axiómov slúžia právne princípy tiež ako interpretačné východiska jednoduchého práva.⁹

⁵ Khun Z. Pojem role právního principu. In Boguszak, J. *Právní principy*. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 92-93

⁶ *Ottov slovník naučný* chápe princíp ako „větu všeobecnou, která slouží za východisko pro další vysvětlování a důkaz.“

K pojmu právneho princípu J. R. Toubes Muniz uvádza osem jeho možných významov, tak ako ich odsledoval v literatúre: 1. vysoko všeobecná norma; 2. norma obsahujúca vážne termíny; 3. norma určujúca cieľe; 4. norma vyjadrujúca vyššie hodnoty právneho poriadku; 5. normy mimoriadnej dôležitosti; 6. normy vysokého statusu; 7. normy určujúce použitie relevantnej normy pri rozhodnutí; 8. maximy pomáhajúce kategorizovať právny systém. Toubes Muniz Joaquin R.: cit. práca, str. 269.

Filozofický slovník vykladá pojem princíp (lat. *principium* – základ, prvopočiatok) ako prvopočiatok, vedúca idea, základné pravidlo konania. Princíp bol skúmaný ako prejav nevyhnutnosti alebo zákona javov. V logickom zmysle je princíp ústredným pojmom, základom systému, ktorý predstavuje zovšeobecnenie a rozšírenie určitého stavu na všetky javy oblasti, z ktorej ja daný princíp abstrahovaný.: cit. práca Bratislava: Práca. 1964, s. 419-420

⁷ Vypovednú hodnotu majú o tom tri zborníky vydané v Českej republike (HAMULÁK, O. et alii. *Principy a zásady v právu. Teorie a praxe*. Praha: Leges, 2010. a BOGUSZAK, J. a kol. *Právní principy: Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999.) a na Slovensku (monotematické číslo *Právny obzor* č. 3/2003 a *Právny obzor* č. 4/2003), ale aj sled ďalších článkov a ďalších publikácií citovaných v dizertačnej práci.

⁸ Tryzna, J. *Právní principy a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2010. s. 136 - 137

⁹ Holländer P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principu. In *Právní principy*. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 7 - 21

Princípy súkromného práva a práva vôbec so zreteľom na obchodné právo

Pojem princípy (zásady) súkromného „resp. civilného“ práva patrí v súčasnej dobe medzi základne pojmy súkromnoprávnej teórie. Dlhodobu sa právna veda súkromného práva zhoduje na tom, že súkromné právo je budované na určitých právnych princípoch, ktoré určujú celkovú koncepciu tohto právneho odvetvia; na týchto princípoch sú potom postavené právne normy i právne inštitúty súkromného práva.

Pozíciu všeobecného súkromného práva v právnom poriadku nášho štátu zastáva občianske právo a to na základe vzťahu k iným právnym odvetviám súkromného či verejného práva. Na podklade týchto úzko previazaných vzťahov medzi jednotlivými odvetviami si dovoľím vysloviť tézu, že v rámci súkromného práva má najväčší význam vzťah medzi občianskym a obchodným právom, pri uplatnení princípu nadradenosti a podradenosti.¹⁰

Medzi občianskym právom a obchodným právom vznikol vzťah všeobecného právneho odvetvia k osobitnému právnemu odvetviu a medzi občianskym zákonníkom a obchodným zákonníkom vzťah všeobecného zákona (lex generalis) k špeciálnemu zákonu (lex specialis), tým sa súkromné právo stáva z hľadiska svojho systému, koncepcie i z hľadiska právnych inštitútov porovnateľným, zrozumiteľným a priblížilo sa koncepcii práva v iných krajinách Európy, v ktorých sa uplatňuje kontinentálny právny systém.

Obchodná zvyklosť

Kontinentálny systém práva sa vyznačuje písanou kodifikovanou podobou práva. Avšak o jeden z legitímnych výnimiek možno hovoriť práve v spojitosti s „obchodnou zvyklosťou“. V danom prípade možno hovoriť o tej časti obchodnoprávných vzťahov, ktorá nie je koncipovaná v žiadnom ustanovení „prevažne kodifikovaného obchodného práva“¹¹ a vzniká tak priestor pre rozvíjanie regulátorov obchodnoprávných vzťahov, ktoré vyslovene nie je možné subsumovať pod konkrétne ustanovenia právnych predpisov obchodného práva a nie je možné na základe vzťahu subsidiarity (medzi obchodným právom a občianskym právom)¹² subsumovať pod právne predpisy občianskeho práva.

Časť autorov najmä v Čechách je toho názoru, že pojem obchodná zvyklosť je terminologický nesprávny a vhodnejším použitím pre legislatívnu úpravu právneho textu by bol termín obchodná obyčaj, pričom tento názor je podporený tvrdením, v tomto prípade obchodná zvyklosť nie je prameň práva a má povahu praxe zavedenej medzi stranami, ktorá sa zvyčajne dodržiava, avšak bez právnej povinnosti, na základe čoho nie je možná jej vynútiteľnosť.¹³

¹⁰ Bližšie pozri Lazar, J. a kol. *Občianske právo hmotné I.* Bratislava: Iura edition, 2010. S. 16-19 a VOJČÍK, P. *Občianske právo hmotné I. Základy súkromného práva.* 4. preprac. a dopl. vyd. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2010. S. 17-18

¹¹ Palková, R. Obchodné zvyklosti a ich aplikácia v rámci arbitráže. In *Justičná revue.* Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2007, roč. 59, č. 8-9, s. 679.

¹² § 1 ods. 2 druhá veta Obchodného zákonníka

¹³ Eliáš, K. - Bejček, J. - Hajn, P. – Ježek, J. *Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo.* 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. s. 57 - 62

Obchodná zvyklosť nie je právna obyčaj,¹⁴ v súlade s názorom prof. R. Dominikem (, ktorý pôsobil na právnickej fakulte v Brne pred 2. svetovou vojnou) ju môžeme považovať za faktický prameň. Pokiaľ by sme obchodnú zvyklosť považovali za prameň práva, nemusel by na ňu obchodný zákonník v § 1 ods. 2 odkazovať, nakoľko by tieto pravidla platili samostatne. Preto ako správny názor vidíme, že obchodná zvyklosť ako taká nie je právnou normou; svoju regulatívnu schopnosť neuplatňuje sama, ale na základe príslušného ustanovenia obchodného zákonníka.

Môžeme tak konštatovať, že obchodná zvyklosť obsahuje sice pravidlá správania sa a ich dodržiavanie má právne dôsledky, avšak realizácia pravidiel a vznik následkov nevyplýva zo zvyklosti samotnej, ale z jej spojenia s textom zákona. Obchodnú zvyklosť nie je možné považovať za prameň práva.¹⁵

Od týchto zvyklostí - obchodných zvyklostí, ktoré majú normatívny obsah, je však nutné odlišiť zvyklosti, ktoré sú dodržiavané v obchodnom styku, avšak túto normatívnu povahu nemajú. Napríklad praxi sa ustálilo pravidlo, ak podpisujú zmluvu za účastníka dve fyzické osoby, signuje sa osoba významnejšia na dokumente vľavo, ale ak by táto zvyklosť nebola dodržaná, nemá to žiadne právne dôsledky. Nejde o obchodnú zvyklosť.

Uchopenie pojmu „obchodná zvyklosť“ v Obchodnom zákonníku v zmysle platnej právnej úpravy na Slovensku

Tak ako už bolo spomenuté základný rámec obchodnej zvyklosti je vymedzený ustanovením § 1 ods. 2 zákona.¹⁶ V zmysle výkladu, ktorého možno primárnym prameňom práva označiť Obchodný zákonník podľa, ktorého sa budú primárne upravovať právne vzťahy subjektov obchodného práva a len ak niektoré otázky nemožno riešiť podľa tohto zákona (napr. otázka nadobudnutia vlastníckeho práva k nehnuteľnosti) použijú sa subsidiárne predpisy občianskeho práva ako sekundárny prameň práva obchodného. Slovenská právna veda označuje za terciárny prameň obchodného práva obchodné zvyklosti.¹⁷

Ďalším vymedzením obchodnej zvyklosti je § 264 zákona,¹⁸ zákonodarca v koncepcii daného ustanovenia prihliada na obchodnú zvyklosť, ktorá je zachovávaná vo všeobecne príslušnom obchodnom odvetví, ako na jeden z faktorov, ktorý do značnej miery môže mať vplyv pri určení práv a povinností zo záväzkového, vzťahu kreovaného obchodnou zmluvou. Dokonca tomuto právu priznáva právo prednosti obchodných zvyklostí pred zákonom v prípade, ak strany nie sú viazané kogentnými ustanoveniami tohto zákona a obchodná zmluva priamo

¹⁴ Pokorná, J., Marek, K.: Obchodní zvyklosti - důležitý prvek regulace právních vztahů. Právní rádce, 1999, č. 2, str. 8.

¹⁵ Eliáš, K. Bejček, J. Hajn, P. Ježek, J. a kol. *Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo.* 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. s. 57 - 62

¹⁶ Obchodný zákonník

¹⁷ Kubiček, P., Mamojka, M., Patakyová, M. Obchodné právo. Bratislava: PRAF UK, 2007. s. 23; Suchoža, J. Husár, J. a kolektív Obchodné právo Bratislava: IURA EDITION, s. 88-93

¹⁸ § 264 ods. 1 Obchodného zákonníka

na nich odkazuje.¹⁹ Obchodné vzťahy vyžadujú značnú pružnosť a rýchlosť svojho vzniku, ako aj zmeny, či rušenie týchto záväzkov. Principiálny determinantom, na ktorom základe tieto vzťahy vznikajú je dôvera medzi obchodnými stranami. Táto dôvera je základom kooperácie týchto strán, pričom k vzniku obchodného vzťahu dochádza spôsobom bez zložitého zaistovania plnenia záväzkov, bez tvorby písomnej podoby rozsiahlych obchodných zmlúv, alebo akejkoľvek štrukturálnej podoby tohto obchodného vzťahu v písomnej podobe. Z dikcie § 264 je možné tak vyvodit', že obchodné zvyklosti, uplatňované v záväzkových vzťahoch sa realizujú jednak bezprostredne (priamo t.j. bez ich prípadnej zmluvnej aprobácie), a to vtedy keď treba určiť (dešifrovať) práva a povinnosti zo záväzkového vzťahu a jednak v prípadoch, keď sa zmluva na ne odvoláva.²⁰ Tu možno konštatovať, že vzťah týchto dvoch §§ prechádza vzťahom od všeobecného (§ 1) ku konkrétnemu (§ 264).

Legislatíva právna úprava v Obchodnom zákonníku pamätá aj na obchodné zvyklosti, ktoré sú determinantom obchodných záväzkových vzťahov (práv a povinností subjektov) v medzinárodnom obchodnom práve, na ktoré sa prihliada pri vstupe do týchto vzťahov, pričom tieto sú zachovávané a rešpektované v príslušnom obchodnom odvetví medzinárodného obchodu (napr. medzinárodný obchod v prístavoch, burzový obchod). V § 730 zákona²¹ sa odkazuje na § 264, kde zákonodarca stanovuje povinnosť prihliadnuť na obchodné zvyklosti všeobecne zachovávané v medzinárodnom obchode v príslušnom obchodnom odvetví.

Za medzinárodnú obchodnú zvyklosť možno považovať pravidlo, ktoré

- má ustálený obsah, teda sú ustálené práva a povinnosti účastníkov obchodného vzťahu pri obchodovaní v určitom obchodnom odvetví,
- je dlhodobo používané (dodržiavané),
- je známe a rozšírené medzi obchodníkmi v určitom obchodnom odvetví,
- je zachovávané v určitom obchodnom odvetví v medzinárodnom obchode a nie len v určitom regióne (napr. Blízky východ, Severná Amerika)

Takéto obchodné zvyklosti môžu byť aj výsledkom cielenej normotvornej činnosti a teda budú mať písomnú formu a prípadne budú i cielene prepracované.²²

Účasť obchodných zvyklostí v rozhodovacej činnosti súdu

Vzhľadom na vzrastajúci regulačný význam obchodných zvyklostí pri riešení obchodných vzťahov vzniká tu problém, dalo by sa povedať procesnoprávny, spočívajúci v zisťovaní obsahu právne relevantných obchodných zvyklostí v rozhodovacej praxi obchodných súdov, ak beriem do úvahy, že za určitých podmienok aj zvyklosť je prameňom obchodného práva, a to v zmysle predchádzajúcich úvah, potom sa vynára problém, či súd vo veci zisťovania existencie a obsahu určitých zvyklostí a ich dopadu na riešenie príslušných

¹⁹ § 264 ods. 2 Obchodného zákonníka

²⁰ Suchoža, J. a kolektív. Obchodný zákonník a súvisiace predpisy (Komentár). Bratislava: EUROUNION, 2007. s. 561

²¹ § 730 Obchodného zákonníka

²² Suchoža, J. a kolektív. Obchodný zákonník a súvisiace predpisy (Komentár). Bratislava: EUROUNION, 2007, s. 39

súdnych sporov môže dôsledne vychádzať zo zásady: „Jura novit curia.“ (súd pozná právo).²³ Tento problém je staršieho dáta. Svojho času prof. Malovský-Wenig vyslovil v spojitosti s uvedeným problémom názor, že sudca nie je povinný poznať zvyklosť, a to dokonca ani vtedy, keď sa prostredníctvom zákonného predpisu stala obsahom zákona. V spojitosti s tým ďalej dôvodil, že pokiaľ je sudcovi určitá zvyklosť, ktorá bola zákonom povýšená na prameň objektívneho práva, známa, musí na ňu prihliadať ako k inému objektívnemu právu, t. j. ex officio. Ak mu nie je známa, jej existenciu musí preukázať strana, ktorá sa na ňu odvoláva. Podľa starších doktrín za dôkaz existencie a určenia obsahu určitej zvyklosti pri rozhodovaní súdov platili znalecké posudky, dobrozdania znalcov, vysvedčenia obchodných komôr ako aj súpisy zvyklostí, zostavované rôznymi záujmovými korporáciami, napr. kodifikácie burzových uzancií, vydávané burzami.²⁴

Ustanovenie o dôkaznej povinnosti § 121 Občiansky súdny poriadok²⁵ exempuje z pod dôkazného bremena skutočnosti všeobecne známe (tu možno v určitých intenciách hovoriť aj o obchodných zvyklostiach) alebo skutočnosti známe, ako aj právne akty uvádzané v Zbierke zákonov SR, či právne záväzné akty, ktoré boli uverejnené v Úradnom vestníku Európskej únie. Spravidla obchodné zvyklosti, ich existenciu a obsah, bude treba dokazovať bežnými dôkaznými prostriedkami, a to podľa všeobecných zásad dokazovania. Toto dokazovanie je na jednej z procesných strán, ktorá sa odvoláva na obchodné zvyklosti.

Záver

Rozhodovacia činnosť súdu pre oblasť tak obchodnoprávných princípov, ako aj obchodných zvyklostí má nezastupiteľné miesto v právnom poriadku a to v intencii svojich judikátov. Nakoľko oba inštitúty sú skôr abstraktnými determinantmi obchodných vzťahov s minimálnym výskytom v aplikačnej praxi, práve úloha súdu je tu významná s ohľadom na dokazovanie (na základe zákonných prostriedkov dokazovania) pri prerokovaní a rozhodovaní obchodných vecí (káuz), kde súdy aplikujú právo a teda posudzujú alternatívne právno-regulačné mechanizmy, na ktoré sa strany v súdnom spore môžu odkazovať. Súdy tým chtiac-nechtiac preberajú úlohu spätného ovplyňovania obchodnej praxe. Zároveň možno konštatovať, že práve súdy sú iniciáciou a prezentáciou na základe svojich judikátov týchto alternatívnych mechanizmov pre oblasť obchodného práva.

Existuje tak pre daný prípad výrazný predpoklad, že o sile významu pre aplikačnú prax (na základe sudcovskej tvorby práva), či pre oblasť právnych princípov alebo oblasť obchodných zvyklostí s normatívnym významom rozhoduje súd na základe vyhlásenia vo svojom náleze. Pre prax je tak dôležité to čo platí, nie však dôvod prečo to platí.

²³ Tamtiež s. 937

²⁴ Wenig-Malovský, A. *Príručka obchodného práva*. Praha: Československý Kompas, 1947, s. 15

²⁵ Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

JUDr., René Baran
externý doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

Použitá literatúra

1. SUCHOŽA, J a kolektív. *Obchodný zákonník a súvisiace predpisy (Komentár)*. Bratislava: EUROUNION, 2007. 1023 s. ISBN: 978-80-88984-98-6.
2. SUCHOŽA, J a kolektív. *Obchodné právo*. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 1032 s., ISBN: 978-80-80782-90-0
3. PELIKÁNOVÁ, I. *Obchodní právo I*. Praha: ASPI, 2005. 460 s., ISBN: 80-7357-062-9
4. ELIÁŠ, K. - BEJČEK, J. - HAJN, P. - JEŽEK, J. a kol. *Kurs obchodního práva. Obecná část. Soutěžní právo*. 5. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. 601 s. ISBN 978-80-7179-583-4
5. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2010. s. 623, ISBN: 978-80-87284-01-8.
6. VOJČÍK, P. *Občianske právo hmotné I. Základy súkromného práva*. 4. preprac. a dopl. vyd. Košice: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2010. s. 334, ISBN 9788070978177
7. KHUN, Z. Pojem role právního principu. In *Boguszak, J. Právní principy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 92-93, ISBN: 80-901064-5-5
8. HOLLANDER, P. Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepce logického vymezování právních principu. In *Právní principy. Kolokvium*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 7 – 21, ISBN: 80-901064-5-5
9. SUCHOŽA, J. Uplatňovanie obchodných zvyklostí v obchodnom práve. In *Acta Iuridica Cassoviensia* Košice: UPJŠ, 1994, zväzok 20, s. 27 – 39, ISBN: 80-234-0076-2
10. MAREK, K. POKORNÁ, J. Obchodné zvyklosti – důležitý prvek regulace právních vztahů. In *Právní rádce* Praha: Economia, 1999, roč. 7., č. 2, s. 8 a nasl. ISSN: 1210-4817
11. PALKOVÁ, R. Obchodné zvyklosti a ich aplikácia v rámci arbitráže. In *Justičná revue*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SR, 2007, roč. 59., č. 8-9, s. 679-687. ISSN: 1335-6461
12. MAREK, K. K obchodním zvyklostem v systému pramenů a pravidel obchodního práva. In *Právní rádce*, Praha: Economia, 2008, roč. 16., č. 4, s. 1 - 7 ISSN 1210-4817.
13. MAREK, K. Ještě jednou k obchodním zvyklostem In *Notitiae ex Academia Bratislavensi Iurisprudentiae* Bratislava: EUROKODEX, 2008, roč. 2., s. 95-110 ISSN: 1337-6810

14. MAREK, Karel. Obchodní podmínky, vykládací pravidla a obchodní zvyklosti In *Justičná revue*, Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti, 2011, roč. 63, č. 1., s. 136-148. ISSN: 1335-6461.
15. Zákon č. 513/1991 Zb. Obchodný zákonník v znení neskorších predpisov
16. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

Rovnost účastníků a poučovací povinnost

Miroslav Hromada

Abstrakt

Rovnost účastníků a poučovací povinnost

Příspěvek se zaměřuje na poučovací povinnost soudu v civilním řízení. Snaží se najít míru, při níž poučení poskytované účastníkům nezasahuje do jejich rovného postavení. Soudu totiž nepřísluší, aby se stal právním rádcem jedné strany. Naopak může poskytovat pomoc stranám pouze v tom rozsahu, v němž je zřejmé, co strany samy chtějí v řízení učinit, neví však přesný procesní způsob. Kritice je podrobeno pravidlo, že rozlišovacím kritériem přípustnosti poučení je, zda se jedná o poučení o právu hmotném či právu procesním. Pokud v českém civilním procesu došlo k zahrnutí projednání rozhodných skutečností, konkrétně břemen tvrzení a břemen důkazních do poučovací povinnosti, pak je zřejmé, že nepřípustnost poučení o právu hmotném nemůže být v praxi reálně dodržena.

Klíčová slova

civilní proces, rovnost účastníků, poučovací povinnost

Abstract

Right for the equal treatment and information duty of the court

The article deals with information duty of the court in the civil procedure. The information duty is seen as a legal aid to the participants. Therefore the main topic is the relation between this duty of the court and the right of participants for equal treatment. The critic view focuses on the rule saying the court cannot give information to the parties about material law. This rule causes many difficulties in civil procedure, especially when the court is collecting relevant facts and has to inform the parties what the relevant facts are and what procedural burdens they have. The process should be more oriented on the discussion between the court and parties instead of unilateral informing.

Keywords

Civil procedure, right for the equal treatment, the information duty

I. Úvod

Příspěvek vznikl na základě disertační práce, kterou autor zpracoval a obhajoval v roce 2013 v rámci svého doktorandského studia na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Studium probíhalo v oboru občanské právo, v němž se autor zaměřil na otázku poučovací povinnosti soudu v civilním řízení.

Otázka poučování ze strany soudu se v České republice stala naléhavou zejména v důsledku novely občanského soudního řádu zákonem č. 30/2000 Sb., jímž byla od 1. 1. 2001 výslovně upravena poučovací povinnost o břemeni tvrzení a břemeni důkazním.

V rámci své práce autor pochopitelně zařazoval poučovací povinnost do kontextu ostatních povinností soudu v civilním řízení a rovněž do kontextu

základních zásad, jimiž se tento proces řídí. Jednou z nejdůležitějších zásad, na níž je postaven výkon soudní moci vůbec, je zásada rovnosti účastníků.

Protože poučovací povinnost je chápána jako pomoc soudu účastníkům, je hledání hranice poučovací povinnosti naléhavé zejména tam, kde jde o zachování rovnosti účastníků. Extenzivním výkonem poučovací povinnosti lze totiž snadno překročit hranici, za níž již soud přestane být nestranný, a začne jedné straně pomáhat více na úkor druhé.

Do posuzování mezi poučení náleží mimo jiné i významná otázka rozlišování poučování o hmotném a procesním právu. Je zřejmé, že znění ustanovení § 5 OSŘ účinné od roku 1992 je reakcí na předchozí právní úpravu. Vystávají však otázky zda lze, zejména jde-li o břemeno tvrzení a důkazní břemeno, smysluplné poučení poskytnout bez současného zprostředkování náhledu soudce na otázky hmotněprávní.

II. Ústavně právní základy civilního procesu

Civilní proces je pochopitelně součástí uceleného systému, který stojí na základech vytvořených ústavním právem. Z hlediska civilního procesu jsou významné dvě oblasti ústavního práva. První se týká soudnictví – jeho postavení vzhledem k moci zákonodárné a výkonné, a základních pravidel jeho fungování. Druhá oblast se týká práv jednotlivců, které má výkon soudnictví zajistit.

Obecné soudy představují orgány veřejné moci, proto obecný ústavní limit jejich činnosti proto tvoří zásada, že mohou činit pouze to, co stanoví zákon.¹ Pro výkon soudní moci je hlavní pravidlo, že státní moc může být vykonávána pouze na základě zákona a v jeho mezích. Tím, že je státní moci výslovně dovoleno jen určité chování, je zakázáno jakékoliv chování jiné.²

Tento závěr má velký význam pro další úvahy o poučovací povinnosti. Je totiž zřejmé, že soud může poučení poskytovat pouze v případech a způsobem, které stanoví zákon. Pokud by tento rozsah překročil, byl by jeho postup protiústavní, a výsledek řízení před ním vedeného – totiž rozhodnutí ve věci samé – by podle okolností konkrétního případu nemusel obstát. Lze mít přitom za to, že úmysly vedoucí soud k odchýlnému postupu mohou být i dobré, avšak soudní moc musí být vykonávána předvídatelným, zákonem upraveným způsobem. Soud proto nemůže zvolit poučení účastníků způsobem, který občanský soudní řád nezná – např. že by soudce účastníky sám telefonicky kontaktoval a vysvětloval jim svůj náhled na souzenou věc s tím, že „by i pro ně bylo ve výsledku hospodárné, aby učinili zpětvzetí žaloby“. Rovněž nelze poučovat o něčem, o čem zákon poučovat neumožňuje. Jak bude ukázáno v dalším textu, je tato otázka zvláště aktuální ve vztahu k poučení, které se přímo či nepřímo dotýká práva hmotného.

Z hlediska účastníků je právo na soudní ochranu zakotveno v hlavě páté Listiny.³ Podle čl. 36 odst. 1 platí, že každý se může domáhat stanoveným

¹ srov. nálezy Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 89/02, ze dne 21. 5. 2002

² PAVLÍČEK, Václav; HŘEBEJK, Jiří. *Ústava a ústavní řád České republiky*. Komentář. 1. díl. Praha: Linde, 1998. 60 s. ISBN 80-7201-110-3

³ Listina základních práv a svobod ze dne 9. 1. 1991, vyhlášena pod č. 2/1993 Sb.

postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu. Ve smyslu čl. 38 odst. 1 nesmí být nikdo odňat svému zákonnému soudci. Příslušnost soudu i soudce stanoví zákon.

Dále podle čl. 37 odst. 2 Listiny má každý právo na právní pomoc v řízení před soudy, jinými státními orgány či orgány veřejné správy, a to od počátku řízení. Podle čl. 37 odst. 3 jsou si účastníci v řízení rovni. V těchto ustanoveních lze hledat základní pravidla pro fungování poučovací povinnosti.⁴

Podle čl. 38 odst. 2 Listiny má každý právo, aby jeho věc byla projednána veřejně, bez zbytečných průtahů a jeho přítomnosti a aby se mohl vyjádřit ke všem prováděným důkazům. Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem. V tomto článku je položen základ pro zásadu kontradiktornosti, která vyjadřuje nejen, že strany stojí vůči sobě v opačných pozicích, ale zejména, že mají právo vyjádřit se ke všemu, co je podstatné pro rozhodnutí ve věci. Uvedené platí jak pro skutečnosti a důkazy, které předkládá druhá strana, tak i pro zamýšlený postup soudu.

1. Poučovací povinnost jako právní pomoc účastníkům

Aby mohlo být poučení skutečně pomocí účastníkovi, jde v první řadě o to, aby bylo poskytnuto v situaci, kdy jej účastník potřebuje, a aby poučení bylo přiměřené jak konkrétním okolnostem, tak i osobě účastníka. Jiné bude poučení u účastníka, z jehož dosavadních podání je zřejmé, že není seznámen ani se základními principy soudního řízení či s podmínkami kladenými na vykonatelnosti rozhodnutí, a jiného poučení by se naopak mělo dostat účastníkovi zastoupenému právním zástupcem.

V současné době je však zákonodárcem poučovací povinnost využíváno nad rámec pomoci účastníkovi. V mnoha ustanoveních je poučení mechanicky předepsáno pro všechny případy a účastníky bez rozlišení. Má je zpravidla upozornit na to, že se blíží okamžik, po kterém nebudou moci již být určitá procesní práva vykonána. Znění poučení je předepsáno zákonem a musí být poskytnuto, bez ohledu na to, že např. právní zástupci obou stran zcela jistě vědí, kdy a jaké následky nastávají. Účelem poučení zde není pomoci účastníkovi v konkrétní procesní situaci, ale má vytvořit jakousi obecnou, formální podporu, aby pak mohly být odůvodněny určité přísné následky, spojené zpravidla s koncentrací.

Popsané protěžování poučovací povinnosti souvisí s tím, že občanský soudní řád nerozlišuje mezi poučením v užším smyslu, kdy jde v podstatě o to, aby soud zprostředkoval účastníkům to, co o určité procesní situaci říká zákon, a projednáním věci s účastníky, při kterém by měl soud plnit svojí dotazovací a vysvětlovací povinnost a vést je tak k součinnosti při zjištění skutkového stavu.

⁴ BUREŠ, Jaroslav; DRÁPAL, Ljubomír. Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád? *Právní rozhledy*. 1999, s. 105

2. Poučení a rovné postavení účastníků

Účastníci by měli mít v procesu rovné příležitosti k uplatnění svých práv. Rovnost účastníků neznamena, že by vždy museli dospět ke svým právům, která jim náleží podle hmotného práva. To, zda bude hmotné právo účastníků naplněno, závisí kromě jiného na jejich činnosti v procesu. Tedy na tom, zda a jaký nárok uplatní, nebo jakou zvolí obranu proti nároku uplatněnému. Dále na tom, zda vnesou do řízení všechny skutečnosti rozhodné z hlediska jejich uplatňovaného nároku či obrany. Poučení, kterého by se jim při zachování jejich rovného postavení mělo dostat, by mělo směřovat k tomu, jak učinit to, čeho v řízení sami chtějí dosáhnout.

Vyjádřeno sportovní terminologií soudce je rozhodčí a stranám (mužstvům) by mělo být známo, jak vypadá hřiště, na kterém se hraje, jaká jsou pravidla hry a podle jakých kritérií se určuje její výsledek. Stranám by naopak neměla být poskytnuta pomoc při výběru nároku či obrany z několika možných, protože taková pomoc by nutně znamenala vyhodnocení postavení strany z hlediska hmotného práva a hledání řešení pro tuto stranu. Jinými slovy rozhodčí nemůže poradit jednomu mužstvu, že útok by bylo lepší vést po levé straně, kde je obrana soupeře slabší. Nemůže pochopitelně ani přihrávat míč do pozice, z níž by jedna strana mohla dát gól.

Z principu rovnosti účastníků bývá vyvozován závěr, že nelze poučovat o hmotném právu. Takový závěr je však značně zjednodušující, neboť poučení, v němž je přímo či nepřímo podán výklad soudu o aplikovatelném právu hmotném, nemusí vést nutně k tomu, že je jedna ze stran v řízení zvýhodněna. Hmotněprávního poučení se může dostat například tehdy, jestliže soud usiluje o smír mezi stranami a vysvětlí jim hmotněprávní povahu toho, co již v řízení uplatnily. Je samozřejmé, že ani pod záštitou pokusu o smírné řešení věci nemůže soud komplexně rozebírat všechny varianty hmotněprávních vztahů mezi účastníky. Nemůže např. žalovanému naznačit, že by bylo vhodné proti nároku žalobce vznést námitku započtení pohledávky, na kterou dosud žalovaný v řízení ani nepomýšlel.

III. Zásady ovládající civilní řízení sporné

1. Zásada dispoziční

Zásada dispoziční je základním principem současného pojetí sporného civilního procesu. Vyjadřuje totiž skutečnost, že řízení probíhá k ochraně soukromých subjektivních práv pouze tehdy, jestliže si jejich nositel takovou ochranu přeje. Stát není povolán k tomu, aby sám vyhledával případy porušení soukromých práv a podle pravidel civilního řízení jim bez ohledu na oprávněné subjekty poskytoval ochranu. Stát se nemůže tímto způsobem vměšovat do soukromých vztahů svobodných subjektů.

Význam poučovací povinnosti je při uplatňování této zásady zřejmý. Poučovací povinnost nehraje zcela určitě hlavní roli při vymezení předmětu řízení. To, jak již bylo uvedeno, náleží pouze účastníkům a je otázkou jejich svobodného rozhodnutí. Plnění poučovací povinnosti nemůže sloužit k tomu, aby soud radil účastníkům, jak nejlépe postupovat ohledně dispozice s předmětem řízení. Správné

plnění poučovací povinnosti naopak poskytuje účastníkům pouze návod, jak procesně správně učinit úkon, který zamýšlejí učinit. Poučení ze strany soudu rovněž sděluje, jaké procesní důsledky zamýšlený úkon má.

2. Zásada projednací

Zásada projednací je projevem odpovědnosti účastníků za výsledek jejich pře. Soud se zabývá pouze takovými skutečnostmi, které jsou stranami jako rozhodné tvrzeny. Stejně tak zásadně provede jen takové důkazy, které strany navrhnou. Až na výjimky je nepřipustný postup, kdy se soud z vlastní iniciativy pustí do vyšetřování skutkového stavu, tedy vlastní aktivní činností si doplňuje poznatky o rozhodných skutečnostech, a vyhledává sám vhodné důkazní prostředky, jejichž provedením si ověřuje svoje předpoklady o skutkovém stavu.

Při naplňování projednací zásady má poučovací povinnost již větší význam. Okruh rozhodných skutečností je dán hmotně právní normou, jejíž aplikace připadá v úvahu. Právní posouzení uplatněného nároku nebo zvolené obrany je však povinností pouze soudu. Pokud pak soud dospívá k závěru, že o určité rozhodné skutečnosti není buď nic tvrzeno, nebo tato zůstává neprokázána, nemůže si mezeru ve skutkovém stavu doplnit z vlastní iniciativy, ale musí poučit účastníky o tom, že taková mezera existuje, kdo z účastníků má povinnost ji vyplnit, a jaké budou následky, jestliže dotčený účastník svojí procesní povinnost nesplní. Poučovací povinnost zde tak napomáhá předvídatelnosti rozhodnutí ve věci samé. Pouze účastník, který zná okruh skutečností, ohledně nichž má povinnost přednést skutkovou verzi a navrhnout důkazní prostředky k jejich prokázání, může předpokládat, že nepodaří-li se mu tyto povinnosti splnit, bude rozhodnutí pro něho nepříznivé. Neměl by tak na konci řízení s překvapením zjistit, že důležité pro výsledek sporu bylo vlastně něco jiného, než čím se soud v průběhu řízení zabýval.

Zvláštní naléhavost má popsaná činnost soudu tam, kde je aplikována hmotně právní norma s relativně neurčitou hypotézou.⁵ Zde totiž zákon ponechává soudu větší prostor pro to, aby aplikaci normy přizpůsobil konkrétní situaci. Čím větší však tento prostor je, tím větší je nejistota účastníků ohledně toho, co je soudem považováno za rozhodnou skutečnost. Navíc ani sám soud zpravidla nemá úplnou představu o rozhodných skutečnostech na počátku řízení; jeho názor se vyvíjí v průběhu dokazování, kdy jsou postupně odhalovány nové skutečnosti. Jestliže se pak nově ukáže být rozhodnou určitá otázka, měl by soud vhodným poučením dát účastníkům prostor, aby k ní zaujali stanovisko, přednesli svojí verzi skutkového stavu a navrhli důkazy. Z takto popsané situace je však zřejmé, že prakticky bude docházet ke kolizi s limity vystavenými zejména v důsledku koncentrace řízení.

⁵ Jedná se o normy, které ponechávají na soudu, aby podle svého uvážení v každém jednotlivém případě vymezil sám hypotézu právní normy z předem neomezeného okruhu okolností. Činí to prostřednictvím výrazů jako „důvody zvláštního zřetele hodné“ (§ 142 odst. 2 ObčZ), „neodůvodněně“ (§ 484 ObčZ), „veřejný zájem“ (§ 711a odst. 1 písm. c) ObčZ) aj.

3. Zásada kontradiktornosti

Pro civilní řízení sporné je typické, že strany řízení stojí proti sobě, mají zpravidla opačný zájem na výsledku řízení. Z hlediska poučovací povinnosti je významný fakt, že mají účastníci právo vyjádřit se k rozhodným skutečnostem a důkazům.⁶ Poučovací povinnost nastupuje právě v případě, kdy soud hodlá své rozhodnutí založit na pohledu, z něhož se dosud strany na věc nedívaly, a tedy nepodaly ani v tomto směru své vyjádření. Kontradiktornost sporného civilního řízení je tak spojena s předvídatelností rozhodnutí.

Zcela jistě se však jedná o případ, kdy pro posouzení, které soud zamýšlí, chybí některá skutečnost. V důsledku zásady projednací závisí na účastnících, jaká tvrzení o rozhodných skutečnostech vnesou do řízení. Ve výjimečných případech, kdy je to třeba k objasnění věci a příslušný důkaz vyplývá z obsahu spisu (srov. § 120 odst. 3 OSŘ), může soud provést důkazy i z vlastní iniciativy, vždy však musí dát stranám možnost se k provedenému důkazu vyjádřit.

Dosud řečené se týkalo povinnosti soudu seznámit účastníky s okruhem skutečností, které považuje za rozhodné pro své rozhodnutí. Na základě znění § 5 OSŘ se vytvořila zásada, že poučení má směřovat toliko k procesním právům a povinnostem, mimo jiné k povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní. Vznikají však situace, kdy soud zastává při posuzování věci samé určitý právní názor, který se odlišuje od názoru vyjadřovaného účastníky v jejich vyjádřeních. Přitom pro takové odlišné posouzení byly do řízení vneseny potřebné skutečnosti a podávají se i z provedeného dokazování. Soudu tedy nevzniká povinnost poskytnout poučení ve smyslu § 118a odst. 2 OSŘ, neboť zde není potřeba dotvrzení ničeho dalšího. Problémem ovšem je, že strany s takovým právním významem prokazovaných skutečností nepočítaly, a tedy se ani nevyjadřovaly k výsledkům dokazování v souvislosti se svým procesním zájmem. Proto by měl soud svůj právní názor v takovém případě účastníkům předestřít a dát jim tak možnost interpretovat výsledky dokazování i v tomto směru. Měli by mít možnost uvést svoji skutkovou verzi a případně i navrhnout důkazy, vyvracející dosud prokázané skutečnosti či prokazující opak. Vysvětlení právního názoru soudem není v těchto případech porušením zásady rovnosti účastníků, ale projednání věci, které jim dává možnost diskutovat a přesvědčovat soud o správnosti svého výkladu hmotného práva. Soudy by se naopak neměly obávat takové diskuse. Platí sice zásada, že soud zná právo, ovšem znalost práva je otázkou zejména jeho výkladu, a praxe nás učí tomu, že ne vždy se výklad práva soudem ukáže být nakonec tím správným. Takový postup se jeví být na místě zejména tam, kde rozhodnutí daného soudu je konečné (rozhodnutí v tzv. bagatelní věci, rozhodnutí odvolacího soudu) a účastníci již nemají možnost další argumentace.

⁶ V rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ze dne 3. 3. 2000, č. 35376/97, Krčmář a další proti České republice, je Ústavnímu soudu České republiky vyčítáno, že nedal stěžovatelům možnost vyjádřit se k listinným důkazům, které si sám vyžádal. Evropský soud konstatoval, že ČR porušila zásady spravedlivého řízení (nedostatek kontradiktornosti) garantované čl. 6 odst. 1 Úmluvy 3 o lidských právech a základních svobodách.

Existuje však množství odlišných názorů, které jsou postaveny na striktním východisku, že poučení o hmotném právu je zcela nepřipustné. Některé pak vedou k úvahám o pochybnostech o nepodjatosti soudce.⁷

Chce-li však soud důsledně naplňovat zásadu kontradiktornosti, nevyhne se tomu, aby věc s účastníky neprojednal i po hmotněprávní stránce. Musí tak pochopitelně činit řádně při jednání nebo přípravném jednání, musí se obracet k oběma stranám stejně. Hranici nepřipustnosti poučení o hmotném právu lze spatřovat tam, kde soud se stává rádcem jedné ze stran a poskytuje jí návod, jak v řízení pokračovat, aby byla úspěšná se svým nárokem či obranou. Neposkytuje jí tedy pouze technickou (procesní) podporu, ale informováním o obsahu (hmotného práva) jí podněcuje k určitému procesnímu postupu, na který strana sama nepomýšlela.

IV. Rozbor platné právní úpravy v České republice

1. Poučení podle § 5 OSŘ

Ustanovení § 5 OSŘ zní takto: Soudy poskytují účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech. Ačkoliv je formálně jednoduché, způsobuje v praxi mnohé potíže. Ty se týkají jednak jeho normativního charakteru, jednak vztahu k ostatním ustanovením upravujícím speciální poučovací povinnost a dále otázek přípustnosti poučování o právu hmotném.

Co se jeho normativního charakteru týče, lze se setkat s názory, že „ustanovení § 5 je základním ustanovením, které samo o sobě normativní význam nemá. Z ustanovení § 5 neplyne procesní povinnost a nelze tedy ani pouze o § 5 opírat závěr, že řízení trpělo vadou, jestliže účastník nebyl soudem poučen, aniž by šlo o nedostatek poučení speciálně soudu uloženého.“⁸

Ačkoliv ustanovení § 5 OSŘ vyjadřuje zásadu, neznamená to, že by proto nebylo normativním pravidlem bez přímé aplikovatelnosti. Speciální poučovací povinnost, upravená pro jednotlivé případy v zákoně, totiž nemůže zcela jistě postihnout všechny situace, ke kterým v řízení může dojít a ve kterých se poučení, kterého se má dostat, jeví být namístě. Uvedené platí o to více, že v právu civilního procesu, které se řadí mezi práva veřejná, je nutné analogii používat výjimečně.

2 Poučení o povinnostech tvrzení a důkazní podle § 118a odst. 1, 3 OSŘ

Podle § 118a odst. 1 OSŘ ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevyličil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, předseda senátu jej vyzve, aby svá tvrzení doplnil, a poučí jej, o čem má tvrzení doplnit a jaké by byly následky nesplnění této výzvy.

Podle § 118a odst. 3 OSŘ zjistí-li předseda senátu v průběhu jednání, že účastník dosud nenavrl důkazy potřebné k prokázání všech svých sporných tvrzení, vyzve jej, aby tyto důkazy označil bez zbytečného odkladu, a poučí jej o následcích nesplnění této výzvy.

⁷ DOLEŽÍLEK, JIŘÍ. Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení. *Právní rozhledy*. 1997, s. 74

⁸ WINTEROVÁ, Alena. Koho a o čem v procesu poučovat? *Právní praxe*. 1996, s. 382

Výslovná úprava poučení o povinnosti tvrzení a o povinnosti důkazní je projevem požadavku na předvídatelnost soudního rozhodnutí. Platí totiž, že otázka právního posouzení nároku uplatněného v žalobě a přednesené obrany je věcí soudu. Současně se vytvořilo pravidlo o nemožnosti poučení o právu hmotném, a toto bylo příliš úzkostlivě dodržováno. Účastníci až do rozhodnutí ve věci nemuseli mít jistotu o tom, jaké skutečnosti považuje soud ve věci za důležité. Mnohdy pak byli překvapeni nepříznivým rozhodnutím, ve kterém jim bylo vysvětleno, že neunesli břemeno tvrzení či břemeno důkazní. Protože takové případy nebyly vzácné, přistoupil zákonodárce k výslovné úpravě poučení o povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní.

Podle dnešní právní úpravy má správný postup soudu vypadat tak, že si s účastníky nejprve vyjasní, jaké rozhodné skutečnosti jsou nesporné, jaké sporné a o jakých rozhodných skutečnostech chybí skutková tvrzení, a kdo je musí doplnit. Dále musí (v našich podmínkách poskytnutím poučení) postavit najisto, kdo z účastníků nese k jaké sporné skutečnosti důkazní břemeno.

Nabízí se otázka, zda poučení o povinnosti důkazní či povinnosti tvrzení je nutné poskytnout i účastníkovi, který je právně zastoupen. Systematický výklad v souvislosti s ustanovením § 118a odst. 4 OSŘ odůvodňuje závěr, že i zastoupený účastník (jeho právní zástupce) poučen být musí. Je i logický, neboť ustanovení § 118a odst. 1 až 3 OSŘ byly výslovně upraveny z důvodu předvídatelnosti soudního rozhodnutí. To pak do značné míry závisí na hodnocení důkazů soudem, což je proces značně subjektivní, a proto v mnohých případech obtížně předvídatelný, a to i právně vzdělanými osobami. Proto i jim by takové poučení mělo být poskytnuto.

V běžných situacích by poučení poskytované podle ustanovení § 118a odst. 1, 3 OSŘ nemělo přímo vysvětlovat hmotné právo, i když hmotněprávní hodnocení je v takovém poučení stejně obsaženo. Vyskytují se však případy, kdy výklad normy hmotného práva je mimořádně komplikovaný nebo kdy se soudy v tomto výkladu výrazně odlišují. Pak je správné, aby soud v rámci projednání věci s účastníky jim výkladové rozdíly přednesl a rovněž jim nastínil, jakým směrem se bude ubírat on sám. Tento závěr lze opřít o nálezy Ústavního soudu II. ÚS 2087/08, ze dne 20. 4. 2010, podle něhož „obecné soudy nedostály své poučovací povinnosti, když nevzaly v úvahu všechny okolnosti daného případu. Obecné soudy ryze formálním výkladem ust. § 5 ve spojení s ust. § 118a OSŘ a s odkazem na „konstantní“ judikaturu a možnost porušení zásady rovnosti účastníků řízení, dospěly k závěru, že nejsou splněny podmínky pro poučení stěžovatele. Zcela přitom ignorovaly skutečnost, že nedostatek žaloby stěžovatele plynul z nejednotnosti jejich vlastní rozhodovací činnosti. Nejednotnost rozhodovací činnosti obecných soudů zakládá nerovnost mezi jednotlivými žalobci.“

V. Závěr

Byly vysvětleny důvody, proč rozlišování mezi právem procesním a právem hmotným není vhodným kritériem při posuzování přípustnosti poučování. Nevhodnost takového kritéria se projevuje proto, že v České republice se stejného pojmu a právního institutu poučovací povinnosti používá jak pro běžné poučování

o procesních právech a povinnostech, tak i pro činnost soudu vedoucí účastníky k tomu, aby sami svojí aktivitou, v duchu zásady projednací, vnesli rozhodné skutečnosti do řízení. Role soudu je v obou případech různá, čemuž ovšem neodpovídá, že obecné pravidlo je stejné.

Pro vyřešení tohoto stavu by měla být posilována role soudu, který věc s účastníky, samozřejmě způsobem nevytvářejícím pochyby o jeho podjatosti, projedná, a dá jim možnost konfrontovat svůj vlastní názor o skutkovém stavu a o skutečnostech, které považuje podle svého právního hodnocení pro rozhodnutí za podstatné.

Za rozlišující kritérium přípustnosti poučení by nemělo být voleno, zda se jedná o poučení o právu hmotném či o právu procesním. Hranicí by naopak mělo být to, aby soud nevolil za strany postup ve věci, jejich procesní strategii, a neurčoval jim cíle, kterých mohou v procesu dosáhnout. Aby tedy nebyl rádcem ani jedné z nich. Soud by měl naopak postupovat tak, aby oběma stranám zabezpečil možnost vyjádřit se ke všemu, co bude nakonec pro rozhodnutí ve věci samé podstatné.

Mgr. Miroslav Hromada, Ph.D.
Právnická fakulta
Západočeská univerzita v Plzni

Použitá literatura

1. PAVLÍČEK, Václav; HŘEBEJK, Jiří. *Ústava a ústavní řád České republiky. Komentář*. 1. díl. Praha: Linde, 1998. 60 s. ISBN 80-7201-110-3
2. BUREŠ, Jaroslav; DRÁPAL, Ljubomír. Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád? *Právní rozhledy*. 1999, s. 105
3. DOLEŽÍLEK, JIŘÍ. Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení. *Právní rozhledy*. 1997, s. 74
4. WINTEROVÁ, Alena. Koho a o čem v procesu poučovat? *Právní praxe*. 1996, s. 382

Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci a jej ústavné limity

Matúš Jakub

Basic principles in decision-making activities of the judiciary and the constitutional limits

Anotácia

Verejnosť je často konfrontovaná s mediálnymi správami o zlom stave nášho súdnictva, alebo o tzv. nemoci tretej moci. Preto sa treba zamyslieť nad tým, čo tento problém prezentovaný stav spôsobuje. Sú to zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci ale je problém širší, ktorý by siahahal až k ústavným limitom, prípadne viazanosti Slovenska medzinárodnými zmluvami alebo sa jedná iba novinárske zveličovanie, prezentovanie nespokojných účastníkov súdneho konania?

Kľúčové slová

právny štát, súdna moc, ústava, trojdelenie moci, nezávislosť sudcu

Keywords

rule of law, judiciary, constitution, triple division of power, the independence of a judge

V článku 1 Ústavy Slovenskej republiky je uvedené, že Slovenská republika je štátom zvrchovaným, demokratickým a právnym.

Právny štát je synonymom vlády, ktorá sa odvíja od ústavných noriem alebo, avšak žiadna ústava na celom svete, a preto ani Ústava Slovenskej republiky nemôže zabrániť tomu, aby sa štátna moc, ktorá je vybudovaná na jej základoch, nemohla premeniť na totalitárny štát. Z tohto dôvodu je preto je veľmi dôležité venovať pozornosť teórií právneho štátu. Na základe uvedeného musíme skonštatovať, že žiaden právny štát nedokáže dobre fungovať bez riadneho uskutočňovania svojich princípov (zásad).

Sú to princípy, uznávané na medzinárodnej úrovni všetkými demokratickými štátmi, ktoré sú mostom spájajúcim jednotlivé štáty spoločnými ideami právneho štátu.

Historické idey a pohľad na formovanie koncepcie princípov právneho štátu

Korene právneho štátu siahajú až do antickej politickej filozofie, do obdobia úvah o štáte. „*Pri zrode právneho štátu stojí bohyňa Spravodlivosti so zaviazanými očami, s mečom a váhami v rukách*“, čo predstavuje jednotu moci a práva.¹

Právny štát vychádza z gréckej naturalistickej myšlienky nomos despotes, z predstavy vlády práva. Gréci chápali zákon ako súčasť prírody a podľa nich zákon

¹ Krčková, E.: Genéza ideí právneho štátu. Právny obzor, 74, 1991, č. 1, s. 16

panoval nad každým, aj nad panovníkom. Zákon bol považovaný za súčasť vesmíru.

Pramene o formovaní koncepcie právneho štátu nájdeme v dielach starovekých mysliteľov. Myšlienku o tom, že štátnosť je možná len tam kde vládnu zákony, rozvíjali myslitelia ako Cicero, Platón v diele Zákony a Aristoteles v diele Etika Nikomachova a Politika.

Veľký krok vpred v teórii právneho štátu dosiahol významný rímsky filozof, Cicero. Vyslovil názor, že za zákony možno považovať iba tie normy, ktoré neprotirečia spravodlivosti, a že zákon sa musí vzťahovať na všetkých. Tým rozumel rovnosť všetkých pred zákonom.²

Podľa Platóna zákon bol „neobmedzeným pánom nad vládcami, a vládcovia sú len poslušnými poddanými v službách zákona.“³ Ďalej pokračuje „*vidím zánik toho štátu, v ktorom zákon nemá silu a podlieha niečej moci. Tam, kde je zákon vládcom nad vládcami a oni sú jeho otrokmi, tam vidím spásu pre štát a všetky blahá, aké len môžu bohovia darovať štátu.*“⁴ Platón rozlišoval dva druhy štátneho zriadenia, pri jednom stoja najvyššie vládcovia, pri druhom zákon stojí nad vládcami.

Aristoteles, Platónov žiak právo považoval za garanta zákonnosti a rovnosti (to nomimom kai to ison) a zákon považuje za výsostný produkt rozumu. Aristoteles klasifikoval štáty podľa ich cieľa. Podľa neho správne štáty sú také, ktorým cieľom je dosiahnuť blaho pre svojich občanov. Vo svojich dielach píše, že tam kde neexistuje moc zákona, tam ani štátne zriadenie neexistuje.

Pojem právny štát

Právny štát môžeme charakterizovať aj nasledovne:

Je to štát, kde štátna moc sama seba obmedzuje, vopred danými, všeobecne záväznými pravidlami platiacimi bez výnimky pre každého. Štátne orgány tohto štátu môžu konať len to, čo im dovoľuje zákon. Občania môžu robiť všetko, čo im zákon nezakazuje.

Majú teda istotu, že moc nebude zasahovať do ustálených právnych vzťahov neočakávanými a nepredvídateľnými zásahmi.⁵ Z toho môžeme vyvodit', že základnou myšlienkou právneho štátu je diferencovanie vzťahu k právu zo strany štátu a jeho orgánov a zo strany občanov.

Demokratický právny štát tvorí veľké množstvo navzájom sa podmieňujúcich princípov. Medzi princípy právneho štátu patria predovšetkým:

1. princíp obmedzenej vlády (limited government)
2. princíp ústavnosti a zákonnosti
3. princíp deľby a kontroly moci
4. princíp nezávislosti súdnictva

² Rozin, E: Pramene idey právneho štátu. Právny obzor, 77, 1994, č. 5, s. 467- 474

³ Platón: Zákony, Praha 1961, s. 715

⁴ Platón: Spisy, Moskva 1972, zv.2, s.188-189

⁵ Kolektív autorov: Slovník spoločenských vied, Media trade, spol. s r.o.- SPN, Bratislava, 1997, s.204

5. princíp garancii základných ľudských práv
6. princíp právnej istoty.

Vymedzenie pojmu a významu princípu ústavnosti a princípu zákonnosti

Zákonnosť a ústavnosť patria medzi najdôležitejšie znaky právneho štátu. Môžeme konštatovať, že ústavnosť je jadrom zákonnosti. Tento princíp spočíva v presnom vymedzení právomoci štátnych orgánov a stanovuje postup a prostriedky orgánov pri výkone štátnej správy. Viazanosť štátu vlastným právom je základom právneho štátu, čo reguluje prostriedky moci štátu a obmedzuje ich použitie. Zákonnosť a ústavnosť by mali byť univerzálnymi metódami štátnej činnosti v demokratických štátoch.

Nedemokratické štáty možno charakterizovať práve opakom, to znamená, že prekračujú rámec stanovený zákonom s použitím nelegálnych sankcií a postupov. Ústavnosť možno vymedziť z formálneho ako aj z materiálneho hľadiska.

Z formálneho hľadiska ústavnosť znamená dodržiavanie ústavy, ústavných zákonov, ako aj medzinárodných zmlúv. Z materiálneho hľadiska ústavnosť charakterizujeme ako „právo na ústavu, ktorá zabezpečí základné práva a slobody a zakotví demokratickú štruktúru štátnej moci, ale tiež právo na nemeniteľnosť demokratických ústavných princípov. Ústavnosť je jadrom zákonnosti, najmä jej zásada všeobecnej viazanosti všetkých platným právom a zásada postupu štátnych orgánov a štátnych inštitúcií na základe zákona.“⁶

Zákonnosť, alebo legalita znamená, že štátna moc je vykonávaná právne upraveným spôsobom, teda je vykonávaná v zhode s právom. Je to metóda regulácie správania sa subjektov v právnom štáte. Tento princíp je všeobecne záväzný, platí pre všetkých na základe princípu rovnosti pred zákonom. Štátna moc obmedzuje aj samu seba, aj keď len moc je tvorcom práva. V právnom štáte sa občas legalita preplétá s legitimitou. Pod pojmom legitimita rozumieme „buď súhlasné hodnotenie (normatívnu legitimáciu) štátnej moci, alebo jej skutočné schválenie (sociologickú legitimáciu).

Pojem legitimita sa pôvodne začal používať v 19. storočí v súvislosti s reštaurovanými monarchistickými systémami – na zvýraznenie ich odlišností od nelegitímnych napoleonovských monarchií, či dokonca revolučných režimov.“⁷ Vzťah legality a legitimacy často obsahuje rozporné stránky. Legitimita niekedy môže pôsobiť proti legalite, napríklad pri porušovaní ústavy, alebo keď formálne dodržiavanie zákona má za následok narušenie princípov demokratickej spoločnosti.

Každý zákon, ktorý je súčasťou daného platného právneho poriadku, vychádza z intencií a princípov zakotvených v ústave. Základnou zásadou právneho poriadku je súlad nižších právnych noriem so základným zákonom.

Naša ústava v článku 120 zakotvuje, že vláda môže vydávať nariadenia len v medziach zákona a článok 123 stanovuje ministerstvám a ostatným štátnym

⁶ Prusák, J.: Teória práva, Bratislava, Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, 1997

⁷ Brösl, A.: Právny štát. Pojmy, teórie, princípy. Košice – Medes, s.r.o. 1995, s. 42

orgánom, že všeobecne záväzné právny normy môžu vydávať len ak ich na to splnomocní zákon.

Znamená to delegovanú normotvorbu, ktorá musí rešpektovať princíp zvrchovanosti ústavy a zákona.

Princíp zvrchovanosti ústavy je charakteristický aj svojimi formálnymi znakmi. Medzi ne patrí osobitný spôsob schvaľovania, označenie, písomná forma a najvyššia právna sila.⁸

Pojem deľby moci

Štátna moc je v demokratických štátoch vždy rozdelená medzi zákonodarnú moc, výkonnú moc a súdnu moc. Je to tak v parlamentnej monarchii, v parlamentnej republike ale aj v prezidentskej republike. Deľba moci je princípom demokracie, a preto je charakteristické pre všetky demokratické formy vlády. V Deklarácii francúzskej revolúcie (čl.16) zásadu deľby moci charakterizovali nasledovne: „Spoločnosť, v ktorej nie je zabezpečená záruka práv ani vytvorená deľba moci, nemá vôbec ústavu.“⁹

Deľba moci je nevyhnutnosťou každej organizácie, ako aj štátneho systému. Vyplýva z deľby práce a funkcií, a aj sama o sebe podporuje slobodu. Medzi subjektmi moci má zvláštne postavenie štát, ktorý aj v demokratických krajinách predstavuje najvýznamnejšiu mocenskú organizáciu. Štát sústreďuje podstatnú politickú, vojenskú a ekonomickú moc.¹⁰

Mocenská prevaha štátu je veľmi významným predpokladom právneho štátu. Predpokladom právnosti štátu je stabilita a kontinuita vývoja. Právny štát predstavuje relatívne stabilizovanú situáciu.

Pod deľbou moci sa rozumie skoro výlučne rozdelenie štátnej moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu, ktorá ovplyvnila väčšinu ústavných modelov, a ktorú nazývame aj horizontálnym delením. Keď som už pri horizontálnom delení štátnej moci nemôžem vynechať ani charakteristiku vertikálneho delenia moci. Vertikálne delenie moci sa člení medzi ústredné orgány a miestne orgány. Je to vlastne prenesenie moci na orgány územnej a záujmovej samosprávy, na inštitúcie občianskej spoločnosti.¹¹

Súdna moc

Súdna moc je upravená v dvoch oddieloch siedmej hlavy Ústavy SR, V prvom oddiele je upravené postavenie Ústavného súdu SR, v druhom oddiele postavenie súdov v SR.

Ústavný súd Slovenskej republiky je nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Ústavný súd SR rozhoduje najmä o súlade zákonov s ústavou a ústavnými zákonmi a s medzinárodnými zmluvami, s ktorými vyslovila súhlas NR SR a ktoré boli ratifikované a vyhlásené predpísaným spôsobom. Súdny sú

⁸ Svák, J. a kolektív: Ústavné právo SR, Akadémia policajného zboru, Bratislava, 2002, s. 177-186

⁹ Prusák, J.: Teória práva, Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, Bratislava 1997, s.119

¹⁰ Bárány, E.: Moc a právo, VEDA, Bratislava 1997, s.33

¹¹ Ottová, E.: Teória práva, Šamorín, Heuréka, 2006, s. 78

osobitné štátne orgány, ktoré spôsobom prerokovania na zasadnutiach súdov a v zákonoch stanovenom poriadku rozhodujú trestné a občianske veci na základe zákona a právneho vedomia sudcov.

Ústava SR a zákon č. 335/1991 Zb. o súdoch a sudcoch v platnom znení a nadväzujúce zákony zakotvujú, že v SR vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné súdy. Súdy SR tvoria jednotnú sústavu, ale do tej sústavy nezaraďujeme Ústavný súd SR.

Nezávislé súdnictvo musí rešpektovať dve základné zásady:

1. neutralitu sudcov, ako záruku nadstraníckeho a objektívneho prejednávania vecí pred súdmi
2. zabezpečenie práv a slobôd jednotlivca prostredníctvom sudcu neovplyvňovaného politickou mocou.

Prvú zásadu realizujú súdy, zákonom presne stanoveným postupom prejednávania vecí. Druhá zásada je vlastne základom rozdelenia moci, predstavuje ochranu súdnictva pred politickou mocou zákonodarstva a moci výkonnej. Nezávislosť súdov možno vidieť najmä v zárukách osobitného právneho postavenia. Sudcovia sú volení presne stanoveným spôsobom, sú neodvolateľní a nepreložiteľní. Sudcovia sú pri svojom rozhodovaní viazaní výlučne ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7. ods. 2 a 5 ústavy a zákonom, preto im nemožno udeľovať žiadne pokyny.

Sústava súdov, s výnimkou Ústavného súdu SR, je jednotná. Znamená to, že všeobecné súdy rozhodujú okrem trestných a občianskoprávných vecí aj veci obchodné, a preskúmajú zákonnosť rozhodnutí orgánov verejnej správy.

Zásady konania, procesné záruky a právo na spravodlivý proces

S princípom sudcovskej nezávislosti úzko súvisí sústava procesných záruk, ktoré zabezpečujú viazanosť štátnych orgánov právom, ochranu základných ľudských práv a slobôd občanov v trestnom, občianskom a v správnom konaní.

Trestný poriadok č. 301/2005 upravuje základné zásady trestného konania, medzi ktoré zaradil zásadu stíhania len zo zákonných dôvodov, zásadu práva na spravodlivý proces, zásadu primeranosti a zdržanlivosti, zásadu práva na obhajobu, zásadu rýchlosti konania, zásadu kontradiktórnosti konania, zásadu verejnosti, zásadu spolupráce so záujmovými združeniami občanov, zásadu oficiality, zásadu legality a zásady oportunity, obžalovaciu zásadu, zásadu „ne bis in idem“ (nie dvakrát v tej istej veci), vyhľadávaciu zásadu, zásadu prezumpcie neviny, zásadu ústnosti, zásadu bezprostrednosti, zásadu voľného hodnotenia dôkazov, zásadu zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností.¹²

„Podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv, každý kto je obvinený z trestného činu, má tieto minimálne práva:

- (1) byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s povahou a dôvodom obvinenia proti nemu,
- (2) mať primeraný čas a možnosti na prípravu svojej obhajoby,

¹² Trestný poriadok, zákon č. 301/2005

- (3) obhajovať sa osobne alebo s pomocou obhajcu podľa vlastného výberu, alebo pokiaľ nemá prostriedky na zaplatenie obhajcu, aby sa mu poskytol bezplatne, ak to záujmy spravodlivosti vyžadujú,
- (4) vylúčať alebo dať vylúčať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie a výsluch svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok ako svedkov proti sebe,
- (5) mať bezplatnú pomoc tlmočníka, ak nerozumie jazyku používanému pred súdom, alebo týmto jazykom nehovorí.¹³

Aj civilný proces má svoje zásady, aby konanie pred súdom bolo spravodlivé. Sem patrí zásada rovnosti účastníkov konania, zásada verejnosti pojednávania, zásada prejednávania veci bez zbytočných prieťahov, dispozičná zásada, prejednávací zásada, zásada voľného hodnotenia dôkazov, zásada kontradiktórnosti, zásada priamosti a ústnosti, zásada arbitrárneho poriadku, zásada hospodárnosti a zásada materiálnej pravdy.

Medzinárodná úprava princípu nezávislosti súdnictva

Princíp nezávislosti súdnictva garantuje jednak súdnu ochranu práv a slobôd občanov a na druhej strane sa vyznačuje dôležitým postavením súdov v sústave štátnych orgánov. K tomu napomáhajú aj medzinárodné dohovory a zmluvy na pôde OSN, RE a EU:

Európska charta štatútu sudcov – dokument RE, júl 1998, Štrasburg: „Cieľom štatútu sudcov je zabezpečiť odbornú spôsobilosť, nezávislosť a nestrannosť, ktoré oprávnené očakáva každý človek od súdov a každého sudcu, ktorým je zverená ochrana jeho práv.“¹⁴

Základné princípy nezávislosti súdnictva – dokument OSN, 1985: „Sudcovia budú rozhodovať o veciach, ktoré im budú predložené nestranne na základe faktov, v súlade so zákonom, bez akýchkoľvek obmedzení, neprípustných vplyvov, stimulov, tlakov, hrozieb, alebo zásahov, priamych alebo nepriamych, z akéhokoľvek miesta alebo akéhokoľvek dôvodu. „Princíp nezávislosti súdnictva oprávňuje a vyžaduje od sudcov, aby zabezpečili spravodlivý priebeh súdneho konania a rešpektovania práv jeho účastníkov.“¹⁵

Odporúčanie 12 členským štátom o nezávislosti, výkonnosti a postavení sudcov – dokument Výboru ministrov RE, 1994: „Nezávislosť sudcov by mala byť zaručená v súlade ustanoveniami Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ústavnými princípmi, napríklad výslovnými ustanoveniami o nej, zakotvenými v Ústavách alebo iných legislatívnych textoch, alebo inkorporáciou ustanovení toho Odporúčania do vnútorného práva.“¹⁶

Medzinárodné dokumenty v tejto oblasti sa zaoberajú hlavne všeobecnými princípmi týkajúce sa nezávislosti súdnictva, autoritou sudcov, primeranými

¹³ Prusák, J.: Teória práva, Bratislava, Vydavateľské oddelenie právnickej fakulty UK, 1997, s. 176

¹⁴ Internetová stránka: <http://www.zdruzenie.sk/>

¹⁵ Internetová stránka: www.justice.gov.sk

¹⁶ Internetová stránka: <http://www.radaeuropy.sk/>

pracovnými podmienkami Samozrejme aj domáca právna úprava obsahuje časti týkajúce sa súdnictva.

Ústava SR a zákony upravujúce organizáciu súdov, konanie pred nimi a podobné, vytvárajú dostatok priestoru a možnosti na uskutočňovanie princípu nezávislej súdnej moci .

Tento princíp a miera nezávislosti súdnej moci je ovplyvňovaná aj rôznymi skutočnosťami, ako sú stav a úroveň spoločnosti, uskutočňovanie princípov právneho štátu, úroveň demokracie, kultúra politiky a samozrejme aj správanie sudcov.

Garancie základných ľudských práv v SR

Postavenie človeka v spoločnosti a garancie jeho základných práv a slobôd majú veľký význam pre život jednotlivca. Ústavné vyjadrenie základných práv a slobôd vytvára priestor pre uplatňovanie ďalších princípov právneho štátu, čo je v záujme aj štátu aj jeho občanov.

Inštitút základných ľudských práv a slobôd je v Slovenskej republike zakotvený v druhej hlave Ústavy SR, ktorá sa delí na osem oddielov. Oddiely obsahujú nedotknuteľné, neodňateľné, nepremlčateľné, nescudziteľné, nezrušiteľné a univerzálne ľudské práva, ktoré patria každému človekovi, bez ohľadu na štátne občianstvo. To znamená, že každej ľudskej bytosti musí byť garantovaný minimálny medzinárodný štandard ľudských práv.

Ľudské a občianske práva možno členiť na:

(1) Osobné práva a slobody, medzi ktoré patria právo na život, právo na slobodu, právo na súkromie, právo na rodinu, právo na ochranu dobrého mena a sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania.

(2) Politické práva a slobody. Sem zaraďujeme volebné právo, právo zúčastňovať sa na referende, právo účasti na správe vecí verejných, sloboda zhromažďovania, sloboda združovania, sloboda prejavu a petičné právo.

(3) Sociálne – ekonomické a kultúrne práva, napr. právo na prácu, na vzdelanie, na slobodnú voľbu povolania, na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri pracovnej neschopnosti, právo na ochranu zdravia, na ochranu matky a dieťaťa, právo účasti na kultúrnom živote a právo na užívanie plodov vedeckého pokroku.

(4) Práva solidarity, ktoré sú napríklad právo na mier, právo na ochranu životného prostredia a právo na prírodné zdroje.¹⁷

Právna istota a význam právnej istoty

Právna istota spoločnosti je ďalším dôležitým pilierom ochrany práva. Je to taká všeobecná základná hodnota právneho poriadku, až sa niekedy kladie na jednu úroveň so spravodlivosťou. E. Malcevová pod pojmom právna istota chápe “politické zriadenie, v ktorom sa človek môže spoľahnúť na právo, kde je právo

¹⁷ Ottová, E.: Teória práva, Šamorín, Heuréka, 2006, s. 84

predvídateľné.¹⁸ Inými slovami je to princíp dôvery v právo. Predpoklady takejto dôvery sa vzťahujú na obsahovú i formálnu kvalitu práva, na tvorbu, na kvalitu jeho aplikácie a realizácie, ktoré potom zabezpečia že právo bude zachované. Sem patrí aj ochrana dôvery občanov v právny poriadok, súčasťou čoho je aj zákaz retroaktívneho pôsobenia právnych predpisov. V štáte, kde vládnu zákony a nie subjektívne predstavy ľudí, z požiadavky právnej istoty jednoznačne vyplýva záver, že právne predpisy pôsobia do budúcnosti a nie do minulosti. V prípade spätného pôsobenia by sa vážne narušila požiadavka na ich bezrozpornosť. Znamenalo by to, že jednotlivé subjekty práva by nemali istotu, či ich konanie podľa platného práva v dobe, kedy došlo k nemu, nebude neskôršie posudzované ako protiprávne.

Princíp aretroaktivity nemožno stotožniť s nemennosťou právneho systému, lebo v každom štáte prebiehajú spoločenské zmeny. Prvoradým účelom princípu zákazu retroaktivity je nemennosť právneho postavenia subjektu práva v minulosti, v období, v ktorom už svoje práva nemôže prispôbiť právnemu predpisu.¹⁹

Princíp právnej istoty si vyžaduje tri dôležité zásady:

1. Stabilita princípov právneho systému uľahčuje predvídateľnosť práva. Je veľmi dôležitá úloha nájsť rovnováhu medzi dynamikou a stabilitou právnych princípov.
2. Rešpektovanie nadobudnutých práv a zásady neretroaktivity (aby právne predpisy spôsobili do budúcnosti a nie spätne). Zásada neretroaktivity je súčasťou každého demokratického právneho poriadku. Zákaz retroaktivity úzko súvisí aj s požiadavkou kontinuity vo vývoji právneho poriadku.
3. Únosná miera objemu výsledkov tvorby práva, teda aby nebola znemožnená orientácia v práve, ale takisto aj prístupnosť, jasnosť a zrozumiteľnosť právnych predpisov, má dôležitú úlohu. Nekvalitná tvorba práva, časté novelizovanie spôsobuje neprehľadnosť právnych predpisov a blokuje funkčnosť právneho štátu. Aj historický výrok hovorí, že najhorší štát má najviac zákonov (*Corruptissima res publica, plurimae leges*).²⁰

Predpoklady právnej istoty

Tvorba práva by sa v demokratickej spoločnosti mala riadiť určitými zásadami.

Medzi zásady tvorby práva môžeme zaradiť problematiku nerozpornosti v práve, statiky, dynamiky a efektívnosti právneho systému, všeobecnosti právnej úpravy.

Zásada nerozpornosti v práve znamená, že orgán tvorby práva vytvára právne normy, ktoré si svojim obsahom vzájomne neodporujú. Neexistuje právna

¹⁸ Malcevová, E.: Občan, občianska spoločnosť, právny štát. Vydavateľské oddelenie PF UK, Bratislava, 1995, s. 54

¹⁹ Júda, V.: Právna istota verzus retroaktivita v práve, Banská Bystrica, 2006, s. 56-58

²⁰ Júda, V.: Právna istota verzus retroaktivita v práve, Banská Bystrica, 2006, s. 56

norma, ktorá by určité konanie dovoľovala a súčasne právna norma, ktorá by toto konanie zakazovala.

Právny systém však upravuje a legislatívnou činnosťou reaguje len na najdôležitejšie problémy spoločenského života.

Statika právneho systému znamená vyváženú legislatívnu činnosť. Všeobecnosť obsahu úpravy právnej normy sa týka jej stability v právnom systéme. Čím je právna norma všeobecnejšia, tým je väčší predpoklad jej dlhodobej účinnosti v rámci právneho systému.

Stabilita právneho systému – ako to píše Vieroslav Júda – prostredníctvom miery všeobecnosti a nerozpornosti právnych noriem z jej obsahového hľadiska je naplnením pojmu „dobré právo“. Každý právny predpis obsahujúci právne normy by mal obsahovať aspoň minimálnu mieru spravodlivosti.

Základom tejto spravodlivosti práva je dodržiavanie základných princípov právneho štátu implikovaných v kontinentálnej a angloamerickej koncepcii.

Efektivita právneho systému znamená akceptáciu práva spoločnosťou. To znamená, že efektivita právneho systému je podmienená vzťahom zákonodarcu so spoločnosťou. Cieľom je dosiahnutie konsenzu medzi týmito dvoma subjektmi, čo zároveň ovplyvňuje akceptáciu práva spoločnosťou. Aby bola dosiahnutá čo najvyššia miera akceptácie, je nevyhnutné aby právo obsahovalo aspoň minimum morálky ako predpoklad legálnej spravodlivosti. 74

Časté novelizácie právneho predpisu vedú k znižovaniu právnej istoty. U nás po roku 1989 došlo k takmer úplnej premene právneho poriadku. Aj napriek tomu zo 60 – tých rokov zostali v platnosti, aj keď značne zmenené, základné justičné kódexy, ktoré už boli čiastočne rekodifikované. V krajinách s kontinentálnym demokratickým vývojom nie je zriedkavosťou, že základné justičné kódexy, zostávajú v platnosti dlhé roky (napoleonovský kódex – prijatý v r. 1804). V štáte musí byť spoľahlivosť na zákonodarcov a na sudcov. Štát nesmie meniť svoje zákony, pokiaľ to nie je nevyhnutné. Výkon práva musí byť ustálený a pevný.

Realizačná istota je ďalšou zložkou právnej istoty. Musí sa dať spoľahnúť na to, že existujúce normy sa budú rešpektovať a presadzovať, zmluvy zachovávať a rozsudky sa budú vykonávať.

Čo sa týka interpretácii a aplikácii práva, je predpokladané, že vždy bude rozhodnuté podľa práva a občanom bude poskytnutá právna ochrana proti nezákonnému zasahovaniu.

Pri týchto zložkách sa okrem formálnych znakov právnej úpravy rešpektuje aj obsah právnej úpravy. Identifikácia obsahu právnej úpravy by sa mala začať určením

účelu právnej normy.²¹

Záverečné úvahy v zmysle paradoxov pri uplatňovaní súdnej moci

„Právny systém na Slovensku, ako súčasť kontinentálneho právneho systému, je založený na doktríne písaného práva, tzn. že pod pojmom právo sa

²¹ Bröstl, A.: K chápaniu práva v právnom štáte, Právny obzor, ročník 80, 1997, č. 5, s. 563-564

výlučne rozumie „písané právo“. Dominantná úloha pripadá zákonnému či štátnemu právu vytváranému najvyššími štátnymi orgánmi a nie právnym obyčajom alebo súdnym precedensom.²²

Citovaný názor vychádza z nevysloveného predpokladu, že rozlíšenie európskych právnych systémov na kontinentálne právo a právo *Common Law* nepodlieha zmenám, a že oba právne systémy majú zhodné vlastnosti a iba tie vlastnosti, ktoré mali, keď ich opísal a do systému usporiadal René David.²³ To je prvé zjednodušenie, lebo zásluhou politických pohybov v Európe, reálnym uplatňovaním Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ako aj existenciou komunitárneho a únievého práva v Európskej únii, kontinentálne právo a *Common Law* nezostali na dvoch brehoch, ale výrazne sa navzájom približujú.²⁴

Postoj vyjadrený v citovanom názore okrem toho vychádza z právneho pozitivizmu, ktorý nebol jedinou koncepciou v dejinách právnej filozofie. Na našom území sa však v určitom období stal dogmou povinnej viery právnického povolania, ktorú zakotvili a pod hrozbou nezloženia skúšky z teórie práva vyžadovali základné učebnice,²⁵ aj keď „úlety“ v právnej vede sa v obmedzenom množstve vyskytli.²⁶ Súčasný pohľad na miesto a úlohu sudcovskej tvorby práva je výrazne variabilnejší. Popri tvrdošijnom vyznávaní zákonného pozitivizmu sa objavujú aj opačné názory, s ktorými prichádzajú prívrženci prirodzeného práva. Za najodvážnejší z nich možno označiť ten, podľa ktorého „Sudcovská tvorba práva je popri sudcovskej nezávislosti a adekvátnej právomoci treťou nevyhnutnou zložkou/podmienkou reálnej súdnej moci“²⁷

Spor medzi právnymi teoretikmi a právnymi školami môže byť na míle vzdialený skutočnosti, miestu, ktoré súdne rozhodnutia majú a môžu mať medzi prameňmi práva, alebo mimo nich. Pre právnú kvalifikáciu súdnych rozhodnutí je určujúca platná právna úprava, ktorá sa v právnom štáte odvíja od ústavy.

Ústava Slovenskej republiky zdanlivo potvrdzuje doktrínu o nezáväznosti rozhodnutí všeobecných súdov pre kohokoľvek, kto stojí mimo konkrétneho konania.

Podľa čl. 144 ods. 1 Ústavy SR „Sudcovia sú pri výkone svojej funkcie nezávislí a pri rozhodovaní sú viazaní ústavou, ústavným zákonom, medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 2 a 5 a zákonom.“

Článok 144 ods. 1 ústavy ustanovuje viazanosť sudcov prameňmi práva určitej právnej sily. Nemožno ho vysvetľovať ako ústavnú normu taxatívne

²² PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava, Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského 1999, s. 242.

²³ DAVID, R.: Les grands systemes du droit contemporains. Paris, 1964.

²⁴ SVÁK, J.: Konvergencie v právnych systémoch. Právny obzor, 1996, č. 8-9, s. 1 n.

²⁵ KUČERA, E. a kol.: Obecná teorie státu a práva. II. díl. Praha 1977, s. 213 a n.

²⁶ KNAPP, V.: Soudcovská tvorba práva v socialistických zemích. Právnik, 1969, č. 2, s. 91; DRGONEC, J. – HOLLÄNDER, P.: Systém prameňov práva, jeho jednota a rozpornosť. Právnik, 1986, č. 1, s. 31.

²⁷ SVÁK, J.: Štyri východiská sudcovskej tvorby práva na Slovensku. In: Hanzelová, I. – Svák, J. (eds.): K aktuálnym otázkam konania a rozhodovania súdov v správnom súdnictve. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej v Častej – Papierničke 21. – 22. mája 2007. Bratislava 2007, s. 65.

vymedzujúcu pramene práva, ktorými sú sudcovia viazaní so záverom, že sudcovia nie sú viazaní prameňmi práva, ktoré sa neuvádzajú v úprave čl. 144 ods. 1.

Medzinárodné zmluvy, ktorými je sudca v Slovenskej republike viazaný, nie sú upravené iba v článku 7 ods. 4 a 5. Aj článkom 154c ods. 1 sa rieši vzťah medzinárodných zmlúv a zákonov Slovenskej republiky. Podľa čl. 154c ods. 1 „Medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom pred nadobudnutím účinnosti tohto ústavného zákona, sú súčasťou jej právneho poriadku a majú prednosť pred zákonom, ak zabezpečujú väčší rozsah ústavných práv a slobôd.“

Ustanovenie čl. 154c sa do ústavy vložilo ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. To znamená, že podľa čl. 154c sa riadi vzťah zákonov SR a tých medzinárodných zmlúv, ktoré Slovenská republika ratifikovala a vyhlásila spôsobom ustanoveným zákonom pred 1. júlom 2001. K takým medzinárodným zmluvám patrí aj Európsky dohovor o ľudských právach a základných slobodách,²⁸ Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach,²⁹ Medzinárodný pakt o hospodárskych a sociálnych právach,³⁰ ako aj rad ďalších medzinárodných dohovorov.³¹ Doslovným výkladom čl. 144 ods. 1, vytrhnutým z kontextu ústavy, možno ľahko dospieť k záveru, že sudcovia nie sú viazaní medzinárodnými zmluvami podľa čl. 154c ods. 1, lebo tieto zmluvy sa neuvádzajú v taxatívnom výpočte ustanovenia čl. 144 ods. 1. Uplatnenie čl. 144 ods. 1 Ústavy SR pomocou doslovného výkladu by malo katastrofálne právne následky, lebo by mohlo viesť až k tomu, že sudca, ktorý by odmietol svoju viazanosť niektorým z uvedených medzinárodných dohovorov, by rozhodol spôsobom porušujúcim príslušnú medzinárodnú zmluvu a vytvoril by tak príčinu pre konanie proti Slovenskej republike pred orgánmi dotknutej medzinárodnej organizácie.

Ústavou určená viazanosť sudcov všeobecných súdov sa nestotožňuje iba s ustanovením čl. 144 ods. 1. Podľa čl. 125 ods. 6 Ústavy SR právoplatné rozhodnutia ústavného súdu v konaní o súlade právnych predpisov sú všeobecne záväzné. Sudca nemôže odmietnuť svoju viazanosť nálezom Ústavného súdu SR odkazom na úpravu čl. 144 ods. 1 ústavy.

Ústavou určená viazanosť sudcov všeobecného súdu sa nekončí ani tu. Podľa čl. 1 ods. 1 Ústavy SR Slovenská republika je právnym štátom. V koncepcii právneho štátu je implikovaný rad zásad, ktoré robia právny štát právnym štátom. Dodržovanie zásad právneho štátu je ďalšou formou viazanosti sudcov pri rozhodovaní bez ohľadu na znenie čl. 144 ods. 1.

²⁸ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí ČSFR č. 209/1992 Zb.

²⁹ Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí ČSSR č. 120/1976 Zb.

³⁰ Vyhláška Ministerstva zahraničných vecí ČSSR č. 120/1976 Zb.

³¹ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR o uskutočnení notifikácie sukcesie Slovenskej republiky do mnohostranných zmluvných dokumentov, ktorých depozitárom je generálny tajomník Organizácie spojených národov, č. 53/1994 Z. z. Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí SR o potvrdení sukcesie Slovenskej republiky do mnohostranných zmlúv, ktorých zmluvnou stranou bola Česká a Slovenská Federatívna Republika, deponovaných u generálneho tajomníka Rady Európy, č. 79/1994 Z. z.

Z čl. 144 ods. 1 Ústavy SR možno vyvodit', že sudca pri rozhodovaní nie je viazaný všeobecne záväznými právnymi predpismi s nižšou právnou silou, než majú zákony. Predĺžením tohto záveru je konštatovanie, že sudca nie je viazaný, okrem iného, ani stanoviskami a judikatúrou Najvyššieho súdu SR. V právnej teórii rozšírená a obľúbená téza o právnej nezáväznosti iného, než písaného práva, by mala potvrdzovať takýto záver a oslobodzovať sudcu od povinnosti nasledovať právne názory vyslovené súdmi v predchádzajúcich rozhodnutiach. Je však veľmi otázne, ako by v disciplinárnom konaní vedenom z dôvodu svojvoľného rozhodnutia, ktorému zjavne chýba opora v právnom poriadku,³² pochodil sudca, ktorý by svoju obranu založil výlučne na tejto téze.

JUDr. Matúš Jakub
Právnická fakulta
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

³² Paragraf 116 ods. 2 písm. f) zák. č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Námietka zaujatosti vo svetle práva na nestranný súd

Jozef Caban

Abstrakt

Príspevok analyzuje vplyv postupu súdu na právo na nestranný súd. Skúma jeho realizáciu prostredníctvom inštitútu námietky zaujatosti s dôrazom na dôvod (ne)vylúčenia sudcu spočívajúci v postupe súdu. Príspevok je rozdelený na dve hlavné kapitoly. Prvá kapitola je venovaná právu na nestranný súd a inštitútu námietky zaujatosti vo všeobecnosti. Druhá kapitola tvorí jadro príspevku a je v nej rozpracovaná najprv charakteristika a význam postupu súdu v konaní, na čo plynule nadväzujú časti práce zaoberajúce sa námietkou zaujatosti podrobne v trestnom konaní a civilnom konaní v Slovenskej republike.

Kľúčové slová

Právo na nestranný súd, námietka zaujatosti, vylúčenie sudcu, postup súdu, súdne konanie.

Abstract

The article analyses the impact of the court conduct for the right to an impartial tribunal. Article further explores execution of right to impartial tribunal through the institute objection of bias, with emphasis on the reason for the exclusion of the judge considering the court conduct. Article is divided into two main chapters. The first chapter is devoted to the right to an impartial tribunal and to objection of bias in general. The second chapter is the core of the article and its contribution is characteristics and importance of the court conduct in court proceedings, to continuously follow with parts concerning particularly criminal proceedings and civil proceedings in Slovak republic.

Keywords

Right to an impartial tribunal, objection of bias, exclusion of the judge, court conduct, court proceedings.

Úvod

Právo na nestranný súd je jednou z garancií práva na spravodlivé súdne konanie. Realizácia práva na nestranný súd v súdnom konaní spočíva v oprávnení účastníka konania podať námietku zaujatosti. Výsledkom konania o námietke zaujatosti je rozhodnutie o vylúčení, resp. nevylúčení sudcu z prejednávanej veci. Zaujatosť sa preukazuje pomerom sudcu k prejednávanej veci a k účastníkom konania, prípadne k iným subjektom, ak tak ustanoví zákon. Slovenský zákonodarca obmedzil okruh okolností, ktorými možno preukázať pomer sudcu k prejednávanej veci alebo k účastníkom konania v civilnom konaní tým, že z nich vylúčil okolnosti spočívajúcu v postupe súdu. Tento príspevok má za úlohu analyzovať, či takéto obmedzenie zákonodarcu je legitímne, alebo narúša realizáciu inštitútu námietky zaujatosti a obmedzuje právo na nestranný súd. K naplneniu tohto cieľa bude slúžiť práca s judikatúrou slovenských súdov, českých súdov

a Európskeho súdu pre ľudské práva, ako aj komparácia inštitútu námietky zaujatosti v civilnom konaní a v trestnom konaní.

I. Všeobecne o námietke zaujatosti

I.I Právo nestranný súd

V súčasnej modernej spoločnosti je na každé súdne konanie kladená požiadavka, aby proces nachádzania práva poskytoval dostatočné záruky garantujúce ľudské práva a základné slobody. Medzi esenciálne právo účastníka konania v súdnom konaní nepochybne patrí právo na spravodlivé súdne konanie. Význam práva na spravodlivé súdne konanie zdôrazňuje jeho právna úprava na najvyšších miestach v právnych poriadkoch v rámci hierarchického usporiadania podľa ich právnej sily¹.

Právo na spravodlivé súdne konanie pozostáva z viacerých práv, vrátane práva na nestranný súd. Obsah práva na nestranný súd nie je v právnych predpisoch explicitne vymedzený, preto je úlohou rozhodovacej činnosti súdov, aby ho vymedzili. Takýto prístup je správny, pretože právo na nestranný súd má byť všeobecne aplikovateľné, a jeho definitívnym vymedzením nie je možné pokryť úplný okruh právnych vzťahov, alebo ho týmto spôsobom obmedzovať. Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd SR“) v náleze spis. zn.: II. ÚS 71/97 vymedzil základnú charakteristiku práva na nestranný súd nasledovne: *„Obsahom práva na nestranný súd je, aby rozhodnutie v konkrétnej veci bolo výsledkom konania nestranného súdu, čo znamená, že súd musí každú vec prerokovať a rozhodnúť tak, aby voči účastníkom postupoval nezaufato a neutrálne, žiadnemu z nich nenadŕžal a objektívne posúdil všetky skutočnosti závažné pre rozhodnutia vo veci. Nestranný súd poskytuje všetkým účastníkom konania rovnaké príležitosti pre uplatnenie všetkých práv, ktoré im zaručuje právny poriadok, pokiaľ súd má právomoc o takomto práve rozhodnúť.“*

I.II Námietka zaujatosti

Aby právo na nestranný súd nemalo len abstraktný charakter, je podľa môjho názoru jeho obsahom aj povinnosť štátu (zákonodarcu) poskytnúť subjektom

¹ a) Ústava Slovenskej republiky (čl. 46) *„Každý sa môže domáhať zákonom ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v prípadoch ustanovených zákonom na inom orgáne Slovenskej republiky.“*

b) Listina základných práv a slobôd (čl. 36 ods. 1) *„Každý sa môže domáhať ustanoveným postupom svojho práva na nezávislom a nestrannom súde a v určených prípadoch na inom orgáne.“*

c) Európsky dohovor o ochrane ľudských právach a základných slobôd (čl. 6 ods. 1) *„Každý má právo na to, aby jeho vec bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach alebo záväzkoch alebo o akejkoľvek trestnom čine, z ktorého je obvinený.“*

d) Charta základných práv Európskej únie (čl. 47 ods. 2) *„Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným zákonom.“*

súdneho konania prostriedok jeho ochrany. Týmto prostriedkom je právny inštitút námietky zaujatosti². Účelom námietky zaujatosti je prispieť k nezaufatému, nestrannému a objektívnemu prejednávaniu a rozhodnutiu veci, prostredníctvom vylúčenia subjektu konania, od ktorého je vyžadovaná nezaufatosť, nestrannosť a objektívnosť. O nestrannom súde môžeme hovoriť len vtedy, keď je jeho zloženie, relevantné pre prejednávajúcu vec, nestranné. Požiadavka nestrannosti je z toho dôvodu kladená na samosudcov, sudcov a prísediacich tvoriacich senát, vyšších súdnych úradníkov, zapisovateľov a ďalšie osoby (ďalej len „súd/sudca“). Dôvodom na vylúčenie sudcu je vo všeobecnosti jeho pomer k veci, k účastníkom, k ich zástupcom, alebo ďalším subjektom, ak tak ustanoví zákon. V Slovenskej republike zákonodarca ustanovil tiež konkrétne dôvody, pre ktoré musí byť sudca vylúčený, a ktoré dôvodom na jeho vylúčenie nie sú. Týmto dôvodmi tak nie je možné preukázať pomer sudcu k veci a k účastníkom konania.

Druhé uvedené dôvody sú odlišne upravené v trestnom konaní a v civilnom konaní. Podľa môjho názoru je takáto rozdielna právna úprava odporujúca účelu námietky zaujatosti, pretože neexistuje dôvod, prečo by mali byť dôvody nevylúčenia sudcu odlišné v trestnom konaní a odlišné v civilnom konaní. Ak existuje dôvod na vylúčenie sudcu z trestného konania, nemôže nastať situácia, kedy by totožný dôvod nebol dôvodom na vylúčenie sudcu z civilného konania. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) taktiež nerozlišuje medzi trestným konaním a civilným konaním, a tiež nerozlišuje ani medzi formou súdu, teda či sa jedná o súd v zmysle kontinentálneho právneho systému alebo o porotný súd³. Požiadavka nestrannosti je kladená na súd všeobecne a preto nemôže dôjsť k rozdielnym „úrovniam“ nestrannosti a stavu, kedy by napríklad trestné konanie malo prebiehať pred nestrannejším súdom ako civilné konanie.

ESLP vo svojej judikatúre vytvoril postup⁴, podľa ktorého sa skúma nestrannosť súdu, a ktorý si osvojili aj súdy v Slovenskej republike. Tento postup spočíva v tom, že uvedené skutočnosti sú skúmané z dvoch hľadísk a to zo subjektívneho hľadiska nestrannosti, t.j. v danom prípade treba zistiť osobné presvedčenie sudcu prejednávajúceho veci, a z objektívneho hľadiska nestrannosti, t.j. v danom prípade treba zistiť, či sú poskytnuté dostatočné záruky pre vylúčenie akejkoľvek pochybnosti o nestrannosti sudcu. V prípade subjektívneho hľadiska

² Pozri napr. I. ÚS 27/98 – „Základné právo na prejednanie a rozhodnutie veci nestranným súdom podľa čl. 36 ods. 1 Listiny (a čl. 46 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky) je v občianskom súdnom konaní zabezpečené vylúčením sudcu z jej ďalšieho prejednávania a rozhodnutia pre jeho zaujatosť (§ 12 a. 16 Občianskeho súdneho poriadku).“

³ Hanif adn Khan v. The United Kingdom – „Súd pripomína, že v demokratickej spoločnosti má zásadný význam dôvera verejnosti v súdny systém a pokiaľ ide o trestné konanie, súdy majú požívať aj dôveru obvinených. Za týmto účelom je potrebné neustále zdôrazňovať, že tribunál(súd), vrátane poroty, musí byť nestranný tak z objektívneho hľadiska, ako aj zo subjektívneho hľadiska.“

⁴ Pozri napr. Padovani v. Italy, Piersack v. Belgium, Kyprianou v. Cyprus, Hauschildt v. Denmark, Pullar v. the United Kingdom, Holm v. Sweden.

neustrannosti sa neustrannosť sudcu predpokladá, pokiaľ nie je preukázaný opak. Subjektívne hľadisko neustrannosti sa skúma prostredníctvom tzv. subjektívneho testu. K okolnostiam preukazujúcim zaujatosť, môžeme zaradiť napríklad nepriateľstvo, nevraživosť alebo iný negatívny prístup sudcu k účastníkovi, taktiež nezvyčajne pozitívny prístup k účastníkovi, ktorého intenzita odôvodňuje pochybnosti o jeho neustrannosti, alebo pridelenie veci pre seba z osobných dôvodov. Posledná menovaná okolnosť je v Slovenskej republike eliminovaná zavedením inštitútu elektronickej podateľne a následným náhodným pridelovaním spisov. Preukázanie subjektívnej neustrannosti môže byť pre účastníka konania náročné a spojené s ťažkosťami, preto je potrebné aplikovať tzv. objektívny test pre skúmanie neustrannosti z objektívneho hľadiska. K preukázaniu objektívnej zaujatosti môže dôjsť napríklad cez príbuzenský pomer sudcu k účastníkovi konania, cez spôsob vymenovania sudcu alebo cez jeho postavenie v predchádzajúcich štádiách súdneho konania. K vylúčeniu sudcu postačuje negatívny výsledok čo i len jedného testu. Naopak na to, aby sudca nebol vylúčený z konania, výsledky oboch testov musia byť pozitívne, pretože nestačí preukázať, že sudca nie je zaujatý (subjektívny test), ale musí tak pôsobiť aj navonok, musí sa javiť byť nezaujatý (objektívny test).

II. Postup súdu ako dôvod pochybností o neustrannosti súdu

II.1 Všeobecne o postupe súdu

Vzhľadom na význam práva na nestranný súd a na postup skúmania neustrannosti prostredníctvom subjektívneho a objektívneho testu, som toho názoru, že právna úprava v slovenskom právnom poriadku nekorešponduje s účelom právneho inštitútu námietky zaujatosti. Toto negatívum slovenského právneho poriadku vidím v zákonnej úprave skúmania procesného postupu súdu ako dôvodu nevylúčenia sudcu z prejednávanej veci.

Námietka zaujatosti s akcentom na procesný postup je v procesných predpisoch upravená nasledovne:

- Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok (ďalej len „OSP“)

Podľa § 14 ods. 1 OSP „*Sudcovia sú vylúčení z prejednávania a rozhodovania vecí, ak so zreteľom na ich pomer k veci, k účastníkom alebo k ich zástupcom možno mať pochybnosti o ich nezaujatosti.*“

Podľa § 14 ods. 3 OSP „*Dôvodom na vylúčenie sudcu nie sú okolnosti, ktoré spočívajú v postupe sudcu v konaní o prejednávanej veci alebo v jeho rozhodovaní v iných veciach*“

Podľa § 15a ods. 5 OSP „*Ak sa námietka zaujatosti týka len okolností ustanovených v § 14 ods. 3, súd na námietku zaujatosti neprihliada; v tomto prípade sa vec nadriadenému súdu nepredkladá.*“

- Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok (ďalej len „TP“)

Podľa § 31 ods. 1 TP „*Z vykonávania úkonov trestného konania je vylúčený sudca alebo prísediaci sudca (ďalej len "prísediaci"), prokurátor, policajt, probačný a mediačný úradník, vyšší súdny úradník, súdny tajomník, asistent prokurátora a zapisovateľ, u ktorého možno mať pochybnosť o nezaujatosti pre jeho pomer k prejednávanej veci alebo k osobám, ktorých sa úkon priamo týka, k obhajcovi,*

zákonnému zástupcovi, splnomocnencom alebo pre pomer k inému orgánu činnému v tomto konaní.“

Podľa § 32 ods. 6 TP *„O námietke zaujatosti strany, ktorá je založená na tých istých dôvodoch, pre ktoré už raz bolo o takej námietke rozhodnuté, alebo ktorá nebola vznesená bezodkladne podľa § 31 ods. 4 alebo ak je dôvodom námietky len procesný postup orgánov činných v trestnom konaní alebo súdu v konaní, sa nekoná; to platí aj o námietke, ktorá je založená na iných dôvodoch ako dôvodoch podľa § 31.“*

Podľa môjho názoru postup súdu v konaní treba chápať ako postup sudcu v dvoch rovinách. V prvej rovine ide o procesný postup súdu, v užšom zmysle, ktorý má priamy vplyv na meritum veci, na rýchlosť konania a jeho smerovanie. Ako príklad uvediem rozhodnutia sudcu, ktorými sa upravuje proces konania, vrátane ich odôvodnenia, odročenie pojednávania, predkladanie a vykonávanie dôkazov a podobne. V druhej rovine ide o postup súdu, ktorý má vplyv na konanie ako také. Môže ísť napríklad o správanie sudcu, jeho vystupovanie navonok a vo vzťahu k účastníkom konania⁵, ich familiárne alebo urážlivé oslovenia a podobne. Postup súdu v oboch rovinách je postup súdu v širšom zmysle.

Postup súdu musí byť podľa môjho názoru neoddeliteľnou súčasťou okolností, ktoré sa posudzujú pri skúmaní nestrannosti súdu. Pokiaľ by mal sudca záujem na výsledku konania v prospech konkrétneho účastníka konania, napríklad z dôvodu korupcie, tento výsledok konania nezabezpečí žiadnym iným spôsobom ako práve tým, ako v konaní postupuje. Pre účastníka konania s protichodným záujmom na výsledku konania môže byť náročné až nemožné preukázanie ovplyvňovania sudcu, preto tomuto účastníkovi konania ostáva len možnosť odvodiť svoje pochybnosti od postupu sudcu v konaní, na základe ktorého aj tieto pochybnosti nadobudol. Vyhodnotenie týchto okolností musí byť v každom prípade individuálne, aby sa dôsledne rozlíšilo medzi dôvodnými pochybnosťami a zjavným ochromovaním súdneho konania cez vytváranie obštrukcií. Predpokladám, že v praxi by došlo k vylúčeniu sudcu len na základe jeho postupu v konaní skôr výnimočne, avšak takáto možnosť by tu mala byť prístupná. K vylúčeniu sudcu by potom skôr došlo na základe viacerých okolností, z ktorých by časť spočívala v jeho postupe v konaní, a časť v okolnostiach inej povahy, kedy by tieto okolnosti sami o sebe dôvodom na vylúčenie sudcu neboli. Súd vyhodnocujúci námietku zaujatosti by preto mal mať možnosť tieto okolnosti spočívajúce v postupe sudcu vyhodnotiť, prípadne by mal mať možnosť nimi odôvodniť svoje rozhodnutie. V súčasnej právnej úprave civilného konania táto možnosť absentuje. Uvedené je podľa môjho názoru aj v rozpore s rozhodnutím Ústavného súdu SR spis. zn.: I. ÚS 27/98, podľa ktorého *„obsahom základného práva na prejednanie vecí nestranným súdom je iba povinnosť súdu prejednať každý návrh oprávnenej osoby na vylúčenie sudcu z ďalšieho prejednávania a*

⁵ Napríklad podľa The Canadian Superior Courts Judges Association, aby bola zachovaná nestrannosť súdu, sudcovia sa *„musia správať k advokátom, k ich klientom a k svedkom s rešpektom a musia sa zdržať komentárov, ktoré by predčasne naznačovali ich úsudok o prejednávaní vecí.“*

rozhodnutia veci pre zaujatost' a rozhodnúť o ňom.“ Vylúčením postupu sudcu ako dôvodu pre jeho vylúčenie z konania je podľa môjho názoru obmedzené právo na nestranný súd, pretože posudzujúci súd nemôže posúdiť námietku zaujatosti v celom rozsahu a tým preskúmať všetky relevantné okolnosti uvádzané účastníkom.

Porušenie práva na nestranný súd ako dôsledok postupu súdu predpokladal aj Ústavný súd SR v rozhodnutí spis. zn.: I. ÚS 73/97⁶.

II.II Postup súdu v trestnom konaní

Trestný poriadok neobsahuje explicitne ustanovenie, ktoré by obsahovalo dôvody pre nevylúčenie sudcu. Ustanovenie § 32 ods. 6 TP obsahuje tri situácie, kedy sa o vznesenej námietke zaujatosti nekoná. Prvou situáciou je situácia, kedy už raz bolo o podanej námietke zaujatosti rozhodnuté. Toto ustanovenie zabráňuje podávaniu opakovaných námietok zaujatosti z tých istých dôvod, a tým prispieva k rýchlosti a efektívnosti trestného konania. Treba však odlišovať prípad, kedy účastník v ďalšej námietke zaujatosti uvedenie popri pôvodných dôvodoch aj nové dôvody. Každou námietkou je nutné zaoberať sa v celom rozsahu, preto nie je možné o takejto námietke zaujatosti *a priori* nekonať. Podľa súčasnej právnej úpravy je nekonanie možné len v časti totožných dôvodov s predchádzajúcou podanou námietkou zaujatosti. Skúmaním námietky zaujatosti v celom rozsahu sa zaoberal aj Ústavný súd SR.⁷ Druhou situáciou je zmeškanie lehoty na podanie námietky podľa § 31 ods. 4 TP. Aj táto situácia má svoje *ratio*, a zabráňuje prípadu, kedy sa účastník konania dozvie o dôvodoch zaujatosti sudcu, avšak nevznesie námietku zaujatosti bez meškania, ale takticky ju podá až v závere hlavného pojednávania, prípadne v odvolacom konaní, a potom sa bude dožadovať toho, aby sa všetky vykonané úkony vykonali nanovo, pretože ich vykonal zaujatý sudca a tým jeho konanie neprebiehalo pred nestranným súdom. Takéto časové ohraničenie však môže byť v konflikte s verejným záujmom na tom, aby trestné konanie prebiehalo spravodlivo. Vyššie uvedené riziko podľa môjho názoru dostatočne odôvodňuje časové ohraničenie podania námietky zaujatosti.

Tretou situáciou, kedy sa o námietke zaujatosti nekoná, je namietanie procesného postupu⁸. Tretiu situáciu je podľa môjho názoru potrebné vykladať v tom zmysle, že námietku zaujatosti je možné odôvodniť aj procesným postupom, avšak popri tomto dôvode je potrebné uviesť aj dôvod inej povahy ako procesnej, aby súd o námietke konal. Súd, ktorý o námietke zaujatosti rozhoduje, môže podľa môjho názoru zdôvodniť svoje rozhodnutie aj procesným postupom súdu. Môže

⁶ I. ÚS 73/97 - „Z konania o podnetoch nie sú vylúčené procesné postupy všeobecných súdov Slovenskej republiky, pokiaľ by v ich dôsledku došlo k porušeniu základného práva alebo slobody fyzickej alebo právnickej osoby ako účastníka súdneho konania (čl. 46 a. 50 Ústavy Slovenskej republiky), za predpokladu, že tomuto základnému právu alebo slobode neposkytuje všeobecne záväzný právny predpis Slovenskej republiky žiadnu ochranu využitím opravného prostriedku.“

⁷ III. ÚS 105/2011 - „Inými slovami, najvyšší súd v danej veci vlastne nerozhodol o celom návrhu sťažovateľa na vylúčenie sudcov krajského súdu, teda postupoval v rozpore s platnými procesnými predpismi, a tým svoje rozhodnutie zaťažil svojvôľou.“

⁸ V tomto prípade ide podľa môjho názoru o postup súdu v užšom zmysle.

nastat' tiež situácia, keď súd „ďalší“ dôvod odmietne ako zjavne neopodstatnený a svoje rozhodnutie postaví len na procesnom postupe súdu v konaní. Jeho rozhodnutie by tak bolo postavené len na dôvodoch spočívajúcich v procesnom postupe súdu, avšak aby súd mohol o nich konať, bolo potrebné k nim uviesť aj dôvody inej ako procesnej povahy. Môže sa stať, že účastník konania nebude mať k dispozícii tieto iné dôvody. V tom prípade je jeho právo podať námietku zaujatosti obmedzené. Na druhej strane je toto obmedzenie odôvodnené aj tým, aby sa trestné konanie nepredlžovalo a podané námietky nemohli byť obštrukciami v trestnom konaní, ktoré by boli podávané po každom procesnom úkone sudcu. Zákonné obmedzenie podávania námietok zaujatosti, ktoré spočívajú v procesnom postupe súdu, tak sleduje legitímny cieľ, za cenu obmedzenia práva podať námietku zaujatosti.

Pre porovnanie, Trestný poriadok⁹ v Českej republike neobsahuje ustanovenie, kedy sa o námietke zaujatosti nekoná. Podávanie námietky zaujatosti zo strany účastníka konania tak nie je nijakým spôsobom obmedzené.

Súdy v Českej republike sa už vo svojej rozhodovacej činnosti zaoberali procesným postupom súdu ako dôvodom porušenia práva na nestranný súd. V rozhodnutí spis. zn.: 11Tvo/1/2003¹⁰ súd predpokladal, že procesný postup súdu môže byť dôvodom pochybností o nestrannosti súdu spolu s dôvodom inej ako procesnej povahy. V ďalšom rozhodnutí spis. zn.: 15Tdo/520/2009¹¹ súd videl pochybnosti o nestrannosti súdu v nevykonaní dôkazu v rámci odvolacieho konania, čiže z dôvodu procesného postupu súdu.

II.III Postup súdu v civilnom konaní

Odlišná právna úprava námietky zaujatosti je v Občianskom súdnom poriadku. Podľa § 14 ods. 3 OSP „*Dôvodom na vylúčenie sudcu nie sú okolnosti, ktoré spočívajú v postupe sudcu v konaní o prejednávanej veci alebo v jeho rozhodovaní v iných veciach.*“ Toto ustanovenie obsahuje dva prípady, kedy nemôže dôjsť k vylúčeniu sudcu z prejednávanej veci. Trestný poriadok, tak ako už bolo uvedené, takéto ustanovenie nepozná.

⁹ § 30 – 31a zák. č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád))

¹⁰ 11Tvo/1/2003 - „*Odvolací senát Vrchního soudu v Praze ve složení JUDr. M. V., JUDr. R. T. a JUDr. L. K. svými předchozími rozhodnutími uplatnil svoji pravomoc podle § 257 tr. řádu a násl. a skutečnost, že se obviněnému tento postup nelíbí, nemůže být sama o sobě považována za dostatečné zpochybnění nestrannosti jejich rozhodování. Ve všech případech šlo o rozhodnutí pravomocné a jako takové respektované soudem prvního stupně. Pokud nyní obviněný namítá pouze z těchto důvodů podjatost soudců odvolacího soudu, je nutno jeho výhrady považovat za účelové, nemající oporu v žádném jiném jednání či chování těchto soudců.*“

¹¹ 15Tdo/520/2009 - „*Pro úplnost velký senát trestního kolegia Nejvyššího soudu zdůrazňuje, že znalecký posudek MUDr. P. T. představoval ve věci obviněné jeden ze stěžejních důkazů, neboť otázka trestní odpovědnosti ve vztahu k přičetnosti obviněné v době činu se stala předmětem nejobsáhlejší části procesu dokazování před soudy prvního i druhého stupně. Proto také měl být tento důkaz proveden v opakovaném odvolacím řízení, a nestalo-li se tak, lze v tom shledávat rovněž pochybnost o nestrannosti senátu odvolacího soudu, který u veřejného zasedání dne 11. 11. 2008 zopakoval, resp. doplnil jen tu část jiných znaleckých důkazů, jimiž byla obviněná usvědčována a které potvrzovaly alespoň částečné zachování rozpoznávacích a ovládacích schopností obviněné, ale neprovedl již důkaz posudkem znalce MUDr. P. T.*“

Rozhodovanie sudcu v iných veciach ako dôvod na nevyhlúčenie sudcu je podľa môjho názoru sporný, a keď je daný, treba ho vykladať a aplikovať s náležitou starostlivosťou. Je nepochybné, ak na súde pôsobí malý počet sudcov, tak konkrétnemu sudcovi bude pridelených viacero vecí toho istého účastníka, a tento sudca už bude mať vedomosť o predchádzajúcich konaniach tohto účastníka a môže si tak vytvoriť pomer k tomuto účastníkovi. Vtedy nastupuje profesionalita a nadhľad sudcu, aby zabezpečili minimalizovanie ovplyvnenia sudcu týmito konaniami. Opačná situácia môže nastať, ak by boli dve prejednávane veci skutkovo aj personálne prepojené.¹² Dôvodom pochybností o nestrannosti sudcu môže byť tiež jeho právny názor, ktorý by bol zjavne odlišný od jeho právnych názorov vyjadrených v predchádzajúcich veciach s rovnakým skutkovým základom, bez dostatočného odôvodnenia. U účastníka konania môže takýto postup súdu vzbudiť pochybnosti a vyvstane u neho otázka, prečo súd vyhodnotil skutočnosti v jeho veci diametrálne odlišne od toho, ako ich vyhodnotil v iných jeho predchádzajúcich skutkovo rovnakých veciach.

Vylúčením okolností, ktoré spočívajú v postupe sudcu v konaní o prejednávanej veci dochádza k nežiaducemu obmedzeniu realizácie práva na nestranný súd prostredníctvom námietky zaujatosti. Účastník konania nemôže úspešne odôvodniť svoju námietku zaujatosti okolnosťami spočívajúcimi v postupe sudcu v konaní, pretože vie, že by na ňu súd s odkazom na § 15a ods. 5 OSP neprihliadal. Rovnako aj nadriadený súd podľa § 16 ods. 1 OSP nemôže svoje rozhodnutie oprieť o okolnosti, spočívajúce v postupe sudcu v konaní, pretože by jeho rozhodnutie bolo v rozpore s § 14 ods. 3 OSP. Uvedený postup vyhodnotil nepriamo aj Ústavný súd SR vo svojom uznesení spis. zn.: II. ÚS 26/08 ako správny, pretože nezistil príčinnú súvislosť medzi uznesením krajského súdu spis. zn.: 4NcC/16/2007¹³ a namietaným porušením práva sťažovateľky na spravodlivý

¹² Fatullayev v. Azerbaijan – „Súd sa zaoberal skutočnosťou, že sudca rozhodoval civilný spor, v ktorom navrhovateľ (vo vzťahu k ESLP) vystupoval na strane odporcu, a tým si vytvoril názor na tvrdenia navrhovateľa, a to ten, že sa jedná o nepravdivé tvrdenia navrhovateľa poškodzujúce dôstojnosť pozostalých Khojaly (navrhovateľa). Za tých okolností, keď bol navrhovateľ následne vyšetrovaný pre trestný čin ohovárania, môžu vzniknúť pochybnosti o nestrannosti sudcu, ktorý už vyslovil svoj názor týkajúci sa totožných výrokov navrhovateľa v civilnom konaní. Súd sa domnieva, že vzhľadom na osobitné charakteristiky tohto konkrétneho prípadu, pochybnosti navrhovateľa o nestrannosti súdu sú objektívne odôvodnené.“

¹³ 4NcC/16/2007 - „V danom prípade existenciu vyššie uvedených okolností krajský súd nezistil, pretože zo strany odporkyne je námietka zaujatosti založená na jej subjektívnej domnienke o zámernej budúcej neobjektívnosti rozhodnutia sudkyne, ktorú si vytvorila z jej postupu v konaní, ktorý z jej pohľadu nie je správny, avšak z hľadiska posúdenia opodstatnenosti vznesenia námietky zaujatosti, nie je právne významný, pretože pokiaľ je procesný postup sudcu v súlade so zákonom, tento nemá vplyv na jeho nestrannosť a nemôže byť ani dôvodom na jeho vylúčenie z prejednávania a rozhodovania vecí podľa § 14 ods. 1 O. s. p. Všetky doterajšie postupy a procesné úkony sudkyne totiž mali prípravný charakter a upravovali vedenie konania smerujúce k rozhodnutiu vo veci samej bez prieťahov, ktoré sú jej ústavnou povinnosťou a nemožno ich hodnotiť tak, či smerovali v prospech alebo neprospech niektorého z účastníkov, pretože išlo o procesné úkony upravené platným O. s. p., ktoré sú ním predvídané a majú svoje účinky na priebeh konania. Z tohto pohľadu v postupe sudkyne v súvislosti s pojednávaniami dňa 15. 12.

súdny proces podľa čl. 6 ods. 1 dohovoru. Ako už bolo uvedené v časti o postupe súdu v trestnom konaní, výnimočne môžu nastať situácie, kedy aj okolnosti spočívajúce v postupe sudcu v konaní zakladajú dôvodnú pochybnosť účastníka konania o nestrannosti súdu.

Reálne dôsledky ustanovenia § 14 ods. 3 OSP a toho, že sudca nemôže byť na základe týchto dôvodov vylúčený sú tie, že potom celé konanie môže trpieť vadou v podobe pochybností o nestrannosti súdu, a tým dôvera účastníka konania v súdny systém klesá. Účastník konania síce má možnosť podať opravný prostriedok voči rozhodnutiu a tým sa domôcť čiastočnej nápravy, avšak k takémuto výsledku sa dopracuje až s časovým oneskorením. Tým ale pochybnosti o nestrannosti súdu prvého stupňa nepominú. Môže nastať aj stav, kedy odvolací súd rozhodnutie prvostupňového súdu zruší a vec mu vráti na ďalšie konanie, opäť pred sudcu, u ktorého vyvstali tieto pochybnosti. Je dôležité tiež pripomenúť, že námietka zaujatosti má zabezpečiť právo na nestranný súd a jej účelom nie je náhrada riadnych a mimoriadnych opravných prostriedkov, ako aj postihu v disciplinárnej rovine. Ak by OSP nepoznalo § 14 ods. 3 OSP a účastník by svoju námietku zaujatosti zdôvodnil aj iný okolnosťami ako okolnosťami spočívajúcimi v postupe súdu¹⁴, súd by ju mohol vyhodnotiť v celom rozsahu. Účastník konania by tým dostal odôvodnené rozhodnutie, ktoré by sa zaoberalo materiálnou podstatou ním uvádzaných skutočností, vrátane postupu súdu, a vedel by, prečo jeho námietke bolo alebo nebolo vyhovené. Nedošlo by len k formálnemu konštatovaniu, že sa na časť námietky zaujatosti týkajúcej okolností spočívajúcich v postupe súdu podľa § 15a ods. 5 OSP v spojení s § 14 ods. 3 OSP neprihliada, tak ako je to v súčasnosti.

Postup súdu sa v OSP chápe podľa môjho názoru v širšom zmysle a pokrýva tak okolnosti spadajúce pod obe roviny v zmysle skôr uvedeného. Toto by v súčasnosti mohlo byť zneužitá napríklad tak, že sudca by sa zaujato správal voči účastníkovi konania na pojednávaní, účastník by vzniesol námietku zaujatosti, avšak sudca by ju vyhodnotil ako námietku spočívajúcu v okolnostiach v postupe sudcu v konaní podľa § 15a ods. 5 OSP a neprihliadol by na ňu, a teda by sa nepredkladala nadriadenému súdu. Aby sa súčasný stav právnej úpravy priblížil požadovanému stavu, ustanovenie § 15a ods. 5 OSP by sa malo obmedziť len na procesný postup súdu, teda postup súdu v užšom zmysle, aby nebol možný nadmieru extenzívny výklad tohto ustanovenia, a ustanovenie § 14 ods. 3 OSP by malo byť zrušené.

Postup súdu ako porušenie práva na nestranný súd vyhodnotil Najvyšší súd Českej republiky v rozhodnutí spis. zn.: 21Cdo/1659/2012¹⁵. V predmetnej veci sa

2006, 19. 1. 2007 a 23. 5. 2007, ktoré boli odročené, nemožno vidieť porušenie procesných práv odporkyne ako účastníčky konania, ale ani z iných ňou nametanych dôvodov.“

¹⁴ OSP rovnako ako TP obsahuje obmedzenie, ktoré je však širšie, kedy sa o námietke zaujatosti nekoná - § 15a ods. 5 OSP. Viac pozri časť II.II príspevku.

¹⁵ 21Cdo/1659/2012 - „Najvyšší soud ČR proto dospěl k závěru, že, byla-li jakékoli oddělené poradě senátu v průběhu řízení přítomna jiná osoba (mimo členy senátu a zapisovatele), je dána pochybnost o nepodjatosti senátu. To neplatí, proběhne-li (tichá) porada senátu bez toho, že by jednání bylo přerušeno a soud se odebral k poradě.“

porady senátu zúčastnila iná osoba – stážistka, čo mohlo vzbudiť pochybnosti o nestrannosti senátu. Postup súdu v tom prípade predstavoval senátom umožnenú účasť tretej osoby na porade senátu. Je zaujímavé, že český Občiansky súdny poriadok upravuje v ustanovení § 14 ods. 4 postup súdu ako dôvod na nevylúčenie sudcu.

ESLP videl porušenie článku 6 Dohovoru pri posudzovaní nestrannosti sudcu vzhľadom na jeho postup v konaní vo veci *Alenka Pečnik v. Slovinsko*. Podľa právnej zástupkyne v predmetnej veci sudca pochybil v tom, že jej nedovolil klásť otázky na svedka, pretože ich považoval za sugestívne a taktiež odmietol jej návrh na predvolanie svedka s odôvodnením, že tento svedok nie je nevyhnutný pre rozhodnutie vo veci. Ďalej sudcu kritizovala za to, že neuviedol do zápisnice niektoré jeho procesné rozhodnutia a úplné vyjadrenie navrhovateľa. Uviedla tiež, že sudca sa opýtal navrhovateľa, či rozumie po slovinsky a keď navrhovateľ odpovedal kladne, sudca rozprával po slovinsky so žuvačkou v ústach a preto mu navrhovateľ nerozumel. Právna zástupkyňa uviedla tieto skutočnosti aj v podanom odvolaní. Následne ako sa sudca oboznámil s odvolaním predtým, ako ho postúpil na odvolací súd, cítil sa vážne urazený tým, že mal porušovať procesné predpisy, správať sa arogantne a nedôstojne. Sudca situáciu vyhodnotil tak, že sa jedná o urážlivé a vymyslené obvinenia, a preto uložil právnej zástupkyne poriadkovú pokutu. V odôvodnení rozhodnutia o uložení poriadkovej pokute sudca uviedol svoj vyššie spomenutý osobný postoj k právnej zástupkyne. ESLP uvedené konanie sudcu posúdil ako porušenie čl. 6 dohovoru, pretože zámena úloh medzi sťažovateľom, svedkom, žalobcom a sudcom zapríčiňuje vadu konania a spôsobuje odôvodnené obavy o nestrannosť súdu.

Záver

Právo na nestranný súd má svoj nespochybniteľný význam v spravodlivom súdnom konaní. K jeho realizácii slúži inštitút námietky zaujatosti, ktorý bol predmetom skúmania tohto príspevku s dôrazom na postup súdu ako dôvodu nevylúčenia sudcu v civilnom konaní. Vykonanou analýzou som dospel k záveru, že právna úprava v civilnom konaní vylučujúca okolnosti spočívajúce v postupe súdu ako okolnosti preukazujú pomer sudcu k veci a k účastníkom, neguje účel námietky zaujatosti, a tým obmedzuje právo účastníka na nestranný súd. Postup súdu je jediný spôsob, ako sa môže prejaviť zaujatosť sudcu, prípadne ktorá vzbudí odôvodnené pochybnosti o jeho nestrannosti. Existujú pritom viaceré súdne rozhodnutia, ktoré konštatujú porušenie práva na nestranný súd práve v postupe

Jak již bylo výše uvedeno, v projednávané věci poradě senátu soudu prvního stupně dne 25. 3. 2010 byla přítomna kromě členů senátu a zapisovatele ještě další osoba (studentka – stážistka). I když se nejednalo o „závěrečnou poradu před vyhlášením rozsudku“, ale o průběžnou poradu během řízení ohledně dalšího procesního postupu, týkajícího se provádění důkazů, je dána pochybnost o nepodjatosti senátu, neboť za této situace nelze jednoznačně vyloučit (s ohledem na to, že šlo o poradu senátu, to ani objektivně není možné), že tito soudci získali o věci poznatky neprocesním způsobem. Ve věci tak rozhodoval (oproti názoru odvolacího soudu) vyloučený soudce ve smyslu ustanovení § 14 odst. 1 o. s. ř.“

súdu v konaní. Uvedené ustanovenie § 14 ods. 3 OSP by preto malo byť z Občianskeho súdneho konania zrušené a ustanovenie § 15a ods. 5 OSP zmenené tak, aby sa týkalo len procesného postupu súdu v konaní. Týmto úpravami by sa zabezpečil účel námietky zaujatosti, ktorým je zabezpečenie práva na nestranný súd a zároveň by bola zachovaná legitímna požiadavka na obmedzenie tohto práva v tom zmysle, aby sa námietka zaujatosti nemohla podávať po každom procesnom úkone súdu, a tým by dochádzalo k ochromeniu súdneho konania. Takáto právna úprava by potom bola rovnaká s právnou úpravou námietky zaujatosti v trestnom konaní, pretože neexistuje dôvod, prečo by okruh okolností, ktorými možno odôvodniť námietku zaujatosti, bol rozdielny pre civilné konanie a pre trestné konanie.

Mgr. Jozef
Caban
Právnická fakulta
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Použitá literatúra

1. Predpis č. 23/1991 Zb. Listina základných práv a slobôd. *Dostupné na internete:* <<http://jaspi.justice.gov.sk>>
2. Predpis č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. *Dostupné na internete:* <<http://jaspi.justice.gov.sk>>
3. Zákon č. 141/1961 Sb. Trestní řád. *Dostupné na internete:* <<http://portal.gov.cz>>
4. Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád. *Dostupné na internete:* <<http://portal.gov.cz>>
5. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok. *Dostupné na internete:* <<http://jaspi.justice.gov.sk>>
6. zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok. *Dostupné na internete:* <<http://jaspi.justice.gov.sk>>
7. Charta základných práv Európskej únie. *Dostupné na internete:* <<http://eur-lex.europa.eu/sk/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303SK.01000101.htm>>
8. Európsky dohovor o ochrane ľudských právach a základných slobôd. *Dostupné na internete:* <http://www.echr.coe.int/NR/ronlyres/5989ED6B-D455-48DE-A143-4F7491582C98/0/Convention_SLK.pdf>
9. II. ÚS 71/97. *Dostupné na internete:* <<http://portal.concourt.sk>>
10. I. ÚS 73/97. *Dostupné na internete:* <<http://portal.concourt.sk>>
11. I. ÚS 27/98. *Dostupné na internete:* <<http://portal.concourt.sk>>
12. II. ÚS 26/08. *Dostupné na internete:* <<http://portal.concourt.sk>>
13. III. ÚS 105/2011. *Dostupné na internete:* <http://portal.concourt.sk>
14. 11Tvo/1/2003. *Dostupné na internete:* <<http://www.nsoud.cz>>
15. 15Tdo/520/2009. *Dostupné na internete:* <<http://www.nsoud.cz>>
16. 21Cdo/1659/2012. *Dostupné na internete:* <<http://www.nsoud.cz>>
17. 4NcC/16/2007. *Dostupné na internete:* <<http://www.nssr.gov.sk/>>

18. Alenka Pečnik v. Slovenia. *Dostupné na internete:* <<http://hudoc.echr.coe.int>>
19. Fatullayev v. Azerbaijan. *Dostupné na internete:* <<http://hudoc.echr.coe.int>>
20. Hanif adn Khan v. The United Kingdom. *Dostupné na internete:* <<http://hudoc.echr.coe.int>>
21. The Canadian Superior Courts Judges Association - An Independent and Impartial Judiciary. *Dostupné na internete:* <http://www.cscja-acjcs.ca/independent_impartial-en.asp?l=5>

Aplikace ústavněprávních zásad v civilním procesu sporném v zajetí soudcovského formalismu

Marek Juráš¹

Abstrakt

Základním právem každého jednotlivce, které garantuje ústavní pořádek České republiky, je právo na soudní ochranu. Toto základní právo obsahuje požadavek, aby stát zajistil, že každému bude umožněn přístup k nezávislému a nestrannému soudu, který rozhodne o sporném nároku a odpovídajících povinnostech subjektů práva. Současně ústavní normy požadují, aby byl stanoven závazný postup, který musí být dodržen, pokud se má kdokoli dovolat ochrany svých práv u soudu. Pravidla soudního řízení vymezuje jednoduché právo – zákony. Soudy jednoduché právo aplikují a jsou nuceny tak činit v duchu zachování smyslu a obsahu ústavních norem. V případě, že soudy interpretují právní předpisy mechanicky a formalisticky, dostojí sice textu zákona, ale mohou tak popřít cíl předvídaný v obsahu ústavních norem. Tento případ označujeme za soudcovský formalismus, kdy soudy pod rouškou výkladu zákona omezují právo jednotlivce dovolat se ochrany svých práv u soudu.

Klíčové slová

Soudcovský formalismus, civilní proces sporný, právo na soudní ochranu, žalobní návrh, náhrada škody, ochrana osobnosti.

Abstract

The fundamental right of every individual, which guarantees the constitutional order of the Czech Republic, is the right to judicial protection. This basic law includes a requirement of the state to ensure that everyone will have the right to an independent and impartial tribunal, which will decide the disputed claim and the corresponding obligations of subjects of law. The Constitutional standards require that we set a binding procedure that must be followed if it is to call anyone their rights in court. Rules of judicial procedure defines a simple law - laws. Courts apply the simple law and are forced to do so in the spirit of preserving the meaning and content of constitutional norms. In the event of the courts to interpret the law mechanically and formalistically, they will concede to the text of the Act but they may deny the goal envisioned in the content of constitutional norms. This case is referred to the judiciary for formalism where the courts under the guise of interpretation of the law restrict the right of individuals to invoke the protection of their rights in court.

¹ Autor je interním doktorandem na Katedře občanského a pracovního práva Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a advokátním koncipientem v advokátní kanceláři Mgr. Dalibora Lachmana v Prostějově.

Keywords

Judiciary formalism, adversarial proceedings, the right to judicial protection, writ, compensatory damages, protection of personality.

Úvod

Civilní proces sporný je místem střetávání dvou protichůdných zájmů. Uplatněním zásady kontradiktornosti² dochází v tomto druhu civilního procesu k významnému požadavku na zachování rovnosti obou soutěžících stran.³ Předpokladem pro vznik sporu na poli soudního řízení je však primárně aplikace ústavněprávních zásad, které zaručují každému jednotlivci právo na soudní ochranu, tedy právo na přístup k soudu. Podstatou tohoto práva je příležitost bránit svá tvrzená práva. Při rozhodovací činnosti obecných soudů však dochází k aplikaci zásad proklamovaných Ústavou České republiky⁴ a Listinou základních práv a svobod⁵ v některých případech mechanicky, což v důsledku může znamenat, že jednotlivci je odepřeno právo na přístup k soudu a možnost domáhat se ochrany svého práva. Přitom je tato překážka zahalena do textu zákona, a tak není shledána jako porušující ústavně zaručená práva na soudní ochranu. Příkladem, kdy obecné soudy interpretací procesních předpisů znemožňují naplnění účelu a smyslu ústavněprávních zásad, je *soudcovský formalismus*. K tomuto pojmu se vyjádřil Ústavní soud České republiky tak, že „*porušení některé z norem jednoduchého práva v důsledku svévole anebo v důsledku interpretace, jež je v extrémním rozporu s principy spravedlnosti (např. přepjatý formalismus), zakládá porušení základního práva a svobody*.“⁶ Jinými slovy lze soudcovský formalismus definovat jako aplikaci doslovného znění textu zákona bez současného přihlédnutí k teleologickému a systematickému výkladu institutů procesního práva a bez funkční vazby na obsah ústavněprávních zásad. Obsahem úvah následující stati je problém soudcovského formalismu prezentovat na příkladu požadavků na žalobní návrh v režimu ustanovení § 79 občanského soudního řádu⁷ a konfrontovat rozhodovací činnost obecných soudů s obsahem ústavních zásad práva na soudní ochranu.

2 Blíže srov. KŘIVÁČKOVÁ, J. Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním. In HAMULÁK, O. (ed). *Principy a zásady v právu – teorie a praxe. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2010*. 1. vyd. Praha: Leges, 2010. s. 204 – 209.

3 Současná právní úprava civilního procesu sporného obsažená v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále také jen „občanský soudní řád“) nepoužívá pojem „strana“ jako právní termín, ale zná pouze označení účastník řízení; pokud je v této stati používáno označení „strana“ je tím reflektována právě zásada kontradiktornosti uplatněná ve vzájemném postavení účastníků civilního procesu sporného.

4 Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů (dále také jen „Ústava“).

5 Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. (dále také jen „Listina“).

6 Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 26.3.2009, sp. zn. III. ÚS 3300/07.

7 Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále také jen „občanský soudní řád“).

Ústavněprávní rámec rozhodovací činnosti civilních soudů

Podle Článku 90 Ústavy jsou soudy povolány k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům. Touto právní normou je vyjádřena ústavní zásada spravedlnosti, která je základním kritériem při naplňování soudní moci v České republice. Spravedlnost jako společenský fenomén je v tomto ohledu vyjádřena dvěma komponentami, a to požadavkem na soudní ochranu práv⁸ za současného dodržení zákonem stanoveného postupu. Další činnost soudu pak rámcuje požadavek Článku 36 Listiny, který stanoví, že každý je oprávněn domáhat se stanoveným postupem ochrany svého práva u nestranného a nezávislého soudu. Za předpokladu naplnění požadavku nestrannosti a nezávislosti soudní moci je tedy další komponentou zásady spravedlnosti, aby tato byla dosažitelná v zákonem stanovených podmínkách každému subjektu práv, každému jednotlivci. Obě vymezené direktivy jsou postaveny na splnění třetího ústavněprávního požadavku, kterým je dodržení zákonem stanoveného postupu. Ústavní normy předpokládají a zmocňují zákonodárce, aby v souladu s požadavky výše vymezenými stanovil právními předpisy - zákony - tedy normami jednoduchého práva postup, který je třeba dodržet, aby bylo zajištěno naplnění zásady spravedlnosti. Požadavek dodržení zákonem stanoveného postupu na cestě k dosažení soudní ochrany odpovídá zásadě zákonnosti, která váže nejen subjekty práv, ale i samotné poskytovatele práva na soudní ochranu, tedy soudy a předvídá proces jejich rozhodovací činnosti a aplikaci práva. Pokud jde o problematiku dodržení zásady zákonnosti soudy, dostáváme se do roviny limitu práva na soudní ochranu.⁹ Aplikace jednoduchého práva,¹⁰ které stanoví závazný postup, který musí být dodržen, aby byla právu poskytnuta náležitá ochrana, je v rukou soudů. Aplikace jednotlivých právních norem, která podléhá výkladu soudu teleologickému, systematickému a jazykovému, jakož i dalších, významně dotváří jednoduché právo a v případě, že je aplikace chybná, může dojít k porušení práva na soudní ochranu. K této situaci dochází zejména, je-li výklad jednoduchého práva ovlivněn libovůlí soudů, která může spočívat především v doslovném a přísném výkladu textu zákona a k následnému zamezení přístupu k soudům. Tento jev je nutno označit za soudcovský formalismus při aplikaci jednoduchého práva, jehož důsledkem je porušení ústavněprávních zásad v civilním procesu.

8 Požadavek na přístup k soudu je zakotven i v mezinárodním právu viz článek 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod vyhlášené v České republice jako sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 209/1992 Sb. o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících; ačkoli není právo na přístup soudu v článku 6 Evropské úmluvy definováno jako pojem je obsaženo v tomto článku jako princip viz KMEC, J. in KMEC, J. a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2012, s. 620.

9 JURÁŠ, M. (Ne)žádoucí limity práva na soudní ochranu v civilním řízení sporném. In HAMULÁK, O. (ed). *Limity práva. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2012*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012. s. 263 – 273.

10 Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 26.3.2009, sp. zn. III. ÚS 3300/07.

Civilní proces sporný

V civilním procesu sporném jsou to účastníci řízení, kdo je odpovědný za zjištění skutkového stavu. Pouze strany sporu jsou oprávněny soudu předložit skutková tvrzení a důkazy o jejich oprávněnosti. Poté je na soudu, aby na základě těchto skutečností a důkazů rozhodl, komu svědčí právo a co je jeho obsahem. Protože ustanovení občanského soudního řádu předvídají v tomto druhu civilního procesu při zjišťování skutkového stavu daného případu pasivní roli soudu, je otázka formalismu v této oblasti rozhodovací činnosti soudů o to tíživější. Odpovědnost za soudní řízení je v rukou jeho účastníků a je od nich očekávána příslušná aktivita. V opačném případě není možné právům poskytnout ochranu, která požadují ústavněprávní normy. V konstrukci civilního procesu sporného, jehož hlavní zásadou je zásada projednací, se odráží zásada zákonnosti. Je zcela v souladu s ústavním pořádkem, aby bylo normami jednoduchého práva stanoveno, jak musí účastník řízení postupovat, aby bylo naplněno jeho právo na soudní ochranu. Naproti tomu je na soudech, aby poskytovaly ochranu právům těch, kdo se jí dožadují. Soudy při této činnosti musí zachovávat zásadu zákonnosti, zásadu rovnosti a zásadu práva na spravedlivý proces. Ačkoli je odpovědnost za spor vložena na bedra účastníků řízení, je role soudů o to odpovědnější, jde-li o zachování zásady zákonnosti. Nesprávnou aplikací norem procesního práva sporného může dojít k porušení práva na spravedlivý proces snáz, než je tomu v případě civilního procesu nesporného, kde se uplatňuje zásada vyšetřovací a zásada oficiality. Zatímco při aplikaci základních ústavních zásad v civilním procesu sporném může dojít k neodstranitelné újmě na právech účastníků řízení tím, že nejsou schopni dostát požadavkům soudcovského formalismu, pak v případě civilního procesu nesporného je toto nebezpečí odstraněno aplikací vertikálních kontrolních mechanismů, jejichž dosažení je pro účastníky tohoto druhu řízení zajištěno právě uplatněním zásady oficiality a zásady vyšetřovací. Soudy jsou povinny v nesporném řízení poskytnout ochranu právům bez ohledu na aktivitu účastníků řízení, a to zcela v souladu s požadavkem ochrany veřejného zájmu.

Prameny soudcovského formalismu

Jedním z příkladů soudcovského formalismu je aplikace jednoduchého práva civilního procesu, pokud jde o náležitosti žaloby. Žaloba jako návrh na zahájení řízení sporného je předpokladem proto, aby bylo jednáno o tvrzeném právu nebo jeho porušení. Civilní právo klade určité minimální požadavky na formální náležitosti žaloby. V případě, že není žalobce schopen požadavkům procesního práva na podobu a obsah žaloby dostát, nebude jeho věc projednána, neboť žalobce nedodržel stanovený postup. Stanoveným postupem, jak bylo výše vyloženo, je třeba rozumět určité podmínky, za nichž je možné se soudní ochrany domáhat.¹¹ Aplikace jednoduchého práva v tomto ohledu může mít vliv na samotné zahájení resp. uskutečnění celého řízení až po vydání meritorního rozhodnutí, ke kterému

11 POSPÍŠIL, I. In WAGNEROVÁ, E. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, s. 730.

nemusí dojít v případě, že žalobce nedostál svým povinnostem a nenaplnil náležitosti žaloby. Je-li tomu tak a žalobcův návrh není projednán pro nesplnění procesních požadavků na podobu a obsah žaloby, dochází tím k odejmutí práva na soudní ochranu. Jinými slovy, žalobci je odepřeno právo na přístup k soudu, neboť nebyl schopen dostát požadavkům jednoduchého práva. V případě, že k této situaci dojde z důvodů přílišného formalistického a mechanického výkladu jednoduchého práva, vyvstává otázka, zda požadavek na dodržení zákonem stanoveného postupu (článek 36 Listiny) neomezuje základní lidské právo na soudní ochranu.

Náležitosti žaloby

Občanský soudní řád stanoví požadavky na náležitosti žaloby ve svém ustanovení § 42 a § 79. Žaloba je procesním podáním, které musí splňovat obecné náležitosti podle ustanovení § 42, kdy musí z procesního úkonu být patrné, kdo jej činí, v jaké věci, kterému soudu je určen, co sleduje a musí být podepsán a datován. Nadto je žaloba jako procesní podání co do druhu vymezena z hlediska náležitostí v ustanovení § 79, které stanoví, že musí obsahovat označení účastníků, vyličení rozhodujících skutečností, označení důkazů, jichž se žalobce dovolává a musí z ní být patrné, *čeho* se žalobce domáhá. Pokud jde o řízení sporná, navazuje na takto vymezené náležitosti žaloby dále ustanovení § 101 občanského soudního řádu, které stanoví, že v řízení musí účastníci tvrdit skutečnosti rozhodující pro řízení a označit důkazy k jejich prokázání a dále ustanovení § 120 občanského soudního řádu, které ve svém prvním odstavci stanoví, že účastníci jsou povinni označit důkazy k prokázání svých tvrzení a současně dle odstavce třetího není soud ve sporném řízení oprávněn provádět jiné než účastníky navržené důkazy.¹² Zastřešující ustanovení je obsaženo v § 153 občanského soudního řádu, podle kterého rozhoduje soud na podkladě zjištěného skutkového stavu. Takto je pro současný civilní proces sporný vymezena jeho vůdčí zásada, kterou je zásada projednací. Účastníci řízení sporného jsou tedy zcela odpovědní za zjištění skutkového stavu a jeho náležité prokázání a soud má pouze pasivní roli arbitra, který na základě předložených tvrzení rozhoduje o právu, komu náleží a jaké povinnosti mu odpovídají.

Prvním předpokladem projednání sporné věci však je dostát náležitostem žaloby. V případě, že soud shledá podanou žalobu neodpovídající požadavkům občanského soudního řádu, vyzve žalobce k odstranění jejích vad, což soudu ukládá ustanovení § 43 občanského soudního řádu. V případě, že ani po tomto postupu nebude soud žalobu považovat za způsobilou k projednání, odmítne ji jako podání neurčité, nesrozumitelné nebo nepřesné. V judikatuře českých soudů se aplikace uvedených ustanovení ustálila více méně na požadavku, aby v žalobě byly přesně, úplně a srozumitelně vyličeny všechny skutečnosti a označeny všechny důkazy a současně bylo z žaloby patrné, *čeho* se žalobce domáhá. Klíčový důraz pak soudy kladou na požadavek specifikace, *čeho* se žalobce domáhá. Soudy

12 Soud není oprávněn vyhledávat důkazy v řízeních, která jsou ovládána zásadou projednací, a dále v řízeních, nesporných a řízeních sice sporných, ale takových, kde je z důvodů ochrany veřejného zájmu uplatněna zásada vyšetřovací, tak jak je vymezuje § 120 odst. 2 občanského soudního řádu.

ustanovení § 79 občanského soudního řádu aplikují tak, že z žaloby musí být patrný i rozsah požadavku, který žalobce v řízení uplatňuje.¹³ Soudy vychází při interpretaci ustanovení § 79 občanského soudního řádu ze skutečnosti, že již na počátku řízení musí být jeho předmět vymezen co do rozsahu a argumentují tím, že soud nemůže s výjimkou nesporných řízení překročit účastníky požadovaný rozsah plnění, a to dle ustanovení § 153 občanského soudního řádu.

Formalismus při výkladu žalobního práva

Dále soudy argumentují tím, že s ohledem na požadavek § 79 občanského soudního řádu musí být žalobní požadavek, tedy petit, formulován tak, aby jej bylo možné převzít přímo do výroku rozsudku.¹⁴ „*Žalobní petit podle § 79 občanského soudního řádu musí být přesný, určitý a srozumitelný, aby mohl být obsažen ve výroku rozsudku, neboť soud nemůže účastníkům přiznat jiná práva a uložit jim jiné povinnosti, než jsou navrhovány.*“¹⁵ V daném případě bylo požadavkem žalobce, aby byl výrokem rozsudku nahrazen projev vůle spoluvlastnice společného pozemku. Ačkoli soud prvního stupně považoval petit žalobce za slučitelný s požadavkem ustanovení § 79 občanského soudního řádu, kdy postupem podle § 43 občanského soudního řádu žalobce nezaměnitelně vymezil obsah žádosti, aby byl oprávněn podat návrh ke stavebnímu úřadu i proti souhlasu spoluvlastnice, dovolací soud uvedl, že pouze věcné vymezení petitu není dostatečné a v dalším řízení není možné konkretizovat požadavek žalobce, pokud petit žaloby na počátku řízení zcela nekoresponduje s tím, jak musí soud rozhodnout, aby bylo rozhodnutí titulem pro jeho výkon. Přepjatý formalismus na daném případě spatřuji ve interpretaci ustanovení § 79 občanského soudního řádu tak, že petit žaloby se musí rovnat budoucímu výroku rozsudku a žaloba je *projednatelná* pouze v případě, že soud již po podání žaloby ví, jak bude výrok rozsudku v případě unesení břemene tvrzení a důkazního břemene vypadat. Dle mého názoru nevyplývá z ustanovení § 79 občanského soudního řádu prekluze formulace požadavku žalobce do podoby budoucího exekučního titulu a až na pozdější uplatnění prekluze v případě koncentrace řízení¹⁶ by nic nemělo žalobce omezovat v možnosti v probíhajícím řízení požadavek přesněji konkretizovat. Požadavkem § 79 ve spojení s § 43 občanského soudního řádu je jistě, aby byla projednávána pouze určitá, srozumitelná a úplná žaloba, ale pokud žalobce formuluje alespoň věcně *čeho* se domáhá - tedy soud je schopen usoudit na materiální požadavek žalobce - nemělo by být tomuto upřeno právo na soudní ochranu, když není schopen vystihnout formálně budoucí podobu výroku rozsudku.

Soudcovský formalismus ve výše uvedené aplikaci § 79 občanského soudního řádu spočívá tedy v požadavku, aby žalobce již v žalobě, tedy prvním úkonu činěném vůči soudu ve věci samé, vymezil svůj nárok po skutkové a důkazní stránce a po stránce požadavku výše plnění tak, aby tím určil, o čem

¹³ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp. zn. 26 Cdo 2093/2011.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 19.9.2002 sp. zn. 22 Cdo 2613/2000.

¹⁶ Srov. ustanovení § 118b občanského soudního řádu.

přesně bude soud rozhodovat. V případech, kdy tomu tak nebude, bude žaloba odmítnuta. Domnívám se, že se nelze s takovým pojetím výkladu § 79 občanského soudního řádu ztotožnit, a to ze dvou důvodů. Prvním je nutnost aplikace Článku 36 Listiny, která spolu s dalšími ústavněprávními normami zaručuje právo na přístup k soudu. Druhým je nutnost zapojení výkladu teleologického a systematického, jakož i jazykového, kdy ustanovení § 79 občanského soudního řádu a jím užitý pojem *čeho se žalobce domáhá*, je třeba vykládat neodtrženě od dalších ustanovení zákona, zejména pak ustanovení § 261a občanského soudního řádu. Uvedené ustanovení obsahuje náležitosti na návrh na zahájení výkonu rozhodnutí a stanoví, že *„výkon rozhodnutí lze nařídit jen tehdy, obsahuje-li rozhodnutí označení oprávněné a povinné osoby, vymezení rozsahu a obsahu povinností, k jejichž splnění byl výkon rozhodnutí navržen, a určení lhůty ke splnění povinností.“* Za použití výše uvedených výkladových metod, je třeba dojít k závěru, že požadavkem § 79 občanského soudního řádu není, aby již v žalobě byla vymezena výše požadovaného plnění. Naopak z výkladu systematického a jazykového vyplývá, že je to až výkon rozhodnutí, pro jehož řádné provedení požaduje občanský soudní řád návrh, ze kterého bude vyplývat rozsah vymáhané povinnosti.

Materialismus při výkladu žalobního práva

Materiální přístup k aplikaci ustanovení § 79 občanského soudního řádu zaujala ta část judikatury, která nepožaduje, aby bylo již v žalobě navrženo, jak bude znít výrok rozsudku. *„Požadavek ustanovení § 79 odst. 1 věty druhé o. s. ř., aby ze žaloby bylo patrné, čeho se žalobce domáhá, neznamená, že by žalobce byl povinen učinit soudu návrh na znění výroku jeho rozsudku.“*¹⁷ A ke vztahu petitu a výroku rozsudku dále také názor vyjádřený v jiném rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky: *„Požadavek, aby ze žaloby bylo patrné, čeho se žalobce domáhá (tzv. žalobní petit), nelze vykládat tak, že by žalobce byl povinen vždy učinit soudu návrh na znění výroku jeho rozsudku. Žalobce uvede, čeho se žalobou domáhá, rovněž tehdy, jestliže v žalobě přesně a jednoznačně označí (tak, aby ji bylo možné z obsahu bez pochybností dovodit) povinnost, která má být žalovanému uložena“*¹⁸ Tyto názorové příklady jednoznačně respektují aplikaci ústavních zásad výkonu soudnictví v materiálním pojetí civilního procesu jako zákonem vymezeného postupu ochrany práv. Uvedené názory reflektují skutečný materiální význam žalobního práva, kdy žaloba je striktně pojímána jako návrh na zahájení řízení, ze kterého musí být patrné kromě obecných náležitostí a formálního označení účastníků a předmětu řízení i to, *čeho se žalobce domáhá*. Za použití teleologického a systematického výkladu předmětného ustanovení § 79 občanského soudního řádu pak nelze za současného stavu civilně procesních institutů setrvat na formalistickém požadavku. Soudy jsou podle Článku 90 Ústavy povolány k tomu, aby poskytovaly ochranu právům a současně dle Článku § 37 Listiny základních práv a svobod je každému zaručeno právo na právní pomoc v řízení před soudy.

¹⁷ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 20.8.2003, sp. zn. 21 Cdo 909/2003.

¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28.4.2011, sp. zn. 30 Cdo 4328/2010.

Jsou to tedy především soudy, které při absenci právní úpravy advokátského procesu,¹⁹ musí zachovat právo každého na přístup k soudu, tedy právo na soudní ochranu dále zaručenou Článkem 36 Listiny. Pokud ve shora uvedené interpretaci Nejvyšší soud České republiky zohledňuje, že požadavkem žaloby jako návrhu na zahájení řízení by nemělo být vyčerpávající vymezení toho, o čem bude soud rozhodovat a co převezme do výroku rozsudku, jde o interpretaci zcela odpovídající ústavněprávním zásadám, kterým je civilní proces sporný podřízen.

Méně formalistický přístup dále zaujal Nejvyšší soud České republiky v případě, že žalobce požaduje vydání movité věci. Je na žalobci, aby věc v souladu s § 79 občanského soudního řádu náležitě vymezil, individualizoval ji, ale již není spravedlivé po něm požadovat, aby ji vymezil tak určitě, že ji bude schopen odlišit od všech ostatních existujících věcí, které mohou mít podobnost druhovou. Pokud pak žalovaný tvrdí, že má v držení více věcí podobného druhu a znaků a že není možné zjistit, kterou věc v návrhu dle § 79 žalobce identifikuje, je dokonce břemeno tvrzení a důkazní o této skutečnosti na žalovaném.²⁰ Touto interpretací žalobního práva zcela jistě Nejvyšší soud České republiky zachoval uplatnění zásady práva na soudní ochranu, když jeho stanovisko zachovává právo podat žalobu na vydání věci a zahájit tak řízení, kdy až v jeho dalším průběhu bude podle okolností, dalších skutkových tvrzení a důkazních návrhů možné zcela jedinečně identifikovat movitou věc, o jejíž vydání žádá. Jsem přesvědčen, že tento přístup je aplikovatelný i pro případy žalob na peněžitá plnění, ať již jde o případy náhrady škody nebo zadostiučinění v penězích požadované v případě porušení práva na ochranu osobnosti (viz níže), kdy skutečná výše nároku může být stanovena žalobcem i v průběhu řízení poté, co v jeho průběhu splní náležitě povinnost tvrzení a důkazní.

Případy soudcovského formalismu v rozhodovací činnosti soudů

Příklady soudcovského formalismu lze nalézt v rozsáhlé rozhodovací činnosti českých soudů, a to ve sporech vznikajících z odpovědnosti za škodu, z bezdůvodného obohacení či odpovědnosti za vady (slevy z kupní ceny nebo slevy z ceny díla v občanském a obchodním právu), jakož i v případě požadavku na zadostiučinění poskytnuté v penězích v případě nároků z porušení práva na ochranu osobnosti. V rozhodovací praxi českých soudů převládá v současné době názor, který nepřipouští k projednání žalobu, pokud neobsahuje určení konkrétní výše náhrady, slevy nebo peněžní částky odpovídající zadostiučinění, kterou žalobce po žalovaném požaduje.²¹

19 JURÁŠ, M. Advokátský proces na pozadí rekonstrukce civilních kodexů. *Právní rozhledy*, 2012, roč. 20, č. 22, s. 789 – 795.

20 Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 3.10.2002 sp. zn. 22 Cdo 1474/2002.

21 JURÁŠ, M. (Ne)žádoucí limity práva na soudní ochranu v civilním řízení sporném. In HAMULÁK, O. (ed). *Limity práva. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2012*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012. s. 263 – 273.

Nároky ze soukromoprávní odpovědnosti za škodu

Jedním z případů, kdy se projevil soudcovský formalismus a profiloval rozhodovací činnost soudů z hlediska ustanovení § 79 občanského soudního řádu, jsou případy žalob na náhradu škody. V těchto případech se část judikatury profilovala na formálním požadavku, aby žalobce již v žalobě vymezil, *čeho* se domáhá tím, že v petitu uvede alespoň přibližnou výši částky, kterou požaduje.²² Podle tohoto názorového proudu, je tedy žalobce schopen domoci se přístupu k soudu podle Článku 36 Listiny pouze v případě, kdy uvede výši peněžní částky, kterou požaduje. Ovšem v případech náhrady škod zvláště v případě škody na zdraví je nasnadě si představit náročnost stanovení výše částek bez odborných znalostí na určení výše odpovídající způsobené újmě. Přesto soudy požadují, aby žalobce v žalobě vymezil částku, jako požaduje. Soudy nepovažují za projednatelnou žalobu, která sice skutkově a důkazně individualizuje skutek,²³ avšak neobsahuje určení alespoň odhadem výše požadovaného plnění. „*Požaduje-li žalobce peněžité plnění, musí být ze žaloby patrné i to, jakou částku mu žalovaný má zaplatit; nemůže-li žalobce svůj peněžitý nárok přesně vyčíslit, musí jej uvést alespoň v přibližné výši. Vymezení práv a jim odpovídajících povinností obsažené v žalobním petitu musí být provedeno tak přesně a jednoznačně, aby po jeho převzetí do výroku soudního rozhodnutí mohl být nařízen a proveden výkon rozhodnutí.*“²⁴ Neztotožňuji se s tímto názorem, a to především s ohledem na obsah výše vymezené direktivy Článku 36 Listiny. Pokud současný civilní proces nezná univerzální aplikaci advokátského procesu, je dle mého názoru neospravedlnitelné vykládat ustanovení § 79 občanského soudního řádu tak mechanicky a formalisticky, aby každý laik byl již v žalobě povinen „střílet od boku“ rozsah peněžitého plnění, které požaduje z titulu náhrady škody v soukromém právu. Jsem přesvědčen, že za pomoci výkladu systematického a jazykového ustanovení § 79 a 261a občanského soudního řádu, jsme nuceni dojít k závěru, že pokud žalobce v žalobním návrhu uvede skutek, který zakládá nárok na náhradu škody (rozuměj vymezí všechny předpoklady odpovědnosti za škodu: protiprávní jednání, škodu (skutkově nikoli numericky), příčinnou souvislost a případně zavinění²⁵), a to úplně a srozumitelně skutkovými tvrzeními a důkazními návrhy, poté je žaloba způsobilou k projednání. Přesto bude taková žaloba podle současné judikatury neprojednatelná, protože žalobce nevymezil *čeho* se domáhá.²⁶ Neshledávám žádné ustanovení občanského soudního řádu takového obsahu, kterým by bylo

22 Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29.1.2003, sp. zn. 25 Cdo 2131/2002.

23 K individualizaci skutku jako dostatečného naplnění požadavku § 79 občanského soudního řádu viz usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 15.10.2002, sp. zn. 21 Cdo 370/2002.

24 Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp. zn. 26 Cdo 2093/2011.

25 Srov. ustanovení § 420 a § 420a zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále také jen „občanský zákoník“).

26 Srov. např. usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29.1.2003, sp.zn. 25 Cdo 2131/2002; usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp.zn. 26 Cdo 2093/2011; usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28. 4. 2011, sp.zn. 30 Cdo 4328/2010.

zamezeno např. během přípravy jednání²⁷ nebo v rámci dokazování teprve determinovat skutečnou výši požadovaného peněžitého plnění.

Nárok na poskytnutí zadostiučinění za porušení práva na ochranu osobnosti v penězích

Materiální smysl § 79 občanského soudního řádu je markantněji patrný též v případě civilního řízení o zaplacení zadostiučinění v penězích na základě § 13 občanského zákoníku, kdy žalobce požaduje peněžité plnění z titulu porušení práva na ochranu osobnosti. Uvedené ustanovení předvídá, že bylo-li zasaženo do práva na ochranu osobnosti, je poškozený subjekt oprávněn požadovat zadostiučinění v penězích. Výše možného zadostiučinění však není občanským zákoníkem nijak stanovena a ustanovení § 13 občanského zákoníku nestanoví ani kritéria pro její určení. Civilní řízení o zaplacení zadostiučinění v penězích dle tohoto ustanovení je řízením sporným, a tedy ovládáno zásadou dispoziční a zásadou projednací. Je na žalobci, aby podal žalobu, ve které bude v souladu s požadavky ustanovení § 79 občanského soudního řádu požadovat zaplacení peněžní částky. Výši konkrétního plnění musí v tomto případě určit žalobce a to tak, že stanovením výše vlastně ohodnotí imateriální statky své osobnosti. Představa vypracování znaleckého posudku ke stanovení výše plnění je nereálná s ohledem na specifickou povahu osobnosti každého jednotlivce. Úvaha nad tím, jakou hodnotu má konkrétní porušení osobnosti, je tak zcela v diskreci soudu a výše přiznaného plnění je pak limitována pouze maximální výší, kterou stanovil v žalobě žalobce, neboť jde-li o řízení sporné, nesmí soud dle § 153 občanského soudního řádu překročit návrh žalobce. Podle § 13 občanského zákoníku je soud přímo povolán, aby výši zadostiučinění stanovil s přihlédnutím k okolnostem konkrétního případu. Žádná kritéria pro určení výše zadostiučinění stanovena nejsou. Do jaké míry je tedy oprávněné po žalobci požadovat, aby vyčíslil v žalobě požadované zadostiučinění, když sám občanský zákoník předvídá, aby tuto výši stanovil soud? Vrchní soud v Praze v konkrétním případě zastavil řízení podle § 43 odst. 2 občanského soudního řádu, neboť žalobkyně nevyčíslila ani přes poučení soudu o odstranění vad výši požadovaného zadostiučinění.²⁸ Žalobkyně uvedla, že nesouhlasí s názorem Městského soudu v Praze, pokud jde o požadavek, aby stanovila výši zadostiučinění v penězích, a poukázala na znění § 13 občanského zákoníku, který přímo předvídá, aby výši v těchto řízeních stanovil soud. Jsem přesvědčen, že požadavek soudu, aby byla žalobci odepřena soudní ochrana, když nevyčíslí svůj nárok, přestože je to dle hmotného práva soud, kdo jej má určit, je v rozporu s aplikací ústavněprávní zásady práva na soudní ochranu podle Článku 36 Listiny.

Soud na to uvádí, že řízení podle § 13 občanského zákoníku je návrhové a žaloba musí dle § 79 občanského soudního řádu obsahovat vymezení, *čeho* se žalobce domáhá, a tedy je správné, aby soud požadoval určení výše žalobkyní. Ovšem ustanovení § 79 občanského soudního řádu lze interpretovat i méně přísně a formalisticky, že tedy žalobkyně je povinna v žalobě vymezit skutkově a důkazně,

²⁷ Ustanovení § 114 a násl. občanského soudního řádu.

²⁸ Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 20.7.1995 sp. zn. 1 Co 174/95.

čeho se domáhá, tedy vymezit a prokázat skutkovou podstatu porušení práva na ochranu osobnosti, a to tak úplně, že tím budou splněny předpoklady hypotézy právní normy § 13 občanského zákoníku a soud bude mít tedy úplně, určitě a srozumitelně vymezena kritéria, na základě nichž stanoví výši zadostiučinění odpovídajícího porušenému imateriálnímu statku.

Jiné rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky jasně vymezuje úlohu soudu v řízení o přiznání náhrady nemajetkové újmy v penězích, kdy předpokládá, že konkrétní výši nároku stanoví soud dle své úvahy za použití ustanovení § 136 občanského soudního řádu, které stanoví, že „*lze-li výši nároků zjistit jen s nepoměrnými obtížemi nebo nelze-li ji zjistit vůbec, určí ji soud podle své úvahy.*“²⁹ Uvedená aplikace občanského soudního řádu odpovídá účelu a smyslu § 13 občanského zákoníku a popírá soudcovský formalismus v těch případech, kdy imateriální újmu má žalobce vyčíslit podle požadavku soudu již v žalobě. Citované rozhodnutí naopak správně zastává názor, že je v souladu nejen s uvedeným ustanovením § 136 občanského soudního řádu, ale i s právem na soudní ochranu dle příslušných ústavních norem, aby to byl soud, kdo stanoví výši škody sám tam, kde to není ani pro účastníka řízení možné, a to na podkladě okolností konkrétního případu. Zastávání formalismu v těchto případech by se rovnalo dle mého názoru *denegatio iustitiae*. Obecné soudy pak musí v souladu s požadavkem naplnění ústavního práva na soudní ochranu postupovat cestou právní pomoci dle Článku 37 Listiny, který se projevuje v oblasti poučovací povinnosti soudů dle občanského soudního řádu, který upravuje obecný princip poučovací povinnosti soudu v ustanovení § 5 a dále zvláštní případy jako v ustanovení § 43.

Závěr

Z výše uvedených premis můžeme vyvodit konkluzi o současném stavu soudcovského formalismu a konstatovat částečné zjetí ústavněprávních zásad v interpretaci jednoduchého práva. Jsem přesvědčen, že na výše vymezených případech a stanoviscích obecných soudů lze spatřit to, co Ústavní soud České republiky nazývá přepjatým formalismem. Ten shledávám zejména ve faktickém zamezení přístupu k soudům a odejmutí práva na soudní ochranu v případech, kdy interpretací jednoduchého práva je zamezeno pod rouškou zákonnosti a zákonného postupu zahájení resp. pokračování v řízení. V takových případech je to totiž žalobcova neschopnost dostat požadavkům výkladu soudů, pokud jde o náležitosti žaloby, a nemožnost domoci se vydání meritorního rozhodnutí, což je naplněním ústavní zásady práva na soudní ochranu. Situace je tíživá zvláště pro tu skutečnost, že právně je interpretace soudů velmi těžko napadnutelná. Fakticky je sice zřejmé, že žalobci je odňato právo domoci se spravedlnosti – přístupové právo k soudům³⁰, ale právně je to žalobce, kdo musí primárně dostat stanovenému postupu. Je to totiž primárně pramen ústavní, kdy Článek 36 Listiny stanoví, že práva na soudní ochranu se lze domoci pouze stanoveným postupem. Takto je

29 Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 7.10.2009, sp. zn. 30 Cdo 4431/2007.

30 KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 1290.

zmocněno jednoduché právo být mechanismem vymezení náležitostí a podmínek, které musí žalobce splnit, aby se mohl odvolávat na své právo na soudní ochranu.

Jsem přesvědčen, že představená problematika soudní interpretace § 79 občanského soudního řádu není vhodná a měla by doznat změny cestou jiné judikatorní praxe. A toto tvrzení opírám zejména o již zmíněnou absenci advokátského procesu jako univerzálního institutu procesního zastoupení v českém civilním soudním řízení sporném. Jsem přesvědčen, že v případě profesionálního zastoupení účastníků řízení advokáty, by byly odstraněny následky přepjatého soudcovského formalismu a účastníci řízení by byli více způsobilí dostát požadavkům soudů, tak jak byly představeny v této stati. Současně je třeba volat po větším uplatnění ústavněprávní zásady právní pomoci vyjádřené v Článku 37 Listiny a trvat na tom, aby soudy v případech, kdy setrvávají na formálních požadavcích na podobu žaloby, pak adekvátně naplňovaly svou procesní povinnost účastníky řízení (žalobce) poučovat o tom, jak opravit vady podání jim vytýkané. Z pohledu *de lege ferenda* je tedy nasnadě učinit významnou legislativní úvahu nad formulací ustanovení upravujících žalobní právo. Jako jednu z variant možné právní úpravy spatřuji větší důraz na fázovost soudního řízení sporného. Zapojením zásady legálního pořádku lze docílit pro soudy vyhovujícího stavu, kdy na samém počátku řízení bude během přípravy jednání umožněno vymezit předmět řízení v souladu s požadavky judikatury na konkrétní výši požadovaného plnění, aby nebylo v další fázi řízení protahováno, ale již se omezovalo výhradně na projednání skutkových tvrzení a důkazních návrhů. Prostředkem k docílení tohoto stavu je dle mého názoru i rozšíření uplatnění institutu přípravného jednání v civilním řízení sporném.³¹ Pokud by docházelo ve větší míře k provádění přípravných jednání zvláště v případech shora vymezených, mohlo by za současného respektování zásady rovnosti stran dojít k šetrnému naplnění práva na soudní ochranu a přípravě jednání tak, aby byl přesně vymezen projednávaný předmět a vymezen obsah budoucího výroku rozhodnutí. S tím by dále *de lege ferenda* měla souviset úprava poplatkového práva tak, že posunutím okamžiku splatnosti soudního poplatku do pozdější fáze soudního řízení, kdy v současnosti je tomu podáním žaloby, by pak objektivně nebyla překážka stanovit předmět řízení později a stanovit soudní poplatek až v této fázi.³²

Mgr. Marek Juráš

Právnická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

31 Ustanovení § 114c občanského soudního řádu.

32 Srov. ustanovení § 4 ve spojení s § 7 zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

Použitá literatura

1. KMEC, J. a kol. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vyd. Praha: C.H.Beck, 2012. 1687 s.
2. KRIVÁČKOVÁ, J. Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním. In HAMULÁK, O. *Principy a zásady v právu – teorie a praxe. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2010*. 1. vyd. Praha: Leges, 2010. s. 204 – 209.
3. KLÍMA, K. a kol. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 1441 s.
4. JURÁŠ, M. (Ne)žádoucí limity práva na soudní ochranu v civilním řízení sporném. In HAMULÁK, O. (ed). *Limity práva. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2012*. 1. vyd. Praha: Leges, 2012. s. 263 – 273.
5. JURÁŠ, M. Advokátský proces na pozadí rekodifikací civilních kodexů. *Právní rozhledy*, 2012, roč. 20, č. 22, s. 789 – 795.
6. WAGNEROVÁ, E. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012. 931 s.
7. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů
8. Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.
9. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.
10. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
11. Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.
12. Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 26.3.2009, sp. zn. III. ÚS 3300/07.
13. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp. zn. 26 Cdo 2093/2011.
14. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28.4.2011, sp. zn. 30 Cdo 4328/2010.
15. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 20.8.2003, sp. zn. 21 Cdo 909/2003.
16. Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 19.9.2002 sp. zn. 22 Cdo 2613/2000.
17. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 3.10.2002 sp. zn. 22 Cdo 1474/2002.
18. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29.1.2003, sp. zn. 25 Cdo 2131/2002.
19. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29.1.2003, sp.zn. 25 Cdo 2131/2002;
20. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp.zn. 26 Cdo 2093/2011;
21. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 28. 4. 2011, sp.zn. 30 Cdo 4328/2010.

22. Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 20.7.1995 sp. zn. 1 Co 174/95.
23. Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 7.10.2009, sp. zn. 30 Cdo 4431/2007.
24. Usnesení Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13.3.2012, sp. zn. 26 Cdo 2093/2011.

Zásada rychlosti v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov a fakultatívne prerušenie konania

Milan Majerník

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá súčasnými trendmi v rozhodovacej činnosti všeobecných súdov pri posudzovaní podmienok fakultatívneho prerušenia konania podľa ustanovení § 109 ods. 2 písm. c) a § 107 ods. 1, 3 zákona č. 99/1963 Zb. Občianskeho súdneho poriadku a zabezpečovaní práva na spravodlivý proces. Súdny významne dotvárajú právo svojou rozhodovacou činnosťou aj pri aplikácii procesných ustanovení týkajúcich sa prekážok v konaní, preto obsahom príspevku je deskripcia rozhodnutí súdov vyššieho stupňa a ich významu pre realizáciu princípu formálnej spravodlivosti pri rozhodovaní o prerušení konania.

Kľúčové slová

Prerušenie konania; zásada rýchlosti konania; interpretácia práva; dotváranie práva.

Abstract

The article is dealing with actual trends in decision-making practice of the courts of general jurisdiction in consideration of the conditions for the facultative interruption of the proceeding according to § 109 sec. 2 let. c) and § 107 sec. 1, 3 of the act No. 99/1963 Coll. Civil proceeding code and by securing of the right to a fair trial. Courts significantly finalise the law by its decision-making practise also through application of the procedural provisions concerning obstacles in proceedings, consequently the subject-matter of the article is the description of the decisions of the courts of higher instance and its importance for realization of the principle of the formal justice by deciding on interruption of the proceeding.

Keywords

Interruption of the proceeding; the principle of speedy trial; legal interpretation; molding of law by judge;

Úvod

V súčasnej dobe v rámci právnickej obce niet pochybností o dôležitosti rozhodovacej činnosti súdov pre právnu prax, ako aj pre právnu vedu. Právna teória sa vo svojich úvahách orientuje na určenie miesta súdneho rozhodnutia medzi prameňmi práva, prax sa však musí zaoberať zaistením kvality judikatúry, ktorou by sa podarilo dosiahnuť podstatu a zmysel práva, ktorým je dosiahnutie spravodlivosti. V skutočnosti je pre účastníka konania podstatným to, aby sa dôsledne realizovala ochrana jeho práv. Avšak, aby sa dôsledne realizovalo právo účastníka na spravodlivý proces, je potrebné, aby sa tohto práva domohol v primeranej dobe. Realizácia ochrany práv preto musí spĺňať významné kritériá. Jedným z nich je zásada prejednania vecí bez zbytočných prieťahov.

Prerušenie konania je procesným inštitútom súdneho konania, ktorý spôsobuje neraz prietahy v konaní z dôvodu prekážky, ktorá bráni súdu spor alebo inú právnu vec prejednať a rozhodnúť. Je predmetom sporov najmä pri posudzovaní, či pri využití tohto procesného inštitútu nedošlo k zbytočným prietahom.¹

Ústavný súd SR vo viacerých svojich rozhodnutiach akceptoval judikatúru Európskeho súdu pre ľudské práva, predovšetkým názor, že v prvom rade štát zodpovedá za prietahy spôsobené jeho orgánmi, a to tak orgánmi, ktoré vedú konanie, ako aj orgánmi, ktoré poskytujú súčinnosť v konaní (znalecký posudok pri dokazovaní) (pozri rozhodnutie ALLENET de RIBEMONT v. Francúzsko, séria A, č. 308 a MARTINS MOREIRA v. Portugalsko, séria A, č. 113)², preto je dôležité v aplikačnej praxi predchádzať príčinám spôsobujúcim zbytočné prietahy v konaniach, medzi ktoré patrí aj nedôvodné prerušenie konania.³

Prekážky postupu v konaní. Prerušenie konania

Akonáhle bolo konanie začaté, je súd povinný postupovať aj bez ďalších návrhov tak, aby spor alebo iná právna vec bola čo najskôr prejednaná a rozhodnutá. Ak sa v priebehu konania vyskytnú prekážky, ktoré súdu bránia spor alebo inú právnu vec prejednať a rozhodnúť, je súd povinný postarať sa o to, aby tieto prekážky boli odstránené, do tej doby spravidla konanie preruší.⁴

Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení platných a účinných predpisov (ďalej len „Občiansky súdny poriadok“) považuje za podmienky konania, podmienky, za ktorých môže súd rozhodnúť vo veci samej. Nedostatok niektorej podmienky alebo jej zánik v priebehu konania má procesné následky závislé od toho, či ide o nedostatok podmienky odstrániteľný alebo neodstrániteľný. Podmienkami konania sú teda také podmienky určené občianskym právom procesným, bez ktorých splnenia nemôže dôjsť k rozhodnutiu vo veci samej.⁵

Inštitút prerušenia konania je jedným z procesných dôsledkov prekážky vyskytujúcej sa v konaní. Je zákonom vymedzenou procesnou skutočnosťou, ktorá dočasne bráni súdu v poskytovaní súdnej ochrany a plnení úloh súdu v zmysle ustanovenia § 1 Občianskeho súdneho poriadku.

Prerušenie konania prichádza do úvahy, ak možno predpokladať odstránenie prekážky v konaní. Ak prekážku nemožno odstrániť, je dôvodným konanie zastaviť.

¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 142/04 z 25. novembra 2004.

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. III. ÚS 9/2000, z 28. júna 2000.

³ Napr. nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. I. ÚS 21/2000, z 20. septembra 2000, Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. II. ÚS 422/2000, z 2. novembra 2000, uznesenie Ústavného súdu SR z 9. apríla 2008 č. k. PL. ÚS 13/08-7

⁴ DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 717. ISBN 978-80-7400-107-9

⁵ DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 668. ISBN 978-80-7400-107-9

Prerušenie konania podľa § 107 ods. 1, 3 Občianskeho súdneho poriadku z dôvodu straty spôsobilosti fyzickej osoby byť účastníkom konania

Podľa ustanovenia § 107 ods. 1, 3 Občianskeho súdneho poriadku ak účastník stratí spôsobilosť byť účastníkom konania skôr, ako sa konanie právoplatne skončilo, súd posúdi podľa povahy veci, či má konanie zastaviť alebo prerušiť alebo či môže v ňom pokračovať. Konanie súd preruší najmä vtedy, ak ide o majetkovú vec a navrhovateľ alebo odporca zomrel; v konaní pokračuje s dedičmi účastníka, prípadne s tými, ktorí podľa výsledku dedičského konania prevzali právo alebo povinnosť, o ktorú v konaní ide, a to len čo sa skončí konanie o dedičstve, ak povaha veci nepripúšťa, aby sa v konaní pokračovalo skôr.

Typickou prekážkou postupu v konaní je strata spôsobilosti byť účastníkom konania z dôvodu smrti, preto sa ako hlavný dôvod a prekážka v konaní a rozhodovaní často javí nevyjasnenosť legitimovaných subjektov, ktorá je závislá od ukončenia konaní o dedičstve. Konanie vo veci po úmrtí účastníkov niektoré súdy prerušujú⁶, pričom spravidla by mal súd pokračovať s osobami, ktorým svedčí dedičské právo po zomretom účastníkovi.⁷ Povaha veci v konaní po strate spôsobilosti fyzickej osoby je najdôležitejšou skutočnosťou pri skúmaní a následnom rozhodnutí súdu, či pokračovať, alebo prerušiť konanie.

V ustanovení § 107 ods. 3 zákonodarcu kazuisticky rieši postup za situácie v konaní o majetkovej veci. Dôvodným sa zdá byť preto postup, ktorým by súd mal pokračovať v konaní s osobami, ktorým svedčí dedičské právo po zomretom účastníkovi. To znamená s osobami, o ktorých možno dôvodne predpokladať, že sa stanú nadobúdateľmi dedičstva.⁸ V prípade, že ku skončeniu dedičského konania doposiaľ nedošlo, majú potenciálni dedičia postavenie nerozlučných spoločníkov. Po skončení dedičského konania ostáva účastníkom konania len ten z nich, na koho prešlo právo alebo povinnosť, o ktorú v konaní ide.

Čo sa týka žaloby na určenie, že poručiteľ bol vlastníkom určitej veci alebo práva, sa javí byť neodôvodneným prerušenie konania a vyčkávanie za právoplatnosťou rozhodnutia o dedičstve. Následne je možné pokračovať s právnymi nástupcami pôvodného účastníka, ktorí prichádzajú do úvahy ako dedičia. Rozhodnutie o určení vlastníctva žalovaných vecí poručiteľom bude preto záväzné pre všetkých potenciálnych dedičov (všetci budú totiž účastníkmi sporového konania). Týmto postupom sa zároveň eliminuje aj možnosť sporu o aktíva podľa § 175k ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku.

Uvedené stanovisko potvrdzuje aj názor Najvyššieho súdu SR, podľa ktorého „ak zanechal poručiteľ viac dedičov, sú až do právoplatného rozhodnutia súdu považovaní za vlastníkov celého majetku patriaceho do dedičstva. Z právnych úkonov týkajúcich sa spoločných vecí alebo majetkových práv patriacich do dedičstva sú oprávnení voči iným osobám spoločne a nerozdielne. Ich dedičský

⁶ Uznesenie Okresného súdu Stará Ľubovňa č. k. 2C/94/2012-46 zo dňa 28.2.2013.

⁷ Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 15Co/18/2013.

⁸ Základný komentár k § 107 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku, dostupný na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~Main/TArticles.ascx&phContent=~Comment s/RuleComments.ascx&RuleID=22110&CTypeID=1>

podiel vyjadruje mieru, ako sa na týchto právach a povinnostiach navzájom podieľajú a majú postavenie tzv. nerozlučných spoločníkov v zmysle ustanovenia § 91 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku“.⁹

Nielen v prípade žaloby na určenie vlastníckeho práva, ale aj žaloby na plnenie medzi poručiteľom a účastníkom opačnej strany sporu, alternatívne týkajúcej sa vecných práv k cudzej veci, nie je dôvodom prerušenia konania, ak v konaní nie je zásadne sporným okruh potenciálnych dedičov.

Prerušenie konania, rešpektujúc zásadu rýchlosti konania v prípade straty procesnej spôsobilosti účastníka konania fyzickej osoby, by malo byť skôr výnimkou ako pravidlom. Výnimkou v tomto smere môže byť situácia, ak je principiálne problematickým stanoviť okruh právnych nástupcov poručiteľa. Vo veciach, kde prichádza do úvahy konkrétny okruh dedičov, nemali by byť pochybnosti o tom, že je v konaní potrebné riadne pokračovať. Niet dôvodu prerušiť konanie v zmysle § 107 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku len s tým, že sa bude konať s dedičmi až po skončení dedičského konania. Povinnosťou súdu je zistiť okruh účastníkovi po poručiteľov a následne pokračovať v konaní s právnymi nástupcami (v širšom význame) pôvodného účastníka, t.j. s dedičmi, ktorí prichádzajú do úvahy po poručiteľovi.¹⁰

Výnimkou sú iba prípady, kde je okruh dedičov nejasný a dochádza k sporom o dedičské právo, pričom tvrdené právo jedného dediča vylučuje právo druhého. Ak je sporným len rozsah dedičského práva, je možné konať s oboma, resp. viacerými právnymi nástupcami.¹¹

Treba však poukázať na to, že prerušenie konania je namiesto v sporoch o zrušenie a vyporiadanie spoluvlastníckeho práva, kde prípadní žalobcovia a žalovaní sú podielovými spoluvlastníkmi nehnuteľností, ktorých ďalším spoluvlastníkom je aj poručiteľ, po ktorom doteraz nebolo skončené dedičské konanie. Keďže až po právoplatnom skončení dedičského konania bude zrejmé, komu bude potvrdené nadobudnutie spoluvlastníckeho podielu poručiteľa, resp., ak to budú účastníci, v akých podieloch ho nadobudnú a aká bude výsledná veľkosť ich spoluvlastníckych podielov, rozhodnutie o prerušení konania o zrušení a vyporiadanie podielového spoluvlastníctva zodpovedá požiadavke na poskytnutí spravodlivej ochrany práv a oprávnených záujmov účastníkov konania.¹² Podľa názoru Najvyššieho súdu SR s prihliadnutím na to, že dedičstvo sa nadobúda smrťou poručiteľa, že dedičia od smrti poručiteľa až do prejednávania dedičstva majú postavenie podielových spoluvlastníkov, že až právoplatným skončením dedičského konania bude vyriešená otázka, kto, resp. v akom podiele v skutočnosti dedičstvo nadobudol, a že v prejednávanej veci účastníci už z iného dôvodu (dedenia po otcovi) majú postavenie podielových spoluvlastníkov, procesný inštitút prerušenia konania umožňuje preklenúť predčasnosť žaloby o zrušenie a

⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 27. 10. 2010, č. k. 4Cdo 120/2009.

¹⁰ Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 15Co/18/2013.

¹¹ Základný komentár k § 107 ods. 3 Občianskeho súdneho poriadku, dostupné na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~Main/TArticles.ascx&phContent=~/Comments/RuleComments.ascx&RuleID=22110&CTypeID=1>

¹² Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 30. augusta 2012, sp. zn. 6 Cdo 157/2012.

vyporiadanie podielového spoluvlastníctva podanej pred skončením dedičského konania po poručiteľovi. Naopak neprerušenie konania s nevyhnutným dôsledkom zamietnutia žaloby by sa za týchto okolností javilo ako formalistické a teda nespravodlivé.¹³

Takéto rozhodnutie nie je v rozpore s právnym názorom vysloveným v rozhodnutí Najvyššieho súdu SSR sp. zn. 1 Cz 139/76, publikovanom v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk ročník 1978 pod číslom 31 (R 31/1978), podľa ktorého pred právoplatným skončením konania o dedičstve nemôže súd rozhodovať o zrušení a vyporiadaní podielového spoluvlastníctva k veciam po poručiteľovi medzi viacerými dedičmi s poukazom na to, že nadobudli vlastníctvo k týmto veciam smrťou poručiteľa podľa veľkosti dedičských podielov. Uvedené rozhodnutie sa nijako nevyjadruje k procesnej možnosti či nemožnosti súdu prerušiť v takomto prípade konanie, ale rieši len predčasnosť žaloby z hľadiska hmotného práva s nevyhnutným dôsledkom jej zamietnutia. Žalobcom, nemajúcim vôľu zotrvať v spoluvlastníctve, by totiž neostalo iné, než podať novú žalobu po skončení dedičského konania, hoci nejestvuje rozumný dôvod, pre ktorý by súd nemohol s rozhodnutím v už začatom konaní počkať, využijúc na to procesný prostriedok prerušenia konania.¹⁴

Prerušenie konania podľa § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku

Zákonodarca v ustanovení § 109 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku upravuje obligatórne dôvody, za ktorých súd je povinný prerušiť konanie. Sú nimi strata procesnej spôsobilosti účastníka konania, predbežná otázka, ktorú nie je súd oprávnený v konaní riešiť, posudzovanie súladu právneho predpisu so zákonom, medzinárodnou zmluvou, ústavným zákonom a rozhodnutie o požiadaní Súdneho dvora Európskej únie o predbežnej otázke podľa medzinárodnej zmluvy.

Naopak v ustanovení § 109 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku stanovuje fakultatívne dôvody, za ktorých splnenia súd môže prerušiť konanie. Ak tak nevykoná, je povinný urobiť vhodné opatrenia, ktorými bude prekážka brániaca postupu v konaní odstránená. Patria medzi ne prekážka trvalejšej povahy na strane účastníka, neznámy pobyt účastníka, smrť alebo strata spôsobilosti zákonného zástupcu konať pred súdom a iné konanie, v ktorom je riešená otázka, ktorá môže mať význam pre rozhodnutie súdu, alebo ak súd dal na takéto konanie podnet.

Z hľadiska možnosti výraznejšej sudcovskej dotvorby práva je signifikantným najmä dôvod uvedený v ustanovení § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku. Z ustanovenia § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku jednoznačne vyplýva (arg. slovo „môže“), že prerušenie konania z tam uvedených dôvodov je fakultatívne¹⁵, teda súd nie je povinný prerušiť konanie ani v prípade, že by inak boli splnené podmienky podľa tohto

¹³ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 30. augusta 2012, sp. zn. 6 Cdo 157/2012.

¹⁴ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 30. augusta 2012, sp. zn. 6 Cdo 157/2012.

¹⁵ Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 14 Co 39/2011.

ustanovenia.¹⁶ Takéto stanovisko prijíma i právna veda¹⁷. Ani skutočnosť obdobného konania ešte neznamená, že sa v inom konaní rieši otázka, ktorá môže mať význam pre rozhodnutie súdu v tomto konaní. V občianskom súdnom konaní sa uplatňuje zásada voľného hodnotenia dôkazov a aj v prípade konečného rozhodnutia v obdobnej právnej veci nie je vylúčené, aby súd z vykonaného dokazovania v tomto konaní inak právne posúdil vec a inak vo veci rozhodol. Preto mnohokrát nie je potrebné, aby súd prerušoval konanie do právoplatného skončenia konania v obdobnej právnej veci.¹⁸

Podľa Najvyššieho súdu SR ustanovenie § 109 ods. 2 písm. c) O.s.p. upravuje tzv. fakultatívne prerušenie konania, to znamená také prerušenie konania, ktoré nie je pre samotné konanie nevyhnutné. Súd je povinný najskôr urobiť iné vhodné opatrenia dostupnými procesnými prostriedkami a až keď tieto zlyhajú, môže konanie prerušiť. Výber, resp. voľbu súdu, ktoré z jednotlivých opatrení (napr. spojenie vecí, prerušenie konania, riešenie tzv. predbežnej otázky) slúžiacich účelu racionálnej organizácie postupu súdu pri vedení príslušného súdneho konania, je ale potrebné podriadiť aj zákonnej požiadavke rýchlej a účinnej ochrany práv účastníkov v súdnom konaní (§ 6 O.s.p.) a použiť to opatrenie, prostredníctvom ktorého je ochrana práv účastníkov konania rýchlejšia a účinnejšia. Rozhodujúcim hľadiskom je teda zásada hospodárnosti konania, preto prerušenie konania predstavuje vo všeobecnosti skôr výnimku ako pravidlo.¹⁹

Za zbytočné prietahy nemožno považovať dobu prerušenia konania podľa § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku na základe procesných úkonov účastníkov konania, ktoré by boli spôsobené činnosťou (nečinnosťou) súdu v občianskoprávnom konaní. Platí to predovšetkým v prípadoch, v ktorých je konanie prerušené preto, lebo výsledok iných sporov začatých na podnet účastníka konania (ďalšie žaloby) môže relevantne ovplyvniť výsledok iného sporu, toho, v ktorom konanie bolo prerušené. Osobitne to má význam vtedy, ak spory začne účastník konania v úzkej časovej spojitosti s konaním, v ktorom namieta zbytočné prietahy, a tieto spory vecne súvisia s týmto sporom, resp. môžu ovplyvniť jeho výsledok.²⁰

Ustanovenie § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku sa musí vykladať a uplatňovať v súlade s Ústavou Slovenskej republiky (čl. 152 ods. 4). Zo žiadneho ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky nemožno vyvodiť, že prerušením konania jeho účastník stráca právo na to, aby sa jeho vec prerokovala bez zbytočných prietahov, zaručené v čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky. Všeobecný súd sa pri uplatňovaní procesného postupu podľa ustanovenia § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku musí spravovať aj požiadavkou, ktorá je zakotvená v tomto článku Ústavy Slovenskej republiky a ktorá ukladá

¹⁶ Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 16Co/175/2012 zo dňa 28.1.2013

¹⁷ ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., a kol.: Občiansky súdny poriadok. Komentár. 1. vydanie. Praha : C.H. BECK 2009, s. 603.

¹⁸ Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/61/2011 zo dňa 27.9.2011.

¹⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 8. 11. 2011, sp. zn. 1Sžr/42/2011.

²⁰ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. II. ÚS 422/2000, z 2. novembra 2000.

povinnosť prijať príslušné opatrenia umožňujúce prerokovanie napadnutých vecí bez zbytočných prieťahov, a tým vykonanie spravodlivosti v primeranej lehote.²¹

Jedným z dôvodov, ktoré právna prax neuznala za konanie, v ktorom je riešená otázka, ktorá môže mať význam pre rozhodnutie súdu, je konanie na Ústavnom súde SR o sťažnosti fyzickej alebo právnickej osoby podľa čl. 127 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky.

Podľa Krajského súdu v Prešove „podanie sťažnosti na Ústavnom súde Slovenskej republiky nie je zákonnou prekážkou postupu konania. Prekážky postupu konania sú taxatívne vymedzené v § 107 až § 111 OSP. Tieto ustanovenia neobsahujú právnu normu, ktorá by umožňovala, aby všeobecný súd nekonal a nerozhodol vo veci len z dôvodu, že v súvisiacom spore je podaná sťažnosť na ústavnom súde. Takýmto ustanovením nie je ani § 109 ods. 2 písm. c) OSP, pretože konanie o sťažnosti na ústavnom súde začína na základe sťažnosti, ktorú môže podať fyzická alebo právnická osoba, ktorá tvrdí, že právoplatným rozhodnutím, opatrením alebo iným zásahom sa porušili jej základné práva alebo slobody, ak o ochrane týchto základných práv a slobôd nerozhoduje iný súd (§ 49 Zák. č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu SR, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov), čo však nemožno subsumovať pod citovanú normu Občianskeho súdneho poriadku. Skutočnosť, že účastník podal sťažnosť na Ústavný súd SR neznamena, že sa na Ústavnom súde SR rieši otázka, ktorá môže mať význam pre rozhodnutie súdu v tomto konaní, a že jej vyriešenie Ústavným súdom SR bude mať za následok zhospodárnenie naďalej prebiehajúceho konania. Podanie sťažnosti podľa článku 127 Ústavy SR na Ústavný súd SR vo veci porušenia základných práv a slobôd právoplatným rozhodnutím všeobecného súdu nie je opravným prostriedkom (a to ani mimoriadnym) proti rozhodnutiu všeobecného súdu.“²² Dôvod sťažnosti sťažovateľa podanej na Ústavnom súde SR označujúci zmenu skutkového záveru súdu pri nezmenenej dôkaznej situácii, a teda tvrdená svojvôľa všeobecného súdu pri rozhodovaní, nepredstavuje prekážku pre pokračovanie v konaní všeobecného súdu.²³ Právo na prerokovanie vecí bez zbytočných prieťahov sa naplní zásadne až právoplatným rozhodnutím štátneho orgánu, na ktorom sa osoba domáha odstránenia právnej neistoty ohľadom svojich práv, preto nie je možné, aby súd prerušoval konanie z nerelevantných zákonných dôvodov narušujúc účel základného práva na prerokovanie vecí bez zbytočných prieťahov.²⁴

Obdobne Krajský súd v Prešove nepovažoval za dôvod prerušenia konania vedenie dovolacieho konania. „Dovolacie konanie nie je zákonnou prekážkou postupu konania.“ Ustanovenia § 107 a § 109 neobsahujú právnu normu, ktorá by umožňovala, aby všeobecný súd nekonal a nerozhodoval vo veci len z dôvodu, že v súvisiacom spore je začaté dovolacie konanie. „Takýmto ustanovením nie je ani § 109 ods. 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku, pretože dovolacie konanie

²¹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, zo dňa 21. 10. 2010, sp. zn. 3 Cdo 150/2010.

²² Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/32/2011 zo dňa 16.6.2011.

²³ Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/27/2011 zo dňa 28.4.2011.

²⁴ Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 7Cob/87/2011 zo dňa 16.11.2011.

začína na základe mimoriadneho opravného prostriedku, ktorý nemožno subsumovať pod citovanú normu Občianskeho súdneho poriadku.²⁵ Nečinnosť súdu nemôže ospravedlniť ani prípadné možné zrušenie rozsudkov dovolacím súdom. Takáto úvaha nezodpovedá stavu veci, pretože na jej dôvodnosť chýba zákonné ustanovenie v Občianskom súdnom poriadku, ktoré by takýto názor a postup považovalo za prekážku postupu konania.²⁶

Záver

Zásada rýchlosti konania je jednou zo základných zásad práva na spravodlivý proces. Otázka rýchlosti konania je zvlášť aktuálnou v súčasných meniacich sa spoločenských podmienkach. Ide o tému, ktorá sa postupom času stala náplňou diskusie odbornej, ako aj širokej laickej verejnosti. Zásada rýchlosti súdneho konania ako jedna z čiastkových práv včleňovaných do práva na spravodlivý proces priťahuje pozornosť širokej verejnosti. Počas prerušenia konania podľa § 111 ods. 1 Občianskeho súdneho poriadku súdy nevykonávajú pojednávania a neplynú ani lehoty. Nedôvodné prerušenie konania zasahuje do práva účastníka na prerokovanie veci bez prietahov, preto sú súdy povinné postupovať tak, aby k týmto prietahom nedochádzalo, a aby v konaní postupovali plynulo. Ak sa v konaní vyskytnú prekážky, sú povinné sa postarať, aby boli odstránené tieto prekážky.

Otázka oprávnenosti prerušenia konania z pohľadu práva na prejednanie veci bez zbytočných prietahov má zásadný význam pre jeho napĺňanie, ako to dokazujú príklady z praxe.

Práve konkrétne prípady poznania judikatúry, ktorá svojím výkladom dotvorila ustanovenia právneho poriadku, umožňujú poznanie možnosti predchádzania porušovania zásady rýchlosti konania a zároveň napomáhajú realizácii obsahu princípu právnej istoty. Z uvedeného dôvodu bolo snahou tohto príspevku popísať súčasnú rozhodovaciu činnosť všeobecných súdov pri posudzovaní podmienok fakultatívneho prerušenia konania a poukázať na dotváranie práva všeobecnými súdmi pri výklade ustanovení § 107 ods. 3 a § 109 ods 2 písm. c) Občianskeho súdneho poriadku s úsilím o naplnenie zmyslu a účelu práva na prejednanie veci bez zbytočných prietahov.

JUDr. Milan Majerník
externý doktorand
Právnická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

²⁵ Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 9Co/14/2011.

²⁶ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. I. ÚS 3/2000, z 21. júna 2000.

Použitá literatúra

1. DRÁPAL, L., BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydanie. Praha : C. H. BECK, 2009. ISBN 978-80-7400-107-9
2. ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., a kol.: Občiansky súdny poriadok. Komentár. 1. vydanie. Praha : C.H. BECK, 2009. ISBN 978-80-7400-159-8
3. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp.zn. I. ÚS 142/04 z 25. novembra 2004.
4. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. III. ÚS 9/2000, z 28. júna 2000.
5. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. I. ÚS 21/2000, z 20. septembra 2000.
6. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. II. ÚS 422/2000, z 2. novembra 2000.
7. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp.zn. I. ÚS 3/2000, z 21. júna 2000.
8. Uznesenie Ústavného súdu SR, č. k. PL. ÚS 13/08-7 z 9. apríla 2008.
9. Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 6 Cdo 157/2012, z 30. augusta 2012.
10. Rozsudok Najvyššieho súdu SR, č. k. 4Cdo 120/2009, z 27. 10. 2010.
11. Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1Sžr/42/2011, z 8. 11. 2011.
12. Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 3 Cdo 150/2010, z 21. 10. 2010.
13. Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 15Co/18/2013.
14. Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 14 Co 39/2011.
15. Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 16Co/175/2012 z 28.1.2013
16. Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/61/2011 z 27.9.2011.
17. Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/32/2011 z 16.6.2011.
18. Uznesenie Krajského súdu v Prešove, sp. zn. 9Co/27/2011 z 28.4.2011.
19. Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 7Cob/87/2011 z 16.11.2011.
20. Uznesenie Krajského súdu v Prešove sp. zn. 9Co/14/2011.
21. Uznesenie Okresného súdu Stará Ľubovňa č. k. 2C/94/2012-46 z 28.2.2013.
22. <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/Comments/RuleComments.ascx&RuleID=22110&CTypeID=1>

Kedy si spomenieme na zásadu hospodárnosti a zásadu rýchlosti konania v praxi?

Jana Horváthová

Abstrakt

Predmetom príspevku je priblíženie zásady hospodárnosti konania a zásady rýchlosti konania na pozadí prípadov, v ktorých došlo alebo mohlo dôjsť k zneužitiu práva v súvislosti s nimi.

Kľúčové slová

Civilný proces, zásady civilného procesu, zásada hospodárnosti konania, zásada rýchlosti konania, zneužitie práva

Abstract

The object of this paper is to bring closer the principle of procedural economy and principle of the speed of legal proceedings against the background of cases where there has been or might be an abuse of rights in connection therewith.

Keywords

Civil proceedings, principles of civil proceedings, the principle of procedural economy of legal proceedings, the principle of the speed of legal proceedings, abuse of rights

Úvod

V zákone č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „OSP“) ako základnej procesnej norme pre oblasť civilného práva sa v súvislosti s civilným procesom v § 6 hovorí o tom, že ochrana práv má byť rýchla a účinná. Toto ustanovenie zaraďuje rýchlosť a účinnosť civilného procesu medzi základné prvky civilného procesu. Presná definícia toho, čo je rýchle a účinné sa však v tejto právnej norme neuvádza, a preto je možné z tohto pohľadu tieto pojmy vnímať ako neurčité. Obsah týchto pojmov a ich hranice sú však určené zásadami civilného procesu. Ako uvádza Jan Hurdík „*zásady sa stali takmer všadeprítomným fenoménom, ktorý zasahuje ako stav intra legem a secundum legem, tak usiluje riešiť situácie medzier v práve, konfliktov právnych pravidiel či mlčanie zákonodarcu, ale tiež stav hodnotovej nedostatočnosti systému právnych pravidiel a ktorý dopĺňa v reálnom živote práva to, čo mu vždy nevyhnutne kusý systém právnych noriem nemôže dať.*“¹ V dôsledku toho teda ich obsah nachádzame aj v judikatúre. V pojmoch rýchlosť a účinnosť sa premietajú dve zo zásad civilného konania, a to zásada rýchlosti konania a zásada

¹ HURDÍK, J. K systému zásad soukromého práva. In LAZAR, J. – BLAHO, P. *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej európe. Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 9.* Bratislava : IURA EDITION, 2007, 73 s., ISBN 979-80-8078-184-2.

hospodárnosti konania. Každé súdne konanie je špecifické a v závislosti od týchto špecifik závisí aj určenie toho čo je včas a bez prieťahov, čo je hospodárne, a teda pri každom jednotlivom riešenom prípade sa tieto pojmy posudzujú osobitne, a to aj za pomoci zásad civilného konania. Ambíciou tohto príspevku je poukázať na tieto zásady, a to na pozadí prípadov, kedy došlo alebo mohlo dôjsť k zneužitiu práva v súvislosti s týmito zásadami civilného procesu.

Kedy si spomenieme na zásadu hospodárnosti a zásadu rýchlosti konania v praxi?

Všeobecne o zásadách

V právnej teórii sa stretávame s mnohými definíciami pojmu právnych zásad. Niektorí teoretici stotožňujú termín právna zásada s termínom právny princíp. Niektorí ich naopak dôsledne rozlišujú, pričom právny princíp je vnímaný ako všeobecnejšia kategória vzťahujúca sa na právny systém ako celok a termín právna zásada sa podľa nich vzťahuje len na konkrétne odvetvie práva. Rovnaká situácia je aj v prípade procesných zásad a procesných princípov. Podľa profesora Mazáka sú procesné zásady a procesné princípy synonymá.² Naopak podľa profesora Bajcuro je ich potrebné rozlišovať, a teda procesné princípy definuje ako „*také procesné zásady, ktoré sa považujú za axiómy, za základné, z povahy veci vyplývajúce samozrejme vety, ktoré majú svoj racionálny základ, a teda sú racionálne zdôvodniteľné*“³ a za procesné zásady považuje potom všetky ostatné procesné zásady, ktoré „*vyplývajú zo spoločenských a čisto procesných postulátov...*“⁴ Predmetom tohto príspevku však nie je rozlúsknuť túto otázku, a preto pre účely tohto príspevku budeme za právne (procesné) zásady považovať axiómy a pravidlá, ktoré nám pomáhajú interpretovať právne normy tak, aby bol dosiahnutý účel civilného procesu definovaný v § 1 OSP.⁵ V tejto súvislosti je vhodné spomenúť aj funkciu zásad ako príkazov na optimalizáciu⁶. Ako všetci vieme jedným zo znakov právnej normy je všeobecnosť, a táto všeobecná právna norma sa aplikuje na konkrétnu situáciu obvykle len všeobecne upravenú v príslušnej právnej norme. Právne (procesné) zásady nám teda v procese aplikácie práva pomáhajú predchádzať dezinterpretácii právnych noriem, pretože ako hovorí

² MAZÁK, J. *Základy občianskeho procesného práva*. Bratislava : IURA EDITION spol. s r.o., 2004, 30 s., ISBN 80-8078-016-1.

³ BAJCURA, A. a kol. *Občianske právo procesné*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 22 s., ISBN 80-7160-009-1.

⁴ BAJCURA, A. a kol. *Občianske právo procesné*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 22 s., ISBN 80-7160-009-1.

⁵ Znenie § 1 OSP: „Občiansky súdny poriadok upravuje postup súdu a účastníkov v občianskom súdnom konaní tak, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov, ako aj výchova na zachovávanie zákonov, na čestné plnenie povinností a na úctu k právam iných osôb.“

⁶ HURDÍK, J. K systému zásad súkromného práva. In LAZAR, J. – BLAHO, P. *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej európe. Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 9*. Bratislava : IURA EDITION, 2007, 75 s., ISBN 979-80-8078-184-2.

dávny latinský výrok „*Summa ius, summa saepe iniuria*“⁷, „aj doslovne vykladaný zákon môže byť nakoniec najväčším bezprávím, nespravodlivosťou“.⁸ V procesných zásadách sa nám teda premieta aj základný princíp právneho štátu, ktorým je právo na spravodlivý proces.

Zásada hospodárnosti konania a zásada rýchlosti konania

Zásada hospodárnosti konania ako aj zásada rýchlosti konania nachádza svoje vyjadrenie vo viacerých ustanoveniach OSP a obe sú späté s efektívnosťou samotného civilného procesu. Jedným z týchto ustanovení je aj § 6 OSP, v ktorom sa uvádza, že: „v konaní postupuje súd v súčinnosti so všetkými účastníkmi konania tak, aby ochrana práv bola rýchla a účinná“. Podstatou zásady hospodárnosti konania, ktorá sa často označuje aj ako zásada procesnej ekonomie, je to, aby súdna ochrana práv a oprávnených záujmov bola poskytnutá bez zbytočných nákladov zo strany subjektov civilného procesu a upravuje teda otázku nákladov civilného procesu. Zásada rýchlosti konania zase zakotvuje, aby táto ochrana práv a právom chránených záujmov bola poskytnutá v primeranom čase, bez zbytočných prieťahov, pretože pomalá spravodlivosť rovná sa žiadna spravodlivosť.⁹ Zásada rýchlosti konania má však svoje vyjadrenie aj v článku 48 ods. 2 Ústavy SR. Významným znakom tejto zásady je jej cieľ, ktorým je odstránenie stavu právnej neistoty účastníkov civilného procesu, pričom tento stav právnej neistoty odstraňuje až samotné meritórne rozhodnutie v tej ktorej veci, nie len samotná činnosť súdu smerujúca k tomuto rozhodnutiu. V ustanovení § 100 OSP sa uvádza, že: „len čo sa konanie začalo, postupuje v ňom súd i bez ďalších návrhov tak, aby vec bola čo najrýchlejšie prejednaná a rozhodnutá. Pritom sa usiluje predovšetkým o to, aby sa spor vyriešil zmierne a aby konanie pôsobilo výchovne.“ Tieto zásady sú obsiahnuté aj v ustanovení § 112 a § 113 OSP, v ktorých sa hovorí o spojení vecí na spoločné konanie, ktoré skutkovo spolu súvisia alebo sa týkajú tých istých účastníkov konania, ako aj v § 114 ods. 1 OSP, podľa ktorého súd pripraví pojednávanie tak, aby bolo možné rozhodnúť o veci spravidla na jedinom pojednávaní. Premietnutie týchto zásad však nájdeme aj v § 11 ods. 1 ako aj v § 12 ods. 2 OSP, v ktorých je upravená otázka príslušnosti súdu ako aj otázka prikázania (delegácie) veci. A rovnako sa tieto zásady týkajú aj prípadu riešenia otázky medzitýmneho rozsudku, na základe ktorého môže súd za splnenia podmienky účelnosti rozhodnúť najprv o časti veci alebo o jej základe (§ 152 ods. 2 OSP), alebo otázky rozsudku pre uznanie alebo vzdanie sa nároku (§ 153a OSP). So zásadou hospodárnosti konania sa však stretávame aj pri zmene

⁷ KLANG, M. *Malá encyklopédie latiny v právu. Slova, slovní obraty a úsloví z latiny pro právníky*. Praha : Linde Praha a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořinkové a Jana Tuláčka, 1995, 142 s., ISBN 80-85647-14-1.

⁸ REBRO, K. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Bratislava : IURA EDITION, 1995, 272 s., ISBN 80-88715-20-2.

⁹ VAČOK, J. Zásada rýchlosti konania verzus zásada materiálnej pravdy v správnom konaní. In HAMULÁK, O. *Principy a zásady v právu - teorie a praxe*. Praha : Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, 305 s., ISBN 978-80-87212-59-2.

žaloby podľa ustanovenia § 95 OSP, kedy zmena žaloby podlieha súhlasu súdu a nesmie byť v rozpore so zásadou hospodárnosti.

Účelom tohto príspevku však nie je obsiahly teoretický exkurz, ale poukázanie na niektoré prípady z praxe, kedy sa podľa názoru autora s odvolaním na zásadu hospodárnosti alebo zásadu rýchlosti konania snažili účastníci civilného procesu zneužiť, prípadne aj zneužili tieto zásady v civilnom procese, a to aj napriek tomu, že v § 2 OSP sa uvádza, že „v občianskom súdnom konaní súdy prejednávajú a rozhodujú spory a iné právne veci, uskutočňujú výkon rozhodnutí, ktoré neboli splnené dobrovoľne, a dbajú pri tom na to, aby nedochádzalo k porušovaniu práv a právom chránených záujmov fyzických a právnických osôb a aby sa práva nezneužívali na úkor týchto osôb“.

Po(zne)užitie zásad hospodárnosti konania a rýchlosti konania v praxi

Podľa § 95 OSP môže navrhovateľ počas konania so súhlasom súdu zmeniť návrh na začatie konania, pričom v zmysle odseku 2 tohto ustanovenia OSP súd nepripustí zmenu návrhu, ak by výsledky doterajšieho konania nemohli byť podkladom pre konanie o zmenenom návrhu. A contrario, ak sú splnené všetky podmienky uvedené v odseku 2 § 95 OSP, tak súd zmenu pripustí. V takomto prípade teda súd posúdi dovtedy realizované procesné postupy ako aj vykonané procesné úkony a pokiaľ sú výsledky doterajšieho konania použiteľné pre toto konanie na základe zmeneného návrhu na začatie konania, tak zmenu pripustí. A tak v prípade, že zmenou návrhu na začatie konania je len to, že navrhovateľ žiada kvantitatívne viac ako v pôvodnom návrhu na začatie konania, v konkrétnom prípade došlo len k navýšeniu čiastky predstavujúcej spôsobenú škodu navrhovateľovi odporcom, a to na tom istom právnom základe a za situácie, kedy sa neuskutočnilo dovtedy žiadne pojednávanie, a nevykonali sa ani žiadne dôkazy, bolo legitímnym očakávaním navrhovateľa, že súd zmenu návrhu na začatie konania pripustí. Súd ale zmenu nepripustil, pričom samotné uznesenie o nepripustení zmeny návrhu na začatie konania bolo odôvodnené výsledkami doterajšieho konania a s odvolaním sa na zásadu hospodárnosti. Na tomto mieste je ešte potrebné pripomenúť aj to, že o zmene návrhu na začatie konania súd rozhoduje uznesením, voči ktorému nie je prípustné odvolanie. A tak v tomto prípade došlo k situácii, kedy legitímne očakávanie navrhovateľa (v situácii mnohokrát overenej v praxi) nebolo naplnené v dôsledku úvahy konajúceho súdu. Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2 Cdo 161/2011 „*úvaha, či výsledky konania, ku ktorým sa dospelo pred žalobcom požadovanou zmenou žaloby, (ne)môžu byť podkladom pre konanie o zmenenej žalobe, súvisí s predbežným hodnotením dôkazov a výsledkom vnútorného presvedčenia sudcu a jeho myšlienkového postupu; preto táto úvaha patrí len súdu rozhodujúcemu o návrhu na pripustenie zmeny žaloby. A ani odvolací súd, posudzujúci prípustnosť dovolania z hľadiska § 237 písm. f) O.s.p., nemôže prehodnocovať správnosť tejto úvahy.*“ A teda v prípade, ak zmenou žaloby je len to, že žalobca žiada kvantitatívne viac ako v pôvodnej žalobe, a to na tom istom právnom základe a za situácie, kedy sa neuskutočnilo dovtedy žiadne pojednávanie, nevykonali sa ani žiadne dôkazy, dôjde zo strany súdu k nepripusteniu zmeny žaloby s odkazom na

doterajšie konanie a zásadu hospodárnosti konania je prinajmenšom podivné. Dôsledkom je podanie novej žaloby, a teda ďalšie náklady, tie isté podklady a dôkazy a to isté posudzovanie zo strany súdu, a nakoniec aj prípadné spojenie vecí na spoločné konanie, kedy sa vlastne opäť dostávame na začiatok, ale so značným časovým odstupom a s ďalšími nákladmi, ktoré nesie účastník konania. Pri zohľadnení všetkých okolností sa Vám však aj tak natíska otázka, či nedošlo k zneužitiu práva zo strany súdu. *Naproti tomu česká judikatúra pripúšťa spochybnenie tejto úvahy všeobecného súdu súdom Ústavným, a to za podmienky, že závery všeobecného súdu by neboli zodpovedajúcim spôsobom odôvodnené* (rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 455/03). Česká judikatúra už pripúšťa aj *zmenu právneho názoru súdu počas konania, a to práve s odvolaním sa na zásadu hospodárnosti konania*, podmienkou v tomto prípade je skutočnosť, že k zmene náhľadu na určitú právnu otázku došlo v medziobdobí v dôsledku rozhodnutia Ústavného alebo Najvyššieho súdu (rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 28 Cdo 1289/2011)¹⁰.

Ďalším príkladom kedy je minimálne veľmi otázne, či je zásada hospodárnosti a rýchlosti v konaní dodržaná, je situácia využívania znalca v civilnom procese podľa § 127 OSP. Súd je oprávnený v prípade, ak závisí rozhodnutie od posúdenia skutočností, na ktoré sú potrebné odborné znalosti, po vypočutí účastníkov procesu, ustanoviť znalca. Znalcov je však málo, a dočkať sa ich výsledku, teda znaleckého posudku, je často veľmi časovo náročné, nehovoriac o tom, že účastník ktorému je znalecký posudok v neprospech ho obvykle napáda, a teda vykonanie dôkazu sa opakuje, prípadne znalecký posudok skúmané skutočnosti ani nepotvrdí ani nevyvráti, a to v dôsledku nevhodne formulovaných otázok a zadania. Ďalšou časťou tejto otázky je aj samotná cena znaleckých posudkov. V praxi sa však často stretávame so situáciami, kedy súdy už v okamihu objavenia sa skutočností, ktoré majú akúkoľvek spojitosť s odborným charakterom, napr. v prípade potreby posúdenie oprávnenosti stavebných naviac prác, nie ich samotného vykonania, ustanovujú znalca, a to bez ohľadu na to, že predmetom sporu je len právne posúdenie vecí, teda ich samotná oprávnenosť v zmysle dohodnutých podmienok medzi účastníkmi sporu, a to s odkazom na zásadu materiálnej pravdy. A tak dochádza ku kolízii zásady hospodárnosti konania ako aj zásady rýchlosti konania a zásady materiálnej pravdy. V literatúre ako aj rozhodnutiach súdov sa často stretávame s názormi a výrokmi, že zásada hospodárnosti konania ako aj rýchlosti konania nesmie byť na ujmu zistenia skutkového stavu dostatočného a spoľahlivého pre rozhodnutie súdu, teda zásade materiálnej pravdy alebo na úkor

¹⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 28 Cdo 1289/2011: „Zo zákona č. 99/1963 Sb. Občianskeho súdneho poriadku neplynie, že by odvolací súd nemohol už raz vyslovený právny názor zmeniť v neskoršom odvolacom konaní, ak zistí za danej situácie dôvod, pre ktorý už jeho predchádzajúci právny názor nemôže obstať ako správny. Ak dôjde v medziobdobí ku zmene náhľadu na určitú právnu otázku, či už v dôsledku rozhodnutia súdu Ústavného alebo Najvyššieho, tak je celkom na mieste, aby k tomu odvolací súd prihliadol, a to už s ohľadom na zásadu hospodárnosti konania. Ak by nezohľadnil súd tento názor, hrozilo by, že jeho rozhodnutie bude Najvyšším súdom alebo Ústavným súdom zrušené, a celé konanie sa tak zbytočne pretiahne (pozn. - preklad autor).“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

zákonnosti a spravodlivosti rozhodnutia¹¹. S tým je možné súhlasiť, ale je hospodárne nariaďovať znalecké dokazovanie v situácii kedy navrhovateľ zjavne neuniesol bremeno tvrdenia a ani dôkazné bremeno a od odporcu sa čaká, že preukáže niečo čo sa nestalo (pričom odporca vie dokázať a dokázal to, čo sa stalo). A navyše sa od odporcu očakáva aj to, že ponesie celý preddavok na vyhotovenie znaleckého dokazovania, ktorého predmetom je vykonanie naviac prác a nie ich technická oprávnenosť (a následne aj celkové jeho náklady), pretože navrhovateľ je v konkurze? Na druhej strane je potrebné uviesť aj to, že ustanovením znalca súdy obvykle veľmi úspešne zakrývajú svoju nečinnosť. Za nečinnosť sa totiž považuje nielen stav, keď súd konať mohol a nekonal, ale aj stav keď koná cestou nariaďovania zbytočných úkonov (má sa zistiť stav spoľahlivý pre rozhodnutie vecí, nie skutočný stav¹²). Toto potvrdzuje aj nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 111/01, v ktorom sa uvádza, že súd zodpovedá za adekvátne a účelné využitie procesných prostriedkov.¹³ V náleze Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 296/09 je v súvislosti s prietahmi v konaní vytknutá súdu neodôvodnená nečinnosť ako aj úkony vykazujúce znaky neefektívneho a nesústredeného postupu súdu. Žiadna právna norma totiž sama osebe nezabezpečí rýchlosť a ani hospodárnosť samotného konania, tú môžu zabezpečiť len subjekty práva za pomoci prostriedkov, ktoré im táto právna (procesná) norma poskytuje. V tejto súvislosti je potrebné poukázať aj na otázku prezumpcie správnosti rozhodovania súdu. V prípade, ak sa zo strany súdu uplatňuje pri rozhodovaní prílišný (nadmerný) formalizmus, a teda súd rozhodne o vykonaní takých procesných postupov, ktoré sú očividne nevhodné a nemôžu priniesť ani požadovaný efekt, dochádza k tomu, že konanie nie je ani rýchle a ani hospodárne.

V niektorých situáciách nie je ľahké neskĺznuť do roviny odsúdenia niektorých procesných postupov súdu a namietat porušovanie zásady

¹¹ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 36/1999: „Pre objektívne posúdenie porušenia základného práva upraveného v čl. 48 ods. 2. prvá veta Ústavy Slovenskej republiky je nevyhnutné, aby sa Ústavný súd Slovenskej republiky zaoberal aj jednotlivými konkrétnymi ustanoveniami Občianskeho súdneho poriadku, nerešpektovaním ktorých došlo k porušeniu základných princípov konania akými sú hospodárnosť a rýchlosť konania avšak bez presadzovania rýchlosti na úkor zákonosti a spravodlivosti rozhodnutia.“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

¹² Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 30 Cdo 4227/2011: „Požiadavka procesnej ekonomie sa dotýka ako postupu súdu, tak i účastníkov konania. Je však nepochybné, že realizácia tohto cieľa nemôže ísť na úkor požiadavky zabezpečenia ochrany práv, aby skutočnosti, ktoré sú medzi účastníkmi sporné, boli spoľahlivo zistené (pozn. - preklad autor).“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

¹³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 111/01: „Všeobecný súd vzhľadom na jeho povinnosť organizovať procesný postup v súdnom konaní tak, aby sa čo najskôr odstránil ten stav právnej neistoty, kvôli ktorému sa naň osoba obrátila so žiadosťou o rozhodnutie, zodpovedá za adekvátne a účelné využitie procesných prostriedkov, ktoré mu na tento účel zákon zveruje (vrátane poriadkových opatrení v zmysle §53 Občianskeho súdneho poriadku), aj vo vzťahu k súdному znalcovi. Všeobecný súd v rozsahu svojej právomoci nesie zodpovednosť aj za zabezpečenie efektívneho postupu znalca vrátane správneho, vecného a zrozumiteľného vymedzenia jeho úloh.“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

hospodárnosti a rýchlosti konania. Podľa § 100 OSP „*len čo sa konanie začalo, postupuje v ňom súd i bez ďalších návrhov tak, aby vec bola čo najrýchlejšie prejednaná a rozhodnutá. Pritom sa usiluje predovšetkým o to, aby sa spor vyriešil zmierne a aby konanie pôsobilo výchovne.*“ Napríklad v prípade, že po vyvolaní veci na súde a po zistení totožnosti a procesného postavenia prítomných, súd opäť začne zmierovacie konanie, a to aj napriek tomu, že na viacerých predchádzajúcich stretnutiach na súde (a ani mimo súdu) k zmiernemu riešeniu veci nedošlo, o čom bol súd zo strany účastníkov konania informovaný. Zmierne vyriešenie veci pred súdom má výhody ako pre strany tak aj nepochybne pre samotný súd, pre ktorý súdny zmier predstavuje hlavne pomerne rýchle a nenáročné rozhodnutie vo veci, ako aj zníženie až odstránenie rizika napadnutia rozhodnutia súdu prostredníctvom opravného prostriedku. A tak je ťažké v tejto veci ubrániť sa dojmu, že súd na takomto pojednávaní len vyslovene hľadá procesný dôvod na opätovné odročenie veci odvolávajúc sa na ustanovenie § 100 OSP, pričom týmto postupom nakoniec strany sporu skôr či neskôr donúti k uzavretiu mimosúdnej dohody. V zmysle § 119 OSP môže súd odročiť pojednávanie len z dôležitých dôvodov, ktoré sa musia oznámiť a v zmysle § 114 ods. 1 OSP pojednávania pripraví tak, aby bolo možné rozhodnúť o veci spravidla na jedinom pojednávaní. Dôležitý dôvod na odročenie si súd nakoniec nájde v opätovne prejavenej snahe odporcu o zmierne vyriešenie veci aj to len v minimálnej miere a len na pojednávaní, a to za situácie kedy medzi poslednými vytýčenými pojednávaniami ubehli viac ako tri mesiace počas ktorých odporca s navrhovateľom vôbec nekomunikoval a žalobný návrh je na súde už viac ako 2 roky. Pričom do zápisnice o pojednávaní pre istotu súd uvedie, že na základe dohody účastníkov konania došlo k odročeniu pojednávania z dôvodu prebiehajúcich mimosúdnych rokovaní. V zmysle nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 6/02 je: „*Postup súdu vylučujúci, aby vec bolo možné ukončiť právoplatným súdnym rozhodnutím, nesmeruje k odstráneniu právnej neistoty účastníka konania a dobu takéhoto jeho postupu treba hodnotiť ako zbytočné prietahy v súdnom konaní, a tým aj porušenie základného práva podľa čl. 48 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.*“¹⁴ Zneužitím práva podľa autora je rovnako situácia kedy súd poskytne ochranu odporcovi v súvislosti s odročením pojednávania z dôvodu prebiehajúcich mimosúdnych rokovaní, kedy toto prebiehajúce mimosúdne rokovanie (medzi pojednávaniami) predstavuje len jedna sms správa dva dni pred termínom pojednávania (a to bez konkrétneho návrhu zo strany odporcu ohľadne urovnania), ktoré sa vytyčujú v intervale raz za tri mesiace. Rovnako je ťažké nevidieť tento účel (teda, že sa hľadá len dôvod na odročenie) za situácie, kedy si súd vytýči termín prvého pojednávania v zložitej veci, kde má

¹⁴ Ďalej sa v tomto Náleze uvádza, že: „*k zbytočným prietahom v súdnom konaní dochádza nielen samotnou nečinnosťou súdu bez existencie zákonných prekážok jeho ďalšieho postupu (napríklad nenariaďovaním pojednávania), ale „aj takou činnosťou súdu, ktorá nesmeruje k odstráneniu právnej neistoty účastníka súdneho konania“ (I. ÚS 88/99), v dôsledku čoho „základnému právu na konanie bez zbytočných prietahov podľa čl. 48 ods. 2 ústavy nezodpovedá akýkoľvek (hoci aktívny) postup súdu, ale len ten, do ktorého sa premieta procesná zásada hospodárnosti súdneho konania rešpektovanie ktorej je nevyhnutným predpokladom rýchleho a účinného poskytnutia právnej ochrany (II. ÚS 67/01).*“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

dôjsť k prednesom účastníkov, pričom samotný čas, ktorý si na to súd určí je 15 minút. K takémuto istému výsledku však dospejeme aj v prípade, ak ani na treťom „zmierovacom“ pojednávaní si súd nevšimne, že má neúplný žalobný návrh¹⁵, alebo ak pred začatím samotného pojednávania súd rieši metafyzické otázky ako napríklad čo je pravda, prípadne či pravda existuje. V každom prípade je nepochybné, že súd ma vykonávať svoju činnosť tak, aby dochádzalo aj k výchovnému pôsobeniu na účastníkov civilného procesu vo veci zachovávaní zákonov, ale účastníci civilného procesu, ktorí sú v právnej neistote, zaplatili si súdny poplatok, a vyčerpali už iné možnosti vyriešenia veci, tento postup súdu vnímajú predovšetkým z pohľadu zvyšovania ich nákladov a straty času. O hospodárnosti a rýchlosti konania sme nútení rozmýšľať aj v situácii kedy súd vyžaduje na pojednávaní osobnú prítomnosť klienta, jeho štatutára, resp. osoby, ktorá je oprávnená rozhodnúť (aj napriek tomu, že klient je zastúpený právnym zástupcom a za situácie kedy organizačná ako aj majetková štruktúra spoločnosti klienta je rozsiahla, a teda jedna osoba samostatne nerozhoduje), a to len za účelom jeho vyjadrenia k tomu, či má záujem na zmiernom vyriešení veci pred otvorením pojednávania, predovšetkým v situácii kedy táto osoba nežije, nezdržiava sa, ani nepracuje na Slovensku a dokonca ani nehovorí slovenským jazykom, a preto potrebuje aj tlmočníka (čo v prípade nadnárodných spoločností nie je nič výnimočné) a predovšetkým za situácie, kedy z predchádzajúcich prednesov strán pred začatím pojednávania je zrejmé, že k mimosúdnej dohode nedospeli a ani dospieť nevedia. Týmto procesným postupom sa znižuje nielen rýchlosť súdneho konania ale aj efektívnosť zabezpečenia spravodlivej ochrany práv a oprávnených záujmov jeho účastníkov, pretože v súčasnosti nie je nezvyčajné, ak sa niektorí z procesných účastníkov, ktorými sú obchodné spoločnosti dostanú do konkurzu. Takéto vyššie uvedené konania sú jasným príkladom obchádzania zákona a aj zneužívania práva. Medzi obchádzaním zákona a zneužitím práva je veľmi tenká hranica, a tak niektoré prípady obchádzania zákona sa v prípade vzniku škody a preukázania priameho úmyslu kvalifikujú už ako zneužitie práva.

Ako sa môžeme voči takýmto situáciám brániť? Môžeme podávať sťažnosti, dopĺňať každú zápisnicu o pojednávaní vlastným vyjadrením k priebehu, využiť opravné prostriedky, ale všetky tieto postupy majú jeden spoločný znak, a to ten, že zvyšujú náklady účastníkov civilného procesu a predlžujú stav ich právnej neistoty.

¹⁵ Pozri Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 67/2001: „*Základnému právu na konanie bez zbytočných prieťahov totiž nezodpovedá akýkoľvek (hoci aktívny) postup súdu, ale len ten, do ktorého sa premieta procesná zásada hospodárnosti súdneho konania rešpektovanie ktorej je nevyhnutným predpokladom rýchleho a účinného poskytnutia právnej ochrany. Jej obsahom je nielen to, aby súd viedol konanie hospodárne a aby bez zbytočných prieťahov zistil rozhodujúce skutočnosti a aby hneď rozhodol (§ 6 OSP), ale tiež aby v rámci prípravy pojednávania toto predseda senátu pripravil tak, aby bolo možné rozhodnúť na jednom pojednávaní (§ 114 OSP), aby predseda senátu podľa § 43 OSP vyzval účastníkov na opravenie alebo doplnenie nesprávneho alebo neúplného podania, aby súd, ktorý je podľa § 89 OSP príslušný na konanie o určitej veci, bol príslušný aj na konanie vo veciach s ňou spojených a pod.*“ Dostupné k 05.03. 2013 na ASPI.

V neposlednom rade dochádza týmto konaním k narúšaní vážnosti samotného súdu ako aj dôvery účastníkov tohto procesu v právo.

Vymedzenie znakov naplňajúcich pojem zneužitie práva

Pod zneužitím práva rozumieme predovšetkým stav, kedy výkonom nejakého subjektívneho práva (dovoleného objektívnym právom) dochádza k narúšaní rovnovážneho postavenia účastníkov tohto právneho vzťahu, pričom je tu dôležité to, že porušiteľ tohto rovnovážneho stavu má z takéhoto výkonu svojho subjektívneho práva väčšiu výhodu a druhému účastníkovi tohto vzťahu spôsobuje škodu. Zákaz zneužitia práva predstavuje právnu normu, ktorej porušenie oprávneným subjektom je protiprávnym úkonom.¹⁶

Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 178/2008 možno zneužitie práva chápať ako „využitie konkrétnych nedovolených foriem správania sa oprávneného subjektu, ale až v štádiu realizácie subjektívneho práva, pričom každé zneužitie práva je vždy správaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi“¹⁷. Za zneužitie výkonu práva považuje judikatúra také konanie, ktorého cieľom nie je dosiahnutie účelu a zmyslu sledovaného právnou normou, ale ktoré je v rozpore s ustálenými dobrými mravmi vedené priamym úmyslom spôsobiť inému účastníkovi ujmu.¹⁸ (rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 25Cdo 1302/2008). Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Cdo 48/97 „Za zneužitie práva, teda i vlastníctva, treba považovať konanie navonok dovolené, ktorým má však byť dosiahnutie nedovoleného výsledku voči osobe, ktorá sama musí konať podľa práva.“ Podľa nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 396/2010-8 „Správanie sťažovateľa, ktorého cieľom je uškodiť reputácii druhého účastníka konania, ako i samotného rozhodujúceho súdu, je teda podľa názoru ústavného súdu možné označiť za zneužitie práva na podanie sťažnosti a je v rozpore s účelom takéhoto práva.“ V rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky

¹⁶ BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce - komentár*. Bratislava : SPRINT, 2005. 48s. ISBN 80-89085-48-2.

¹⁷ Ďalej sa v tomto rozhodnutí uvádza: „Zákaz zneužitia práva, zakotvený v Čl. 2 Základných zásad Zákonníka práce predstavuje právnu normu, ktorej porušenie oprávneným subjektom je protiprávnym úkonom. Osobitosťou takéhoto protiprávného úkonu je, že nevzniká porušením právnej povinnosti, ale vzniká pri výkone práva spôsobom, ktorý je nedovolený. Treba vychádzať z toho, že subjektívne právo sice podáva zákonom predvídaný všeobecný model správania sa oprávneného subjektu, ale jeho realizácia sa uskutočňuje v rozličných formách. Zneužitie práva možno teda chápať ako využitie konkrétnych nedovolených foriem správania sa oprávneného subjektu, ale až v štádiu realizácie subjektívneho práva, pričom každé zneužitie práva je vždy správaním, ktoré je v rozpore s dobrými mravmi. Uvedený Článok Zákonníka práce teda upravuje spôsob výkonu práva, počítajúc s prípadmi, že subjekt môže právo vykonať aj nedovoleným spôsobom a teda v rozpore s dobrými mravmi. Zneužitie subjektívneho práva a jeho zákaz má špecifický právny zmysel, ak správanie oprávneného subjektu je sice v hraniciach obsahu subjektívneho práva, ale v rámci možnosti tvoriacej jeho obsah oprávnený subjekt použije také konkrétne formy, ktoré nie sú bežné, ale sú v rozpore so všeobecne spoločensky uznávanými zásadami konania v právnych vzťahoch.“ Dostupné na ASPI k 05.03. 2013.

¹⁸ SMEJKALOVÁ, T. *Zneužití výkladu práva*. Brno : Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5151-5.

sp. zn. 5 Obo 22/2011 sa uvádza, že: „došlo k zneužitiu výkonu práva keďže uzavretím zmluvy o prevzatí dlhu – cieľom tejto zmluvy nebolo dosiahnutie účelu a zmyslu sledovaného právnom normou, ale viedlo to k úmyslu spôsobiť inému účastníkovi ujmu (nezaplatiť dlh).“ Podľa nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 11/2011 je výklad právnej normy, na základe ktorého sa prizná právna ochrana zneužitiu práva, ústavne nekonformný. V rozhodnutiach sa stretávame aj s negatívnym vymedzením znakov predstavujúcich zneužitie práva napríklad v rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. M Obdo V 6/2001, v ktorom sa uvádza: „Konanie žalobcu, ktorý od žalovaného žiada to, na čo má právo nemožno považovať za zneužitie práva. Nežiada poskytnutie zápisnice opakovaním potom, ako mu už bola viackrát poskytnutá, takže jeho požiadavka žalovanému nemôže spôsobovať škodu, neúmerne ho zaťažovať, alebo byť zásahom do jeho práva alebo oprávnených záujmov už aj s ohľadom na to, že ide o úkon administratívne jednoduchý, nenáročný a nenákladný (vyhľadanie zápisnice, vyhotovenie kópie a jej odoslanie)“. V rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Cdo 72/2010 sa hovorí už aj o priamom úmysle spôsobiť inému ujmu: „Zamestnávateľ nemusí byť totiž vždy v súvislosti s rozviazaním pracovného pomeru výpoveďou vedený pri plnení povinnostipocitovým zámerom. Ak sa ukáže, že zamestnávateľ nepristúpil k týmto povinnostiam s cieľom (zámerom) naplniť už vyššie uvedený účel, ale v rozpore s ustálenými dobrými mravmi s priamym úmyslom spôsobiť zamestnancovi ujmu, je nutné jeho konanie hodnotiť ako zneužívanie výkonu práva a výpoveď z pracovného pomeru nemôže požívať právnu ochranu a tento právny úkon je potrebné považovať za neplatný.“

Vzhľadom na vyššie uvedené môžeme urobiť sumár znakov, ktoré nám pomôžu posúdiť a následne aj vyhodnotiť, či v konkrétnom prípade došlo k zneužitiu práva niektorým účastníkom civilného procesu. Medzi tieto znaky, ktoré by mali byť splnené, aby mohlo byť určité konanie kvalifikované ako zneužitie práva, môžeme zaradiť:

- výkon subjektívnych práv (dovolených) nad rámec stanovený zákonom, ale nie formou porušenia právnej povinnosti (v štádiu realizácie subjektívneho práva),
- výhoda z takéhoto postupu pre toho kto právo vykonáva nad rámec,
- priamy úmysel spôsobiť škodu druhému účastníkovi tohto právneho vzťahu, ktorý sa navyše musí správať určitým zákonom stanoveným spôsobom (tu je potrebné upriamiť pozornosť na skutočnosť, že hranica medzi priamym a nepriamym úmyslom je veľmi tenká a priamy úmysel sa ťažko preukazuje, autor má však za to, že v súvislosti so zneužitím práva postačuje aj vedomá neobstarlivosť príslušného účastníka tohto právneho vzťahu),
- narušenie rovnovážneho stavu účastníkov konania,
- konanie je vždy v rozpore s dobrými mravmi.

Záver

Význam zásad v práve je nespochybniteľný a nezastupiteľný. Dôležitosť zásady rýchlosti konania sa prejavuje hlavne v tom, že neskoro vydané rozhodnutie

nemusi mať pre účastníkov tohto civilného procesu ale ani pre samotnú spoločnosť už žiaden význam. Týmto môže dokonca dôjsť aj k tomu, že takéto neskoro vydané rozhodnutie bude vlastne kontraproduktívne, pretože takéto rozhodnutie stratilo svoj základ spočívajúci v jeho účinnosti, pričom ďalším dôsledkom toho býva aj zníženie vážnosti a dôvery voči orgánu, ktorý ho vydal, teda voči súdu. Súdym majú byť pritom orgánmi, ktoré práve garantujú ochranu subjektívnych práv a zákonnosť. Zásada hospodárnosti konania sa dotýka každého (sporového) civilného procesu, ale napriek tomu a práve preto sa stretneme aj s názormi, že vlastne ani nie je zásadou, pretože súd nemôže vlastne konať nehospodárne. Podľa názoru autora súd môže konať nehospodárne, o čom svedčia vyššie uvedené prípady. Dôsledkom nehospodárnosti súdu je opäť zníženie vážnosti a dôvery voči nemu zo strany samotných účastníkov civilného procesu ale aj spoločnosti. Jednotlivé zásady nie je možné chápať izolovane, sú vzájomne prepojené, a preto je ich potrebné vykladať vo vzájomnej súvislosti.

Na obe tieto zásady si najčastejšie spomenieme na pojednávaní, alebo pri príprave podania na súd, hlavne keď namietame procesný postup súdu v príslušnom konaní. V každom prípade je však potrebné dôsledne posudzovať všetky okolnosti konkrétneho prípadu ako jednotlivo tak aj v ich vzájomnej súvislosti. K tomu by mohlo dopomôcť aj to, že z každého pojednávania by sa nevyhotovovala len písomná zápisnica o pojednávaní, ktorú diktuje sudca, ale aj zvukový a najlepšie zvukovo-obrazový záznam, kedy práve takéto „detaily“ z priebehu samotného príslušného konania, vrátane konania pred začatím pojednávania, by boli jasne zaznamenané. V takomto prípade by bolo samozrejme aj jednoduchšie posúdiť či došlo zo strany súdu ku konaniu nad rámec zamýšľaný zákonodarcom, ktoré by bolo možno považovať za zneužitie práva, vrátane úmyslu sudcu, aj keď podľa názoru autora by stačilo preukazovať vedomú neobstarlivosť.

Všeobecným trendom v súdnictve je zvyrazňovanie a dôslednejšie dbanie na dodržiavanie zásady rýchlosti konania ako aj zásady hospodárnosti konania, pričom ale by nemalo v žiadnom prípade dochádzať v dôsledku toho k situáciám, že rýchlosť a hospodárnosť zoberú miesto právnej istoty a kvality rozhodovania, a rovnako ani k situáciám, kedy tieto zásady budú základom krytia pre nečinnosť, neobstarlivosť, alebo nepripravenosť súdov.

Záverom je potrebné uviesť, že význam jednotlivých zásad neustále rastie, a to predovšetkým z pohľadu vytvárania spoločného európskeho právneho priestoru. V tomto priestore s množstvom právnych poriadkov existujúcich na rôznych základoch sú práve zásady tým prvkom, prostredníctvom ktorého dochádza k zblížovaniu jednotlivých právnych poriadkov.

JUDr. Jana Horváthová
externý doktorand
Právnická fakulta
Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra

1. BAJCURA, A. a kol. *Občianske právo procesné*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995, 22 s., ISBN 80-7160-009-1.
2. BARANCOVÁ, H. *Zákonník práce - komentár*. Bratislava : SPRINT, 2005. 48s. ISBN 80-89085-48-2.
3. GERLOCH, A. *Teorie práva*. Dobrá voda : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2001, ISBN 80-86473-04-X.
4. HUNGR, P. – PRUSÁK, J. *Objektivní a subjektivní právo. Vybrané problémy*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1983, 55-986-83.
5. HURDÍK, J. K systému zásad soukromého práva. In LAZAR, J. – BLAHO, P. *Základné zásady súkromného práva v zjednotenej európe. Dies Luby Iurisprudentiae Nr. 9*. Bratislava : IURA EDITION, 2007, ISBN 979-80-8078-184-2.
6. KLANG, M. *Malá encyklopedie latiny v právu. Slova, slovní obraty a úsloví z latiny pro právníky*. Praha : Linde Praha a.s. – Právnické a ekonomické nakladatelství a kníhkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 1995, ISBN 80-85647-14-1.
7. KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha : C.H. Beck, 1995, ISBN 80-7179-028-1.
8. MAZÁK, J. *Základy občianskeho procesného práva*. Bratislava : IURA EDITION spol. s r.o., 2004, ISBN 80-8078-016-1.
9. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 111/01, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
10. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 36/1999, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
11. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 6/02, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
12. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. ÚS 67/2001, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
13. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 11/2011, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
14. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 396/2010-8, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
15. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 296/09, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
16. PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001, ISBN 80-7160-146-2.
17. REBRO, K. *Latinské právnické výrazy a výroky*. Bratislava : IURA EDITION, 1995, ISBN 80-88715-20-2.
18. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 25Cdo 1302/2008, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
19. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 28 Cdo 1289/2011, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
20. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 30 Cdo 4227/2011, dostupné na ASPI k 05.03.2013.

21. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Cdo 48/97, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
22. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 2 Cdo 161/2011, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
23. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Cdo 178/2008, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
24. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Cdo 72/2010, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
25. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Obo 22/2011, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
26. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. M Obdo V 6/2001, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
27. Rozhodnutie Ústavného súdu Českej republiky sp. zn. II. ÚS 455/03, dostupné na ASPI k 05.03.2013.
28. SMEJKALOVÁ, T. *Zneužití výkladu práva*. Brno : Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5151-5.
29. ŠTEVČEK, M. - FICOVÁ, S. a kol. *Občiansky súdny poriadok. Komentár*. Praha : C.H. Beck, 2009, ISBN 978-80-7400-159-8.
30. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Praha : Auditorium s.r.o., 2010, ISBN 978-80-87284-01-8.
31. VAČOK, J. Zásada rýchlosti konania verzus zásada materiálnej pravdy v správnom konaní. In HAMULÁK, O. *Principy a zásady v právu - teorie a praxe*. Praha : Nakladatelství Leges, s.r.o., 2010, ISBN 978-80-87212-59-2.
32. WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní*. Praha : Linde Praha a.s. – Právnícké a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2002, ISBN 80-7201-345-9.
33. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava SR v znení neskorších predpisov
34. Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov

Na pomedzi zásad hospodárnosti a práva na prejednanie veci bez zbytočných prietáhov

František Lipták

Abstrakt

Tento príspevok pojednáva o problematike zásady hospodárnosti a rýchlosti súdneho procesu. V úvode príspevku sa venujeme vymedzeniu niektorých otázok. Následne argumentujeme empirickými štúdiami, a navrhujeme zavedenie a širšiu implementáciu alternatívnych metód riešenia sporov ako prostriedkov na podporu rýchlosti a ekonomizáciu riešenia sporov, s cieľom odľahčiť súdy prispieť tak lepšiemu fungovaniu súdneho systému na podklade uvádzaných zásad. Práca analyzuje problematiku v širšom kontexte.

Kľúčové slová

rýchlosť, hospodárnosť, alternatívne metódy riešenia sporov

Abstract

This contribution deals with the issue of economical principle of judicial process and its expeditiousness. In introduction of our contribution, we define some of the issues. Further, we argue with empirical studies and propose implementation of alternative dispute resolution methods on broader basis within aim to deburden courts and to contribute to better functioning of judicial system at basis of presented principles. We analyse this issues in broader context.

Key words

expeditiousness, economy, alternative dispute resolution methods

Skôr než prejdeme k analýze problematiky zásady hospodárnosti a zásady prejednávania veci v primeranej lehote alebo konania bez zbytočných prietáhov, radi by sme venovali pozornosť islandskej ságe o upálenom Njalovi. Toto dielo opisuje príbeh Njala, veľmi úspešného mediátora, ktorý sa stal takým úspešným v riešení medziľudských sporov, že jeho konanie začalo ohrozovať mocenské štruktúry vrátane súdov v krajine.¹ Njal bol preto nezákonne upálený vo svojom dome.²

Z toho plynie poznatok, že napriek tomu, že jeho spoločensky prospešné konanie pomáhalo ľuďom mimosúdne riešiť spory, nepáčilo sa to mocným, za čo Njal zaplatil životom. Preto, lebo by došlo k strate moci nad životmi ľudí a rozhodovaní ich sporov. Už vtedy bolo možné vyhnúť sa súdnemu procesu jednoduchšou alternatívou.

Položme si otázku, aký reálny význam má široká paleta práv a oprávnení zakotvených v právnom poriadku, množstvo judikatúry, ak reálne nie je možné sa

¹ Deborah Hart responds to Anthony Grant's recent article on the courts versus mediation: Floating the dispute resolution boat, <http://www.nzlawyermagazine.co.nz/Archives/Issue186/186F1/tabid/4377/Default.aspx> (8.4.2013) <http://adr.com/adr4/mediation.htm> (8.4.2013)

² Ibid.

domôcť práva v primeranej lehote? Keď to, čo je napísané v skutočnosti nie je garantované, pripomína stav, ako keby to neplatilo. Aspoň nie v pravom zmysle slova. Alebo nie dostatočne. Akýkoľvek kvalitný právny poriadok alebo právna úprava, nezaobíde sa bez dodržania vyššie uvedených zásad, ktorých komplexné vyjadrenie dokáže znemožniť nastolenie spravodlivosti a poriadku do konfliktných situácií, medzi ktoré patria najmä právne spory.

Do akej miery môžeme hovoriť o efektívnosti právnej ochrany a vymožitelnosti práva? Aké záruky poskytuje právny systém jeho subjektom, sa preukáže v jeho vnímaní legitimacy a poskytovanie spravodlivosti, najmä, ak dokáže v primeranej lehote dodržať, to čo je napísané v jeho obsahu a ak dokáže fungovať tak, aby spoločenský prospech, ktorý má zabezpečovať alebo poskytovať bol do istej miery ekonomizovaný.

Poskytnutie ochrany, ktorá „sa nedeje“, platí aj pre prípady, keď sa tak neudeje dostatočne rýchlo. *Justicia Cunctator est Justicia Denego* (Pomalá spravodlivosť, žiadna spravodlivosť) hovorí stará latinská múdrosť.

Ak by sme chceli hľadať kauzalitu za problémov pomalého fungovania súdov, existuje viacero hypotéz, ktoré sú v tejto debate tvrdené, aj keď pri mnohých z argumentov, ktoré sú merateľné, absentuje argumentácia prameniaca z dôkazov tzv. „evidence based“. Argumentácia v oblasti politiky, ktorá by mala byť nastolená pre riešenie uvádzaných problémov za účelom naplnenia spomínaných zásad, by mala byť založená na dôkazoch, nie na tautológiách. Preto sa budeme snažiť podložiť naše tvrdenia štúdiami, ktoré sú dostatočne empirické, aj keď priznávame, že existujú argumenty, ktoré kvalitatívne nie je možné dostatočne spoľahlivo verifikovať alebo ich povaha nie je *apriori* testovateľná, napriek tomu je ich význam nepopierateľný a tieto esenciálne idey dokážu vyhrať nejednu právnu akademickú alebo politickú debatu. Je na zvážení čitateľa, čo pripustí ako relevantný, spoľahlivý a presvedčivý argument v tejto debate.

Jednou z intuitívne najlákavejších hypotéz je domnienka, že súdne systémy, ktoré sú pomalé potrebujú viac sudcov, ktorí by mali *per se* implikovať rast výkonnosti alebo produktivity súdnictva v následnom vyjadrení rýchlosti, pretože viac sudcov by malo *ceteris paribus* viesť lepšie spracovať nával agendy, čo by viedlo k odbremeneniu súdov, ktoré by mohli následne konať rýchlejšie a lepšie naplniť zásadu prejednaní vecí v primeranej lehote.

Ďalšou zo všeobecne známych a rozšírených domnienok je argument zložitého skutkového stavu, ktorý implikuje väčšiu spotrebu času na rozhodnutie daného sporu.

Ďalšou z hypotéz je potreba zvýšenia finančnej motivácie pre zvýšenie výkonnosti sudcov.

Ďalšou z hypotéz je to, čo by sme mohli opísať ako zakorenenú perцепciu, že bohatšie spoločnosti sú na tom so spravodlivosťou lepšie, vzhľadom na vyššiu dostupnosť zdrojov by mali mať aj rýchlejšie a kvalitnejšie súdy.

O tom, či tieto hypotézy platia alebo neplatia sa zmienime neskôr v tele tohto príspevku.

To, čo považujeme za ďalšiu dôležitú úvodnú otázku, ktorá sa týka zásady hospodárnosti súdneho konania, je otázka ekonomických nákladov. Všetci sme si

vedomí inštitútov, ktoré by mali zabráňovať odročovaniu pojednávania, keď sa nedostaví jedna zo strán alebo vytvárať motívy proti podobným druhom nehospodárnych konaní účastníkov. Na druhej strane, zásada hospodárnosti konania by mala byť vnímaná v širšom kontexte, nie iba individuálnych konaní, ale v systémovom pohľade na nákladnosť spravodlivosti alebo systémové prvky, ktoré zapríčiňujú to, či je dané konanie hospodárne alebo, či sa súdny systém riadi zásadou hospodárnosti a vykazuje jej dodržiavanie. Tiež nemôžeme konštatovať, že obmedzený súbor inštitútov dostatočne dobre vykresľuje to, aké motívy formujú sudcovské správanie, správanie účastníkov, ako funguje súdny systém, keď sa pozrieme na agregátne dáta. Na celkovú hospodárnosť pri riešení sporov a prístup k riešeniu sporov majú vplyv aj extralegálne veličiny. Extralegálne faktory majú vplyv aj na to, aké rýchle a hospodárne riešenie sporov v skutočnosti je, aj keď sa to na prvý pohľad nemusí javiť alebo môže pôsobiť kontraintuitívne.

V boji proti pomalému súdnictvu zastávame názor presadzovania alternatívneho riešenia sporov, pochopiteľne, bude sa potrebné zamerať aj na fungovanie a organizáciu súdnictva, keďže kauzalita tečie oboma smermi.

V ďalšej časti by sme svoju pozornosť venovali empirickému pohľadu na fungovanie právnych systémov.

Autori najnovšej štúdie o identifikácii determinantov výkonnosti súdnictva Stefan Voigt a Nora el Bialy (2012)³ sa venujú analýze uvedenej problematiky využívajúc dataset od Európskej komisie pre efektívnosť súdnictva (CEPEJ) obsahujúci detailné informácie o súdnych systémoch 47 členských krajín Rady Európy. Aj keď existovalo viacero štúdií, ktoré analyzovali výkonnosť súdnictva na úrovni krajín, je treba povedať, že tieto štúdie dokázali identifikovať podpriemerne výkonné súdy, sudcov alebo súdne dištrikty, nie identifikáciu faktorov v medzinárodnom porovnaní a následnú kvantifikáciu.

Výsledky tejto štúdie sú pozoruhodné a vnášajú lepší náhľad na reálne fungovanie súdnictva založené na dôkazoch, namiesto tvrdení, ktoré sa považujú za automaticky platné argumenty, dochádza k testovaniu týchto hypotéz. Autori tejto štúdie došli k nasledujúcim záverom:

1. Efektívnosť súdnictva nie je funkciou per capita dôchodku.

Znamená to, že nie je pravda, že súdy v bohatších krajinách sú automaticky efektívnejšie, ani rýchlejšie ani hospodárnejšie, ale že existuje značná variabilita výkonnosti/efektívnosti súdnictva pomedzi krajinami s rôznymi úrovňami dôchodkov.

Znamená to tiež, že aj chudobnejšie krajiny môžu mať rýchle a hospodárne súdnictvo. Nižšia ekonomická úroveň nie je argumentom, ktorý by vylučoval alebo obmedzoval efektívnosť súdnictva. To, ako efektívne súdnictvo funguje nie je funkciou HDP per capita.

Z tohto poznatku vyplýva aj záver vyvracajúci hypotézu, že spravodlivosť alebo dobre fungujúce súdnictvo si môže krajina dovoliť až po prekonaní istej

³ Voigt, Stefan and El Bialy, Nora, Identifying the Determinants of Judicial Performance: Taxpayers' Money Well Spent? (March 28, 2013). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2241224> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2241224>

ekonomickej úrovne. Môžeme tak konštatovať na základe štatistických „cross country“ porovnaní. Teda, že až za istým bodom ekonomického rozvoja je možné si dovoliť kvalitné a normálne fungujúce súdnictvo. Toto neplatí. Pretože výkonnosť súdnictva nezávisí od per capita HDP.

2. Efektívnosť súdnictva nie je funkciou rozpočtu súdu – ako taký, vyšší rozpočet nám nemôže „kúpiť“ efektívnejšie súdnictvo.

Tento poznatok vyvracia argument o tom, že „súdnictvo potrebuje viac sudcov“, aby sa zvýšila jeho výkonnosť. Zadováženie si väčšieho počtu sudcov empiricky nevedie k efektívnejšiemu súdnictvu. Ak čelí napríklad krajina pomalému súdnictvu, navrhovanie počtu sudcov nepredstavuje efektívnu cestu k zvýšeniu jeho výkonnosti.

3. efektívnosť súdnictva je negatívne – a veľmi robustne korelovaná s existenciou „judicial councils“, inými slovami, krajiny, ktoré ich nemajú, by ich nemali zavádzať, uvádzajú autori v závere svojej štúdie.

Položme si preto otázku, aké sú skutočné náklady pomalého a neehospodárneho poskytovania spravodlivosti.

Efektívna vymožiteľnosť záväzkov je kľúčom pre zahraničných investorov, ale aj bežných podnikateľov, ktorej zabezpečenie poskytuje účastníkom obchodnoprávných vzťahov právnu istotu, že v prípade porušenia ich práv im bude poskytnutá právna ochrana, ktorá dočielí ich vyriešenie v primeranej lehote.

V rôznych indexoch hodnotiacich podnikateľské prostredie (indexy ekonomickej slobody), či už index zostavuje Heritage foundation a Wall Street Journal, Fraser Institute alebo Freedomhouse alebo publikácia Doing business, ktorú vydáva World Bank a International Finance Corporation, berú do úvahy aj fungovanie právneho systému a menovite vymožiteľnosť práva.

Zásada prejednávania veci bez zbytočných prietáhov má zaručiť subjektom právnych vzťahov právnu istotu. Spory by mali byť prejedávané bez toho, aby neprimerane dlho zaťažovali subjekty pocitom právnej neistoty a nekomplikovali tak ich život a ďalšie fungovanie. Najlepšie je, keď takýto stav trvá čo najmenej, keď dokáže právny systém generovať predvídateľné rozhodnutia a nezaťažuje subjekty právnymi rizikami a umožňuje im fungovať v transparentnom prostredí, kde je plnenie svojich záväzkov vynútiteľné.

V posledných dekádach dochádza v medzinárodnom prostredí k zmene situácie pri riešení sporov. Hovorí sa aj o litigačnej explózii (preťaženie súdov súdnou agendou má za následok predĺženie dĺžky trvania súdneho konania), čo viedlo k hľadaniu efektívnejších ciest k riešeniu sporov. Litigácia alebo súdny proces je vo svojej podstate striktné formálny, rigidný a detailne upravený, málo flexibilný a berie do úvahy hlavne právne aspekty. Je aj značne časovo nákladný. Snahy k zníženiu nákladov riešenia sporov popri relatívne drahom súdnom konaní vytvorili prostredie, v ktorom sa začína uvažovať o mediácii, arbitrážnom konaní, med-arb, med-arb med, early evaluation, dispute review boards, konciliácii a iných metódach, ktoré by prekonal neehospodárnosť a pomalosť súdneho procesu.

Pochopiteľne, súdy, ktoré sú zamestnané veľkým množstvom prípadov musia konzumovať viac ekonomických zdrojov, ako v prípadoch, keby sme žili vo viac harmonickej spoločnosti, ktorá by hľadala menej silové riešenia sporov.

Hovorí sa o litigačnej mentalite. Tá indukuje vyššie spoločenské náklady, pri vyššej miere litigačných sentimentov ako v prípade iných, neformálnejších ciest riešenia sporov. A ak dokáže spoločnosť fungovať lepšie pri nižších nákladoch, bolo by rozumné zaoberať sa práve alternatívnymi metódami riešenia sporov, ktoré by neprospeľi iba stranám, ale aj súdnictvu.

Pre lepšiu ilustráciu vlastností metód alternatívneho riešenia sporov, je treba dodať, že alternatívne metódy riešenia sporov nie sú iba lacnejšie, rýchlejšie, ale aj vysoko úspešné v riešení sporov. Podľa štatistík na súboroch dát, ktoré boli získané z prípadov, ktoré sa dostali pred mediátorov, je možné pozorovať vysokú úspešnosť v mimosúdnom urovnaní sporov. Percentuálne sa pohybuje na úrovni okolo 80% ⁴. 80% prípadov, ktorými sa mediátor zaoberá je možné vyriešiť bez súdneho konania, pričom s navrhnutými riešeniami súhlasia obidve strany. Pri takejto vysokej úspešnosti mediácie je vhodné uvažovať o mediácii ako o jednej z prvých volieb riešenia sporov a o súdnom konaní ako o poslednej možnosti riešenia sporov, nie ako o prvej. Tieto slová nie sú iba prázdny konštatovaniami, ale úspešnosť alternatívnych metód riešenia sporov vo všeobecnosti je demonštrovateľná na tvrdých dátach.

Vzhľadom na vysokú úspešnosť riešenia alternatívnych metód riešenia sporov (aj mediácie) je vhodné uvažovať o širšej implementácii politik alternatívneho riešenia sporov, aby došlo k dlhodobému zníženiu zaťaženia súdov. To by malo prispieť k zvýšeniu rýchlosti súdneho konania.

Je treba si uvedomiť, že súdny proces je striktné formálny, drahý, pomalý a málo flexibilný v porovnaní s inými metódami. Existuje množstvo literatúry a štúdií dokumentujúcich tento fakt. V mnohých prípadoch nie súdne konanie je vhodným spôsobom riešenia vzniknutého sporu. Má to viacero dôvodov. Napriek tomu je nadmerne používané a vnímané ako jediný spôsob riešenia sporov.

Dôležitou vlastnosťou metód alternatívneho riešenia sporov je práve ich cena. Pri porovnaní nákladnosti je očividné, že cena, najmä pri mediácii je zlomková oproti nákladom súdneho konania.

Ak chceme realizovať zásadu hospodárnosti, je potrebné uvažovať aj o tom, či neexistujú substitúty, ktoré sú hospodárnejšie. Nejedná sa o substitút v pravom slova zmysle, nemáme na mysli substitút práva na spravodlivý proces ani na prístup k súdu, ale na termín v zmysle substitútu, ktorý by efektívnejšie spracoval spory a dokázal generovať pre strany prijateľné riešenia a substituovať dobrovoľnú voľbu súdneho konania dobrovoľnou voľbou mediácie ako spôsobu riešenia sporov.

⁴ Pozri napríklad: <http://www.iccwbo.org/Products-and-Services/Arbitration-and-ADR/ADR/ADR-Proceedings/ADR-Statistics/> (8.4.2013)
<http://www.reddycharlton.ie/news-and-publications/single-view/article/mediation-a-form-of-effective-dispute-resolution-and-conflict-management?cHash=1b41894ef54121a96c532796f389a8e2> (8.4.2013)
<http://bostonlawcollaborative.com/blc/resources/useful-information-about-dispute-resolution.html> (8.4.2013)

Ide o to, akú politiku zvolíme pri boji v probléme s preťaženými súdmi. Tento spôsob sa javí ako konštruktívny a empiricky fungujúci, aj keď je potrebné poznamenať, že situácia je zložitejšia.

To, či budeme mať rýchlejšie súdy nezávisí iba od toho, ako funguje súd vo vnútri, ale aj ako spoločnosť pristupuje k riešeniu sporov. Litigačná mentalita bude generovať vyššie objemy podaní na súd, zatiaľ čo konštruktívna mentalita alternatívneho riešenia sporov by mala generovať menej podaní, šetriť tak súdom čas a klientom peniaze, rovnako ako aj spoločenské náklady na prejednávanie sporov, ktoré sa mohli vyriešiť inak ako súdnou cestou k spokojnosti obidvoch strán.

K tomu je potrebné doložiť argument, ak dôjde k zlyhaniu spôsobu riešenia sporu prostredníctvom alternatívnych metód riešenia sporov, stále existuje ultimátna voľba súdnej cesty ako riešenia sporu.

Teda subjekt, využívajúci alternatívne metódy riešenia sporov s vysokou pravdepodobnosťou môže len získať. To, čo vnímame ako chybné je litigačná mentalita, ktorá kladie na prvé miesto práve súdnu cestu a nie iné snahy o vyriešenie sporu ktoré sú rýchlejšie a efektívnejšie. Takéto správanie strán sporu vedie k tomu, že automaticky dochádza k nadmernému množstvu podaní, čo konzumuje čas a preťažuje súdy.

Racionálne by bolo teda upriamiť snahy a pozornosť na mediáciu ako na prvý spôsob riešenia sporov. Menej prípadov by sa dostalo pred súd (uvedená 80% úspešnosť ako sito proti iniciácii súdneho konania) a stálo by to neporovnateľne menej, čo by ušetrilo značné náklady spoločnosti a poskytlo viac benefitov aj stranám sporu aj spoločnosti. Menej prípadov pred súdmi znamená odčerpanie ich agendy a ich odľahčenie. Preťaženosť súdov je problém, pretože znemožňuje naplnenie zásady na prejednanie veci bez zbytočných prietáhov a redukuje tak právnu istotu strán počas dlhšej doby čakania na výsledok sporu.

Je treba poznamenať, že symbiotický vzťah, kedy je možné viac nákladné spôsoby riešenia sporov substituovať dobrovoľnou voľbou alternatívnych metód riešenia sporov bude fungovať za súčasného zlepšenia fungovania súdov a bude sa kumulovať. Ak súdy ako také podstatne zlyhávajú vo reálnom dodržaní zásady na prejednanie veci v primeranej lehote, poskytujú tým signál, že sa oplatí neplniť si záväzky alebo nečestne konať, pretože sa s tým reálne nič neudeje. Strach z potrestania je oslabený, a riziká z vykonávania transakcií v spoločnosti sa zvyšia, pretože je jasné, že mnohým sa neoplatí plniť, vedia o tom, takže sa tak pravdepodobne budú správať.

Preto by príspevok k odbremeneniu súdov od ich rozsiahlej agendy nebol taký signifikantný, ak by sa súčasne neriešilo fungovanie súdov a iné kroky k zlepšeniu súčasného stavu. Aj keď mediácia a iné alternatívne spôsoby riešenia sporov ako aj arbitráž, by v dlhodobejšom horizonte mali prispieť k zníženiu objemu podaní a aj prispievajú, súčasné zlepšenie rýchlosti konania súdov by indikovalo, že za svoje nečestné správanie alebo neplnenie záväzkov neostane v takom stave, v akom je, ale že bude možné, čím by sa celý proces urýchlil. Aj keď cena súdneho konania sama o sebe poskytuje dostatočné motívy stranám sporu, ktoré sa môžu vyhnúť nákladnému riešeniu sporu.

Ak existujú alternatívy ku klasickému súdnemu procesu, ich atribúty poukazujú na rýchlosť a nenákladnosť, odčerpanie značného množstva prípadov by dokázalo súdnemu systému odľahčiť agendu, aby sa pred súd dostávali naozaj iba spory, kde iné snahy o vyriešenie sporu zlyhali.

Pred súd by sa mali dostať iba spory, ktoré sa nepodarilo riešiť inak, nie všetky spory. Niektoré spory sa nepodarí vyriešiť inak, ale to neplatí ani pre všetky ani pre podstatnú väčšinu sporov.

alternatívne metódy riešenia sporov umožňujú benefitovať obidvom stranám. V prvom rade sú lacnejšie. A v druhom rade existuje vždy riziko prehratia sporu, napriek tomu, že strany sú často krát presvedčené o svojej pravde, vytriezvenie z vlastnej zaujatosti a obmedzeného pohľadu na vec je často krát bolestivejšie ako benefity z vyjednávania pri alternatívnych metódach riešenia sporov. Riziko prehratia sporu násobené očakávanými nákladmi nám dáva váhu na hodnotu, ktorú môžeme očakávať pri výsledku sporu.

Zo sociologického hľadiska, litigačná mentalita zakorenená v nedostatku komunikácie a percepcie, že súdne riešenie sporov je jediná možnosť alebo prvá možnosť alebo možnosť per se, že iba „to, čo je na papieri“ má váhu, akési túžby po súdnom rozhodnutí alebo víťazstve naproti snahe o produkovanie vzájomne výhodných riešení pri nižších nákladoch a rýchlejšom konaní nabáda k zvažovaniu súčasného *statu quo* a perspektívy smerovania ďalšej politiky pri snahe o odbremenenie súdov, riešenia ich preťažnosti a pomalého rozhodovania.

Je treba však poznamenať, že aj v kolíske ADR, v USA, nedochádzalo k implementácii týchto metód ihneď ale postupne, a že ich proliferácia do efektívneho stavu vyžadovala niekoľko dekád⁵. Existovalo viacero formálnych, ale aj neformálnych bariér k efektívnej implementácii týchto postupov. A pri snahe o zmenu alebo zlepšenie systému sa vždy vyskytnú problémy, ktoré je potrebné súbežne riešiť. Je preto potrebné si uvedomiť, že táto cesta je dlhá, ale prináša svoje ovocie.

Aj keď je otázne, či arbitrážne konanie ako také patrí k alternatívnym metódam riešenia sporov, keďže produkuje záväzné rozhodnutia, ide o menej formálne, viac flexibilné, a vo väčšine prípadov menej nákladné konanie. Arbitrážne konanie je iné ako súdne, preto sa zvykne zaradzovať medzi alternatívne metódy riešenia sporov. Arbitráž poskytuje stranám širokú autonómiu pri voľbe rozhodcov a vyznačuje sa špecializáciou rozhodcovských súdov. Špecializovaní rozhodcovia lepšie rozumejú faktickým otázkam a preto je lepšie, keď spory, v ktorých ide o viac technické alebo iné faktické otázky prejednávajú rozhodcovské sudy, keďže klasické sudy sa špecializujú primárne na problémy viac právnej povahy a menej faktickej povahy. Okrem toho je možné kombinovať arbitráž s mediáciou, je možné rozhodovať spory *ex aequo et bono*, keď strany výslovne súhlasia, čo klasické súdne konanie neumožňuje. Podstata rozhodcovského konania je neverejná, čo dáva stranám väčšie garancie súkromia

⁵ Stone, Katherine V.W., Alternative Dispute Resolution. *ENCYCLOPEDIA OF LEGAL HISTORY*, Stan Katz, ed., Oxford University Press. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=631346>

ohľadom ich sporov, vzhľadom na vyššiu flexibilitu konania je konanie kratšie a aj menej nákladné (až na niektoré ojedinelé prípady, keď môže byť rovnako drahé ako súdne konanie). Možnou nevýhodou je obmedzené súdne preskúmanie a teda rozsah opravných prostriedkov, je však treba poznamenať, že toto rozhodnutie je výsledkom autonómie strán.

Po druhé, ako už bolo uvedené skôr, súdne konanie nie je jediným a už vôbec nie najlepším a najvhodnejším možným riešením sporov. Aj keď arbitráž, mediácia alebo alternatívne metódy riešenia sporov nie sú panaceou, dokážu lepšie uspokojiť špecifické potreby strán sporu a tak docieľiť ich spokojnosť. Súd rozhoduje o právach a povinnostiach, stranám sporu však k spokojnosti často krát nechýba priznanie práva a povinnosti, ale skôr kompromis, ktorý je možné dosiahnuť mimosúdne, pri nižších nákladoch a neformálnejšej atmosfére. Táto flexibilita súdnemu konaniu chýba, pretože flexibilné vyjednávanie nie je jeho cieľom ani náplňou. Nadmerné používanie litigácie pri riešení sporov nie je preto dobrou voľbou, a súdy sú často krát zaťažované prípadmi, ktorých skutočné jadro problému leží niekde inde a dá sa dosiahnuť aj inak.

Prevažná väčšina ďalších metód riešenia sporov je nezáväzných (non binding), neprodukujú záväzné rozhodnutia a spoliehajú sa neformálne hodnotenia, prácu so stranami sporu, zaoberajú sa faktickými otázkami alebo pracujú s emóciami, ktoré klasické súdne konanie neberie do úvahy. Alternatívne metódy riešenia sporov sa tak zakladajú na väčšom porozumení stranám, ktoré vo svojej podstate súdne konanie ani nepotrebujú. Môžeme to povedať na základe vysokých „settlement rates“ teda percent vyriešených sporov.

Tieto demonštrujú veľmi hospodárne nakladanie s ekonomickými zdrojmi, nakoľko ich šetria a vo väčšine prípadov k súdnemu konaniu ani nedochádza, preto sme toho názoru, že každá politika presadzujúca zásadu hospodárnosti a rýchlosti v súdnictve by mala v sebe obsahovať aj rozširovanie alternatívnych mimosúdnych metód riešenia sporov, čo by značne ušetrilo zdroje a odbremenilo súdy. Ekonomizácia fungovania súdnictva a priestor na zvyšovanie jeho rýchlosti spočíva podľa nášho názoru práve v alternatívnych metódach riešenia sporov, ktoré sú podľa niektorých extralegálnymi elementmi, podľa nášho názoru nevyhnutnou súčasťou každého holistického prístupu k snahe skutočne zabezpečiť rýchlosť konania a taktiež jeho hospodárnosť v kontexte obsahu a významu uvedených zásad súdneho konania a prispieť tak k efektívnemu a reálnemu poskytovaniu spravodlivosti v každej krajine.

K tomu je potrebné doplniť, že pomalé súdy pravdepodobne majú aj ďalšie možné mimoprávne alebo protiprávne dôsledky. Pri pomalom súdnictve je jednoduchšie účelovo zdržiavať priebeh sporov, ktoré sú charakterizovaní klientelizmom a korupciou.

Záverom by sme chceli povedať, že politika, ktorá by mala zaručiť zásadu hospodárnosti a zásadu prejedania vecí bez zbytočných prieťahov, tak aby došlo k zlepšeniu súčasného stavu, bude potrebné implementovať v najširšej možnej miere najmä mediáciu, ale aj iné metódy alternatívneho riešenia sporov, vytvoriť ľudský kapitál, sociálnu infraštruktúru a zmeniť percepcie a vžitú vzory myslenia v našom právnom poriadku, týkajúce sa voľby metód riešenia sporov a spoliehať sa viac na

mimoprávne a efektívne elementy. Tieto ciele sú náročné, ale je potrebné, aby došlo k súladu a k viac harmonickejšim a menej autoritatívnemu pristupovaniu k riešeniu sporov. Popri tom bude nutné pristúpiť aj k ďalším samostatným krokom, ktoré by zvýšili rýchlosť súdneho konania, aby existovali garancie, že ak zlyhajú menej formálne metódy riešenia sporov, stále bude existovať posledná možnosť súdneho konania, ktoré splní svoj účel a bude vychádzať aj z uvádzaných zásad. V našej právnej kultúre civilného právneho systému, ktorá je viac zvyknutá na formálne riešenie sporov a formálnejšiu úpravu oproti common law krajinám, sú tieto metódy buď nedostatočne implementované, pretože prešla krátka doba alebo nie je záujem o riešenie preťaženého súdnictva aktívnejšie touto cestou alebo sú tieto metódy podceňované a viac ako na argument ekonomický a argument rýchlosti a právnej istoty sa spoliehame na autoritatívny silový argument, ktorý koniec koncov vedie k pretrvávaniu litigačnej mentality a preťažovaniu súdnictva. Zmena vzorov správania a percepcií subjektov v našom právnom poriadku bude vyžadovať dlhú dobu. Alternatívne metódy riešenia sporov by mali byť vyskúšané, aj keby boli o niekoľko percent menej účinné ako v zahraničí, stále sa oplatí ich vyskúšať, keďže ušetrené zdroje niekoľkonásobne prevýšia náklady. Empirické fungovanie alternatívnych metód riešenia sporov však potvrdzuje ich úspešnosť, o čom svedčí široké používanie v rôznych druhov sporov, cez pozemkové, cez korporátne a záväzkové a mnohé ďalšie. Vzhľadom na uvedenú štúdiu spomínanú v širších súvislostiach v tomto texte, bude potrebné zaoberať sa organizáciou a výkonnosťou súdnictva a sudcov a ďalšími behaviorálnymi charakteristikami, ktoré by prostredníctvom nastolených pravidiel dokázali zvýšiť výkonnosť súdnictva, zvýšiť jeho efektívnosť v rozhodovaní sporov a naplniť tak predkladané zásady.

Ing. Mgr. František Lipták
interný doktorand na Katedre obchodného a hospodárskeho práva
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Použitá literatúra

1. Voigt, Stefan and El Bialy, Nora, Identifying the Determinants of Judicial Performance: Taxpayers' Money Well Spent? (March 28, 2013). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2241224> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2241224>
2. Stone, Katherine V.W., Alternative Dispute Resolution. *ENCYCLOPEDIA OF LEGAL HISTORY*, Stan Katz, ed., Oxford University Press. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=631346>
3. Deborah Hart responds to Anthony Grant's recent article on the courts versus mediation: Floating the dispute resolution boat,
4. <http://www.nzlawyermagazine.co.nz/Archives/Issue186/186F1/tabid/4377/Default.aspx> (8.4.2013)
5. <http://www.iccwbo.org/Products-and-Services/Arbitration-and-ADR/ADR/ADR-Proceedings/ADR-Statistics/> (8.4.2013)

6. <http://www.reddycharlton.ie/news-and-publications/single-view/article/mediation-a-form-of-effective-dispute-resolution-and-conflict-management?cHash=1b41894ef54121a96c532796f389a8e2> (8.4.2013)
7. <http://bostonlawcollaborative.com/blc/resources/useful-information-about-dispute-resolution.html> (8.4.2013)
8. <http://adrr.com/adr4/mediation.htm> (8.4.2013)

III. Základné zásady v teórii práva a v medzinárodnom práve

Inštitút mimoriadneho dovolania vo svetle judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva

Lucia Belková

Abstrakt

V predloženej práci sa autor snaží priblížiť postoj Európskeho súdu pre ľudské práva k mimoriadnemu dovolaniu ako takému, a to na pozadí rozhodnutí v prípadoch, v ktorých sa zaoberal inštitútmi porovnateľnými s mimoriadnym dovolaním podľa slovenského právneho poriadku. Ponúka tiež náhľad do úpravy mimoriadnych opravných prostriedkov podľa slovenského práva a v prípade dovolania a mimoriadneho dovolania upriamuje pozornosť na duplicitu ich úprav, ako na možný dôvod pre upustenie od jedného z nich.

Kľúčové slová

Mimoriadne dovolanie, Európsky súd pre ľudské práva, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, princíp právnej istoty.

Abstract

In this article the author attempts to illustrate the position of the European court of human rights towards the supervisory review as such on background of its own decisions in cases in which it dealt with the means of extraordinary remedies comparable to that of Slovak supervisory review. The author also offers an insight into Slovak means of extraordinary remedies and their legal regulation which is to a certain degree duplicate and which can serve as another possible reason for abolition of one of them.

Keywords

Supervisory review, European court of human rights, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, the principle of legal certainty.

1. Úvod

Marec roku 2013 sa niesol v duchu zverejnenia dlhoočakávaného Návrhu legislatívneho zámeru rekodifikácie civilného práva procesného (ďalej aj ako „návrh legislatívneho zámeru“ a „návrh“), na ktorom rekodifikačná komisia pod záštitou Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky pracovala takmer rok a ktorý mal priniesť najmä zefektívnenie a zrýchlenie súdneho konania. Jedna z najmarkantnejších zmien, ktoré návrh legislatívneho zámeru prináša sa týka inštitútu mimoriadneho dovolania. Medzi východiskami návrhu je komisiou konštatovaná potreba zosúladenia civilného procesu s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej aj ako „Dohovor“ a „Európsky

dohovor“¹) a konštantnou judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej aj ako „Súd“), v dôsledku čoho sa navrhuje odstránenie mimoriadneho dovolania zo systému opravných prostriedkov. V návrhu legislatívneho zámeru sa uvádza, že *„týmto krokom sa reflektuje judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva, považujúca mimoriadne dovolanie za redundantný prvok, nesúladiť s Európskym dohovorem“*.¹

2. Mimoriadne dovolanie z pohľadu judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva

2.1 Prípady negatívnej reakcie

Súd skutočne v rámci svojej rozhodovacej činnosti mnohokrát dospel k záveru, že mimoriadny opravný prostriedok, resp. jeho aplikácia vnútroštátnym súdom bola v rozpore s článkom 6 Dohovoru, z ktorého okrem iného vyplýva princíp právnej istoty. Prípady, v ktorých Súd takto rozhodol, resp. dôvody z ktorých v nich takto rozhodol by sa dali rozdeliť do nasledovných skupín:

1. k zrušeniu právoplatného a vykonateľného rozhodnutia vnútroštátneho súdu došlo na základe procesného úkonu osoby odlišnej od účastníka konania;

2. k nariadeniu opätovného preskúmania veci došlo výlučne z dôvodu existencie odlišného právneho posúdenia veci.

2.1.1 Zrušenie právoplatného rozhodnutia súdu na základe procesného úkonu osoby odlišnej od účastníka konania

V tejto súvislosti je namieste spomenúť rozhodnutie Súdu vo veci *Brumărescu proti Rumunsku*². Išlo o prípad znárodnenia súkromného majetku, patriaceho rodičom sťažovateľa, na základe vyhlášky a následnej snahy o jeho reštitúciu. Sťažovateľ znárodnenie napadol pred vnútroštátnym súdom, ktorý následne rozhodol, že vyhláška bola v danom prípade aplikovaná nesprávne, a že k znárodneniu nemalo vôbec dôjsť. Toto rozhodnutie sa stalo právoplatným a vykonateľným. Generálny prokurátor však požiadal najvyšší súd, aby dané rozhodnutie zrušil, a to z toho dôvodu, že prvostupňový súd preskúmaním aplikácie vyhlášky prekročil svoju právomoc. Najvyšší súd mal za to, že prvostupňový súd skutočne svoju právomoc prekročil, nakoľko posúdenie zákonnosti znárodnenia bolo na parlamente a rozhodnutie zrušil. Európsky súd pre ľudské práva pri posudzovaní sťažnosti konštatoval, že článok 6 Dohovoru musí byť interpretovaný v zmysle jeho preambuly, ktorá okrem iného deklaruje, že princíp právneho štátu je súčasťou spoločného dedičstva zmluvných štátov Dohovoru. Jedným z fundamentálnych aspektov právneho štátu je princíp právnej istoty, ktorý okrem iného vyžaduje, aby v prípade, že súd s konečnou platnosťou vec rozhodol, toto rozhodnutie nebolo spochybňované.³ V predmetnom prípade

¹ Návrh legislatívneho zámeru rekodifikácie civilného práva procesného. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2013. S. 36.

² Rozhodnutie vo veci *Brumărescu proti Rumunsku* (z 28. októbra 1999 týkajúce sa sťažnosti č. 28342/95).

³ Rozhodnutie vo veci *Brumărescu proti Rumunsku* (z 28. októbra 1999 týkajúce sa sťažnosti č. 28342/95). § 61.

Súd konštatoval, že v rozhodnom čase rumunský generálny prokurátor, ktorý nebol účastníkom konania pred prvostupňovým vnútroštátnym súdom, mal v súlade s ustanovením § 330 rumunského civilného procesného poriadku či už z vlastnej iniciatívy alebo na podnet ministra spravodlivosti, právo požiadať najvyšší súd o zrušenie akéhokoľvek konečného súdneho rozhodnutia, a to bez časového obmedzenia. Súd mal v tomto prípade za to, že tým, že najvyšší súd umožnil generálnemu prokurátorovi predmetný opravný prostriedok v zmysle tohto zákonného oprávnenia podať, došlo k zosmiešneniu celého súdneho konania, ústiaceho do vydania konečného rozhodnutia. Poznamenal tiež, že aplikovaním ustanovenia § 330 týmto spôsobom najvyšší súd porušil princíp právnej istoty.⁴ Z dikcie tohto rozhodnutia sa dá usúdiť, že na úprave mimoriadneho dovolania podľa rumunského civilného procesného poriadku Súdu prekázali najmä nasledujúce prvky:

- možnosť napadnúť právoplatné a záväzné rozhodnutie
- v zmysle vnútroštátneho práva prístupná výlučne úradnej osobe
- bez časového obmedzenia

Súd potvrdil toto stanovisko v rozhodnutí vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku⁵, a to aj napriek tomu, že sa medzičasom znenie § 330 rumunského civilného procesného kódexu zmenilo, a to tak, že možnosť generálneho prokurátora podať mimoriadny opravný prostriedok (mimoriadne dovolanie) bola ohraničená lehotou jedného roka. Podľa Súdu tento inštitút stále narušal princíp právnej istoty. Ani časové obmedzenie podľa neho existenciu takéhoto inštitútu dostatočne neospravedlňuje.⁶

Rumunsko v dôsledku citovaných rozhodnutí od predmetnej právnej úpravy úplne upustilo a § 330 civilného procesného kódexu bol zrušený.⁷

Súd sa postavil negatívne aj k prípadom, kedy došlo ku zrušeniu konečného vnútroštátneho rozhodnutia síce na základe procesného úkonu osoby odlišnej od účastníka konania, ale na podnet účastníka konania. Ako príklad môže poslúžiť rozhodnutie Súdu vo veci Tripon proti Rumunsku (č. 1)⁸. Sťažovateľ v tomto prípade namietal porušenie jeho práva na spravodlivý súdny proces v dôsledku toho, že konečné rozhodnutie vydané odvolacím súdom v Bukurešti bolo zrušené a zmenené prostredníctvom mimoriadneho opravného prostriedku. Rumunská vláda v rámci svojej obhajoby uviedla, že predmetný prípad musí byť

⁴ Tamtiež. § 62.

⁵ Rozhodnutie vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku (z 1. decembra 2005 týkajúce sa sťažnosti č. 22687/03).

⁶ Rozhodnutie vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku (z 1. decembra 2005 týkajúce sa sťažnosti č. 22687/03), § 36.

⁷ Článok 6 Dohovoru – mimoriadne dovolanie sumár judikatúry ESĽP. Dostupné na internete: <<http://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-sudny-poriadok/Materialy-Rekodifikacnej-komisie/Judikatura/Uvod.aspx>>.

⁸ Rozhodnutie vo veci Tripon proti Rumunsku (z 23. septembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 36942/03).

dostatočne odlišený od prípadu Brumărescu proti Rumunsku⁹ a SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku¹⁰, v ktorých Súd konštatoval, že v dôsledku rovnakého mimoriadneho opravného prostriedku došlo k porušeniu práva na spravodlivý súdny proces sťažovateľov. Hlavný rozdiel podľa nej spočíval v tom, že v predmetnom prípade generálny prokurátor nekonal z vlastnej iniciatívy, ale na podnet jedného z účastníkov konania. Okrem toho zdôraznila skutočnosť, že v tomto prípade išlo o spor čisto súkromnej povahy a všetci účastníci mali rovnaké právo obrátiť sa na generálneho prokurátora so žiadosťou o preskúmanie konečného rozhodnutia. Podľa vlády bolo konečné rozhodnutie odvolacieho súdu zrušené z dôvodu nápravy pochybení súdu a porušení zákona. Vláda tiež Súd informovala o tom, že predmetný inštitút bol vyňatý z občianskeho procesného kódexu. Súd s odvolaním sa na skoršie rozhodnutia vo veciach Brumărescu proti Rumunsku¹¹ a SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku¹² znovu potvrdil, že mimoriadny opravný prostriedok v podobe, v akej bol napadnutý aj v predmetnom prípade porušuje princíp právnej istoty tým, že závisí od procesného úkonu generálneho prokurátora a tým, že najvyšší súd návrh v týchto prípadoch prijal, celé súdne konanie, ktoré predchádzalo napadnutému konečnému rozhodnutiu, predstavujúcemu res iudicata a ktoré bolo navyše vykonané, znepotrební. Súd tiež skonštatoval, že zásah generálneho prokurátora do sporu čisto súkromnoprávnej povahy nutno považovať za priťažujúcu okolnosť. Rovnako neprijal argument vlády, že tým, že možnosť požiadať generálneho prokurátora o intervenciu mali obidve strany sporu, nedošlo k porušeniu práva podľa článku 6 Dohovoru. Súd mal naopak za to, že napriek tomu, že o jeho zásah žiadal účastník konania, pristúpenie k mimoriadnemu dovolaniu bolo výlučne na posúdení generálneho prokurátora.¹³ Z týchto dôvodov v spojení s ďalšími, ktoré načrtnem v nasledujúcej kategórii Súd rozhodol, že došlo k porušeniu sťažovateľových práv, vyplývajúcich z článku 6 Dohovoru.

2.1.2 Nariadenie opätovného preskúmania veci výlučne z dôvodu existencie odlišného právneho posúdenia

Ako už bolo naznačené, rozhodnutie Súdu vo veci Tripon proti Rumunsku (č.1) poslúži ako dobrý príklad aj v tejto kategórii. Súd v ňom totiž skonštatoval, že žiadna zo strán sporu nebola oprávnená žiadať preskúmanie konečného a záväzného rozhodnutia výlučne pre účely nového pojednávania a opätovného

⁹ Rozhodnutie vo veci Brumărescu proti Rumunsku (z 28. októbra 1999 týkajúce sa sťažnosti č. 28342/95).

¹⁰ Rozhodnutie vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku (z 1. decembra 2005 týkajúce sa sťažnosti č. 22687/03).

¹¹ Rozhodnutie vo veci Brumărescu proti Rumunsku (z 28. októbra 1999 týkajúce sa sťažnosti č. 28342/95).

¹² Rozhodnutie vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku (z 1. decembra 2005 týkajúce sa sťažnosti č. 22687/03).

¹³ Rozhodnutie vo veci Tripon proti Rumunsku (z 23. septembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 36942/03), § 28.

posúdenia skutkového stavu veci. Zmyslom mimoriadneho opravného prostriedku je podľa neho napraviť závažné procesné pochybenia súdu a nie iniciovať nové dokazovanie. Podľa Súdu samotná existencia dvoch odlišných právnych názorov na danú vec neopodstatňuje znovoposúdenie veci. Odklon od tohto princípu je prípustný iba v prípade existencie okolností závažného charakteru.¹⁴ Súd rozhodol, že v rámci konania pred vnútroštátnymi súdmi došlo práve k vyššie spomínanej situácii. Najvyšší súd mimoriadny opravný prostriedok najprv v dôsledku odlišného právneho názoru na vec pripustil a následne pristúpil k opätovnému posúdeniu skutkového stavu a rozhodného práva.

V rozhodnutí vo veci Stere a ostatní proti Rumunsku Súd zašiel ešte ďalej, keď konštatoval, že ak by účastník konania napádal konečné rozhodnutie vnútroštátneho súdu výlučne za účelom dosiahnutia nového posúdenia veci, a ak by bolo toto konečné rozhodnutie z tohto dôvodu zrušené, došlo by tým k narušeniu prostredia právnej istoty, čo by následne mohlo viesť k strate dôvery občanov v právny štát.¹⁵

2.2 Prípady pozitívneho prijatia mimoriadneho dovolania Európskym súdom pre ľudské práva

Nie vždy sa Súd postavil k mimoriadnemu dovolaniu kriticky. V rozhodnutí vo veci Abdullayev proti Rusku¹⁶ skonštatoval, že za účelom udržania právnej istoty, implicitne zahrnutej v čl. 6 Dohovoru, by konečné rozsudky, vo všeobecnosti, mali zostať „nedotknuté“. K ich zrušeniu by malo dochádzať iba za účelom nápravy zásadných väd. Dôležité je teda nájsť odpoveď na otázku – kedy ide o zásadnú vadu, opodstatňujúcu pristúpenie k mimoriadnemu dovolaniu?

V princípe sa dá doterajšia prax Súdu zhrnúť nasledovne. Opodstatnenosť použitia mimoriadneho opravného prostriedku za účelom zrušenia súdneho rozhodnutia a prípustnosť odklonu od zachovania princípu právnej istoty bola Súdom uznaná v prípadoch, kedy v priebehu vnútroštátneho konania došlo k závažným procesným pochybeniam konajúcich súdov, t. j. k vadám konania.

Ako príklad závažných procesných pochybení konajúcich vnútroštátnych súdov možno uviesť rozhodnutia Súdu vo veciach Protsenko proti Rusku¹⁷ a Tishkevich proti Rusku¹⁸. Za účelom ilustrácie závažných procesných pochybení rozoberieme konkrétne prípady detailnejšie.

¹⁴ Tamtiež, § 26.

¹⁵ Rozhodnutie vo veci Stere a ostatní proti Rumunsku (z 23. februára 2006 týkajúce sa sťažnosti č. 25632/02), § 53.

¹⁶ Rozhodnutie vo veci Abdullayev proti Rusku (z 11. februára 2010 týkajúce sa sťažnosti č. 11227/05), § 19.

¹⁷ Rozhodnutie vo veci Protsenko proti Rusku (z 31. júla 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 13151/04).

¹⁸ Rozhodnutie vo veci Tishkevich proti Rusku (z 4. decembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 2202/05).

2.2.1 Protsenko proti Rusku¹⁹

V roku 2003 kúpila sťažovateľka od súkromnej spoločnosti rekreačné centrum. Chatky stáli na parcele, patriacej poľnohospodárskemu družstvu. Sťažovateľka požiadala príslušný registračný úrad o prevod vlastníckeho práva zo spoločnosti na jej osobu. Jej žiadosť však bola odmietnutá, nakoľko súkromná spoločnosť, od ktorej centrum kúpila nemalo vlastnícke právo správne zaregistrované a vzhľadom na túto skutočnosť spoločnosť nemohla toto právo na sťažovateľku previesť.

Sťažovateľka podala na príslušný okresný súd žalobu na uznanie jej vlastníckeho práva. Súd jej žalobe vyhovel. Voči rozhodnutiu nebol podaný žiadny opravný prostriedok a tento sa stal právoplatným a vykonateľným. Následne registračný úrad zaregistroval sťažovateľkine vlastnícke právo k rekreačnému centru.

Ešte v tom istom roku podalo poľnohospodárske družstvo, na ktorého pozemku centrum stálo mimoriadny opravný prostriedok voči právoplatnému rozhodnutiu, ktorým bolo uznané sťažovateľkine vlastnícke právo k centru, a to z dôvodu nedôvodnosti tohto rozhodnutia. Malo za to, že aj napriek tomu že družstvo malo vlastnilo predmetný pozemok, nebolo do rozbehnutého súdneho konania prizvané a pri rozhodovaní v danej veci súd nezohľadnil jeho záujmy. Prezídium príslušného krajského súdu, ktoré malo vo veci mimoriadneho opravného prostriedku rozhodnúť malo za to, že prvostupňový súd závažne porušil normy hmotného a procesného práva, že zlyhal pri identifikácii účastníkov konania a neprešetril všetky okolnosti prípadu a vzhľadom na tieto skutočnosti konštatoval, že napadnutým rozhodnutím došlo k závažnému porušeniu práv družstva. Prezídium rozhodnutie prvostupňového súdu zrušilo a vrátilo vec na nové prejednanie.

V rámci nového konania rozhodol okresný súd o neplatnosti zmluvy o kúpe rekreačného centra, anuloval zápis sťažovateľkinho vlastníckeho práva k centru a pristúpil k reštitúcii in integrum.

Sťažovateľka mala za to, že týmto bolo zasiahnuté do jej práva na prístup k súdu vyplývajúceho z článku 6 Dohovoru a so sťažnosťou sa obrátila na Európsky súd pre ľudské práva.

Súd opätovne konštatoval, že právo na spravodlivý súdny proces vo forme, v akej je garantované článkom 6 Dohovoru musí byť interpretované vo svetle Preambuly k Dohovoru, ktorá zmluvné štáty vyzýva k dodržiavaniu princípov právneho štátu, ku ktorým nepochybne patrí aj princíp právnej istoty, z ktorého vyplýva požiadavka, aby sa opätovne nerozhodovalo vo veciach, v ktorých už raz súdy záväzne rozhodli. V zmysle princípu právnej istoty tiež žiaden účastník konania nie je oprávnený žiadať opätovné posúdenie právoplatného a záväzného rozhodnutia súdu iba za účelom dosiahnutia nového prejednanja, posúdenia a rozhodnutia vo veci. Právomoc vyššieho súdu zrušiť alebo zmeniť právoplatné a vykonateľné rozhodnutie súdu by mala byť uplatňovaná iba na účely nápravy zásadných väd. Iba skutočnosť, že na vec existujú viaceré pohľady nie je dôvodom

¹⁹ Rozhodnutie vo veci Protsenko proti Rusku (z 31. júla 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 13151/04).

pre reexamináciu. Odklon od tohto princípu je odôvodnený iba v prípade, že takýto zásah do právnej istoty je nevyhnutný za okolností zásadného charakteru.²⁰

Súd musel v danom prípade posúdiť, či zrušenie konečného rozsudku vydaného prvostupňovým súdom bolo za daných okolností odôvodnené a či bola dodržaná rovnováha medzi záujmami sťažovateľky a potrebou zabezpečiť riadny výkon justície a ochranu záujmov tretích strán. Súd mal za to, že prvostupňový súd pri rozhodovaní vo veci nedostatočne posúdil okolnosti sporu a zlyhal pri určovaní okruhu účastníkov, čím negatívne zasiahol do práv poľnohospodárskeho družstva. Súd mal tiež za to, že družstvo sa o spornom rozhodnutí dozvedelo až po tom, čo nadobudlo právoplatnosť a tiež za to, že družstvo ako neúčastník konania nemalo možnosť podať riadny opravný prostriedok ani predtým. Na základe uvedeného Súd konštatoval, že napriek tomu, že družstvo, ktoré nebolo účastníkom konania a ktoré žiadnym spôsobom nepochybilo, bolo vydaním prvostupňového rozhodnutia priamo poškodené na svojich právach. Súd rozhodol, že okolnosti tohto prípadu boli natoľko závažné, že odôvodňovali zrušenie konečného rozhodnutia a tým pádom neboli v rozpore s princípom právnej istoty.

Vzhľadom k uvedenému Súd porušenie sťažovateľkinho práva na prístup k súdu nekonštatoval.²¹

2.2.2 Tishkevich proti Rusku²²

V tomto prípade sťažovateľ v rámci vnútroštátneho konania žaloval odporcu o náhradu škody. Súd rozhodol v jeho prospech. Povinný podal voči konečnému rozhodnutiu prvostupňového súdu mimoriadny opravný prostriedok. Prezídium vyššieho súdu, oprávnené v danej veci konať v jeho dôsledku prvostupňové rozhodnutie zrušiť a vec vrátiť na nové prejednanie. Malo totiž za to, že prvostupňový súd pri rozhodovaní v danej veci zašiel za hranice žalobného návrhu sťažovateľa, a to tým, že výšku odškodného prispôbil inflácii a tiež tým, že si nesplnil povinnosť informovať odporcu o konaní vo veci.

Pre potreby rozhodnutia tejto sťažnosti bolo preto nevyhnutné určiť, či dôvody pre zrušenie konečného rozhodnutia súdu spadali do tejto výnimky. Čo sa prvého dôvodu týka, konkrétne diskrečného navýšenia odškodného, Súd mal za to, že tento dôvod nebol dostatočný pre zrušenie rozhodnutia. Naopak, druhý dôvod obstál. Súd mal za to, že skutočnosť, že prvostupňový súd neinformoval odporcu o začatí konania bola zásadného významu. Súd konštatoval, že konaním vo veci v nevedomosti odporcu bol porušený princíp kontradiktórnosti, čo predstavovalo vadu fundamentálneho významu.

Napriek tomu, že Súd konštatoval dostatočnú závažnosť iba v prípade jedného dôvodu, a to z celkového počtu dvoch, citovaných Prezidiom, rozhodol, že zrušenie konečného rozhodnutia bolo opodstatnené.²³

²⁰ Rozhodnutie vo veci Protsenko proti Rusku (z 31. júla 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 13151/04), §§ 25-26.

²¹ Rozhodnutie vo veci Protsenko proti Rusku (z 31. júla 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 13151/04), §§ 30-34.

²² Rozhodnutie vo veci Tishevich proti Rusku (z 4. decembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 2202/05).

3. Mimoriadne opravné prostriedky podľa súčasného Občianskeho súdneho poriadku

Súčasný slovenský Občiansky súdny poriadok nám dáva na výber z troch mimoriadnych opravných prostriedkov – obnovy konania, dovolania a mimoriadneho dovolania, z toho posledné dva menované majú k sebe mimoriadne blízko.

Procesne legitimovaným subjektom na podanie dovolania je účastník konania, v ktorého neprospech sa rozhodlo, ďalej člen samostatného alebo nerozlučného procesného spoločenstva a za určitých zákonom stanovených prípadoch aj prokurátor. Dovolanie je možné podať z dôvodu, že v konaní došlo ku niektorej z väd zmätočnosti, ustanovenej v § 237 Občianskeho súdneho poriadku, z dôvodu, že konanie bolo postihnuté inou vadou, ak vyústila do nesprávneho rozhodnutia vo veci, alebo z dôvodu, že rozhodnutie spočíva na nesprávnom právnom posúdení veci. Účastník, resp. iná procesne legitimovaná osoba je oprávnená podať dovolanie v lehote do jedného mesiaca od správoplatnenia rozhodnutia odvolacieho súdu. Zákon tiež ustanovuje obligatórne zastúpenie advokátom, samozrejme iba v prípade, že dovolateľ nemá právnické vzdelanie.

Čo sa týka mimoriadneho dovolania, jediným procesne legitimovaným subjektom je v tomto prípade generálny prokurátor. Táto jeho procesná aktivita je však viazaná na procesnú aktivitu ďalších subjektov.²⁴ Tými sú buď účastník konania alebo osoba napádaným rozhodnutím súdu dotknutá alebo poškodená. Je dôležité zdôrazniť, že podanie mimoriadneho dovolania je možné výlučne pri naplnení zákonom stanovených podmienok (že napádaným rozhodnutím bol porušený zákon, že podanie mimoriadneho dovolania si vyžaduje ochrana práv fyzickým alebo právnických osôb alebo štátu a že túto ochranu nie je možné dosiahnuť žiadnym iným spôsobom). Zákonom vymedzené dôvody na podanie mimoriadneho dovolania sú totožné s dôvodmi na podanie dovolania. Mimoriadne dovolanie je totiž rovnako možné podať výlučne z dôvodu že v konaní došlo ku niektorej z väd zmätočnosti, ustanovenej v § 237 Občianskeho súdneho poriadku, z dôvodu, že konanie bolo postihnuté inou vadou, ak vyústila do nesprávneho rozhodnutia vo veci, alebo z dôvodu, že rozhodnutie spočíva na nesprávnom právnom posúdení veci. Mimoriadne dovolanie je možné podať v lehote jedného roka od právoplatnosti napádaného rozhodnutia.

Faktom je, že úprava dvoch vyššie porovnávaných inštitútov sa z veľkej časti nelíši. Je potrebné si položiť otázku, či je táto (aj keď iba čiastočná) duplicita žiadaná a či len zbytočne nedáva priestor na špekulácie. Za týchto podmienok sa skutočne nejaví zachovanie oboch týchto prostriedkov súčasne za potrebné.

²³ Rozhodnutie EŠLP vo veci Tiskevich proti Rusku (z 4. decembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 2202/05), §§ 23-27.

²⁴ ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilné právo procesné*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. S. 476.

4. Záver

Postoj Súdu k mimoriadnym opravným prostriedkom je vo všeobecnosti veľmi zdržanlivý. Tým viac, ak bol podaný úradnou osobou, odlišnou od účastníka konania. Súd neraz zdôraznil, že k podobným prostriedkom by sa malo pristúpiť iba v nevyhnutných prípadoch.

Slovenský občiansky súdny poriadok nám okrem obnovy konania dáva k dispozícii ďalšie dva mimoriadne opravné prostriedky, ktorých úprava si v mnohom konkuruje. Osobne vidím najväčší rozdiel v tom, že v prípade dovolania zákon nepriznáva procesnú legitímáciu osobe, ktorá síce nie je účastníkom konania ale jej práva boli rozhodnutím súdu dotknuté alebo poškodené. Ak teda Súd vidí problém v toľkokrát spomínanej procesnej legitímácii generálneho prokurátora v prípade mimoriadneho dovolania ako mimoriadneho opravného prostriedku, potom sa skutočne javí ako najrozumnejší krok upustiť od mimoriadneho dovolania a zároveň rozšíriť úpravu dovolania o tie jeho prvky, ktoré z pohľadu judikatúry Súdu nie sú sporné. V prípade, že by došlo k zrušeniu mimoriadneho dovolania a zároveň by nebola rozšírená dnešná podoba právnej úpravy dovolania, došlo by k opomenutiu osôb, ktoré neboli účastníkmi konania a zároveň ich práva boli daným konaním dotknuté či porušené. A to v právnom štáte rozhodne nie je žiadané.

Mgr. Lucia Belková
Externá doktorandka
Fakulta práva
Paneurópska vysoká škola
Bratislava

Použitá literatúra

1. Knihy / Monografie

1. ŠTEVČEK, M. a kol. *Civilné právo procesné*. Bratislava: EUROKÓDEX, s.r.o., 2010. 856 s. ISBN 978-80-89447-18-3.

2. Legislatívne dokumenty

1. Návrh legislatívneho zámeru rekodifikácie civilného práva procesného. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky, 2013. 127 S.

3. Judikatúra

1. Rozhodnutie vo veci Brumărescu proti Rumunsku (z 28. októbra 1999 týkajúce sa sťažnosti č. 28342/95).
2. Rozhodnutie vo veci SC Maşinexportimport Industrial Group SA proti Rumunsku (z 1. decembra 2005 týkajúce sa sťažnosti č. 22687/03).
3. Rozhodnutie vo veci Stere a ostatní proti Rumunsku (z 23. februára 2006 týkajúce sa sťažnosti č. 25632/02).

4. Rozhodnutie vo veci Abdullayev proti Rusku (z 11. februára 2010 týkajúce sa sťažnosti č. 11227/05).
5. Rozhodnutie vo veci Protsenko proti Rusku (z 31. júla 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 13151/04).
6. Rozhodnutie vo veci Tiskevich proti Rusko (z 4. decembra 2008 týkajúce sa sťažnosti č. 2202/05).

4. Elektronické dokumenty

1. Článok 6 Dohovoru – mimoriadne dovolanie sumár judikatúry ESLP. Dostupné na internete: <<http://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Nase-projekty/Obciansky-sudny-poriadok/Materialy-Rekodifikacnej-komisie/Judikatura/Uvod.aspx>>.

***Ratione loci* Európskeho súdu pre ľudské práva a problematika extrateritoriality**

Nina Sečíková

Abstrakt

Jednou zo základných zásad činnosti súdov je výkon súdnej moci príslušným súdom. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd predstavuje jeden z najvýznamnejších ľudskoprávných dokumentov aj vďaka rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva. Príspevok sa zaoberá miestnou príslušnosťou alebo *ratione loci* Európskeho súdu pre ľudské práva s dôrazom na problematiku extrateritoriality. Táto otázka sa skúma na príklade dvoch významných judikátov *Banković* a *Al-Skeini*, čomu zodpovedá aj štruktúra príspevku. Cieľom príspevku je poukázať na skutočnosť, že zmluvné strany Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd sú povinné dodržiavať záväzky, ktoré im z tejto zmluvy vyplývajú aj mimo svojho územia a pokúsiť sa definovať, za akých okolností vzniká zmluvným štátom povinnosť zabezpečiť práva a povinnosti garantované v Dohovore jednotlivcom nenachádzajúcim sa na ich území.

Kľúčové slová

ratione loci, extrateritorialita, jurisdikcia, efektívna kontrola, výkon moci

Abstract

One of the basic principles of judicial activities is that functions of courts are exercised by a competent court. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms became one of the most important human rights instruments also through decision making of the European Court of Human Rights. This paper deals with territorial jurisdiction or *ratione loci* of the European Court of Human Rights focusing on the issue of extraterritoriality. This matter is examined on the example of two landmark cases *Banković* and *Al-skeini*, which corresponds with the structure of the paper. The aim of this paper is to highlight the fact that the parties of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms are obliged to respect their obligations under this treaty also beyond their own borders and try to define the circumstances in which contracting parties are obliged to ensure the rights and obligations enshrined in the Convention to individuals situated outside their territory.

Key words

ratione loci, extraterritoriality, jurisdiction, effective control, exercise of power

Úvod

Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len ESĽP) je medzinárodný súd zriadený v roku 1959 Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len EDĽP) na zabezpečenie plnenia záväzkov prijatých

zmluvnými stranami v Dohovore a jeho protokoloch¹ prostredníctvom rozhodovania o sťažnostiach jednotlivcov alebo štátov o údajných porušeníach občianskych a politických práv ustanovených Dohovorom. Počas viac ako päťdesiatročnej činnosti sa EŠLP prispel k vybudovaniu jedného z najvyspelejších regionálnych systémov ochrany ľudských práv vôbec.

Právomoc EŠLP zahŕňa podľa čl. 32 EDLP všetky otázky týkajúce sa výkladu a aplikácie Dohovoru. EŠLP sa predovšetkým zaoberá sťažnosťami jednotlivcov, mimovládnych organizácií a skupín osôb, ktoré sa považujú za poškodené v dôsledku porušenia ich práv garantovaných EDLP jednou zo zmluvných strán a medzištátnymi spormi, v ktorých jedna zmluvná strana namieta porušenie ustanovení EDLP inou zmluvnou stranou. Na to, aby sa EŠLP mohol zaoberať, či už individuálnou sťažnosťou alebo medzištátnym sporom, musí byť daná jeho osobná, časová, miestna aj vecná pôsobnosť.

Ratione loci alebo inými slovami časová pôsobnosť možno nie je sama o sebe zásadou rozhodovacej činnosti v pravom zmysle slova, avšak vzhľadom na význam a charakter EŠLP ako aj na fakt, že ide o nevyhnutnú procesnú podmienku, ho môžeme za zásadu rozhodovacej činnosti súdnej moci považovať. *Ratione loci* je definované v článku 1 EDLP, podľa ktorého *zmluvné strany priznávajú každému, kto podlieha ich jurisdikcii práva a slobody uvedené v hlave 1 EDLP*.

Ratione loci EDLP sa viaže na porušenie práv na území zmluvného štátu. V súlade so zásadne územným ponímaním svojej právomoci EŠLP iba vo výnimočných prípadoch uznáva, že činy, ktoré uskutočnia zmluvné štáty, alebo ktoré vyvolajú účinky mimo ich vlastného územia, môžu predstavovať výkon jurisdikcie v zmysle čl. 1 EDLP.² V príspevku sme sa venovali práve týmto výnimočným prípadom, teda problematike extrateritoriality.

Pojem extrateritorialita v tejto práci znamená mimo štátneho územia. Pôsobnosť ľudskoprávných zmlúv sa vo všeobecnosti viaže na štátne územie zmluvného štátu, čo potvrdzuje doslovný výklad jurisdikčných klauzúl. V posledných rokoch sa však takýto prístup čoraz viac spochybňuje, najmä v súvislosti s činnosťou štátov a ich zástupcov mimo ich štátneho územia. Treba si ale uvedomiť, že štáty konajú mimo svojich hraníc už oddávna, a preto extrateritoriálne konanie nie je niečo nové alebo výnimočné.

Príspevok je rozdelený do dvoch nosných častí, z ktorých sa každá venuje významnému judikátu EŠLP v oblasti extrateritoriality. V prvej časti sme sa sústredili na rozhodnutie EŠLP z roku 2001 vo veci *Banković*³. Ide o pomerne kontroverzné rozhodnutie, napriek tomu je stále často citované ako zmluvnými stranami EDLP, tak aj samotným EŠLP. Druhá časť sa zamerala na rozsudok Veľkej komory EŠLP vo veci *Al-Skeini*⁴, ktorý možno považovať za pozitívny

¹ Blížšie viď čl. 19 EDLP.

² PIROŠIKOVÁ, M. *Komentár k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. Bratislava: Euroiuris, 2007. 103 s. ISBN 9788096955459.

³ *Banković a ostatní v. Belgicko a ostatní*, sťažnosť č. 52207/99, rozhodnutie z 12. decembra 2001.

⁴ *Al-Skeini a ostatní v. Veľká Británia*, sťažnosť č. 55721, rozsudok z 7. júla 2011.

odklon Súdu od postoja prijatého vo veci *Banković*. V závere príspevku sme zhrnuli postoj ESĽP k problematike *ratione loci* a extrateritoriality.

Prípado Banković

Od roku 2001 sa za najdôležitejší judikát z oblasti extrateritoriality považovalo rozhodnutie vo veci *Banković*, v ktorom ESĽP rozhodoval o prípustnosti sťažnosti podanej piatimi občanmi bývalej Juhoslávie proti sedemnástim zmluvným stranám, ktorí namietali porušenie práv a slobôd deklarovaných v EDĽP v dôsledku bombardovania budovy srbského rádia a televízie v Belehrade vojskami NATO počas konfliktu v Kosove. Veľká komora ESĽP zaujala v tomto prípade reštriktívny postoj a zamietla uplatnenie EDĽP na bombardovanie. ESĽP konštatoval, že jurisdikcia podľa čl. 1 EDĽP je výslovne teritoriálna a každé jej rozšírenie mimo územia zmluvných štátov je výnimočné a vyžaduje si osobitné odôvodnenie vzhľadom na skutkové okolnosti daného prípadu.⁵

Argument sťažovateľov, že pozitívny záväzok zmluvných strán by mal byť proporcionálny miere kontroly vykonávanej v extrateritoriálnej situácii,⁶ možno podľa ESĽP prirovnať k tvrdeniu, že každá osoba nepriaznivo ovplyvnená aktom zmluvnej strany bez ohľadu na to, kde bol spáchaný alebo kde sa prejavili jeho účinky, spadá pod jeho jurisdikciu. Avšak podľa ESĽP jurisdikcia v zmysle čl. 1 EDĽP nemá takýto význam, navyše znenie tohto ustanovenia nenaznačuje, že by práva a slobody mohli byť delená a prispôsobované na konkrétnu extrateritoriálnu situáciu.⁷

Z tohto dôvodu ESĽP zamietol tiež argument sťažovateľov, že obmedzená kontrola vzdušného priestoru nad Belehradom iba redukovala, ale nevylúčila rozsah pozitívnych povinností zmluvných strán chrániť sťažovateľov. Sťažovatelia navyše podľa ESĽP interpretovali jurisdikciu tak, že stotožnili dve odlišné kritéria prípustnosti (otázku, či jednotlivec spadal pod jurisdikciu zmluvného štátu s otázkou, či bol obeťou porušenia EDĽP), ktoré musia byť splnené súčasne, aby jednotlivec mohol namietat porušenie EDĽP zmluvným štátom.

⁵ *Banković*, § 61. ESĽP pripustil nasledovné výnimky z teritoriálnej jurisdikcie: § 68 extradícia a vyhostenie osoby zmluvným štátom; § 69 činy orgánov zmluvného štátu, ktorých účinky sa prejavujú mimo územia zmluvného štátu; § 70 výkon efektívnej kontroly územia v dôsledku vojenskej akcie bez ohľadu na to, či je kontrola vykonávaná priamo, prostredníctvom ozbrojených zložiek zmluvného štátu alebo miestnej správy; § 73 aktivity diplomatického a konzulárneho personálu v zahraničí, činy na palube lodí alebo plavidiel, ktoré sú registrované alebo plávajú pod vlajkou zmluvného štátu.

⁶ Výnimka z teritoriálnej jurisdikcie výkon moci a kontrola zástupcami zmluvného štátu má pôvod v rozhodnutí Európskej komisie pre ľudské práva z 26. mája 1975 vo veci *Cyprus v. Turecko*, sťažnosť č. 6780/74 a 6950/75, kde vyslovila názor, že čl. 1 EDĽP zaväzuje zmluvné strany zabezpečiť práva a slobody garantované v EDĽP všetkým osobám, ktoré podliehajú ich skutočnej moci a zodpovednosti bez ohľadu na to, či je moc vykonávaná na alebo mimo ich teritória. To znamená, že jurisdikcia zmluvného štátu sa rozširuje mimo jeho územie v situáciách, keď jeho zástupcovia uplatnia moc alebo kontrolu nad osobami v zahraničí.

⁷ *Banković*, § 75.

Rozhodnutie, že sťažovatelia nespádali pod jurisdikciu zmluvných štátov by bolo podľa ich tvrdení v rozpore s cieľom EDLP a vytvorilo by vákuum v ochrane ľudských práv. Podľa ESĽP je však jeho povinnosťou v prvom rade zohľadniť špecifický charakter EDLP, ktorý predstavuje ústavný nástroj európskeho verejného poriadku v oblasti ochrany ľudských práv a tiež svoju úlohu zabezpečiť plnenie záväzkov prijatých v Dohovore (čl. 19 EDLP). Z týchto dôvodov nemožno pripustiť, že neuznanie extrateritoriálnej príslušnosti zmluvných štátov bolo v rozpore so špecifickým účelom EDLP, ktorý má regionálny charakter alebo s jeho čl. 19, ktorý sa bližšie nevyjadruje k územnej pôsobnosti tohto systému. ESĽP sa síce už v svojej skoršej judikatúre týkajúcej sa severného Cypru vyslovil, že je potrebné zabrániť vákuu v systéme ochrany ľudských práv. V tomto prípade však ide o úplne odlišnú situáciu, pretože obyvateľom severného Cypru boli odopreté výhody a záruky EDLP, ktoré dovtedy užívali. ESĽP založil jurisdikciu za účelom zabránenia vákuu v oblasti ochrany ľudských práv iba v prípade, že na dotknuté územie by sa za normálnych okolností vzťahoval EDLP.⁸

Veľká komora jednohlasne zamietla tvrdenie sťažovateľov, že v tomto prípade došlo k založeniu jurisdikcie žalovaných štátov na základe uplatnenia výnimky efektívnej kontroly⁹. ESĽP sa vyslovil, že EDLP je mnohostranná zmluva, ktorá pôsobí vo výlučne regionálnom kontexte a najmä v právnom priestore zmluvných štátov. Do tohto priestoru však bývalá Juhoslávia jednoznačne nepatrila¹⁰. EDLP nebol navrhnutý tak, aby sa mohol uplatňovať na celom svete, a to ani pokiaľ ide o činy zmluvných štátov. ESĽP tým vlastne konštatoval, že efektívna kontrola územia ako výnimka z teritoriálneho charakteru jurisdikcie je obmedzená na situácie vznikajúce v rámci právneho priestoru EDLP a nemôže sa rozširovať na celý svet, čiže práva a slobody garantované v EDLP patria iba osobám nachádzajúcim sa na území zmluvných štátov.¹¹

Reakcie na rozhodnutie Veľkej komory vo veci *Banković* boli pomerne negatívne. Bývalý sudca ESĽP Loukis Loucaides označil toto rozhodnutie za krok späť pri dosahovaní efektívneho presadzovania a rešpektovania ľudských práv zmluvnými stranami vo vzťahu k ich aktivitám vnútri aj mimo ich hraníc. Jeho kritika bola zameraná najmä na výklad pojmu jurisdikcia. ESĽP vychádzajúc z čl. 31 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve¹² a relevantných pravidiel

⁸ Ibid, § 80.

⁹ V prípade *Loizidou v. Turecko*, sťažnosť č. 15318/89, rozsudok z 23. marca 1995 sformuloval ESĽP novú výnimku z teritoriálnej jurisdikcie - efektívnu kontrolu územia mimo vlastného teritória v dôsledku vojenskej akcie bez ohľadu na jej legálnosť. V porovnaní s výkonom moci zástupcami zmluvného štátu má táto výnimka širšie uplatnenie, pretože už nebolo potrebné, aby zmluvné štáty priamo konali mimo svojho teritória a postačovalo, aby *de facto* vykonávali efektívnu kontrolu, ktorá podstatne súvisela s porušením práva alebo slobody garantovanej v EDLP.

¹⁰ Okrem iného rozhodujúcimi okolnosťami bolo aj, že k bombardovaniu došlo pred vstupom Srbska do Rady Európy, obeť boli mimo právneho priestoru Rady Európy a teda sa na ne nevzťahovali povinnosti vyplývajúce z EDLP.

¹¹ *Banković*, §80.

¹² Zmluva sa musí vykladať dobromyseľne, v súlade s obvyklým významom, ktorý sa dáva výrazom v zmluve v ich celkovej súvislosti, a takisto s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy. Spolu s

medzinárodného práva s dôrazom na osobitný charakter EDLP ako ľudskoprávnej zmluvy konštatoval, že s ohľadom na bežný význam pojmu jurisdikcia v medzinárodnom práve verejnom má jurisdikčná povinnosť štátu primárne teritoriálny charakter, extrateritoriálne sa uplatní len výnimočne. Sudca Loucaides vyslovil názor, že bežný význam pojmu jurisdikcia je moc alebo autorita vo všeobecnosti, navyše EDLP sa prijal ako reakcia na vážne porušenia ľudských práv, ku ktorým došlo v Európe počas Druhej svetovej vojny, preto by nedávalo zmysel, ak by bolo predmetom a účelom EDLP obmedziť povinnosti z neho vyplývajúce na územie zmluvných strán. Podľa Loucaidesa zámerom EDLP bolo vytvoriť pre zmluvné strany vzor správania, ktorý by sa vzťahoval na všetky ich aktivity vo vnútri aj mimo ich hraníc, za účelom zabrániť opakovaniu rozsiahleho porušovania ľudských práv. Okrem toho videl Loucaides ako veľmi problematický výrok ESLP, že extrateritoriálna jurisdikcia si vyžaduje osobitné odôvodnenie vzhľadom na zvláštne okolnosti každého prípadu. Podľa jeho názoru môže existovať len jeden význam pojmu jurisdikcia, nemožno ho meniť vo výnimočných situáciách za účelom osobitného odôvodnenia.¹³

Prípád Al-Skeini

Dňa 1. mája 2003 Veľká Británia a jej koalíční partneri zvrhli režim Ba'ath a začala sa takzvaná okupácia Iraku. Veľká Británia okupovala provincie v juhovýchodnom Iraku a jej jednotky boli zodpovedné za udržiavanie bezpečnosti a napomáhanie civilnej správe. Okupujúce mocnosti očakávali najmä humanitárne problémy, museli sa však vyrovnávať aj s vysokou kriminalitou a všeobecne veľmi nestálou situáciou a nepriateľsky naladenými širokými vrstvami obyvateľstva.

Sťažovateľmi boli šiesti irackí príslušníci, ktorí tvrdili, že ich zosnuli príbuzní spadali v čase ich smrti, ktorá bola v rozpore s EDLP, pod jurisdikciu Veľkej Británie. Divízny súd opierajúc sa o judikatúru ESLP, najmä o prípad *Banković* zamietol opravný prostriedok sťažovateľov a konštatoval, že jurisdikcia podľa čl. 1 EDLP má zásadne teritoriálny charakter. Z tohto pravidla existuje niekoľko výnimiek. Výnimka výkonu efektívnej kontroly územia mimo svojho teritória sa môže uplatniť iba v prípade, ak sú oba dotknuté štáty zmluvnými stranami EDLP, a preto sa nemôže aplikovať na Irak. Výnimka výkonu moci zástupcami zmluvného štátu hocikde na svete sa vzťahuje len na špecifické prípady uznané medzinárodným právom, prípadne judikatúrou ESLP. Smrť spôsobená počas vojenskej operácie však podľa ESLP nespadá pod jurisdikciu Veľkej Británie v zmysle čl. 1 EDLP, a preto sťažnosti zamietol.

Sťažovatelia podali proti rozhodnutiu Divízneho súdu opravný prostriedok. Odvolací súd konštatoval, že výkon efektívnej kontroly v časti Iraku Veľkou Britániou ako okupujúcou mocou nemožno stotožňovať s jurisdikciou podľa

celkovou súvislosťou sa berie zreteľ na akúkoľvek neskoršiu prax pri vykonávaní zmluvy, ktorá založila dohodu strán týkajúcu sa jej výkladu.

¹³ LOUCAIDES, L. Determining the Extra-territorial Effect of the European Convention: Facts, Jurisprudence and the Bankovic Case. In *European Human Rights Law Review*. ISSN 1361-1526, 2006, Issue 4. s. 391- 407.

EDĽP. Ak by to tak bolo, Veľká Británia by musela v duchu rozsudku *Banković* zabezpečiť všetkým osobám na okupovanom území práva a slobody garantované EDĽP. Veľká Británia však nemala na území Iraku výkonnú, zákonodarnú ani súdnu moc, jej vojsko malo iba limitovanú moc priznanú okupujúcej mocnosti a muselo dodržiavať platné iracké zákony. Odvolací súd jednohlasne potvrdil, že Veľká Británia nemala jurisdikciu podľa čl. 1 EDĽP.

Sťažovatelia sa odvolali na Snemovňu Lordov, podľa ktorej taká rozsiahla jurisdikcia, aká by v tomto prípade vznikla, nie je v súlade s judikatúrou ESĽP, navyše by rozšírila princíp efektívnej kontroly na Irak, čiže mimo územia Rady Európy, čo je v rozpore s judikatúrou ESĽP. Podľa Snemovne Lordov je rozdiel výnimočne uznať špecifické úzke kategórie a uznať, že aktivity zmluvnej strany vykonané prostredníctvom jej zástupcov mimo jej územia vždy spadajú pod čl. 1. To by podľa Snemovne Lordov nebolo v súlade s judikátom vo veci *Banković*. Okrem toho EDĽP predstavuje ústavný nástroj európskeho verejného poriadku, ktorý sa uplatňuje výlučne na regionálnom princípe a nie celosvetovo.

ESĽP na úvod svojho rozsudku zdôraznil ako predtým v prípade *Banković*, že jurisdikcia zmluvného štátu má v zmysle čl. 1 EDĽP primárne teritoriálny charakter a zvyčajne sa vykonáva na území zmluvného štátu.¹⁴ Na druhej strane činnosť zmluvných štátov vykonaná alebo spôsobujúca účinky mimo jeho územia môže predstavovať výkon právomoci v zmysle článku 1 len vo výnimočných prípadoch. Takýchto prípadov nájdeme v judikatúre ESĽP viacero, pri posudzovaní, či ide o výnimku, je vždy nevyhnutné zvážiť konkrétne okolnosti.¹⁵

ESĽP uznal vo svojej judikatúre, že ako výnimka zo zásady teritoriality sa môže jurisdikcia zmluvného štátu podľa čl. 1 rozšíriť na konanie jeho orgánov, ktoré má účinky mimo vlastného územia¹⁶. Definícia tejto výnimky v judikatúre je však pomerne všeobecná, ESĽP vo väčšine judikátov iba uvádza, že za daných skutkových okolností môže vzniknúť zodpovednosť zmluvného štátu. Súd sa teda rozhodol preskúmať svoju judikatúru a definoval štyri výnimky z teritoriálnej jurisdikcie podľa čl. 1 EDĽP.¹⁷

V prvom rade sem budú patriť diplomatické a konzulárne misie. Tieto inštitúcie sa nachádzajú na cudzom území v súlade s ustanoveniami medzinárodného práva a jurisdikciu vysielajúceho štátu môžu založiť prostredníctvom výkonu moci a kontroly nad ostatnými. Druhý prípad, kedy ESĽP uznal extrateritoriálny výkon jurisdikcie bolo, keď zmluvný štát so súhlasom, na výzvu alebo s povolením príslušnej vlády vykonával všetku alebo časť verejnej

¹⁴ Vid' napríklad *Ilascu a ostatní v. Moldavsko a Rusko*, sťažnosť č. 48787/99, rozsudok z 8. júla 2004, § 312 „... jurisdikcia sa za normálnych okolností vykonáva na území zmluvného štátu“.

¹⁵ *Al-Skeini* § 131-132.

¹⁶ Vid' napríklad *Drozd a Janousek v. Francúzsko a Španielsko*, sťažnosť č. 12747/87, rozsudok z 26. júna 1992, § 91 „... jurisdikcia zmluvných strán nie je obmedzená na ich územie, ich zodpovednosť môže vzniknúť aj v dôsledku skutkov ich orgánov, ktorých efekt sa prejavuje mimo ich vlastného územia“ alebo *Loizidou* (predbežné námietky) § 62 „... koncept jurisdikcie podľa čl. 1 EDĽP nie je obmedzený na územie zmluvných strán ...“

¹⁷ *Al-Skeini* § 131-133.

moci, ktorú za normálnych okolností vykonáva vláda.¹⁸ Ak v súlade s obvyčajou, zmluvou alebo inou dohodou vykonávajú orgány zmluvného štátu výkonnú alebo súdnu moc na území iného štátu, zmluvný štát môže byť zodpovedný za porušenie EDLP pri výkone tejto moci, ak nemožno činy, ktorými došlo k porušeniu práv pripísať príslušnému štátu. Tieto dve výnimky predstavujú nespochybniteľné prípady extrateritoriality, ďalej sa ESĽP zaoberal o niečo zložitejšími prípadmi.¹⁹

Podľa judikatúry ESĽP môže použitie sily zástupcami štátu mimo jeho územia za určitých okolností založiť jurisdikciu podľa čl. 1 EDLP²⁰. Rozhodujúci v takýchto prípadoch je výkon fyzickej moci a kontroly nad dotknutou osobou. ESĽP konštatoval, že ak štát prostredníctvom svojich zástupcov vykonáva nad jednotlivcom kontrolu a moc a teda aj jurisdikciu, štát je mu povinný podľa čl. 1 EDLP zabezpečiť práva a slobody deklarované v prvej časti EDLP relevantné v jeho situácii. V takomto prípade môžu byť práva deklarované v EDLP delené a prispôbené na konkrétnu situáciu.²¹

Poslednou výnimkou zo zásady teritoriálnej jurisdikcie je výkon efektívnej kontroly zmluvným štátom mimo svojho územia v dôsledku vojenskej operácie bez ohľadu na jej legálnosť. Povinnosť zabezpečiť práva a slobody garantované v EDLP na takomto území vyplýva priamo zo samotného výkonu kontroly bez ohľadu na to, či sa vykonáva priamo, prostredníctvom ozbrojených síl zmluvnej strany alebo prostredníctvom podriadenej miestnej správy.²² Kde existuje takáto nadvláda nad územím, nie je potrebné určiť, či zmluvný štát vykonáva detailnú kontrolu nad politikami a činnosťou podriadenej miestnej správy. Skutočnosť, že miestna správa sa udrží v dôsledku vojenskej a ďalšej podpory zmluvného štátu zakladá jeho zodpovednosť za jej politiky a činnosť. Kontrolujúci štát má zodpovednosť podľa čl. 1 zabezpečiť na území pod jeho kontrolou celý rozsah práv

¹⁸ Obe výnimky ESĽP uvádzal aj v rozhodnutí vo veci *Banković*.

¹⁹ *Al-Skeini* §134, 135.

²⁰ Táto zásada bola uplatnená pri zaistení jednotlivcov zástupcami štátu v zahraničí. Napríklad, v prípade *Öcalan v. Turecko*, sťažnosť č. 4622/99, rozsudok z 12. mája 2005, ESĽP vyslovil, že hneď po odovzdaní tureckým úradníkom kenskými úradníkmi sa sťažovateľ dostal pod tureckú moc, a tým pádom aj pod jeho jurisdikciu v zmysle čl. 1 EDLP, aj napriek tomu, že Turecko vykonávalo svoje právomoci mimo svojho územia. V *Issa a ostatní v. Turecko*, sťažnosť č. 31821/96, rozsudok z 16. novembra 2004, ESĽP uviedol, že zavlčenie do jaskyne a popravenie príbuzných sťažovateľov tureckými vojakmi predstavuje výkon moci a kontroly tureckými vojakmi, a preto zakladá tureckú jurisdikciu. V *Al-Saadoon a Mufdhi v. Veľká Británia*, sťažnosť č. 61498/08, rozhodnutie z 30. júna 2009 ESĽP rozhodol, že dvaja irackí štátni príslušníci zadržaní v britskom vojenskom väzení v Iraku spadali pod jurisdikciu Veľkej Británie, pretože Veľká Británia vykonávala úplnú a výhradnú kontrolu nad väzením a jednotlivcami držanými v ňom. V *Medvedev a ďalší proti Francúzsku*, sťažnosť č. 3394/03, rozhodnutie z 29. marca 2010 ESĽP rozhodol, že sťažovatelia spadali pod francúzsku jurisdikciu, pretože francúzski zástupcovia vykonávali plnú a výlučnú kontrolu nad loďou a jej posádkou, na ktorej sa nachádzali.

²¹ *Al-Skeini* § 137. ESĽP sa tu odklonil od zásady, že práva a slobody zakotvené v EDLP nemôžu byť delené a prispôbené na konkrétnu situáciu, vid' *Banković* § 75.

²² Prvý krát judikované v *Loizidou* (predbežné námietky) § 62, bližšie vid' poznámka pod čiarou 9.

garantovaných v EDLP a v dodatkových protokoloch²³, ktoré ratifikoval a je zodpovedný za akékoľvek porušenie týchto práv.²⁴

ESLP znovu potvrdil, že EDLP je ústavný nástroj európskeho verejného poriadku, nevzťahuje sa na konanie štátov, ktoré nie sú jeho zmluvnými stranami, ani neukladá povinnosť zmluvným štátom presadzovať štandardy EDLP na území iných štátov. ESLP ďalej zdôraznil, že keď jeden zmluvný štát okupuje iný zmluvný štát, okupujúci štát by mal byť v zásade zodpovedný za porušenia ľudských práv na okupovanom území, pretože inak by bolo obyvateľstvo tohto územia zbavené práv a slobôd, ktoré až dovtedy požívali, čo by viedlo k vákuu v ochrane ľudských práv v právnom priestore EDLP. To však neznamená, že jurisdikcia podľa čl. 1 EDLP nemôže existovať aj mimo územia členských štátov Rady Európy a ani samotný ESLP nikdy neuplatnil v svojej judikatúre takéto obmedzenie.²⁵ ESLP týmto v porovnaní s reštriktívnym výkladom v rozhodnutí *Banković* rozšíril aplikáciu výnimky efektívnej kontroly za hranice zmluvných štátov a zároveň potvrdil, že jurisdikcia v zmysle čl. 1 EDLP existuje aj mimo územia členských štátov Rady Európy.

Po zhrnutí relevantných skutkových okolností dospela Veľká komora ESLP k záveru, že Veľká Británia vykonávala v Iraku časť verejnej moci, ktorú za normálnych okolností vykonáva zvrchovaná vláda. Za týchto výnimočných okolností podľa názoru ESLP Veľká Británia vykonávala v relevantnom čase, prostredníctvom svojich vojakov zapojených do bezpečnostných operácií v juhovýchodnom Iraku, moc a kontrolu nad jednotlivcami zabitými počas bezpečnostných operácií, a teda existuje jurisdikčná väzba medzi Veľkou Britániou a zabitými príbuznými sťažovateľov na účely čl. 1 EDLP.²⁶

Záver

Problematika extrateritoriálnej aplikácie EDLP je pomerne zložitá. ESLP sa touto otázkou zaoberal vo viacerých významných prípadoch, ale jeho judikatúra v tejto oblasti je do veľkej miery rozporuplná. Ako najskôr ESLP konštatoval v prípade *Banković* a neskôr zopakoval v prípade *Al-Skeini*, jurisdikcia zmluvných štátov v zmysle čl. 1 EDLP je primárne teritoriálna. Z toho princípu existuje samozrejme niekoľko výnimiek, ktoré ESLP zhrnul a zjednotil v svojom rozhodnutí v prípade *Al-Skeini*. Práve tieto výnimky reprezentujú situácie, kedy sú zmluvné strany EDLP povinné zabezpečiť práva a povinnosti garantované v Dohovore aj mimo svojho územia.

Zmluvné strany po dlhé roky odmietajú extrateritoriálny účinok EDLP argumentujúc či už regionálnym charakterom samotného Dohovoru, problémom presadzovania kultúrne odlišných práv mimo teritória Rady Európy alebo

²³ Napríklad v prípade *Cyprus v. Turecko* ESLP vo vzťahu k severnému Cypru vyslovil v § 77, že „... v zmysle čl. 1 EDLP sa jurisdikcia Turecka vzťahuje aj na zabezpečenie všetkých práv garantovaných EDLP a dodatkových protokolov, ktoré ratifikovalo a porušenie týchto práv je pripísateľné Turecku.“

²⁴ *Al-Skeini* §138.

²⁵ *Al-Skeini* §141-142.

²⁶ *Al-Skeini* §149.

založením príslušnosti ESĽP preskúmať porušenie práv, ku ktorým došlo hocikde na svete. Ako veľmi problematická sa však javí aj opačná situácia, keď by zmluvné štáty neniesli zodpovednosť za porušovanie EDĽP mimo svojho územia. Znamenalo by to jednak odopretie práva na riadny opravný prostriedok poškodeným osobám a v absurdnej situácii by to mohlo viesť až k beztretnosti konania zmluvných štátov respektíve ich zástupcov mimo európskeho územia.

Oba tieto argumenty majú svoje opodstatnenie, nám sa však vidí správne, aby sa extrateritorialita uplatňovala proporcionálne k rozsahu skutočnej moci alebo kontroly zmluvného štátu (moc musí byť naozaj delegovaná danému zmluvnému štátu) nad určitým územím alebo osobami. Zmluvný štát by teda garantoval práva zakotvené v EDĽP mimo svojho územia iba v takom rozsahu, ako by to bolo v danej situácii rozumné. To znamená, že na území alebo nad osobami, nad ktorými má moc alebo vykonáva efektívnu kontrolu by zaistil určité práva, najmä tie najzákladnejšie ako je právo na život, zákaz mučenia alebo právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nebol by však zodpovedný za zabezpečenie práv ako je napríklad sloboda myslenia, svedomia a náboženstva, volebné právo alebo právo na vzdelanie. Vždy však treba venovať významnú pozornosť rozsahu vykonávanej moci alebo kontroly.

ESĽP v rozhodnutí v prípade *Banković* odmietol tzv. prispôsobovanie práv na konkrétnu extrateritoriálnu situáciu, ktoré ako sme vyššie naznačili, považujeme za najlepší spôsob aplikácie extrateritoriálneho účinku. Tu by sme chceli vyzdvihnúť prínos rozhodnutia v prípade *Al-Skeini*, v ktorom ESĽP konštatoval, že ak zmluvný štát prostredníctvom svojich zástupcov vykonáva nad jednotlivcom kontrolu a moc a teda aj jurisdikciu, je mu povinný podľa čl. 1 EDĽP zabezpečiť práva a slobody deklarované v prvej časti EDĽP relevantné v jeho situácii, čím pripustil delenie a prispôsobovanie práv na konkrétnu situáciu.

Ďalším významným krokom bolo odklonenie sa od názoru prezentovanému v prípade *Banković*, že efektívna kontrola územia ako výnimka z teritoriálneho charakteru jurisdikcie je obmedzená na situácie vznikajúce v rámci právneho priestoru EDĽP a nemôže sa rozširovať na celý svet. Tento postoj je v zásadnom rozpore s univerzálnym charakterom ľudských práv. Podľa nového výkladu je zmluvný štát zodpovedný podľa čl. 1 EDĽP zabezpečiť na území pod jeho efektívnou kontrolou celý rozsah práv garantovaných v EDĽP a v dodatkových protokoloch, ktoré ratifikoval a je zodpovedný za akékoľvek porušenie týchto práv.

Otázka extrateritoriality je veľmi aktuálna a možno predpokladať, že nárast interakcií medzi členskými štátmi Rady Európy a tretími krajinami bude priamo úmerný nárastu sťažností pred ESĽP týkajúcich sa čl. 1 EDĽP. Vzhľadom na súčasnú prax, keď ESĽP aplikuje a prispôsobuje svoju skoršiu judikatúru novým sťažnostiam nám vzniká otázka, nakoľko je takýto postup optimálny a či by nebolo lepším riešením prijať na úrovni členských štátov dohovor upravujúci túto problematiku.²⁷ Napriek tomu, že rozsudok vo veci *Al-Skeini* predstavuje progresívny pokrok v oblasti extrateritoriálnej aplikácie EDĽP, nezachytáva všetky situácie, v ktorých štát koná za hranicami svojho štátneho územia, čo opätovne

²⁷ Ibid.

dokazuje, že ESĽP nie je schopný konštruovať jednoznačnú a súdržnú koncepciu extrateritoriálnej jurisdikcie, a preto ostáva otázne, či Súd vôbec niekedy dokáže vytvoriť všeobecný koncept aplikovateľný na rôznorodé situácie.²⁸

Mgr. Nina Sečíková
interný doktorand
Právnická fakulta
Paneurópska vysoká škola
Bratislava

Použitá literatúra

1. Monografie:

1. PIROŠÍKOVÁ, M. *Komentár k vybraným článkom Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*. Bratislava: Euroiuris, 2007. 103 s. ISBN 9788096955459.

2. Odborné články:

1. LOUCAIDES, L. Determining the Extra-territorial Effect of the European Convention: Facts, Jurisprudence and the Bankovic Case. In *European Human Rights Law Review*. ISSN 1361-1526, 2006, Issue 4. s. 391- 407.
2. ZGONEC-ROŽEJ, M. Al-Skeini v. United Kingdom. In *The American Journal of International Law*. ISSN 0002-9300, 2012, Volume 106, Number 1, s. 131-137.

3. Dohovory:

1. Európsky dohovor o ochrane ľudských práv základných slobôd
2. Viedenský dohovor o zmluvnom práve

4. Judikatúra:

1. *Banković a ostatní v. Belgicko a ostatní*, sťažnosť č. 52207/99, rozhodnutie z 12. decembra 2001
2. *Al-Skeini a ostatní v. Veľká Británia*, sťažnosť č. 55721, rozsudok z 7. júla 2011.
3. *Cyprus v. Turecko*, sťažnosť č. 6780/74 a 6950/75
4. *Loizidou v. Turecko*, sťažnosť č. 15318/89, rozsudok z 23. marca 1995
5. *Ilascu a ostatní v. Moldavsko a Rusko*, sťažnosť č. 48787/99, rozsudok z 8. júla 2004
6. *Drozd a Janousek*, sťažnosť č. 12747/87, rozsudok z 26. júna 1992
7. *Öcalan v Turecko*, sťažnosť č. 4622/99, rozsudok z 12. mája 2005
8. *Issa a ostatní v. Turecko*, sťažnosť č. 31821/96, rozsudok z 16. novembra 2004

²⁸ ZGONEC-ROŽEJ, M. Al-Skeini v. United Kingdom. In *The American Journal of International Law*. ISSN 0002-9300, 2012, Volume 106, Number 1, s. 131-137.

9. *Al-Saadoon a Mufdhi v. Veľká Británia*, sťažnosť č. 61498/08, rozhodnutie z 30. júna 2009
10. *Medvedyev a ďalší proti Francúzsku*, sťažnosť č. 3394/03, rozhodnutie z 29. marca 2010

Koexistencia zásady rovnosti a zásady nediskriminácie v právnom poriadku Európskej únie

Veronika Laciaková

Abstrakt

Cieľom príspevku je priblížiť vzťah zásady nediskriminácie a zásady rovnosti v právnom poriadku Európskej únie, a to predovšetkým na základe postoja Súdneho dvora. Príspevok rozoberá judikatúru Súdneho dvora aplikujúcu zásadu rovnosti a zásadu nediskriminácie, pričom osobitná pozornosť je venovaná aplikácii daných zásad po záväznosti Charty základných práv Európskej únie, ktorá prispieva k ich osamostatňovaniu.

Kľúčové slová

zásada nediskriminácie, zásada rovnosti, Charta základných práv Európskej únie, Súdny dvor

Abstract

The aim of this paper is to outline the relationship between the principle of non-discrimination and principle of equality in the legal order of the European Union, especially based on the attitude of the Court of Justice. The paper analyzes the Court's case law applying the principle of equality and principle of non-discrimination and special attention is paid to the application of these principles after the Charter of Fundamental Rights of the European Union, which contributes to their autonomy, became binding.

Key words

principle of non-discrimination, principle of equality, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the Court of Justice

Úvod

Zásada rovnosti, kľúčová zásada v judikatúre Súdneho dvora Európskej únie, sa zdá byť často konfrontovaná so zásadou nediskriminácie, ktorú niektorí autori považujú za samostatnú zásadu. Diskrimináciu je možné v istom zmysle charakterizovať ako nedostatok rovnosti. Sú však v práve Európskej únie (ďalej aj ako „EÚ“ alebo „únia“) zásada nediskriminácie a zásada rovnosti považované za dva rozličné koncepty, alebo aspoň mala by byť každému z nich priznaná autonómia? Odpoveď na túto otázku nie je evidentná. Nediskriminácia je totiž akoby len výrazom v negatívnej forme, teda že osoby nemôžu byť diskriminované, zásady rovnosti, ktorá stanovuje, že s osobami sa musí zaobchádzať rovnakým spôsobom.

Neoddeliteľnosť zásady nediskriminácie od zásady rovnosti

Na jednej strane, niektorí považujú zásadu nediskriminácie a zásadu rovnosti do istej miery za synonymá.¹ Zdá sa, že tieto zásady považuje do značnej miery za synonymum aj Súdny dvor, čo potvrdzuje svojou judikatúrou, že základné práva, ktorých rešpektovanie zabezpečuje, zahŕňajú všeobecnú zásadu rovnosti a nediskriminácie², ktorá podľa konštantnej judikatúry vyžaduje, aby sa s porovnateľnými situáciami nezaobchádzalo rozdielne a s rozdielnymi situáciami rovnako, ak takéto zaobchádzanie nie je objektívne odôvodnené.³ Uskutočňovanie zásady nediskriminácie je tak akoby charakterizované nevyhnutnosťou porovnania. Táto neustále využívaná definícia sa začala vytvárať už v roku 1963 v rozsudku Taliansko v. Komisia⁴, avšak proces snahy pojmovo zdefinovať zásadu nediskriminácie rozhodne nie je ukončený.

Podľa Gervasoniho, „Súdny dvor teda výslovne pripúšťa, že podstata a dôsledok týchto dvoch konceptov sú vecne totožné“⁵.

Podobné príklady zjednocovania, či zamieňania daných zásad je možné nájsť nielen v rozhodnutiach Súdneho dvora ale tiež v sekundárnom práve. Napríklad smernica Rady č. 2000/43/ES z 29. júna 2000, ktorou sa zavádza zásada rovnakého zaobchádzania s osobami bez ohľadu na rasový alebo etnický pôvod, definuje v článku 2 zásadu rovnakého zaobchádzania ako neexistenciu všetkej priamej alebo nepriamej diskriminácie. Rovnakým spôsobom definuje zásadu rovnakého zaobchádzania aj antidiskriminačná smernica Rady č. 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani. Ďalej v článku 1 stanovuje ako cieľ „ustanovenie všeobecného rámca pre boj proti diskriminácii [...] s cieľom zaviesť v členských štátoch uplatňovanie zásady rovnakého zaobchádzania“.

Môže sa zdať, že je nemožné definovať diskrimináciu bez spomenutia kategórie rovnosti, alebo vysvetliť obsah zásady rovnosti bez odvolania sa na zákaz diskriminácie. Dokonca môžeme povedať, že úijné smernice stanovujú vzťah podriadenosti, na základe ktorého nediskriminácia väčšinou slúži rovnosti. Je však niekedy možné nájsť aj opačnú konfiguráciu, na základe ktorej rovnosť vyplýva z nediskriminácie.⁶ Interpretáciu v tomto zmysle, na základe ktorej je rovnosť

¹ Pozri napríklad Siman, M. – Slašťan, M.: Primárne právo Európskej únie (aplikácia a výklad práva Únie s judikatúrou), kde autori používajú pojmy zásada rovnosti a nediskriminácie, či zásada rovnakého zaobchádzania a nediskriminácie, alebo zásada nediskriminácie v zameniteľnom význame.

² Rozsudok Súdneho dvora z 12. decembra 2002 vo veci C-442/00 Ángel Rodríguez Caballero v. Fondo de Garantía Salarial (Fogasa), Zb. s. I-11915, bod 32

³ V tejto súvislosti pozri napríklad rozsudky Súdneho dvora z 20. septembra 1988 vo veci 203/86 Španielsko v. Rada, Zb. s. 4563, bod 25; z 10. januára 2006 vo veci C-344/04 IATA a ELFAA v. Department for Transport, Zb. s. I-403, bod 95; z 23. októbra 2007 vo veci C-273/04 Poľsko v. Rada, Zb. s. I-8925, bod 86

⁴ Rozsudok Súdneho dvora zo 17. júla 1963 vo veci 13/63 Talianska republika v. Komisia Európskeho hospodárskeho spoločenstva, Zb. s. 337

⁵ GERVASONI, S.: Principe d'égalité et principe de non-discrimination: quelques considérations tirées de la jurisprudence de la Cour de justice, s. 95

⁶ CALVÈS, G.: Non-discrimination et égalité: de la fusion à la séparation?, s.8

zaobchádzania akoby dôsledok nediskriminácie, je možné odvodiť aj zo smernice Európskeho parlamentu a Rady č. 2004/38/ES z 29. apríla 2004 o práve občanov únie a ich rodinných príslušníkov voľne sa pohybovať a zdržiavať sa v rámci územia členských štátov, ktorá v bode 20 svojich cieľov určuje, že je to v súlade so zákazom diskriminácie z dôvodov štátnej príslušnosti, že všetci občania únie a ich rodinní príslušníci s pobytom v členskom štáte by mali využívať v tomto členskom štáte rovnaké zaobchádzanie ako so štátnymi príslušníkmi.

Neoddeliteľnosť zásady nediskriminácie od zásady rovnosti potvrdil Súdny dvor aj vo svojom rozsudku Ruckdeschel tvrdením, že „*zákaz diskriminácie [...] je len špecifickou výpoveďou všeobecnej zásady rovnosti, ktorá je jednou zo základných zásad práva Spoločenstva*“⁷. Zo zdôraznenia Súdneho dvora, že zákaz diskriminácie je iba špecifickým vyjadrením rovnosti, je zrejmé, že zákaz diskriminácie je na dosiahnutie rovnosti potrebný, ale nie postačujúci. Zásada rovnosti a zásada nediskriminácie sa teda nie celkom prekrývajú. Pojem diskriminácia je obsiahnutý v koncepte rovnosti, pričom ho však nevyčerpáva.

Z citovanej formulácie sa môže zdať, že jedine zásada rovnosti je považovaná za základnú zásadu úijného práva a zákaz diskriminácie na základe rôznych dôvodov je len jedným zo spôsobov umožňujúcim jej uskutočnenie. Nie je to však tak. Súdny dvor v skutočnosti v mnohých prípadoch rozhodoval o viacerých ustanoveniach zakladajúcich zmlúv zakazujúcich diskrimináciu, či už z dôvodu štátnej príslušnosti alebo pohlavia, napríklad medzi mužmi a ženami v prípade odmeňovania, a i., pričom určil, že zákaz diskriminácie je „*súčasťou základov Spoločenstva*“⁸, jedno zo základných práv⁹, alebo rovnako zahŕňajúci špecifické výrazy vzťahujúce sa na všeobecnú zásadu rovnosti kvalifikovanú nielen ako základnú zásadu komunitárneho práva, ale tiež napríklad ako „*ústavný princíp*“¹⁰.

Nediskriminácia sa teda na jednej strane považuje za špecifikáciu rovnosti a spojenie medzi týmito dvomi zásadami nemožno poprieť. Podľa názorov niektorých autorov, tieto zásady nie sú totožné, a to napriek skutočnosti, že pomenovanie vzťahu medzi zásadou nediskriminácie a zásadou rovnosti je náročné a rozdiel medzi nimi sa nejaví vždy dostatočne jasný. V tejto súvislosti môžeme citovať Rémyho Hernu, podľa ktorého sú tieto dve zásady odlišné, a ktorý vyzdvihuje ich

⁷ Rozsudok Súdneho dvora z 19. októbra 1977 v spojených veciach C-117/76 Albert Ruckdeschel a i. v. Hauptzollamt Hamburg-St. Annen a 16/77 Diamalt AG v. Hauptzollamt Itzehoe, Zb. s. 1753, bod 7, preložil autor

⁸ Rozsudok Súdneho dvora z 3. októbra 2006 vo veci C-17/05 B. F. Cadman v. Health & Safety Executive, Zb. s. I- 9583, bod 28

⁹ V rozsudku zo Súdneho dvora z 15. júna 1978 vo veci 149/77 Gabrielle Defrenne v. Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, Zb. s. 1365 v bode 27 konštatoval, že „*zákaz diskriminácie založenej na pohlaví je bezpochyby súčasťou týchto základných práv*“ (preložil autor)

¹⁰ Rozsudok Súdneho dvora z 18. januára 2001 vo veci C-162/99 Komisia Európskych spoločenstiev v. Talianska republika, Zb. s. I-541, bod 23, preložil autor

komplementaritu zhodnotil, že „nediskriminácia poskytuje operatívne riešenia, ktoré rovnosť nemôže dosiahnuť“.¹¹

Na druhej strane, iní autori charakterizujú zásadu nediskriminácie ako zásadu „prázdnu“¹², teda akoby nemala vlastnú podstatu. V skutočnosti totiž zásada nediskriminácie vedie k porovnaniu medzi rozličnými kategóriami, na základe ktorého je možné konštatovať, či je rozdielne zaobchádzanie medzi týmito kategóriami legálne alebo nie, avšak prostredníctvom zásady samotnej nie je možné určiť, čo je spravodlivé alebo správne. V tomto zmysle teda zásade nediskriminácie nemá vlastnú podstatu, je len metodologickým princípom.¹³

Zakotvenie zásady rovnosti a zásady nediskriminácie v Charte základných práv EÚ

Napriek tejto vzájomnej prepojenosti zásady rovnosti a zásady nediskriminácie, ktorú je možné sledovať v práve únie, má v súčasnosti zásada nediskriminácie tendenciu oddeľovania, či osamostatňovania od zásady rovnosti a získania istej autonómie. V tomto procese zohráva významnú úlohu Charta základných práv Európskej únie (ďalej aj ako „Charta“), ktorá sa Lisabonskou zmluvou stala záväznou, a ktorej jedna zo siedmich hláv má názov „Rovnosť“. V dôsledku tejto skutočnosti je potrebné znovu analyzovať a prehodnotiť vzťah zásady rovnosti a zásady nediskriminácie.

Ako stanovuje Charta vo svojej preambule¹⁴ a rovnako Zmluva o Európskej únii¹⁵, rovnosť je hodnota, na ktorej je založená únia. Aké postavenie má však vo vzťahu k rovnosti nediskriminácia? Preskúmaním hlavy Rovnosť Charty základných práv nie je možné nájsť jednoznačnú odpoveď na danú otázku. Táto hlava medzi iným zakotvuje rovnosť pred zákonom (článok 20), zásadu nediskriminácie zakazujúcu akúkoľvek diskrimináciu, bez ohľadu na dôvod, pričom poskytuje ich demonštratívny výpočet (článok 21) a tiež rovnosť medzi mužmi a ženami vo všetkých oblastiach (článok 23). Je teda možné na základe týchto ustanovení urobiť záver, že rovnosť a nediskriminácia sú zameniteľnými kategóriami? Článok 21 Charty zakazujúci diskrimináciu predsa znovu opakuje, hoci v negatívnom zmysle to, čo v pozitívnom zmysle vyjadruje článok 20, a teda, že „[p]red zákonom sú si všetci rovní“. Toto dvojité vyjadrenie má snahu rozlíšiť na jednej strane tendenciu k subjektívnemu právu na rovnakú ochranu zákonom

¹¹ HERNU, R.: Principe d'égalité et principe de non-discrimination dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés Européennes, s. 18

¹² CALVÈS, G.: Non-discrimination et égalité: de la fusion à la séparation?, s. 11

¹³ BARBOU DES PLACES, S.: Signification et fonction du principe de non-discrimination en droit communautaire, s. 70

¹⁴ „Pamätajúc na svoje duchovné a morálne dedičstvo, je Únia založená na nedeliteľných a univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity; je založená na zásadách demokracie a právneho štátu.“

¹⁵ Článok 2 Zmluvy o Európskej únii stanovuje, že „[ú]nia je založená na hodnotách úcty k ľudskej dôstojnosti, slobody, demokracie, rovnosti, právneho štátu a rešpektovania ľudských práv vrátane práv osôb patriacich k menšinám. Tieto hodnoty sú spoločné členským štátom v spoločnosti, v ktorej prevláda pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi.“

a na strane druhej, objektívnu zásadu, na základe ktorej rovnosť nie je právom, ale spôsob, akým sa majú uplatňovať zakotvené práva pre všetkých.¹⁶

Ako poukazuje Melin-Soucramanien, toto rozdelenie zásady rovnosti na dve časti, môže mať závažné teoretické a praktické dôsledky. Uvádza príklad Spojených štátov a Francúzska, kde sa začiatkom rokov 1980 objavilo doktrínálne hnutie popierajúce právnu hodnotu zásady rovnosti, pričom ju priznávalo jedine zásade nediskriminácie, ktorá odkazovala na konkrétne vyjadrené zakázané formy diskriminácie. Peter Westen vyjadruje, že rovnosť je len „prázdnu myšlienku“. Táto doktrínálna kontroverzia má dnes už istú odozvu vo vnútroštátnej judikatúre. Tak napríklad francúzsky Conseil d'État v júni 2003 judikoval, že „*zatiaľ čo diskriminácia môže, vzhľadom na motívy, ktoré ju inšpirujú, predstavovať porušenie základnej slobody [...], nerešpektovanie zásady rovnosti nezakladá samé o sebe rovnaké porušenie*“.¹⁷

Redefinovanie vzťahu medzi zásadou rovnosti a zásadou nediskriminácie Súdny dvorom sa zdá byť nevyhnutné. Táto úloha ostáva Súdnemu dvoru aj vzhľadom ku skutočnosti, že vysvetlivky k relevantným článkom Charty nezakotvujú konkrétny rozsah daných zásad. Vysvetlivky k článku 20 Charty zakotvujúcemu zásadu rovnosti len jednoducho potvrdzujú, že daný „*článok zodpovedá všeobecnej právnej zásade, ktorá je obsiahnutá vo všetkých európskych ústavách a bola tiež uznaná Súdny dvorom ako základná zásada práva Spoločenstva*“.¹⁸

Aplikácia zásady rovnosti a zásady nediskriminácie Súdny dvorom EÚ

Zásada rovnosti, prvýkrát formálne uznaná v primárnom práve Chartou základných práv EÚ, nemôže ako taká slúžiť na dosiahnutie konkrétnych cieľov zákonodarcu. Únijný zákonodarcu v skutočnosti nemôže stanoviť, napríklad, že s občanmi iných členských štátoch sa musí zaobchádzať rovnako ako s občanmi daného členského štátu, alebo že ženy musia byť odmeňované rovnako ako muži, pretože takéto ustanovenia by neboli exaktné, nekorešpondovali by s vôľou zákonodarcu. To, čo mal zákonodarcu v úmysle zakázať, nebolo rozdielne zaobchádzanie vo všeobecnosti, ale len rozličné zaobchádzanie, ktoré nie je objektívne odôvodnené, ktoré je svojvoľné a neprimerané, teda diskriminačné. Preto autori Charty hneď za článok 20 vložili článok 21, samostatný, odlišný, stanovujúci zákaz diskriminácie z výslovne stanovených dôvodov.¹⁹ Zásada

¹⁶ CALVÈS, G.: Non-discrimination et égalité: de la fusion à la séparation?, s.16

¹⁷ MELIN-SOUCRAMANIEN, F.: Article II-80 - Égalité en droit, s. 285

¹⁸ Z vysvetliviek k článku 20 Charty taktiež vyplýva, že Súdny dvor nerozlišuje zásadu rovnosti a zásadu rovnakého zaobchádzania, nakoľko vo vysvetlivkách k článku 20 Charty uvádza príkladne tri rozsudky, v ktorých uznal zásadu rovnosti za základnú zásadu práva únie (rozsudok Súdneho dvora z 13. novembra 1984 vo veci 283/83 Racke, Zb. s. 3791, rozsudok zo 17. apríla 1997 vo veci C-15/95 EARL, Zb. s. I-1961 a rozsudok z 13. apríla 2000 vo veci C-292/97 Karlsson, Zb. s. 2737), pričom však v daných rozsudkoch na základe používaných pojmov aplikuje zásadu rovnakého zaobchádzania.

¹⁹ GERVASONI, S.: Principe d'égalité et principe de non-discrimination: quelques considérations tirées de la jurisprudence de la Cour de justice, s. 96

nediskriminácie teda akoby chcela zabezpečiť efektívne uskutočňovanie zásady rovnosti a sťažiť objektívne odôvodnenie rozličného zaobchádzania založeného na výslovne stanovených motívoch. Sudca aplikujúci dané zásady totiž akoby predpokladal, že má väčšiu právomoc zakázať rozdielne zaobchádzanie z vopred stanovených dôvodov.

Napríklad Súdny dvor jednoduchšie konštatuje, že opatrenie umožňujúce bez obmedzení uzatvárať pracovné zmluvy na dobu určitú, ak pracovník dosiahol vek 52 rokov je v rozpore so smernicou Rady č. 2000/78/ES z 27. novembra 2000, ktorá ustanovuje všeobecný rámec pre rovnaké zaobchádzanie v zamestnaní a povolani, a zakazuje diskrimináciu z dôvodu veku. Podľa Súdneho dvora, rozdielne zaobchádzanie v súvislosti s vekom nie je za týchto okolností objektívne a primerane odôvodnené oprávneným cieľom v oblasti politiky zamestnanosti.²⁰ A tak „nediskriminácia predpokladaná zákonodarcom ostáva špecifickým vyjadrením zásady rovnosti, berúc na seba podmienky stanovené judikatúrou Súdneho dvora“²¹.

Rovnako Súdny dvor judikoval, že rozdielne zaobchádzanie z dôvodu choroby sa nemôže spájať s rozdielnym zaobchádzaním založeným na zdravotnom postihnutí v zmysle smernice Rady č. 2000/78/ES, a teda chorobu nemožno považovať za dôvod dopĺňujúci dôvody, v ktorých daná smernica zakazuje diskrimináciu.²² Je teda možné z prípadu odvodiť, že osoba vylúčená z istej výhody či práva z dôvodu svojej choroby, napr. AIDS, sa nemôže dovolávať diskriminácie, ktorej je obeťou, pretože choroba nie je výslovne zakotveným diskriminačným dôvodom? Okrem ustanovení zakotvujúcich špecifické zákazy diskriminácie, sa je možné dovolávať aj porušenia zásady rovnosti ako všeobecnej právnej zásady, ktorá nemusí byť nevyhnutne menej efektívna ako konkrétne ustanovenia boja proti diskriminácii. Práve naopak, nakoľko zásada rovnosti nezahŕňa konkrétne dôvody, na ktorých je založené rozlišovanie, ako je to v prípade článku 21 Charty, nemožno ju považovať za zdvojenie.

Bolo odôvodnené očakávať, že po zakotvení zásady rovnosti do Charty základných práv Súdny dvor svojou judikatúrou objasní vzťah, definíciu, či príslušnú úlohu daných dvoch zásad. Judikatúra Súdneho dvora ku vzťahu medzi zásadou nediskriminácie a zásadou rovnosti však nie je presvedčivá.

Súdny dvor bol vo svojom prvom vyhlásení aktu za neplatný založenom na Charte²³, konfrontovaný so spomínaným dvojitém vyjadrením, keď mal aplikovať článok 21 Charty, konkrétne nediskrimináciu z dôvodu pohlavia a článok 23 Charty zakotvujúci rovnosť medzi mužmi a ženami. Súdny dvor však nevyjadril akýkoľvek rozdiel medzi obsahom či pôsobnosťou daných článkov, čím sa počas

²⁰ Rozsudok Súdneho dvora z 22. novembra 2005 vo veci C-144/04 Werner Mangold v. Rüdiger Helm, Zb. s. I-9981

²¹ GERVASONI, S. : Principe d'égalité et principe de non-discrimination: quelques considérations tirées de la jurisprudence de la Cour de justice, s. 97

²² Rozsudok Súdneho dvora z 11. júla 2006 vo veci C-13/05 Sonia Chacón Navas v. Eurest Colectividades SA, Zb. s. I-6467

²³ Rozsudok Súdneho dvora z 1. marca 2011 vo veci C-236/09 Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL a i. v. Conseil des ministres, Zb. s. I-773

celého odôvodnenia môže zdať, akoby bola súčasná existencia oboch ustanovení úplne nadbytočná.

Aj generálna advokátka Kokott vo svojich návrhoch v rovnakej veci akoby zlučuje tieto zásady do jednej, keď konštatuje, že „[v]šeobecná zásada rovnosti zaobchádzania a zákazu diskriminácie nachádza svoj výraz v článku 20 Charty základných práv, ktorý vyhlasuje, že pred zákonom sú si všetci rovní. Prejednávaná vec sa však týka zásady rovnosti zaobchádzania a zákazu diskriminácie mužov a žien, ktorú Súdny dvor veľmi skoro uznal ako základnú zásadu práva Únie a ktorá je zvlášť vyjadrená ako základné právo v článku 21 ods. 1 a v článku 23 prvom odseku Charty základných práv. [...] Keďže na účely tohto konania neexistuje zásadný rozdiel medzi pojmami „zásada rovnosti zaobchádzania“, „zásada zákazu diskriminácie“ a „zákaz diskriminácie“, budem ich používať ako synonymá“.²⁴

Súdny dvor EÚ aj v súčasnosti potvrdzuje svoju judikatúru prijatú pred záväznosťou Charty základných práv, ktorá vo všeobecnosti zamieňala pojmy zásady nediskriminácie či rovnosti. Napriek asimilácii nediskriminácie a rovnosti, Súdny dvor vo svojej judikatúre potvrdzuje, že úijné právo nezakazuje iné motívy diskriminácie než tie, ktoré sú výslovne uvedené taxatívnym spôsobom v antidiskriminačných smerniciach.²⁵

Ako konštatuje generálna advokátka Sharpston²⁶, táto „[k]lasická aristotelovská formulácia zásady rovnosti, že s rovnakými prípadmi sa musí zaobchádzať rovnako, ponecháva otvorenú základnú otázku, a to, ktoré aspekty sa majú považovať za relevantné pre rovnaké zaobchádzanie a ktoré nie. Každá skupina ľudí si bude s inou skupinou ľudí v niektorých veciach podobná a v iných sa budú líšiť. Maxima, akou je tá Aristotelova, preto zostáva prázdny pravidlom, kým sa neurčí, ktoré rozdiely sú pre daný účel relevantné. [...] Z krátkeho historického odkazu vyplýva, že tvrdenia týkajúce sa „rovnosti“, ak sú detailnejšie analyzované, často znamenajú „rovnaké zaobchádzanie v konkrétnych ohľadoch s tými, ktorí sa nachádzajú v magickom kruhu“ skôr ako „rovnaké zaobchádzanie v každom relevantnom ohľade s úplne každým“.

V tomto zmysle aj v rozsudku Agafitei²⁷ Súdny dvor judikoval, že diskriminácia vo veci samej nie je založená ani na jednom z dôvodov vymenovaných v smernici č. 2000/78 (stanovujúcej všeobecný rámec na boj proti diskriminácii v zamestnaní a povolani na základe náboženstva alebo viery, zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie) a č. 2000/43 (ktorej

²⁴ Návrhy generálnej advokátky Juliane Kokott prednesené 30. septembra 2010 vo veci C-236/09 Association belge des Consommateurs Test-Achats ASBL a i. v. Conseil des ministres, Zb. s. I-773, bod 29

²⁵ Uznesenie Súdneho dvora zo 17. marca 2009 vo veci C-217/08 Rita Mariano v. Istituto nazionale per l'assicurazione contro gli infortuni sul lavoro (INAIL), Zb. s. I-35, bod 26

²⁶ Návrhy generálnej advokátky Eleanor Sharpston prednesené 22. mája 2008 vo veci C-427/06 Birgit Bartsch v. Bosch und Siemens Hausgeräte (BSH) Altersfürsorge GmbH, Zb. s. I-7245, body 44, 45

²⁷ Rozsudok Súdneho dvora zo 7. júla 2011 vo veci C-310/10 Ministerul Justiției și Libertăților Cetățenești v. Ștefan Agafitei a i., Zb. s., body 32 až 34

účelom je stanoviť rámec na boj proti diskriminácii na základe rasy alebo etnického pôvodu), pričom potvrdil, že zásada rovnosti zaobchádzania sa uplatní s len odkazom na dôvody v nich taxatívne vymenované.²⁸

Judikatúra aplikujúca ustanovenia Charty významne nemení predchádzajúci postoj zamieňania daných zásad. V prípade Nagy²⁹ Súdny dvor v bode 47 potvrdzuje, že zásada rovnosti upravená v článku 20 Charty základných práv Európskej únie je v skutočnosti zásadou rovnosti zaobchádzania alebo zákazu diskriminácie.

Avšak na druhej strane, v bode 52 uznesenia vo veci *Vino I*³⁰ Súdny dvor zase konštatuje, že „[z]ásady rovnosti zaobchádzania a nediskriminácie tvoria súčasť právneho poriadku únie. Tieto zásady sú zakotvené najmä v článkoch 20 a 21 Charty základných práv Európskej únie“. Z citovaného konštatovania možno vyvodiť, že Súdny dvor v danom rozsudku priznal zásade nediskriminácie istú autonómiu od zásady rovnosti, a zároveň sa odvolal na ich zakotvenie v dvoch samostatných nasledujúcich článkoch Charty. V danom uznesení Súdny dvor vyslovil, že tieto zásady nie sú určené na odstránenie prípadného rozdielu v zaobchádzaní medzi určitými kategóriami pracovníkov na dobu určitú, keďže jediným cieľom smernice Rady č. 1999/70 z 28. júna 1999 o rámcovej dohode o práci na dobu určitú, ktorú uzavreli ETUC, UNICE a CEEP, ktorú Súdny dvor v prípade interpretoval, je zákaz diskriminácie medzi pracovníkmi na dobu určitú a dobu neurčitú.

V následnom prípade *Vino II*³¹ Súdny dvor konkretizoval, že zásada nediskriminácie medzi určitými kategóriami pracovníkov pracujúcich na dobu určitú nemôže byť odvodená zo všeobecnej zásady nediskriminácie. V bode 39 uznesenia konštatoval, že „všeobecné zásady práva únie majú ústavné postavenie, zatiaľ čo daná zásada sa vyznačuje určitým stupňom detailu vyžadujúcim legislatívnu úpravu, ktorá sa na úrovni únie realizuje únijným aktom sekundárneho práva“. ³² Hoci by sme na jednej strane mohli byť radi, že Súdny dvor uznáva, že

²⁸ Týmto potvrdil Súdny dvor svoju judikatúru prijatú pred záväznosťou Charty základných práv EÚ, napríklad vo svojom rozsudku zo 17. júla 2008 vo veci C-303/06 *S. Coleman v. Attridge Law, Steve Law*, Zb. s. I-5603, body 38 a 46.

²⁹ Rozsudok Súdneho dvora z 21. júla 2011 vo veci C-21/10 *Károly Nagy v. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal*, zatiaľ neuverejnený v Zbierke

³⁰ Uznesenie Súdneho dvora z 11. novembra 2010 vo veci C-20/10 *Vino Cosimo Damiano v. Poste Italiane SpA*, Zb. s. I-148, preložil autor

³¹ Uznesenie Súdneho dvora z 22. júna 2011 vo veci C-161/11 *Cosimo Damiano Vino v. Poste Italiane SpA*, zatiaľ neuverejnené v Zbierke

³² Analogickým spôsobom sa Súdny dvor vyjadril k zásade rovnosti zaobchádzania, keď v bode 42 svojho rozsudku z 29. októbra 2009 vo veci C-174/08 *NCC Construction Danmark A/S v. Skatteministeriet*, Zb. s. I-10567 konštatoval, že „[h]oci zásada rovnosti zaobchádzania má, podobne ako ostatné všeobecné zásady práva Spoločenstva, ústavnú povahu, zásada daňovej neutrality si vyžaduje legislatívnu úpravu, ktorá sa dá realizovať len aktom sekundárneho práva Spoločenstva“. Taktiež vo svojom rozsudku z 15. októbra 2009 vo veci C-101/08 *Audiolux SA a i. v. Groupe Bruxelles Lambert SA (GBL) a i., Bertelsmann AG a i.*, zatiaľ neuverejnený v Zbierke, v bode 63 uviedol, že „[v]šeobecné zásady práva Spoločenstva sa totiž v hierarchii noriem nachádzajú na úrovni ústavných zákonov, kým zásada [rovnosti akcionárov] je natoľko podrobná, že vyžaduje legislatívne spracovanie, ktoré sa realizuje na úrovni Spoločenstva

niektoré rozhodnutia v daných otázkach sú úlohou zákonodarcu, toto „uznanie“ nastáva avšak v situáciách, v ktorých sa to hodí Súdnemu dvoru, čím dané tvrdenie nenapomáha pochopiť význam a zmysel konceptov rovnosti, rovnosti zaobchádzania a nediskriminácie.³³

Záver

Zakotvenie zásady rovnosti do Charty základných práv Európskej únie je akoby doplňujúce a obohacujúce s ohľadom na ustanovenia boja proti diskriminácii, no zároveň ich nezhrňa či nenahrádza. Odpovede na otázky na koho sa vzťahuje zásada rovnosti a zásada nediskriminácie, a ktoré aspekty sú v nich zahrnuté by nemali byť nemenné, ale mali by sa vyvíjať so spoločnosťou, pričom právo by malo na túto zmenu reagovať, a to nielen rozšírením obsahovej či osobnej pôsobnosti všeobecnej zásady rovnosti či zásady nediskriminácie, ale aj vytvorením zodpovedajúcich definícií analyzovaných zásad. Pri tejto úlohe zohráva dôležitú úlohu Súdny dvor. Postoj Súdneho dvora k danej problematike však nie je jednoznačný a aj keď to nepovažujeme celkom za správny spôsob, Súdny dvor väčšinou priznáva zásadám rovnosti, rovnosti zaobchádzania a nediskriminácii jednotnú definíciu, hoci autori Charty vložili tieto zásady do dvoch rozličných ustanovení.

Generálny advokát Lagrange vo svojich návrhoch k rozsudku prijatom v roku 1963 vo veci *Taliansko v. Komisia*, ktorý bol prvým rozsudkom Súdneho dvora interpretujúcim koncept diskriminácie v zmluve vyjadril, že „*nič nie je fascinujúcejšie a zároveň klamlivejšie než rovnosť*“³⁴. Päťdesiat rokov neskôr ostáva toto konštatovanie stále relevantné. Napriek tomu by sme však mali dúfať vo vytvorenie menej zavádzajúceho režimu rozlišujúceho tieto koncepty.

Mgr. Veronika Laciaková
interný doktorand
Fakulta práva
Paneurópska vysoká škola
Bratislava

Použitá literatúra

1. BARBOU DES PLACES, S. Signification et fonction du principe de non-discrimination en droit communautaire. In *Septièmes Journées d'Études du Pôle Européen Jean Monnet. 27, 28 et 29 novembre 2006. Le principe de non-discrimination face aux inégalités de traitement entre les personnes dans l'Union Européenne*. Bruxelles: Bruylant, 2010. ISBN 978-2-8027-2886-3. s. 65-89.

prostredníctvom sekundárneho právneho aktu Spoločenstva. Z tohto dôvodu zásada navrhovaná Audiolumom nemôže byť považovaná za samostatnú všeobecnú zásadu práva Spoločenstva“.

³³ MARTIN, D. : Sur la discrimination et la hiérarchie entre les discriminations dans le droit de l'Union: pérégrinations autour d'un concept mystérieux, s. 272

³⁴ Návrhy generálneho advokáta Lagrange z 28. mája 1963 vo veci 13/63 *Talianska republika v. Komisia Európskeho hospodárskeho spoločenstva*, Zb. s. 337, s. 386, preložil autor

2. CALVÈS, G. Non-discrimination et égalité: de la fusion à la séparation? In *La non-discrimination entre les européens*. Paris: Editions A. Pedone, 2012. ISBN 978-2-233-00656-1. s. 7-22.
3. GERVASONI, S. Principe d'égalité et principe de non-discrimination: quelques considérations tirées de la jurisprudence de la Cour de justice. In *Septièmes Journées d'Études du Pôle Européen Jean Monnet. 27, 28 et 29 novembre 2006. Le principe de non-discrimination face aux inégalités de traitement entre les personnes dans l'Union Européenne*. Bruxelles: Bruylant, 2010. ISBN 978-2-8027-2886-3. s. 91-107.
4. HERNU, R. *Principe d'égalité et principe de non-discrimination dans la jurisprudence de la Cour de justice des Communautés Européennes*. Paris: L.G.D.J., 2003. 555 s. ISBN 2-275-02380-1.
5. MARTIN, D. Sur la discrimination et la hiérarchie entre les discriminations dans le droit de l'Union: pérégrinations autour d'un concept mystérieux. In *La non-discrimination entre les européens*. Paris: Editions A. Pedone, 2012. ISBN 978-2-233-00656-1. s. 253-283.
6. MELIN-SOUCRAMANIEN, F. Article II-80 – Égalité en droit. In *Traité établissant une Constitution pour l'Europe. Partie II. La Charte des droits fondamentaux de l'Union. Commentaire article par article*. Bruxelles : Bruylant, 2005. ISBN 2-8027-2044-9. s. 283-288.

Všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi v rozhodovacej činnosti medzinárodných súdnych orgánov

Adam Gierl

Abstrakt

Systém prameňov a normotvorby v medzinárodnom práve verejnom je vo svojej podstate osobitný a do značnej miery odlišný od vnútroštátnej legislatívy. Medzinárodné právo verejné stojí na určitých princípoch a zásadách. Určité zásady sú však vlastné právu ako celému normatívnemu systému. Tieto zásady možno rozpoznávať naprieč rôznymi právnymi systémami a na základe toho možno povedať, že predstavujú základ právneho myslenia dnešného sveta. Tieto právne zásady sa následne môžu uplatniť pri rozhodnutí určitého sporu medzi štátmi. Hlavným zmyslom ich použitia je vyhnúť sa situácii kedy pre nedostatok aplikovateľného práva nemožno rozhodnúť spor. Preto medzinárodné právo pripúšťa aplikáciu všeobecných právnych zásad. Ide o zásady, ktoré majú pôvod vo vnútroštátnom práve a plnia skôr úlohu špecifického prameňa práva. Predkladaný príspevok bude v krátkosti analyzovať úlohu a postavenie všeobecných právnych zásad a zmysel ich aplikácie pri riešení medzinárodných sporov.

Kľúčové slová

Všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi, pramene medzinárodného práva, rozhodovanie medzinárodných sporov

Abstract

The system of sources and legislation is in its basis specific a different from national legislation. International public law is based on the principles of its own kind. Certain principles are inherent to law in general. Those principles could be recognized across the various legal systems, thus we can say they represent the base of legal reason of contemporary world. These legal principles could be consequently applied in decision of certain legal dispute among the states. The main reason for their application is to avoid the situation where the decision is not possible to deliver due to lack of applicable law. International law accepts application of general principles of law. These principles have their roots in municipal law and within the context of international law they appear as a specific source of law. Presented paper will briefly analyse the position of general principles and sense of their application in resolving international disputes.

Keywords

General principles of law recognized by civilized nations, sources of international law, international disputes settlement

Úvod¹

Vnútroštátne právo vždy predstavovalo významný zdroj inšpirácie a podnetov pre medzinárodnú úpravu. Vnútroštátne právo vplýva na medzinárodné právo aj inak. Pri pohľade na medzinárodné arbitráže zo začiatku 20. storočia vidieť používanie analógií s vnútroštátnym právom pri riešení problémov medzinárodného práva.² Od obdobia haagskych mierových konferencií sa uznávajú všeobecné právne zásady za jeden z podkladov pre rozhodnutia medzinárodných arbitráží. Tieto všeobecné zásady sa extrahujú z vnútroštátneho práva a sú súčasťou právneho myslenia civilizovaných národov.

Medzinárodné právo sa však vyznačuje viacerými zvláštnosťami oproti vnútroštátnemu právu. Obzvlášť možno vidieť špecifiká v oblasti prameňov práva. Vo vnútroštátnom práve je vytváranie právnych noriem prejavom štátnej suverenity. Zákonodarná moc požíva monopol na tvorbu právnych noriem, resp. na delegáciu tejto tvorby na iné subjekty. Mechanizmus vytvárania medzinárodného práva je značne odlišný – postavený na konsenzuálnom základe. Medzinárodné právo je koordinačným právnym systémom.³ Toto konštatovanie je dané skutočnosťou, že základ právneho systému tvoria suverénne štáty a medzinárodnoprávne normy sú odrazom ich spoločnej vôle. Štáty sú suverénnymi subjektmi a v medzinárodnom práve platí zásada zvrchovanej rovnosti, preto nie je možné niektorý z týchto subjektov podriaďiť právnym normám s ktorými by nebol vyslovil súhlas.

Medzinárodné právo vychádza z premisy existencie spoločenstva štátov (*societas maxima*). V tomto spoločenstve však nemožno nájsť subjekt – teda štát, ktorý by bol právne nadradený iným štátom. Ide teda o spoločenstvo právne rovných subjektov, medzi ktorými však platia právne pravidlá. Z toho teda vyplýva, že normy medzinárodného práva sú autonómnej povahy. Tieto normy sú vytvárané samotnými adresátmi právnych noriem. Takúto situáciu zdôvodňuje skutočnosť, že najvýznamnejšie subjekty medzinárodného práva – štáty sú si

¹ Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu APVV-0823-11.

² V prípade *Alabama* sa arbiter zaoberal rozsahom aplikovania *due diligence*. Rímskoprávny koncept držby a vlastníctva bol aplikovaný v spore Spojených štátov a Veľkej Británie (*Behring sea Arbitration*). Pozri bližšie: LAUTERPACHT, H.: Private Law Sources and Analogies of International Law, in: LAUTERPACHT, E. (ed.): *International Law – Collected Papers*, 2. *The Law of Peace (Part I, International Law in General)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 210 – 211.

³ Táto špecifická črta sa prejavuje v tom, že štáty samé rozhodujú aká problematika sa stane predmetom úpravy medzinárodného práva a v akej podobe táto úprava vznikne. Aj preto hovoríme o autonómnom právnom systéme, v ktorom samotné subjekty rozhoduje o predmete, povahe a šírke právnej úpravy, ktorá sa následne stane pre štáty, ktoré ju prijali záväznou. Jednotlivé normy medzinárodného práva môžu zaväzovať rôzny počet subjektov v závislosti od predmetu právnej úpravy. Niektoré (Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd) majú regionálny charakter a iné sú svojou povahou univerzálne. Príspevok sa v nasledujúcom texte bude pohybovať v kontexte univerzálnych noriem medzinárodného práva (Pozri bližšie: KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, IURA Edition, Bratislava, 2011, s. 54 – 55.

navzájom právne rovné.⁴ Každý ďalší subjekt medzinárodného práva je jednak partikulárnym subjektom medzinárodného práva a taktiež svoju subjektivitu v medzinárodnom práve odvodzuje z prejavu vôle štátu.⁵

Teória práva delí pramene práva na materiálne a formálne. Formálne pramene práva možno definovať v podstate ako štátom určené, alebo uznané formy vyjadrenia práva. To znamená, že prameň predstavuje nádobu naplnenú obsahom právneho pravidla – právnej normy. Keďže však v medzinárodnom práve nerozoznávame subjektom nadradeného legislátora, musíme pripustiť, že formálnymi prameňmi budú tie formy vyjadrenia práva budú tie formy vyjadrenia práva, ktoré subjekty za také určia a ktoré budú aplikované medzinárodnými súdnymi orgánmi. Medzi medzinárodnými súdnymi orgánmi má určitý primát Medzinárodný súdny dvor. V zmysle Štatútu tento súd rozhoduje predložené spory podľa medzinárodného práva, pričom podkladom rozhodovania sú medzinárodné zmluvy, medzinárodný obyčaj a všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi.⁶ V predkladanom príspevku sa budeme sústreďovať na posledný z menovaných prameňov medzinárodného práva.

1. K prameňom medzinárodného práva

Oppenheim charakterizuje právny prameň ako historickú skutočnosť na základe ktorej vznikajú pravidlá správania sa a získavajú právnu pôsobnosť. Základom celého medzinárodného práva je súhlas štátov. Je zrejmé, že prameňov práva musí a môže byť práve toľko, koľko je skutočností, ktoré predstavujú súhlas štátu, resp. z nich možno súhlas vyčítať.⁷ Rozoznáva dve takéto skutočnosti a to *výslovný súhlas* a *tichý* (konkludentný) *súhlas*. Príkladom prvého je dojednanie a uzatvorenie medzinárodnej zmluvy, stanovujúcej určité pravidlá správania sa. Príkladom druhej formy súhlasu je keď si štáty osvoja zvyk podrobovať sa určitým pravidlám medzinárodného správania sa. O zvyku (teda právnej obyčaji) hovoríme vtedy, keď existuje jasný a nepretržitý návyk konať určitým spôsobom v presvedčení, že takéto konanie je právne nevyhnutné (*opinio iuris sive necessitatis*). Preto sú výlučnými pravidlami medzinárodného práva medzinárodné zmluvy a zvyky.⁸ Oppenheim teda problematiku Všeobecných zásad právnych

⁴ Z tejto rovnosti vyplýva, že všetky štáty požívajú zvrchovanú rovnosť, majú rovnaké práva a povinnosti a sú rovnými členmi medzinárodného spoločenstva, bez ohľadu na ich rozdiely hospodárskej, spoločenskej, politickej alebo inej povahy. Pozri bližšie: Rezolúcia Valného zhromaždenia A/RES/2625 z roku 1970.

⁵ Napríklad medzinárodné medzivládne organizácie sú založené spravidla viacstrannými prejavmi vôle zakladajúcich štátov. Aj jednotlivec sa považuje za partikulárny subjekt medzinárodného práva ale aj v tomto prípade len do tej miery do akej mu je priznaná medzinárodným právom. V prípade jednotlivca pôjde o jeho postavenie v rámci ochrany ľudských práv a základných slobôd, alebo o zodpovednosť podľa medzinárodného práva vyjadrenú napríklad v Štatúte Medzinárodného trestného súdu (uverejnený pod číslom 333/2002 Z. z.).

⁶ Pozri článok 38, ods. Štatútu Medzinárodného súdneho dvora. Štatút je prílohou Charty OSN, uverejnenej pod číslom 30/1947 Zb.

⁷ OPPENHEIM, L.: *Mezinárodní právo*, Orbis, 1924, Praha, s. 19.

⁸ Treba objasniť, že zvyk tak ako je popísaný a definovaný v citovanom diele sa v dnešnej vede medzinárodného práva štandardne označuje ako právna obyčaj. V ďalšom pokračovaní textu

neotvoril. V rámci medzivojnovkej československej vedy medzinárodného práva všeobecným právnym zásadám venoval pozornosť Antonín Hobza.⁹ Hobza v súvislosti s ustanoveniami štatútu konštatuje, že vlastnými prameňmi práva sú len medzinárodné zmluvy právotvorné a medzinárodné právne obyčaje, kým ďalšie (ods. 3 a 4) sú uvedené iba ako pomocné prostriedky v prípade nedostatku priamych prameňov.¹⁰ Ďalej konštatuje, že tento výklad môže byť práve vo vzťahu k všeobecným právnym zásadám (ods. 3) sporný, avšak je isté, že nejde o vlastné medzinárodné právo. Dôvodom tohto konštatovania je, že všeobecné zásady sa opierajú o vnútroštátne zákonodarstvo *civilizovaných* štátov. S týmto tvrdením možno polemizovať do tej miery, že Štatút Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, rovnako ako Štatút medzinárodného súdneho dvora klasifikujú pomocné pramene ako rozhodnutia súdnych orgánov a náuku najviac kvalifikovaných odborníkov. Tieto majú slúžiť ako pomocné (*subsidiary*) prostriedky pre určenie právnych pravidiel. Pozícia náuky a rozhodnutí medzinárodných súdnych orgánov je z dikcie Štatútov viac-menej zrejмая. Avšak postavenie všeobecných právnych zásad je odlišné. Štatút ich kladie medzi medzinárodné zmluvy a obyčaje a pred pomocné pramene. Čiže s konštatovaním, že ide *len* o pomocný prameň možno polemizovať. Aj keď je zrejmé, že v rozhodovacej činnosti medzinárodných súdov je najčastejším základom rozhodnutia buď medzinárodná zmluva alebo právna obyčaj, pričom všeobecne právne zásady sú využívané v obmedzenej miere. Vo vede medzinárodného práva možno naraziť aj na názory, že všeobecné právne zásady obsahujú iba pravidlá už vyjadrené obyčaji a medzinárodných zmluvách a teda nie je dôležité poukazovať na ich samostatnú existenciu (Tunkin).¹¹

V tom však nevnímame subsidiaritu všeobecných zásad voči medzinárodným zmluvám a obyčaji. Ich zriedkavé využitie možno vysvetliť skôr predmetom úpravy a povahou noriem, ktoré sú zo všeobecných zásad extrahované.¹² Rovnako možno čoraz zriedkavejšiu aplikáciu všeobecných právnych zásad pripísať aj rozširovaniu právnej úpravy medzinárodného práva.

hovorí Oppenheim aj o obyčaji, avšak tento termín používa v kontexte určitej zvyklosti, ktorá sa síce v stykoch štátov zaviedla avšak nemá kvalitu právnej záväznosti. Preklad Oppenheimovho diela teda operuje s pojmami *zvyk* a *obyčaj* opačne ako je tomu bežné v súčasnej vede právnej. Pozri bližšie: OPPENHEIM, L.: *Mezinárodní právo*, Orbis, 1924, Praha, s. 20.

⁹ Toto ustanovenie je v podstate totožné s ustanovením článku 38 Štatútu MSD. Pozri bližšie: http://www.worldcourts.com/pcij/eng/documents/1920.12.16_statute.htm#_Toc160729737.

¹⁰ HOBZA, A.: *Úvod do mezinárodního práva mírového*, Praha, 1933, s. 28.

¹¹ Pozri bližšie: SHAW, M. N.: *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 6th ed., 2008, s. 99.

¹² Považujeme za potrebné poznamenať, že vzhľadom na odlišný mechanizmus tvorby medzinárodného práva a osobitosti jeho prameňov je hierarchia noriem zásadne odlišná od hierarchii vo vnútroštátnom zákonodarstve. Teda štruktúru v ktorej sú normy vyššej právnej sily nachádzame v prameňoch odlišených osobitným názvom od ostatných (Ústava, ústavný zákon, zákon atď.) nemožno v medzinárodnom práve použiť. Hierarchia noriem medzinárodného práva je daná ich povahou, predmetom úpravy. V medzinárodnom práve sa uplatňuje nadradenosť noriem *ius cogens* nad normami *ius dispositivum*, pričom platí nadradenosť noriem *ius cogens* (pozri čl 53 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve). Tieto normy nie sú vyjadrené v osobitnej forme prameňa práva. Môžu byť vyjadrené tak v obyčaji ako aj v zmluvnom práve.

Teda v súčasnosti sa medzinárodný súdny orgán stále menej stretáva s nevyhnutnosťou podkladať svoje rozhodnutie všeobecnými právnymi zásadami.

1.1 Vzťah k zásadám medzinárodného práva

Každé právne odvetvie má svoje princípy. Tieto princípy treba odlišovať od všeobecných právnych zásad, ktoré ako sme už uviedli, sú chápané ako *formálny* prameň práva a z tohto titulu môžu slúžiť ako základ rozhodovania medzinárodných súdnych orgánov. Termínom princíp býva často označovaná celá skupina pozitívoprávnych pravidiel. Ako príklad môže poslúžiť princíp slobody mora, ktorý používajú Šturma s Čepelkom. Tento princíp vyjadruje a definuje celú skupinu pravidiel medzinárodného práva v danej oblasti. Napríklad uvádzajúc princíp (zásadu) nezasahovania do vnútroštátnych záležitostí musíme vziať do úvahy celú skupinu pravidiel, ktoré sa vzťahujú na výlučnosť panstva štátu nad svojim územím. Princípy resp. zásady medzinárodného práva treba preto jednoznačne odlíšiť o všeobecných zásad právnych.¹³ Kým princípy predstavujú normy čo by určité pravidlá správania sa a ich hlavným účelom je nastavovať limity medzinárodnej normotvorby, všeobecné zásady právne predstavujú určitú formu v ktorej sú obsiahnuté právne pravidlá. Čo je najpodstatnejšie pri rozlíšení zásad medzinárodného práva a všeobecných zásad právnych je povaha pravidiel o ktoré ide. Zásady medzinárodného práva sú pravidlami medzinárodného práva a svoj pôvod odvodzujú z tohto právneho systému. Sú určitým vyjadrením *volonté generale* a možno ich v určitom zmysle považovať za *jus cogens*, nakoľko ich možno považovať za normy prijaté a uznané medzinárodným spoločenstvom ako celkom a od týchto zásad sa nemožno odchýliť.¹⁴ Čo je dôležité, zásady medzinárodného práva sú vystavané na systéme medzinárodného práva a majú v ňom svoj pôvod.

Právne normy, ktoré nachádzame vyjadrené vo všeobecných zásadách právnych ako uznaných formách vyjadrenia práva sú zásadne odlišnej povahy. V prvom rade sú tieto normy vyjadrením hodnôt spoločných pre právo ako celok (prípadne pre niektoré z jeho odvetví).¹⁵ Ako sme už spomenuli odvodzujú sa z vnútroštátneho práva. Mnoho noriem medzinárodného práva je inšpirovaných alebo sa odvodzuje od vnútroštátneho práva. To možno pozorovať v období posledných šesťdesiatich rokov v súvislosti s rozširovaním predmetu právnej úpravy, medzinárodné právo čoraz viac zasahuje do oblastí, ktoré boli skôr predmetom úpravy vnútroštátneho práva.¹⁶

Ak medzinárodný sudca zamýšľa aplikovať normy odvolávajúc sa na všeobecné zásady právne musí nájsť zdroj týchto noriem, keďže špecifická potreba

¹³ ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, C. H. Beck, Praha, 2008, s. 122 – 123.

¹⁴ Pozri článok 53 Viedenského dohovoru o zmluvnom práve.

¹⁵ Osobitne sa tieto zásady uplatňujú v sporoch medzi štátmi, ale svoje miesto si našli aj v rámci medzinárodného trestného práva, keď naplňajú jednak hmotnoprávne ale najmä procesné požiadavky na konanie: Pozri bližšie KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo veřejné (všeobecná a osobitná časť)*

¹⁶ ELIS, J.: General Principles and Comparative Law, in: *European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 4, 2011, p. 950.

riešiť určitú právnu otázku vo veci samej, alebo právnu otázku procesnú mu neumožňuje čerpať z medzinárodnej zmluvy (ktorá je spravidla publikovaná a zverejnená) ani z právnej obyčaje, ktorá je z definície užívaná dostatočne dlhú dobu (*usus longaeus*) a existencia presvedčenia o právnej záväznosti je určitým spôsobom preukázateľná. Vo všeobecnosti možno povedať, že všeobecné zásady právne sú tie právne zásady, ktoré sú spoločné právnym poriadkom čo najširšieho množstva štátov. Teda v prípade ich aplikácie medzinárodný sudca využíva na rozhodnutie veci podľa medzinárodného práva zásadu vlastnú vnútroštátnemu právnemu poriadku. Následkom toho je potrebné zamyslieť sa nad niekoľkými právnymi aspektmi, takejto situácie.

2. Všeobecné zásady právne a ich právne zakotvenie

Pokračujúc v našich úvahách o aplikácii všeobecných zásad právnych musíme v prvom rade poukázať na medzinárodnú právnu úpravu umožňujúcu ich aplikáciu. Pravidlá medzinárodného práva majú rôznu povahu a možno ich rôzne kategorizovať. Jedná zo základných klasifikácií pravidiel (nielen) medzinárodného práva hovorí o delení na pravidlá hmotné (*materiálne*) a procesné. Kým jedna skupina upravuje práva a právne povinnosti *per se*, druhá skupina zahŕňa pravidlá pre vznik, zmenu a zánik týchto pravidiel ako aj spôsob ich vynútenia v prípade porušenia hmotných pravidiel. V pozitívnom práve sa so všeobecnými právnymi zásadami stretávame v procesných predpisoch.

Prvým z týchto predpisov ktorému na tomto mieste venujeme pozornosť je Štatút medzinárodného súdneho dvora. Článok 38, ods. 1 Štatútu vymenúva zdroje práva, ktoré Medzinárodný súdny dvor berie za základ svojho rozhodovania. Ustanovenie článku 38 uvádza na prvom mieste medzinárodné zmluvy, následne medzinárodnú právnu obyčaj a ako tretí prameň sú uvedené všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi. Enumerácia prameňov práva v Štatúte MSD je *verbatim* prebraté zo znenia Štatútu stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, ktorý obdobne vyjadruje zmienené tri skupiny prameňov práva ako základ rozhodovania Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti. Z pohľadu na text oboch štatútov je zrejmé, že ani jeden z dokumentov neurčuje, ktorý z týchto prameňov je potrebné používať prednostne. Núka sa argument, že tvorcovia štatútov vyjadrili určitú hierarchiu poradím menovaných prameňov. Nie sme zástancami tohto názoru, keďže najmä zo vzťahu medzinárodnej zmluvy a medzinárodnej obyčaje nevyplýva nevyhnutne nadradenosť jedného z týchto prameňov nad druhým. Toto konštatovanie platí o to viac, že viaceré zmluvné úpravy – najmä kodifikačné dohovory v rôznych oblastiach nachádzajú svoj zdroj práve v obyčajovom práve. Druhou stránkou veci je, že v prípade vzniku sporu medzi štátom – stranou kodifikačného dohovoru, so štátom, ktorý nie je stranou takého dohovoru by medzinárodný sudca nevyhnutne musel aplikovať medzinárodné obyčajové právo, keďže aplikácia zmluvnej úpravy by nebola možná.¹⁷ Teda súdny orgán musí aplikovať právo, ktoré v danom prípade platí.

¹⁷ Ako príklad možno uviesť preambulu Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, ktorá uvádza, že pravidlá medzinárodného obyčajového práva ostávajú v platnosti a naďalej upravujú otázky

Samozrejme možno povedať, že k aplikácii obyčaje dochádza pre neexistenciu úpravy v medzinárodnej zmluve. Toto konštatovanie je síce pravdivé, ale podľa nášho názoru nesvedčí nevyhnutne o nadradenosti medzinárodnej zmluvy nad obyčajou, nakoľko v takomto prípade by sa nejednalo o kvalitu a povahu pravidla, resp. normy, ktorú súd použije ale iba o otázku prameňa práva z ktorého toto pravidlo bude súd poznávať. Ak pripustíme toto nazeranie na aplikačný vzťah medzinárodnej zmluvy a obyčaje, musíme podobné stanovisko zaujať aj vo vzťahu k všeobecným právnym zásadám. Jednoducho povedané, dané pravidlo je podstatnejšie ako forma z ktorej túto normu spoznáme. K podpore argumentu o neexistencii vzťahu nadradenosti a podradenosti medzi tromi základnými prameňmi medzinárodného práva nám posluží formulácia týkajúca sa ďalších zdrojov, ktoré berie (MSD) za základ rozhodovanie. Máme konkrétne na mysli, rozhodovaciu činnosť medzinárodných súdnych orgánov a náuku najviac kvalifikovaných odborníkov ako *pomôcku* pri zistení (*determination*) právnych pravidiel. Aj na základe uvedeného máme za to, že ak by štáty pri formulovaní ustanovení Charty a Štatútu zamýšľali dať všeobecným zásadám právnym postavenie subsidiárneho prameňa, možno rozumne predpokladať, že by volili podobnú dikciu ako tomu je v prípade súdnych rozhodnutí a náuky najviac kvalifikovaných odborníkov.¹⁸

Podobné ustanovenia obsahujú aj procesné pravidlá Stáleho arbitrážneho dvora. Základný rozdiel spočíva však v tom, že pri arbitráži je právom sporových strán *vybrať* si právo aplikovateľné v prípade.¹⁹ Ak taká dohoda absentuje prichádza do úvahy aplikácia noriem obsiahnutých v prameňoch medzinárodného práva, ktoré pravidlá vymenúvajú v rovnakom poradí vyššie zmienené štatúty. Zo špecifickej povahy arbitráže vyplýva, že aplikácia týchto noriem je subsidiárna vo vzťahu k možnosti strán zvoliť si rozhodné právo. To znamená, že aj v tomto prípade sú všeobecné právne zásady takpovediac na rovnakej lodi s ostatnými prameňmi medzinárodného práva.

Odlišný prístup volí Rímsky štatút, ktorým sa zriaďuje Medzinárodný trestný tribunál. Článok 21 Rímskeho štatútu pripúšťa rozhodovanie súdu na základe všeobecných zásad práva odvodené Súdom z vnútroštátnych zákonov svetových právnych systémov vrátane vnútroštátnych zákonov štátu, ktorý by zvyčajne vykonával jurisdikciu v danom trestnom čine, avšak iba podľa primeranosti a za predpokladu, že sa nepriečia štatútu ani medzinárodnému právu a medzinárodným normám a štandardom. Z tohto znenia je zrejmé, že postavenie všeobecných právnych zásad je voči iným normám medzinárodného práva podradené.

výslovne neupravené dohovorom. Táto formulácia je dôležitá preto lebo potvrdzuje, že kodifikáciou obyčajové pravidlá nestrácajú platnosť a sú aj naďalej v určitých situáciách aplikovateľné (Viedenský dohovor o zmluvnom práve uverejnený pod číslom 15/1988 Zb.).

¹⁸ Článok 38, ods. 2 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora.

¹⁹ V prípade procesných pravidiel arbitrážneho konania sa zdôrazňuje predovšetkým autonómia strán. V zmysle článku 1, citovaných pravidiel môžu strany v spore modifikovať procesné pravidlá. Slúžia teda ako modelové procesné pravidlá. Blížšie pozri: http://pca-cpa.org/showfile.asp?fil_id=195.

3. Všeobecné zásady právne a ich aplikácia: Niektoré problémy

Napriek tomu, že niektoré dôležité medzinárodné dokumenty sa odvolávajú na všeobecné právne zásady, treba povedať, že ich využitie nie je bežnou súčasťou rozhodovacích procesov medzinárodných súdov. V zásade možno povedať, že ich hlavnou úlohou je predísť situácii *non liquet*. Teda stavu, kedy by nebolo možné vo veci rozhodnúť z dôvodu chýbajúceho právneho základu. Aj z *travaux preparatoires* štatútu SDMS možno vyvodiť, že jeho autori mali v úmysle poskytnúť sudcom čo najširšiu právnu základňu pre rozhodovanie avšak nevytvárať široký priestor pre iniciatívnu sudcovskú normotvorbu.²⁰ Samozrejme treba brať do úvahy kontext obdobia v ktorom bol Štatút SDMS vytváraný a vziať do úvahy stav, kedy v mnohých otázkach medzinárodná normotvorba nebola rozvinutá do takej miery ako je tomu v období od konca 2. svetovej vojny po súčasnosť. Berúc do úvahy najmä rozvinutie kodifikačných snáh v mnohých prípadoch zavŕšených vytvorením kodifikačných dohôd vo viacerých oblastiach. Aj keď vyslovíme názor, že všeobecné právne zásady nie sú hierarchicky podriadeným prameňom vo vzťahu k zmluvám a k obyčaji, pri aplikácii sa to tak môže javiť. Sudca aplikujúci právo, totiž pri riešení právnej situácie nemôže ignorovať aplikovateľnú medzinárodnú zmluvu, rovnako ako nemôže ignorovať aplikovateľnú právnu obyčaj. Teda existujúce právne normy musí v konkrétnom prípade aplikovať. Vzhľadom na skutočnosť, že všeobecné právne zásady nemajú zdroj v medzinárodnom ale vo vnútroštátnom práve. Aplikácii všeobecnej právnej zásady teda musí predchádzať myšlienkový proces, ktorého výsledkom bude objavenie a extrahovanie *zásady* a až následná aplikácia v rámci riešenej situácie.

Odkiaľ však vyplýva potreba aplikovať všeobecné právne zásady? Odpoveď na túto otázku je daná najmä povahou medzinárodného práva. Jeho koordinačná povaha, môže spôsobiť vznik určitej medzery v práve, pretože úprava v tejto oblasti neexistuje, alebo jednoducho absentuje vôľa na jej prijatie. Na druhej strane vnútroštátne právne poriadky sú vyvinutejšími právnymi systémami, keďže regulujú celé spektrum spoločenských vzťahov a vyvíjajú sa dynamickejšie ako medzinárodné právo. Preto dosahujú v určitých oblastiach rádovo vyšší stupeň vývoja určitých inštitútov než to možno badať v medzinárodnom práve.²¹

V súvislosti s aplikáciou všeobecných právnych zásad vzniká niekoľko nie nevýznamných problémov. Treba opätovne zdôrazniť, že súdny orgán sa pri ich aplikácii neaplikuje na danú situáciu zásady medzinárodného práva ale zásady vlastné vnútroštátnym právnym poriadkom, pričom vychádza z toho, že aplikované zásady sú vlastné čo najširšiemu počtu štátov. Tým vlastne vzniká situácia, kedy sudca rozhodujúci v spore aplikuje určité pravidlo s ktorým štáty vopred

²⁰ QUOC DIHN, N., DAILLIER, P., PELLET A.: *Droit International Public*, at 312 (2e ed. LGDJ 1980), cit. in: PANEZI, M.: *Sources of Law in Transition, Re-visiting General Principles of International Law*, Ancilla Iuris, 2007, p. 67, dostupný online: http://www.anci.ch/_media/beitrag/ancilla2007_6_panezi_sources.pdf.

²¹ GAJA, G.: *General Principles of Law*, in: WOLFRUM R (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008, p.

nevyslovili súhlas. Tým by vlastne došlo k tvorbe právnych pravidiel sudcom.²² Tento zdanlivý rozpor možno prekonať niekoľkými argumentmi. Z formalistického hľadiska možno argumentovať tým, že použitie všeobecných právnych zásad je predpokladané štatútmi, resp. procesnými pravidlami medzinárodných súdnych orgánov.²³ V prípade Rímskeho štatútu ako aj v prípade Štatútu MSD ide o medzinárodné zmluvy. Medzinárodné zmluvy sú pre štáty záväzné momentom ako s nimi štáty vyjadrili súhlas. Ba čo viac, MSD nemá v sporoch obligatórnu jurisdikciu. To znamená, že právomoc MSD musí byť založená prejavom vôle štátu.²⁴ Z toho vyplýva, že štáty zúčastnené v spore si sú vedomé aplikácie všeobecných právnych zásad. O to viac toto konštatovanie platí v prípade konanie pred Stálym arbitrážnym dvorom, kde majú strany možnosť určiť nielen rozhodcov v danom prípade ale aj aplikovateľné procesné pravidlá. Čo sa štatútu ICC týka, ten je zameraný na zodpovednosť jednotlivca za skutky, ktoré sú podľa medzinárodného práva trestateľné. Vzhľadom na skutočnosť, že ide o trestné právo musí byť Štatút dôslednejší, resp. reštriktívnejší. To pozorujeme na tom, že Štatút ICC síce pripúšťa možnosť použitia všeobecných právnych zásad avšak výslovne konštatuje ich subsidiárne využitie.²⁵

Ďalším problémom, ktorý nám pri pohľade na všeobecné právne zásady nevyhnutne vyvstane a ktorý môže mať za následok ich pomerne obmedzenú aplikáciu možno pripísať špecifickej povahe všeobecných právnych zásad. Štatút medzinárodného súdneho dvora hovorí o *všeobecných právnych zásadách uznávaných civilizovanými národmi*. Slovné spojenie odkazujúce na civilizované národy je jednak v dnešnom medzinárodnom práve ako aj geopolitickej realite značne prekonané a nevhodné. Všeobecné právne zásady sa odvodzujú so spoločného jadra, ktoré je vlastné väčšine vnútroštátnych právnych poriadkov, ako aj právnej doktríny. Aplikácia určitej zásady ako *prameňa* v ktorom nachádzame určitého pravidlá, môže implikovať, že právny poriadok, ktorý takú zásadu neobsahuje, logicky predstavuje súbor právnych noriem, ktorý reguluje právne vzťahy medzi príslušníkmi *menej* civilizovaného národa. Je zrejmé, že toto konštatovanie je v prostredí stojacom na zásadách sebaurčenia a rovných práv národov ako aj zvrchovanej rovnosti štátov neprípustné.

Medzinárodný tribunál pre bývalú Juhosláviu sa postavil k všeobecným právnym zásadám zdržanlivo. Konštatoval, že nie je možné spoľahnúť sa na vnútroštátnu legislatívu a judikatúru ako na všeobecné právne zásady uznávané

²² Tu treba poznamenať, že medzinárodnom práve verejnom nemajú súdne rozhodnutia účinky precedensu. To však nevylučuje ich použitie ako pomôcky pri určovaní právnych pravidiel (Článok 38, ods. 1, písm. d Štatútu Medzinárodného súdneho dvora). Teda vo všeobecnosti platí, že súdne rozhodnutie zaväzuje len *inter partes* avšak jeho účinky na ďalšie rozhodovanie podľa medzinárodného práva sú zrejmé.

²³ Štatút MSD je prílohou Charty OSN a tvorí jej neoddeliteľnú súčasť (článok 92 Charty OSN). Charta OSN je uverejnená pod číslom 30/1947 Zb.

²⁴ To sa deje niekoľkými spôsobmi. Buď ustanovením v konkrétnej zmluve, že spory ohľadne plnenia a výkladu konkrétnej zmluvy budú predložené na vyriešenie pred MSD, prípadne osobitnými dohodami ak vznikne medzi štátmi spor v určitej veci (napríklad *Gabčíkovo – Nagymaros*), prípadne vyhlásení podľa článku 36 ods. 2 Štatútu MSD.

²⁵ Možno tu pozorovať zámer o jednoznačné obmedzenie voľnosti sudcovskej tvorby práva.

civilizovanými národmi. Konštatoval, že na to aby bol taký prístup možný, bolo by nevyhnutné preukázať, že väčšina, prípadne všetky krajiny prijali rovnakú právnu úpravu. Bolo by vlastne nevyhnutné preukázať, že všetky hlavné právne systémy sveta by zaujali v jednej otázke rovnaký postoj. Túto opatrnosť si možno vysvetliť povahou trestného práva aj mierou akou je spôsobilé zasahovať od práv jednotlivca, osobitne do jeho osobnej slobody. Na základe podobných dôvodov možno vysvetliť aj rezervovanosť MSD voči aplikácií všeobecných zásad právnych.²⁶ Napriek tomu, nemožno povedať, že by bol tento prameň práve v rozhodovacej činnosti opomenutý.

Všeobecné právne zásady majú svoj základ vo vnútroštátnom práve. Tým sa vlastne otvára široký priestor pre hľadanie aplikovateľného práva. Tým sa vlastne sudcovi otvára priestor pre vytváranie práva²⁷ a treba povedať, že tento priestor je značne široký, keďže Štatúty nevymedzujú presne kedy hovoríme o všeobecných zásadách právnych. Aj keď ich samotná aplikácia sa dá vysvetliť súhlasom štátov s Štatútom, nevysvetľuje šírku alebo povahu pravidiel, ktoré možno aplikovať v rozhodovaní konkrétnej veci. Je teda zrejmé, že pri hľadaní odpovede na otázku aké právne zásady považovať za všeobecné zásady právne v zmysle článku 38 Štatútu, je potrebné sa obrátiť na judikatúru medzinárodných súdnych orgánov. To platí s ohľadom na to, že nie každý princíp, ktorý je vlastný mnohým právnym poriadkom musí byť považovaný za všeobecnú právnu zásadu.

4. Všeobecné zásady právne v argumentácii medzinárodných súdnych orgánov

Jednou z hlavných právnych zásad uznávaných civilizovanými národmi je zásada dobrej viery. Na tento princíp poukázal napríklad arbiter v náleze, ktorým bol rozhodnutý spor medzi Talianskom a Kostarikou. Arbiter výslovne argumentoval že princíp dobrej viery patrí medzi všeobecné právne zásady uznávané civilizovanými národmi.

Význam majú všeobecné právne zásady aj v oblasti právnej zodpovednosti a to najmä čo sa týka kompenzácie. Ako príklad možno uviesť rozhodnutie Medzinárodného centra pre riešenie investičných sporov (*International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID*). V prípade *Amco Asia Co v. Indonesia* rozhodcovský panel rozhodol, že škodou, ktorej náhradu treba poškodenej strane priznať sa rozumie tak skutočná škoda (*damnum emergens*) ako aj ušlý zisk (*lucrum cessans*). Argumentoval tým, že tento prístup je vlastný hlavným systémom vnútroštátneho (*municipal*) práva a teda je všeobecnou právnou zásadou uznávanou civilizovanými národmi a na základe toho je použiteľná ako prameň práva aplikovateľný pre rozhodnutie medzinárodného sporu.²⁸

²⁶ *Case Prosecutor v. Tadić (Opinion and Judgment)*, cit. in. GAJA, G.: General Principles of Law, in: WOLFRUM R (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008, p. 375.

²⁷ Čo je značne problematické, keďže medzinárodné právo verejné má skôr zmluvný charakter a čo sa týka jeho aplikácie pred súdom stojí najmä na princípoch *res judicata*

²⁸ GAJA, G.: General Principles of Law, in: WOLFRUM R (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008, p. 376

Všeobecné zásady právne aplikoval Stály dvor medzinárodnej spravodlivosti v niekoľkých prípadoch. Jedným z najznámejších medzivojnových prípadov riešených pred Stálym dvorom medzinárodnej spravodlivosti (ďalej aj „PCIJ“) je prípad továrne na výrobu nitrátov v poľskom Chorzowe (*Case concerning the Factory at Chorzów [Germany v. Poland]*). PCIJ konštatoval, že je ustálenou zásadou medzinárodnej arbitráže ako aj vnútroštátnej judikatúry, že strana sa nemôže dovoliavať neplnenia záväzku v prípade ak svojím vlastným protiprávnym konaním znemožnila druhej strane tento záväzok splniť.²⁹ Túto argumentáciu neskôr prevzal a použil aj Medzinárodný súdny dvor vo veci *Gabčíkovo-Nagymaros [Hungary v. Slovakia]* vo vzťahu k výpovedi medzinárodnej zmluvy, ktorú urobilo Maďarsko.³⁰ Medzinárodné súdy teda aplikovali zásadu vlastnú vnútroštátnemu pravidlu aplikovanému v civilných sporoch. Súdny orgán mohol poukázať na všeobecnú právnu zásadu a mohol ňou podoprieť svoje rozhodnutie aj keď takého pravidlo nenachádzame v úprave medzinárodných zmlúv a obyčaje.

V prípade prielivu Korfu (*The Corfu Channel Case [United Kingdom v. Albania]*) použil MSD všeobecné právne zásady ako podklad pripustenia nepriameho dôkazu v konaní. Išlo o prípad, ktorý sa týkal incidentu, ktorý sa stal v roku 1946 v albánskych vodách, kde boli vážne poškodené dva britské torpédoborce po náraze na morské míny. Súd argumentoval tým, že nepriamy dôkaz je akceptovaný v každom právnom systéme. Dôvodom pre tento prístup bola skutočnosť, že s titulu výlučnej suverenity štátu nad teritoriálnymi vodami, štát, ktorý je poškodený protiprávnym konaním nemusí byť schopný predložiť priame dôkazy.³¹

V poradnom posudku o účinkoch priznania odškodnenia Administratívnym tribunálom OSN (*Effect of Award of Compensation Made by the United Nations Administrative Tribunal*), MSD zdôraznil zásadu, že súdne rozhodnutie je *res judicata*. Zaujímavé je, že poukazoval na to, že Administratívny tribunál je súdny orgán a je ustálenou (*well established*) a všeobecne uznanou právnou zásadou, že rozhodnutia takých orgánov majú povahu *res judicata* a sú záväzné medzi stranami v spore. V podobnom duchu sa niesol aj arbitrážny nález v hraničnom spore medzi Argentínou a Čile, kde arbiter konštatoval, že záväznosť rozhodnutej veci (*res judicata*) je univerzálnym a absolútnym princípom medzinárodného práva.³²

²⁹ *CASE CONCERNING THE FACTORY AT CHORZOW (CLAIM FOR INDEMNITY) (MERITS)*, rozsudok Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, 13. september 1928, dostupný na: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf.

³⁰ *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, rozsudok MSD, 25. septembra 1997, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.

³¹ *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, rozsudok MSD, 9. apríla 1949, s. 18, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf>.

³² *Effect of Awards of Compensation Made by the United Nations Administrative Tribunal (Advisory Opinion)*, poradný posudok z 21. decembra 1953, s. 53, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/21/2123.pdf>.

Princíp *res judicata* sa v rozhodovaní medzinárodného sporu uplatnil už v roku 1902 pri rozhodovaní sporu Spojených štátov a Mexika (*Pious Case*). Pozri bližšie: LAUTERPACHT, H.: *Private Law Sources and Analogies of International Law*, in: LAUTERPACHT, E. (ed.):

Na základe rozhodovacej činnosti MSD možno usúdiť, že všeobecnú právnu zásadu uznanou *civilizovanými* národmi, môže byť aj zásada, ktorá má viac-menej účinky iba v prostredí medzinárodného práva. V poradnom posudku o výhradách voči Dohovoru o predchádzaní a trestaní zločinu genocídia (*Genocide Convention, Reservations [Advisory opinion]*) súd konštatoval, že základné princípy Dohovoru, sú všeobecnými právnymi zásadami uznanými civilizovanými národmi a zaväzujú štáty bez ohľadu na ich zmluvné záväzky.³³

Záver

Je nevyhnutné odlišovať všeobecné právne zásady v kontexte medzinárodného práva od zásad medzinárodného práva. Všeobecné zásady o ktorých v krátkosti hovoril tento príspevok sú prameňmi medzinárodného práva. Možno konštatovať niekoľko záverov, ktoré vyplývajú z vyššie popísaného.

Všeobecné právne zásady sú prameňom medzinárodného práva – aj keď svoje korene nachádzajú v práve vnútroštátnom. Ako podpora tohto argumentu nech nám slúži skutočnosť, že odkaz na ne použil Medzinárodný súdny dvor a ako je známe podľa Štatútu MSD rozhoduje spory podľa medzinárodného práva. Ide o samostatný prameň medzinárodného práva, odlišný od obyčaje či medzinárodnej zmluvy. Čo sa týka postavenia v systéme prameňov medzinárodného práva, sme toho názoru, že tak ako nemožno vyvodiť nadradenosť obyčaje nad zmluvou alebo *vice versa* rovnako tak nemožno konštatovať podradenosť všeobecných právnych zásad voči týmto dvom prameňom. Avšak v rovine praktickej aplikácie sa stretávame s problematickými momentmi, ktoré môžu (a pravdepodobne aj majú) za následok, že všeobecné zásady sa použijú v obmedzenej miere a to najmä za účelom prekonania situácie *non liquet*.

Mgr. Adam Giertl
Interný doktorand
Fakulta práva
Paneurópska Vysoká škola
Bratislava

Použitá literatúra

1. ČEPELKA, Č., ŠTURMA, P.: *Mezinárodní právo veřejné*, C.H.Beck, Praha, 2008, ISBN: 978-80-7179-728-9.
2. ELIS, J.: General Principles and Comparative Law, in: *European Journal of International Law*, Vol. 22, No. 4, 2011,

International Law – Collected Papers, 2. *The Law of Peace (Part I, International Law in General)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, s. 210.

³³ Pozri bližšie *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Advisory opinion)*, poradný posudok MSD, 28. mája 1951, s. 23, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/12/4283.pdf>.

3. GAJA, G.: General Principles of Law, in: WOLFRUM R (ed.): *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008.
4. KELSEN, H.: *Principles of International Law*, The Lawbook Exchange, Ltd. Clark, New Jersey, 2003, ISBN: 978-1-58477-325-2.
5. KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*, IURA Edition, 2. vydanie, Bratislava, 2011, ISBN: 978-80-8078-414-0.
6. LAUTERPACHT, H.: Private Law Sources and Analogies of International Law, in: LAUTERPACHT, E. (ed.): *International Law – Collected Papers, 2. The Law of Peace (Part I, International Law in General)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, ISBN: 978-0-521-10741-9.
7. PANEZI, M.: *Sources of Law in Transition, Re-visiting General Principles of International Law*, Ancilla Iuris, 2007, dostupný online: http://www.anci.ch/_media/beitrag/ancilla2007_66_panezi_sources.pdf.
8. SHAW, M. N.: *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 6th ed., 2008, ISBN: 978-0-511-45559-9.
9. *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, rozsudok MSD, 25. septembra 1997, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.
10. *Effect of Awards of Compensation Made by the United Nations Administrative Tribunal (Advisory Opinion)*, poradný posudok z 21. dembra 1953, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/21/2123.pdf>.
11. *Corfu Channel (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania)*, rozsudok MSD, 9. apríla 1949, dostupný na: <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf>.
12. *CASE CONCERNING THE FACTORY AT CHORZOW (CLAIM FOR INDEMNITY) (MERITS)*, rozsudok SDMS, 13. september 1928, dostupný online na: http://www.icj-cij.org/pcij/serie_A/A_17/54_Usine_de_Chorzow_Fond_Arret.pdf.

Argumentácia Rule of Law v rozhodovacej činnosti súdnej moci¹

Ludmila Pošiváková

Abstrakt

Autor príspevku sa zamýšľa nad úlohou súdnictva v právnom štáte a nad odvolávaním sa súdov, špeciálne Ústavného súdu SR, na Rule of Law v ich rozhodovacej činnosti. Príspevok príkladmo poukazuje na jednotlivé princípy Rule of Law, ktoré tvoria najčastejšie právny základ rozhodnutí jednotlivých súdov. Rovnako sa snaží poukázať na skutočnosť, že súdnictvo chrániace zákonnosť je jedným zo základných predpokladov fungovania Rule of Law vo vnútroštátnom práve, ako aj na úrovni medzinárodného práva, najmä s ohľadom na zmedzinárodnené Rule of Law.

Kľúčové slová

Právny štát, rozhodnutie, princíp, súd, zmedzinárodnené Rule of Law

Abstract

The author of contribution intends to the role of judiciary in conditions of the Rule of Law and to the cases where judge, especially constitutional, refers to the Rule of Law in its decision-making process. The contribution notes by way of examples individual principles of the Rule of Law which form the legal basis of judgments most of time. Moreover, it is trying to highlight the fact that the judiciary protecting the legality is one of the basic premises of the Rule of Law in municipal law and international law as well, particularly with regard to the internationalized Rule of Law.

Keywords

Rule of Law, judgment, principle, court, internationalized Rule of Law

Úvod

Ústava Slovenskej republiky v čl. 1 ods. 1 deklaruje záujem ústavodarného orgánu vybudovať štát na princípoch zvrchovaného, demokratického a právneho štátu, bez viazanosti na nejakú ideológiu a náboženstvo.² Ústavodarca tak zrejme chcel poukázať na nevyhnutnosť zakotvenia navzájom prepojených princípov zvrchovaného, demokratického a právneho štátu, aby sa do budúcnosti predišlo nastoleniu totalitného režimu v Slovenskej republike. Jedným z daných princípov je deľba moci, ktorá má zabezpečiť rovnovážnosť moci v štáte, kde azda najdôležitejšiu kontrolnú moc by malo zohrávať nezávislé súdnictvo.

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VVGS č. 17/12-13.

² Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

1. Rule of Law (právny štát)

Podľa Bröstla sa pojem právneho štátu používa ako synonymum ústavnej alebo zákonnej vlády. Inštitút Rule of Law sa vyvíja v common law práve v súvislosti s výkonom súdnej moci, kedy rozvoj myšlienok o Rule of Law, teda o vláde práva, panstve zákona, mal priniesť zakotvenie viazanosti zákonom nie len obyčajný ľud, ale aj panovníka. Práve panstvo zákona malo nahradiť panstvo človeka, kráľa, ktorý zákon nie len tvorí, ale sa ním aj riadi.³

Podľa Gerlocha je myšlienka právneho štátu úzko spojená so zákonnosťou (legalitou, vládou zákona), t.j. s takým spôsobom tvorby, interpretácie a aplikácie práva, kde moc obmedzuje sama seba, kladie si pravidlá spôsobov svojej realizácie, ktoré súčasne vytvárajú aj limity, ktoré nemôže prekročiť. Zákonnosť sa v tomto zmysle stáva základnou metódou činnosti štátneho aparátu a všetky mimoprávne prostriedky musia byť v súlade s právom. Svoje úvahy nakoniec uzatvára tvrdením, že je to štát, v ktorom sa uplatňuje legalita, a to tak voči orgánom štátu a ďalším orgánom verejnej moci (formálne poňatie právneho štátu), resp. štát, v ktorom sa metóda legality neoddeliteľne spája s jeho demokratickým charakterom, teda s ideou suverenity ľudu, princípom del'by moci a koncepciou neodňateľných ľudských práv (materiálne poňatie právneho štátu).⁴

2. Úloha súdnictva v právnom štáte

Medzi prvými poukazuje na osobitnú úlohu súdnictva Aristoteles, ktorý súdnictvo zaraďuje medzi tri základné zriadenia v štáte: radu, úrady a súdnictvo.⁵ Vo vzťahu k právnenému štátu a jeho princípom má však osobitné postavenie ústavné súdnictvo, ktoré Kelsen považuje za najdôležitejšiu záruku nového ústavného systému (po I. sv. vojne) a nazýva ho strážcom Ústavy. Akceptovanie existencie ústavného súdnictva vo vývoji po II. sv. vojne reaguje na príčiny, ktoré viedli k nastoleniu totalitárneho fašistického režimu. Pri obnove demokracie sa je potrebné nájsť záruky, ktoré by znemožnili návrat k neželanému štátnemu zriadeniu. Súdna kontrola ústavnosti zákonov sa ukazuje byť najvhodnejším nástrojom ochrany práv menšín a ochrany pred tyraniou väčšiny. Ústavné sudy fungujú ako orgány ústavnosti a ako orgány kontroly a posteriori, teda zákonov, ktoré už nadobudli účinnosť. Výnimkou je napríklad francúzska Ústavná rada, ktorá vykonáva kontrolu zákonov a priori, teda pred ich vyhlásením v Ústavnej zbierke.⁶

Ak hovoríme o vzťahu Rule of Law a súdnictva, považujeme za potrebné zdôrazniť, že súdnictvo s ohľadom na princípy právneho štátu musí mať prívlastok „nezávislé.“ Nezávislé súdnictvo, resp. sudcovská nezávislosť je základom pre každý spravodlivý právny systém. V jednoduchosti by sme mohli povedať, že sudcovská nezávislosť je schopnosť sudcu rozhodovať vo veci slobodne bez nejakých tlakov alebo podnetov. Inštitúcia súdnictva ako celok musí byť taktiež

³ BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, s.r.o., 1995, s. 11, 16.

⁴ GERLOCH, A.: *Teorie práva*, 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 192, 195.

⁵ ARISTOTELES: *Politika*. Bratislava: Pravda, 1988, s. 149.

⁶ BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, s.r.o., 1995, s. 73-75.

nezávislá, a to oddelením od vlády a iných koncentrácií moci. Základnou úlohou nezávislého súdnictva je dbať na dodržiavanie pravidiel Rule of Law a zabezpečenie nadradenosti práva.⁷

Podstatný význam nezávislého súdnictva uznala aj Organizácia Spojených národov, a to prijatím Základných princípov nezávislosti súdnictva na svojom siedmom kongrese v roku 1985.⁸ Na ich prijatie a vykonanie členskými štátmi vyzývalo aj Valné zhromaždenie.⁹ Ako dôsledok prijatia týchto princípov musí byť nezávislosť súdnictva zaručená štátom a zakotvená v ústave alebo zákone krajiny. Vládne ako aj ostatné inštitúcie musia rešpektovať a dodržiavať nezávislosť súdnictva. Súdny proces musí byť bez akýchkoľvek neoprávnených zásahov, okrem možnosti súdneho preskúmania a iných procesov na základe zákona.¹⁰ V súvislosti s týmto dokumentom OSN bolo prijaté aj odporúčanie Výboru ministrov členským štátom, ktoré odporúčalo vládam členských štátov, aby prijali opatrenia týkajúce sa nezávislosti, efektívnosti a postavenia sudcov.¹¹

Hoci v oboch prípadoch, teda aj v prípade rezolúcie Valného zhromaždenia aj odporúčania Výboru ministrov, išlo len o odporúčacie dokumenty, aj na ich základe došlo k novelizácii niektorých zákonov, ako je napríklad z. č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediach.¹² K základným princípom nezávislosti súdnictva v podmienkach Slovenskej republiky sa vyjadril aj Najvyšší súd, ktorý v uznesení 4 Ndt 2/2013 uviedol, že „základné princípy nezávislosti súdnictva sú vyjadrené v čl. 141 Ústavy SR a znamenajú, že súdne konania a rozhodnutia majú byť nielen objektívne a nestranné, ale objektívnymi a nestrannými sa majú javiť navonok.“¹³

Ústava Slovenskej republiky obsahuje zmienky o nezávislom súdnictve na viacerých miestach, či už napríklad v rámci práva na súdnu ochranu (čl.46), ako aj zakotvenia nezávislého postavenia Ústavného súdu (čl. 124), a nezávislých a nestranných súdov (čl. 141).

Úloha súdnictva v právnom štáte je možné nájsť i v jednom z rozhodnutí Ústavného súdu SR, ktorý sa k požiadavke právneho štátu vyjadril nasledovne: „V právnom štáte, v ktorom sú ako neoddeliteľné súčasti okrem iných stelesnené také

⁷ WILLIAM KELLY, F. B.: *An Independent Judiciary: The Core of the Rule of Law*. [online] Dostupné na: <http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/An_Independant_Judiciary.pdf

⁸ *Basic Principles on the Independence of the Judiciary*. (prijaté na Siedmom kongrese OSN o prevencii trestnej činnosti a zaobchádzaní s páchatel'ami). [online] Dostupné na: <<http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2248>

⁹ Human rights in the administrative of justice (A/RES/40/146). [online] Dostupné na: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/146&Lang=E&Area=RESOLUTION

¹⁰ Článok 1-4 Základných princípov nezávislosti súdnictva.

¹¹ Odporúčanie CM/Rec (2010) 12 Výboru ministrov členským štátom o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť. [online] Dostupné na: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1730237&Site=CM>

¹² Dôvodová správa k z.č. 33/2011 Z.z. [online] Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-53878?prefixFile=m_

¹³ Pre porovnanie: čl. 141 Ústavy SR: (1)V Slovenskej republike vykonávajú súdnictvo nezávislé a nestranné sudy. (2) Súdnictvo sa vykonáva na všetkých stupňoch oddelene od iných štátnych orgánov.

princípy, ako sú právna istota a spravodlivosť (princíp materiálneho právneho štátu), čo možno vyvodíť z čl. 1 ústavy, sa osobitný dôraz kladie na ochranu tých práv, ktoré sú predmetom jej úpravy. Povinnosťou všetkých štátnych orgánov je zabezpečiť reálnu možnosť ich uplatnenia týmito subjektmi, ktorým boli priznané.¹⁴

3. Rule of Law v rozhodnutiach Ústavného súdu SR

Ústavný súd Slovenskej republiky je podľa čl. 124 Ústavy SR nezávislým súdnym orgánom ochrany ústavnosti. Uskutočňuje ju prostredníctvom abstraktnej kontroly ústavnosti, teda v rámci posudzovania súladu zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov s ústavou, a konkrétnej (incidentnej) kontroly, teda v rámci rozhodovania o konkrétnom porušení ústavy.¹⁵ Vo svojom rozhodnutí, PL.ÚS 19/08, uviedol Ústavný súd SR, že „spochybnenú právnu úpravu, ktorá sa stala predmetom abstraktnej kontroly ústavnosti, podrobujeme analýze z hľadiska zásahov do princípov právneho štátu založeného na premise vlády práva.“ Rule of Law, resp. právny štát a jeho princípy, sa však skloňujú v rozhodnutiach Ústavného súdu aj pri podávaní výkladu ústavy alebo ústavného zákona, ak je vec sporná, na základe čl. 128 Ústavy SR.

Pojem právneho štátu, ktorý pri uskutočňovaní svojich právomocí ochraňuje a presadzuje Ústavný súd SR, sa spája s koncepciou materiálneho právneho štátu. Táto koncepcia vyjadruje snahu odpútať sa od koncepcie formálneho právneho štátu, ktoré je v súvislosti s totalitnými režimami prekonaná. Tento zámer je vyjadrený v náleze Ústavného súdu ČSFR z roku 1992, PL.ÚS 1/92, ktorý stanovuje: „Na rozdiel od totalitného systému, ktorý bol založený na okamžitom účele a nikdy nebol viazaný na právne zásady, o to menej potom na ústavné zásady, demokratický štát vychádza z celkom odlišných hodnôt a kritérií.“ Koncepcia materiálneho právneho štátu je presadzovaná najmä prostredníctvom ústavného súdnictva, ktoré vykonáva kontrolné a brzdiace funkcie, odstraňuje protiústavné stavy a dbá o to, aby sa všetci nositelia verejnej moci správali v súlade s ústavou.¹⁶

Rozhodovanie Ústavného súdu sa počas jeho existencie dotklo väčšiny článkov Ústavy. Na jednej strane tak ukázalo, že ústava má isté nedostatky, ale na druhej strane potvrdil, že Ústava je aplikovateľným základným zákonom štátu, ktorý dovoľuje ochranu ústavnosti so zreteľom na budovanie demokratického a právneho štátu v Slovenskej republike.¹⁷

Rozhodnutie Ústavného súdu SR, PL. ÚS 16/95, zakotvilo aj nemennosť princípu právneho štátu: „V právnom štáte kompetencie, práva a povinnosti

¹⁴ I. ÚS 17/1999. Nález z 22. septembra 1999. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1999, s. 365.

¹⁵ PALÚŠ, I., SOMOROVÁ, E.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2002, s. 289.

¹⁶ BRÖSTL, A., KLUČKA, J., MAZÁK, J.: *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Košice, Ústavný súd Slovenskej republiky, 2001, s. 135.

¹⁷ KLUČKA, J., FEŤKOVÁ, G. (Eds.): *Právne vety z rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR 1993- 2000*.

a zákonom upravené postupy orgánov štátu vytvárajú nevyhnutný predpoklad pre ústavnú rovnováhu. Jej súčasťou je i princíp deľby moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc...z princípu ústavnej rovnováhy vyplýva, že ani zákonodarca nemôže voľne disponovať s jednotlivými zložkami moci v štáte. Aj zákonodarný orgán je viazaný ústavou a jej princípmi, ktorých zmenu ústava nepripúšťa, lebo majú konštitutívny význam pre demokratickú povahu Slovenskej republiky tak, ako je to deklarované v čl. 1 Ústavy SR.“

3.1. Princípy Rule of Law v rozhodnutiach Ústavného súdu SR

Ústavný súd Slovenskej republiky sa vo svojich rozhodnutiach opiera o Rule of Law najmä s ohľadom na jeho jednotlivé princípy, resp. znaky.¹⁸ V jeho rozhodnutiach je najčastejšie badať odvolávanie sa na právnu istotu, zákaz retroaktivity či deľbu moci. Pričom sa zameriame len na právnu istotu, pretože sa domnievame, že Ústavný súd má najväčšie právomoci na jej posilnenie.

Pre porovnanie, Ústavný súd Českej republiky, tak ako Ústavný súd SR, aplikuje princípy právneho štátu obsiahnuté v čl. 1 Ústavy ČR najmä pri kontrole ústavnosti. S významom právneho štátu spája princípy právnej istoty, legality, proporcionality a naňho nadväzujúci princíp minimalizácie zásahov zo strany štátu do postavenia jednotlivca, pričom s materiálnym právnym štátom spája princípy slobody, rovnosti a ochrany vlastníctva, ako aj princíp všeobecnosti právnej úpravy.¹⁹

3.1.1. Právna istota

Súčasná demokracia sú nemysliteľné v inej forme než forme právneho štátu, ktorý je založený na spoločnom základe vytvárajúcom podmienky pre nevyhnutnú mieru právnej istoty. Je možné rozpoznať päť postulátov, ktoré má štát z hľadiska právnej istoty naplniť. Je to: a) istota, že bude tvorené dobré právo, b) istota, že nikto nebude bez zákonných dôvodov obmedzený na svojich právach, c) istota, že nadobudnuté práva budú chránené, d) istota, že každý sa môže domôcť svojich práv a e) istota, že bude spravodlivo potrestaný každý, kto právo porušuje.²⁰ Hodnota právnej istoty tak nie je prevoditeľná len do jedného právneho princípu, ale ide o sústavu princípov.²¹ V jednoduchosti je však možné uviesť dva čiastkové princípy, ktoré konkretizujú právnu istotu a nachádzajú sa pod ochranou Ústavného súdu SR. Je to predvídateľnosť konania štátnych orgánov (v rámci istých hraníc) a

¹⁸ Medzi princípy Rule of Law zaraďujeme podľa Bröstla: záruky základných práv a slobôd, legitimita a legalita, suverenita ľudu, deľba moci, vzájomné brzdy a rovnovážnosť moci, zvrchovanosť ústavy a zákona, právna istota. Bližšie pozri pozn. č. 6, s. 38.

¹⁹ Bližšie pozri: TRYZNA, J.: *Právní principy a právní argumentace (K vlivu právních principu na právní argumentaci při aplikaci práva)*. Praha: Auditorium s. r.o., 2010, s. 296, 297.

²⁰ K týmto piatim postulátom pridáva Tryzna ešte šiestu: f) predvídateľnosť postupu zákonodarcu pri tvorbe práva (pozri predchádzajúcu poznámku).

²¹ GERLOCH, A.: Princíp právní jistoty v soudobém právu. In: BOGUSZAK, J. a kol.: *Právní principy*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 77.

dostatočná jasnosť vyjadrenia zákonov. Základným prvkom právnej istoty je v právnom štáte istota občana, že sa voči nemu bude zachovávať právo.²²

Jedným z prvých rozhodnutí Ústavného súdu SR, ktoré položilo základy právnej istoty ako princípu právneho štátu je rozhodnutie I.ÚS 87/93. Podľa neho „je obsahom princípu právneho štátu vytvorenie istoty, že na určitú právne relevantnú otázku sa pri opakovaní v rovnakých podmienkach dáva rovnaká odpoveď. Bolo by v rozpore s princípom právneho štátu, ak retroaktivita právneho predpisu by sa rozdielne posudzovala podľa toho, či ide o účinky zákona alebo ďalších právnych predpisov vydaných v rámci možností vytvorených zákonom č. 1/1993 Z. z. o Zbierke zákonov.“

Následne rozhodnutia odkazujúce na princíp právnej istoty na toto prvé rozhodnutie nadväzovali a rozšírili jeho kvalitatívne chápanie. Išlo napríklad o rozhodnutie II.ÚS 22/95, podľa ktorého: „V záujme zachovania právnej istoty nie je možné, aby Ústavný súd SR rozhodol druhý raz o tej istej veci, o ktorej už raz konal,“ ako aj rozhodnutie I.ÚS 3/98, v ktorom Ústavný súd SR uviedol: „konanie orgánu štátu v rozsahu zákona bez akejkoľvek výnimky, ako aj súčasné uplatňovanie ústavných príkazov o konaní orgánu štátu v rozsahu zákona a zákonom ustanoveným spôsobom v právnom štáte napĺňa princíp právnej istoty...Právnej istote ako nedielfnej súčasti právneho štátu... nezodpovedá taký stav, ktorý by orgánu štátu umožňoval konať podľa vlastnej úvahy a z vlastného rozhodnutia aj nad rámec zákona a tiež iným ako zákonom ustanoveným spôsobom.“²³

3.1.2. Princíp legality

Jedným zo základných princípov právneho štátu je legalita. Je vyjadrený v čl. 2 ods. 2 Ústavy SR, podľa ktorého štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Predstavuje skutočnosť, že určitá funkcia štátnej moci sa nadobúda a vykonáva v súlade s právom, inými slovami na základe zákona. Viazanosť štátu právom znamená nie len viazanosť štátu ústavou, ústavnými zákonmi a zákonmi, ale aj ich vykonávanie orgánmi štátnej správy len na základe zákonov a v ich medziach. Ústavnosť je jadrom zákonnosti, najmä jej zásada všeobecnej viazanosti všetkých platným právom a zásada postupu štátnych orgánov a inštitúcií na základe zákona.²⁴

Ústavný súd sa venoval princípu legality v niekoľkých rozhodnutiach. Princíp legality vymedzil ako „neodmysliteľnú súčasť celkovej koncepcie právneho štátu“ (I.ÚS 30/94), ako aj princíp „vyjadrujúci zásadu právneho štátu“ (I.ÚS 24/98).

²² BRÖSTL, A., KLUČKA, J., MAZÁK, J.: *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Košice, Ústavný súd Slovenskej republiky, 2001, s. 148-149.

²³ Spracovanie jednotlivých rozhodnutí Ústavného súdu SR bolo inšpirované vyššie citovanou publikáciou *Právne vety z rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR 1993- 2000*.

²⁴ BRÖSTL, A., KLUČKA, J., MAZÁK, J.: *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Košice, Ústavný súd Slovenskej republiky, 2001, s. 147, 148.

Legalitu, označovanú ako zákonnosť, je potrebné odlišiť od legitimacy, ktorá predstavuje súhlasné hodnotenie štátnej moci alebo jej skutočné schválenie. Naproti tomu legalita znamená, že určitá funkcia štátnej moci sa nadobúda a vykonáva právnym spôsobom, resp. na základe zákona. Legalita v kontexte právneho a demokratického štátu zdôvodňuje legitimitu.²⁵

3.2. Rule of Law v rozhodnutiach Ústavného súdu SR o povinnostiach prezidenta SR

V súčasnej spoločnosti ešte stále rezonuje otázka týkajúca sa ne/povinnosti prezidenta SR vymenovať generálneho prokurátora. Tejto otázke sa Ústavný súd SR venoval v uznesení PL.ÚS 4/2012. Keďže predmetom tohto príspevku sú otázky Rule of Law v súdnych rozhodnutiach, politickému pozadiu ani právnym dôsledkom tohto rozhodnutia sa venovať nebudeme. V danej veci sa Ústavný súd SR zaoberal výkladom čl. 102 ods. 1 písm. t)²⁶ a čl. 150 Ústavy SR.²⁷ Vo svojom výklade uviedol, že „prezident SR je povinný sa zaoberať návrhom Národnej rady SR na vymenovanie generálneho prokurátora SR, a ak bol zvolený postupom v súlade s právnymi predpismi, v primeranej lehote buď vymenovať navrhnutého kandidáta, alebo oznámiť Národnej rade SR, že tohto kandidáta nevymenúje. Nevymenovať kandidáta môže len z dôvodu, nespĺňa zákonné predpoklady na vymenovanie alebo z dôvodu závažnej skutočnosti vzťahujúcej sa na osobu kandidáta... Prezident uvedie dôvody nevymenovania, pričom tieto nesmú byť svojvoľné... zákaz svojvôle predstavuje jeden z princípov právneho štátu vzťahujúci sa na činnosť všetkých ústavných orgánov vrátane prezidenta... Povinnosť zverejniť dôvody, ktoré ho viedli k nevymenovaniu kandidáta na funkciu generálneho prokurátora, vyplýva z požiadavky transparentnosti výkonu štátnej moci, resp. princípu verejnej kontrolovateľnosti výkonu štátnej moci občanmi, od ktorých táto moc pochádza (čl. 2 ods. 1 ústavy). Ústavný súd pritom zdôrazňuje, že tento princíp považuje za integrálnu súčasť generálneho princípu demokratického a právneho štátu v zmysle čl. 1 ods. 1.“

V doterajšej rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR sa objavilo ešte jedno rozhodnutie týkajúce sa povinností prezidenta Slovenskej republiky vo vzťahu k funkcii iného ústavného činiteľa. Bolo to rozhodnutie I.ÚS 39/93,²⁸ podávajúce výklad čl. 116 ods. 4 Ústavy SR.²⁹ Ústavný súd uviedol, že „podaním návrhu predsedu vlády SR na odvolanie člena vlády vzniká prezidentovi SR právna povinnosť návrhom sa zaoberať... Ústava SR mu ale neukladá povinnosť odvolať člena vlády,“ pričom v tomto prípade dané zverejnené rozhodnutie neobsahovalo

²⁵ BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, s.r.o., 1995, s. 43, 44.

²⁶ „Prezident vymenúva a odvoláva sudcov, predsedu a podpredsedu Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, generálneho prokurátora a troch členov Súdnej rady Slovenskej republiky, prijíma sľub sudcov.“

²⁷ „Na čele prokuratúry je generálny prokurátor, ktorého vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky na návrh Národnej rady Slovenskej republiky.“

²⁸ Uverejnené v Zbierke zákonov č. 55/1993. Predpis č. 206/1993 Z. z.

²⁹ „Návrh na odvolanie člena vlády môže podať prezidentovi Slovenskej republiky aj predseda vlády.“

výslovný odkaz na princípy právneho štátu. Obsahovalo však výklad spojenia „odvolá člena vlády“ (čl. 116 ods. 7 Ústavy SR), ktoré podľa neho nemalo jednoznačný obsah, pretože z neho možno odvodiť oprávnenie, aj povinnosť.³⁰ Svojim rozhodnutím teda prispel k rozvoju právnej istoty, ako princípu Rule of Law. Toto rozhodnutie však malo aj vplyv na prelomenie právomoci Ústavného súdu SR podávať výklad ústavy a ústavných zákonov, pretože dovedy bol upravený len výklad ústavných zákonov.³¹

4. Argumentácia Rule of Law v medzinárodnom práve

Argumentácia Rule of Law sa vyskytuje nie len v rozhodovacej činnosti súdov na úrovni vnútroštátnej, ale aj na úrovni medzinárodnej. Medzinárodný súdny dvor, ako hlavný súdny orgán OSN,³² sa otázkou Rule of Law zaoberal v niekoľkých prípadoch.³³ Spomenieme aspoň poradný posudok vo veci *Legalita použitia nukleárných zbraní*,³⁴ kde dvor pripomenul presvedčenie medzinárodného spoločenstva o potrebe posilniť Rule of Law v medzinárodných vzťahoch. V rámci tohto posudku sa venoval úvahám, že v dôsledku toho, že zákaz použitia nukleárných zbraní nebol výslovným obsahom existujúcich zmlúv o ochrane životného prostredia, ich interpretácia v zmysle zákazu ich použitia by znamenala destabilizáciu Rule of Law a dôvery v medzinárodné právo.

V oblastiach, kde dochádza k prekrývaniu vnútroštátneho a medzinárodného práva, ako je oblasť ochrany životného prostredia, trestného práva alebo ochrany ľudských práv a slobôd, sa aplikuje zmedzinárodné Rule of Law, pri ktorom sa strácajú rozdiely Rule of Law súvisiace s rozdielmi medzinárodného a vnútroštátneho práva.³⁵ K prekrývaniu medzinárodného a vnútroštátneho Rule of Law, a právnych systémov ako takých, dochádza o.i. v prípadoch, kedy Organizácia Spojených národov asistuje pri budovaní jednotlivých orgánov v štátoch, ktoré prežili vnútroštátny alebo medzinárodnoprávny konflikt. Ide teda o pomoc medzinárodného práva pri budovaní a kreovaní vnútroštátneho práva. V dôsledku takýchto konfliktov dochádza k oslabeniu štátov, v ktorých je preto nevyhnutná medzinárodná pomoc

³⁰ DRGONEC, J.: *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2010, s. 387, 388.

³¹ *Miesto rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky medzi prameňmi práva po novelizácii Ústavy Slovenskej republiky*. [online] Dostupné na: <http://www.upjs.sk/public/media/4916/Rozhodnutia_ustavneho_sudu.doc

³² Čl. 1 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora. [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>

³³ Pozri napr.: Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf>; Case Concerning the Barcelona Traction, light and power company, limited (Belgium v. Spain). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5387.pdf>

³⁴ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (advisory opinion). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>

³⁵ Bližšie pozri: NOLLKAEMPER, A.: The Internationalized Rule of Law. In: *Hague Journal on the Rule of Law*, 2009, č. 1, s. 74-78.

pri budovaní a posilňovaní štátnej správy, špeciálne súdnictva. Deje sa tak prostredníctvom mierových operácií, ktorých právnym základom sú rezolúcie Bezpečnostnej rady OSN volajúce po znovunastolení, obnovení a posilnení Rule of Law.³⁶ Špeciálne napríklad v prípade Juhoslávie³⁷ alebo Rwandy,³⁸ vytvorila Bezpečnostná rada OSN medzinárodné trestné tribunály, aby sa tak nahradili nefunkčné domáce trestné konania. V dôsledku mierových operácií OSN boli vytvorené aj tzv. hybridné tribunály, ktoré boli zložené ako vnútroštátne, ale s medzinárodným dohľadom,³⁹ ako Špeciálny súd v Sierra Leone.⁴⁰ Takéto súdy, vytvorené v podstate na základe medzinárodného práva, vo väčšine prípadov rozhodujú o medzinárodných zločinoch na základe vnútroštátneho práva a prostredníctvom vnútroštátnych súdov.

Hranica stanovujúca, kde šlo o aplikáciu medzinárodného Rule of Law alebo zmedzinárodného Rule of Law, je len ťažké stanoviť, pretože je možné konštatovať, že vo všetkých prípadoch šlo o ustanovenie, resp. posilnenie Rule of Law na vnútroštátnej úrovni, a teda v konečnom dôsledku aj na úrovni medzinárodnej, pretože len štát, ktorý sa riadi princípmi Rule of Law v rámci vnútroštátneho práva, je ochotný riadiť sa aj princípmi medzinárodného Rule of Law.

Záver

Existencia Rule of Law, či už ide o jeho silné alebo slabé postavenie v štáte, a rozhodovacia činnosť súdov, špeciálne ústavných, neodmysliteľne patria k sebe. Nezávislé súdnictvo, ako jeden z princípov Rule of Law, môže výrazným spôsobom Rule of Law posilniť, a naopak, politicky alebo inak ovplyvniteľné súdnictvo môže Rule of Law oslabiť. V slovenskej republike, v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR je ešte stále badať snahu o jeho posilňovanie, aj keď niektorí by mohli oponovať, že táto snaha sa v porovnaní s obdobím po vzniku samostatného štátu vyznačuje klesajúcou tendenciou. Vo väčšine prípadov využívajú sudcovia vo svojich rozhodnutiach argumentáciu jednotlivými princípmi právneho štátu, ako je právna istota, legalita, zákaz retroaktivity, avšak zabúdajú na to, že oni sami, ich nezávislosť, nestrannosť a oddelenosť od ostatných zložiek verejnej moci patria medzi princípy právneho štátu, ktoré by mali posilňovať, resp. garantovať. Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že práve rozhodovacia

³⁶ Pozri napr.: UNOCI- U.N. Operation in Côte d'Ivoire. Security Council resolution (S/RES/1528 (2004)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/253/20/PDF/N0425320.pdf?OpenElement>

³⁷ Security Council resolution (S/RES/827(1993)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>

³⁸ Security Council resolution (S/RES/955(1994)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>

³⁹ CHESTERMAN, S.: *An International Rule of Law?* [online] Dostupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1081738

⁴⁰ Zriadený na základe dohody medzi Organizáciou Spojených národov a vládou Sierra Leone. *Agreement Between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone*. [online] Dostupné na: <<http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=CLk1rMQtCHg%3d&tabid=176>

činnosť súdnej moci objasňovaním obsahu a zmyslu princípov Rule of Law, resp. pojmu ako takého, je výrazným činiteľom pri posilňovaní Rule of Law vo vnútroštátnom práve, ako aj na úrovni medzinárodného práva.

JUDr. Ľudmila Pošiváková
interný doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra

1. ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Pravda, 1988. 350 s.
2. BRÖSTL, A. *Právny štát*. Košice: Medes, s.r.o., 1995. 112 s. ISBN 80-967 499-0-0.
3. BRÖSTL, A., KLUČKA, J., MAZÁK, J. *Ústavný súd Slovenskej republiky (Organizácia, proces, doktrína)*. Košice: Ústavný súd Slovenskej republiky-PHARE Foundation, 2001. 162 s. ISBN 80-967396-8-9.
4. DRGONEC, J. *Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Bratislava: EUKODÉX, 2010. 416 s. ISBN 9788089447251.
5. GERLOCH, A. *Teorie práva*, 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 312 s. ISBN 9788073802332.
6. KLUČKA, J., FEŤKOVÁ, G. (Eds.): *Právne vety z rozhodovacích činností Ústavného súdu SR 1993- 2000*.
7. PALÚŠ, I., SOMOROVÁ, Ľ. *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2002. 386 s. ISBN 80-7097-482-6.
8. TRYZNA, J. *Právní principy a právní argumentace (K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva)*. Praha: Auditorium s. r.o., 2010. 336 s.
9. GERLOCH, A. Princip právní jistoty v soudobém právu. In BOGUSZAK, J. a kol. *Právní principy*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 231 s. ISBN 80-901064-5-5.
10. NOLLKAEMPER, A. The Internationalized Rule of Law. In *Hague Journal on the Rule of Law*, 2009, č. 1, s. 74-78.
11. WILLIAM KELLY, F. B.: *An Independent Judiciary: The Core of the Rule of Law*. [online] Dostupné na: <http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/An_Independant_Judiciary.pdf>
12. CHESTERMAN, S.: *An International Rule of Law?* [online] Dostupné na: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1081738>
13. *Basic Principles on the Independence of the Judiciary*. (prijaté na Siedmom kongrese OSN o prevencii trestnej činnosti a zaobchádzaní s páchatel'mi). [online] Dostupné na: <<http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2248>>
14. *Agreement Between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone*. [online] Dostupné

- na: <<http://www.sc-sl.org/LinkClick.aspx?fileticket=CLk1rMQtCHg%3d&tabid=176>
15. Odporúčanie CM/Rec (2010) 12 Výboru ministrov členským štátom o sudcoch: nezávislosť, efektívnosť a zodpovednosť. [online] Dostupné na: <<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1730237&Site=CM>
 16. *Miesto rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky medzi prameňmi práva po novelizácii Ústavy Slovenskej republiky.* [online] Dostupné na: <http://www.upjs.sk/public/media/4916/Rozhodnutia_ustavneho_sudu.doc
 17. *Štatút Medzinárodného súdneho dvora.* [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>
 18. Dôvodová správa k z.č. 33/2011 Z.z. [online] Dostupné na: <http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-53878?prefixFile=m_
 19. Human rights in the administrative of justice (A/RES/40/146). [online] Dostupné na: <http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/146&Lang=E&Area=RESOLUTION
 20. Security Council resolution (S/RES/1528 (2004)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/253/20/PDF/N0425320.pdf?OpenElement>
 21. Security Council resolution (S/RES/827(1993)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>
 22. Security Council resolution (S/RES/827(1993)). [online] Dostupné na: <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>
 23. Case Concerning Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf>
 24. Case Concerning the Barcelona Traction, light and power company, limited (Belgium v. Spain). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5387.pdf>
 25. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (advisory opinion). [online] Dostupné na: <<http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>
 26. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
 27. Z. č. 385/2000 Z. z. o sudcoch a prísediacich a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
 28. Rozhodnutie Ústavného súdu ČSFR:
 29. PL.ÚS 1/92
 30. Rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky:
 31. I.ÚS 39/93 (č. 206/1993 Z.z.)
 32. I.ÚS 87/93
 33. I.ÚS 30/94
 34. PL. ÚS 16/95
 35. II.ÚS 22/95

- 36. I.ÚS 3/98
- 37. I.ÚS 24/98
- I. ÚS 17/1999
- 38. PL.ÚS 19/08
- 39. PL.ÚS 4/2012
- 40. Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky:
- 41. 4 Ndt 2/2013

Súdna moc a demokracia v Európskej únii¹

Milan Kočan

Abstrakt

Príspevok sa venuje otázke Súdneho dvora, ako orgánu reprezentujúcemu súdnu moc Európskej únie. V prvej časti sú spomínané predovšetkým zmeny vzťahujúce sa k Lisabonskej zmluve. Autor sa dotýka právomocí Súdneho dvora Európskej únie a oblastí, ktoré predstavujú dôležitú súčasť rozhodovacej činnosti Súdneho dvora. Príspevok sa taktiež zameriava na bývalú pilierovú štruktúru práva Európskej únie a sféry patriace pod pôsobnosť Súdneho dvora vo vzťahu k lisabonským zmenám.

Kľúčové slová

Európska únia, Súdny dvor Európskej únie, prejudiciálna otázka, Lisabonská zmluva, demokracia

Abstract

The contribution is in his introduction addresses the question of the Court, as a body representing the judicial power of the European Union. In first section are mentioned mainly related changes to the Lisbon Treaty. By touching the powers of the Court of Justice of the European Union and the areas they represent an important part of the decision-making activities of the Court. The contribution also focuses on the former pillar structure of European Union law and sector falling under the scope of the Court in relation to the Lisbon changes.

Key words

European union, Court of Justice of the European Union, preliminary ruling, The Lisbon treaty, democracy

Úvod

Za čias aténskej demokracie bola najvyšším súdom dikasteria, ktorá mala viac ako tisíc členov. Dôvodom nezvyklej početnosti bol pokus znemožniť korupciu sudcov, alebo ju prinajmenšom poriadne sťažiť alebo „zdražieť“. Do dikasterie sa vyberali zo zoznamu občanov podľa abecedy. Nijaká inštitúcia v týchto časoch nemohla byť demokratickejšia, alebo – ako to tvrdia jej oponenti – absurdnejšia ako práve táto dikasteria.² Doba aténskej demokracie skončila, avšak stopa jej filozofického základu zostala dodnes, minimálne v priestore Európy viditeľná. Badať ju predovšetkým v rysoch Európskej únie, ktorá grécku filozofiu považuje za jeden zo svojich základných pilierov. Dňa 1. decembra 2009 vstúpila do platnosti revidovaná Lisabonská zmluva, ktorá podstatne zmenila a doplnila primárne právo EÚ. Okrem zrušenia Európskeho spoločenstva predstavila viaceré

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12 - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

² Bröstl, A., Právny štát. Košice: Medes, s.r.o., 1995. s. 65.

novinky v rámci súdneho systému Európskej únie. Cieľom spomínaných zmien, je odstrániť trojpilierovú bývalú štruktúru EÚ a podriaďiť právom EÚ všetky zamýšľané situácie pod jednotný Súdny dvor. Práve Súdny dvor je ten orgán, ktorý symbolizuje súdnictvo EÚ a ktorý má najväčší podiel na fungovaní súdnej moci v rámci Únie.

1. Súdny dvor Európskej únie na pozadí „Lisabonu“

Súdnicstvo EÚ je jednou zo základných črt Európskej únie. Dôležitosť súdnej moci na pôde EÚ je nepopierateľná, o čom svedčí aj jej dlhodobosť a historické pozadie tejto štrukturálnej zložky EÚ. Ako príklad možno uviesť pôsobenie Súdneho dvora. Spomínaný súdny orgán od roku 1954³, kedy došlo k jeho vzniku, prináša v období polstoročnice svojho pôsobenia, so železnou pravidelnosťou, množstvo dôležitých rozhodnutí, ktoré by sme nevedeli nájsť u žiadnej inej porovnateľnej inštitúcie.⁴

Súdny dvor („Cour de Justice“) ako inštitúcia s nadnárodnými prvkami vznikol predovšetkým ako organizácia, ktorá má zabezpečovať dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva uhlia a ocele a predpisoch prijatých na jej vykonanie.⁵ Iný právny text, súčasnejší, hovorí, že Súdny dvor Európskej únie zabezpečuje dodržiavanie práva pri výklade a uplatňovaní zmlúv.⁶

Podstatu Súdneho dvora, ale označil Rímsky dohovor o niektorých spoločných inštitúciách Európskych spoločenstiev z roku 1957, ktorý jednoznačne vymedzil Súdny dvor, ako jediný súdny orgán s jurisdikciou pre všetky tri Spoločenstvá.⁷

V roku 1988 sa pre preťaženosť Súdneho dvora zriadil Súd prvého stupňa, ktorého úlohou bolo odbremeniť Súdny dvor. Ďalšiu štrukturálnu zmenu prináša Zmluva z Nice, ktorá ujasnila príslušnosť oboch súdov a zavádza možnosť zriaďovať súdne panely na základe jednomyseľného rozhodnutia Rady na návrh Komisie a po konzultácii s Európskym parlamentom a Súdnym dvorom prípadne na návrh Súdneho dvora.⁸ Posledné významné zmeny priniesla reformná Lisabonská zmluva, ktorá premenovala Súdny dvor Európskych spoločenstiev na Súdny dvor Európskej únie. Pod týmto jednotným názvom si, ale treba predstaviť, rozvetvenú organizáciu viacerých štruktúr. Máme teda na mysli, podľa Lisabonskej zmluvy, Súdny dvor, Všeobecný súd (pôvodne označovaný ako Súd prvého stupňa) a osobitných súdov, pôvodne označované ako súdne panely, napr. Súd pre verejnú službu avšak jeho názov nebol Lisabonskou zmluvou nijako dotknutý. Aj naďalej

³ Niektorí autori uvádzajú za rok vzniku Súdneho dvora, rok 1952. pozri bližšie: Siman, M. – Slašťan, M. Súdny systém Európskej únie.

⁴ <http://www.euroinfo.gov.sk/sudny-dvor/?pg=2>

⁵ Pozri čl. 32 ods. 1 Zmluva o založení Európskeho Spoločenstva uhlia a ocele.

⁶ Pozri čl. 19 ods. 1 Zmluvy o Európskej únii.

⁷ Súdny dvor Európskej únie je jedinou inštitúciou EÚ, ktorú môžeme bezvýhradne zaradiť v zmysle Montesquieovho delenia moci do súdnej moci, pozri bližšie, Montesquieu, Ch. L.: O duchu zákonu, Aleš Čeněk, 2003.

⁸ Karas, V. – Králik, A. Právo Európskej únie. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 106.

podľa čl. 257 ods. 1 Zmluvy o fungovaní Európskej únie (ďalej len „ZFEÚ“) Európsky parlament a Rada môžu v súlade s riadnym legislatívnym postupom zriadiť pri Všeobecnom súde osobitné súdy na rozhodovanie v určitých veciach v osobitných oblastiach v prvom stupni. Za zmienku stojí skutočnosť, že Lisabonská zmluva tieto osobitné štruktúry už nazýva súdy, a nie senáty, ako to bolo v prípade čl. 220 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva v znení z Nice.⁹

Prinášané lisabonské zmeny sa samozrejme, ale netýkajú iba názvu Súdneho dvora. Oblasť zmien je zameraná na problematiku právomocí Súdneho dvora. Prijatím Lisabonskej zmluvy stúpajú napríklad koordinačné a doplnkové právomoci¹⁰ Súdu, ktoré možno považovať za jedny z tých dôležitejších v rámci zmien, ktoré „Lisabon“ ponúka v spojitosti so Súdnyim dvorom.

Články 5 a 6 ZFEÚ upravujú priamo, výslovne v primárnom práve koordinačné a doplnkové právomoci EÚ, ktoré sa týkajú, doposiaľ stále okrajovejších oblastí práva Európskej únie, ktoré nie sú predmetom harmonizácie.¹¹

Pre pochopenie a bližšie načrtnutie spomínaných koordinačných a doplnkových právomocí je potrebné uviesť niekoľko rozhodnutí Súdneho dvora Európskej Únie, ktoré sú ich prejavom:

Oblasť správnej spolupráce – rozsudok C-148/2002 vo veci Avello – na základe článku 12, 17 a 18 ZFEÚ posudzovaný prípad zmeny mena detí španielsko-belgického páru žijúceho v Belgicku. Zatiaľ čo španielska ambasáda zaregistrovala mená detí podľa španielskeho *úzusu*, belgická matrika odmietla žiadosť manželov o vyhovení španielskeho zvyku pre tvorbu mena a zaregistrovala mená detí podľa belgického práva. Takýto postup považoval Súdny dvor ako diskriminačný podľa vyššie uvedených ustanovení úijného práva z oblasti zákazu diskriminácie.¹²

Oblasť politík zamestnanosti – rozsudok C – 285/98 vo veci Tanja Kreil – v tomto prípade sa prejednával prípad širšieho uplatnenia žien v nemeckých

⁹ Mazák, J. – Jánošíková, M. Lisabonská zmluva-Ústavný systém a súdna ochrana. Bratislava: IURA EDITION, 2011. s. 233.

¹⁰ Spomínané právomoci sa týkajú predovšetkým oblastí: ochrany a zlepšovania ľudského zdravia, priemyslu, kultúry, cestovného ruchu, všeobecného vzdelávania, odborného vzdelávania, mládeže a športu, civilnej ochrany, spolupráce v správnej oblasti

¹¹ Článok 5: „Členské štáty koordinujú svoju hospodársku politiku v rámci Únie. Za týmto účelom prijme Rada opatrenia, predovšetkým hlavné smery týchto politík. Zvláštne ustanovenia sa vzťahujú na tie členské štáty, ktorých menou je euro. 2. Únia prijíma opatrenia ku koordinácii politík zamestnanosti členských štátov, predovšetkým vymedzovaním smeru týchto politík. 3. Únia môže dávať podnety na zaistenie koordinácie sociálnych politík členských štátov.“

Článok 6: „Únia má právomoc vykonávať činnosti, ktorými podporuje, koordinuje alebo dopĺňa činnosti členských štátov. Oblasti týchto činností, ktorými podporuje, koordinuje alebo dopĺňa činnosti členských štátov. Oblasti týchto činností na európskej úrovni sú: a) ochrana a zlepšovanie ľudského zdravia; b) priemysel; c) kultúra; d) cestovný ruch; e) všeobecné vzdelávanie, mládež a šport; f) civilná ochrana; g) správna spolupráca.“

¹² Mlsna, P. Ústava a právo Evropské unie – Problém superiority a právni síly. In: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky I. Ústavné dni: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie I. zväzok: Košice, Košice:UPJŠ, 2012. s. 88.

ozbrojených silách; do prijatia rozsudku platil v nemeckom práve pre ženy zákaz výkonu prác, pri ktorých sa používajú zbrane. V ozbrojených silách mohli byť ženy prijímané iba do zdravotníckych jednotiek alebo vojenských kapiel. Súdny dvor v tejto veci označil nemecké právo za diskriminačné, keď rozhodol, že smernica č. 76/2007/EHS týkajúca sa naplnenia princípu zákazu diskriminácie na základe pohlavia nedovoľuje používanie národných predpisov, ktoré zakladajú obecné vyňatie žien z funkcií v armáde. Nemecko na základe tohto rozhodnutia novelizovalo Základný zákon.¹³

Oblasť odborného vzdelávania – rozsudok C – 293/83 vo veci Gavier – požiadavka na zaplatenie poplatku zápisného pre štátnych príslušníkov jedného členského štátu EÚ za štúdium na škole v inom členskom štáte je diskriminačné.¹⁴

Koordinované oblasti znamenajú pre Súdny dvor Európskej Únie, rozhodovanie so zreteľom na konkrétnosti jednotlivých prípadov a teda plošné, jednoduché závery nie sú možné.

Právomoci Súdneho dvora boli rozširované niekoľkokrát (Dohovor Brusel I, Rímsky dohovor, atď.) a dá sa povedať, že každé z týchto zásahov v oblasti právomocí prinieslo následky odrážajúce sa aj priamo na občanoch Únie. Bude teda zaujímavé sledovať, ako Súdny dvor s rozširovaním právomocí EÚ naloží a či i v oblasti koordinačných či doplnkových právomocí nastane tvrdší režim v rámci svojej doterajšej judikatúry a či bude tvrdšie zasahovať aj do záležitostí, ktoré boli ponechané vnútroštátnemu právu (napr. oblasť vzdelávacieho systému, správneho riadenie, kultúrnych tradícií, a pod.).

2. Prejudiciálne konanie v medziach bezpečnosti a justície

Postupné posilňovanie európskej spolupráce v azylovej a imigračnej oblasti sú prejavom záujmu členských štátov vytvoriť spoločný priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, v ktorom sa garantuje voľný pohyb všetkých osôb, vrátane občanov tretích krajín, ktorí legálne prešli kontrolami na vonkajších hraniciach EÚ. Je zrejmé, že fenomén medzinárodnej imigrácie sa najviac týka ekonomicky najatraktívnejších členských štátov a krajín, ktoré najčastejšie tvoria vstupnú bránu pre prisťahovalecké toky (najmä Grécko, Taliansko, Španielsko). Uskutočňovanie azylovej a prisťahovaleckej politiky sa spravuje zásadou solidarity a spravodlivého rozdelenia zodpovednosti medzi členskými štátmi vrátane finančných dôsledkov. Potrebné je však rozlišovať medzi legálnymi prisťahovalcami, nelegálnymi migrantmi (hospodárski migranti, ktorí sa pokúšajú nelegálne prekročiť hranice EÚ), utečencami alebo osobami, ktoré hľadajú azyl, a ľuďmi, ktorí sú dočasne vyhnaní z domovov.¹⁵ Európska únia túto oblasť nevynecháva a vo svojej organizačnej štruktúre jej venuje pomerne široký priestor.

¹³ tamtiež.

¹⁴ Mlsna, P. Ústava a právo Evropské unie – Problém superiority a právni síly. In: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky I. Ústavné dni: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie I. zväzok: Košice, Košice:UPJŠ, 2012. s. 88.

¹⁵ Karas, V. – Králik, A. Právo Európskej únie. Praha: C. H. Beck, 2012. s. 442.

Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti tvorí osobitnú oblasť pôsobenia Súdneho dvora, ktorá si zaslúži svoju pozornosť.

Pri spomínanej sfére jurisdikčnej právomoci Súdneho dvora hovoríme predovšetkým o prejudiciálnom konaní. Cieľom prejudiciálneho konania¹⁶, ktoré tvorí približne polovicu agendy Súdneho dvora¹⁷, je zabezpečiť jednotný výklad a aplikáciu práva Únie, a nie riešiť konkrétne spory, ktoré sú v právomoci vnútroštátnych súdov. Prejudiciálne konanie je teda nepriamym, nesporovým konaním, ktoré sa môže začať a spravidla aj začína, na návrh vnútroštátneho súdneho orgánu. Práve prejudiciálne konanie prispelo k formulovaniu najdôležitejších zásad práva Únie a teda aj zásad demokratického ponímania EÚ, akým boli napríklad priamy účinok alebo prednosť práva Únie pred vnútroštátnym právom jednotlivých členských krajín.

Lisabonská zmluva v rámci justičnej spolupráce v trestných veciach, policajnej spolupráce, hovorí, že právomoc Súdneho dvora rozhodovať v prejudiciálnom konaní sa stáva povinnou a nie je viac podmienená vyhlásením každého členského štátu o jej uznaní a o označení vnútroštátnych súdov, ktoré môžu podávať návrh na začatie prejudiciálneho konania. Na základe spomínanej zmluvy sa oblasť policajnej spolupráce a trestného súdnictva stáva súčasťou všeobecného práva a návrh na začatie konania môžu na Súdny dvor podať všetky súdy. V zmysle prechodných ustanovení sa však táto právomoc bude môcť uplatňovať až po uplynutí piatich rokov po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy.¹⁸

Súdny dvor nemá právomoc, pokiaľ hovoríme o ustanoveniach Zmluvy o Európskej únii (ďalej len „ZEÚ“), týkajúce sa spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (hlava V, čl. 21 až 31 ZEÚ), ani pokiaľ ide o akty prijaté na základe týchto ustanovení. Súdny dvor má však právomoc dohliadať na dodržiavanie článku 40 ZEÚ a rozhodovať v súlade s podmienkami ustanovenými v článku 263 ods. 4 ZFEÚ o žalobách na neplatnosť aktov, ktoré prijala Rada na základe hlavy V kapitoly 2 ZEÚ a ktoré obmedzujú fyzické alebo právnické osoby.

Už pred nadobudnutím platnosti Lisabonskej zmluvy Súdny dvor rozhodol, že všetky akty prijaté Radou, ktoré majú právne účinky vo vzťahu k tretím osobám, môžu byť bez ohľadu na ich povahu alebo formu, predmetom prejudiciálneho konania, aj keď boli prijaté v rámci tretieho piliera mimo bývalého článku 35 ods.

¹⁶ Angl. preliminary proceeding, franc. renvoi prejudicial. V slovenskej prekladateľskej terminológii sa v oblasti úinového práva ustálil pojem prejudiciálne konanie pred Súdny dvorom o prejudiciálnej otázke položenej vnútroštátnym súdnym orgánom. Pojem „predbežná otázka“ (prípadne „konanie o predbežnej otázke“) nie je totiž charakteristický len pre druh konania pred Súdny dvorom, ale pre konanie o akejkoľvek otázke, ktorá vyvstane počas konania pred vnútroštátnym súdom a ktorú musí súd vyriešiť pred rozhodnutím o veci samej (napríklad aj pre konanie o predbežnom opatrení).

¹⁷ Pozri bližšie výročnú správu Súdneho dvora za rok 2008, časť C – Súdne štatistiky Súdneho dvora; http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2009-03/ra08_sk_cj_stat.pdf.

¹⁸ Marczyová, K. Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti vo svetle Lisabonskej zmluvy. in: Zbližovanie a zjednocovanie práva v Európskom kontexte, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie právo ako zjednocovateľ Európy veda a prax, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011. s. 73.

1 ZEÚ. Napríklad spoločná pozícia prijatá na základe bývalého článku 34 ZEÚ, ktorej dopad v skutočnosti presahujúce rámec ustanovený ZEÚ, podlieha kontrole Súdneho dvora (Segi, C-355/04 P, 27.2.2007, Zb. s. I-1657, body 53 a 54). Toto pravidlo možno *mutatis mutandi* aplikovať aj na akty prijaté v oblasti bývalého druhého piliera, čo potvrdzuje aj polisabonské znenie článku 275 Zmluvy o fungovaní Európskej Únie.¹⁹

Lisabonská zmluva, okrem iného, zaviedla ustanovenie, podľa ktorého Súdny dvor rozhodne bezodkladne, ak sa prejudiciálna otázka položí v prebiehajúcom konaní pred súdnym orgánom členského štátu v súvislosti s osobou, ktorá je vo väzbe. V samotnom texte Zmluvy sa tak odkazuje na naliehavé prejudiciálne konanie, ktoré nadobudlo platnosť 1. marca 2008 a uplatňuje sa na spomínaný priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

Naliehavé prejudiciálne konanie na účely svojho zrýchlenia rozlišuje medzi účastníkmi konania a oprávnenými zúčastniť sa na písomnej časti konania a účastníkmi konania oprávnenými zúčastniť sa na ústnej časti tohto konania. V rámci tohto nového konania sú totiž oprávnení podať písomné podmienky, a to v jazyku konania a v krátkej dobe, len hlavní účastníci konania, členský štát, ktorého vnútroštátny súd podal prejudiciálny návrh, Európska komisia a prípadne Rada a Európsky parlament, ak ide o niektorý z ich aktov. Ostatné dotknuté osoby, a najmä iné členské štáty, ako členský štát, ktorého vnútroštátny súd podal prejudiciálny návrh, túto možnosť nemajú, sú však predvolané na pojednávanie, na ktorom môžu, ak majú záujem, predniesť svoje ústne pripomienky k otázkam vnútroštátnym súdom a k podaným písomným pripomienkam.²⁰

Naliehavé prejudiciálne konanie sa v praxi uskutočňuje v praxi predovšetkým prostredníctvom elektronickej pošty, čo možno vnímať ako pozitívum obzvlášť z hľadiska bežného občana Únie. Dá sa povedať, že celková korešpondencia medzi Súdnym dvorom, vnútroštátnymi súdmi, účastníkmi konania vo veci samej, členskými štátmi a inštitúciami Európskej únie sa v čo najväčšej miere uskutočňuje prostredníctvom vyššie uvádzaného komunikačného prostriedku.²¹

Pokiaľ chceme hovoriť o Európskej únii, ako o špecifickej organizácii, ktorá sa hlási k princípom právneho štátu, nesmieme vynechať súdnu moc, pretože práve

¹⁹ Siman, M. – Slašťan, M. Súdny systém Európskej únie. Bratislava: Euroiuris, 2010. s. 289.

²⁰ Marczyová, K. Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti vo svetle Lisabonskej zmluvy. in: Zbližovanie a zjednocovanie práva v Európskom kontexte, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie právo ako zjednocovateľ Európy veda a prax, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011. s. 73-74.

²¹ Ako ďalší posun v komunikácii medzi občanom a EÚ a Súdnym dvorom možno vnímať prístup k dokumentom Súdneho dvora; podľa čl. 15 ods. 3 ZFEÚ (bývalý čl. 255 Zmluvy o založení Európskeho Spoločenstva) každý občan Únie a každá fyzická alebo právnická osoba s bydliskom alebo zapísaným sídlom v členskom štáte má právo na prístup k dokumentom inštitúcií, orgánov, úradov a agentúr Únie bez ohľadu na ich nosič, v závislosti od zásad a podmienok, ktoré sa bližšie vymedzia. Na Súdny dvor Európskej únie sa táto povinnosť vzťahuje iba pri výkone jeho administratívnych úloh, z čoho vyplýva, že právo na prístup k dokumentom sa nevzťahuje na rozhodovacia činnosť Súdneho dvora, Všeobecného súdu ani osobitných súdov, pozri bližšie: Mazák, J. – Jánošíková, M. Lisabonská zmluva-Ústavný systém a súdna ochrana.

nezávislé súdnictvo, tvorí jednu zo základných požiadaviek právneho štátu.²² Práve vyššie spomínaná oblasť súdnej moci dotvára dôležitú súčasť jurisdikcie v rozmedzí Európskej únie napomáhajúca nám pochopiť podstatu súdneho systému EÚ. V rámci oblasti prejudiciálneho konania treba, ale záverom doplniť medze čl. 267 ods. 4 ZFEÚ, ktorého výklad sa môže javiť, ako reálny problém v spojitosti s prejudiciálnou otázkou. Súdny dvor Európskej únie koná bez zbytočného odkladu, ak sa prejudiciálna otázka položí v konaní pred Súdnym orgánom členského štátu v súvislosti s osobou, ktorá je vo väzbe. Ťažkosti sa môžu vyskytnúť práve v spojitosti s tým, že po 1. decembri 2009 zanikli obmedzenia na prekladanie prejudiciálnych otázok vo vzťahu k novým aktom v oblasti policajnej a justičnej spolupráce v trestných veciach. V dôsledku toho by mohlo dôjsť k zahľteniu Súdneho dvora takými prejudiciálnymi otázkami, ktoré budú vyžadovať skrátené alebo naliehavé konanie. Zatiaľ sa tak nestalo.²³

Záver

Mnoho rozhodnutí Súdneho dvora má priamy vplyv na každodenný život občanov členských štátov. Nemáme teraz na mysli iba rozhodnutia dotvárajúce základné zásady práva Európskej únie²⁴, ale ide napríklad aj o rozhodnutia týkajúce sa rovnakého zaobchádzania s ľuďmi rôznych národností, rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami na pracovisku alebo slobody kupovať a spotrebovať výrobky z rôznych členských krajín (Nedávno Súdny dvor utvoril vo zvykovom práve princíp, podľa ktorého musí členská krajina nahradiť jednotlivcom škodu, ktorá im vznikla na základe toho, že krajina nedodrжала svoje povinnosti vyplývajúce zo zmlúv.) a tak teda môžeme povedať, že rozhodovacia činnosť Súdneho dvora významnou mierou zasahuje aj do demokratického diania v krajinách EÚ. Z pohľadu jednoduchého človeka, laika, v ktorého očiach sa sudcovia často krát zdajú byť nositeľmi objektivity a neomylnosti je pozícia justície vnímaná mimoriadne citlivo, preto neostáva nič iné, ako vysloviť nádej, že pôsobenie (nie len) Súdneho dvora bude naplňovať vyslovené očakávania.

Mgr. Milan Kočan
interný doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

²² http://europa.eu/pol/inst/index_sk.htm

²³ Mazák, J. – Jánošíková, M. Lisabonská zmluva-Ústavný systém a súdna ochrana. Bratislava: IURA EDITION, 2011. s. 249.

²⁴ Rozhodnutia dotýkajúce sa, priameho účinku práva Európskej únie v členských krajinách alebo nadriadenosť práva Európskej únie nad národným právom.

Použitá literatúra

1. Bobek, M. – Komárek, J. – Pazder, J. M. – Gillis, M. Předbežná otázka v komunitárním právu. Praha: Linde, 2005. 522 s. ISBN 80 – 7201 – 513 - 3.
2. Brörtl, A.: Právny štát, Medes, s.r.o., Košice. 1995. 120 s. ISBN 80 – 967 – 499 – 0 – 0.
3. Brörtl, A. – Dobrovičová, G. – Kanárik, I. Základy štátovedy. 2. vyd. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2004. 190 s. ISBN 80 – 7097 – 558 - X.
4. Fiala, P. – Pitrová, M. Evropská unie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 381 s. ISBN 80 – 732 – 501 – 5 – 2.
5. Karzel, D. Evropský soudní dvůr, Praha: ASPI, 2006. 492 s. ISBN 80 – 7357 – 201 – X.
6. Karas, V. – Králik, A. Právo Európskej únie. Praha: C. H. Beck, 2012. 556 s. ISBN 978 – 80 – 7179 – 287 – 1.
7. Marczyová, K., Priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti vo svetle Lisabonskej zmluvy, in: Zbližovanie a zjednocovanie práva v Európskom kontexte. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie právo ako zjednocovateľ Európy veda a prax, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011. s. 67 - 74. ISBN 978 – 80 – 7160 – 307 – 8.
8. Mazák, J. – Jánošíková, M.: Lisabonská zmluva - Ústavný systém a súdna ochrana, Vydanie 1. Bratislava: IURA EDITION, 2011. 306 s. ISBN 978-80-8078-416-4.
9. Montesquieu, Ch. L.: O duchu zákonů, Aleš Čeněk, 2003. 366 s. ISBN 80 – 864 – 733 – 0 – 9.
10. Mlsna, P. Ústava a právo Evropské unie – Problém superiority a právní síly. In: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky I. Ústavné dni: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie I. zväzok: Košice, Košice:UPJŠ, 2012. s. 73 - 91. ISBN 978 – 80- 8152 – 000 – 6.
11. Šiman, M. – Slašťan, M. Súdny systém Európskej únie. Bratislava: Euroiuris, 2010. 782 s. ISBN 978 – 80 – 89406 – 07 – 4.
12. Svoboda, P. Úvod do evropského práva. 3 vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. s. 328. ISBN 978 – 80 – 7400 – 313 – 4.
13. Syllová J. – Pitrová. L. – Paldusová. H. a kol. Lisabonská smlouva. Komentář. 1 vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 1344 s. ISBN 978-80-7400-339-4.
14. Warleigh, A.: Democracy in the European Union, London, SAGE Publications, 2003, s. 156. ISBN 0-7619-7281-1.
15. Rozhodnutie Súdneho dvora C-148/2002 vo veci Avello.
16. Rozhodnutie Súdneho dvora C – 285/98 vo veci Tanja Kreil.
17. Rozhodnutie Súdneho dvora C – 293/83 vo veci Gavier.

Vplyv smerníc Európskej únie¹ na interpretáciu národných právnych predpisov

Lubomír Pagáč

Abstrakt

Nepriamy účinok smerníc Európskej únie na vnútroštátne právo ako výkladové pravidlo ešte stále vyvoláva radu otáznikov v aplikačnej i teoretickej oblasti. Predmetom príspevku je analýza vybraných aspektov povinnosti eurokonformného výkladu vnútroštátneho práva na podklade niektorých rozhodnutí vnútroštátnych súdov SR a Najvyššieho súdu Nemeckej spolkovej republiky. Autor sústreďuje pozornosť najmä na zákaz výkladu práva contra legem, jeho význam a funkčnosť, ako aj na úlohu všeobecných právnych zásad. Zamýšľa sa nad otázkou, či súčasná súdna prax zodpovedá požiadavkám kladeným Súdnym dvorom Európskej únie.

Kľúčové slová

Nepriamy účinok, smernice Európskej Únie, contra legem, právne zásady

Abstract

The indirect effect of the Directives of the European Union on state law, when applied as rule of interpretation is still dubious in the field of application and theory. This article focuses on the analysis of certain aspects of the obligation to interpret the national law in accordance with the European legislation, based on the chosen decisions of the Slovak national courts and the Bundesgerichtshof (Highest Court) of Germany. The article primarily deals with the restriction of interpretation contra legem, its importance and function; and on the role of the basic legal principles. It also elaborates the question, whether the requirements set by the Court of Justice of the European Union are met by the present judicial practice.

Keywords

indirect effect, Directives of the European Union, contra legem, basic legal principles

Úvod

Jednou z každodenných činností súdov je interpretácia aplikovaných právnych predpisov. V dôsledku pokročilej europeizácie prenikajúcej do nášho právneho poriadku je čoraz viac právnych predpisov už aj v súkromnoprávnej oblasti výsledkom transpozície smerníc EÚ. Potreba osobitného prístupu pri interpretácii takýchto právnych predpisov, ale aj ostatných právnych predpisov týkajúcich sa oblastí spadajúcich do pôsobnosti smerníc EÚ sa postupne vžíva do právneho podvedomia aplikujúcich subjektov. Nedeje sa to však bez problémov a v praxi vyvstávajú rozličné otázky. Námet na zamyslenie o tom, kam až môže

¹ Ďalej len „EÚ“

aplikujúci subjekt získať pri hľadaní smernicovo-konformnému výsledku pri výklade vnútroštátneho práva a či vôbec existuje taký nesúladi vnútroštátneho práva so smernicami, ktorý výkladom prekonať nemožno, ponúka i predkladaný príspevok.

Teoretické východiská

I napriek tomu, že spolu s množiacimi sa rozhodnutiami Súdneho dvora Európskej únie² z oblasti priameho a nepriameho účinku smerníc v národnom práve sa množia i odborné články a štúdie venované týmto fenoménom, nemožno aspoň náčrtom nezhrnúť základné axiomy týchto inštitútov. Je to nevyhnutné na poukázanie na niektoré súvisiace aplikačné a doktrínálne problémy, ktoré budú tvoriť jadro tohto príspevku.

Priamy účinok smerníc

Najzávažnejšie dôsledky, ktoré sú spôsobilé smernice EÚ vyvolať, je ich priamy účinok vo vnútroštátnom práve aj napriek tomu, že doňho neboli prebraté, ak sú splnené podmienky predpokladané Súdny dvorom Európskej únie. Súdny dvor EÚ zdôraznil v ustálenej judikatúre od rozsudku Marshall³, že samotná smernica nemôže ukladať povinnosti jednotlivci, takže sa na ňu ako takú nemožno proti nemu odvolávať. Ak sú však ustanovenia smernice obsahovo bezpodmienečné a dostatočne presné môžu sa jednotlivci dovolávať účinkov smernice vo vzťahu k členskému štátu (priamy vertikálny účinok smernice). Cieľom tohto mechanizmu je zabrániť tomu, aby nejaký štát mohol mať výhodu z jeho vlastného nesplnenia povinnosti, plynúcej z členstva v EÚ. Bolo by totiž neprijateľné, aby sa štát, ktorému zákonodarca EÚ ukladá prijať určité pravidlá na úpravu svojich vzťahov – alebo vzťahov štátnych subjektov – s jednotlivcami a priznať im prospech z určitých práv, mohol odvolávať na nesplnenie svojich povinností s úmyslom odňať jednotlivcom výhody z týchto práv.⁴ Snahy o rozšírenie tejto judikatúry na oblasť vzťahov medzi jednotlivcami sú však neprípustné, keďže by znamenali právomoc EÚ s okamžitým účinkom ukladať povinnosti jednotlivcom, hoci EÚ má túto právomoc iba formou a za podmienok prijímania nariadení. Preto je priamy účinok smernice vylúčený, pokiaľ zakladá povinnosti jednotlivci (zákaz priameho horizontálneho účinku).

Nepriamy účinok smerníc

Menej razantným, ale nemenej účinným prejavom smerníc EÚ v národnom práve je povinnosť eurokonformného výkladu práva⁵, najjednoduchšie vymedzenou ako imperatív vykladať vnútroštátne právo v súlade so znením a účelom smernice.⁶ Jej právny základ tvorí článok 288 ods. 3 ZoFEU⁷, ktorý

² Ďalej len „Súdny dvor EÚ“

³ Rozsudok Súdneho dvora EU C-152/84 – Marshall z 26. februára 1986.

⁴ Rozsudok Súdneho dvora EU C-91/92 - Faccini Dori zo 14. júla 1994.

⁵ Nazývaná i nepriamy účinok smerníc, súladný výklad, uniformný výklad a i.

⁶ BOBEK, M. a kol. *Vnútroštátní aplikace práva Evropské unie*. Praha: C.H.Beck, 2011. str. 152.

⁷ Zmluva o fungovaní Európskej únie

zaväzuje členské štáty dosiahnuť požadovaný výsledok smernice, pričom voľbu foriem a metód ponecháva vnútroštátnym orgánom. Popri tom zohráva podpornú úlohu článok 4 ods. 3 ZoEÚ⁸, stanovujúci povinnosť lojálnej spolupráce členských štátov a Európskej únie. Táto povinnosť konformného výkladu práva sa vzťahuje na všetky orgány členských štátov vrátane súdnych orgánov v rozsahu ich právomocí⁹ a napomáha zabezpečeniu plnej účinnosti práva Európskej únie pri rozhodovaní o spore.¹⁰ Súdny dvor EÚ vo veci Pfeiffer stanovil, že *vnútroštátny súd musí vykladať vnútroštátne právo v najvyššej možnej miere v zmysle znenia a cieľov tejto smernice (...) Ak umožňuje vnútroštátne právo použitím vlastných metód výkladu vnútroštátne ustanovenie vykladať za určitých okolností tak, že bude možné vyhnúť sa rozporu s inou normou vnútroštátneho práva alebo obmedziť oblasť pôsobnosti tohto ustanovenia na dosiahnutie tohto účelu a použiť ho len do tej miery, aby bolo v súlade s danou normou, tak je vnútroštátny súd povinný použiť rovnaké metódy, aby sa dosiahol cieľ sledovaný smernicou.*¹¹ Označenie v najvyššej možnej miere (v nemčine „so weit, wie möglich“) je teda v skutku priliehavé. Negatívne je výklad konformný so smernicami vymedzený hlavne všeobecnými právnymi zásadami, akými sú princíp právnej istoty a predvídateľnosti práva, ale takisto aj hore načrtnutý zákaz priameho horizontálneho účinku smernice. Určiť aká miera dotvárania práva výkladom je ešte prípustná a aká už nie je, spôsobuje aplikujúcim subjektom problémy a tým aj nekoherentné rozhodovanie v konkrétnych prípadoch. V ďalšej časti príspevku zameriame pozornosť na vybrané rozhodnutia slovenských všeobecných súdov a Ústavného súdu SR a na rozhodnutie Najvyššieho súdu Nemeckej spolkovej republiky (BGH).

Postoj Ústavného súdu SR vo veci smernicovo-konformného výkladu civilných procesných ustanovení v uznesení z 13. februára 2012 sp. zn. 11 NcC 2/2012-34, uznesení zo 7. Decembra 2011 sp. zn. 15 NcC/41/2011-64, uznesení z 30. júna 2011 sp. zn. 3 NcC/32/2011 -19 a ďalších

Podstatou týchto sporov bola otázna interpretácia ustanovenia § 88 ods. 2 OSP¹² poslednej vety v znení účinnom do 31. decembra 2011, v zmysle ktorého bolo konanie o zrušení rozhodcovského rozsudku vždy príslušný súd, v ktorého obvode sa nachádza miesto rozhodcovského konania a ustanovenia § 87 písm. f) OSP, podľa ktorého popri všeobecnom súde odporcu je na konanie príslušný aj súd, v obvode ktorého má bydlisko spotrebiteľ, ak ide o spor zo spotrebiteľskej zmluvy.

⁸ Zmluva o Európskej únii

⁹ Rozsudok Súdneho dvora EÚ C555/07 – Küçükdeveci z 19. januára 2010, bod 47, C 14/83 z 10. apríla 1984, von Colson a Kamann, bod 26; C106/89 - Marleasing, z 13. novembra 1990, bod 8; EÚ C91/92 - Faccini Dori zo 14. júla 1994 bod 26 EÚ C129/96- InterEnvironnement Wallonie z 18. decembra 1997, bod 40; C-397/01 - Pfeiffer a i. z 5. októbra 2004 bod 110, EÚ C378/07 až C380/07- Angelidaki a i. z 23. apríla 2009, bod 106.

¹⁰ Rozsudok Súdneho dvora EÚ C-555/07 – Küçükdeveci z 19. januára 2010, bod 48.

¹¹ Rozsudok Súdneho dvora EÚ C-397/01 - Pfeiffer a i. z 5. októbra 2004, bod 116

¹² Zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení platnom a účinnom 31.12.2011

Stály rozhodcovský súd obchodnej spoločnosti Slovenská rozhodcovská, a. s. vydal rozhodcovské rozsudky, ktorým zaviazal povinných na plnenie voči oprávnenej. Povinní podali na okresný súd podľa svojho bydliska (ďalej len „všeobecný súd“) žalobu na zrušenie tohto rozsudku. Všeobecný súd v zmysle ustanovenia § 88 ods. 2 OSP postúpil vec Okresnému súdu Bratislava IV, v ktorého obvode sa nachádzalo miesto rozhodcovského konania. Tento však s postúpením nesúhlasil a s poukazom na prednosť práva Európskej únie a na § 87 písm. f) OSP vec predložil na rozhodnutie Krajskému súdu v Bratislave ako svojmu nadriadenému súdu v súlade s § 105 ods. 3 OSP (ďalej len „krajský súd“).

Krajský súd v Bratislave v predmetných veciach rozhodol, že na konanie je miestne príslušný všeobecný súd spotrebiteľa. Svoje rozhodnutie odôvodnil v uznesení 11 NcC 2/2012-34 z 13. februára 2012 takto: *V danom prípade navrhovateľ uplatňuje voči odporcovi návrh na zrušenie rozhodcovského rozsudku Stáleho rozhodcovského súdu spoločnosti S. a.s., zo dňa 09. augusta 2011, č. SR 06248/11... Podľa § 88 ods. 2 posledná veta OSP v znení účinnom do 31. decembra 2011 na konanie o zrušení rozhodcovského rozsudku je vždy príslušný súd, v ktorého obvode sa nachádza miesto rozhodcovského konania. Je nepochybné, že slovenský právny poriadok upravoval v čase začatia konania (§ 11 ods. 1 OSP miestnu príslušnosť konania o zrušenie rozhodcovského súdu, ako osobitnú výlučnú miestnu príslušnosť, pričom v prejednávanej veci je miesto rozhodcovského konania v obvode Okresného súdu Bratislava IV. V prejednávanej veci je však treba konštatovať i to, že navrhovateľa je možné považovať za spotrebiteľa podľa ustanovenia § 52 ods. 4 Občianskeho zákonníka. Členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii a v Európskom spoločenstve predstavuje aj povinnosť dodržiavať právo európskych spoločenstiev, ktorého súčasťou je aj Smernica Rady 93/13/EHS z 5. apríla 1993 o nekalých podmienkach v spotrebiteľských zmluvách. Podľa článku 6 ods. 1 Smernice, členské štáty zabezpečia, aby nekalé podmienky použité v zmluvách uzatvorených so spotrebiteľom zo strany predajcu alebo dodávateľa podľa ich vnútroštátneho práva neboli záväzné pre spotrebiteľa, a aby zmluva bola podľa týchto podmienok naďalej záväzná pre strany, ak je jej ďalšia existencia možná bez nekalých podmienok. Vzhľadom na aplikáciu práva európskych spoločenstiev je treba bezpochyby prisvedčiť názoru postupujúceho súdu prvého stupňa o tom, že pokiaľ si spotrebiteľ zvolí podľa ustanovenia § 87 písm. f) OSP súd, v ktorého obvode má bydlisko, je namieste pri určovaní miestnej príslušnosti nepoužiť ustanovenie § 88 ods. 2 posledná veta OSP - v takomto prípade by nebola daná osobitná, výlučná miestna príslušnosť súdu, v obvode ktorého je miesto rozhodcovského konania.*

Nakoľko oprávnená je sťažovateľkou pred Ústavným súdom SR vo viacerých veciach, za zmienku stojí aj argumentácia Krajského súdu v Bratislave v obdobnom uznesení zo dňa 20. júna 2011, sp. zn. 3 NcC/32/2011: *V prípade, že dôjde ku konfliktu komunitárneho práva s vnútroštátnou právnou normou, je povinnosťou orgánu aplikujúceho právo vykladať vnútroštátne právo v súlade s právom komunitárnym (tzv. eurokonformný výklad). Pokiaľ právna norma členského štátu nepripúšťa eurokonformný výklad, je povinnosťou orgánu aplikujúceho právo nepoužiť túto normu, pokiaľ odporuje komunitárnemu právu.*

V uznesení zo dňa 7. júna 2012, sp. zn. IV. ÚS 299/2012-16 Krajský súd v Bratislave uvádza: „Z ustálenej rozhodovacej činnosti Európskeho súdneho dvora a aj vnútroštátnych súdov je zrejmé, že súdy Slovenskej republiky nemajú uplatňovať § 88 ods. 2, posledná veta OSP v „spotrebiteľských konaniach“, vzhľadom na rozpor tohto ustanovenia s komunitárnym právom a článkom 169 ods. 4 Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Vzhľadom na záväznosť komunitárneho práva a jeho nadradenosti právu vnútroštátnemu, eurokonformný výklad vnútroštátneho práva umožňuje neaplikovať ustanovenia vnútroštátneho poriadku, ktoré sú v rozpore s komunitárnym právom. Z uvedeného dôvodu Okresný súd Skalica (všeobecný súd) nemal použiť ust. § 88 ods. 2, posledná veta OSP a postúpiť vec Okresnému súdu Bratislava IV v Bratislave, ale mal vo veci konať sám.

Voči citovaným Uzneseniam podala sťažovateľka viacero ústavných sťažností Ústavnému súdu SR. Sťažovateľka v nich namietala nesprávne právne závery súvisiace s aplikáciou práva EÚ. Ústavný súd vyjadril, že o zjavnú neodôvodnenosť alebo arbitrárnosť súdneho rozhodnutia v súvislosti s právnym posúdením ide spravidla vtedy, ak ústavný súd zistí interpretáciu a aplikáciu právnej normy zo strany súdu, ktorá zásadne popiera účel a význam aplikovanej právnej normy, alebo ak dôvody, na ktorých je založené súdne rozhodnutie, absentujú, sú zjavne protirečivé alebo popierajú pravidlá formálnej a právnej logiky, prípadne ak sú tieto dôvody zjavne jednostranné a v extrémnom rozpore s princípmi spravodlivosti¹³. Nakoľko však išlo o uznesenie krajského súdu v procesnej fáze zisťovania miestnej príslušnosti zrušenie tohto rozhodnutia s predpokladom vylepšenia jeho odôvodnenia by viedlo k zbytočnému predlžovaniu súdneho konania. V takomto prípade neindikuje námietka porušenia v sťažnosti označených základných práv takú intenzitu pochybenia, ktorá by umožnila ústavnému súdu po prijatí sťažnosti vo vzťahu k uzneseniu krajského súdu (sp. zn. ...) na ďalšie konanie rozhodnúť o ich porušení týmto uznesením krajského súdu. Nemožno preto ani vo vzťahu k tejto námietke prijať názor sťažovateľky o arbitrárnosti alebo zjavnej neodôvodnenosti napadnutého uznesenia krajského súdu (sp. zn. ...) ¹⁴

Na inom mieste Ústavný súd SR uvádza: Bez potreby podrobnejšieho skúmania je potrebné dať sťažovateľke za pravdu, že krajský súd sa v odôvodnení tohto napadnutého uznesenia nevyjadril výslovne a úplne jednoznačne, či siahol k priamym účinkom smernice č. 93/13/EHS, alebo iba k jej nepriamym účinkom, a ani neoznačil jednoznačným spôsobom metodologicky korektný postup, ktorým k svojmu výsledku dospel. Iba z toho však nemožno vyvodit' záver, že by krajský súd konal svojvoľne alebo zjavne nesprávne odôvodnil význam práva EÚ pre riešeny

¹³ Nález Ústavného súdu z 25. novembra 2008 sp. zn. III. ÚS 305/08-37, Uznesenie Ústavného súdu z 27. augusta 2003 sp. zn. IV. ÚS 150/03, Uznesenie Ústavného súdu zo 4. októbra 2006 sp. zn. I. ÚS 301/06-14

¹⁴ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo 7. júna 2012, sp. zn. IV. ÚS 299/2012

*spor. Naopak, Ústavný súd SR považuje odôvodnenie napadnutého uznesenia krajského súdu (sp. zn. ...) za ústavne udržateľné.*¹⁵

Podstatu citovaných uznesení tvorí výklad národných právnych predpisov v zmysle smernice Rady 93/13/EHS. Je takisto nesporné, že vnútroštátna právna úprava platná v čase podania predmetných návrhov obsahovala osobitnú miestnu príslušnosť výlučnú toho súdu, v obvode ktorého sa nachádzalo miesto rozhodcovského konania. Ustanovenia § 88 OSP vylučovali aplikovanie všeobecnej miestnej príslušnosti v zmysle § 84, ale takisto alternatívnu príslušnosť podľa § 87. Pripustil to i Krajský súd v odôvodnení citovaných uznesení.

Krajský súd v Bratislave pomerne minimalisticky odôvodnil svoje rozhodnutie neaplikovať § 88 ods. 2 OSP v dôsledku potreby eurokomformného výkladu práva a Ústavný súd SR vzhľadom na svoje obmedzené oprávnenia v tejto procesnej fáze, keďže sťažovateľ nevyužil mimoriadny opravný prostriedok, toto odôvodnenie hlbšie nerozvinul. Nakoľko však ústavné sťažnosti odmietol z dôvodu ich zjavnej neopodstatnenosti, nešlo podľa názoru Ústavného súdu SR o rozhodnutia ani arbitrárne a ani zásadne popierajúce účel a význam aplikovanej právnej normy.

Len okrajovo možno spomenúť, že s účinnosťou od 01.01.2012 znie § 87 ods. 2 OSP posledná veta znie: *Na konanie o zrušení rozhodcovského rozsudku je však vždy príslušný súd, v ktorého obvode sa nachádza miesto rozhodcovského konania; ak je navrhovateľom spotrebiteľ, je na konanie príslušný súd, v obvode ktorého má bydlisko.*

Je nutné skonštatovať, že uznesenia Krajského súdu nie sú v európskom meradle novinkou a nezachádzajú pri konformnosti najďalej. Pre porovnanie uvádzame Rozhodnutie Súdneho dvora EU vo veci Weber a Putz¹⁶ a následné rozhodnutie BGH¹⁷, jedny z ostatných rozhodnutí, ktoré sa tak isto nesú v duchu uprednostnenia výkladu komformného s právom EU – tendenciou nemeckého práva rozvíjajúcou sa odo dňa prijatia rozhodnutia Súdneho dvora EU vo veci Quelle¹⁸ a následného rozhodnutia BGH¹⁹. V tomto rozhodnutí badať snahu vyčerpávajúceho odôvodnenia a vysvetlenia myšlienkových postupov, ktoré súd k rozhodnutiu viedli. Diskutabilné zostáva, či sa to BGH aj podarilo.

Rozhodnutie Súdneho dvora EU vo veci Weber a Putz²⁰ a následné rozhodnutie BGH²¹

V decembri roka 2011 vydal BGH rozsudok v spotrebiteľskej veci, ktorého predmetom bola medziiným otázka, či môže podnikateľ odmietnuť výmenu vadného tovaru, z dôvodu že mu tým v dôsledku povinnosti odstrániť tento tovar z miesta, kde bol namontovaný a namontovať tam vymenený tovar, vznikajú

¹⁵ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 31. mája 2012, sp. zn. IV. ÚS 270/2012

¹⁶ Rozsudok Súdneho dvora EU C-65/09 a C-87/09 – Weber a Putz, zo dňa 16. júna 2011

¹⁷ Rozsudok BGH VIII ZR 70/08, zo dňa 21. decembra 2011

¹⁸ Rozsudok Súdneho dvora EU C-404/06 – Quelle zo 17. apríla 2008

¹⁹ Rozsudok BGH VIII ZR 200/05 zo dňa 26. novembra 2008

²⁰ Rozsudok Súdneho dvora EU C-65/09 a C-87/09 – Weber a Putz, zo dňa 16. júna 2011

²¹ Rozsudok BGH VIII ZR 70/08, zo dňa 21. decembra 2011

neprimerané náklady v porovnaní s hodnotou tovaru, ktorú by tento tovar mal v prípade, keby nesúladi s kúpnu zmluvou neexistoval, a so závažnosťou nesúladi, a to aj za podmienky, že výmena tovaru je jediným možným spôsobom nápravy.

Keďže sa BGH domnieval, že nemecká právna úprava, ktorá odmietnutie výmeny vadného tovaru z tohto dôvodu pripúšťa odporuje článku 3 ods. 2 a 3 smernice 1999/44/ES²², obrátil sa v rámci prejudiciálneho konania na Súdny dvor EÚ. Ten skonštatoval, že takáto právna úprava uvedeným ustanoveniam smernice 1999/44/ES naozaj odporuje.

BGH v následnom rozhodnutí vo veci samej odoprel podnikateľovi možnosť odmietnuť výmenu vadného tovaru v rozpore s výslovnou vnútroštátnou úpravou. V odôvodnení uviedol, že nemecké právo nie je možné vykladať (v rámci jazykového znenia právnych noriem) v súlade so smernicou 1999/44/ES a tak je nutné siahnuť k dotvoreniu práva súdom. „Medzeru v právnej úprave, ktorá sa ukázala po rozhodnutí Súdneho dvora EÚ, je až do schválenia novej právnej úpravy potrebné vyplniť teleologickou redukciou...“²³

Právno-technicky vychádza BGH z premisy deklarovanej už v rozhodnutí Quelle, a to, že požiadavka eurokonformného výkladu práva vyžaduje viac, ako len jednoduchý výklad práva v užšom zmysle, teda v rámci slovného znenia zákona. Príkaz eurokonformného výkladu práva určuje súdom aby vnútroštátne právo, tam, kde je to potrebné a možné, dotvárali (*Rechtsfortbildung*). Predpokladom na to, aby súd v konkrétnom prípade mohol pristúpiť k vlastnému – sudcovskému dotváraniu práva je, že právna norma danú oblasť nereguluje, teda v práve je medzera, s ktorou zákonodarca nepočítal (*verdeckte Regelungslücke*). V konkrétnom prípade pôvodne vychádzal nemecký zákonodarca z toho, že čl. 3. ods. smernice 1999/44/ES neodporuje úprava, ktorá priznáva podnikateľovi právo odoprieť výmenu tovaru v prípade, že mu v dôsledku povinnosti tovar vymontovať z miesta kde bol namontovaný a namontovať tam nový tovar vzniknú neprimerané náklady. Rozhodnutím Súdneho dvora EÚ sa však tento predpoklad ukázal ako nepravdivý a v dôsledku toho tak platná právna úprava odporovala úmyslu zákonodarcu riadne transponovať smernicu 1999/44/ES do vnútroštátneho právneho poriadku. BGH pokladal za vylúčené, že by nemecký zákonodarca prijal vnútroštátnu úpravu nevyhovujúcu požiadavke konformity so smernicou, ak by o tomto nesúlade vedel. Z týchto faktov BGH vyvodil svoje oprávnenie rozpornú právnu úpravu neuplatniť a tak teleologickou redukciou vyplniť medzeru v práve.

Krátke zamyslenie nad (nefunkčným?) zákazom výkladu contra legem

Súdny dvor EÚ opakovane upozorňuje na to, že eurokonformný výklad práva by nemal byť základom pre výklad vnútroštátneho práva contra legem. Právna teória i prax sa zhodla na tom, že obsahom tohto predikátu nie je príkaz zostať v intenciách gramatického výkladu – jazykového znenia noriem ale je nutné chápať ho funkčne. Aplikujúci subjekt je povinný vyčerpať všetky možné

²² smernica č. 1999/44/ES Európskeho parlamentu a Rady z 25. mája 1999 o určitých aspektoch predaja spotrebného tovaru a záruk na spotrebný tovar

²³ Rozsudok BGH VIII ZR 70/08, zo dňa 21. decembra 2011, bod 39

výkladové prostriedky a metódy aby dosiahol súladný výsledok. Ak by ani v rámci takto stanovených kritérií nebolo možné dosiahnuť požadovaný výkladový výsledok, jednalo by sa už o oblasť *contra legem*.

Bobek a kol. tvrdia, že do oblasti *contra legem* možno prinajmenšom zaradiť situáciu, keď vnútroštátne právo niečo zakazuje a smernica prikazuje, teda stav, keď jeden predpis stanoví A a druhý *non A*²⁴. Pri analýze hore uvedených uznesení Krajského súdu v Bratislave, či rozhodnutia BGH sa však aj toto zaradenie javí ako relatívne. Napriek tomu, že § 88 ods. 2 OSP jednoznačne ustanovoval osobitnú miestnu príslušnosť súdu, v obvode ktorého sa nachádzalo miesto rozhodcovského súdu, Krajský súd konštatoval príslušnosť iného súdu. BGH rovnako odoprel podnikateľovi možnosť odmietnuť výmenu vadného tovaru v rozpore s výslovnou vnútroštátnou úpravou. V prospech neaplikovania rozporných ustanovení možno argumentovať už vyššie uvedený rozhodnutím vo veci Pfeiffer, ktorý zrovnoprávnil ciele smerníc s platným vnútroštátnym právom a prikazuje vnútroštátnym súdom použiť rovnaké metódy na ich dosiahnutie, ako právny poriadok pripúšťa na dosiahnutie konformnosti vnútroštátnych ustanovení. Bolo by to možné len za podmienky, že to vnútroštátny právny poriadok umožňuje. V slovenských podmienkach nemožno hovoriť o jednoznačných výkladových metódach, prinajmenšom nie v takej kvalite, aby boli schopné tvoriť objektívne kritérium, či hranicu, na ktorú odkazuje Súdny dvor EÚ. Vzťah doslovného znenia zákona a jeho účelu, či historickému aspektu zachytáva napr. Ústavný súd Českej republiky v stanovisku zo dňa 21. mája 1996 takto: „*V prípade aplikácie právneho ustanovenia je nutné vychádzať z jeho doslovného znenia. Iba za podmienky jeho nejasnosti a nezrozumiteľnosti (umožňujúcu napr. viac interpretácií), ako i rozporu doslovného znenia daného ustanovenia s jeho zmyslom a účelom o ktorých jednoznačnosti a výlučnosti nie je akákoľvek pochybnosť, možno uprednostniť výklad e ratione pred výkladom jazykovým.*“²⁵ Toto stanovisko naznačuje, že slovné znenie zákona by nemalo byť prekonávané pomocou výkladových metód. Na druhej strane, analyzované uznesenia Krajského súdu v Bratislave, v ktorých bolo v duchu súladného výkladu uprednostnený teleologický výklad pred výkladom gramatickým, skúmal Ústavný súd SR v rámci konania o sťažnosti účastníka a skonštatoval, že odôvodnenie napadnutého uznesenia krajského súdu považuje za ústavne udržateľné.

Otázkou stále teda zostáva, aký obsah má obmedzenie *contra legem* a či vôbec nejakú úlohu plní. Pripomeňme, že hranica *contra legem* je jediná oddeľujúca legitímne použitie nepriameho účinku smernice a priameho horizontálneho účinku, ktorý je jednoznačne neprípustný. Ak by sme totiž pripustili, že akýkoľvek rozpor vnútroštátneho práva s právom smerníc možno prekonať výkladom, pripustili by sme *de facto* priamy účinok smernice a práva a povinnosti z nej plynúce by boli priamo záväzné v členských štátoch. Takáto koncepcia je jednoznačne neprípustná, preto je potrebné snažiť sa o konkrétne

²⁴ BOBEK, M. a kol. *Vnitrostátní aplikace práva Evropské unie*. Praha: C.H.Beck, 2011. Str.167

²⁵ Nález Ústavného súdu Českej republiky z 21. mája 1996, sp. zn. Pl.ÚS-st. 1/96

vymedzenie rozdielov, ktoré prekonať obyčajným výkladom jednoducho nebude možné.

Ďalšie úskalie treba nepochybne vidieť v oslabovaní aj ďalších všeobecných právnych zásad, hlavne princípu právnej istoty a predvídateľnosti práva. *Nepriamym účinkom totiž dochádza ku zmene interpretácie vnútroštátneho práva bez jeho formálnej vonkajšej zmeny. Mení sa i judikatúra, bez toho, aby sa menil text a znenie zákona.*²⁶ Za týchto podmienok je princíp právnej istoty do veľkej miery ohrozený, pretože subjekty si nemôžu byť isté, či k zmene de facto naozaj dôjde, a ak hej, kedy to bude. BGH sa pokúsil dať odpoveď aj vo vzťahu k požiadavke právnej istoty. Uviedol, že námietky ohľadom právnej istoty nie sú namieste, pretože vykladané nemecké ustanovenie bolo už skôr publikované v tlači a tak sa dal judikatúrny posun predpokladať. Táto argumentácia však celkom neobstojí, pretože zásada *neznalosť práva neospravedlňuje* nemôže zahŕňovať aj právne nezáväzné pramene práva, akými sú napríklad odborné publikácie a články v periodikách. Do konfliktu sa tak dostáva na jednej strane požiadavka dodržiavania všeobecných právnych zásad a Súdny dvorom stanovený zákaz výkladu práva contra legem verzus požiadavka zabezpečiť všetkými možnými prostriedkami úplnú účinnosť práva Európskej únie v členskom štáte a nebezpečenstva vyvodenia zodpovednosti voči štátu za nedodržanie tejto povinnosti. Pri metodologickom posudzovaní, ktorému z uvedených aspektov dať prednosť je nutné si uvedomiť že aj požiadavka súladného výkladu musí mať svoje limity. Záujmy jednotlivcov, ktoré týmto výkladom nemožno dostatočne chrániť, môžu byť chránené, respektíve kompenzované možnosťou dovolávať sa náhrady utrpenej škody spôsobenej nesúlalom vnútroštátneho práva s právom Európskej Únie.²⁷

Záver

Časy keď bolo možné hovoriť o autonómii vnútroštátneho práva SR sú preč. Slovenské právo je čoraz viac prepojené s právom európskym, či medzinárodným. Jeden z faktorov prenikania práva EÚ - povinnosť eurokonformného výkladu vnútroštátneho práva sa pomerne rýchlo etabloval ako účinný prostriedok na dosiahnutie súladu vnútroštátneho práva s direktívami smerníc EÚ. Vzniká však nebezpečie, že aplikujúce subjekty, hlavne súdy, budú k nemu siahvať zakaždým, keď sa ukáže nesúlad, aj za podmienok obídienia, či vylúčenia ustanovení vnútroštátneho práva spôsobom odporujúcim všeobecným právnym zásadám a zákazu výkladu práva contra legem. Ak by k tomu došlo, dôsledkom by bolo neprípustné prekonanie zákazu priameho účinku smerníc v horizontálnych vzťahoch a zásadné oslabenie princípu právnej istoty a predvídateľnosti práva. Skutočnosť, že Súdny dvor EÚ vo svojich rozhodnutiach zákaz výkladu contra legem neustále uvádza a pre prípad, že by sa nesúlad národného práva s právom

²⁶ SEHNÁLEK, D. Povinnosť a limity (euro)konformného výkladu vnútroštátneho práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*. ISSN 1210 -9126, 2008, roč. 16, č. 1, s. 10.

²⁷ Rozsudok Súdneho dvora C-6/90 a C-9/90 Francovich a i. z 19. novembra 1991 v spojení s C-282/10 - Arcelor Atlantique a Lorraine a i. z 24. januára 2012, 2. bod rozhodnutia

EÚ nedal dosiahnuť, umožňuje poškodeným dovoliavať sa náhrady spôsobenej škody ukazuje, že povinnosť eurokonformného výkladu práva má svoje limity. Aj keď tieto nie sú pevne určené a do veľkej miery závisia od metodologických dispozícií vnútroštátnych právnych poriadkov, je nutné ich akceptovať a neznižovať funkčnosť ich reštriktívnym výkladom.

Mgr. Ľubomír Pagáč, LL.M.
Interný doktorand
Ústav súkromného práva
Právnická Fakulta
Paneurópska vysoká škola Bratislava

Použitá literatúra

1. Knihy / Monografie

1. BOBEK, M. a kol. *Vnitrostátní aplikace práva Evropské unie*. Praha: C.H.Beck, 2011. 606 s. ISBN 978-80-7400-377-6

2. Článok v časopise

1. SEHNÁLEK, D. Povinnosť a limity (euro)konformného výkladu vnútroštátneho práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*. ISSN 1210 -9126, 2008, roč. 16, č. 1, s. 8-15.

Judikatúra

1. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C14/83 - von Colson a Kamann, z 10. apríla 1984
2. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C152/84 – Marshall z 26. februára 1986
3. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C106/89 - Marleasing z 13. novembra 1990
4. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C6/90 a C9/90 - Francovich a i. z 19. novembra 1991 v spojení s C282/10 - Arcelor Atlantique a Lorraine a i. z 24. januára 2012
5. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C91/92 - Faccini Dori zo 14. júla 1994
6. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C129/96 - InterEnvironnement Wallonie z 18. decembra 1997
7. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C397/01 - Pfeiffer a i. z 5. októbra 2004
8. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C404/06 – Quelle zo 17. apríla 2008
9. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C378/07 až C380/07- Angelidaki a i. z 23. apríla 2009
10. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C555/07 – Küçükdeveci z 19. januára 2010
11. Rozsudok Súdneho dvora EÚ C65/09 a C87/09 – Weber a Putz z 16. júna 2011
12. Rozsudok BGH VIII ZR 200/05 z 26. novembra 2008
13. Rozsudok BGH VIII ZR 70/08 z 21. decembra 2011

14. Uznesenie Krajského súdu v Bratislave z 20. júna 2011, sp. zn. 3 NcC/32/2011
15. Uznesenie Krajského súdu v Bratislave zo 7. decembra 2011, sp. zn. 5 NcC/41/2011-64
16. Uznesenie Krajského súdu v Bratislave z 13. februára 2012, sp. zn. 11 NcC 2/2012-34
17. Uznesenie Ústavného súdu z 27. augusta 2003 sp. zn. IV. ÚS 150/03,
18. Uznesenie Ústavného súdu zo 4. októbra 2006 sp. zn. I. ÚS 301/06-14
19. Nález Ústavného súdu z 25. novembra 2008 sp. zn. III. ÚS 305/08-37,
20. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 31. mája 2012, sp. zn. IV. ÚS 270/2012
21. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo 7. júna 2012, sp. zn. IV. ÚS 299/2012
22. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 28. novembra 2012 sp. Zn. I. ÚS 571/2012
23. Nález Ústavného súdu Českej republiky z 21. mája 1996, sp. zn. Pl.ÚS-st. 1/96

Vplyv základných zásad na interpretáciu právnych noriem

Gabriela Dubová

Abstrakt

Základné zásady v práve tvoria hodnotový základ právnej regulácie. Slúžia aj ako prostriedok pre vyplnenie medzier v práve a taktiež pre interpretáciu právnej normy. Medzi základné zásady súkromného práva môžeme zaradiť aj zásadu dobrých mravov. Je zásadou, ktorá má svoj pôvod v rímskom práve a je odrazom spojenia práva a morálky. Presná definícia pojmu dobrých mravov v literatúre chýba, čo spôsobuje aj pluralita morálky. Dobré mravy sa stávajú právnou zásadou odkazom v právnej norme. Prostredníctvom tohto odkazu sa stávajú súčasťou právneho systému. Plnia tak funkciu normy, ale taktiež aj funkciu interpretačnú a hodnotiacu. Zásada dobrých mravov našla svoje vyjadrenie aj v slovenskom práve. Podstatou odkazu právnej normy na dobré mravy je snaha zabezpečiť postih neoprávneného výkonu práv a povinností a stanovenie neplatnosti právneho úkonu priečiaceho sa dobrým mravom. Dobré mravy sú vyjadrením mimoprávných hodnôt, ktorým je priznaná právna povaha. Prostredníctvom tejto zásady právo neposkytuje ochranu právnym úkonom priečiacim sa základným štandardám morálky a zároveň aj prostredníctvom tejto právnej zásady dochádza k regulácii právnych vzťahov.

Kľúčové slová

základné zásady, normatívny odkaz, dobré mravy, morálka, neplatnosť právneho úkonu

Abstract

The basic principles in the law represent the value base for legal regulation. They can also serve as a means for filling the gaps in the law as well as for interpretation of a legal norm. Among the basic principles of private law we can include the principle of good manners. It is a principle which has its origins in Roman law and reflects the connection between rights and morality. The exact definition of good manners in the literature is lacking, which is also caused by the plurality of morality. Good manners are becoming a principle of law by reference contained in the legal norm. Through such reference they become a part of the legal system. Thus, they fulfil the function of the norm, as well as the interpretation and evaluation function. The principle of good manners was also embraced in the Slovak law. The essence of the reference in the legal norm to good manners is to ensure sanctioning of unlawful exercise of the rights and duties and to declare the invalidity of legal acts conflicting with good manners. Good manners are an expression of extra-legal values, which are granted legal nature. Through this principle the law does not protect the legal acts conflicting with the basic standards of morality and also the legal relations are regulated through this legal principle.

Keywords

basic principles, normative reference, good manners, morals, invalidity of legal act

Úvod

Základné zásady patria k často skloňovaným výrazom v oblasti práva. Je to podmienené tým, že základné zásady sú využívané aj pri interpretácii právnej normy, a to hlavne v prípadoch medzier v práve a konfliktoch právnych noriem. Základné zásady dopĺňajú právo v tých častiach, v ktorých je striktný systém právnych noriem nedostatočný.¹ Takýmto spôsobom vstupujú základné zásady do procesu aplikácie práva.

Najjednoduchšie môžeme základné zásady označiť za hodnotový základ právnej regulácie spoločenských vzťahov. Od klasických právnych noriem sa odlišujú práve hodnotovou orientáciou.

J. Hurdík rozlišuje 2 typy zásad :

1. zásady, predstavujúce univerzálne alebo ľudské hodnoty
2. zásady, ktoré neobsahujú mravnú hodnotu, alebo také, v ktorých je táto hodnota sprostredkovaná zákonodarcom ako metóda právnej regulácie.²

Podľa H. Coinga existujú taktiež právne zásady, ktoré bezprostredne pramenia z mravných hodnôt, ktoré tvoria základ skutočného práva. S týmito mravnými hodnotami je právo tak prepojené, že majú normatívne účinky v tom zmysle, že vyžadujú od ľudí určité správanie.³

V teórii práva existujú názory o totožnosti pojmov princípy a zásady. Opačné názory však hovoria o existencii zásad a samostatne o existencii princípov. V zjednodušenej forme, právne princípy platia v práve všeobecne a sú taktiež podobné v krajinách patriacich do určitej právnej kultúry. Majú univerzálny charakter a možno ich označiť za základ, z ktorého vyplývajú zásady.⁴ Oproti tomu potom zásady môžeme charakterizovať ako hodnotové piliere príslušného právneho odvetvia. Na účely tejto práce budeme právne zásady používať aj ako synonymum právnych princípov.

Dobré mravy ako právna zásada súkromného práva

Niektorí autori uvažujú o trojstupňovej štruktúre princípov súkromného práva, ktorú predstavuje sloboda, rovnosť a ekvita.⁵ Sloboda je v demokratických krajinách považovaná za štandardu, za nedotknuteľnú zásadu, pričom zo základnej

¹ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 32

² HURDÍK, J., Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti, Praha: C.H.BECK, 1. Vydanie, 2007, s. 27

³ TRYZNA, J., Právní princípy a právní argumentace, K vlivu právních princípu na právní argumentaci při aplikaci práva, Praha : AUDITORIUM, 1. Vydanie, 2010, s. 153

⁴ PINZ, J., Právní princípi, zásady a legis ratio, Zborník Právní princípi, Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 109

⁵ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 71

požiadavky slobody môžeme následne odvodiť zmluvnú slobodu, ktorá je obzvlášť výrazná v súkromnom práve. Rovnosť ako ďalší východiskový princíp systému zásad vychádza zo základnej hodnoty a jej prejav je aj v rovnosti postavenia a rovnosti prostriedkov. Ekvita predstavuje určité spojivko medzi slobodou a rovnosťou, pričom má dôležitú úlohu pre charakteristiku vzájomného vzťahu medzi individuálnym a sociálnym a pre vyváženie vzťahu medzi slobodou a rovnosťou.

V literatúre sa stretneme s názormi, že všeobecný pojem zásady ekvity zahŕňa čiastkové komponenty, ktorými sú dobré mravy a zákaz zneužitia práva.⁶ Zvlášť zaujímavá pre oblasť súkromnoprávných vzťahov je zásada dobrých mravov, a preto sa s týmto pojmom budeme bližšie zaoberať.

Požiadavka pre správanie sa v súlade s dobrými mravmi je odrazom spojenia práva a morálky v súkromnom práve. Podstata pojmu dobré mravy má svoje korene v rímskom práve, kde boni mores znamenali „zachovávanie pravidiel slušnosti prevzatých od predkov“.⁷ Rozdiel medzi morálkou a dobrými mravmi je v tom, že morálka je normatívny systém pravidiel správania sa a dobré mravy takýmto systémom nie sú. Predstavujú však efektívny nástroj pre korigovanie vyhrtených situácií.

Aj keď dobré mravy nie sú normatívnym systémom pravidiel správania sa, na druhej strane sa im však priznáva normatívny charakter.⁸ Túto vlastnosť potvrdzuje fakt, že na dobré mravy odkazuje právna norma, a že sa s nimi spájajú právne dôsledky. Orientáciou práva na mravy sa vytvára podľa V. Čechotovej právna zásada, podľa ktorej právne úkony proti dobrým mravom sú neplatné.⁹ B. Havel zasa tvrdí, že inštitút dobrých mravov je jednou z najstarších právnych zásad.¹⁰ Aj iní autori považujú dobré mravy za základnú zásadu súkromného práva.¹¹

Čo môžeme pod pojem dobrých mravov subsumovať, nie je jednoznačne dané, nakoľko je všeobecne prijatý názor, že tento pojem je veľmi ťažké definovať. Je však nespochybniteľné, že ide o právnu zásadu, ktorej základ pochádza z morálnych hodnôt. Jednoznačná definícia pojmu dobrých mravov v odbornej literatúre chýba.

Dobré mravy predstavujú právnu kategóriu, keďže majú základ v platnom práve, prostredníctvom odkazu v právnej norme.¹² To potvrdzuje aj skutočnosť, že posúdenie rozporu s dobrými mravmi je právnou otázkou. Bez uvedeného odkazu

⁶ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 122

⁷ ČEČOTOVÁ, V., Charakteristika pojmu „dobré mravy“ v slovenskom súkromnom práve, Justičná revue, 57, 2005, č. 2, s. 178

⁸ OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 350

⁹ ČEČOTOVÁ, V., Charakteristika pojmu „dobré mravy“ v slovenskom súkromnom práve, Justičná revue, 57, 2005, č. 2, s. 178

¹⁰ HAVEL, B., Dobré mravy a poctivý obchodný styk, Právnik, 139, 2000, č. 1, s. 51

¹¹ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 125

¹² V Slovenskej republike je to napr. ustanovenie § 39 Občianskeho zákonníka

v príslušnej právnej norme, by ostali dobré mravy len morálnymi pravidlami bez možnosti ich vynutiteľnosti prostredníctvom práva.

Posúdenie právneho úkonu v rozpore so zákonom je, podľa J. Salača, prvým filtrom pre právny úkon z pohľadu jeho zlučiteľnosti alebo nezlučiteľnosti s právnym predpisom. V prípade rozporu s dobrými mravmi ide o prísnejší filter, nakoľko ide o posúdenie konkrétneho právneho úkonu s celým právnym poriadkom.¹³ Dobré mravy podľa citovaného autora, ktorý sa zaoberal aj chápaním dobrých mravov v Nemecku a Rakúsku, predstavujú „mimoprávne hodnoty spoločné určitej spoločnosti na určitom stupni jej vývoja - chápané ako nespochybniteľné minimum slušnosti všetkých spravodlivo uvažujúcich jedincov“.¹⁴

Vo všeobecnosti možno dobré mravy chápať aj ako hodnotiaci súbor, prostredníctvom ktorého možno určiť, čo je dobré konanie a čo takýmto konaním nie je. B. Havel v tomto smere považuje dobré mravy za spoločnosťou vytvorený súbor pravidiel, ktoré sú touto spoločnosťou taktiež uznávané, a ktoré vedú k vzájomnému rešpektovaniu sa príslušníkov tejto spoločnosti a v konečnom dôsledku k nepoškodzovaniu všeobecných záujmov spoločnosti.¹⁵

V anglo-americkej právnej kultúre pojmu dobrých mravov zodpovedá verejný poriadok. Tak ako je problematické definovať pojem dobrých mravov, takisto je problémom aj definícia verejného poriadku.

V judikatúre súdov vidieť snahu o charakteristiku pojmu dobrých mravov. Najvyšší súd Slovenskej republiky v rozsudku sp. zn. 3Cdo 137/2003 v poznámke uviedol, že za „dobré mravy treba považovať súhrn spoločenských, kultúrnych a mravných noriem, ktoré v historickom vývoji osvedčujú istú nemennosť, sú rešpektované rozhodujúcou časťou spoločnosti a majú povahu noriem základných. Ide teda o súhrn etických, všeobecne zachovávaných a uznávaných zásad, ktorých dodržiavanie je veľakrát zabezpečované aj právnymi normami tak, aby každé konanie bolo v súlade so všeobecnými morálnymi zásadami demokratickej spoločnosti. Dobré mravy sú totiž meradlom hodnotenia konkrétnej situácie, odpovedajúcej všeobecne uznávaným pravidlám slušnosti v súlade so všeobecnými zásadami morálky demokratickej spoločnosti“. Najvyšší súd v tomto rozhodnutí zároveň dobrým mravom z hľadiska § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka určil prevažne funkciu interpretačnú.

Cieľom ustanovenia dobrých mravov je uplatňovanie práva aj v prípadoch, ktoré nie sú priamo podriadené pod osobitné ustanovenia. O. Ovečková rozlišuje 4 funkcie dobrých mravov¹⁶:

¹³ SALAČ, J., Rozpor s dobrými mravmi a jeho následky v civilním právu, Praha: C.H.BECK, 2. Vydanie, 2000, s. 220

¹⁴ Tamtiež, s. 220; k takémuto chápaniu dobrých mravov J. Spáčil uviedol, že by ho bolo možné samozrejme podrobiť kritike a položiť si otázku, ako spravodliví ľudia uvažujú a kto vlastne tými spravodlivými ľuďmi sú? (SPÁČIL, J., Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatúře, Právní rozhledy, 12, 2004, č. 18, s. 664)

¹⁵ HAVEL, B., Dobré mravy a poctivý obchodný styk, Právnik, 139, 2000, č.1, s. 53

¹⁶ OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 351

1.Funkcia normy, ktorá sa má aplikovať – v tomto smere dobré mravy predstavujú pravidlo správania sa, a to také, ktoré možno odvodiť z právnej normy, ktorá ukladá dodržiavanie dobrých mravov.

2.Preventívna funkcia dobrých mravov – ide o pôsobenie dobrých mravov ešte v štádiu pred samotným uskutočnením právneho úkonu, kedy sa subjekt rozhoduje a zvažuje fakt, že ak sa právny úkon dostane do rozporu s dobrými mravmi, hrozí jeho neplatnosť.

3.Interpretačná funkcia – má svoj význam pri rozhodovaní konkrétnej kauzy sudcom, ktorý musí v konkrétnom prípade, s prihliadnutím na základné zásady, ktoré platia v súkromnom práve, rozhodnúť, čo je v rozpore s dobrými mravmi. Interpretačná funkcia je zdôraznená tým, že dobré mravy ako pojem sú v texte právneho predpisu koncipované všeobecne a samotný pojem dobrých mravov je nejasný.

4.Hodnotiaca funkcia – spočíva v zhodnotení sudcu, v konkrétnom prípade, keď skutkový stav subsumuje pod konkrétnu právnu normu, či sa správanie subjektov prieči dobrým mravom, alebo je s nimi v súlade.

Legislatívne vyjadrenie dobrých mravov a ich aplikácia

A. Ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávných vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práv a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi, sa považuje za základ ekvity.¹⁷ Toto ustanovenie Občianskeho zákonníka predstavuje korektív nadobudnutia, pozbavenia a ochrany subjektívnych práv.

Hypotézu tejto normy by sme mohli označiť za reletívne neurčitú.¹⁸ Závisí totiž vždy na konkrétnych okolnostiach prípadu a posúdenia súdu, ako bude príslušnú hypotézu právnej normy vykladať a ktorý výkon práva bude v konečnom dôsledku považovať za rozporný s dobrými mravmi. Touto úpravou je založené oprávnenie strany, ktorá bola výkonom práva a povinností dotknutá, domáhať sa právnom cestou nerealizácie výkonu práv a povinností zakázaným spôsobom.

Ustanovenie § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka podľa názoru vysloveného v rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 3 Cdo 49/96 „nemá vlastnú normotvornú platnosť – upravuje iba spôsob aplikácie a interpretácie ustanovení, ktoré priamo upravujú právne vzťahy, a to na základe všeobecných pravidiel morálnych, elementárnej slušnosti a tolerancie a morálneho charakteru konajúcich“.

V inom rozhodnutí Najvyšší súd považuje ustanovenie § 3 ods. 1 za všeobecné ustanovenie hmotnoprávnej povahy.¹⁹ Týmto ustanovením je daná možnosť súdu posúdiť, či výkon subjektívneho práva je v súlade s dobrými

¹⁷ ČEČOTOVÁ, V., Dobré mravy ako interpretačné a aplikačné pravidlo, Justičná revue 57, 2005, č. 3, s. 343

¹⁸ HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., Systém zásad soukromého práva, Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 126

¹⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Cdo 57/2005

mravmi. Rozhodnutie súdu musí vychádzať z náležite zisteného skutkového stavu. Takto zistený skutkový stav je potom zhodnotený ako rozporný alebo zhodný s dobrými mravmi. Pre výrok o výkone práv a povinností v rozpore s dobrými mravmi, je potrebné, aby výkon práv a povinností v rozpore s dobrými mravmi mal určitú intenzitu, ktorá vyvoláva následok, ktorým je neplatnosť právneho úkonu.²⁰

B. V Občianskom zákonníku § 39²¹ predstavuje právnu normu, ktorá je všeobecným odkazom na zachovávanie dobrých mravov. Týmto odkazom sa dobré mravy stali právnou zásadou.²² J. Spáčil považuje ustanovenie o neplatnosti právneho úkonu, ktorý sa prieči dobrým mravom, za ustanovenie nadväzujúce na § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka a za ustanovenie predstavujúce sankciu výkonu práv a povinností v rozpore s dobrými mravmi.²³ Rozpor právneho úkonu s dobrými mravmi je samostatným dôvodom neplatnosti právneho úkonu. Ide pritom o neplatnosť absolútnu.²⁴ Absolútna neplatnosť právneho úkonu nastupuje priamo zo zákona a nie je potrebné rozhodnutie súdu, ktorým by bol právny úkon určený za neplatný.

Dôvodom neplatnosti právneho úkonu je jeho rozpor s právnou normou, ktorá odkazuje na dobré mravy, nakoľko prameňom práva pri aplikácii dobrých mravov je práve táto norma, teda § 39 Občianskeho zákonníka. Vyriešenie otázky, či sa právny úkon prieči dobrým mravom, je zložitým právnym problémom a je potrebné vždy posúdiť súlad s dobrými mravmi v konkrétnej situácii, na danom mieste a určitom čase, s prihliadnutím na vzájomný vzťah a konanie účastníkom právneho úkonu.²⁵

Aplikácia dobrých mravov obsiahnutých v ustanovení § 39 Občianskeho zákonníka v rozhodnutiach súdov

Zásada dobrých mravov našla v Slovenskej republike svoje vyjadrenie aj v rozhodnutiach súdov. Vzťahom § 39 Občianskeho zákonníka k primeranosti úrokov z pôžičky sa Ústavný súd Slovenskej republiky zaoberal v náleze z 28.

²⁰ Tamtiež

²¹ Podľa § 39 Občianskeho zákonníka, neplatný je právny úkon, ktorý svojim obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.

²² OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 353

²³ SPÁČIL, J., Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře, Právní rozhledy, 12, 2004, č. 18, s. 665

²⁴ O problematike absolútnej neplatnosti právneho úkonu v rozpore s dobrými mravmi polemizoval B. Havel. Zastáva pritom názor, že v prípade neplatnosti právneho úkonu, ktorý je v rozpore s dobrými mravmi by malo ísť o neplatnosť relatívnu. Svoj názor opiera o fakt, že rozhodnutie o tom, čo je alebo nie je v rozpore s dobrými mravmi je obtiažné. Bolo by vhodné, aby takúto neplatnosť mohli napadnúť až účastníci právneho vzťahu. Stanovenie absolútnej neplatnosti by podľa jeho názoru znamenalo neprimeraný zásah do právneho vzťahu. Jeho predstava o neplatnosti právneho úkonu, ktorého obsah sa prieči dobrým mravom, vychádza aj zo zachovania zásady zmluvnej slobody a právnej istoty. (HAVEL, B., Dobré mravy a poctivý obchodný styk, Právnik, 2000, č. 1, s. 57)

²⁵ OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 353

februára 1995, Pl. ÚS 10/95, ktorým vyslovil nesúlad § 13 vyhlášky²⁶ ministerstva spravodlivosti č. 45/1964 Zb s ustanovením § 658 ods. 1 Občianskeho zákonníka.²⁷ V tomto rozhodnutí Ústavný súd taktiež uviedol, že výšku úrokov z pôžičky, aj keď je predmetom zmluvnej voľnosti medzi účastníkmi, nemožno dohodnúť v akejkoľvek výške. Dohoda o úrokoch sa nesmie priečiť dobrým mravom, ale musí byť v súlade s ustanovením § 39 Občianskeho zákonníka. Podľa názoru Ústavného súdu vysloveného v náleze Pl. ÚS 10/95, musí súd konajúci vo veci podľa konkrétnych okolností prípadu rozhodnúť, či je alebo nie je dojednaná výška úrokov v rozpore s dobrými mravmi, a takúto otázku nemôže vyriešiť ministerstvo vyhláškou.

Na takúto argumentáciu týkajúcu sa obmedzenia zmluvnej voľnosti vo vzťahu k dohodnutým úrokom z pôžičky sa odvoláva aj Najvyšší súd Slovenskej republiky v rozhodnutí sp. zn. 1 Cdo 57/2005. Najvyšší súd vyjadruje súhlas s tézou, že zmluvná voľnosť nie je absolútna a má aj svoje obmedzenia, napr. pri aplikácii dobrých mravov. V tomto konkrétnom prípade bola obmedzujúcim spôsobom vyložená zásada zmluvnej voľnosti vo vzťahu k primeranosti výšky úrokov z pôžičky. Podľa názoru Najvyššieho súdu v uvedenom rozhodnutí, aj keď Občianský zákonník neobsahuje žiadne konkrétne ustanovenie obmedzujúce výšku úrokov pri pôžičke peňazí, nemožno hneď vyvodiť záver, že výška úrokov je závislá len na dohode účastníkov zmluvy. Pri rozhodovaní o primeranosti výšky úroku je potrebné komplexné zhodnotenie právneho úkonu. Za neprimerane vysokú výšku úrokov, ktorá je v rozpore s dobrými mravmi, považuje Najvyšší súd „spravidla takú výšku úrokov, ktorá v čase ich dojednania podstatne presahuje úrokovú mieru obvyklú pri poskytovaní pôžičiek peňažnými ústavmi“.²⁸

K názoru, o obmedzení zmluvnej voľnosti, taktiež k úrokom z pôžičky, sa Najvyšší súd Slovenskej republiky odvolal aj v rozhodnutí sp. zn. 5Cdo 26/2011. Najvyšší súd považoval neprimerané úroky za „odporujúce uznávaným pravidlám správania sa a vzájomným vzťahom medzi ľuďmi a mravným princípom spoločenského poriadku, a teda sú v rozpore s dobrými mravmi“.²⁹ Za neprimerane vysoké úroky Najvyšší súd označil úroky, ktoré podstatne prevyšujú obvyklú úrokovú sadzbu používanú bankami pri poskytovaní úverov alebo pôžičiek. V tomto konkrétnom prípade, dohodnutá úroková miera 4-násobne až 5,5-násobne (teda podstatne) prevyšovala obvyklú úrokovú mieru a z tohto dôvodu bolo dojednanie o úrokoch neplatné, pre rozpor s dobrými mravmi.

Podobný názor ako v rozhodnutí Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Cdo 57/2005 vyjadril Najvyšší súd aj v Českej republike. Tak ako na Slovensku, aj v Českej republike, nie je ustanovená výška dohodnutého úroku pri peňažnej pôžičke. Avšak aj napriek tomu nemožno z tejto skutočnosti vyvodiť, žeby výška úrokov závisela len na dohode účastníkov zmluvy a žeby nepodliehala

²⁶ § 13 citovanej vyhlášky stanovoval výšku dohodnutých úrokov pri pôžičke medzi občanmi najviac vo výške 2 % ročne

²⁷ § 658 ods. 1 Občianskeho zákonníka umožňuje dohodnúť úroky pri peňažnej pôžičke bez uvedenia ich maximálnej výšky

²⁸ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 1 Cdo 57/2005

²⁹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 5 Cdo 26/2011

nijakému obmedzeniu.³⁰ Najvyšší súd ČR v rozsudku sp. zn. 21 Cdo 1484/2004 zo dňa 15. decembra 2004 taktiež považuje neprimerane vysoké úroky dojednané v zmluve o pôžičke za „odporujúce všeobecne uznávaným pravidlám správania a vzájomným vzťahom medzi ľuďmi a mravným princípom spoločenského poriadku a že sú teda v rozpore s dobrými mravmi“.

Za absolútne neplatné možno taktiež v zmluve určiť aj dojednanie o zmluvnej pokute. Účelom zmluvnej pokuty je zabezpečenie splnenia dohodnutej zmluvnej povinnosti. Zmluvná pokuta predstavuje taktiež určitú sankciu za porušenie zmluvnej povinnosti. Podľa rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Obo 119/2007 zo dňa 18.3.2008 „pri dojednaní zmluvnej pokuty je potrebné dbať na to, aby nešlo o dojednanie nedovolené, teda také, ktoré by svojim obsahom alebo účelom odporovalo zákonu alebo ho obchádzalo, alebo sa priečilo dobrým mravom, pretože takéto ustanovenie v zmluve by bolo absolútne neplatné“. V tejto veci bolo dohodnuté právo na zmluvnú pokutu za prípadné postúpenie pohľadávok, ktoré mali vzniknúť z dôvodu porušenia zmluvnej povinnosti zaplatiť za dodaný tovar. Najvyšší súd v rozhodnutí sp. zn. 4 Obo 119/2007 zo dňa 18.3.2008 označil túto dohodu o zmluvnej pokute za absolútne neplatný právny úkon. Ako dôvod uviedol skutočnosť, že dohoda o zmluvnej pokute uzavretá medzi účastníkmi nie je dohodou, ktorá by mala zabezpečovací charakter pre splnenie zmluvnej povinnosti. Postúpenie pohľadávky je právom veriteľa a nie zmluvnou povinnosťou, a preto nie je možné, z dôvodu dohody o zákaze realizovať právo, dojednávať zmluvnú pokutu.³¹

Argumentácia dobrými mravmi má svoje opodstatnenie nielen v oblasti občianskoprávných vzťahov, ale aj v oblasti obchodnoprávných vzťahov. V tomto smere je potrebné zmieniť sa o zásade poctivého obchodného styku, ktorú môžeme zjednodušene zahrnúť pod širší pojem dobrých mravov. Zásady poctivého obchodného styku sú konkretizáciou morálnych noriem vyjadrených v zásade dobrých mravov.³² Keďže pojem dobrých mravov je pojmom širším, každé porušenie zásad poctivého obchodného styku, je taktiež porušením zásady dobrých mravov.

Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom rozhodnutí sp. zn. 4 Obo 161/2007 zo dňa 6.5.2008 dospel k záveru o neplatnosti úverovej zmluvy, ktorá sa priečila dobrým mravom a bola taktiež v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku. Z tohto dôvodu nepriznal veriteľovi zmluvnú pokutu vo výške 5-násobku mesačných splátok za omeškanie s nezaplatením poslednej splátky úveru. Najvyšší súd Slovenskej republiky považoval za rozporné s dobrými mravmi dojednanie v úverovej zmluve o úrokoch a poplatku za spracovanie a vedenie úveru, ktoré spolu predstavovali vyššiu sumu, ako bola suma skutočne poskytnutého úveru. Tieto „zmluvné dojednanie spôsobili porušenie rovnováhy

³⁰ Rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 21 Cdo 1484/2004 zo dňa 15. decembra 2004

³¹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Obo 119/2007

³² OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 353

účastníkov a založili nerovnosť zmluvných strán, a preto je úverová zmluva absolútne neplatná“.³³

Podľa O. Ovečkovej nie je možné vygenerovať určitú zásadu, podľa ktorej by bolo možné všeobecne určiť koľkonásobne môže zmluvná pokuta presiahnuť hodnotu zabezpečeného záväzku. Aj pri niekoľkonásobnom prekročení zabezpečenej povinnosti, sa teda nemusí jednať o rozpor s dobrými mravmi.³⁴

Zásada dobrých mravov môže byť argumentáciou nielen v tzv. základnom konaní,³⁵ ale aj vo vykonávacom konaní,³⁶ a teda aj v exekučnom konaní. Prostredníctvom zásady dobrých mravov môže súd zamietnuť žiadosť súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie, ale porušenie zásady dobrých mravov môže byť aj dôvodom zastavenia exekúcie v ktoromkoľvek jej štádiu.

Exekučný súd je oprávnený, pri rozhodovaní o žiadosti súdneho exekútora o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie, ale už aj v priebehu exekučného konania, skúmať v prípade rozhodcovského rozsudku aj materiálnu stránku exekučného titulu, jeho hmotnoprávne predpoklady. Skúmanie rozhodcovského rozsudku pripúšťa zákon o rozhodcovskom konaní, podľa ktorého možno exekučné konanie zastaviť, ak rozhodcovský rozsudok zaväzuje na plnenie, ktoré je objektívne nemožné, právom nedovolené alebo odporuje dobrým mravom.³⁷ V prípade, že rozhodcovský rozsudok zaväzuje na plnenie, ktoré odporuje dobrým mravom, súd poverenie na vykonanie exekúcie nevydá, ale žiadosť súdneho exekútora zamietne. Ak súd po vydaní poverenia na vykonanie exekúcie, na základe rozhodcovského rozsudku zistí, že rozhodcovský rozsudok zaväzuje na plnenie odporujúce dobrým mravom, aj bez návrhu takéto exekučné konanie zastaví. Zásada dobrých mravov má tak svoje opodstatnenie aj v exekučnom konaní.

Záver

Základné právne zásady spolu so základnými právnymi hodnotami, ktoré chránia, tvoria prostriedok pre správnu, ale hlavne spravodlivú interpretáciu pozitívneho práva. Zásadu dobrých mravov spolu s ďalšími právnymi zásadami môžeme považovať za určité mantinely pri interpretácii právnych noriem.

Obsah pojmu dobré mravy podlieha historickým a vývojovým zmenám a k týmto zmenám dochádza bez ohľadu na platné právo. Niekedy dochádza k posunu z postavenia dobrých mravov ako zásady, do príslušných zákonných ustanovení. Z požiadavky dobrých mravov sa tak stáva zákonný zákaz. Dobré mravy je však potrebné vždy vykladať v spojení s konkrétnym právnym poriadkom

³³ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Obo 161/2007

³⁴ OVEČKOVÁ, O., Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, s. 355

³⁵ Za základné konanie budeme považovať konanie, v ktorom bol vydaný exekučný titul.

³⁶ Ide prevažne o okresné sudy, nakoľko práve tieto rozhodujú o žiadosti o udelenie poverenia na vykonanie exekúcie.

³⁷ § 45 ods. 1 zákona č. 244/2002 Z.z. o rozhodovskom konaní v platnom znení

toho ktorého štátu, teda je potrebné zohľadniť aj teritoriálny rozmer dobrých mravov.

V práve je nemožné upraviť právnymi normami každé konanie a z tohto dôvodu odkaz v právnej norme na dobré mravy nadobúda veľký význam. Týmto odkazom bola totiž rozšírená možnosť postihu neoprávneného výkonu práv a povinností súdom. Podstatou tejto možnosti danej súdu, je snaha o zabezpečenie výkonu práv a povinností v súlade s dobrými mravmi.

Správne interpretačné stanovisko pri použití zásady dobrých mravov a zhodnotenie právneho úkonu ako priečiaceho sa dobrým mravom musí vždy vychádzať z dôsledne premyslenej úvahy, ktorá obsahuje všetky čiastkové a rozhodujúce okolnosti prípadu. Dobré mravy, na ktoré odkazuje právna norma, predstavujú pravidlo správania sa. Nachádzanie tohto pravidla a jeho interpretácia je zložitá, keďže pojem dobrých mravov nie je jednoznačne definovaný. Nejde pritom o svojvoľné uváženie súdu o rozpore s dobrými mravmi, ale takéto rozhodnutie je súhrnom komplexného zhodnotenia okolností, pričom výrok súdu sa taktiež opiera aj o ustálenú judikatúru. Zásada dobrých mravov v právnom poriadku má svoje opodstatnenie, nakoľko právo nesmie poskytovať právnu ochranu právnym úkonom, ktoré sa priečia základným štandardám morálky.

JUDr. Gabriela Dubová
externý doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra

1. ČEČOTOVÁ, V., *Charakteristika pojmu „dobré mravy“ v slovenskom súkromnom práve*, Justičná revue, 57, 2005, č. 2, ISSN: 1335-6461
2. ČEČOTOVÁ, V., *Dobré mravy ako interpretačné a aplikačné pravidlo*, Justičná revue 57, 2005, č. 3, ISSN: 1335-6461
3. HAVEL, B., *Dobré mravy a poctivý obchodný styk*, Právnik, 139, 2000, č.1, ISSN: 0231-6625
4. HURDÍK, J., *Institucionální pilíře soukromého práva v dynamice vývoje společnosti*, Praha: C.H.BECK, 1. Vydanie, 2007, ISBN: 978-80-7179-379-3
5. HURDÍK, J., LAVICKÝ, P., *Systém zásad soukromého práva*, Brno: Masarykova univerzita, 2010, ISBN 978-80-210-5063-1
6. OVEČKOVÁ, O., *Výklad a aplikácia dobrých mravov a zásad poctivého obchodného styku v rozhodovacej činnosti súdov*, Právny obzor, 94, 2011, č. 4, ISSN: 0032-0984
7. PINZ, J., *Právní principi, zásady a legis ratio*, Zborník Právní principi, Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, ISBN: 80-901064-5-5
8. SALAČ, J., *Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu*, Praha: C.H.BECK, 2. Vydanie, 2000, ISBN 80-7179-914-9
9. SPÁČIL, J., *Dobré mravy v českém občanském zákoníku a v judikatuře*, Právní rozhledy, 12, 2004, č. 18, ISSN: 1210-6410

10. TRYZNA, J., *Právní principy a právní argumentace, K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*, Praha : AUDITORIUM, 1. Vydanie, 2010, ISBN: 978-80-87284-01-8

Princíp právnej istoty a limity extenzívnej a reštriktívnej interpretácie

Mária Dorková

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje problematike princípu právnej istoty a jej rešpektovaniu v rámci rozhodovacej činnosti súdov. Zároveň skúma jej dodržiavanie pri používaní ústavne konformného a euro konformného výkladu a nazerá na tento princíp aj z pohľadu Súdneho dvora Európskej únie. Cieľom príspevku je dospieť k záveru, že kvalita práva musí začínať už samotnou tvorbou práva, následne interpretáciou a realizáciou práva, vrátane jeho aplikácie.

Kľúčové slová:

ústavne konformný výklad, euro konformný výklad, princíp právnej istoty

Abstract:

The author of this article deals with problems of legal safeguard principle and its respect within the court arbitrate activity. At the same time she researches the adherence to the legal safeguard and its using in conform and euroconform interpretation in the regard of the European union Court of Justice. The aim of the article is to confirm that the law quality must begin by its creation, subsequently by the interpretation and realization of law, including its application.

Key words:

constitutional conform interpretation, euro conform interpretation, the principle of legal safeguard

Úvod

Začnem veľmi významným postrehom A. Gerlocha: „...jediná istota spočíva v tom, že všetko je neisté...“¹ Na jednej strane sú jeho slová nespochybniteľné, pokiaľ ich budeme dávať do súvislosti s postojom človeka k dnešnej spoločnosti, k politickej situácii a celkovému vývoju, na druhej strane on sám hovorí, že **potreba predvídateľnosti vecí a procesov a potreba právnej istoty je základnou ľudskou potrebou.**

Ak hovoríme o právnej istote, môžeme ju vnímať dvojakým spôsobom. Prvým je, že máme istotu o existujúcom práve, ktoré je poznateľné, tým druhým je, že adresáti nadobúdajú istotu prostredníctvom práva. V prvom prípade je nevyhnutné zistiť, čo považujeme za právo² a nakoľko sme si istý pravidlami. Dôležitým je aj vzájomné prelínanie právnych systémov, ako napríklad európskeho, medzinárodného a vnútroštátneho a riešenie prednosti toho ktorého

¹ BOGUSZAK, J., a kol. *Právní principy*. Nakladatelství 999, 1999. s. 75.

² Môžu to byť samotné právne texty, význam právnych textov, význam prisudzovaný právnym textom sudcami ako autoritatívnymi interpretmi...

práva. V druhom prípade hovoríme o potrebe istejšieho života, ktorý ale môže byť narušený tým, že dochádza k veľmi častým zmenám v súvislosti s právom a tým k právnej neistote.³

Úloha subjektov interpretujúcich predmetný text je nespochybniteľne dôležitá, táto interpretácia sa však nenachádza na začiatku procesu, ktorý je relevantný pre adresáta práva. Práve z dôvodu potreby zachovania právnej istoty sa nesmieme sústrediť len na samotný interpretačný proces, ale na celú organizáciu a priebeh procesu tvorby práva. **Aby sme v demokratickom a právnom štáte mohli hovoriť o naplnení princípu právnej istoty, musí byť naplnených päť základných postulátov:**

- a) Istota tvorenia dobrého a kvalitného práva
- b) Istota, že nikto nebude obmedzený vo svojich právach bez zákonných dôvodov
- c) Istota, že každý sa domôže svojich práv
- d) Istota rešpektovania nadobudnutých práv
- e) Istota spravodlivého postihnutia každého, kto nadobudnuté práva porušuje

Právnu istotu môžeme označiť za ústavný pilier ochrany práva, za hodnotu právneho poriadku, ktorú **niekedy stotožňujeme so spravodlivosťou**. Na právnu istotu môžeme nazerať aj ako na : „Politické zriadenie, v ktorom sa človek môže spoľahnúť na právo, kde je právo predvídateľné.“⁴ **Ide o dôveru v právo, samotnú kvalitu práva, ako formálnu, tak aj obsahovú. Kvalita práva musí začínať už samotnou tvorbou práva, následne interpretáciou a realizáciou práva, vrátane jeho aplikácie.** Definovanie právnej istoty je problematické, no môžeme o nej hovoriť ako o stave, ktorý ak je dosiahnutý, jednotlivec sa môže spoliehať na to, že rozhodnutia orgánov v individuálnych prípadoch budú zodpovedať spravodlivosti vo formálnom zmysle, to znamená, že obdobné prípady, budú obdobne rozhodované. „Pokiaľ nie sú rozhodnutia predvídateľné, subjektívne práva sú neisté a miera neistoty, či rizika pri konaní rôzneho druhu sa stáva neúnosnou.“⁵

Hodnota právnej istoty je závislá na relatívnej stabilite práva a taktiež na stabilite právnej interpretácie. „Právna istota, podmienená predvídateľnosťou rozhodnutí orgánov verejnej moci pri vydávaní individuálnych právnych aktov a jednotnosti rozhodovania, je spolu s rovnoprávnosťou subjektov pred verejnou mocou zabezpečená tým viac, čím je menší priestor pre uváženie orgánov, vymedzený právnou normou.“⁶

Princíp právnej istoty, ako neoddeliteľná súčasť celého právneho poriadku predpokladá uplatnenie troch dôležitých podmienok (zásad):

³ Zmeny v oblasti práva sú spôsobované napríklad rôznou politikou vládnutia a procesmi vládnutia, európskou normotvorbou...

⁴ MALCEVOVÁ, E. *Občan, občianska spoločnosť, právny štát*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1995, s. 54

⁵ BOGUSZAK, J.- ČAPEK, J.- GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2001, s. 265.

⁶ BOGUSZAK, J.- ČAPEK, J.- GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2001, s. 266.

1. Predvídateľnosť práva uľahčuje stabilita princípov existujúcich v rámci systému práva. Dôležité je nájsť vyváženosť medzi stabilitou právnych princípov a ich dynamikou, ktorá je spôsobená spoločenskými zmenami.
2. Jasnosť, zrozumiteľnosť a prístupnosť právnych predpisov zohráva dôležitú úlohu a napomáha existencii princípu právnej istoty.
3. Je nevyhnutné rešpektovať nadobudnuté práva, ale zároveň plniť povinnosti vyplývajúce z platného právneho poriadku.⁷

Právna istota z pohľadu prirodzenoprávnych a pozitivistických teórií

Môžeme si položiť otázku, čo znamená skutočnosť, že právo je označované ako isté? Istota ako významná právna hodnota, ale len v niektorých prípadoch a situáciách. Fašistické a komunistické totalitné „právne“ systémy v mene zachovania právnej istoty porušovali základné práva a fundamentálne hodnoty. Porušovali slobodu a spravodlivosť. Na druhej strane demokratické právne systémy, na ktorých sú založené takmer všetky moderné právne štáty sú založené na nevyhnutnosti dodržiavania a rešpektovania právnej istoty. No je tomu naozaj tak? **Podľa nášho názoru ide o veľmi tenkú hranicu, pretože v zmysle zachovania „vyššieho dobra“ sú vo výraznej miere obmedzované slobody občanov.** Spoločenský život jednotlivcov je právne regulovaný v čoraz vyššej miere a právna úprava zasahuje do stále nových životných oblastí. Všetka táto regulácia v minulom aj súčasnom režime sa deje z dôvodu zachovania našej istoty, nášho bezpečia. Otázne ale je, či k zmene regulácie právnej úpravy v zmysle zachovania právnej istoty nedochádza z dôvodu politických a ekonomických záujmov štátu, resp. konkrétnych „politických elít“. K právnej istote neprispievajú časté novelizácie právnych predpisov. Po roku 1989 v Slovenskej republike došlo k výrazným zmenám v právnom poriadku ako po stránke formálnej, tak aj obsahovej. Zo 60. tých rokov zostali v platnosti základné kódexy, aj keď značne zmenené a rekodifikované. Keďže Slovenská republika patrí do systému kontinentálneho práva, kde nie je výnimkou, že základné právne kódexy zostávajú v platnosti dlhú dobu. V štáte, v zmysle zachovania princípu právnej istoty, musí byť spoľahnutie najmä na zákonodarnú a súdnu moc. **Štátna moc by mala pristupovať k zmene kľúčových právnych predpisov len v odôvodnených prípadoch.** V tejto súvislosti považujeme za dôležité poukázať na rozdielne nazeranie na právnu interpretáciu z pohľadu pozitivistických teórií a z pohľadu prirodzenoprávnych teórií v súvislosti s právnou istotou. Pozitivistické teórie vnímajú interpretačné metódy ako záruky právnej istoty (ako príklad možno uviesť Kelsenovu rýdzu náuku právu). Pozitivismus nazerá na právo ako na stálu, nemennú veličinu. Z ontologickej podstaty práva vyplýva, že právo je ako záväzné, tak aj isté. Ale na druhej strane samotný výklad práva (právna interpretácia) nie je sama o sebe schopná zaručiť existenciu právnej istoty. **Právna istota buď priamo vyplýva z podstaty práva, alebo nie.** Ak vyplýva z podstaty práva, výkladom ju môžeme len podporiť. Úlohou interpretácie nie je zabezpečovanie právnej istoty,

⁷ Bližšie pozri napr.: JÚDA, V. *Právna istota verzus retroaktivita v práve*. Banská Bystrica: 2006, s. 56.

ale rekonštrukcia obsahu jednotlivých právnych noriem, resp. platného práva. V prirodzenoprávnych koncepciách je právo chápané ako nestála, ustavične sa meniaci veličina práve v dôsledku toho, že jej obsah sa utvára prostredníctvom interpretačného procesu.

Princíp právnej istoty z pohľadu ústavne konformného výkladu

K princípu právnej istoty môžeme pristupovať aj z hľadiska ústavne konformného výkladu. Ústavný súd Slovenskej republiky v jednom zo svojich rozhodnutí uviedol: „Právna úprava, ktorá umožňuje bez časového obmedzenia zasahovať do právoplatných rozhodnutí, opatrení alebo iných zásahov orgánov verejnej moci, ktoré zakladajú, rušia alebo menia práva, alebo povinnosti individuálne určeným adresátom (fyzickým osobám alebo právnickým osobám) uplatnením mimoriadnych opravných prostriedkov alebo iných prostriedkov nápravy (ku ktorým treba zaradiť aj protest prokurátora), **je v materiálnom právnom štáte neakceptovateľná**, pretože je v rozpore s princípom právnej istoty a ochrany dôvery všetkých subjektov práva v právny poriadok, ktorý tvorí neodmysliteľnú súčasť princípov právneho štátu zaručených prvou vetou čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky. Zásadu (doktrínu) ústavne konformného výkladu možno v konaní o súlade právnych predpisov uplatniť v prípadoch, keď to povaha preskúmvanej veci a jej konkrétne okolnosti umožňujú (dovoľujú) a keď to je účelné, a pritom z hľadiska ochrany ústavnosti aj dostatočne účinné....“⁸ Z uvedeného vyplýva, že princíp právnej istoty je jedným z najdôležitejších ústavných princípov a jeho porušením dochádza k zásahu do samotného materiálneho jadra ústavy. **Domnievame sa, že prezumpciou naplnenia princípu právnej istoty je najmä dodržiavanie zákazu retroaktivity, nevyhnutná zrozumiteľnosť zákonov, vyrovnanie sa s kontradiktórnosťou zákonov, stabilita zákonov a ich verejný prístup a v neposlednom rade ustálená rozhodovacia prax súdov.** Uvedené deklaruje aj následne prostredníctvom rozhodovacej činnosti súdneho dvora v súvislosti s eurokonformným výkladom. V rozhodnutí **PL. ÚS 106/2011** ústavný súd uviedol že „vytvorením priestoru pre odklon od asperačnej zásady, ak by jej uplatnenie malo byť neprímerane prísny vzhľadom na okolnosti prípadu a pomery páchatel'a, vytvorila Národná rada Slovenskej republiky všetky predpoklady pre ústavne konformný výklad napadnutých ustanovení. V tejto súvislosti Národná rada považuje za významné, že ak zákonná úprava umožňuje ústavne konformný výklad, nie sú splnené podmienky pre vyslovenie jej nesúladu s ústavou. V danom prípade je dostupnosť ústavne konformného výkladu úplne zrejmá.“

Ústavná konformita v podmienkach Slovenskej republiky znamená, že ústavný poriadok, ktorého súčasťou sú aj nepísané pravidlá ovplyvňuje interpretáciu slovenského práva. Súčasťou ustálenej judikatúry Ústavného súdu Slovenskej republiky je interpretácia na základe konformity s ústavou. Vo vzťahu k ostatným orgánom verejnej moci (orgánom aplikácie práva) ho môžeme považovať za imperatív zo strany ústavného súdu vzhľadom na hierarchické

⁸ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 21/08 z 23. septembra 2009.

usporiadanie právnych predpisov, na ktorých vrchole stojí ústava a ústavné zákony.⁹ Aplikácia ústavne konformného výkladu v podmienkach Slovenskej republiky znamená, že zákony, podzákonné právne predpisy, všeobecne záväzné právne predpisy miestnych orgánov štátnej správy a územnej samosprávy musia byť v súlade s ústavou. Ústavne konformný výklad je metódou, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou metodologického inštrumentária ústavného súdu ako pri abstraktnej, tak aj pri individuálnej kontrole ústavnosti pri rozhodovaní o ústavných sťažnostiach. Abstraktná kontrola ústavnosti predstavuje kompromis ústavného súdu medzi dvoma možnosťami. Vyslovenie nesúladu napadnutej právnej normy s ústavou a jej zrušenie, alebo odmietnutie návrhu. Prednosť ústavne konformného výkladu spočíva v tom, že ústavný súd uprednostní pred vyslovením neústavnosti napadnutej právnej normy jej záväzný výklad súladný s ústavou. Zabráni sa tak neústavnej interpretácii a aplikácii jednotlivými orgánmi verejnej moci. Po nadobudnutí právoplatnosti rozhodnutia sú takouto interpretáciou viazané orgány verejnej moci. Ústavný súd Slovenskej republiky v náleze sp. zn. PL ÚS 15/98 uviedol: „Ak právnu normu možno vyložiť dvoma spôsobmi, pričom jeden výklad je v súlade s Ústavou SR a medzinárodnými zmluvami podľa čl. 11 a druhý je s nimi v rozpore, neexistuje dôvod zrušenia takejto právnej normy. Všetky štátne orgány majú vtedy Ústavou SR stanovenú povinnosť uplatňovať právnu normu v súlade s Ústavou SR (čl. 152 ods. 4). Pozitívom tejto interpretácie sú minimálne zásahy do právneho poriadku, keď nie je nevyhnutné pristupovať k zrušeniu právneho predpisu. Negatívom je skutočnosť, že Ústavný súd by nemal postupovať týmto výkladom v prípadoch, kedy je zrejmé, že všeobecné súdy nebudú výklad akceptovať a neprenesú sa cez text právnej normy.¹⁰ Ústavne konformný výklad z hľadiska individuálnej kontroly ústavnosti sa rozvinul v judikatúre Spolkového ústavného súdu. Rozvoj súvisel s individuálnou interpretačnou sťažnosťou nespochybňujúcou ústavnosť napadnutej právnej normy, napádal sa len jej protiústavný výklad. **Koncentrovaný a špecializovaný model ochrany ústavnosti, ktorý je uplatňovaný aj v Slovenskej republike znamená povinnosť všeobecných súdov odmietnuť aplikáciu právnej normy, ktorej nesúlad s ústavou je evidentný.**

Princíp právnej istoty z pohľadu interpretácie práva Európskej únie

Podľa nášho názoru v súčasnosti dochádza k zdôrazňovaniu zachovávaní princípu právnej istoty práve prostredníctvom zvýšenej sudcovskej aktivity a nie v malom rozsahu ale priamo v európskom meradle. Ide o argumentáciu právnou istotou v metodológii interpretácie európskeho práva v priebehu vývoja európskej integrácie.¹¹ Hodnota právnej istoty má veľmi dôležité postavenie v rámci rozhodovacej činnosti Súdneho dvora Európskej únie.

⁹ KUBÚ, L. - HUNGR, P.- OSINA, P. Teorie práva. Praha: Linde, 2007. s. 124-125.

¹⁰ HOLLÄNDER, P. *Ústavněprávní argumentace, ohlednutí po deseti letech ústavního soudu.* Praha: Linde, 2003. s. 38.

¹¹ Pozri bližšie: ONDŘEJKOVÁ, J. *Právní jistota a metodologie interpretace Evropského práva.* In.: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. *Metodologie interpretace práva a právní jistota.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o. 2012. s. 273.

V judikatúre Súdneho dvora nachádzame mnohé rozhodnutia, ktorých snahou je zachovanie princípu právnej istoty. Po ich preštudovaní však musíme konštatovať, že v záujme jej zachovania, dochádzalo k zmene používaných metód a dovoľujeme si tvrdiť, že Súdny dvor často „zneužíval“ vo svojich rozhodnutiach pojem právnej istoty, aby boli dosiahnuté integračné ciele na európskej úrovni. Cieľom členských štátov v 50. rokoch 20. storočia bolo vytvoriť súd, ktorý by účinným spôsobom dohliadal na dodržiavanie zmlúv, ale z interpretačného hľadiska mal vychádzať výlučne zo spoločnej vôle zmluvných strán. Z čoho vyplýva, že by nebol schopný vyplňať medzery, ktoré sa v medzinárodných zmluvách mohli vyskytnúť. Na druhej strane z hľadiska zachovania princípu právnej istoty, na základe toho, že predvídateľnosť rozhodnutí a interpretačných záverov súdu bola vysoká a aj vzhľadom na obmedzené množstvo jazykových verzií zakladajúcich zmlúv, aj zachovanie právnej istoty bolo v tomto období pomerne vysoké. Tiež je dôležité spomenúť, že v prípade existencie nejasností, resp. neodstrániteľných medzier súd odmietol rozhodnúť. Konkrétne sa to prejavilo v špecifických rozhodnutiach Súdneho dvora týkajúcich sa ochrany základných práv, ktoré Súdny dvor odmietal chrániť, pretože tieto práva neboli zakotvené v zakladajúcich zmluvách.¹² Postupným rozvojom Súdneho dvora najmä po stránke kvalitatívnej, ktorá sa prejavila v jeho rozhodovacej činnosti upustil od zásady *non liquet* (nie je jasné) a začal uplatňovať princíp *denegatio iustitiae* (zásada zákazu odmietnutia spravodlivosti). Zároveň sa do úzadia dostalo využívanie len jazykovej interpretácie a začalo sa prihliadať na kontextuálne hľadisko, na samotný účel (začal sa využívať teleologický výklad, systematika a analógia).¹³ **V rámci svojej rozhodovacej činnosti Súdny dvor na nedostatky a medzery existujúce v zmluvných textoch upozorňuje a vo svojich rozhodnutiach ich dopĺňa.** Princíp právnej istoty môže byť interpretáciou Súdneho dvora buď narúšaný, alebo naopak podporovaný. Zaujímavým je v tomto prípade definovanie európskeho ponímania precedensu Súdny dvorom. Súdny dvor len výnimočne odkazuje na individuálne okolnosti prechádzajúcich prípadov, ktorých by sa následne normatívnym spôsobom dovoľával. Súdny dvor v rozhodnutí *Van Gend en Loos*¹⁴ chápe európske právo ako špecifický druh práva medzinárodného, na druhej strane odkazuje na priamu použiteľnosť nariadenia a teda na rešpektovanie priameho účinku európskeho práva. Špecificky chápaná doktrína Súdny dvorom a týmto spôsobom dosahovaná právna istota posilňuje postavenie jeho samotného. Dôležité je aj to, že všetky primárne a sekundárne pramene únieho práva sú publikované vo všetkých úradných jazykoch. Hovorí o tom aj nariadenie č. 1 o používaní jazykov v Európskom hospodárskom

¹² Bližšie pozri: ONDŘEJKOVÁ, J. *Základní práva zaručená ústavami členských států versus princip přednosti evropského práva*. In.: GERLOCH, A.- ŠTURMA, P. a kol.: *Ochrana základních práv a svobod v proměněných práva na počátku 21. století (v českém, evropském a mezinárodním kontextu)*. Praha: Auditorium. 2011, s.212.

¹³ ONDŘEJKOVÁ, J. *Ústavní soudy členských států EU a evropská integrace*. In.: WINTR, J.- KYSELA, J. (eds). *Pocta doktoru Marku Antošovi k 30. narozeninám*. Praha: 2009. S. 112-119.

¹⁴ Vec 26/62, NV. *Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* [1963] ECR 1.

spoločenstve v znení neskorších zmien.¹⁵ Postup Súdneho dvora pri výklade plurilingválnych prameňov práva je od reštriktívnej interpretácie (napríklad eliminácie jazykovej verzie, ktorá je atypická, alebo elimináciou najbežnejších jazykov, ktoré prevládajú v medzinárodnom práve. Teda anglický a francúzsky jazyk.) Od reštriktívneho spôsobu interpretácie však postupne ustúpil, čo vidíme aj v jeho neskoršej rozhodovacej činnosti a začal vytvárať vlastné pojmy charakteristické pre únieové právo. Nevychádzal pritom z určitého, alebo prevažujúceho významu v jazykových mutáciách. V rozhodnutí CLIFIT je veľmi zreteľný odklon od reštriktívnej interpretácie, pretože Súdny dvor v tomto rozhodnutí využíva a preferuje neurčité pojmy, aj keď sú v minoritnom postavení. Odôvodnením pre ich použitie je skutočnosť, že tieto pojmy najviac zodpovedajú celkovým súvislostiam jednotlivých ustanovení, ako aj „s ohľadom na všetky ustanovenia európskeho práva, jeho ciele a stav vývoja k dátumu, kedy má byť dotknuté právne ustanovenie uplatnené.“¹⁶ V konečnom dôsledku však dochádza k tomu, že precedentné metódy používané súdnym dvorom v rámci jeho rozhodovacej činnosti pri postupnom vývoji európskej integrácie sú aplikované na pomerne odlišné skutkové okolnosti v odlišnom kontexte. Z pohľadu súdneho dvora môže ísť o vytváranie konštantnej judikatúry posilňujúcej právnu istotu, no z pohľadu jednotlivých členských štátov Európskej únie sa do popredia dostáva otázka týkajúca sa medzí (hraníc) judikatúry Súdneho dvora. „Stav finálnej právnej neistoty, ktorý jednoznačne neuprednostňuje ani judikatúru súdneho dvora, ani určitú rezistenciu vnútroštátnych ústavných súdov sa javí ako dlhodobá neudržateľnosť.“¹⁷ V zásade ide o hľadanie najvhodnejšieho spôsobu interpretácie, ktorá by zaručila čo možno najvyššiu mieru právnej istoty. Súdny dvor totiž niekedy využíva interpretačné postupy, ktoré nielenže narúšajú princíp právnej istoty, ale sú aj neobhájiteľné. Ako príklad možno uviesť rozhodnutie vo veci Mangold¹⁸, kde použité interpretačné postupy boli kritizované aj Spolkovým ústavným súdom. Z tejto časti vyplýva dôležitý záver, že jednotlivé vnútroštátne súdy členských štátov nie sú v dnešnom globalizovanom svete izolovanými subjektmi, čo sa priamo, alebo nepriamo prejavuje v používaných interpretačných metódach.

Euro konformný výklad a zachovanie princípu právnej istoty

Princíp právnej istoty je všeobecným únieovým právnym princípom ako vyplýva z predchádzajúceho textu. **V súvislosti s problematikou nepriameho účinku môžeme tento dôležitý princíp označiť ako významný limit (hranicu) eurokonformného výkladu.** Súdny dvor v rozhodnutí Kolpinghuis¹⁹ uviedol, že vnútroštátne súdy majú povinnosť prihliadať na účel smernice, pokiaľ ide o relevantné ustanovenia vnútroštátneho práva, no táto povinnosť je limitovaná

¹⁵ 15.4.1958

¹⁶ 283/81 CLIFIT (6.10.1982).

¹⁷ ELEFTHERIADIS, F. *Pluralism and Integrity*. Ratio Juris, č. 3, 2010, s. 372-374.

¹⁸ C 144/04 Mangold zo dňa 22.11.2005

¹⁹ 80/86 Kolpinghuis Nijmegen BV (1987) ECR 3969.

všeobecnými právnymi princípmi, ktoré sú súčasťou komunitárneho práva (teraz už práva únieového). To, že princíp právnej istoty predstavuje významnú hranicu eurokonformného výkladu vieme doložiť aj ďalšími rozhodnutiami v rámci rozhodovacej činnosti Súdneho dvora.²⁰ Tieto všeobecné právne princípy, ku ktorým patrí aj princíp právnej istoty sú nepísanými prameňmi práva a sú do značnej miery založené na vynaliezavosti súdov, ktoré čerpajú zo spoločných hodnôt, zo základných noriem (ústavných, politických, filozofických...)²¹ Nepriamy účinok vznikol primárne z dôvodov pomoci plnenia úloh Únie. Prostredníctvom judikatúry Súdneho dvora Európskej únie je viditeľný postupný vývoj eurokonformného výkladu. Doktrína nepriameho účinku je súdmi využívaná ako aplikačná zásada a jednotlivcami ako nástroj, ktorý im pomáha domôcť sa svojich práv. Eurokonformný výklad, alebo tiež nepriamy účinok je princípom interpretácie vnútroštátneho práva v súlade so smernicou. Jeho výhodou je, že vždy aplikujeme vnútroštátne právo aj keď v súlade s predmetnou smernicou.

Záver

Po uvedenom môžeme zhrnúť, že princíp právnej istoty je princípom komplexným, pôsobiacim vo všetkých sférach slovenského právneho poriadku a prejavuje sa aj prostredníctvom iných foriem, napríklad nullum crimen sine lege v trestnom práve, nebis in idem v práve občianskom, zásada legitímneho očakávania v správnom práve...Samotná právna teória slúži ako mantinel, ktorý ochraňuje samotného sudcu pred dogmatickým rozhodovaním, pred formalizmom, pred ohrozovaním právnej istoty. Sudcovia, ako aj ďalšie orgány patriace do verejnej moci sú tí, ktorí musia rešpektovať dodržiavanie právnej istoty najmä prostredníctvom existujúcich interpretačných postupov, cez znalosť právnych princípov, hodnôt a pravidiel. Sudcovia totiž nie sú len stabilným a nemenným prvkom ale formujúcou sa entitou, ktorej treba dopĺňať poznanie z každej spomenutej oblasti, **najmä v oblasti interpretácie a dotvárania práva a vedieť rozlíšiť postupy, ktoré môžu byť považované za postupy contra legem.** Napriek doposiaľ uvedenému si dovoľíme tvrdiť, že jednoznačná, striktná a nemenná **definícia princípu právnej istoty neexistuje**, nenájdeme ju ani v právnej teórii, ani v rozhodovacej činnosti súdov na všetkých stupňoch. Jednotlivé metódy interpretácie práva a ich využívanie môže podľa okolností v konkrétnych situáciách prispievať k zvýšeniu zachovávaní princípu právnej istoty, alebo naopak, práve interpretáciou dochádza k narušeniu princípu právnej istoty. Zachovanie právnej istoty v práve je základnou požiadavkou adresátov práva na právo samotné. Aj keď aktuálny stav platného objektívneho práva nie je optimistický, najmä pokiaľ ide o mieru efektivity právnej regulácie a naplnenia istého stupňa právnej istoty. Tvrdíme, že je potrebné racionálnym spôsobom usporiadať metodológiu interpretácie práva. Na druhej strane samotné usporiadanie

²⁰ 60/02 Rolex and others § 61, 168/95 Arcaro , ods. 37, a spojené prípady 74/95 a 129/95 X (1996) ods. 24.

²¹ Bližšie pozri: SIMON, D. *Komunitární právní řád*. Preložili MALÍŘ, J.- ŠTĚRBOVÁ, M. Praha: ASPI, 2005, s. 374.

metodológie interpretácie práva neznamená absolútnu záruku zachovania právnej istoty v práve. Dôvodom tohto konštatovania je skutočnosť, že nie je možné zabezpečiť absolútnu predvídateľnosť interpretačných a aplikačných záverov. Právna istota je narušaná samotnou existenciou plurality zdrojov práva. Pluralita zdrojov zákonite nemusí predstavovať prekážku tvorby jednotnej metodológie interpretácie, no táto pluralita sa nevyhne pluralite výkladových a aplikačných autorít nachádzajúcich sa mimo dosah vnútroštátneho právneho poriadku. Napríklad medzinárodné súdy, ale aj Súdny dvor Európskej únie, ktoré sa vyznačujú autonómnym prístupom k interpretácii a aplikácii práva. **Existencia a zachovanie právnej istoty by malo preto začínať už samotnou tvorbou práva.**

JUDr. Mária Dorková
Interný doktorand
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra

1. Knihy/ monografie

1. BOGUSZAK, J., a kol. *Právní principy*. Pelhřimov: Nakladatelství 999, 1999. 231 s. ISBN 80-901064-5-5
2. BOGUSZAK, J.- ČAPEK, J.- GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2001. 323 s. ISBN 80-8639-574-X.
3. GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. *Metodologie interpretace práva a právní jistota*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o. 2012. 497 s. ISBN 978-80-7380-388-9
4. GERLOCH, A.- ŠTURMA, P. a kol.: *Ochrana základních práv a svobod v proměněch práva na počátku 21. století (v českém, evropském a mezinárodním kontextu)*. Praha: Auditorium, 2011. 536 s. ISBN 978-80-87284-23-0
5. HOLLÄNDER, P. *Ústavněprávní argumentace, ohlédnutí po deseti letech ústavního soudu*. Praha: Linde, 2003. 104 s. ISBN 80-86131-378.
6. JÚDA, V. *Právna istota verus retroaktivita v práve*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006. 265 s. ISBN 80-8083-219-6
7. KUBÚ, L. - HUNGR, P.- OSINA, P. *Teorie práva*. Praha: Linde, 2007. 336 s. ISBN 978-80-7201-637-2
8. WINTR, J.- KYSELA, J. (eds). *Pocta doktoru Marku Antošovi k 30. narozeninám*. Praha: 2009. 206 s. ISBN 978-802-545-890-7

2. Články

1. ONDŘEJKOVÁ, J. *Ústavní soudy členských států EU a evropská integrace*. In.: WINTR, J.- KYSELA, J. (eds). *Pocta doktoru Marku Antošovi k 30. narozeninám*. Praha: 2009.
2. ONDŘEJKOVÁ, J. *Právní jistota a metodologie interpretace Evropského práva*. In.: GERLOCH, A.- TRYZNA, J.- WINTR, J. *Metodologie*

interpretace práva a právní jistota. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, s.r.o. 2012.

3. ONDŘEJKOVÁ, J. *Základní práva zaručená ústavami členských států versus princip přednosti evropského práva*. In.: GERLOCH, A.- ŠTURMA, P. a kol.: *Ochrana základních práv a svobod v proměněch práva na počátku 21. století (v českém, evropském a mezinárodním kontextu)*. Praha: Auditorium. 2011.

3. Súdne rozhodnutia

1. Ústavný súd Slovenskej republiky
2. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. PL. ÚS 21/08 z 23. septembra 2009.
3. Súdny dvor Európskej únie
4. C 144/04 Mangold zo dňa 22.11.2005
5. 60/02 Rolex and others § 61, 168/95 Arcaro , ods. 37, a spojené prípady 74/95 a 129/95 X (1996) ods. 24.
6. 80/86 Kolpinghuis Nijmegen BV (1987) ECR 3969.
7. 26/62, NV. Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen [1963] ECR 1.
8. 283/81 CLIFIT (6.10.1982).

Zákon, morálka a sudca¹

Dominik Šoltys

Abstrakt

Obsahom príspevku je vzťah práva a morálky s dôrazom na rozhodovaciu činnosť sudcu v relácii k súčasnemu filozoficko-právnemu, doktrinálnemu diskurzu. Štruktúra príspevku je tvorená dvomi druhmi problémových okruhov. Prvým je problematika súdneho rozhodnutia *contra legem* v prípade aplikácie extrémne nespravodlivého zákona. Druhý okruh sa zaoberá interpretačným významom morálky v súdnom rozhodovaní za predpokladu požiadavky práva na správnosť.

Kľúčové slová

právo a morálka, rozhodnutie *contra legem*, Radbruchova formula, klasifikačná a kvalifikačná spojitosť.

Abstract

The article is focusing on the relationship between law and morality with the emphasis on the decision-making activity of a judge, at the background of the jurisprudential, doctrinal discourse. Its structure is related to two problem areas. The first one concerns the possibility of a judicial decision *contra legem* in the case of application of an extremely unjust law (statute). The second area deals with the interpretative importance of morality in the judicial decision-making process impact on condition of the requirement of the law to (moral) correctness.

Keywords

law and morality, judicial decision *contra legem*, the Radbruch's formula, classifying and qualifying connection.

Pokiaľ hovoríme o napätí medzi právom a morálkou nemusí ísť nevyhnutne o problém teoretický. Svoje vyjadrenie nachádza aj v súdnej praxi. Pre rozhodovaciu činnosť súdov má o to väčší význam rozlišovanie stupňov tohto napätia. Od prípadov, ktoré sa vyznačujú extrémnym konfliktom medzi právom a morálkou odlišujeme spoločensky menej významné i škodlivé prípady. Extrémne napätie práva a morálky, navonok sa prejavujúce ako hrubé bezprávie, však nemusí byť problémom týkajúcim sa výhradne štátov nepráva. V týchto súvislostiach nemožno vylúčiť, že sa rovnakými prípadmi nebudú zaoberať aj súdy demokratických a právnych štátov. Ako ukážeme v nasledujúcich riadkoch táto otázka úzko súvisí so sporom o vymedzenie pojmu právo. S ohľadom na stanovený rozsah príspevku sa zameriame na dva varianty rôznych vymedzení pojmov práva:

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA 1/0692/12 - Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

pozitivistický pojem práva, opierajúci sa o vzájomné oddelenie práva a morálky, a jeho antipozitivistický jusnaturalistický protiklad, ktorý v sebe predpokladá definovanie práva so zreteľom na morálne prvky. Na tomto pozadí nás budú zaujímať dve problematiky, ktoré sa označujú ako *klasifikačná spojitosť* a *kvalifikačná spojitosť* medzi právom a morálkou. V rámci klasifikačnej súvislosti preskúmame zdôvodnenie súdneho rozhodnutia *contra legem*. Predmetom kvalifikačnej spojitosti bude význam a vplyv morálnej (ne)správnosti na právnu (ne)správnosť.

Rozlíšenie kvalifikačnej a klasifikačnej súvislosti vychádza z právnej filozofie Roberta Alexyho, ktorý ich odvodil zo znenia Radbruchovej formuly.

Súdne rozhodnutie *contra legem* ako východisko pre riešenie extrémneho napätia medzi právom a morálkou - klasifikačná spojitosť

Pokiaľ hovoríme o rozhodnutí *contra legem* nemôžeme obísť osobnosť a myšlienkový prínos nemeckého právneho filozofa Gustava Radbrucha (1878-1949). Jeho meno sa v dejinách právneho myslenia snáď najčastejšie spája s tézou označovanou ako **Radbruchova formula**. Aby sme však získali celistvý Radbruchov myšlienkový obraz, musíme si uvedomiť obdobie a historické skutočnosti, v ktorých žil a podmienky, ktoré ho primáli k obratu v jeho právnom myslení. Pred nástupom národného socializmu v Nemecku bol Gustav Radbruch právnym pozitivistom. V teoretickej voľbe medzi *právnou istotou* a *spravodlivosťou* uprednostňoval právnu istotu. Pôsobil ako profesor trestného práva a právnej filozofie, dokonca v rokoch 1921-1922 zastával úrad ríšskeho ministra spravodlivosti. Po nástupe nacizmu bol vylúčený z pedagogického procesu. Dôvod znel: „celá jeho osobnosť a doterajšia politická činnosť“ nezaručujú, že „bude úprimne vystupovať v mene národného štátu“.² A tak sa Radbruch spolu so zvyškom ostatnej intelektuálnej elity, odmietajúcej podieľať sa na teroristickom režime, utáhuje do vnútornej emigrácie. Po páde nemeckého fašizmu Radbruch spontánne reaguje najskôr článkom *Päť minút právnej filozofie* (1945), v ktorom tvrdí, že „môžu existovať zákony, ktoré sú do takej miery nespravodlivé a všeobecne škodlivé, že musí byť popretá ich platnosť, ba dokonca ich právny charakter“.³ Túto myšlienku neskôr bližšie rozvádza v príspevku *Zákonné nepráv a nadzákonné právo* (1946) v podobe známej pod označením **Radbruchova formula**. Jej zmysel vyjadril nasledovne: „Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou by sa dal riešiť tak, že pozitívne, ustanovením a mocou zaistené právo má prednosť aj vtedy, ak je obsahovo nespravodlivé a neúčelné, okrem toho prípadu, keď protirečenie pozitívneho práva so spravodlivosťou dosiahne takú neznesiteľnú mieru, že zákon ako „nespravodlivé právo“ musí ustúpiť spravodlivosti. Je nemožné vymedziť ostrejšiu deliacu čiaru medzi prípadmi zákonného nepráv a zákonmi, ktoré platia napriek nesprávnemu

² Cit. podľa BRÖSTL, A. Frontisterion. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 277-278.

³ RADBRUCH, G. Päť minút právnej filozofie. In BRÖSTL, A. Frontisterion. Bratislava : Kalligram, 2009. s. 281.

obsahu, iné narysovanie hraníc však môžeme podniknúť s plnou ostrosťou: kde sa o spravodlivosť ani neusiluje, kde rovina, ktorá tvorí jadro spravodlivosti, bola pri tvorbe pozitívneho práva vedome popretá, tam zákon nie je iba „nespravodlivý zákon“, skôr vôbec nemá povahu práva. Pretože právo, aj pozitívne právo, nemožno definovať inak ako poriadok a predpis, ktoré podľa svojho zmyslu sú určené, aby slúžili spravodlivosti“⁴. Táto téza, ktorej najkratší variant možno vyjadriť slovami „extrémna nespravodlivosť nie je právo“⁵ a ktorá v rozvinutejšej verzii predpokladá, že „ak nespravodlivosť pozitívneho práva dosiahne takú mieru, že pozitívnym právom zaručená právna istota už nemá voči tejto nespravodlivosti nijakú váhu, v takom prípade musí nespravodlivé právo ustúpiť spravodlivosti“⁶, sa stala základom renesancie jusnaturalistického myslenia. Aj keď Radbruchova formula nevzišla z nevyhnutne teoretických úvah, predsa len znamenala oživenie prirodzenoprávnej tradície právneho myslenia po 19. storočí, v ktorom jednoznačne dominoval právny pozitivizmus. A tak 20. storočie, najmä jeho druhá polovica, predstavuje renesanciu právneho naturalizmu, ktorej súčasťou a hlavným spúšťačom bol práve myšlienkový prínos Gustava Radbrucha. V týchto súvislostiach sa tiež hovorí o „večnom návrate“ prirodzeného práva, ktoré akoby sa naprieč celými dejinami striedalo s obdobiami pozitívnoprávnymi prístupov.⁷

Obsah Radbruchovej formuly zdôrazňuje, že morálne chyby podkopávajú platnosť práva ak, a jedine ak, je *prekročený prah extrémnej nespravodlivosti*. Jedine extrémna nespravodlivosť je spôsobilá privodiť právnu neplatnosť zákona, či dokonca zbaviť ho právnej povahy. Takýto zákon nie je viac právom a Radbruch ho označuje termínom „zákonné nepráv“ (*gesetzliches Unrecht*). Táto myšlienka pripúšťa, že pozitívne právo má v zásade prednosť, avšak s výnimkou prípadov extrémnej nespravodlivosti. Pod touto hranicou sa účinok morálnych nedostatkov obmedzuje iba na *chybnosť práva*.⁸

Gustav Radbruch pri definovaní práva vychádzal z ideálneho rozmeru. V jeho podaní je právo skutočnosť, ktorej účelom je slúžiť spravodlivosti, čo sa v plnej miere prejavuje vtedy, ak je prekročený prah neznesiteľnej miery. Preto na rozdiel od predvojnového obdobia, kedy uprednostňoval právnu istotu pred spravodlivosťou, v povojnovom období definuje spravodlivosť ako rozhodujúcu hodnotu práva. Pri nerešpektovaní hrubo nespravodlivého zákona sa neopiera o mimoprávnu morálnu povinnosť, práve naopak, morálna povinnosť je včlenená do obsahu práva prostredníctvom princípov, ktoré označuje ako prirodzené alebo rozumové právo. S podstatne odlišným vymedzením práva a chápania rozlišovania právnej a morálnej povinnosti sa stretávame v Hartovej kritike Radbruchovej

⁴ RADBRUCH, G. Zákonné nepráv a nadzákonné právo. In BRÖSTL, A. Právne myslenie 19. – 20. storočia. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. s. 78.

⁵ ALEX, R. A Defence of Radbruch's Formula. In Redrafting the Rule of Law: Limits of Legal Order. Oxford and Portland, Oregon : Hart Publishing, 1999. s. 17.

⁶ RADBRUCH, G. Prípravka právnej filozofie, s. 33 Cit. podľa BRÖSTL, A. Frontisterion. Bratislava : Kalligram, 2009. s. 279.

⁷ HRDINA, I. A. – MASOPUST, Z. Chrestomatie ke studiu filosofie práva. Praha : Leges, 2011. s. 331.

⁸ ALEX, R. Dvojaká povaha práva. In Právny obzor 95, č. 1, 2012, s. 7.

formuly. Tento predstaviteľ analytickej jurisprudencie, rovnako ako Radbruch, hľadá odpoveď na otázky, či je extrémne nespravodlivý zákon platným právom, a teda či by sa mal dodržiavať. Podľa Harta aj extrémne nespravodlivý zákon je platným právom, pokiaľ spĺňa všeobecné kritéria platnosti. To však neznamená, že takýto zákon by nás zbavoval morálnej povinnosti sa mu vzoprieť. Pokiaľ je zákon hrubo nemorálny, tak morálna povinnosť nečiniť ohavné veci prevládne nad povinnosťou dodržiavať takýto zákon, hoci je platným právom. Hart teda považoval za úplnú samozrejmosť, že kritériom správneho konania pre jedinca nemá byť právo, ale jeho osobná motivácia. Pre praktickú otázku, či tento zákon máme rešpektovať alebo ho porušiť, tak nie je dôležité, či nakoniec ohavný zákon označíme ako platné právo alebo nie.

Z tohto diskurzu vyplýva, že pozitivista bude pokladať každé odopretie poslušnosti voči zákonu, aj voči extrémne nespravodlivému, za porušenie právnej povinnosti. Adresát právnej povinnosti si napriek tomu, že porušil pozitívne právo zachováva vlastnú vnútornú integritu, ktorú podmieňuje preferovaná morálna povinnosť. Naopak non-pozitivistu na čele s povojnovým Radbruchom chcú, aby hrubo nespravodlivý zákon vlastne nebol platným právom, takže jeho nerešpektovaním si zachovávam nielen morálnu povinnosť, ale neporušujem tým ani svoju právnu povinnosť. V nadväznosti na to non-pozitivistu tvrdia, že pri prekročení prahu extrémnej nespravodlivosti splýva morálna povinnosť s povinnosťou právnou. Tento problém súvisí s tým ako vymedzíme vzťah zákona a práva. Radbruchov prístup vedie k záveru, že zákon a právo sa síce vo všeobecnosti kryjú, no nedeje sa tak vždy a nevyhnutne. Právo nie je identické so súhrnom právnych pravidiel a obsahuje niečo navyše, čo pôsobí voči zákonu ako korektív. Preto nespravodlivý zákon nie je súčasťou práva, a naopak morálne argumenty, o ktoré sa opiera zdôvodnenie hrubej nespravodlivosti, sa stávajú jeho neoddeliteľnou súčasťou. Pri zdôrazňovaní ideálu práva zachádza Radbruch tak ďaleko, že formuluje nový sudcovský étos. V ňom upúšťa od predchádzajúcej, predvojrovej kritiky sudcov uprednostňujúcich vlastné právne cítenie pred zákonným obsahom. Tentoraz tvrdí, že sudca má slúžiť spravodlivosti aj za cenu vlastného života.

Aj keď v istej chvíli sa dá súhlasiť s tvrdením Roberta Alexyho, že „pre sudcu v nejakom štáte nepráva nie je nijaký rozdiel medzi tým, či sa odvolá na Harta a z *morálnych* dôvodov odoprie aplikáciu extrémne nespravodlivého zákona, alebo či tak urobí s Radbruchom a odvolaním sa na *právne* dôvody“.⁹ Otázka sa zdá byť o čosi jasnejšia, no i z osobnej pozície sudcu zložitejšia, pokiaľ ide o štát nepráva. Ostáva však preskúmať do akej miery takéto vymedzenie platí pre právne systémy splňujúce kritéria demokratického a právneho štátu. Je nepochybne, že aj v týchto podmienkach sa môže z rôznych príčin objaviť extrémne nespravodlivý zákon. Podobne aj Kriele predpokladá, že v každom totalitárnom štáte sa napriek všetkému nachádzajú právne normy, ktoré majú bezprostrednú právnu legitimitu a sú plne oddeliteľné od zločinných zákonov; inými slovami, nepodliehajú sa na danom politickom systéme a sú eticky

⁹ ALEXY, R. Pojem a platnosť práva. Bratislava : Kalligram, 2009. s. 76.

oprávnené.¹⁰ Martin Kriele sa pri zdôvodňovaní nespravodlivosti zákona neuspokojuje výhradne s testom morálnej kvality zákona, ale zároveň kladie požiadavku demokratickej legitimacy právneho systému.

Z pohľadu pozitivistu je zrejmé, že sudca môže odoprieť aplikáciu extrémne nespravodlivého zákona. Ak tak urobí, opiera sa o mimoprávne (morálne) dôvody. Možno dodať, že moderní pozitivistu považujú za cnosť svojej teórie, že ostré oddelenie toho, aké právo je a aké by malo byť, ponecháva otvorenú otázku, či sú občania, a teda aj sudcovia, morálne viazaní dodržiavať právne povinnosti. Súčasní pozitivistu pripúšťajú, že morálna kritika môže implikovať jeho porušenie, čo je v kontraste s Benthamovým názorom, podľa ktorého právo možno slobodne kritizovať, avšak morálne je každý občan viazaný dodržiavať právo.¹¹ Hodnotenie, či sudcovia aplikovali morálne ohavný zákon alebo či sa mu mali vzoprieť, je pre pozitivistu výlučne morálnym hodnotením.

Non-pozitivistu Robert Alexy prostredníctvom tézy extrémnej nespravodlivosti dokazuje platnosť tézy spojitosti: t. j. pojem práva má byť definovaný tak, aby okrem znakov, ktoré sa zameriavajú na fakty, zahŕňal tiež morálne prvky. V tomto ohľade sú morálne argumenty zároveň argumentmi právnymi. Pretože existujú *dobré právne dôvody* pre to, aby sudca neaplikoval extrémne nespravodlivý zákon vydá rozsudok, ktorý odporuje doslovnému zneniu zákona. Ohavný zákon je síce *prima facie* právom, no vo svojom dôsledku však právom nie je.¹² Týmto sa mu v priebehu procesu aplikácie práva uprie právna platnosť. V nadväznosti na to je z pohľadu sudcu dôležité, aby sa právo neobmedzovalo iba na výsledok normotvorného procesu, ale aby rovnako bolo východiskovým bodom pre proces aplikácie práva.¹³ Naproti tomu pozitivistu Joseph Raz nesúhlasí s týmto argumentom a odmieta, že by Radbruchova formula spolu s Alexyho argumentmi na jej podporu nevyhnutne viedli k potvrdeniu spojovacej tézy. Tvrdí, že Radbruchovu formulu možno chápať v dvojakom zmysle. Buď je v zhode s právnym pozitivizmom a vyjadruje (morálnu) povinnosť súdov odmietnuť aplikovať hrubo nespravodlivý zákon alebo ju možno interpretovať s ohľadom na to, že právo v sebe nevyhnutne zahŕňa normu oprávňujúcu súdy neaplikovať extrémne nespravodlivý zákon.¹⁴ Podľa neho to, čo tvrdí Alexy sa približuje k druhému chápaniu Radbruchovej formuly. „Ak zákonodarcu zverí súdu právomoc zrušiť hrubo nespravodlivý zákon“ pokračuje Raz, „potom (súd) na základe morálnych dôvodov rozhodne, ktorý zákon bude zrušený“.¹⁵ Alexy rovnako predpokladá, že súd sa bude pri odôvodňovaní svojho rozhodnutia opierať o morálne argumenty, tie však chápe ako právne dôvody.

¹⁰ KRIELE, M. Recht und praktische Vernunft. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1979. s. 117.

¹¹ Bentham spolu s Austinom boli presvedčení, že pokiaľ by zákony dosahovali určitý stupeň nespravodlivosti, potom by tu existoval morálny záväzok vzdorovať im a odoprieť im poslušnosť.

¹² ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 9, s. 67.

¹³ Tamtiež, s. 67.

¹⁴ RAZ, J. The Argument from Justice, or How to not Reply to Legal Positivism. In PAVLAKOS, G. (ed.) Law, Rights and Discourse- The Legal Philosophy of Robert Alexy, Oxford and Portland : Hart Publishing, 2007. s. 29.

¹⁵ RAZ, J. Tamtiež, s. 30.

Naproti tomu Raz odmieta, že by morálne argumenty samé osebe mohli byť právnymi dôvodmi. Ak sa súdnemu rozhodnutiu, zdôvodnenému morálnymi argumentmi, prisudzuje právna záväznosť, tak len preto, že o tom rozhodol zákonodarca explicitným stanovením právnej normy.

Otázku extrémnej nespravodlivosti zákonov, tak ako ju predstavuje Radbruchova formula, vymedzuje non-pozitivistu Robert Alexy termínom *klasifikačnej súvislosti*. O klasifikačnú súvislosť ide vtedy, keď sa tvrdí, že normy alebo normatívne systémy, ktoré nespĺňajú určité kritérium, nie sú z pojmových alebo normatívnych dôvodov právom.¹⁶ Jadrom klasifikačnej súvislosti, tak ako nám ju predkladá Robert Alexy, je hľadanie základne pre úvahy *aké má právo byť*, ako krok pri určovaní toho, *čo právo je*.¹⁷ Otázka *čo je právo* je predmetom povahy práva. O takéto vymedzenie sa opierajú právní pozitivistí, čím v podstate vylučujú morálne argumenty. Avšak Alexy sa pri stanovení povahy práva pokúša o definovanie pojmu práva so zreteľom na morálne argumenty. Pod morálnymi, teda normatívnymi argumentmi rozumie ľudské práva a základné práva, na ktorých obranu sa zameriava obsah Radbruchovej formuly. Alexyho zámerom je preto včleniť normatívne (morálne) argumenty do povahy práva. Tvrdí, že „to, čo je právom, nezávisí len od spoločenských faktov, ale aj od morálnej správnosti. To znamená, že morálne argumenty patria k podmienkam správnosti právnych predpokladov. Takým spôsobom to, čo má byť právom nachádza svoju cestu k tomu, čo právo je“.¹⁸

Podľa Josepha Raza je prelínanie práva a morálky samozrejmosťou, rovnako ako povinnosť sudcu odmietnuť aplikovať zjavne nespravodlivé právo – čo je povinnosť morálna – a konečne sa vyslovuje i v prospech oprávnenia sudcu z morálnych dôvodov v týchto situáciách judikovať *contra legem*, čo je však odrazom právotvornej kompetencie.¹⁹ Pozitivistický argument sa v konečnom dôsledku opiera o zákonnú právomoc súdov rozhodnúť *contra legem* v prípadoch extrémne nespravodlivých zákonov, pričom súdne rozhodnutie je výrazom právotvorného procesu, prostredníctvom ktorého sa morálne argumenty transformujú do práva. Súd postupuje podľa práva a zároveň ho tvorí, čím hrubo nespravodlivému zákonu upiera právny charakter. Raz sa tak opiera o *autoritatívne dôvody* platnosti súdneho rozhodnutia *contra legem*. Alexy mu však pripomína, že dobré právne dôvody, z ktorých vychádza odôvodnenie súdneho rozhodnutia *contra legem*, nezhrňajú výhradne autoritatívne prvky, ale podieľajú sa na nich aj *neautoritatívne prvky* a téza extrémnej nespravodlivosti sa vzťahuje práve na ne.²⁰

Rozlišovanie autoritatívnych a neautoritatívnych prvkov vyplýva z Alexyom uvádzaného argumentu neprávom. Jeho štruktúru člení na dve časti, na teoretickú

¹⁶ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 9, s. 49.

¹⁷ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 8, s. 10.

¹⁸ Tamtiež, s. 10-11.

¹⁹ HOLLÄNDER, P. Filosofie práva. 2. vydanie. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. s. 50.

²⁰ ALEXY, R. An Answer to Joseph Raz. In PAVLAKOS, G. (ed.) Law, Rights and Discourse- The Legal Philosophy of Robert Alexy, Oxford and Portland : Hart Publishing, 2007. s. 51.

časť a normatívnu časť.²¹ Teoretická časť popisuje povahu práva. Povaha práva má vedľa autoritatívneho (*čo je právo*) aj ideálny, neautoritatívny rozmer (*čo ma byť právo*). Týmto spôsobom má právo dvojakú povahu. Najvyššou hodnotou alebo princípom autoritatívneho rozmeru práva je *právna istota* a na strane ideálneho rozmeru je ňou *spravodlivosť* (materiálna spravodlivosť). Preto sudca, ktorý stojí pred problémom aplikácie hrubo nespravodlivého zákona, sa musí pýtať, ktorú z týchto dvoch hodnôt uprednostní v konkrétnom prípade. Odpoveď na túto otázku spočíva vo *vyvažovaní* medzi týmito dvoma princípmi.²² Tak sa dosahuje výsledok, ktorý sa v prípade, že pôjde o hrubé porušenie ľudských práv vyslovuje v prospech spravodlivosti (normatívna časť argumentu neprávom).

Naopak, v Razovom ponímaní súdy môžu disponovať derogujúcim sudcovským právom, teda právomocou odmietnuť aplikovať hrubo nespravodlivý zákon v jednom právnom systéme, zatiaľ čo iný právny systém zjavne nebude obsahovať takúto splnomocňujúcu právnu normu. Zahrnutie takejto normy do právneho systému je podmienené *spoločenským faktom*, a preto právny systém obsahujúci takéto pravidlo nie je morálne o nič lepším systémom ako právny systém, ktorý takú normu nezahŕňa. Alexyho upozorňuje, že nutne musí dokázať, že každý právny systém ju predpokladá. Iba tak možno zabrániť, aby súdy pri výkone tejto právomoci porušovali právo.

Ďalšou otázkou je poznateľnosť extrémnej nespravodlivosti, resp. neznesiteľnej miery, ktorú má zákon prekročiť. Pri jej zdôvodnení Robert Alexy vychádza z racionálne zdôvodniteľných spravodlivostných úsudkov, ktoré kombinuje s empirickými faktami. Čím extrémnejšia je nespravodlivosť tým bezpečnejšie ju poznať.²³ Týmto spôsobom kombinuje vecný aspekt s aspektom teórie poznania. Raz v tomto ohľade namieta, že z koncepčného hľadiska možno aj chybný záver zdôvodniť racionálne. Dokazuje to empirickými príkladmi. Alexy poznamenáva, že pojmy racionálnej argumentácie a poznania sú prepojené rovnako ako ďalšie pojmy, napr. pravda, skutočnosť atď.

Morálna (ne)správnosť a použitie jej interpretácie s ohľadom na právnu (ne)správnosť - kvalifikačná spojitosť

V predchádzajúcej časti sme ukázali, že nie je nevyhnutné, aby akémukoľvek morálne chybnému zákonu bola zakaždým odoprená jeho právna platnosť alebo dokonca povaha práva. Stále môže platiť, že aj morálne chybný (nespravodlivý) zákon je právo, aj keď s dôvetkom, že pôjde o právne chybné právne pravidlo.

V nasledujúcich riadkoch sa od klasifikačnej súvislosti, tak ako je vymedzená prostredníctvom neznesiteľnej miery v Radbruchovej formule, presunieme ku kvalifikačnej súvislosti medzi právom a morálkou. Jadrom tejto časti bude morálne defektné právo, ktoré však nedosahuje mieru intolerancie podmieňujúcu klasifikovanie obsahu zákona ako extrémne nespravodlivého.

²¹ Tamtiež, s. 53.

²² ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 20, s. 53

²³ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 9, s. 79.

Nakoľko Radbruchova formula netvrdí ani to, že morálne nedostatky vždy ničia platnosť práva, ani to, že nikdy nemajú také následky, možno predpokladať, že rozhodnutie vo veci nebude nikdy úplne schematické. Na jednej strane zabráňuje tomu, aby sa schádzalo k anarchizmu schopnému vážne naštříbiť nevyhnutné základy právnej istoty. V nadväznosti na to zabráňuje každej nespravodlivosti, aby viedla k strate povahy práva.²⁴ Na druhej strane vylučuje legalistické chápanie spravodlivosti, čím odmieta, že niečo je morálne správne už iba preto, že je zákonom stanovené. Radbruchova formula týmto spôsobom umožňuje kritickú reflexiu z morálnych pozícií. Ako sme uviedli jej najkratšia verzia, a teda *extrémna nespravodlivosť nie je právo*, predpokladá, že obsah daného zákona prekročí neznesiteľnú mieru. Niet pochyb o tom, že zákon je nemorálny v takej intolerantnej miere, že jeho ďalšie uplatňovanie by bolo všeobecne škodlivé vzhľadom na jeho nespravodlivosť. Radbruchova formula takému zákonu upiera nie len právnu platnosť, ale dokonca tvrdí, že tento zákon nemá povahu práva. Toľko v skratke pokiaľ ide o klasifikačnú súvislosť medzi právom a morálkou. Otázkou však ostáva, či existuje ešte iná súvislosť schopná poslúžiť ako argument v prospech tézy spojitosti. Robert Alexy tvrdí, že áno, a túto spojitosť označuje ako *kvalifikačnú*. Tak ako nám ju predstavuje, možno hovoriť o interpretačnom význame morálky pre právnu správnosť právneho pravidla. Preto kvalifikačný význam prináleží výlučne požiadavke správnosti pri jednotlivých právnych normách a pri jednotlivých právnych rozhodnutiach. Tie sú právne chybné, pokiaľ nekladú požiadavku správnosti alebo túto požiadavku nespĺňajú.²⁵

O kvalifikačnú súvislosť ide vtedy, ak normy alebo normatívne systémy, ktoré nespĺňajú určité morálne kritérium, môžu síce byť právnymi normami alebo právnymi systémami, no z pojmových alebo normatívnych dôvodov sú právne chybnými právnymi normami alebo chybnými právnymi systémami. Individuálne právne akty však nestrácajú svoj právny charakter, ak pri ich tvorbe bola zanedbaná požiadavka správnosti. Vysvetlenie možno nájsť v odôvodnení, že individuálny právny akt je súčasťou právneho systému, ktorý sám osebe ako celok kladie požiadavku na správnosť.²⁶

Kvalifikačnú súvislosť Alexy podáva v rámci argumentu správnosti. Centrom tohto argumentu je myšlienka, podľa ktorej *právo kladie požiadavku na správnosť*. Alexy bližšie rozvíja túto myšlienku, keď tvrdí, že jednotlivé právne normy a jednotlivé právne rozhodnutia, ako aj právne systémy vo svojom celku nutne kladú požiadavku na správnosť.²⁷ Požiadavka na správnosť je nevyhnutne zahrnutá v práve, a teda právo nemôže existovať bez ohľadu na túto požiadavku. Ak má táto požiadavka morálne implikácie, preukazuje sa ňou nutný vzťah medzi právom a morálkou. Alexyho kritik Raz síce súhlasí s tvrdením, že právo vznáša požiadavku na správnosť, ale odmieta to stotožňovať s morálnou správnosťou. Raz

²⁴ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 9, s. 79.

²⁵ Tamtiež, s. 60.

²⁶ ALEXY, R. On the Thesis of a Necessary Connection Between Law and Morality: Bulygin's Critique. In Ratio Juris. Vol. 13 No. 2, June 2000, s. 142.

²⁷ Alexy, R. Op. cit. pozn. č. 9, s. 60.

sa pri zdôvodnení svojej kritiky opiera o ním uvádzané základné tvrdenie o povahe práva, tzn. právo nevyhnutne vyžaduje *legitímnu autoritu*. To síce je morálna požiadavka, avšak nie požiadavka morálnej správnosti. Pritom Razom formulovaná legitímna autorita sa podobá behaviorálnemu vymedzeniu, podľa ktorého pojem legitímnej autority je nezlučiteľný s našou predstavou racionality alebo morálky.²⁸ A tak je v samej povahe autoritatívnych pravidiel, že aj keď nie sú správne, v konečnom dôsledku sú záväzné.²⁹

Na rozdiel od Josepha Raza si Robert Alexy myslí, že v požiadavke na správnosť je implicitne zahrnutá aj požiadavka na morálnu správnosť. A preto na podporu svojho tvrdenia uvádza hypotetický príklad. Predchádzajúce tvrdenie možno dokázať na prípadoch, kedy autoritatívny prameň, teda zákon, pripúšťa viac než jeden výklad. K dispozícii je morálny argument. Ten potvrdzuje prvý výklad a zároveň odmieta druhý. Keďže sa podľa Alexyho v tomto ohľade zhodujú pozitivisti s non-pozitivistami v tvrdení, že sudcovia sú podrobení morálke, spoločne prijímajú prvý výklad. Obaja vyberajú interpretačnú alternatívu podporenú morálnymi argumentmi napriek tomu, že vychádzajú z rozdielnych názorov na význam a implikácie tohto výberu. Podľa Raza skutočnosť, že sudca vyberá morálne správnu interpretačnú alternatívu ešte neznamená, že táto alternatíva podporujúca morálne dôvody je súčasťou práva.³⁰ Výber morálne správnej interpretácie práva je aktom autoritatívneho výkladu, ktorý má efekt tvorby práva.³¹ Prostredníctvom právotvorného aktu sa transformuje morálka do práva výhradne na základe právneho splnomocnenia. Alexy s tým nesúhlasí, pretože ak by sa sudca rozhodol pre morálne chybnú alternatívu, síce by tým neporušil žiadny právny štandard, pričom apelačný súd by mohol zvrátiť jeho rozhodnutie iba z morálnych nie právnych dôvodov.³² To znamená, že morálna nesprávnosť prechádza do právnej nesprávnosti. Tým pádom nemôžeme hovoriť o právne perfektnom rozhodnutí. Právna chybnosť v prípadoch kvalifikačnej súvislosti však nevedie k právnej neplatnosti. Táto chybnosť práva nezahŕňa neplatnosť práva. Pôjde teda o prípady, ktoré z morálneho hľadiska neprekračujú prah neznesiteľnej miery. Všetky chyby na ideálnej strane sú právne chyby, ale v nijakom prípade nemajú potrebnú výbavu na podkopanie toho, čo bolo ustanovené ako právo autoritatívnou stranou.³³ V zmysle Alexyho argumentácie je toto druhá súvislosť, ktorá odôvodňuje naturalistické stanovisko, podľa ktorého má byť pojem práva definovaný zo zreteľom na morálne prvky. Právo je charakteristické svojou dvojakou povahou. Okrem autoritatívnych prvkov k nemu patria aj prvky ideálne.

²⁸ RAZ J. The Authority of Law. Essays on Law and Morality. New York : Oxford University Press, 1979. s. 27.

²⁹ RAZ, J. Op. cit. v pozn. č. 14, s. 32.

³⁰ HOLLÄNDER, P. Op. cit. v pozn. č. 19, s. 29.

³¹ RAZ, J. On the Nature of Law, s. 23. Cit podľa HOLLÄNDER, P. Op. cit. pozn. č. 19, s. 29.

³² ALEXY, R. Agreements and Disagreements. Some Introductory Remarks. s.742. Cit podľa HOLLÄNDER, P. Op. cit. v pozn. č. 19, s. 29.

³³ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 8, s. 10.

Oba prvky sú vnútorne späté. Preto rozpor medzi nimi už nie je iba konfliktom medzi právom a morálkou, ale je napätím vo vnútri práva.³⁴

Mgr. Dominik Šoltys
Interný doktorand
Katedra teórie štátu a práva
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra

1. ALEXY, R. Dvojaká povaha práva. In *Právny obzor*. 95, 2012, č. 1 (preklad A. Brörtl). 3 - 11 s.
2. ALEXY, R. On The Thesis of a Necessary Connections Between Law and Morality: Bulygin's Critique. In *Ratio Juris*. Vol. 13, No. 2, 2000. 138 - 147 s.
3. ALEXY, R. *Pojem a platnosť práva*. Bratislava : Kalligram, 2009. 176 s. ISBN 978-80-8101-062-0.
4. BRÖSTL, A. *Právne myslenie 19. – 20. storočia*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011. 168 s. ISBN 978-80-7097-915-0.
5. BRÖSTL, A. *Frontisterion*. Bratislava: Kalligram, 2009. 328 s. ISBN 978-80-8101-179-5.
6. HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2. vydanie. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 421 s. ISBN 9788073803667.
7. HRDINA, I. A. – MASOPUST, Z. *Chrestomatie ke studiu filosofie práva*. Praha : Leges, 2011. 432 s. ISBN 978-80-87212-71-4.
8. KRIELE, M. *Recht und praktische Vernunft*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1979. 152 s. ISBN 3-525-33435-4.
9. PAVLAKOS, G. (ed.) *Law, Rights and Discourse- The Legal Philosophy of Robert Alexy*, Oxford and Portland : Hart Publishing, 2007. 378 s. ISBN 978-1-84113-676-9.
10. RAZ J. *The Authority of Law. Essays on Law and Morality*. New York : Oxford University Press, 1979. 289 s. ISBN 0-19-825493-8.

³⁴ ALEXY, R. Op. cit. v pozn. č. 32, s. 742.

Posudzovanie prípadov občianskej neposlušnosti pred súdom¹

Peter Čuroš

Abstrakt

Tento článok sa zaoberá rozhodovaním súdov v prípadoch nepriamej civilnej neposlušnosti, naprieč právnymi kultúrami západnej civilizácie, a to anglo-americkej a kontinentálnej. Priblížim postoj amerických súdov k občianskej neposlušnosti, rovnako aj u nás zaregistrovaného prípadu uplatneného práva na nesúhlas, o ktorom rozhodoval Ústavný súd SR. V prípade Spojených štátov amerických rozoberám nosný prípad *U.S. v. Schoon*, ktorým odvolací súd 9th Circuit odmietol aplikáciu „necessity defense“ pre nepriamu formu občianskej neposlušnosti. V článku rozoberám podmienky aplikácie „necessity“ pred súdom pre občiansku neposlušnosť, za akých súdy toto posúdenie v rámci „matter of law“ umožňujú. Kým pred súdmi v USA je pri občianskej neposlušnosti často obhajoba postavená na „justification defense – necessity“, u nás obdobného inštitútu známeho ako okolnosti vylučujúcej protiprávnosť – krajnej núdzy, v slovenskom prípade sa stretávame s argumentáciou právom na pokojné zhromaždenie a uplatnením práva na slobodu prejavu. Z toho dôvodu rozoberám rozhodnutie Ústavného súdu SR I. 193/03, v ktorom sa síce Ústavný súd vyhýba výrazu občianska neposlušnosť, napriek tomu, že protest jej znaky nesie. Ústavný súd SR vyhovel sťažovateľovi a to na základe posúdenia vzťahu zákonnosti a ústavnosti, ako aj ústavných princípov.

Kľúčové slová

nepriama občianska neposlušnosť, krajná núdza, právo na pokojné zhromaždenie, rozhodovacia činnosť Ústavného súdu SR, rozhodovacia činnosť amerických súdov

Abstract

This article deals with the jurisdiction of the courts in deciding cases of indirect civil disobedience across legal cultures of western civilization, particularly the Anglo-American and Continental legal culture. I analyze the position of U.S. courts towards civil disobedience, as well as one of the cases of exercising the right to dissent, decided by the Constitutional Court of Slovak Republic. In American jurisdiction I discuss one of the hard cases - *U.S. v. Schoon*, in which the 9th Circuit (Court of Appeals) rejected the application of "Necessity Defense" for indirect form of civil disobedience. The article discusses the conditions of application of "Necessity" in court for civil disobedience to permit it for the "matter of law". While in United States there is defense usually based on "justification defense - Necessity" in Slovak legal system, the institute known as a circumstance excluding illegality. In the Slovak case, we can find the defense on

¹ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA 1/0692/12 – Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

right to peaceful assembly and free speech. Therefore, I analyze the decision of the Constitutional Court of the Sloval Republic No. I. 193/03, in which the Constitutional Court, while avoiding the term civil disobedience, despite the form of protest which fulfills the conditions for it, decided in favor of the complainant on the basis of the analysis of the relationship between legality, constitutionality, and constitutional principles.

Keywords

indirect civil disobedience, necessity, the right to peaceful assembly, the decision-making of the Constitutional Court, decision-making of U.S. courts

Úvod

Morálne a politicky motivované protizákonné činy sa objavujú v našej histórii od momentu ustanovenia politickej moci ako aparátu, ktorý násilnými prostriedkami zaisťuje určitý poriadok, slovami Oscara Wilda, všade, kde je jeden, ktorý má moc, nájdeme niekoho, kto jej bude odporovať. „Až moderná liberálno-demokratická tradícia však urobila otázku práva a morálne a politicky motivovaný odpor či občiansku neposlušnosť voči zákonom témou systematických úvah.“² Občianskou neposlušnosťou je konanie, ktoré je svedomité a úmyselné, uskutočnené verejne, kolektívne, protizákonné, zvyčajne nenásilné, odvolávajúce sa na etické princípy, predstavitelia dobrovoľne prijímajú trest s istým inovatívnym cieľom.³ Jej uskutočnenie môžeme sledovať v dvoch rôznych variantoch, a to priamej neposlušnosti alebo nepriamej neposlušnosti. Priama občianska neposlušnosť je založená na protiprávnom konaní, ktoré spĺňa vyššie uvedené znaky, je priamo smerované voči zákonu, rozhodnutiu alebo politike, ktorá je podľa názoru neposlušného nespravodlivá. Naopak, v nepriamej forme ide o konanie takisto protiprávne, ktoré si však vyberá porušenie inej normy, ako je tá, proti ktorej vystupuje. Nepriama neposlušnosť bude v prevažnej miere využívaná najmä ako protest proti konkrétnej politike, považovanej za nespravodlivú, pretože zvyčajne voči nej neexistuje vhodný priamy spôsob porušenia práva. V drvivej väčšine prípadov je však pred súdmi zamietnutá, čo znamená, že sa na ňu nehládí ako na protest svedomia, ktorý by mal byť potrestaný miernejšie.

Pred americkými súdmi je veľmi častá obhajoba založená na krajnej núdzi, teda, že subjekt musel konať protiprávne, aby odvrátil vyššiu škodu. Niekedy je dokonca ťažké rozlíšiť tieto dve formy. Ak ide o občiansku neposlušnosť proti vojenskému odvodu, a neposlušný nesúhlasí s podmienkami odvodu ktoré považuje za nespravodlivé, tak ide o priamu neposlušnosť. Ak však ide o nesúhlas proti odvodu, a dôvodom je presvedčenie o nespravodlivosti príslušnej vojny, malo by ísť podľa právnych teoretikov o neposlušnosť nepriamu.⁴

² BARŠA, P. *Občianská neposlušnost v současné politické teorii*, In: Fiala, P.: *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 45.

³ FALCÓN Y TELLÁ, M.J. *Civil Disobedience and Test Cases*. In *Ratio Juris*. Vol. 17, No. 3, September 2004. s. 316.

⁴ FALCÓN Y TELLÁ, M. J., c. d., s. 318.

Takýto politický akt, v rozpore s právom, má významnú úlohu v demokratickej a liberálnej spoločnosti. Ponúka možnosť reflektovať aktuálny spoločenský problém a priniesť ho do pozornosti nielen verejnosti ale aj súdom. Možno aj preto je rozšírenejšia v anglo-americkom systéme, kde súdy tvoria právo, a teda majú značný vplyv na zmenu nespravodlivého práva. Takýto protest umožňuje opísať neposlušným ich politickú motiváciu pred súdom.

Prípád U. S. v. Schoon

V priestore anglo-amerického práva som sa rozhodol zamerať na problematiku nepriamej občianskej neposlušnosti z prostredia nesúhlasu voči vládnej politike USA, ktorá podporuje jednu zo strán v občianskej vojne v Salvadore. Ide o prípad *United States v. Schoon*, tzv. *Schoon case*, pomenovaný podľa jedného z hlavných protagonistov protestu.

4. decembra 1989 tridsať ľudí obsadilo kanceláriu federálneho úradu IRS⁵ v Tucsone s transparentmi s nápisom „Držte americké doláre mimo Salvadoru“. Tento protest bol reakciou na postup proti vládnej politike USA v Strednej Amerike, konkrétne na represie a násilie páchané v Salvadore. Bezprostrednou motiváciou protestu bolo vyčíňanie vládnych jednotiek salvadorskej armády, ktoré zavraždili skupinu jezuitských kňazov na území Salvadoru. Salvadorská vláda bola podporovaná vládou Spojených štátov a navyše – spomínané jednotky vycvičili ozbrojené sily Spojených štátov.

Na čele protestu, ktorý sa odohral vo forme sit- in⁶ stál Gregory Schoon, ktorý pracoval dva roky v Mexiku a pomáhal utečencom so začiatkami v USA, Ray Kennon, ktorý pracoval na ministerstve v Tucsone a Patricia Manning, ktorá mala takisto skúsenosti zo života v Strednej Amerike. V rámci prvostupňového konania boli uznaní vinnými z marenia činnosti federálneho úradu a neuposlušnosti rozkazu policajta. Všetci traja sa odvolali voči rozhodnutiu prvostupňového súdu, ktorý podľa nich nesprávne zamietol „necessity defense“⁷ a odoprel im možnosť preukázať ju pred porotou.

Posúdenie „necessity“ z hľadiska občianskej neposlušnosti

Pri uplatnení „necessity defense“ žiada obžalovaný, ktorý porušil literu zákona, aby bol oslobodený, pretože konal v mene vyššieho dobra. Súd však ešte pred ustanovením poroty musí rozhodnúť, či obhajoba môže byť postavená na argumente použitia „necessity defense“, teda, či vybraná porota bude poučená o možnosti posúdenia konania – nelegálneho, politicky motivovaného, ako „necessity“. Predtým, ako porota bude poučená o tejto skutočnosti, musí protiprávne konanie splniť prísne podmienky, ktoré stanovuje common law, ako aj

⁵ Internal Revenue System – úrad v USA zodpovedný za výber daní.

⁶ Jeden z najčastejších prejavov nepriamej občianskej neposlušnosti najčastejšie spojený s protiprávnym konaním trespassing (neoprávneného vstupu) alebo obstruction (marenia činnosti).

⁷ Inštitút v anglo-amerikej právnej kultúre najbližšie pripomínajúci krajnú núdzu ako okolnosť vylučujúcu protiprávnosť.

statutory law. Kým common law pre uplatnenie „necessity defense“ požaduje splnenie nasledujúcich skutočností:

- 1) hroziace bezprostredné nebezpečenstvo,
- 2) priamy kauzálny vzťah medzi konaním a odvrátením hrozacej škody,
- 3) nemožnosť využitia inej alternatívy, ktorá nie je v rozpore so zákonom,
- 4) škoda, ktorá hrozí je väčšia než tá, ktorá vznikne pri jej odvrátení,
- 5) pre tento prípad neexistuje zákonná výnimka, pre ktorú nie je možné necessity uplatniť,
- 6) ten, kto uplatňuje necessity, nie je pôvodcom hrozacej škody – koná tzv. s „čistými rukami (clean hands)“.⁸

Statutory law v podobe modelového trestného zákona vyžaduje splnenie týchto podmienok, aby konanie mohlo byť ospravedlniteľné⁹, aby nebolo považované za protiprávne:

- 1) skutočnosť, že obžalovaný je presvedčený o nutnosti svojho konania kvôli odvráteniu škody, ktorá hrozí jemu/inému,
- 2) hroziaca škoda je väčšia než tá, ktorá je výsledkom konania, ktorým sa má hroziaca škoda odvrátiť,
- 3) neexistuje zákonnou ustanovená výnimka, pre ktorú nie je možné uplatniť „necessity“.¹⁰

Po splnení týchto podmienok bude porota poučená o tom, že prípad môže rozhodovať aj s ohľadom na „necessity“; avšak v prípade, že sa tieto podmienky nenaplnia, budú argumenty obhajoby odvolávajúce sa na krajinú núdzu, vylúčené z rozhodovania, pretože nie sú predmetom práva v danom prípade – tzv. „matter of law“. Americké sudy, najmä odvolacie a Najvyšší súd sa bránia uplatňovaniu „necessity defense“ pre občiansku neposlušnosť, najmä z dôvodu, že by sa porota mohla nechať uniesť morálnym podtónom obhajoby¹¹, paradoxne sú rozhodovaniu o „necessity“ viac naklonené nižšie sudy.¹² Odvolací súd 9th Circuit¹³ konštatoval,

⁸ www.lexisnexis.com/lawschool/study/outlines/html/crim/crim12.htm

⁹ Pozn. – v originálnom znení – justifiable.

¹⁰ http://law.fordham.edu/assets/Faculty/model_penal_code_selected_sections%281%29.pdf

Supreme court sa však drží v tomto prípade najmä common law.

Laura Schulkind uvádza– 1) konajúci konal tak, aby sa vyhol významnej škode,

2) nie sú žiadne alternatívy v súlade so zákonom,

3) konanie, ktorým chce odvrátiť hroziacu škodu nie je neprimerané hrozacej škode.

SCHULKIND, L. *Applying the Necessity Defense to Civil Disobedience Cases*. In New York University Law Review 64 (1989): 79–112.

¹¹ CAVALLARO, JAMES L., JR. *The Demise of the Political Necessity Defense: Indirect Civil Disobedience and United States v. Schoon*. In California Law Review 81 (1993) s. 356.

¹² Úspech pred nižšími súdmi v prípade argumentovania pomocou necessity pri nepriamej neposlušnosti vidíme v rozhodnutiach Chicago v. Mayer, v ktorom študent medicíny zaútočil na policajta, ktorému chcel zabrániť v prenesení zraneného, pretože mu tým mohol vzhľadom na pravdepodobné vnútorné zranenia poškodiť, rozhodnutie State v. Mouer – v ktorom boli protestujúci proti jadrovej elektrárni v Oregone, ktorí boli obvinení z trespassingu, porotou oslobodení.

¹³ Odvolací súd pre sudy 1.stupňa - District of Alaska, District of Arizona, Central District of California, Eastern District of California, Northern District of California, Southern District of

že nachádzanie faktov je zvyčajne úlohou poroty – matter of fact, kým súd rozhoduje o tom, či sa „necessity“ stane vecou práva – matter of law.¹⁴

Pre posúdenie, či šlo o „krajnú núdzu“ alebo nie použije súd tzv. štvorprvkový test – tzv. „Necessity test“, ktorý spočíva v nasledujúcich krokoch:

- 1) obžalovaný čelil voľbe a vybral si menšie zlo,
- 2) konal, aby sa vyhol hroziacej škode,
- 3) mohol rozumne predpokladať kauzálny vzťah medzi jeho konaním a odvrátením hroziacej škody,
- 4) neexistovali iné alternatívy, pomocou ktorých by sa vyhol porušeniu práva.

Pri občianskej neposlušnosti môžeme rozdeliť jej priebeh do niekoľkých štádií, zjednodušene - na samotné konanie v rozpore so zákonom a na rozhodovanie o treste. V spomínanej druhej fáze sa podľa teoretikov predpokladá akceptácia trestu. V súlade s Habermasovou teóriou, v ktorej je miestom vhodným pre uplatnenie neposlušnosti „dospelá ústavná demokracia“, občianska neposlušnosť by nemala byť trestaná ako bežné porušenie litery zákona. Napriek teóriám o tomto inštitúte, z ktorých vyplýva, že neposlušný má akceptovať trest¹⁵, pred súdom sa mnohí neposlušníci dovoľávajú upustenia od potrestania z dôvodu „krajnej núdze“. Teórie občianskej neposlušnosti sa líšia naprieč spektrom filozofov, ktorí o nej pojednávajú, ale vo všeobecnosti pôjde o účelové porušenie práva, politicky motivované a zvyčajne sprevádzané predstaviteľovým rozhorčením a morálnou povinnosťou¹⁶ a neposlušný musí akceptovať trest¹⁷, tým, kto môže ovplyvniť trest za nelegálne konanie je sudca, v zmysle slov Gándhího: „jediným vodidlom pre Vás je buď resignovať a odlíšiť sa od zla, ak pociťujete, že právo, ktoré platí, je zlo a v skutočnosti som nevinný alebo uvaliť mi najkrutejší trest ak veríš, že systém a právo, ktorému slúžiš sú dobré pre ľudí a krajinu a moje konanie je nebezpečné pre verejný poriadok.“ K použitiu zníženia výšky trestu, resp. oslobodenia sa prikláňajú aj právni komentátori, ktorí tvrdia, že predstaviteľ neposlušnosti musí podstúpiť konanie s očakávaním sankcií, ktoré hrozia, čo však neznamená, že by mu mala byť odoprená obrana v podobe ústavného argumentu, uváženia sudcu, poroty alebo politické oslobodenie spod obvinenia.¹⁸

Aplikácia „necessity testu“ v prípade Schoon

Už pred prípadom United States v. Schoon panovala nevôľa federálnych súdov povoliť argument „necessity defense“ pred porotou, najmä pri rozšírených

California, District of Hawaii, District of Idaho, District of Montana, District of Nevada, District of Oregon, Eastern District of Washington, Western District of Washington

¹⁴ United States v. Contento-Pachon, 723 F.2d 691 (9th Cir. 1984).

¹⁵ RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria publishing,a.s. 1995, s. 217.

¹⁶ ROSEN, S. J. *Civil Disobedience and Other Such Techniques, Law Making Through Breaking*. George Washington Law Review, vol. 37(1969), s. 442.

¹⁷ BAUER, S. M., ECKERSTROM, P.J. *The State Made Me Do It: The Applicability of the Necessity Defense to Civil Disobedience*, Stanford Law Review, 39 (1987). s. 1185.

¹⁸ SCHULKIND, L. s. 100.

protestoch proti jadrovej politike, zbrojeniu, apartheidu alebo činnosti CIA¹⁹. V prípade Schoon sa však postoj odvolacieho súdu zmenil. Kým v minulosti bolo minimálne teoreticky možné argumentovať „necessity“ pri občianskej neposlušnosti, v tomto prípade odvolací súd rozhodol, že pri uplatnení nepriamej občianskej neposlušnosti sa namiesto vyžadovania prísnych podmienok pre uznanie neposlušnosti ako nutnosti, často kritizovanou „nesprávnou“ aplikáciou štvorprvkového testu otočil k nemožnosti uplatnenia tohto inštitútu podobnému krajnej núdzi pri nepriamej občianskej neposlušnosti.

V prípade U.S. v. Schoon, súd prvého stupňa konštatoval, že odporcovia síce boli úprimní vo svojej viere a motivovaní humanitárnymi úmyslami, avšak „necessity“ musela byť vylúčená, pretože ich protest nespĺňal podmienky Testu, a to konkrétne tieto podmienky:

- 1) chýbala bezprostredná hrozba, ktorú bolo nutné odvrátiť.
- 2) konanie, ktoré podnikli neznižilo hrozbu, proti ktorej vystúpili,
- 3) existovali alternatívy, ktoré neboli v rozpore s právom.

Prvostupňový súd uznal obžalovaných vinných z marenia činnosti a nesplnenia rozkazu federálneho dôstojníka. Vodcovia protestu sa voči rozhodnutiu odvolali a ich snahou bolo presvedčiť odvolací súd o nutnosti použiť „necessity“ ako „matter of law“. Na súde ponúkli výpoveď o podmienkach v Salvadore, chceli podporiť svoje konanie v „necessity defense“, pretože ich protest bol dôležitý v tom, aby sa zabránilo ďalšiemu krviprelievaniu.²⁰ Dôvodom odvolania bola nespokojnosť protestujúcich s vylúčením „necessity defense“ súdom 1. stupňa ako „matter of law“.

Odvolací súd – 9.Circuit zhrnul, že „necessity“ by mala byť odmietnutá²¹, ak ponuka dôkazov je nedostatočná ako „matter of law“, aby podporila dokazovanú „necessity defense“ a že súd prvého stupňa rozhodol o tom správne, že tri zo štyroch krokov testu ich konanie nenaplnilo. Odvolací súd okrem toho, že potvrdil rozhodnutie nižšieho súdu, rozhodol sa navyše vyplniť medzeru v case law ohľadom rozlišovania „necessity defense“, a to rozdelením na priamu a nepriamu občiansku neposlušnosť. Rozdiel medzi nimi tkvie v skutočnosti, že kým pri priamej občianskej neposlušnosti smeruje protest priamo proti predpisu, rozhodnutiu alebo politike, ktorého nelegitimitu protestujúci namietajú, pri jej nepriamej forme si neposlušný vyberá iný predpis, rozhodnutie alebo politiku, ktoré poruší, aby tým upozornil na akútnosť problému, ktorý hrozí na základe inej skutočnosti. Väčšinou si túto formu predstavitelia vyberajú najmä kvôli nemožnosti protestovať priamo, či už pre všeobecnosť cieľa alebo nevhodnosť použitých prostriedkov.

Odvolací súd potvrdil rozhodnutie prvostupňového súdu, napriek tomu sa nevyhol kritike právnickej obce, ktorá namietala nesprávne uplatnenie štvorstupňového testu na novú kategóriu nepriamej občianskej neposlušnosti, keď

¹⁹ CAVALLARO, JAMES L., JR. *The Demise of the Political Necessity Defense: Indirect Civil Disobedience and United States v. Schoon*, California Law Review, 81 (1993), s. 361-363.

²⁰ United States v. Schoon 971 F.2d 193 (1992).

²¹ U.S. v. Schoon.

zle posúdil hrozbu odvrátenú konaním a tým vytvoril nové pravidlo - tzv. „per se rule“, ktoré vylučovalo použitie „necessity“ pri nepriamej občianskej neposlušnosti. Súd podľa kritikov zlyhal pri vážení ústavných argumentov, na základe ktorých mal využiť možnosť obhájiť pred porotou konanie žalovaných ako „necessity“.²² Súd v tomto prípade vytvoril nové vlastné pravidlo vylúčenia takéhoto postupu - „Necessity nie je obrana vyplývajúca z obyčajného protestu, je teda neaplikovateľná pre nepriamu občiansku neposlušnosť.“²³ Navyše, odôvodnenie odvolacieho súdu zaostáva aj v definícii odlišenia priamej a nepriamej formy civilnej neposlušnosti. Pred prípadom Schoon sa v rozhodovacej činnosti²⁴ amerických súdov neobjavuje odlišné hľadisko pri prerokúvaní týchto dvoch foriem nesúhlasu. Kritici rozhodnutia mu vyčítali najmä:

1) Nesprávne uplatnenie štvorprvkového „necessity-testu“, keď zle uvážil hrozbu škody, ktorá hrozila – tzv. „balance of harms test“. Podľa uváženia súdu nemôžu účastníci odvrátiť hrozbu škody priamo, a teda škoda z ich konania bude vyššia a nebude môcť byť porovnateľná s tou, proti ktorej konajú. Súd totiž považoval za hroziacu škodu – vládnu politiku v El Salvadore, kým skutočnou hrozbou, voči ktorej účastníci protestu vystupovali, bola strata na životoch a mučenie civilistov odhadované na desiatky tisícov životov.

2) Posúdenie nepriamej občianskej neposlušnosti dospelo k záveru súdu, že žalovaní nemohli odvrátiť rozpoznateľnú škodu, preto konaním spôsobili škodu, ktorá bola vyššia ako tá, ktorú chceli odvrátiť.

Kritika súdneho rozhodnutia spočívala v tvrdení, že pri priamej forme neposlušnosti súd akceptuje argument „krajnej núdze“, kým pri nepriamej nie, pričom zabúda na fakt, že pri „necessity“ subjekt nemusí čeliť osobnej škode, teda, že ak pri priamej forme osoba čelí hrozbe priamo, neznamená to, že pri nepriamej žiadna škoda nehrozí. Súd ďalej argumentoval nemožnosťou vzniesť nárok v mene tretej osoby: „účastník konania vo všeobecnosti musí zastávať svoje vlastné záujmy a jeho tvrdenie sa nemôže opierať o podporu práv a záujmov tretích osôb.“²⁵ Avšak môžu konať na základe ochrany práv a záujmov druhých v prípadoch necessity: „Pri argumentovaní pomocou necessity, škoda, ktorej chcel žalovaný predísť, môže byť škodou hroziacou žalovanému samotnému alebo škodou hroziacej inému.“²⁶

Ďalším dielom kritiky komentátorov bolo nesprávne identifikovanie škody, ktorú chceli žalovaní odvrátiť. USA podporovali Salvador oficiálne za účelom

²² Predtým rozhodoval 9th Circuit o nepriamej občianskej neposlušnosti mnohokrát, zakaždým však v spomínanom teste chýbal niektorý z prvkov, ktorý vylučoval uplatnenie „necessity“ – U.S. v. Dorrell, U.S. v. May, U.S. v. Lowe.

²³ U.S. v. Schoon.

²⁴ Prípady U.S. v. Dorrell : Ako Thoreau odmietol platiť daň pre verejné blaho, aby zabránil pokračovaniu vládnej politiky vo vojne v Mexiku. Ako Martin Luther King si vybral boj proti nespravodlivému prvú nenásilnými priestupkami. Bez ohľadu na prostriedky, tí ktorí uplatňujú občiansku neposlušnosť, neskúšajú platnosť Rule of Law alebo usporiadanie spoločnosti. Uznávajú platnosť práva, ale považujú za nemožné ho dodržať pre ich morálny úsudok. – vyjadrenie sudcu Fergussona.

²⁵ Supreme Court v rozhodnutí Warth v. Seldin.

²⁶ LAFAVE W., SCOTT A. *Criminal Law*, s. 446, www.googlebooks.com.

procesu zlepšenia dodržiavania ľudských práv v krajine vo výške 3,5 miliardy dolárov v období rokov 1980- 1989²⁷; protestujúci však poukazovali na zneužívanie finančnej pomoci na vojenské účely. Kým súd pod hrozbou rozumel vládnu politiku USA vo vzťahu k El Salvadoru, protestujúci chceli poukázať na teror voči civilnému obyvateľstvu.²⁸

Ako prvostupňový, tak aj odvolací súd posudzovali „necessity defense“ ako utilitaristickú obranu – cieľom je maximalizácia dohier, a teda odvrátenie väčšej škody za cenu škody menšej. Táto okolnosť, vylučujúca protiprávnosť, umožňuje subjektom práva vystupovať ako náhradný zákonodarca v konkrétnom prípade, môže tvoriť výnimku z protiprávneho konania, pretože sa predpokladá, že skutočný zákonodarca by za takýchto okolností takúto výnimku ustanovil.²⁹

Argumenty súdu

Porovnávanie škôd

Odvolací súd sa vyjadril, že nie je možné dokázať „necessity“ v prípadoch nepriamej neposlušnosti, pretože tri zo štyroch krokov nemôžu byť splnené. Rozhodol, že nepriama forma takého prejavu nesúhlasu predstavuje protest voči existencii pravidla alebo politiky, protest je však do tej miery všeobecný, a teda aj škoda, ktorú plánujú je do tej miery všeobecná a navyše nie je bezprostredne hroziacou škodou, že sa nedá rozpoznať kauzálny vzťah medzi konaním a odvrátením škody. Navyše, týmto konaním sa nezníži riziko škody, keďže protest nesmeruje priamo voči hrozbe. Súd ďalej konštatoval, že verejná politika nemôže zakladať škodu, ak bol vyjadrený všeobecný súhlas s takým systémom – ak je legitímna, „právo by nemalo ospravedlňovať protiprávne konanie založené na úmysle vyjadriť nesúhlas so stavom dosiahnutým vládnu politikou.“³⁰ A právo by nemohlo fungovať, ak by ktokoľvek bol oprávnený spoľahnúť sa na svoj osobný úsudok pri určovaní, čo je dostatočnou hrozbou na spáchanie protiprávneho konania.³¹

Kauzálny vzťah

Prívrženci protestujúcich kritizovali aj zle posúdenie kauzálneho vzťahu a to tak, že konanie nie je nasmerované k odvráteniu škody, o ktorej sa účastníci domnievajú, že hrozí. Podľa súdu musia účastníci rozumne predpokladať kauzalitu medzi ich protestom a odvrátením hroziacej škody: súd tvrdil, že v prípade nepriamej občianskej neposlušnosti sa tento prvok preukázať nedá. Kritici rozhodnutia a obhajcovia nepriameho protestu argumentovali tým, že rozhodnutie v tomto prípade nemá byť založené na tom, či konanie prinesie výsledok, ale či ho

²⁷ CAVALLARO, J.L.JR., c.d. s.373.

²⁸ Súd mal škodu posúdiť ako v prípade U. S. v. Quilty, v ktorom zamietol možnosť uplatniť necessity pred porotou pri ich nezákonnom proteste proti jadrovej politike USA. Odvolací súd 7th Circuit posúdil ako hroziacu škodu hrozbu jadrového konfliktu, nie vládnu jadrovú politiku. (na rozdiel od prípadu U.S. v. Schoon).

²⁹ U. S. v. Schoon.

³⁰ U. S. v. Dorrell, tento prípad poslúžil ako vzor rozhodnutia pre prípad U. S. v. Schoon.

³¹ SCHULKIND, L. c.d.s. 85.

možno predvídať. Žalovaní sa bránili tým, že ich akcia mala smerovať k rozprúdeniu debaty v rámci verejnosti a v Kongrese a vyústiť do zmeny zahraničnej politiky USA voči Salvadoru. Sčasti sa im to podarilo, keď v októbri 1990 Kongres pozastavil vojenskú pomoc pre Salvador a urobil ju závislou od výsledku vyšetrovania vražd jezuitských kňazov.³² Napriek faktu, že sa protestujúcim splnilo prianie ohľadom zmeny vládnej politiky USA, ani súd prvého stupňa a ani odvolací súd neakceptovali predvídateľnosť takejto reťaze udalostí a naďalej vyžadovali priamy kauzálny nexus.

Alternatívne zákonné prostriedky

Ďalším prvkom testu ktorý nebol podľa súdu splnený bola nemožnosť využitia zákonných prostriedkov. V tomto bode odvolací súd potvrdil rozhodnutie súdu prvého stupňa, že zákonné prostriedky pri politickom proteste nebude možné vyčerpať, pretože nespokojným ostáva vždy možnosť petičného práva voči Kongresu, ktorý na základe toho môže zmeniť svoju politiku.³³ Aplikácia 4 bodového testu mala teda za následok odmietnutie nepriamej formy občianskej neposlušnosti ako „necessity“. Odvolací súd vytvoril pravidlo, tzv. Black letter rule of exclusion³⁴ na základe ktorého súdy ušetria náklady na spor, pôsobí ako odstrašujúci príklad pre ďalších odvážlivcov pri uplatňovaní práva na nesúhlas, ušetrí súdy od vyjadrovania sa veciam patriacim iným súdom a eliminuje pokúšenie sudcov predstaviť možnosť rozhodovania o „necessity“ pred porotou.³⁵

Úplné vylúčenie nepriamej občianskej neposlušnosti spod krajnej núdze by bolo podľa amerických súdov spravodlivejšie z hľadiska formálnej spravodlivosti a to v tom význame, že by nebola dovolená žiadnemu z protestujúcich, čím by sa predišlo nerovnakému uplatňovaniu „necessity“ vo vzťahu k prípadom civilnej neposlušnosti. Týmto smerom sa vyvíja judikatúra vyšších súdov USA. Tento pohľad uľahčuje činnosť súdov a znižuje ich zodpovednosť za odlišné rozhodnutia v rovnakých prípadoch.

Protiargumentom je to, že ak by sa miernejšie posudzovanie, resp. necessity ako okolnosť vylučujúca protiprávnosť, vylúčila ako možnosť žalovaného obhájiť svoj prejav nesúhlasu z morálneho hľadiska, vyvstáva otázka, ktorý slušný občan by konal voči zjavnej nespravodlivosti? Nestratila by sama občianska neposlušnosť svoj zmysel? Podstúpil by niekto sebaobetovanie, pričom jeho trest by nebol znížený ani odpustený, a to bez možnosti zmeny, a to z dôvodu, že nijako neporušuje hodnoty demokracie a liberalizmu?

Argumentom stúpencom nepriameho protestu je právo na súdny proces s porotou³⁶ podopretý Šiestym dodatkom Ústavy USA³⁷. Kvôli rozhodnutiu

³² CAVALLARO, J.L.JR. s. 381.

³³ Rozhodnutie Supreme Court – „Ak existovala zákonná alternatíva porušenia práva, a možnosť vyhnúť sa škode aj porušeniu práva, obrana bude zamietnutá – U.S. v. Bailey.

³⁴ U.S. v. Schoon.

³⁵ U.S. v. Schoon.

³⁶ „je základným právom žalovaného vysvetliť svoje konanie pred porotou“ State v. Brenchon, Minnesota Supreme Court.

odvolacieho súdu v prípade Schoon už nemôže dať obžalovaný žiaden dôkaz pred porotu, ktorým by sa odvolával na necessity, ak už súd raz možnosť obhajoby cez necessity zamietol. Kritici to považujú za obmedzenie obžalovaného, ktoré vylučuje demokratický charakter a morálny prvok poroty³⁸. Argumenty podporujúce povolenie možnosti uplatniť obhajobu „necessity defense“ pred porotou sú najmä – spoločenská hodnota poroty, jej morálny úsudok, pretože „pri nespravodlivom zákone bude rozhodnutie poroty, ktoré nebude v súlade s týmto nespravodlivým zákonom nápravou a výkonom spravodlivosti.“³⁹ Navyše bude viesť k rozprúdeniu kvalitného verejného diskurzu a zvyšovaniu právneho vedomia v spoločnosti. Pri povolení argumentácie prostredníctvom „necessity defense“ súd ukáže, že spoločnosť uznáva hodnoty materiálneho právneho štátu.

Prívrženci nepriamej občianskej neposlušnosti napadli odôvodnenie súdu a to tak, že súd nedostatočne odôvodnil, z akého dôvodu pre priamu neposlušnosť bude možné uplatniť „necessity“ a pre nepriamu nie. Pred odvolacím súdom – 9th Circuit sa však nepresadila ani priama občianska neposlušnosť, a preto je zjavné, že súd pohľadá uplatnením „necessity defense“ pre občiansku neposlušnosť všeobecne; prakticky nepôjde o rozdelenie na priamu a nepriamu, pretože 9th Circuit vylučuje „necessity defense“ pre akúkoľvek formu neposlušnosti.⁴⁰

Z ekonomického hľadiska súdu je nové pravidlo vytvorené 9th Circuit výhodnejšie, nezaťažuje natoľko súdy, vylučuje možnosť zneužitia „necessity“ pred tým, aby pred porotu šiel každý prejav nesúhlasu, bez ohľadu na to, či si ho dokáže obžalovaný obhájiť. Odvolací súd 9th Circuit a Supreme Court vyčítali v minulosti nižším súdom, že prah pre poskytnutie necessity defense je príliš nízky. Vyjadrenie súdu znelo: „Problém je, že strana sa snaží deformovať účel doktríny, ktorá bola sformulovaná pre iné okolnosti. Tieto prípady sú o vyvolávaní pozornosti. Taká obrana dovoľuje protestujúcim dostať politické sťažnosti do súdnej siene.“⁴¹

Rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 193/03

Iný prístup k prejavu nepriamej občianskej neposlušnosti možno sledovať v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky, konkrétne v rozhodnutí sp. zn. I. ÚS 193/03,⁴² ktorého predmetom bolo právo na pokojné

³⁷ V každom trestnom procese má obžalovaný právo na rýchle a verejné prejednanie pred nestrannou porotou štátu a obvodu, na ktorých území mal byť trestný čin spáchaný a ktoré sú podľa zákona príslušné. Obžalovaný má právo byť informovaný o príčine a povahe obžaloby a konfrontovaný so svedkami obžaloby. Má tiež právo byť dať predvolať prostredníctvom štátnych orgánov svedkov vo svoj prospech a mať na svoju obranu obhajcu.

³⁸ COLBERT, D. *The Motion in limine in Politically Sensitive Cases: Silencing Defendant at the Trial*. Stanford Law Review, (1987). 1271.1316-26.

³⁹ POUND, R.: *Law in Books and Law in Action*, In Cavallaro. J.R.Jr.c.d. s. 384.

⁴⁰ CAVALLARO.J. L.JR., c.d. s. 379.

⁴¹ U.S. v. Schoon.

⁴² Ústavný súd posudzoval sťažnosť vo veci porušenia základného práva na pokojné zhromažďovanie podľa čl. 28 ods. 1 a 2 Ústavy Slovenskej republiky, ktorú podalo občianske združenie Ži a nechaj žiť proti rozsudku Krajského súdu v Bratislave č. k. 24 S 297/ 01-21 z 27. júna 2002.

zhromažďovanie.⁴³ Aj v tomto prípade, rovnako ako aj v predchádzajúcom prípade Schoon, išlo o nepriamu formu občianskej neposlušnosti – vo forme sit - in, s podobným priebehom: výkon práva na pokojné zhromažďovanie, neuposlušnutie príkazu príslušníka Policajného zboru a následný postih, s tým rozdielom, že na rozdiel od prvého prípadu, kde išlo o trestnoprávnu sankciu, v tomto prípade ide o administratívnu sankciu. Vzhľadom na podobnú povahu protestu by sa dal očakávať podobný prístup súdov, ten je však úplne odlišný.

21. júna 2001 sa medzi pol piatou a šiestou hodinou poobede uskutočnilo v Bratislave ohlásené zhromaždenie – pouličný sprievod, ktorého cieľom bolo formou hromadného prejazdu cyklistov po vybraných komunikáciách poukázať na potrebu komplexného podporovania verejnej dopravy a systematického riešenia dopravy v meste. Súčasťou toho bola aj neplánovaná 5 minútová blokáda križovatky na Šafárikovom námestí, v rámci ktorej si účastníci minútou ticha pripomenuli všetky obete automobilizmu na Slovensku. Sťažovateľ oznámil zhromaždenie v stanovenom termíne ako osvetovú akciu na podporu verejnej dopravy, miestom konania malo byť Hodžovo námestie, pričom sa presun v oznámení nespomínal. Na Šafárikovom námestí si však účastníci sadli na vozovku a podľa slov príslušníkov Policajného zboru, nerešpektovali ich príkazy.

Na základe podnetu Okresného riaditeľstva Policajného zboru Bratislava I bolo sťažovateľovi doručené oznámenie primátora hlavného mesta o začatí správneho konania vo veci uloženia pokuty 30 000 korún podľa zákona 135/1961 Zb. o pozemných komunikáciách.⁴⁴ Sťažovateľ vtedy bez povolenia príslušného cestného správneho orgánu užíval iným než zvyčajným spôsobom viaceré komunikácie, čím malo dôjsť k znemožneniu cestnej premávky a k ohrozeniu jej bezpečnosti a plynulosti. Proti rozhodnutiu primátora sa sťažovateľ odvolal a Okresný úrad Bratislava I rozhodnutie potvrdil. Nato podal na Krajský súd v Bratislave žalobu o preskúmanie zákonnosti predmetného rozhodnutia, pričom namietal jeho nezákonnosť a protiústavnosť. Aj krajský súd zotrval pri pôvodnom rozhodnutí a zamietol žalobu. Sťažovateľ vo svojej sťažnosti argumentoval hierarchickým usporiadaním ústavnosti a zákonnosti a nemožnosťou

⁴³ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., čl. 28.

1) Právo pokojne sa zhromažďovať sa zaručuje.

2) Podmienky výkonu práv ustanoví zákon v prípadoch zhromažďovania na verejných miestach, ak ide o opatrenia v demokratickej spoločnosti nevyhnutne na ochranu práv a slobôd iných, ochranu verejného poriadku, zdravia mravnosti, majetku alebo pre bezpečnosť štátu. Zhromaždenie sa nesmie podmieňovať povolením orgánu verejnej správy.

⁴⁴ zákon č. 135/1961 Zb. o pozemných komunikáciách (cestný zákon), § 22a) Cestný správny orgán a obec v rozsahu svojej pôsobnosti uložia pokutu do 33 190 eur právnickej osobe alebo fyzickej osobe oprávnenej na podnikanie podľa osobitných predpisov,⁹⁾ ak a) bez povolenia cestného správneho orgánu alebo v rozpore s vydaným povolením 1. užíva diaľnicu, cestu alebo miestnu komunikáciu iným spôsobom než zvyčajným alebo na iné účely, než na ktoré sú určené, s výnimkou nadmerných a nadrozmerých preprav (zvláštne užívanie).

podmieňovať právo na pokojné zhromažďovanie povolením orgánu verejnej správy⁴⁵.

Senát Ústavného súdu v zložení Šváby, Mészáros, Ogurčák zhrnul:

- 1) Čl. 28 Ústavy SR č. 460/1992 Zb., čl. 11 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, nie je pravom absolútnym, môže byť ústavne konformným spôsobom obmedzené.
- 2) ospravedlniť obmedzenie základného práva pokojne sa zhromažďovať možno len vtedy, ak obmedzenie bolo ustanovené zákonom, zodpovedá niektorému ustanovenému legitímnemu cieľu a je nevyhnutné v demokratickej spoločnosti na dosiahnutie sledovaného cieľa, t.j. ospravedlňuje ho existencia naliehavej spoločenskej potreby a primerane(spravodlivo) vyvážený vzťah medzi použitými prostriedkami a sledovaným cieľom(t.j. obmedzenie je v súlade so zásadou proporcionality.)
- 3) Sloboda zhromažďovania a právo prostredníctvom nej vyjadriť názory patrí k prvoradým hodnotám demokratickej spoločnosti.
- 4) Z Ústavy SR explicitne vyplýva (ako ďalší definičný znak tohto základného práva) zákaz podmieňovať zhromaždenie „ povolením“ orgánu verejnej správy.⁴⁶

Senát rozhodol nasledovne:

- 1) Krajský súd porušil základné právo OZ Ži a nechaj žiť na pokojné zhromažďovanie.⁴⁷
- 2) Rozsudok krajského súdu sa zrušuje a vracia tomuto súdu na ďalšie konanie.
- 3) Občianskemu združeniu Ži a nechaj žiť nepriznáva primerané finančné zadost'učinenie
- 4) Občianskemu združeniu Ži a nechaj žiť priznáva náhradu trov právneho zastúpenia.⁴⁸

Sťažovateľ oznámil zhromaždenie ako „osvetovú akciu na podporu verejnej dopravy“. Protest smeroval voči nedostatočne fungujúcemu a obmedzujúcemu dopravnému systému na cestách hlavného mesta. Aj keď nejde o konanie nepriamej občianskej neposlušnosti vystihujúce všetky jeho znaky, jeho hlavné črty vystihuje.⁴⁹

Aj v tomto prípade je možné nájsť priestor na aplikáciu trojstupňového testu proporcionality, ktorý Ústavný súd využíva vo svojom rozhodovaní, a ktorý prevzal od Ústavného súdu Spolkovej republiky Nemecko, a ktorý sa uplatňuje

⁴⁵ Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb., čl. 28 ods. 2.

⁴⁶ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 193/03 z 30. marca 2004.

⁴⁷ čl.1. ods. 2 zákona 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve: Výkon tohto práva slúži občanom na využívanie slobody prejavu a ďalších ústavných práv a slobôd, na výmenu informácií a názorov a na účasť na riešení verejných a iných spoločných záležitostí vyjadrením postojov a stanovísk.
čl.1. ods. 3 zákona 84/1990 Zb. o zhromažďovacom práve: Za zhromaždenie sa podľa tohto zákona považujú aj pouličné sprievody a manifestácie.

⁴⁸ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 193/03 z 30. marca 2004.

⁴⁹ Pozri pozn. č. 2.

v prípade kolidujúcich práv. Podľa mňa v tomto prípade môžeme pomocou testu vyvažovať povinnosť zdržať sa protiprávneho konania, a teda tejto povinnosti zodpovedajúce právo občanov na právnu istotu a právo na pokojné zhromažďovanie a slobodu prejavu.⁵⁰

Krajský súd skutočne uplatnil pokutu podľa cestného zákona a v súlade s ním, avšak v tejto situácii nemal uplatniť ustanovenia cestného zákona, ale ustanovenia zákona o zhromažďovaní práve, ten treba považovať za *lex specialis* k cestnému zákonu.

Napriek tomu, že bol porušený zákon – cestný zákon, Ústavný súd sa riadil princípom rešpektovania základných ľudských práv. Prednosť z hľadiska hierarchie bude mať právo na pokojné zhromaždenie, obe úpravy sú síce zákonom, aj zákon o zhromažďovaní práve aj cestný zákon, napriek tomu ústava zakotvuje zhromažďovacie právo, ktoré ako súčasť základných ľudských práv – je princípom právneho štátu. Navzdory tomu, že sa toto rozhodnutie môže zdať iba ako napravenie zlého právneho posúdenia Krajským súdom, je v ňom viditeľné aj uplatnenie princípu ochrany základných práv.

Záver

Kým nižšie súdy v USA sú viac naklonené vyhovieť obžalovaným a poskytnú možnosť posudzovať „necessity ako matter of law“ pred porotou, tie vyššie – federálne súdy považujú protesty nepriamej občianskej neposlušnosti za zneužívanie doktríny „necessity“. Naopak, v našich podmienkach, možno vidieť menšiu ústretovosť nižších a odvolacích súdov posudzovať vzťah zákonnosti a ústavnosti a aplikáciu ústavných princípov, a na druhej strane zasa ochotu aplikovať zmienené princípy zo strany Ústavného súdu.

Diametrálne odlišné spôsoby argumentácie podobnej formy protestu, ako aj rôzny výsledok, ku ktorému súdy dospeli dokazujú, že nazeranie na občiansku neposlušnosť sa v jednotlivých právnych kultúrach veľmi líši. Na jednej strane, rozpracovaná problematika protizákonného, no predsa legitímneho protestu v Spojených štátoch, kde je vďaka vysokému právnemu vedomiu v spoločnosti právo na nesúhlas aj patrične využívané, dokonca v tej miere, že napriek tomu, že si súdy uvedomujú podstatu protestu, o ktorom rozhodujú, nemôžu dovoliť jeho široké uplatňovanie zo strany občanov, pretože by to mohlo výrazne podkopať a narušiť verejný poriadok. Na druhej strane, v rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky, ako aj v odôvodneniach, ktoré sťažovateľ uviedol, nenájdeme konkrétne pomenovanie protestu ako občianska neposlušnosť. Nemyslím si, že by to bolo spôsobené nevedomosťou strán o existencii občianskej

⁵⁰ Trojstupňový test spočíva v nasledujúcich krokoch: 1) test dôležitého cieľa (test of legitimate aim/effect), teda test vhodnosti, test racionálnej väzby medzi zásahom a cieľom; 2) test nevyhnutnosti – potrebnosti zásahu, (test of necessity), či by nebolo možné použiť šetrnejší zásah; 3) test proporcionality užšom slova zmysle – praktickú konkordanciu (súladosť) test zachovania maxima z oboch základných práv, a jednak tzv. Alexyho vážiacu formulu – vážiaci vzorec – z rozhodnutia Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. II. 152/08.

neposlušnosti, naopak, myslím si, že ide o doposiaľ zriedka využívanú formu nesúhlasu, na ktorej použitie subjekty práva nemajú dostatočnú skúsenosť a záruku istoty, že sa s ňou zo strany súdov nebude zaobchádzať ako s bežným protiprávnym konaním bez morálneho základu; na strane súdov ide o nemožnosť oprieť sa o súdnu prax, ktorá by doterajšie prejavy opodstatnenej neposlušnosti tolerovala. Z rozhodnutia Ústavného súdu vyplýva spravodlivé riešenie, uplatnenie ústavných princípov, najmä základného práva na pokojné zhromaždenie, má význam z hľadiska výsledku, argumentáciu opodstatneným a svedomím motivovaným protestom ako formy uplatnenia občianskej neposlušnosti takisto považujem za schodnú cestu odôvodnenia Ústavným súdom aj do budúcnosti.

Mgr. Peter Čuroš
interný doktorand
Právnická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika Košice

Použitá literatúra

1. BARŠA, P. *Občanská neposlušnost v současné politické teorii*. In FIALA, P. 1998. Politický extremismus a radikalismus v České republice. Brno : Masarykova univerzita, 1998. 303 s. ISBN 80-2101-798-8.
2. RAWLS, J. *Teorie spravedlnosti*. Praha : VICTORIA PUBLISHING, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
3. BAUER, S. M., ECKERSTROM, P.J. *The State Made Me Do It: The Applicability of the Necessity Defense to Civil Disobedience*, Stanford Law Review, 39 (1987). s. 1173-1200.
4. CAVALLARO, J. L., JR. *The Demise of the Political Necessity Defense: Indirect Civil Disobedience and United States v. Schoon*. In California Law Review 81 (1993) s. 351-385.
5. COLBERT, D. *The Motion in limine in Politically Sensitive Cases: Silencing Defendant at the Trial*. Stanford Law Review, (1987) 1271.1316-26.
6. FALCÓN Y TELLA, M. J. *Civil Disobedience and Test Cases*. In Ratio Juris. Vol. 17 No. 3, September 2004, s. 315-327.
7. ROSEN, S. J. *Civil Disobedience and Other Such Techniques, Law Making Through Breaking*. George Washington Law Review, vol. 37(1969), s. 442.
8. SCHULKIND, L. *Applying the Necessity Defense to Civil Disobedience Cases*. In New York University Law Review 64 (1989): 79–112.
9. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. I. ÚS 193/03 z 30. marca 2004.
10. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
11. zákon č. 135/1961 Zb. o pozemných komunikáciach (cestný zákon).
12. zákona 84/1990 Zb. o zhromažďovaní práve.
13. United States v. Contento-Pachon, 723. F.2d 691 (9th Cir. 1984).
14. United States v. Schoon 971 F.2d 193 (1992).
15. United States v. Dorrell, 758 F.2d 427, 431 (9th Cir.1985).

Právna istota a dynamika práva

Monika Smoleňová

Abstrakt

Platný právny predpis

Predložený príspevok analyzuje konštantnú rozhodovaciu činnosť Ústavného súdu Slovenskej republiky ohľadne rozhodovania o zrušených právnych predpisoch, jej prelomenie a vplyv následnej diskontinuity rozhodovacej činnosti ústavného súdu na právnu istotu subjektov práva.

Kľúčové slová

Konštantná judikatúra, prelomenie konštantnej judikatúry, platná právna norma, zrušenie právnej normy, zánik právnej normy.

Abstract

Valid legislation

The present contribution analyzes the constant decision-making activities of the Constitutional Court of the Slovak Republic regarding the decision about canceled legislation, the breaking the constant case law and the subsequent discontinuity impact decision-making activities of the Constitutional Court on the legal certainty of rights subjects.

Key words

Constant case law, breaking the constant case law, valid legal rule, abolition of legal rule, termination of legal rule.

1. Úvod

Základná požiadavka na stabilitu práva je v kontinentálnom právnom systéme odôvodňovaná právnou istotou subjektov práva. „Právnu istotu v zmysle jedného zo základných účelov v práve je potrebné chápať v zmysle stability práva, jeho stálosti, jeho trvania (inými slovami obmedzením spoločenskej entropie).”¹. Oproti stabilite práva stojí požiadavka, aby právo reagovalo na spoločenské zmeny, aby bolo dynamické. Podľa A. Gerlocha: „Napriek tomu, že právna úprava musí reagovať na spoločenský vývoj normotvorbou, stále sa natíska otázka, či je nová právna úprava skutočne objektívne nevyhnutná, či obstojí proti požiadavke na stabilitu práva, či vyváži nedostatky spojené s labilitou práva?”²

Právna istota ako jeden z princípov právneho štátu, je spojená s požiadavkami, aby právo bolo stabilné, jasné, zrozumiteľné, prehľadné, predvídateľné, jednoznačné a to ako pri tvorbe práva, tak aj pri jeho realizácii. Dôležitou podmienkou stability práva je jeho stabilná aplikácia, teda požiadavka, aby o rovnakých veciach bolo rozhodnuté rovnakým spôsobom. Predkladaný

¹ HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 142.

² GERLOCH, A.: *Teorie práva*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 263.

článok analyzuje judikatúru Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej aj Ústavného súdu SR, ústavného súdu) ohľadne napadnutých zrušených právnych predpisov.³

2. Konanie o súlade právnych predpisov – konštantná judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky

Konanie a rozhodovanie o súlade právnych predpisov je súčasťou ústavnej a zákonnej úpravy ústavného súdnictva Slovenskej republiky od jeho vzniku. Predmetné konanie upravené v čl. 125 Ústavy SR je kľúčovou, prioritnou právomocou Ústavného súdu SR a ako **abstraktná kontrola** ústavnosti vykazuje špecifické znaky.

Jednou z podmienok prijatia návrhu na ďalšie konanie podľa čl. 125 ústavy, ktorá platí taxatívne pre všetky subjekty oprávnené predložiť návrh na začatie konania, je platnosť a účinnosť preskúmaného právneho predpisu. Podľa § 41a ods. 4 zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov: **Ak preskúmané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu Ústavného súdu, konanie sa zastaví.**

Ústavný súd SR od svojho vzniku dôsledne uplatňoval svoj právny názor pri návrhoch o posúdenie súladu už **zrušeného** právneho predpisu (právneho predpisu, ktorý v čase podania návrhu už nebol platný a ani účinný). Takýto návrh ústavný súd už pri predbežnom prerokovaní zamietol alebo konanie zastavil. Aj v prípade, ak počas rozhodovania ústavného súdu preskúmané právne predpisy stratili platnosť pred vyhlásením nálezu ústavného súdu, konanie bolo ex lege zastavené. Z rozhodnutí Ústavného súdu SR vyplýva, že: „Predmetom konaní o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ústavy sa stali aj právne predpisy, ktoré v okamihu podania návrhu platné boli, ale svoju platnosť stratili počas samotného konania pred ústavným súdom. Judikatúra ústavného súdu jednoznačne potvrdzuje, že ústavný súd konanie o právnom predpise, ktorý stratil platnosť v priebehu konania na ústavnom súde, zastavoval s odvolaním sa na § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, v dôsledku straty platnosti preskúmaného právneho predpisu počas konania o ňom. Aj keby všeobecne záväzný právny predpis týkajúci sa veci bol v čase podania návrhu na ústavnom súde platný a účinný, ale v čase rozhodovania ústavného súdu stratil platnosť a účinnosť, ústavný súd musí konanie zastaviť, pretože zanikol predmet konania. **Aj napriek skutočnosti, že všeobecný súd je povinný v začatom konaní aplikovať všeobecne záväzný právny predpis týkajúci sa veci aj po zániku jeho platnosti** (napr. v dedičskom konaní právne redpisy účinné v čase smrti poručiteľa), ústavný súd nie je oprávnený preskúmať súlad neplatného všeobecne záväzného právneho predpisu s právnym predpisom

³ Príspevok predstavuje výstup z riešenia čiastkovej úlohy grantového projektu VEGA č. 1/0692/12 – Ústavné princípy a ich vplyv na tvorbu a realizáciu práva.

vyššej právnej sily.”⁴ Ústavný súd svoju rozhodovaciu činnosť odôvodňoval **zánikom** právneho predpisu, jeho ustanovenia: „V danom prípade nejde o vzťah práva navrhovateľa disponovať návrhom a povinnosti ústavného súdu chrániť ústavnosť v konaní o súlade právnych predpisov, ale o zánik ustanovenia právneho predpisu, ktorého súlad s ústavou mal ústavný súd skúmať.”⁵ Podľa J. Drgonca: „Táto právna úprava vytvára príležitosť, aby Národná rada SR alebo ktorýkoľvek iný orgán verejnej moci, ktorého všeobecne záväzný právny predpis sa stal predmetom konania o súlade právnych predpisov, kedykoľvek, aj „na poslednú chvíľu” zrušil všeobecne záväzný právny predpis.”⁶

Podmienka platnosti a účinnosti preskúmaného právneho predpisu (jeho časti), spôsobuje problémy hlavne pri interpretácii a následne pri aplikácii všeobecne záväzných právnych predpisov **všeobecnými súdmi**. Z citovaného uznesenia o zastavení konania PL. ÚS 18/02 je zrejmé, že aj ústavný súd si tento nedostatok pri svojej rozhodovacej činnosti uvedomoval. Prvé náznaky zmeny konštantnej judikatúry ústavného súdu pri rozhodovaní o súlade zrušených právnych predpisov, sú rozpoznateľné v dvoch odlišných stanoviskách sudcov ústavného súdu v uznesení Ústavného súdu SR o zamietnutí návrhu PL. ÚS 13/08 zo dňa 9. apríla 2008.

V prvom odlišnom stanovisku sudcovia ústavného súdu odôvodňujú potrebu rozhodovania ústavného súdu o už zrušenom zákone, pretrvávajúcou aplikovateľnosťou zrušeného zákona v konkrétnom prípade. Dôvodom aplikovateľnosti sú intertemporálne ustanovenia tohto alebo iného právneho predpisu.⁷

V druhom odlišnom stanovisku je zdôraznená povinnosť sudcu všeobecného súdu predložiť konkrétny prípad na posúdenie ústavnému súdu v prípade, ak všeobecný súd dospel k záveru, že právna norma na základe ktorej má rozhodnúť v konkrétnom prípade je neústavná: „Domnievam sa, že to bol práve všeobecný súd, ktorý si ctí ústavný súd ako typ orgánu špecializovaného a koncentrovaného ústavného súdnictva, keď pri riešení konkrétnej veci dospel k záveru, že ak majúca sa použiť právna norma pri rozhodnutí vo veci samej je v rozpore s ústavou, **musí** podľa čl. 144 ods. 2 ústavy predložiť vec ústavnému súdu na rozhodnutie o (ne)ústavnosti tejto právnej normy, čím začal konanie na ústavnom súde o **konkrétnej kontrole** zamietacej normy (nie abstraktnej, ako ju posúdila väčšina pléna ústavného súdu).⁸ Po rozhodnutí ústavného súdu bude musieť krajský súd

⁴ PL. ÚS 18/02. Uznesenie o zastavení konania z 13. mája 2004. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2004 – I. polrok, s. 436. Bližšie pozri aj uznesenia Ústavného súdu o zamietnutí návrhu, alebo zastavení konania: PL. ÚS 23/95, PL. ÚS 21/98, II. ÚS 63/98, II. ÚS 6/99, II. ÚS 1/01, PL. ÚS 16/2002, PL. ÚS 13/2008, PL. ÚS 23/2008, PL. ÚS 4/2009, PL. ÚS 20/09.

⁵ Bližšie pozri PL. ÚS 9/02. Uznesenie o zastavení konania z 13. mája 2004. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2003 – I. polrok, s. 1281 - 1283.

⁶ DRGONEC, J. *Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Šamorín: Heuréka, 2008, s. 121. ISBN 978-80-89122-48-6.

⁷ Odlišné stanovisko sudcu Ladislava Orosza a Lajosa Mészárosa - PL. ÚS 13/08 z 9. apríla 2008.

⁸ Pozri: OROSZ, L. - SVÁK, J. - BALOG, B. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 133.

prejudiciálne rozhodovať o otázke „(ne)platnosti či (ne)ústavnosti“ zákona, ktorý bude aplikovať na konkrétny prípad, čo je v rozpore s čl. 142 ods. 1 ústavy.”⁹

2. 1. Prelomenie konštantnej judikatúry

Za prelomenie pätnásť rokov akceptovanej konštantnej judikatúry ústavného súdu považujeme uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky PL. ÚS 1/2010-6 z 27. januára 2010 o prijatí návrhu na ďalšie konanie.¹⁰

Ústavný súd prijal návrh na ďalšie konanie, v ktorom mal rozhodnúť o dvoch ustanoveniach zákona o rodine, a to: o § 57 ods. 1 zákona č. 94/1963 Zb. - **už neplatného právneho predpisu** a o § 86 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. – platného právneho predpisu. V odôvodnení uznesenia o prijatí návrhu na ďalšie konanie uviedol ústavný súd **dôvody rozhodnutia zaoberať sa už derogovanou, ale stále aplikateľnou právnou normou.**

„Doterajšia judikatúra ústavného súdu v súvislosti so zistením, že v čase doručenia návrhu navrhovateľa ústavnému súdu už napadnutý právny predpis nebol súčasťou platného právneho poriadku, t. j. bol zrušený a stratil platnosť aj účinnosť, zdôrazňovala, že v konaní o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 os. 1 ústavy je v zásade ústavný súd oprávnený posudzovať len súlad platných právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení s právnymi predpismi vyššej právnej sily. Tento záver bol nepriamo odvodený zo znenia § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, podľa ktorého ak preskúmané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu ústavného súdu, konanie zastaví. Ústavný súd preto pri svojej doterajšej rozhodovacej činnosti v konaniach podľa § 130 ods. 1 písm. d) ústavy iniciovaných všeobecným súdom, v ktorých bol namietaný nesúlad neplatných právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení s právnymi predpismi vyššej právnej sily, postupoval tak, že ich svojím uznesením zastavil.”¹¹ **Väčšina pléna ústavného súdu považuje uvedenú doterajšiu judikatúru ústavného súdu za prekonanú a prikláňa sa v takýchto veciach k dôslednejšiemu uplatňovaniu zásady materiálnej ochrany ústavnosti z dôvodov, ktoré už v rámci judikatúry ústavného súdu boli uvedené predovšetkým v rámci odlišných stanovísk sudcov (napr. k veci sp. zn. PL. ÚS 13/08).**¹²

⁹ Odlišné stanovisko sudcu Milana Ľalíka - PL. ÚS 13/08 z 9. apríla 2008.

¹⁰ Ústavný súd Slovenskej republiky na neverejnom zasadnutí pléna 27. januára 2010 predbežne prerokoval návrh Krajského súdu v Bratislave na začatie konania podľa čl. 125 ods. 1 písm. a) Ústavy Slovenskej republiky a podľa § 18 ods. 1 písm. d) zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov **o súlade § 57 ods. 1 zákona č. 94/1963 Zb. o rodine v znení neskorších predpisov účinného do 31. marca 2005 a § 86 ods. 1 v spojení s § 96 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov účinného od 1. apríla 2005 s čl. 6 ods. 1 a čl. 8 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a rozhodol, že návrh prijíma na ďalšie konanie.**

¹¹ napr. PL. ÚS 16/02 z 20. mája 2002, PL. ÚS 13/08 z 9. apríla 2008, PL. ÚS 23/08 z 15. októbra 2008, PL. ÚS 4/09 z 25. februára 2009.

¹² PL. ÚS 1/2010-6. Uznesenie o prijatí zo dňa 27. 1. 2010.

Aj po prelomení konštantnej rozhodovacej činnosti ústavného súdu uznesením o prijatí návrhu na ďalšie konanie (PL. ÚS 1/2010-6 z 27. januára 2010), **je treba pripomenúť, že ústavný súd sa pri prvej možnej príležitosti** (od 27. januára 2010 sa ústavný súd až do 8. decembra 2010 so žiadnym analogickým prípadom nezaoberal) **vrátil k doterajšej konštantnej rozhodovacej praxi**, keď uznesením PL. ÚS 14/09 z dňa **8. decembra 2010** zastavil konanie o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 ústavy, odvolávajúc sa na svoju doterajšiu rozhodovaciu činnosť.¹³ Ústavný súd rozhodoval v pléne a šesť sudcov ústavného súdu nepodporilo toto rozhodnutie. Z odlišného názoru sudcov vyberáme: „Väčšina pléna ústavného súdu uvedeným uznesením v podstate odmietla rešpektovať svoje rozhodnutie č. PL. ÚS 1/2010-6 z 27. januára 2010, **ktorým prelomila** skoršiu konštantnú judikatúru ústavného súdu (napr. PL. ÚS 16/02, PL. ÚS 13/08, PL. ÚS 23/08, PL. ÚS 4/09), podľa ktorej „v konaní o súlade právnych predpisov podľa čl. 125 ods. 1 ústavy je v zásade oprávnený posudzovať len súlad platných právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení s právnymi predpismi vyššej právnej sily, čo možno okrem iného nepriamo odvodiť aj z § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, pričom **opomenutím minimálne princípu právnej istoty návrat k predošlej judikatúre v danom prípade ani nepovažovala za relevantné dostatočne odôvodniť**“.¹⁴

Neodôvodnený návrat k predošlej judikatúre ústavného súdu (podľa ktorej, ak napadnutý právny predpis stratil platnosť, ústavný súd konanie o súlade právnych predpisov zastavil) bol neočakávaný, no ešte viac prekvapilo rozhodnutie ústavného súdu, ktoré časovo bezprostredne nasledovalo. Uznesením zo dňa 21. marca 2012¹⁵, ústavný súd deklaruje prelomenie doterajšej doktríny a odôvodňuje potrebu rozhodovať v konaní o súlade právnych predpisov **(ak návrh podá všeobecný súd)** aj v prípade, ak napadnutý právny predpis, jeho časť alebo ustanovenie bolo **zrušené**. Z predmetného uznesenia ústavného súdu vyberáme: „Aj keď v minulosti sa ústavný súd riadil pravidlom odvodeným z § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, podľa ktorého bol ústavný súd v zásade oprávnený posudzovať len súlad platných právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení s právnymi predpismi vyššej právnej sily, na základe ktorého potom konania o namietanom nesúlade neplatných právnych predpisov zastavil (pozri PL. ÚS 16/02, PL. ÚS 13/08, PL. ÚS 23/08 a PL. ÚS 4/09), **v poslednom období považuje ústavný súd svoju doterajšiu judikatúru za prekonanú** a prikláňa sa v týchto veciach k dôslednejšiemu uplatňovaniu zásady materiálnej ochrany ústavnosti. Z uznesenia ústavného súdu PL. ÚS 1/2010-6 zo dňa 27. januára 2010 o prijatí návrhu na ďalšie konanie vyplýva, že oprávnenie všeobecného súdu iniciovať konanie o súlade právnych predpisov vyjadrené v čl. 144 ods. 2 ústavy nie je podmienené platnosťou dotknutého právneho predpisu, jeho časti alebo jeho

¹³ PL. ÚS 14/09 – 14 z 8. decembra 2010.

¹⁴ http://www.concourt.sk/result.do?rsap=PL.+%DAS+14%2F09&navrhovatel=*&time_od=1.1.1993&time_do=12.8.2011®ister_rvp=*&roz_podla_cl=*&dokument=*&cl=&ods=&pism=&slovo=&ok=vyh%BEada%9D

¹⁵ PL. ÚS 3/2012-19. Uznesenie o odmietnutí návrhu zo dňa 21. marca 2012.

jednotlivého ustanovenia, ale jeho súvislosťou s prerokúvanou vecou (rozhodovacou činnosťou). Za týchto okolností zo zásady ústavne súladného výkladu (čl. 152 ods. 4 ústavy) možno vyvodiť záver, že **v prípadoch, ak má všeobecný súd prerokúvanú vec rozhodnúť podľa právneho predpisu, jeho časti alebo jednotlivého ustanovenia, ktorý(é) už bol(o) zrušený(é), ale je v dôsledku prechodných ustanovení tohto alebo iného právneho predpisu uplatniteľný(é) pre rozhodnutie v konkrétnej veci, § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde o zastavení konania pred ústavným súdom sa nepoužije.** Zastavenie konania by totiž popieralo zmysel a účel konania o súlade právnych predpisov iniciovaného všeobecnými súdmi v súvislosti s ich rozhodovacou činnosťou podľa čl. 144 ods. 2 ústavy a bolo by aj v rozpore s koncepciou špecializovaného a koncentrovaného typu kontroly ústavnosti právnych predpisov, z ktorého vychádza ústava, a napokon aj výrazom neprimeraného príklonu k formalistickému chápaniu ochrany ústavnosti.

Chronologický vývoj judikatúry ústavného súdu ohľadne rozhodovania o namietanom nesúlade zrušených právnych predpisov:

- Od 22. decembra 1995¹⁶ do 27. januára 2010¹⁷ - **ústavný súd nerozhodoval o neplatných právnych predpisoch**, konanie o súlade právnych predpisov zastavil, zamietol.¹⁸
- 9. apríla 2008 – prvýkrát odlišné stanovisko v uznesení o zastavení konania.¹⁹
- 27. januára 2010 - **Prelomenie konštantnej judikatúry v uznesení o prijatí návrhu na ďalšie konanie.**²⁰

2. 2. Rozhodnutia Ústavného súdu SR po prelomení konštantnej judikatúry

1. PL. ÚS – 6/2010-13 z **31. marca 2010**. Uznesenie o zastavení konania pre stratu platnosti právneho predpisu. Návrh - generálny prokurátor. (Vychádzajúc z § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde ústavný súd po zistení, že od 1. marca 2010 napadnuté ustanovenia Zákonníka práce stratili platnosť, konanie o návrhu generálneho prokurátora zastavil.)

2. PL. ÚS – 8/2010-2 z **2. júna 2010**. Uznesenie o zastavení konania pre stratu platnosti právneho predpisu. Návrh - verejný ochranca práv. (V súlade s § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, podľa ktorého, ak preskúmané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu ústavného súdu, konanie sa zastaví, ústavný súd konanie o tejto časti návrhu verejného ochranca práv zastavil.)

¹⁶ Vznik účinnosti novely (zákon č. 293/1995 Z. z.) zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov. Zákonom č. 293/1995 Z. z., bolo do zákona č. 38/1995 Z. z., vložený § 41a, ktorého ods. 4 znie: Ak preskúmané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu Ústavného súdu, konanie sa zastaví.

¹⁷ Prelomenie konštantnej judikatúry ústavného súdu – Uznesenie Ústavného súdu SR o prijatí na ďalšie konanie PL. ÚS 1/2010 – 6.

¹⁸ Pozri: PL. ÚS 21/98, II. ÚS 63/98, II. ÚS 6/99, II. ÚS 1/01, PL. ÚS 16/2002, PL. ÚS 18/2002, PL. ÚS 13/2008, PL. ÚS 23/2008, PL. ÚS 4/2009, PL. ÚS 20/09.

¹⁹ PL. ÚS 13/2008.

²⁰ PL. ÚS 1/2010.

3. PL. ÚS – 14/2009 – 14 z **8. decembra 2010**. Uznesenie o zastavení konania pre stratu platnosti právneho predpisu. Návrh – Krajský súd – 6 odlišných stanovísk. (Na tomto základe ústavný súd po zistení, že napadnuté ustanovenie vyhlášky č. 398/2001 Z. z. stratilo platnosť ešte pred doručením návrhov krajského súdu ústavnému súdu, uznesením konanie zastavil.)

4. PL. ÚS 39/2011-19, z **2. februára 2011**. Uznesenie o odmietnutí návrhu. V odôvodnení rozhodnutia ústavný súd deklaruje zmenu doterajšej konštantnej judikatúry, odvoláva sa na PL.ÚS 1/2010. Návrh - Najvyšší súd SR. (Ústavný súd v ostatnom období začal judikovať od rozhodnutia sp. zn. PL. ÚS 1/2010, že v konaní o konkrétnej kontrole noriem, t. j. v konaní o súlade právneho predpisu s ústavným poriadkom, ktoré bolo začaté na návrh všeobecného súdu, ako dôsledok riešenia konkrétnej veci (čl. 144 ods. 2 ústavy a § 37 a nasledujúce zákona o ústavnom súde), **môže byť preskúmaný aj zákon už neúčinný, resp. neplatný, lebo z neho v rozhodnej dobe plynuli adresátom práva a povinnosti, ktoré sa neskôr stali predmetom sporu** (konanie pred súdom) a otázku ústavnej konformity zákonného podkladu nemôže posúdiť všeobecný súd sám).

5. PL. ÚS 12/2008, z **23. marca 2011**. Uznesenie o zastavení konania pre stratu platnosti právneho predpisu. Návrh - poslanci NR SR. (Ústavný súd aplikoval pri rozhodovaní o tomto návrhu všeobecne platnú judikatúru, podľa ktorej v konaní o súlade právnych predpisov je ústavný súd oprávnený posudzovať v zásade len súlad platných právnych predpisov, ich častí, prípadne niektorých ich ustanovení s právnymi predpismi vyššej právnej sily, čo vyplýva z čl. 125 ústavy a aj z § 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde, podľa ktorého ak preskúmané právne predpisy stratia platnosť pred vyhlásením nálezu ústavného súdu, konanie sa zastaví (PL. ÚS 13/08). V nadväznosti na uvedené ústavný súd konanie o návrhu navrhovateľov zastavil.)

6. PL. ÚS 3/2012-19, z **21. marca 2012**. Uznesenie o odmietnutí návrhu. Návrhy odmieta ako zjavne neopodstatnené. Návrhy – 37 poslancov NR SR a okresný súd Bratislava. (Zo zásady ústavne súladného výkladu (čl. 152 ods. 4 ústavy) možno vyvodiť záver, že v prípadoch, ak má všeobecný súd prerokúvanú vec rozhodnúť podľa právneho predpisu, jeho časti alebo jednotlivého ustanovenia, ktorý(é) už bol(o) zrušený(é), ale je v dôsledku prechodných ustanovení tohto alebo iného právneho predpisu uplatniteľný(é) pre rozhodnutie v konkrétnej veci, **§ 41a ods. 4 zákona o ústavnom súde o zastavení konania pred ústavným súdom sa nepoužije.**)

7. PL. ÚS 12/09-135 – Nález Ústavného súdu SR zo dňa **11. júla 2012** „Ústavný súd v zmysle svojej judikatúry konanie o právnom predpise, resp. o jeho ustanoveniach, ktoré stratili platnosť počas konania vedeného ústavným súdom, zastaví s odvolaním sa na ustanovenie § 41 ods. 4 zákona o ústavnom súde.“

Na základe citovaných rozhodnutí nie je zrejmé, akým smerom sa bude vyvíjať rozhodovacia činnosť ústavného súdu ohľadne už zrušených právnych predpisov. Určité náznaky môžeme vyvodiť z odlišného stanoviska sudkyne Ľ. Gajdošíkovej vo veci sp. zn. PL. ÚS 3/2012 zo dňa 21. 3. 2012: „Osobne zotrvávam na stanovisku, že predmetom preskúmania namietaného nesúladu môžu

byť len platné právne predpisy, aj keď väčšina pléna sa v ostatnom období (PL. ÚS 1/2010) priklonila k právnemu názoru, že **pokiaľ je navrhovateľom** v konaní podľa čl. 125 ods. 1 ústavy **všeobecný súd, ústavný súd môže preskúmať aj právne predpisy, ktoré už nie sú súčasťou nášho právneho poriadku, to znamená aj právne predpisy zrušené, ak súvisia s jeho rozhodovacou činnosťou**. Vzhľadom na to, že tento názor nezastávam, nazdávam sa, že konanie o tomto návrhu, t. j. o súlade § 201 ods. 1 Zákonníka práce (aj keď v spojení s § 251 ods. 1 a 2 Zákonníka práce) s čl. 1 ods. 1 ústavy, malo byť zastavené.”

3. Viazanosť ústavného súdu predchádzajúcou rozhodovacou činnosťou

Na základe predloženého vývoja judikatúry Ústavného súdu SR v konaní o súlade právnych predpisov považujeme za potrebné vysloviť sa k viazanosti ústavného súdu jeho predchádzajúcou rozhodovacou činnosťou. Podľa stabilizovanej judikatúry ústavného súdu, je neoddeliteľnou súčasťou právneho štátu podľa čl. 1 ústavy aj princíp právnej istoty. Obsahom pojmu právneho štátu je vytvorenie právnej istoty, že na určitú právne relevantnú otázku sa pri opakovaní v rovnakých podmienkach dáva rovnaká odpoveď.²¹ Rešpektovanie princípu právnej istoty musí byť prítomné v každom rozhodnutí orgánov verejnej moci, a to tak v oblasti normotvornej, ako aj v oblasti aplikácie práva, keďže práve na ňom sa hlavne a predovšetkým zakladá dôvera občanov, ako aj iných fyzických osôb a právnických osôb k orgánom verejnej moci.²² Diametrálne odlišná rozhodovacia činnosť súdnych orgánov o tej istej právnej otázke za rovnakej alebo analogickej skutkovej situácie, pokiaľ ju nemožno objektívne a rozumne odôvodniť, je ústavne neudržateľná.²³

Z pohľadu teórie práva, patrí právna istota medzi základné princípy právneho štátu: „Právna istota znamená vylúčenie svojvôle zo strany orgánov štátnej moci, čo vytvára istotu právneho postavenia občana.“²⁴ Princíp právnej istoty musí vo svojej judikatúre uplatňovať v prvom rade ústavný súd ako nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti (čl. 124 ústavy), t. j., predovšetkým ústavný súd je v záujme vytvorenia právnej istoty povinný dávať v rovnakých (porovnateľných) podmienkach rovnakú odpoveď na určitú právne relevantnú otázku. Táto požiadavka sa premieta do viazanosti ústavného súdu svojou predchádzajúcou judikatúrou.

3. 1. Podmienky zmeny konštantnej judikatúry

Rešpektujeme, že viazanosť ústavného súdu jeho predchádzajúcou judikatúrou nemožno chápať absolútne. Celkom výnimočne môže ústavný súd prelomiť svoju doterajšiu judikatúru, ale len za určitých podmienok, ku ktorým v materiálne chápanom právnom štáte v prvom rade patrí:

²¹ napr. I. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95, II. ÚS 80/99, III. ÚS 356/06.

²² IV. ÚS 92/09.

²³ IV. ÚS 209/2010, PL. ÚS 21/00, PL. ÚS 6/04, III. ÚS 328/05.

²⁴ VEČEŘA, M a kol. *Teória práva*, 4. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 116.

- a) povinnosť výslovne upozorniť v odôvodnení príslušného rozhodnutia, že v ňom dochádza k prelomeniu, prípadne k odklonu od doterajšej judikatúry,
- b) povinnosť primerane odôvodniť „nový“ právny názor, ktorým došlo k zmene (prelomeniu) doterajšej judikatúry,
- c) povinnosť dôsledne aplikovať „nový“ právny názor do budúcnosti.

V predloženej rozhodovacej činnosti ústavného súdu nebola splnená ani jedna z uvedených podmienok. Ústavný súd (väčšina jeho pléna), prelomil doterajšiu judikatúru ohľadne rozhodovania o zrušenom právnom predpise (bude rozhodovať), následne uskutočnil neodôvodnený „návrat“ k pôvodnej judikatúre (nebude rozhodovať), po čom nasledovalo deklarovanie prelomenia pôvodnej judikatúry (bude rozhodovať).

Takýto postup považujeme za nezlučiteľný s princípom právnej istoty ako integrálnej súčasti princípov právneho štátu, ktorý má ústavný súd ako nezávislý súdny orgán ochrany ústavnosti v prvom rade chrániť. Zákaz ľubovôle všeobecne platný pre orgány verejnej moci platí tiež pre ústavný súd, a teda sa musí cítiť byť viazaný svojimi vlastnými rozhodnutiami; o to viac, ak takéto rozhodnutie má doktrínálny procesný význam. Ak sa tak nestalo, zo strany väčšiny pléna ústavného súdu išlo o prejav jurisdikčnej ľubovôle, ktorý je v rozpore s princípom právnej istoty, predvídateľnosti práva, ochrany oprávnenej dôvery v platné právo a formálnej spravodlivosti (rovnosti).

4. Záver

Záverom ešte podotýkame, že v článku používame namiesto pojmu „neplatný“ právny predpis, pojem „zrušený“ právny predpis. Zrušený právny predpis definujeme ako právny predpis, ktorý bol novelizovaný alebo derogovaný, ale na základe intertemporálnych ustanovení alebo na základe princípu zákazu pravej retroaktivity (v prípade ak absentuje explicitná intertemporálna právna úprava), ostáva súčasťou platného právneho poriadku pre konkrétne právne vzťahy, nadobudnuté práva a legitímne očakávania predmetným právnym predpisom založené. Dôvodom používania pojmu „zrušený“ právny predpis, je pre nás neprijateľná predstava aplikovateľnosti neplatného a neúčinného právneho predpisu.

JUDr. Monika Smoleňová
interná doktorandka
Právnická fakulta
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra:

1. HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 421 s. ISBN 978-80-7380-366-7.
2. GERLOCH, A. *Teorie práva*. 5. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 308 s. ISBN 978-80-7380-233-2.

3. DRGONEC, J. *Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky*. Šamorín: Heuréka, 2008. s. 251. ISBN 978-80-89122-48-6.
4. OROSZ, L. - SVÁK, J. - BALOG, B. *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex, 2011. s. 544. ISBN 978-80-89447-54-1.
5. VEČEŘA, M a kol. *Teória práva*, 4. vyd. Bratislava: Eurokódex, 2012. 352 s. ISBN 978-80-89447-40-4.

Judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky:

1. ÚS 87/93, PL. ÚS 16/95, PL. ÚS 23/95, PL. ÚS 21/98, II. ÚS 63/98, II. ÚS 6/99, II. ÚS 80/99, PL. ÚS 21/00, II. ÚS 1/01, PL. ÚS 9/02, PL. ÚS 16/2002, PL. ÚS 18/2002, PL. ÚS 6/04, III. ÚS 328/05, III. ÚS 356/06, PL. ÚS 13/2008, PL. ÚS 23/2008, PL. ÚS 4/2009, PL. ÚS 14/09 – 14, PL. ÚS 20/09, IV. ÚS 92/09, PL. ÚS 1/2010-6, IV. ÚS 209/2010, PL. ÚS 3/2012-19.

Niektoré problematické oblasti definovania zásad

Tivadar Ötvös

Abstrakt

Problematika zásad je vo všeobecnosti zložitá, s vysokou mierou abstraktnosti a právnej filozofie. Jej samotné pochopenie sťažujú najmä nejasnosti týkajúce sa samotného definovania pojmu zásad. Príspevok sa zameria práve na tieto problémy, konkrétne na oblasť pojmovej plurality, oblasť pôvodu, resp. okolnosti vytvárania zásad v spoločnosti a v neposlednom rade na problémy súvisiace s aplikovaním zásad v právnej praxi. Pojmová pluralita korení v existencii viacerých výrazov označujúcich ten istý jav, pričom nie sú jednotné názory na ich vzájomný vzťah (synonymický, prípadne hierarchický). V súvislosti s kreovaním zásad je nejasný predovšetkým jeho smer – abstrahovanie zásad z konkrétnych právnych pravidiel, alebo opačne. Príspevok sa snaží poukázať aj na možné riešenia týchto problémov, pričom niektoré z nich vyžadujú citlivý prístup a dostatočné množstvo teoretických poznatkov.

Kľúčové slová

zásada, definovanie, pojmová pluralita, aplikácia, súkromné právo

Abstract

The area of principles in general is complicated, with a high level of abstraction and legal philosophy. Its understanding is hard, because of the problems especially with their definition. This article tries to underline these problems, and deal with them - especially with the area of conceptual plurality, origins of principles and also with their practical application. Concept diversity has its roots in the existence of many terms describing the same phenomenon, the relations of which aren't clear enough (whether are those synonymic, or based on mutual hierarchy). In the area of principle creation there are problems with its direction – whether is it from specific legal rules to the principles through derivation, or vice versa. The article also tries to design some kind of solution for these difficulties, although it is hard, requires a sensitive approach and sufficient theoretical knowledge.

Keywords

Principle, definition, concept plurality, application, private law

Úvod

Problematika zásad je pertraktovaná a v súčasnosti málo diskutovaná, no napriek tomu z hľadiska právnej teórie i praxe imanentná. Pričom existujú viaceré nejasné oblasti v rámci nej, ktoré sťažujú predovšetkým pochopenie jej hlbších vnútorných súvislostí. Problémom je v tomto smere v prvom rade nejednoznačnosť obsahu pojmu „zásada“, resp. lingvistický kontakt s inými podobnými pojmi ako napr.: „princíp“, „základné pravidlo“, „axióma“ atď. využívaných v súvislosti s popisom všeobecných hodnotových elementov pôsobiacich na právny systém ako

celok, niekedy z roviny mimoprávnej. Samotné problémové oblasti súvisiace so zásadami však nevyčerpáva len táto pojmová diverzita, ale je možné ich nájsť aj inde v práve – napr. v oblasti ich kreovania, resp. v širokom rozsahu aj pri ich praktickej aplikácii. Existujú rôzne názory na ich použiteľnosť v riešení konkrétnych právnych situácií, v závislosti od miery pozitívnoprávneho, prípadne prirodzenoprávneho nazerania skúmajúceho.

1. Pojmová nejednotnosť

Pri poukazovaní na jednotlivé ťažko zodpovedateľné otázky vo vzťahu k zásadám je potrebné začať od samotného pojmu z jazykového hľadiska. Ako to už bolo v úvode naznačené pojem „zásada“ nie je jediné slovo s ktorým sa dá opísať určitý jav s konkrétnymi charakteristikami v súvislosti s ľudským správaním, resp. konaním. Na druhej strane sa môže zdať, že pluralita pojmov označujúcich normu, ktorá má hodnotový nádech a všeobecný charakter je obohatená o pojem zásada len v slovenskom jazyku (resp. v jazyku českom).

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že počas analýzy ktoréhokoľvek pojmu označujúceho všeobecné, idealizované normy spoločenského spoluzitia vždy narazíme jednak na polysémie, miestami v blízkom synonymickom vzťahu. Na vytvorenie efektívne fungujúcej terminologickej základne zabezpečujúcej poznávanie v najširšom slova zmysle, je však nevyhnutné používanie termínov, ktoré spĺňajú základné lingvistické predpoklady akými sú o.i. ustálenosť, jednoznačnosť a presnosť, derivatívnosť, krátkosť a v neposlednom rade preložiteľnosť¹. Je zrejmé, že o striktnosti splnenia uvedených podmienok v prípade termínov s heterogénnym významom nie je možné hovoriť, preto sa zameriame skôr na objasnenie ich jednotlivých obsahových alternatív, počnúc s derivatívnym základom, postupujúc k špecifickejšiemu chápaniu.

Existencia spomínanej heterogenosti netkvie však v protikladoch rôznych pojmov (napr.: generálna klauzula, axióma maxima, téza, presvedčenie, dogma, východiško, štandard atď.), ale sústreďuje sa skôr okolo polarít princípov a zásad – v ich používaní, vzájomnom vzťahu. Práve medzi týmito pojmi existuje veľmi tenká hranica; hranica, ktorá výrazne sťažuje ich exaktné definovanie a odlišenie.

1.1. Norma – všeobecný pojem stojaci *ad initium*

Ústredným pojmom, vychádzajúc z Dworkinovho a Alexyho prístupu, na ceste k princípom a zásadám je pojem „norma“, ktorá je spoločným menovateľom

¹ MASÁR, I.: *Ako pomenúvavame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe.*, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava: 2000, str. 14 a nasl. (dostupné aj online: <http://www.juls.savba.sk/ediela/spisySJS/3/SpisySJS3.pdf>) - dielo uvádza okrem spomínaných vlastností aj kritérium „motivovanosti“, ktoré uľahčuje chápanie konkrétneho pojmu prostredníctvom tzv. „významovej priezračnosti“.

nielen vo vzťahu k princípom² a pravidlám, ale aj pre princípy a zásady z dôvodu ich blízkeho prepojenia, ktorú budeme analyzovať v nasledujúcej časti.

Je potrebné si uvedomiť, že lingvistické problémy prítomné pri odvodených pojmoch (pravidlo, princíp) pretrvávajú logicky aj pri „norme“, tzn. neexistuje ani pre ňu jednotná definícia v žiadnom z vedných odborov. Pre ilustráciu načrtne niekoľko príkladov z oblasti sociológie, aj práva.

„Norma je pravidlo, štandard, ktorý ovláda naše správanie v sociálnych situáciách v ktorých sa ocitneme. Je to spoločenské očakávanie“³.

„Každá spoločnosť má svoje pravidlá, alebo normy, ktoré určujú vhodné a nevhodné správanie a jednotlivci sú odmeňovaní, alebo potrestaní ak sa k nim prispôbia, resp. ak sa od nich odchýlia. Normy sú vzormi správania stanovujúce hranice, v rámci ktorých jednotlivci môžu hľadať alternatívne riešenia pre dosahovanie svojich cieľov. Normy sa zakladajú na kultúrnych hodnotách, sú justifikované morálnymi štandardmi, argumentmi, prípadne estetickými úsudkami“^{4,5}.

„Norma je vyhlásenie urobené niekoľkými členmi určitej skupiny – nemusí ísť pritom o všetkých jej členov – prikazujúce určité správanie za určitých okolností“⁶.

„Norma vo svojom pôvodnom, všeobecnom význame je pravidlo stanovujúce, že niečo má byť“⁷.

V predchádzajúcich definíciách je spoločné najmä to, že počiatok chápania normy spočíva v demarkácii, resp. v idealizovaní. Stanovovanie hraníc smeruje k jednotlivcovi, prípadne k určitej skupine, ktorí sú adresátmi normy – musia ju dodržiavať pod tlakom hrozacej sankcie. Z týchto skutočností sa vykryštalizujú niektoré pojmové znaky, pomocou ktorých je možné normu terminologicky identifikovať a zaradiť do oblasti deontickej modality (tieto sú z obsahového hľadiska charakteristické o.i. aj pre normy právne⁸).

Týmito pojmovými znakmi sú: tvorba *ad hoc*, abstraktnosť, generalita, rámcovosť, a prípadná sankcionovateľnosť. Normy vznikajú a pôsobia smerom zhora nadol, t.j. sú stanovené určitou skupinou ľudí, ktorá nemusí zahŕňať všetky skupiny daného spoločenstva, pričom pôsobia na všetkých adresátov, t.j. aj na samotných tvorcov – jedine tak sú schopné zabezpečiť dosiahnutie cieľov, za

² Pojem „princíp“ sa tu uvádza z dôvodu autenticity k teórii princípov R. Dworkina, obsahovo pól stojaci oproti pravidlám je možné označiť nielen, ako princípy, ale aj ako zásady, prípadne iným pojmom (maxima, axioma..)

³ BIERSTEDT, R.: *The Social Order. 4. ilustrované vydanie.*, McGraw – Hill Book Co., New York: 1974.

⁴ BROOM, L. – SELZNICK, P. – BROOM-DARROCH, D.: *Sociology. 7. vydanie.*, Harper & Row, New York: 1981.

⁵ Zdroje v poznámke č. 9, 10 boli citované podľa článku: GIBBS, J. P.: *Norms: The Problem of Definition and Classification*. IN: *American Journal of Sociology*, roč. 70, č. 5 (Marec 1965), The University of Chicago Press, Chicago: 1965, str. 586

⁶ HOMANS, G. C.: *Social Behaviour: It's Elementary Forms.*, Routledge & Kegan Paul Ltd., London: 1961, str. 46.

⁷ KNAPP, V.: *Teorie práva. 1. vydání.*, C. H. Beck, Praha: 1995, str. 147

⁸ Tamtiež.

účelom ktorých boli vytvorené. Abstraktnosť noriem spolu s ich generalitou a idealizovanou podobou (t.j. ako keby vyjadrenie *de lege ferenda*) zabezpečí, aby bola norma použiteľná na riešenie väčšieho množstva prípadov. Z toho vyplýva, že norma nikdy nemôže stanovovať presný spôsob konkrétneho správania, a opisovať všetky jeho stránky. Vždy musí zostať dostatočne všeobecná za účelom využiteľnosti na reguláciu, na druhej strane v každom prípade musí ostať aj dostatočne konkrétna, aby sa vyhla utopistickému, idealistickému ponímaniu (zjednodušene povedané: ide o generalnosť, vyváženú v záujme efektívnosti⁹). Tieto črty priamo evokujú poslednú z pojmových znakov: rámcovosť, s ktorým sa pojmový kruh uzatvára. Normy vždy stanovujú rámec v ktorom sa správanie jednotlivca môže pohybovať, t.j. niektoré stránky konkrétneho konania sú pre normu irelevantné, a tým variabilne modifikovateľné podľa uváženia adresáta. Osobitným znakom niektorých noriem je vynucovanie ich dodržiavania pod hrozbou konkrétnej sankcie. Najzreteľnejšie sa to prejavuje pri normách právnych, zatiaľ čo napr. pri morálnych, etických alebo náboženských normách tieto sankcie spočívajú v postihoch, ktoré nie sú vždy realizovateľné a tým pádom neposkytujú efektívne donútenie pre ich adresátov. Pri morálke/etiky nátlak predstavuje kategória vnútorného subjektívneho svedomia jednotlivca, alebo spoločenská mienka, ktorá však, aby bola efektívna, musí byť väčšinová vo vzťahu k uznávaniu týchto noriem; v prípade sekulárnych noriem donucujúca moc spočíva vo viere a obave od vyššej, nadradenej sily, ktorá nemusí byť taká reálna, ako donucovacia moc štátu v prípade právnych noriem.

Právne normy sú v tejto súvislosti osobitnými, relatívne formalizovanými, keďže musia byť stanovené v rámci štátneho útvaru, kde legitímna moc určuje vzory správania pre každého, resp. zabezpečuje ich dodržiavanie. Dôraz je tu na legitímnosti, ktorá koniec koncov podmieňuje rešpekt adresátov nielen voči samotným pravidlám, ale aj voči praktizovaným sankciám zo strany štátu.

1.2. Princíp – obsah, chápanie

Na úvod tejto časti považujeme za vhodné uviesť, že jej účelom nie je hľadanie formálnej deliacej čiary medzi pojmami „princíp“ a „zásada“, ale prosté konštatovanie existujúceho problému ich definovania, resp. načrtnutie rôznorodosti ich chápania nielen na úrovni vnútroštátneho, ale aj na úrovni medzinárodného/nadnárodného práva. Jednoznačná deliaca čiara neexistuje, ba nie je ani podstatná. Tento jazykový formalizmus chápania obsahu konkrétneho pojmu je v tomto prípade zbytočný, keďže pri používaní toho ktorého z nich sa vždy objaví aj vysvetlenie, že v akom zmysle sa spomína. Z toho vyplýva, že pri používaní všeobecných pojmov s pluralitou významov a chápaní je viac žiaduci významový dynamizmus, ako rigidnosť, t.j. že význam a chápanie sa vždy prispôbujú konkrétnemu kontextu a nie je vopred striktne daný. Ak prijmeme túto premisu je zrejmé, že ďalším predpokladom efektívnosti uplatnenia predchádzajúceho

⁹ SZABÓ, M. (ed.): *Jogelmélet. Egyetemi jegyzet.*, Ústav dejín a teórie práva Univerzity v Miskolci, Miskolc: 1992, str. 87.

tvrdenia je jasné vymedzenie obsahu v konkrétnom kontextuálnom prostredí. A teraz už o princípoch.

Na viacerých miestach bolo poukázané na polysémický charakter oblasti základných regulačných noriem, ktorý aj v tomto prípade predestinuje jednu z vlastností centrálného pojmu tejto časti. Princípy sú teda viacvrstvovým a viacvýznamovým pojmom, ktorých naplnenie konkrétnym obsahom nie je jednoduché a môže byť odlišné z prípadu na prípad. Význam slova princíp budeme skúmať jednak vo vzťahu k zásadám, ako aj samostatne. Vo vzťahu k zásadám existuje dvojaké nazeranie na princípy – synonymické a hierarchické.

Synonymické, ako to vyplýva už z názvu, jednoducho považuje princípy a zásady za označenie toho istého spoločenského javu, t.j. vymedzuje ich obdobnými pojmovými znakmi, používa ich v podobných kontextoch, miestami ich bezdôvodne zamieňa atď. Takéto ponímanie zásad využívajú vo svojich dielach viacerí poprední predstavitelia právnej filozofie, resp. teórie práva.

Na rozdiel od synonymického nazerania, hierarchické ponímanie vychádza z kvalitatívneho odlišenia zásad od princípov predovšetkým na báze generality, pričom generalitu na tomto mieste chápeme skôr ako rozsah pôsobenia v právnom systéme. Predpokladom je existencia pyramídy základných noriem, ktorá sa rozširuje smerom nadol s rastúcou mierou špecifickosti jednotlivých princípov/zásad. Na základe toho princípy je možné charakterizovať originalitou, primárnosťou a initalitou, na druhej strane zásady derivatívnosťou, sekundárnosťou a druhovosťou. Nadväzujúc na to, vzájomný vzťah princípu a zásady je možné posudzovať ako vzťah nadriadeného a podriadeného. Princíp ako základná a vedúca zásada. Axióma ako zásada bežná¹⁰. Problematické oblasti tohto nazerania spočívajú najmä v púhej formálnosti takéhoto oddeľovania, pretože z obsahového hľadiska rozdiely nie sú také signifikantné, aby argument odlišnej miery všeobecnosti bezozbytku obstál. Navyše k ohraničeniu neprispieva ani použitie jedného z dvojice skúmaných pojmov pri definovaní druhého. Každopádne klasifikácia princípov a zásad z hľadiska rozsahu ich uplatnenia má svoje opodstatnenie, keďže aj samotná oblasť práva je rozvrstvená. Nech je reč o princípoch, alebo zásadách niektoré z nich pôsobia len v limitovaných sférach systému práva (verejné, súkromné právo; hmotné, procesné právo; resp. ďalšie právne subštruktúry) a napriek ich všeobecnosti regulujú len určité medziľudské vzťahy. Pokračujúc v úvahe o hierarchii právnych princípov a zásad, na vrchu imaginárnej pyramídy sa musí nachádzať jedna ústredná norma od ktorej je odvodená každá ďalšia a ktorá sa prejaví bezpodmienečne v každom právnom vzťahu. Okamžite sa nám vynárajú otázky v súvislosti s realnosťou a hmatateľnosťou tejto normy (princípu/ zásady). Odpoveď sa skrýva v Kelsenovej čistej teórii práva, ktorá taktiež centralizuje normatívny systém v záujme

¹⁰ PINZ, J.: *Právní principy, zásady a legis ratio.*, IN: BOGUSZAK, J. a kol: *Právní principy.*, Vydavatelství 999, Pelhřimov: 1999, str. 111-112.

vysvetlenia platnosti jeho jednotlivých noriem¹¹. Ak teda vychádzame z chápania princípov/ zásad ako noriem, sylogickým záverom je nevyhnutné potvrdenie pyramídovej štruktúry princípov a zásad, avšak naďalej len na báze formálnosti obsahovej dištinkcie týchto pojmov. Kelsen – Merklova teória stupňovitosti ďalej hovorí, že platnosť každej normy sa odvodzuje od platnosti inej, nadradenej normy, čo nevyhnutne evokuje, že na vrchu stojí predpokladaná a imaginárna norma (hypotetická, východisková), ktorej platnosť nie je odvodená, ale pôvodná¹². Tým pádom aj na vrchu ríše princípov a zásad musí existovať tento hypotetický východiskový princíp, od ktorého sa odvodzujú ďalšie. Doslovne zohľadňujúc však vyššie spomenutú myšlienku, podľa ktorej sa zásady vyznačujú derivatívnosťou a sekundárnosťou, dospejeme k záveru, že existuje len jeden centrálny princíp, jedna večná pravda, s axiomatickými vlastnosťami od ktorých sa odvodzujú ďalšie – v tomto prípade už zásady. Znelo by to logicky a takéto odlíšenie má už aj určitý obsahový rozmer, ale naďalej je to teoretické poňatie problematiky bez širokorozsiahlejšieho praktického významu.

Ďalšia dimenzia významu pojmu princíp, o ktorej by sme sa v kocke zmienili priamo nesúvisí so zásadami, ani s rámcovými hodnotovo orientovanými normami práva, ako takého, ale skôr s ich chápaním, ako spojovacieho článku medzi rôznymi právnymi systémami v Európe, ako aj vo svete (v tomto prípade je možné badať vzťah ododenosti od anglického pojmu „*principle*“). Je nepochybné, že napriek odlišnostiam v právnej kultúre a tradíciách rôznych národov musí existovať aj ich spoločná základňa, v ktorej tieto rozdiely tkvejú a z ktorej ich vývoj vychádzal. Presne v takomto zmysle sa pracuje s pojmom princíp v medzinárodných dokumentoch nadnárodného práva. Dôvodom toho sú najmä čoraz intenzívnejšie sa prejavujúce harmonizačné¹³ a unifikačné tendencie v Európskom priestore. Explicitné vyjadrenie princípov v týchto nadnárodných dokumentoch, teda v pozitívnom medzinárodnom a európskom práve prispieva totiž najviac k zblížovaniu jednotlivých právnych úprav, resp. aj ich uplatňovaniu¹⁴.

Z týchto predchádzajúcich zistení je možné vidieť, že pretrvávajúca pojmová diverzita neprispieva k bližšiemu pochopeniu pertraktovanej problematiky zásad vo všeobecnosti. Dôvodom toho je dynamika obsahu zásad, a rigidnosť v zmysle obmedzeného priestoru či už pri definovaní, alebo označovaní by spôsobilo mnoho nepresností a kategorických sporov. Na jednej strane totiž nepochybne existujú

¹¹ porovnaj MARMOR, A.: *The Pure Theory of Law*. IN: ZALTA, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2010 Edition), [online] <http://plato.stanford.edu/entries/lawphil-theory/>

¹² *Op. cit.* p. 9, str. 48 a nasl.

¹³ pojem harmonizácia všeobecne vo svojej podstate implikuje zblížovanie systémov a vytváranie základných pravidiel, resp. princípov – porovnaj: LILLEHOLT, K.: *Presentation of the Draft Common Frame of Reference and the Feasibility Study on European Contract Law*. IN: *Comparative Private Law*, Jeseň 2011, [online] http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS5240/h11/undervisningsmateriale/KursmaterialeJUS5240_h11.pdf

¹⁴ BÁRÁNY, E.: *Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom*. IN: BOGUSZAK, J. a kol.: *Právni princípy*, Vydavateľstvo 999, Pelhřimov: 1999, str. 58.

významové odtiene jednotlivých (aj keď synonymických) pojmov, ale na druhej strane tieto rozdiely nie sú natoľko dôrazné, aby sa ustálil kontext používania toho ktorého z nich.

2. Kreačné nezrovnalosti – úvaha o pôvode zásad

Po pojmovej roztrieštenosti, ďalšou nastolenou otázkou vo vzťahu so zásadami je spôsob ich vzniku, resp. smer formovania – od všeobecnému ku konkrétnemu, alebo naopak od konkrétneho k všeobecnému. Na jednej strane stojí skutočnosť, že všeobecné zásady (a hodnoty, ktoré reprezentujú) sú prítomné v spoločenskom živote ľudí odjakživa vo všetkých normatívnych systémoch, t.j. nielen v práve. Od týchto sa následne odvíjali jednotlivé konkretizované pravidlá riešiace špecifické stránky vzájomnej ľudskej interakcie pôsobiac, že všetky vytvorené právne pravidlá implicitne odzrkadľovali tieto zásady v nejakej podobe.

Na druhej strane existuje generalizujúce nazeranie, podľa ktorej z konkrétnych pravidiel upravujúcich primitívne stránky života ľudí, na počiatkoch vzniku spoločnosti sa následne abstrahovali zásady, na úroveň idealizovaných noriem zastrešujúcich, vtedy ešte, jednotný normatívny systém (*mos*¹⁵). Je zrejmé, že v predmetnom období ešte neexistovali také rozsiahle regulatívne úpravy, ako je tomu v súčasnosti, navyše nie v písanej podobe, takže je potrebné opätovne zdôrazniť, že otázka vzniku zásad je rýdzo teoreticko-hypotetická.

V rámci nasledujúcej úvahy sa musíme vrátiť do čias primitívnych ľudských spoločenských útvarov a predstaviť si spôsob ich fungovania – najmä spôsob riešenia sporov medzi jednotlivcami. Zrejme je potrebné skúmať nielen vonkajší systém spoluzitia, ale aj vnútornú stránku jednotlivých členov spoločenstva. Naším antropologickým východiskom bude aj v tomto prípade človek, ako *homo egoismos* uprednostňujúci vlastné záujmy pred akýmkoľvek altruizmom. Takýto človek, ak sa dostane do konfliktu, t.j. jeho záujmy sú ohrozené, správa sa pudovo chrániac svoju existenciu a integritu pred nebezpečenstvom. Výsledkom takého konfliktu je víťazstvo silnejšieho, fyzicky, psychicky, alebo inak nadriadeného. V tomto zmysle nie je možné hovoriť o riešení sporu v normatívnom slova zmysle a na takej báze spoločnosť, ako interaktívne spoluzitie jednotlivcov nemôže fungovať – výsledkom bude chaos a Hobbesov prirodzený stav¹⁶, v ktorom každý sa bude môcť spoliehať len na seba: silný prežije, slabý bude utláčaný.

¹⁵ detailnejšie k problematike historického vývoja normatívnych systémov *ius, fas, mos* vid': DELI, G.: *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsbe szerződésnek tilalmára.*, 2009, [online] <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Deli%20Gergely%20PhD.pdf>, str. 67 a nasl.

¹⁶ "...ostendo primo conditionem hominum extra societatem civilem (quam conditionem appellare liceat statum naturae) aliam non esse quam bellum omnium contra omnes..." – čo vo voľnom preklade znamená: "V prvom rade by som chcel demonštrovať, že stav bez občianskej spoločnosti (ktorý môžeme správne nazvať stavom prirodzeným) nie je ničím iným než vojnou každého voči všetkým", IN: HOBBS, T.: *Elementa philosophica de cive.*, Apud L. et D. Elzevirios, 1657, str. 28

Konklúziou v súvislosti s tým je neexistencia systematických regulatívnych noriem v živote *homo egoismos*. Normatívne systémy prichádzajú až spolu so spoločnosťou (podľa Hobbesa dokonca spolu s nevyhnutnou existenciou štátu, ako počiatočným predpokladom¹⁷) – kde sa z človeka egoistického stane človek sociálny (*homo socialis*), t.j. človek, ktorý je schopný a ochotný spolupracovať s inými ľuďmi na dosahovaní v tomto prípade už nie individuálnych, ale spoločných cieľov. Takáto zámerná organizácia je prítomná v dejinách ľudstva najskôr od neolitickej revolúcie, kedy sa začali formovať prvé stále agregácie ľudí na permanentných miestach vyúsťujúc do založenia prvých miest. Vyvolala ju potreba rozdelenia činností pre zvyšovanie efektivity jednotlivých pracovných činností. Na rozdiel od tejto cieľavedomej činnosti genéza zásad, resp. hodnôt tvoriacich ich základ bola vždy procesom evolučným, tzn. neboli vedome vytvárané, ako je to v prípade iných pravidiel správania. To je veľmi podstatná stránka celej problematiky a taktiež sa jedná o jednu z diferenciacných kritérií medzi zásadami a pravidlami, ako normami. Tým sa v podstate vraciame k úvodom nastolenej duality chápania vzniku zásad, zisťujúc že obidve majú svoju logiku a opodstatnenosť argumentov.

V prvom rade základné zásady nepopierateľne existujú vo svete, a to apriórne bez toho, aby ich niekto zámerne vytváral, naformuloval, nachádzal, a súčasne nie je možné spochybniť ani ich ingerenciu na všetky spoločenské vzťahy. Stoja v pozadí každého konania, ako hodnotiace kritéria, pričom prešli dlhým postupným vývojom, kým dosiahli súčasnú podobu. Túto ich existenciu je potrebné považovať za počiatočný bod veľkej imaginárnej kružnice v ktorom sa spoja všetky normatívne systémy, vrátane právneho. Právne pravidlá sú taktiež vytvárané za spolupôsobenia zásad, ako základných noriem. Ak postúpime ďalej pozdĺž obrysu kružnice zistíme, že jednotlivé konkrétne pravidlá správania dokážu byť regulátorom efektívne fungujúcej spoločnosti, ktorá spĺňa účely vlastnej existencie len vtedy, ak z nich dokážeme tieto zásady vyabstrahovať v každom období sociogenézy, t.j. ak prostredníctvom syntetického skúmania jednotlivých súvisiacich pravidiel (napr. pozitívnoprávnych) dospejeme k tým istým základným zásadám stojacim v počiatočnom bode.

Súhrne povedané jedná sa o určitý kompromis medzi proti sebe stojacim iusnaturalizmom a iuspozitivizmom. Prírodzenoprávne nazeranie má v prvom rade zabezpečiť nastolenie rovnováhy medzi *homo egoismos* a *homo socialis*, ako dvoch stránok ľudskej povahy. Pozitívnoprávne nazeranie na druhej strane má dbať o vytvorenie takých pravidiel, ktoré budú môcť byť kedykoľvek redukované na riadiace hodnoty fungovania spoločnosti, bez potreby ich počiatočného uznania. Také ponímanie zabezpečí kolobeh normotvorby vyúsťujúc do ideálneho spoločenského zriadenia. Príkladom potvrdzujúcim našu úvahu z právneho hľadiska môže byť katalóg ľudských práv a základných slobôd, ktoré tvoria taktiež

¹⁷ tento jeho postoj je mnohokrát ostro kritizovaný, najmä predstaviteľmi anarchistického antropologizmu, ktorí tvrdia, že spoločnosť a štát sú vzájomne nezlučiteľné pojmy, viď. napr. dielo: CLASTRES, P.: *Society Against the State: Essays in Political Anthropology.*, Zone Books, New York: 1989.

určitú konvergenciu medzi prirodzeným a pozitívnym právom¹⁸. V súčasnej úprave sú to neodňateľné, nepopierateľné, nescudziteľné právne pravidlá objektívneho práva¹⁹, ktorých zakotvenie je odôvodnené existenciou predurčených subjektívnych práv prináležajúcich každému jednotlivcovi. Opäť je teda zrejmé: základné zásady sú dôvodom a zároveň aj konečným cieľom existencie nielen základných práv, ako pozitívnoprávnych pravidiel, ale aj práva, ako normatívneho systému.

Na záver je potrebné dodať, že existuje mnoho ďalších teórií vzniku a pôvodu spoločstva ľudí a tvorby zásad od náboženských, cez autoritatívne, patriarchálne/ matriarchálne, sociálne až po evolučné. Avšak spoločné v nich je práve vyššie spomenutý cirkulačný vznik normatívnych regúl, vychádzajúc a následne vyúsťujúc do toho istého úvodného bodu.

3. Normotvorba vs. aplikácia zásad

Problémom v tejto oblasti, ktorá nadväzuje na vyššie uvedené skutočnosti, je aplikácia právnych zásad počas rozhodovacej činnosti sudcu v súkromnom práve. Konkrétne pôjde o skúmanie ústrednej otázky: čistá opora individuálneho právneho aktu výlučne len o pozitívne právo je vždy garanciou maximálneho premietnutia jednotlivých zásad do výsledku riešenia konkrétnej právnej situácie medzi jej subjektmi?

Predpokladom objasnenia tejto otázky je predovšetkým rímskoprávna parémia: „*summum ius, summa iniuria*“, resp. miera explicitnosti/ implicitnosti jednotlivých zásad v konkrétnych pozitívnoprávnych pravidlách.

Prvý predpoklad už hneď inklinuje do určitej miery smerom k negatívnej reakcii na nastolenú otázku – je skôr ideálne považovať doslovnú, striktnú aplikáciu právnych noriem pozitívneho práva za vhodný spôsob maximalizácie uplatnenia jednotlivých implicitne vyjadrených zásad v danom právnom vzťahu, resp. považovať takúto aplikáciu za vhodný spôsob dosiahnutia samotného účelu aplikovanej právnej normy, na ktorý bola vytvorená, v najväčšom možnom rozsahu. Nereálnosť predchádzajúcej tézy odzrkadľuje aj samotná potreba prehľadnosti, jednoduchosti a zrozumiteľnosti pozitívneho právneho systému, nielen z hľadiska odbornej praxe, ale aj laickej verejnosti. Pozitívne právo nie je detailný a kompletný systém regulácie vzájomnej ľudskej interakcie, naopak obsahuje medzery, formulačné nepresnosti – jednoducho priestor, ktorý je potrebný vyplniť práve v rámci procesu aplikácie. Nie je to negatívna vlastnosť právneho poriadku, ale skôr atribút slúžiaci na nevyhnutnú flexibilitu pri riešení prípadov s vysoko individualizovanými stránkami.

Druhý predpoklad v podstate dopĺňa prvý – jedná sa o mieru vyjadrenia, resp. možnosti vyjadrenia jednotlivých zásad v pozitívnoprávnych pravidlách, ktorými je aplikátor práva v kontinentálnych právnych poriadkoch primárne viazaný. Zásady totiž nemusia byť vždy a všade vyjadrené v každom právnom predpise kategoricky. Naopak, logika hierarchického usporiadania pozitívneho

¹⁸ porovnaj: BOGUSZAK, J.: *Vyústění antinomie jusnaturalizmu a juspozitivizmu.*, IN: Právník, roč. 134, č. 6/1995, str. 531.

¹⁹ čl. 12, ods. 1. Ústavy Slovenskej republiky - zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov

práva z hľadiska právnej sily jeho jednotlivých pravidiel evokuje, že najzákladnejšie právne zásady by mali byť explicitne vyjadrené prvotne v predpisoch najvyššej právnej sily (pod pojmom „najzákladnejšie“ v tomto kontexte rozumieme zastrešujúci charakter niektorých zásad, od ktorých sa odvíjajú ďalšie). Dôvodom je ďalšia z logických premís, ktorá predpokladá vzťah priamej úmernosti medzi všeobecnosťou zásad vyjadrených v základných predpisoch štátu, a medzi množstvom potenciálnych odvodených „podzásad“ resp. legitímnosťou ich používania v rámci interpretácie a dopĺňania medzier v konkrétnych právnych vzťahoch. Čím sú teda všeobecnejšie a abstraktnejšie zásady, výslovne zakotvené napr. v ústave konkrétneho štátu, tým viac sa zjednoduší odôvodnenie niektorých rozhodnutí v ťažších prípadoch pomocou hodnotovo konformnej interpretácie subsumovaného právneho pravidla a aplikácie derivačných metód vo vzťahu k základným zásadám vyjadreným v pozitívnom práve. Táto formulka znie síce veľmi jednoducho a prakticky, predsa má určité trhliny – vágne pojmy s nízkou mierou interpretačnej a významovej presnosti. Zásady je možné vyjadriť v mnohých prípadoch len prostredníctvom takých výrazov, vzhľadom na ich vlastnú abstraktnosť, čo niekedy generuje viac problémov, než odstráni²⁰. Pluralitou možných interpretácií jednotlivých pozitívnych právnych noriem je teda rozšírený rozsah priestoru, ktorý má aplikátor k dispozícii na rozhodnutie podľa výsledkov vlastného myšlienkového procesu, čím dopĺňa normotvorcom vytvorený právny poriadok tzv. kvázitvorivou činnosťou zvyšujúcou neistotu a nebezpečenstvo možnej arbitrárnosti. Do popredia sa teda dostáva požiadavka právnej istoty, ktorá sa nevyhnutne ocitne v konflikte s vyššie spomenutou potrebnou mierou flexibilitnosti jednotlivých pozitívnych pravidiel. To je ojazdným jadrom problému načrtnutého v tejto časti.

Východiskom by mala byť rovnováha – ideálny, ťažko dosiahnuteľný stav, ktorý vyžaduje citlivé naformulovanie a následné použitie objektívnych právnych pravidiel. Doposiaľ sa to zdá byť jednoduché:

1. pozitívne právo by malo obsahovať explicitne vyjadrené zásady len do tej miery, resp. na takej úrovni všeobecnosti, aby to bolo v prospech flexibility zároveň však nebolo na úkor právnej istoty, a zároveň
2. aplikátori práva by mali tieto explicitné zásady využívať na dopĺňanie medzier (prípadným implicitným odvodeným ďalších možných zásad) a na nevyhnutnú výkladovú deformáciu obsahu smerom k hodnotám, ktoré tieto zásady stelesňujú.

Splnenie týchto podmienok vedie k pozitívnej odpovedi na úvodom nastolenú otázku, t.j. v takom prípade sa maximalizuje premietnutie jednotlivých zásad do výsledku riešenia konkrétnej právnej situácie medzi jej subjektmi.

Záver

Problémové oblasti, ktoré boli analyzované v predchádzajúcich častiach sťažujú nielen teoretické pochopenie, jednotné definovanie, ale aj samotnú

²⁰ TAKÁCS, P.: *Nehéz jogi esetek. Jogelmélet és jogász érvelés.*, Vydavateľstvo Napvilág, Budapest: 2000, s. 102.

praktickú aplikáciu zásad v práve. Všetky teórie snažiac objasniť či už pozitívne (vymedzujúc čo sú zásady), alebo negatívne (vymedzujúc čo zásady nie sú) podstatu zásad narazia na neustálu fluktuáciu ich konkrétneho obsahu, najmä pod vplyvom rôznych vývojových etáp a práve v dôsledku toho je znemožnené konkrétne vymedzenie univerzálne prijateľných hraníc medzi zásadami a ostatnými normami.

Pojmová diverzita bráni zjednoteniu terminológie, ktorá je nevyhnutne potrebná na určitú stabilizáciu dogmatického prostredia, v ktorom sa vytvára a funguje platné objektívne právo. Účelom tohto dogmatického prostredia je racionalizované vysvetľovanie platného práva pomocou hodnôt, vytvorených na základe všeobecného presvedčenia. Jednotný terminologický aparát (nielen z obsahového, ale aj z formálneho hľadiska) v tejto súvislosti pomáha v napĺňaní tohto účelu, zároveň pripravuje „pôdu“ pre zmeny v právnom poriadku, ktoré bez dostatočne stabilných a systematicky organizovaných pojmov by nemohli efektívne regulovať vzťahy²¹.

V druhom rade spomínané nezrovnalosti súvisiace s pôvodom zásad majú viac-menej len teoretický charakter a výrazne neovplyvňujú ich využitie v praxi, na rozdiel od využívania zásad v oblasti normotvorby a aplikácie práva. Bolo by potrebné zabezpečiť väčší rozsah uplatnenia súkromnoprávných zásad už v rámci legislatívnej činnosti, výsledkom ktorej by boli normy s obmedzenou, ale potrebnou mierou abstraktnosti (vychádzajúc z myšlienky R. Stammlera, podľa ktorej čím je právna norma konkrétnejšia, tým je menej použiteľná v praxi), a ďalej aj počas vydávania konkrétnych individuálnych právnych aktov, kde zásady zabezpečujú premietnutie nevyhnutných hodnôt prostredníctvom konformnej interpretácie. Bez ohľadu na vyššie uvedené je však zrejmé, že písaný objektívny právny systém na určitom stupni konkrétnosti je imanentný, vytvárajúc limity svojoľnosti a arbitrárnosti predovšetkým sudcovskej právotvorby.

JUDr. Tivadar Ötvös
interný doktorand
Katedra občianskeho práva
Právnická fakulta
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika
Košice

Použitá literatúra:

1. BÁRÁNY, E.: *Právne princípy medzi prirodzeným a pozitívnym právom*. IN: BOGUSZAK, J. a kol: *Právní princípy*., Vydavatel'stvo 999, Pelhřimov: 1999, ISBN 80-901064-5-5, 232 str.
2. BIERSTEDT, R.: *The Social Order. 4. ilustrované vydanie*., McGraw – Hill Book Co., New York: 1974, ISBN 9780070052536, 579 str.
3. BOGUSZAK, J.: *Vyústění antinomie jusnaturalizmu a juspozitivizmu*., IN: *Právník*, roč. 134, č. 6/1995, str. 525- 5537, ISSN 0324-7007.

²¹ porovnaj *Op. cit.* p. 9, str. 160.

4. BROOM, L. – SELZNICK, P. – BROOM-DARROCH, D.: *Sociology*. 7. vydanie., Harper & Row, New York: 1981, ISBN 9780063502390, 622 str.
5. CLASTRES, P.: *Society Against the State: Essays in Political Anthropology*., Zone Books, New York: 1989, ISBN 0942299019, 224 str.
6. DELI, G.: *A generális klauzulák dogmatikai, történeti és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a jóerkölcsebe ütköző szerződések tilalmára*., 2009, [online]
<https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Deli%20Gergely%20PhD.pdf>.
7. GIBBS, J. P.: *Norms: The Problem of Definition and Classification*. IN: *American Journal of Sociology*, roč. 70, č. 5 (Marec 1965), The University of Chicago Press, Chicago: 1965, str. 586 - 594, ISSN 00029602, [online]
<http://www.jstor.org/stable/2774978>
8. HOBBS, T.: *Elementa philosophica de cive*., Apud L. et D. Elzevirios, 1657.
9. HOMANS, G. C.: *Social Behaviour: It's Elementary Forms*., Routledge & Kegan Paul Ltd., London: 1961, ISBN 0-7100-7482-4, 404 str.
10. KNAPP, V.: *Teorie práva. 1. vydání*., C. H. Beck, Praha: 1995, ISBN 80-7179-028-1, 248 str.
11. LILLEHOLT, K.: *Presentation of the Draft Common Frame of Reference and the Feasibility Study on European Contract Law*. IN: *Comparative Private Law*, Jeseň 2011, [online]
http://www.uio.no/studier/emner/jus/jus/JUS5240/h11/undervisningsmateriale/KursmaterialeJUS5240_h11.pdf.
12. MARMOR, A.: *The Pure Theory of Law*. IN: ZALTA, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2010 Edition)., [online]
<http://plato.stanford.edu/entries/lawphil-theory/>.
13. MASÁR, I.: *Ako pomenúvavame v slovenčine. Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*., Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava: 2000, ISBN 80-967574-9-0, [online]
<http://www.juls.savba.sk/ediela/spisySJS/3/SpisySJS3.pdf>
14. PINZ, J.: *Právní principy, zásady a legis ratio*., IN: BOGUSZAK, J. a kol: *Právní principy*., Vydavatel'stvo 999, Pelhřimov: 1999, ISBN 80-901064-5-5, 232 str.
15. SZABÓ, M. (ed.): *Jogelmélet. Egyetemi jegyzet*., Ústav dejín a teórie práva Univerzity v Miskolc-i, Miskolc: 1992.
16. TAKÁCS, P.: *Nehéz jogi esetek. Jogelmélet és jogász érvelés*., Vydavatel'stvo Napvilág, Budapest: 2000, ISBN 963-908251-1, 400 str.

Kukučie vajcia...alebo zásady, ktoré nie sú princípmi.

Tomáš Mészáros

Abstrakt

Konferenčný príspevok sa zameriava na charakter právnych zásad explicitne upravených v pozitívno-právnych predpisoch v rámci slovenského právneho poriadku. Základnou myšlienkou príspevku je presvedčenie, že viaceré z odvetvových zásad nie je možné z teoretického hľadiska považovať za právne zásady (*resp. princípy*) a majú charakter právnych pravidiel, tak ako ich vo svojej teoretickej náuke vníma Robert Alexy. Príspevok sa prostredníctvom teoretickej analýzy snaží predložiť relevantné argumenty na podporenie tejto tézy - obsahom príspevku je charakteristika fundamentálnych znakov právneho princípu a ich následná aplikácia na vybrané odvetvové zásady, pričom príspevok vychádza zo základného predpokladu stotožnenia zásad s princípmi.

Kľúčové slová

Kukučie vajce, právne zásady, právne princípy, pravidlá, Robert Alexy, právna teória

Abstract

The conference paper focuses on the nature of the legal principles explicitly stipulated in the positive Slovak law. The basic idea of this paper is the opinion that from a theoretical point of view several principles in various branches of Slovak legal system (so called "*zásady*") are hard to qualify as legal principles and they rather represents legal rules (*according to the definition by Robert Alexy*). The conference paper tries to present relevant arguments to support this thesis through complex theoretical analysis which is based on the description of the fundamental aspects of legal principle and subsequently on the application of these criteria on selected principles (*on "zásady"*). The main idea of the paper is based on the premise that the principles of the branches of law ("*zásady*") are qualitatively same as general principles.

Keywords

Cuckoo's Egg, Legal Principles, Rules, Robert Alexy, theory of law

Úvod

Ornitologická alegória využitá v názve článku bola zvolená nielen za prvoplánovým účelom zaujať pozornosť čitateľa, ale predovšetkým z dôvodu načrtnutia základnej myšlienky príspevku. So slovným spojením „*kukučie vajce*“, si väčšina z nás asociačne spája predstavu o takých prvkoch, ktoré nepatria do systému, v ktorom sú zaradené – sú tomuto systému cudzie. V písomkách na základných školách sa často môžeme stretnúť zo zadáním „*nájdí kukučie vajce*“, pričom úlohou žiakov je identifikovať prvok, ktorý na základe zvoleného kľúča nepatrí do menného radu (napr. *mačka, pes, papagáj, delfín*). Správne riešenie spočíva jednak v nájdení vzájomných súvislostí väčšiny uvedených prvkov

(cicavce) a následné vylúčenie prvkú, ktorý definované spoločné črty nevykazuje (papagáj = vták).

V našom príspevku sa pokúsime o obdobný myšlienkový postup aplikovaný na problematiku právnych zásad a princípov – budeme sa snažiť dokázať, že v kontexte nášho právneho systému sú „kukučimi vajcami“ niektoré odvetvové právne zásady, ktoré podľa nášho názoru zásadami nie sú, a teda ich systematické zaradenie je nesprávne.

Zásada princípom, princíp zásadou...

Napriek skutočnosti, že právna vďaka je v tematike právnych princípov a zásad značne diferencovaná a názorovo roztrieštená,¹ syntetizujúcim postupom môžeme zdefinovať viacero fundamentálnych znakov, ktoré odlišujú právne princípy od ostatných právnych noriem. Než sa však do uvedenej syntézy pustíme, musíme zaujať stanovisko k teoretickému problému, ktorý je z pohľadu ďalšieho postupu v skúmanej problematike kľúčový – musíme kategoricky určiť vzájomný vzťah medzi pojmami **právny princíp** a **právna zásada**.

Keďže „objavovať už objavené“ by bolo mrhaním priestoru nášho príspevku, pri riešení nastoleného problému sa obmedzíme len na niekoľko odborných názorov prezentovaných v akademických textoch.

Pokým Lazar v prvej časti svojej učebnice² charakterizuje len zásady súkromného práva bez toho, než aby akokoľvek zdefinoval ich vzťah k právnym princípom, Števíček sa už touto problematikou okrajovo zaoberá v učebnici občianskeho práva procesného,³ v ktorej právne princípy zjednocuje s právnymi zásadami (používa ich ako synonymá), pričom jednoznačne rozlišuje všeobecné právne princípy a odvetvové princípy. Ako synonymá používa pojmy „princíp“ a „zásada“ aj Ivor v učebnici trestného práva hmotného.⁴ Veľmi jednoznačne sa k téme vyjadrili český teoretici Zoulík⁵ a Pinz,⁶ ktorí vo svojich odborných

¹ „Pojem právnych princípov, ich obsahové vymedzenie či ich záväznosť predstavuje každopádne v právnej vede i praktickom práve kontroverznú otázku, na ktorú nemáme spoľahlivé a jednoduché odpovede.“ HARVÁNEK, J.: Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 501 s. ISBN 978-80-7380-104-5. str. 268.

² LAZAR, J. : Občianske právo hmotné 1. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 731s. ISBN 978-80-8078-346-4. str. 11-26.

³ FICOVÁ, S., ŠTEVČEK, M.: Občianske súdne konanie. Praha: C.H.Beck, 2010. 493 s. ISBN 978-80-7400-312-7. str. 47-67.

⁴ „Základné zásady trestného práva sú určité právne princípy, vedúce právne idey, na ktorých je založené trestné právo hmotné.“ IVOR, J.: Trestné právo hmotné 1. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 540 s. ISBN 9978-80-8078-308-2. str. 20.

⁵ „Nenachádzam žiadny zásadný rozumný dôvod k tomu, aby procesné zásady neboli považované za právne princípy. (...) Procesné zásady je teda potrebné považovať za právne princípy. Tento záver považujem za zásadný, pretože potom pre procesné zásady platí to, čo sme uviedli o právnych princípoch. To znamená, že aj procesné zásady sú prepozitívne, že podstatne ovplyvňujú interpretáciu a aplikáciu procesných predpisov a že vo výnimočných prípadoch môžu byť aplikované priamo. Keby tomu tak nebolo, bolo by procesné právo neúplné. Keby tomu tak nebolo, bolo by záhadné, čo vlastne procesné zásady sú.“ ZOULÍK, F.: Právní princípy a procesní zásady. In: Právní princípy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.183-184.

článkoch prezentovali názor o zásadách, ktoré sú podľa nich špecifickým (*odvetvových*) druhom právnych princípov. Aby sme neopomenuli argumenty opačného názorového spektra, môžeme uviesť názor Júdu,⁷ ktorý so stotožňovaním právnych princípov s právnymi zásadami nesúhlasí, no ako dôvod uvádza predovšetkým striktné formálne hľadisko – právne zásady sú podľa neho zakotvené v normách pozitívneho práva, kdežto právne princípy nie.⁸

V našom príspevku sa názorovo pripájame k mienkotvornej väčšine menovaných autorov a ako východisko pre ďalšiu analýzu formulujeme nasledovnú, jednoducho znejúcu úvodnú premisu: ***Právne zásady sú odvetvovým druhom právnych princípov.***

Než prikrčíme k ďalšej fáze nášho rozboru, dovoľme si na konci tejto kapitoly vyjadriť kratšiu úvahu týkajúcu sa vzťahu právnych zásad a princípov. Zohľadňujúc komparatívne lingvistické hľadisko, môžeme podľa nášho názoru dospieť k záveru, že teoretické a kvalitatívne rozlišovanie medzi právnymi zásadami a princípmi je v prevažnej miere lokálnym (*slovenským a českým*) fenoménom. V zahraničnej terminológii k podobnému rozlišovaniu nedochádza a vo väčšine skúmaných právnych systémoch sa využíva len jeden z pojmov: v anglicky hovoriacich krajinách je týmto termínom slovo „*principles*“, v španielskej terminológii „*principios*“, v maďarskom právnom systéme sa stretávame s pojmom „*elvek*“ a Poliáci, pre zmenu, preferujú ako univerzálny pojem slovo „*zasady*“.

Prezentovaná úvaha nás len posilňuje v názore, že z kvalitatívneho hľadiska nie je potrebné výslovne rozlišovať medzi zásadami a princípmi. Zohľadňujúc slovenské sémantické špecifiká a taktiež teoreticko-právnu terminologickú tradíciu navrhujeme zotrvať pri diferenciácii zásad a princípov, ale len na systematickej úrovni. Nositeľkou tejto myšlienky je aj formulovaná úvodná premisa.

„Rules? PISS ON YOUR F*ING RULES!“** - Sydney Lassick ako postava Cheswicka vo filme *Prelet nad kukučím hniezdom*, 1975

Základná pozícia, z ktorej naša ďalšia analýza vychádza - teda kvalitatívne stotožnenie zásad s princípmi - je logicky odvodená z nasledovného hypotetického sylogizmu:

- I. *Právne princípy majú charakteristiku A.*
- II. *Právne zásady sú (odvetvovým) druhom právnych princípov.*
- III. ***Právne zásady majú charakteristiku A.***

⁶ „Ak chceme vyjadriť rozdiel medzi právnymi princípmi a právnymi zásadami in nuce, tak budeme právne zásady pokladať za segmenty právnych princípov, resp. za právny kánon odvetvový.“ PINZ, J.: Právní principy, zásady a legis ratio. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.113.

⁷ JÚDA, V.: Právna istota verus retroaktivita v práve (vybrané problémy). Banská Bystrica: Právnická fakulta UMB, 2006. 203 s. ISBN 80-8083-321-3-7. str. 27.

⁸ Ako neskôr v práci uvidíme, pre účely našej práce tento argument nie je vôbec relevantný, pretože forma existencie zásad a princípov (*teda či nie/sú explicitnou súčasťou pozitívneho práva*) nie je kritériom, ktoré budeme posudzovať.

So skladby uvedeného univerzálneho kladného sylogizmu vyplýva, že ako prvý predpoklad (I.) sme uviedli čiastočne schematickú vetu, v ktorej je ako stredný pojem určené slovné spojenie „*právne princípy*“, a všeobecný symbol A je nahraditeľný akýmkoľvek vhodným univerzálnym výrazom (*pojmom*). V druhom predpoklade (II.) je použité znenie premisy, ktorú sme prijali v predchádzajúcej kapitole, pričom slovné spojenie „*právne zásady*“ reprezentuje nižší pojem sylogizmu. Na základe logického princípu zhodnosti, ktorý stanovuje, že to čo platí o univerzálnom pojme rozdeliteľnom na nižšie členy (*pojmy*), platí aj o jeho členoch, následne vyplýva záver: charakteristický znak priznaný právnemu princípu bude príznačný aj pre právne zásady.⁹

Nasledujúcim krokom našej analýzy bude nahradenie schematickeho a abstraktného symbolu A konkrétnym znakom. V tomto bode sa inšpirujeme základnou tézou teoretickej doktríny Roberta Alexyho o právnych normách, ktorá spočíva v rozlišovaní právnych noriem¹⁰ na právne pravidlá (*rules*) a právne princípy (*principles*). V tomto zmysle by našim univerzálnym pojmom mohla byť „*odlišnosť od pravidiel*.“ Doplnením Alexyho tézy do úvodného sylogizmu vieme vyjadriť nasledovný deduktívny úsudok:

I. *Právne princípy sú odlišné od právnych pravidiel (od „rules“).*

II. *Právne zásady sú (odvetvovým) druhom právnych princípov.*

III. *Právne zásady sú odlišné od právnych pravidiel (od „rules“).*

Dôsledkom modifikovaného sylogizmu je logický dôkaz o odlišnosti právnych zásad od právnych pravidiel, pričom predmetom nasledovnej kapitoly bude vytýčenie konkrétnych základných znakov, ktoré ich odlišujú.

Na záver tejto kapitoly považujeme za nevyhnutné upozorniť na možnú terminologickú komplikáciu, ktorá z prijatého záveru vyplýva. V slovenskej teoreticko-právnej teórii je právna norma definovaná ako záväzné pravidlo ľudského správania.¹¹ Za predpokladu, že právny princíp vnímame ako jeden z druhov právnej normy, pomocou rovnakých logických postupov ako sme dospeli k jeho odlišnosti od právnych pravidiel, môžeme dôjsť k jeho stotožneniu s pravidlami¹² a k vytvoreniu kontradiktického tvrdenia. Uvedená logická nezrovnalosť má základ v priamom prebratí a aplikácii Alexyho terminológie, ktorá je v tomto ohľade nekompatibilná s našou „*domácou terminológiou*.“ Pre účely nášho príspevku navrhujeme v ďalšom texte rozlišovať medzi (*všeobecnými*)

⁹ *Terminologická poznámka:* Na základe tohto záveru môžeme v ďalších častiach príspevku obmieňať použitie pojmov právna zásada a právny princíp, pričom platí, že použitím jedného z pojmov sa implicitne odkazuje aj na pojem druhý.

¹⁰ „Rovnako ako pravidlá, tak aj princípy sú normy, lebo vypovedajú o tom, čo má byť. Oboje sa dajú formulovať pomocou základných deontických výrazov príkazu, dovolenia a zákazu.“ ALEXY, R.: *Theorie der Grundrechte*, 3. Afl., Frankfurt a M. 1996, citované podľa BOGUSZAK, J.: *Právní principy, hodnoty, finalita*. In: *Právní principy*. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.23.

¹¹ PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PraF UK, 1999. 331 s. ISBN 80-7160-113-6. str.215.

¹² I. *Právne normy sú pravidlá.*

II. *Právne princípy sú druhom právnych noriem.*

III. *Právne princípy sú pravidlá.*

pravidlami a právnymi pravidlami (=„rules“), aby sme vopred predišli spomenutým logickým zmätkom a pochybeniam.

Prvý prelet na kukučím hniezdom...

Pri určovaní rozdielov medzi právnymi pravidlami a právnymi zásadami je možné vychádzať z odborných názorov troch najvýznamnejších akademikov, ktorí boli zástancami daného rozlišovania – okrem spomenutého **Roberta Alexyho**, medzi nich bezpochyby patrí reprezentant anglo-americkej právnej jurisprudencie **Ronald Dworkin** a zástupca kontinentálnej právnej teórie **Josef Esser**.¹³

Základný kľúč ponúka prvý z menovaných – Robert Alexy, ktorý odlišuje dva možné prístupy¹⁴ pri diferenciacii právnych pravidiel a právnych princípov.

Prvým z nich je tzv. „slabé rozlíšenie (*schwache Trennungsthese*)“ – podľa ktorého sa porovnávajú prvky líšia po formálnej stránke, napr. stupňom všeobecnosti a abstraktnosti. Druhým potenciálnych prístupom je tzv. „silné rozlíšenie (*starke Trennungsthese*)“, ktoré porovnáva kvalitatívne rozdiely medzi prvkami, ako napr. hodnotový obsah jednotlivých druhov noriem.

Inšpirovaný touto kategorizáciou sme sa rozhodli zvoliť nasledovné tri kritéria, ktoré kombinujú obe uvedené prístupy a pomôžu nám identifikovať „kukučie vajcia“ medzi právnymi zásadami slovenského právneho systému:

- a) **Intenzita vyjadrenia hodnôt v norme – vzťah k „ideám práva“**
- b) **Miera abstraktnosti a všeobecnosti normy**
- c) **Postup pri kolízii noriem.**

Prvé kritérium, zo zorného uhľa iusnaturalizmu, vyhodnocuje právne princípy ako metanormatívne, hodnotové resp. teleologické východiská (*axiómy*) normatívneho právneho systému zloženého z právnych pravidiel. Zjednodušene – právne princípy sú nositeľmi „*prirodzenoprávneho náboja*“, právne pravidlá definovaný aspekt nereprezentujú. Prívlastok prirodzenoprávny¹⁵ v kontexte našej charakteristiky neznamena, že právne princípy nemôžu byť upravené (*a taktiež kreované*) v pozitívnom práve, práve naopak a toto označenie nie je v úvodzovkách náhodou, ale účelovo, keďže sme ním chceli poukázať skôr na obsah princípov, než na ich pôvod.¹⁶ Mimochodom, Alexy a Dworkin obsahovú rovinu odlišnosti

¹³ Ich prínos v rámci tejto problematiky, okrem iných, zdôrazňuje aj maďarský akademik András Jakab. Bližšie pozri – JAKAB, A.: Concept and Function of Principles. A Critique of Robert Alexy. In: BOROWSKI, M. (ed.): On the Nature of Legal Principles Stuttgart: Steiner 2009. 145-159s. [on-line, cit. 2013-10-03]. Dostupné na internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1918421

¹⁴ BOGUSZAK, J.: Právní principy, hodnoty, finalita. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.23.

¹⁵ Využitím pojmu „*prirodzenoprávny*“ sme sa snažili evokovať základné významové konotácie, ktoré sa s ním spájajú, najmä *morálku, spravodlivosť* alebo *dobro*.

¹⁶ Naopak, Dworkin považuje za zdroj princípov výhradne prirodzené právo: „*Princípom nazývam štandard, ktorý sa má dodržiavať nie preto, že to pomôže dosiahnuť alebo zaistiť nejakú ekonomickú, politickú alebo sociálnu situáciu, ktorá sa považuje za žiaducu, ale preto, že to požaduje spravodlivosť (justice), slušnosť (fairness) alebo nejaká iná dimenzia morálky (morality)*.“ DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 80-7298-022-X. str. 44.

nezohľadňujú,¹⁷ no my sme sa kvalitatívne rozdiely rozhodli akceptovať, keďže sme toho názoru, že axiologická dimenzia je fundamentálnym definičným znakom právnych princípov.

Druhé diferenciačné kritérium, vychádzajúce z formálnych rozdielov - odlišnosti vnútornej štruktúry právnych pravidiel a princípov - je miera abstraktnosti a všeobecnosti vyjadrenia normy, čo sú aspekty, ktoré majú priamu súvislosť a vplyv na spôsob aplikácie normy. Všeobecnosť princípov (*najmä pri odvetvových zásadách*) znamená ich platnosť a aplikovateľnosť naprieč celým konkrétnym právnym systémom (*napr. princíp právnej istoty*) resp. pri právnych zásadach na zúženej úrovni celého právneho odvetvia (*napr. zásada rovnosti účastníkov je implicitne prítomná pri aplikácii viacerých ustanovení Občianskeho súdneho poriadku, najmä pri vzniku procesných práv a povinností jednotlivých účastníkov konania*). Adjektívum „všeobecné“ je možné v prípade niektorých princípov rozšíriť na stupeň „univerzálnosti“, zohľadňujúc skutočnosť, že tieto právne princípy sú spoločné pre viaceré národné právne systémy (*predovšetkým v dôsledku recepcie princípov definovaných v rámci systému rímskeho práva, napr. princíp „pacta sunt servanda“*). Druhý znak, abstraktnosť princípov, chápeme v prvom rade ako vysoký stupeň všeobecnosti ich subsumpčných podmienok (*hypotézy*),¹⁸ ktoré v praxi môžeme vnímať ako neurčité, bližšie nekonkretizované resp. nešpecifikované podmienky aplikácie právnych princípov (*otvorená povaha antecedentu*). Zároveň je potrebné hovoriť aj o vysokom stupni abstraktnosti dispozície (*otvorená povaha konzekventu*), s prihliadnutím najmä na rozsah a mieru aplikácie práv a povinností vyplývajúcich z tejto štrukturálnej časti normy. Na druhej strane, právne pravidlá majú klasickú kondicionálnu štruktúru právnej normy, pri ktorej sú „*antecedent a konzekvent vyjadrené uzavretým spôsobom*“.¹⁹ Štruktúra definitívneho príkazu determinuje právne pravidlá na aplikáciu spôsobom „*všetko alebo nič (all or nothing)*“, to znamená, že ak sú splnené podmienky predpokladané v hypotéze právneho pravidla, následok stanovený v dispozícii buď nastane, alebo nie.²⁰ Naopak, špecifická štruktúra princípov ich determinuje na aplikáciu vo forme „*príkazu byť optimalizovaný*“. Tento príkaz k optimalizácii

¹⁷ „Spoločnými znakmi oboch koncepcií, t.j. Dworkinovej a Alexyho, teda zostáva odmietnutie obsahového odlišenia princípov a noriem (podľa stupňa, napr. všeobecnosti) a vymedzenie princípu len rozdielom povahy logického sporu.“ HÖLLANDER, P.: Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.12.

¹⁸ V tejto časti analýzy vychádzame z presvedčenia, že právne princípy môžu mať kondicionálnu štruktúru normy. Opačný názor zastáva napríklad Ota Weinberger, ktorý tvrdí, že právne princípy „*sa neuplatňujú subsumpciou*“. WEINBERGER, O.: Formální charakteristika právník a právně-politických principů. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str. 40.

¹⁹ KÜHN, Z.: Pojem a role právního principu. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str. 94.

²⁰ „Pravidlá je potrebné aplikovať metódou všetko alebo nič. Ak sú dané skutočnosti, o ktorých pravidlo hovorí, potom pravidlo buď platí, a v takom prípade je nutné akceptovať odpoveď, ktorú dáva, alebo neplatí a potom pre rozhodnutie nič neprináša.“ DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 80-7298-022-X. str. 46.

smeruje jednak k abstraktnej hypotéze, ktorá má byť v duchu tohto príkazu konkretizovaná v čo najširšej miere a taktiež k dispozícii, ktorá má byť optimalizovaná podobným spôsobom (t.j. „na najvyššej možnej úrovni, ktorá je fakticky a legálne splniteľná“²¹). Vytvára sa tu priestor pre sudcovskú diskreciu (uváženie), prostredníctvom ktorej sa de facto definuje rôzna miera intenzity platnosti právnych princípov. Základnú úlohu v tomto procese zohráva prvok proporcionality, pomocou ktorého dochádza k vyrovňavaniu („balansovaniu“) jednotlivých princípov a k hľadaniu ekvivalencie.²²

Na druhé kritérium má bezprostrednú nadväznosť posledné posudzované hľadisko. Špecifický spôsob aplikácie právnych princípov existuje predovšetkým kvôli dimenzii dôležitosti (*resp.* významu), ktorú právne princípy imanentne dosahujú,²³ pričom právne pravidlá túto dimenziu nemajú. Túto odlišnosť je možné najvýraznejšie identifikovať v prípade kolízie medzi dvoma (*resp.* viacerými) princípmi a konfliktu medzi dvoma (*resp.* viacerými) pravidlami.²⁴ V prvom prípade, po zohľadnení „váhy (*weight*)“ kolidujúcich noriem je možné uprednostniť pre daný konkrétny prípad dôležitejší princíp, pričom ďalší princíp svoju platnosť nestráca. Aproximatívny charakter právnych princípov umožňujúci takého riešenie, nemôže byť východiskom normatívneho sporu medzi právnymi pravidlami, ktoré majú absolútny charakter. Výsledkom tohto konfliktu môžu byť len dve alternatívy: buď jedno z pravidiel platí, za súčasnej straty platnosti druhého pravidla²⁵ alebo sa pre daný prípad normatívne zavedie výnimka.

Zavedením „kolízneho kritéria“ završujeme teoretickú analýzu odlišnosti právnych princípov a zásad od právnych pravidiel. Ako bolo v úvode kapitoly uvedené, jej cieľom bolo zadefinovať základné kritériá, ktoré nám pomôžu objaviť „kukučie vajcia“ medzi slovenskými právnymi princípmi a zásadami. Sledujúc stanovený cieľ je pochopiteľné, že predmetom nasledujúcej kapitoly bude praktická a konkrétna aplikácia poznatkov získaných v tejto kapitole.

...kto pôjde z kola von?

Vychádzajúc z jednotlivých odvetví slovenského právneho systému môžeme sledovať v problematike právnych princípov a zásad dve dominantné tendencie. Prvou je „fikcia existencie“ právnych princípov v danom právnom odvetví, ktorá

²¹ ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles In Ratio Juris. ISSN 1467-9337, 2000, roč. 13, č. 3, str. 295.

²² Tamtiež, str. 297.

²³ „Princípy majú dimenziu, ktorú pravidlá nemajú – dimenziu závažnosti (*weight*) čiže dôležitosti.“ DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 80-7298-022-X, str. 49.

²⁴ ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles In Ratio Juris. ISSN 1467-9337, 2000, roč. 13, č. 3, s. 295.

²⁵ „Rozhodnutie, ktoré z nich platí a ktoré je treba zrušiť alebo zmeniť sa musí urobiť s poukázaním na niečo, čo je nad samotnými pravidlami. Právny poriadok môže takéto rozpory regulovať inými pravidlami, ktoré uprednostnia pravidlo vydané vyšším orgánom, pravidlo vydané neskôr, pravidlo špeciálne a podobne. Právny poriadok môže taktiež uprednostniť pravidlo, ktoré sa opiera o dôležitejší princíp.“ DWORKIN, R.: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001. 455s. ISBN 80-7298-022-X, str. 49

nastáva v situácii, keď právny princíp nie je priamo a explicitne upravený v konkrétnom pozitívnom právnom predpise, ale jeho existenciu právna dogmatika napriek tomu predpokladá, s prihliadnutím na systematické, historické a doktrínálne argumenty. Takýto stav prevláda najmä v občianskom práve, či už hmotnom alebo procesnom. Druhou alternatívou je zakotvenie právnych princípov a zásad priamo v texte zákona, ako tomu je napríklad v trestnom práve procesnom, ktoré bude stredobodom nášho ďalšieho rozboru.

Trestný poriadok²⁶ vo svojej prvej časti (vo *všeobecných ustanoveniach*) explicitne definuje dvadsiatku základných zásad trestného konania.²⁷ Za účelom modelovej aplikácie kritérií definovaných v predchádzajúcej kapitole si z nich zvolíme dve – *zásadu práva na obhajobu* (§ 2 ods.9)²⁸ a *zásadu sudcu pre prípravné konanie* (§ 2 ods. 3).²⁹

Ak použijeme naše prvé obsahové odlišovacie kritérium na obe zvolené zásady, môžeme si medzi nimi všimnúť výrazné kvalitatívne rozdiely. Pokým pri zásade práva na obhajobu je možné v teoreticko-filozofickej rovine argumentovať jeho inherentným vzťahom k otázke viny a práva dokázať svoju nevinu, pri zásade sudcu na prípravné konanie je veľmi náročné nájsť akúkoľvek „hlbšiu“ interpretačnú súvislosť, ktorá by už nebola zahrnutá do rámca zásady práva na spravodlivý proces.

Zdanlivé rozdiely, ktoré sa nám ukázali pri posudzovaní zásad podľa prvého kritéria, môžeme potvrdiť alebo aj vyvrátiť po aplikácii formálnych kritérií.

Pri posudzovaní normatívnej štruktúry zásady práva na obhajobu a zásady sudcu pre prípravné konanie si môžeme všimnúť, že obe je možné preformulovať do klasickej kondicionálnej podoby.³⁰ Ak však upriamime našu pozornosť na charakter hypotéz a dispozícií, vidíme, že pokým u prvej zásady je dispozícia skôr otvorená, pri druhej zásade je antecedent aj konzekvent uzavretý. Zásada práva na obhajobu stanovuje toto právo pre každého v čo najširšom (*konkrétne nekvantifikovanom a nešpecifikovanom*) rozsahu – pre aplikujúci orgán predstavuje príkaz na optimalizáciu zásady na rozličnom stupni závislom od konkrétnych špecifických okolností daného prípadu. Naopak zásada sudcu pre prípravné konanie je normatívny definitívny príkaz, ktorého aplikácia pripúšťa len dva finálne následky - buď nastane efekt určený v dispozícii normy (*sudca pre prípravné konanie rozhodne o zásahu do základných práv a slobôd*) alebo

²⁶ Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

²⁷ Pre bližšie informácie ohľadom základných zásad trestného konania pozri: ČENTĚŠ, J.: Trestné právo procesné. Všeobecná časť a osobitná časť. Šamorín: Heuréka. 2012, 864 s. ISBN 80-89122-75-2. str. 45-83.

²⁸ § 2 ods. 9 Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.

²⁹ § 2 ods. 3 Ak tento zákon neustanovuje inak, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní o zásahoch do základných práv a slobôd podľa tohto zákona rozhoduje sudca pre prípravné konanie; sudca pre prípravné konanie rozhoduje aj v iných prípadoch ustanovených týmto zákonom.

³⁰ Ak sa proti niekomu vedie trestné konanie, tak má právo na obhajobu. / Ak prebieha konanie pred začatím trestného stíhania alebo prípravné konanie alebo nastal prípad ustanovený trestným poriadkom, tak o zásahoch do základných práv a slobôd podľa trestného poriadku rozhoduje sudca pre prípravné konanie.

nenastane (o zásadu do ľudských práv a slobôd nerozhodne sudca pre prípravné konanie, ale iný príslušný orgán).

Prijatý záver o štruktúrálnej rozdielnosti zvolených zásad je možné verifikovať aplikáciou tretieho „kolízneho kritéria.“ Pri optimalizovanej aplikácii zásady práva na obhajobu je predstaviteľná napríklad situácia, že v rámci niektorého štádia trestného konania nastane konflikt medzi touto zásadou a zásadou rýchlosti konania,³¹ ktorá stanovuje požiadavku na optimalizovanie dĺžky trestného konania. Úlohou aplikujúceho orgánu bude v takejto situácii posúdiť závažnosť oboch proti sebe stojacich zásad a rozhodnúť, ktorá vzhľadom na konkrétne osobitosti prípadu dostane aplikačnú prednosť. Pri zásade sudcu pre prípravné konanie je však situácia celkom odlišná. Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, kolízia právnych pravidiel môže byť vyriešená len stratou platnosti jednej z kolidujúcich pravidiel alebo stanovením výnimky. Ak si bližšie všimneme konkrétne normatívne znenie § 2 ods. 3 Trestného poriadku, môžeme vidieť, že priamou súčasťou tohto ustanovenia je aj stanovenie odkazu na potenciálne zákonné výnimky (*Ak tento zákon neustanovuje inak,...*). Príkladom je možné uviesť zdanlivú kolíziu zásady sudcu pre prípravné konanie s § 101 ods. 1 Trestného poriadku,³² ktorý stanovuje právo prokurátora alebo policajta nariadiť prehliadku pozemkov v prípravnom konaní. Keďže § 2 ods. 3 pripúšťa aplikačné výnimky, túto kolíziu je možné vyriešiť prostredníctvom tejto výnimky. Takýto postup je jednoznačne typický pre právne pravidlo a nie pre právnu zásadu, za ktorú je zásada sudcu pre prípravné konanie v pozitívnom práve chybné označená.

Po zhrnutí výsledkov parciálnych aplikácií jednotlivých kritérií môžeme súhrnne konštatovať, že sa nám podarilo identifikovať „kukučie vajce“ medzi základnými zásadami trestného konania. Na základe tohto výsledku môžeme formulovať nasledovný záver: ***Zásada sudcu pre prípravné konanie svojimi znakmi nenapĺňa kritériá stanovené pre právne princípy a preto je potrebné považovať ju za právne pravidlo.***

Záverečný prelet nad kukučím hniezdom

Výsledok našej modelovej analýzy je len jedným dôkazom o teoretickom pochybení normotvorcu, ktoré nastalo označením normy, ktorá má znaky právneho pravidla, za právnu zásadu. Aplikáciou definovaných kritérií na ďalšie odvetvové zásady upravené v pozitívnom práve by sme pravdepodobne objavili ďalšie a ďalšie „kukučie vajcia.“³³ K obdobnému zisteniu dospel aj Alexy, ktorý na

³¹ § 2 ods. 7 *Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak.*

³² § 101 ods. 1 Prehliadku iných priestorov alebo prehliadku pozemku je oprávnený nariadiť predseda senátu, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní prokurátor alebo s jeho súhlasom policajt.

³³ Ak ostaneme v oblasti trestného práva procesného, ďalšími problematickými zásadami sa javia *zásada práva na svoj jazyk* (§ 2 ods. 20), *zásada oficiality* (§ 2 ods. 6) alebo *zásada obžalovacia* (§ 2 ods. 15.)

základe svojej teoretickej koncepcie „vylúčiť“ zo zásad trestného práva dokonca aj elementárnu zásadu „*nullum crimen sine lege*.“³⁴

Naša analýza predložená v tomto príspevku určite nie je samoučelná. Jej hlavným cieľom a prínosom je teoretické precizovanie významu elementárnych pojmov v právnej teórii. Ved' vyhovujúca a presná definícia pojmov a ich následné korektné využívanie v praxi je základom pre diskusiu a pokrok v akejkolvek pozitívnoprávnej oblasti. V ideálnom prípade by zistené skutočnosti mohli byť efektívne využité v rámci prebiehajúcich rekodifikačných procesov občianskeho práva.

Nech sa však naše teoretické závery zdajú byť akokoľvek odvážne či kontroverzné, ich praktický význam môže byť minimálny. Zo striktnie pozitivistického pohľadu je výsledok našej analýzy tak povediac irelevantný – ak raz zákonodarca ako normotvorný suverén nášho právneho systému rozhodol a označil normu za zásadu, tak je jej charakter autoritatívne stanovený,³⁵ bez ohľadu na akademické analýzy a doktrinálne výklady.

Zásadnou (alebo skôr principiálnou?) otázkou pre odbornú verejnosť tak zostáva, či sme schopní akceptovať prezentované teoretické argumenty a výhrady a či sme v ich duchu aj ochotní modifikovať prístup pozitívneho práva k odvetvovým zásadám práva?

Sme presvedčení, že s prihliadnutím na štipku iusnaturalizmu, ktorú má v sebe snáď každý právnik, je táto ambícia dosiahnuteľná. V tejto snahe, nech je nám výstrahou výrok despotickej vrchnej sestry Mildred Ratche v románe Kena Keseyho *Prelet nad kukučím hniezdom*, ktorá sarkasticky tvrdí: „*Najlepšou vecou, ktorú môžeme urobiť, je pokračovať v našej každodennej rutine.*“

Mgr. Tomáš Mészáros
Interný doktorand
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Právnická fakulta
Univerzity Komenského Bratislava

Použitá literatúra

1. ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles In Ratio Juris. ISSN 1467-9337, 2000, roč. 13, č. 3, s. 294-304.
2. ALEXY, R.: Theorie der Grundrechte. Frankfurt a M. 1996, citované podľa BOGUSZAK, J.: Právní principy, hodnoty, finalita. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.

³⁴ HÖLLANDER,P.: Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5. str.12.

³⁵ Ako zaujímavú odchýlku od tejto tézy je možné uviesť situáciu v správnom konaní, kde sú v rámci úvodných ustanovení (§ 4) definované základné pravidlá konania, no v akademických odborných textoch sú už tieto ustanovenia ponímané ako zásady. Bližšie pozri napr.: POTASCH, P.,HAŠANOVÁ, J.: Zákon o správnom konaní (správny poriadok). Komentár. Praha: C.H.Beck, 2012. 376s. ISBN 9788074004223. Str. 6-29.

3. ČENTÉŠ, J.: Trestné právo procesné. Všeobecná časť a osobitná časť. Šamorín: Heuréka. 2012, 864 s. ISBN 80-89122-75-2.
4. DWORKIN, R.: Kedyž se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001. 455 s. ISBN 80-7298-022-X.
5. FICOVÁ, S., ŠTEVČEK, M.: Občianske súdne konanie. Praha: C.H.Beck, 2010. 493 s. ISBN 978-80-7400-312-7.
6. IVOR, J.: Trestné právo hmotné 1. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 540 s. ISBN 9978-80-8078-308-2.
7. JAKAB, A.: Concept and Function of Principles. A Critique of Robert Alexy. In: BOROWSKI, M. (ed.): On the Nature of Legal Principles Stuttgart: Steiner 2009. 145-159s. [on-line, cit. 2013-10-03]. Dostupné na internete:
8. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1918421
9. HARVÁNEK, J.: Teorie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 501 s. ISBN 978-80-7380-104-5.
10. HÖLLANDER, P.: Deficit Dworkinovy a Alexyho koncepcie logického vymezování právních principů. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.
11. KESEY, K.: Vyhodíme ho z kola ven. Praha: Argo, 2010. 281 s. ISBN: 9788025702659.
12. resp. slovenské vydanie
13. KESEY, K.: Prelet nad kukučím hniezdom. Bratislava: Slovart, 2006. 338 s. ISBN: 8080850666.
14. KÜHN, Z.: Pojem a role právního principu. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.
15. LAZAR, J. : Občianske právo hmotné 1. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 731s. ISBN 978-80-8078-346-4.
16. PINZ, J.: Právní principy, zásady a legis ratio. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.
17. POTASCH, P., HAŠANOVÁ, J.: Zákon o správnom konaní (správny poriadok). Komentár. Praha: C.H.Beck, 2012. 376s. ISBN 9788074004223.
18. PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PraF UK, 1999. 331 s. ISBN 80-7160-113-6.
19. WEINBERGER, O.: Formální charakteristika právník a právně-politických principů. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.
20. ZOULÍK, F.: Právní principy a procesní zásady. In: Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 232 s. ISBN 80-901064-5-5.

Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci

Zborník vedeckých prác doktorandov

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Odborné poradenstvo: Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach

<http://www.upjs.sk/pracoviska/univerzitna-kniznica>

Rok vydania: 2014

Náklad: 100 ks

Rozsah strán: 542

Rozsah: 36,71 AH

Vydanie: prvé

Výroba: EQUILIBRIA, s. r. o.

ISBN 978-80-8152-119-5 (CD-ROM)

ISBN 978-80-8152-120-1 (e-publikácia)